

А. Косеявский

PETRAS MALDEIKIS
MYKOLAS KRUPAVIČIUS

Saklami Kasini

Kalėdy seniū dovana

adonai

1982 m. gruodžio 26.

MONOGRAFIJOS RĖMĖJAI

A. † A. KUN. VINCENTAS SLAVINAS
PRELATO MYKOLO KRUPAVIČIAUS PAMINKLUI
STATYTI KOMITETAS

PETRAS MALDEIKIS

MYKOLAS KRUPAVIČIUS

Kazys Pemkus, M. D.
4022 Beau Brummel Drive
Sleepy Hollow, Dunwoody, Ill. 60148

LIETUVIŲ KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ SAJUNGA

9 200

Ma-282

MYKOLAS KRUPAVICIUS

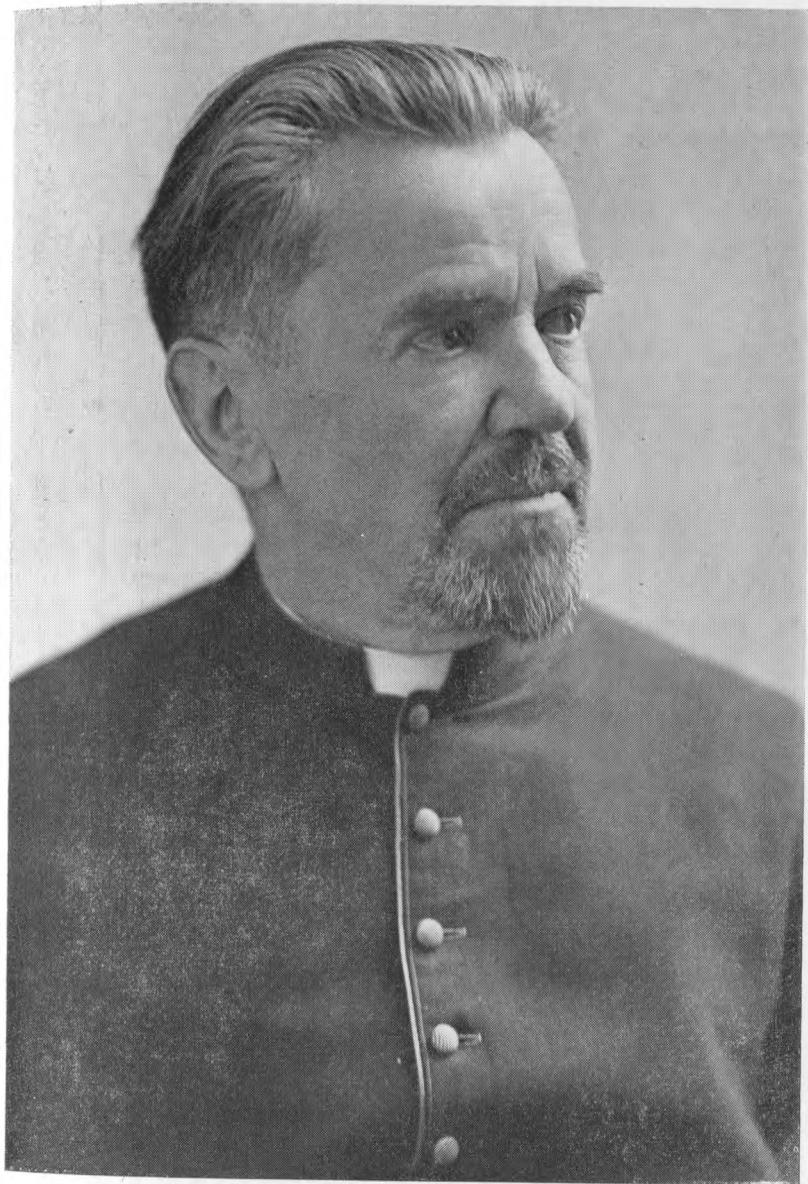
Knygos viršelis dail. Petro Aleksos

Spausdino "Draugo" spaustuvė, 1975 m.

4545 West 63rd Street

Chicago, Illinois 60629

P 3509

PRELATAS MYKOLAS KRUPAVICIUS
1885. X. 1 — 1970. XII. 4.

T U R I N Y S

Įvadas	9
------------------	---

Pirma dalis: SAVO KELIO BEIEŠKANT

I. Toje šeimoje gimė ir augo Mykolas Krupavičius	13
II. Igliškėlių pradžios mokykloje	16
III. Pasiruošimas mokytojo profesijai	23
IV. Darbas mokytojo profesijoje	33
V. Pakeliui į dvasininko pašaukimą	43
VI. Petrapilio dvasinėje akademijoje	54

Antra dalis: NEPRIKLAUSOMYBĖS AUŠROJE

I. Krupavičiaus įaugimas į krikščioniškąją demokratiją	61
II. Lietuvių tremtinių šelpimo ir gelbėjimo darbas Taline	69
III. Kovoje dėl lietuvių išsilaikymo Rusijos tremtyje	71
IV. Mirti pasmerktojo kelionė į Lietuvą	92
V. Lietuvos nepriklausomybės šauklys	97

Trečia dalis: VALSTYBININKO KELIU

I. Nepriklausomą Lietuvą atkuriant	107
II. Krikščioniškosios demokratijos vadas	118
III. Parlamentinės daugumos vadas	137
IV. Krupavičius ir žemės reforma Lietuvoje	150
V. Rinkimus pralaimėjus	181
VI. Demokratiją Lietuvoje belaidojant	191
VII. Kovoje dėl demokratinio režimo atstatymo	206

Ketvirta dalis: POLITIKAS ATSARGOJE

I.	Studijų gilinimas užsienyje	211
II.	Antrasis vikaras Garliavoje	215
III.	Profesorius kunigų seminarijoje	220
IV.	Veiverių klebonas	223
V.	Kalvarijos klebonas ir dekanas	226
VI.	Raudonojo tvano metai	233
VII.	Kovoje prieš vokiškąjį okupantą	244

Penkta dalis: IŠEIVIJOS KOVŲ FRONTE

I.	Kovoje dėl Lietuvos išlaisvinimo	252
II.	Pasaulio lietuvių bendruomenės kūrėjas.	320
III.	Katalikų politinio skilimo išgyvenimas	335
IV.	Politinio emigranto dalia	347
V.	Temstant padangei	373

Šešta dalis: KRUPAVIŠIAUS VEIKLOS VERSMĖS

I.	Dievo, žmonių ir savo krašto meilė Krupavičiaus veikloje	388
II.	Pamilo tėvynę Lietuvą	389
III.	Gyvenimas visuomenei	406
IV.	Kovotojas politiniame fronte	415
V.	Tikėjimo apšviestas gyvenimas	437
VI.	Jo kalbų klausėsi visi	460
VII.	Jo spausdintas žodis	464
VIII.	Jis priklausė visai lietuvių tautai	473
	Mykolo Krupavičiaus bibliografija	480
	Straipsniai apie Mykolą Krupavičių	485
	Krupavičiaus knygų recenzijos	487
	Kiti Krupavičiui pažinti šaltiniai	488
	V a r d y n a s	489

Mykolas Krupavičius ir lietuviškoji išėivija

I V A D A S

Kartais sakoma, kad Lietuva yra pavojingiausioje žemės rutulio vietoje, nes ją supa trys didelės ir imperialistiškai nusiteikusios valstybės, nuo kurių ji yra labai nukentėjusi ir kurios ir ateityje jai sudarys nuolatinę grėsmę — grėsmę jos laisvei ir net jos egzistencijai. Lietuvių praeityje pergyventos okupacijos, jų patirtos svetimųjų priespaudos bei persekiojimai ir nuolatinio pavojaus Lietuvai pramatymas per ilgą laiką išugdė tam tikrą lietuvių šviesuolio tipą. Tautinio atgimimo įtakoje kiekvienas lietuvis šviesuolis turėjo būti idealistas, tautinio susipratimo žadintojas, žmonių švietėjas ir kovotojas su svetimomis įtakomis bei nutautinimu. Tokiomis nuotaikomis brendo ir taip savo uždavinius praeityje suprato ir dabar supranta nemaža dalis lietuvių patriotų veikėjų.

Tokių sąlygų bei nuotaikų buvo išauklėtas ir Mykolas Krupavičius. Dar vaikystėje ir paauglystėje susipažinęs su rusų ir lenkų lietuviams daromomis skriaudomis ir pats daug tų skriaudų ir neteisybų iš jų patyręs, jis išaugo į kietą ir atkaklų kovotoją ir veiklų visuomenininką bei politiką, savo darbais palikęs gilius pėdsakus mūsų tautos dvidešimtojo amžiaus istorijoje. Savo darbą tautai su nemažesniu užsidegimu jis tęsė ir tremtyje bei išėivijoje. Tačiau, atitrūkusi nuo savo žemės ir nuo lietuviškų reikalų nutolstanti, išėivija vis mažiau bejaučia svarbiąsias lietuviškas problemas ir savo pareigas tautai ir tėvynei. Kartu ji mažiau beprisimena ir Krupavičiaus jai tautinių pareigų priminimą ir jo nekartą ištartus

jai kietus žodžius dėl jos daromų klaidų. Jis prisimenamas mažiau, negu jis savo veikimu bei darbais tautai yra nusi-
pelnęs.

Svarbiausia to priežastis yra tai, kad jis gyvendamas nesiekė populiarumo ir nesistengė reklamuotis savo darbais. Mūsų laikais būdingos autoreklamos jis nemėgo. Jis nebuvo linkęs ką nors reikšminga apie save pasakoti ar rašyti. Net ir daugelio raginamas, jis parašė tik savo jaunystės laikų atsiminimus. Iš savo valstybinės veiklos atsiminimų, nors kitų ir buvo dažnai raginamas, jis neparašė. Atsisakydavo ir ką nors pasipasakoti, jei tik matė, kad norima apie jį ką nors iš jo paties sužinoti. Dėl to ir jo veikla ir jos idėjos, kurias jis siekė lietuvių tautoje įgyvendinti, jo darbai bei užsimojimai, laikams bekintant, jau nėra plačiau žinomi ir daug kam sunkiau besuprantami.

Krupavičiaus įvykdyta žemės reforma, jo ilgametis vadovavimas Lietuvos laisvinimo darbui ir jo Lietuvių bendruomenės suorganizavimas nebuvo vieninteliai jo atlikti svarbūs darbai. Jis visada buvo aktyvus visuose tautos reikaluose. Todėl ir daugelyje jo veiklos epizodų galima atpažinti pačios tautos to ar kito meto užsimojimus bei reikalus, kurių daugelio aktualumas ir dabar dar nėra praėjęs. Daugelis Krupavičiaus rūpesčių tebėra aktualūs; ir jie dar ilgai bus aktualūs. Jo didysis rūpestis — Lietuvos išlaisvinimas ir lietuvių išėivijoje išlaikymas — negali lietuviams pasidaryti neaktualūs, kol Lietuva bus išlaisvinta. Jo ryžtingumas bei idealizmas, jo nusistatymas nežiūrėti jokių sunkumų, su kuriais susiduriama, ir nepaisyti patirtų nepasisekimų, o eiti savo tautos keliu ir vykdyti jos uždavinius, siekiant jai laisvės, negali nueiti į praeitį. Krupavičius tiek savo atliktų darbų reikšmingumu, tiek ir savo idėjomis nėra nuėjęs į praeitį. Išėivija jo idėjų yra labai reikalinga. Ir ji bus jų reikalinga tol, kol ji dar bus lietuviška, tai yra kol ji nebus žuvusi

Lietuvai. Savo ryžtingu veiklumu, savo lietuviškų vertybių saugojimu ir savo idealizmu jis yra pavyzdys bei kelrodis lietuvių ateities veiklai. Jokia išėivių pasiekta ir įvairiuose kraštuose iš kitų pasisavinta materialinė gerovė neturėtų nuvesti į Krupavičiaus puoselėtų bei atstovautų Lietuvos reikalų pamiršimą. Dideliu savo veiklumu visų iškylančių lietuviškų problemų bei reikalų atžvilgiu jis yra tapęs lietuvių veikėjo, kovotojo ir išėivijos žadintojo simboliu.

Plačiau bei šakotą Krupavičiaus asmenybę nelengva suprasti, kaip nelengva ir jam prilygti. Dar sunkiau jį įvertinti, nes teisti — tai būti aukštesniu. Šių žodžių autorius kukliai prisipažįsta, kad jis nesiima to uždavinio. Šis darbas yra tik nepilnas Krupavičiaus veikimo komentaras, turįs tikslą peržvelgti jo darbus ir santykius su kitomis politinėmis grupėmis jo paties pažiūrų šviesoje.

Autorius Krupavičių jo darbingo gyvenimo metu pažino tik iš tolo. Visai iš arti jį pažino ir turėjo progos su juo išsikalbėti įvairiausiai klausimais tik per dvylika paskutiniųjų jo gyvenimo metų. Tačiau tikrą Krupavičių — veikėją, politiką, dvasininką — jis pažino ir jį daugiau suprato, tik studijuodamas jo archyve esančius dokumentus ir raštus. Juos bestudijuojant, jam atsiskleidė vis didesnė Krupavičiaus asmenybė, jo vaizdas darėsi vis šviesesnis, jo vaidmuo lietuvių tautai vis reikšmingesnis. Tai atskleisti autorius laiko, šios monografijos uždaviniu.

Ruošiant šią a. a. prelato Mykolo Krupavičiaus monografiją, buvo pasinaudota daugelio asmenų pagalba: jų prisiminimais, jų turimais prel. M. Krupavičiaus laiškais, jų žinomais įvairiais iš jo gyvenimo faktais ir kitokia pagalba.

Vienokiu ar kitokiu būdu man pagelbėjusiems nuoširdžiai dėkoju J. E. vyskupui V. Brizgiui, pulk. ltn. Kaziui Ališauskui, Pranui Alšėnui, Kiprijonui Barkauskui, kun. prof. Pijui

Dambrauskui, Povilui Gaučiui, Juozui L. Giedraičiui, dr. Marijai Gylienei, Kaziui Grynai, Algirdui Gustaičiui, Henrikui Idzeliui, dr. Domui Jasaičiui, Juozui Kaributui, Matui Kliknai, dr. Onai Labanauskaitei, Povilui J. Labanauskui, Ignui Malėnui, Jonui Matulioniui, Kaziui Pabedinskui, Gertrudai Repčienei, dr. Aldonai Ruginai, Leonardui Šimučiui, Liudui Šmulkščiui, Pranui Vainauskui ir Adomui Viliušiui.

Ypatinga padėka priklauso —

kunigui Vytautui Bagdanavičiui MIC, Algirdui J. Kasulaičiui, prelatui Ladui Tulabai ir Bernardui Žukauskui, skaičiusiems rankraštį ir mane parėmusiems savo gausiais atsiminimais apie a. a. prel. M. Krupavičių, savo turima medžiaga ir sugestijomis.

P. M.

SAVO KELIO BEIEŠKANT

I. TOJE ŠEIMOJE GIMĖ IR AUGO

MYKOLAS KRUPAVIČIUS

Savo jaunų dienų atsiminimus prelatas Mykolas Krupavičius pradeda pasisakydamas, kad jis niekada nesidomėjo savo tėvų praeitimi, ir ji jam nerūpėjo. Iš tikrųjų nedaug jis apie ją ir nežinojo. Žinojo tik, kad jo tėvų tėvai dar buvo baudžiauninkai. Atleisti iš baudžiatvės, jie, jau laisvi ūkininkai, gyveno Navininkų kaime, Krokialaukio valsčiuje, Alytaus apskrityje. Jo tėvas Pranas Krupavičius, gimęs taip pat baudžiatvės laikais, jau nežinia kuriuo būdu mokėsi užsienyje, sakoma Belgijoje, kur klestėjo alaus pramonė. Išmokęs bravorininko amato, jis buvo aludaris ir spirito varyklų mechanikas Antanavo, Balbieriškio ir Aštriosios Kirsnos dvaruose. Iš tėvo paliktų rusų, lenkų, prancūzų ir lietuvių kalbomis knygų — jų dalis buvo rimto bei mokslinio turinio — Mykolas sprendė, kad jis turėjo būti šviesus ir išsilavinęs žmogus.

Jau būdamas našlys, Pranas Krupavičius vedė Mykolo motiną Rozaliją Malinauskaitę, Balbieriškio ūkininkaitę, gimusią 1860 metais. Ji buvo baigusi pradžios mokyklą ir vėliau, savarankiškai be vyro gyvendama ir viena vaikus augindama bei auklėdama, pasirodė kaip šviesi ir sumani moteris.

Krupavičiams gyvenant Balbieriškio dvare, 1885 metų spalio 1 dieną gimė sūnus Mykolas. Jis augo su trimis seserimis: už jį vyresnė buvo Melanija, o jaunesnės Veronika ir Marija. Tarnaudami dvaruose, Krupavičiai kalbėjo vietine lenkų kalba. Tačiau su vaikais motina kalbėjo tik lietuviškai, nors, suprasdama kalbų mokėjimo reikšmę, ji norėjo juos išmokyti ir lenkų kalbos. Vaikai tos kalbos nemėgo ir namie jos neišmoko.

Dirbdamas dvaruose, Pranas Krupavičius svajojo įsigyti ūkį ir verstis savarankiškai. Susitaupęs pakankamai pinigų, jis pasitraukė iš tarnybos, ieškodamas ūkio nusipirkti. Bet jo pinigai buvo išskolinti be vekselių daugiausia giminėms, ir, kada jų prireikė, jis negalėjo jų atgauti. Nesurinkdamas išskolintų pinigų nuosavam ūkiui pirkti, Krupavičius išsinuomojo valdžios žinioje esantį nedidelį Utos ūkį (majoratą). Bet po poros metų jis buvo iš to ūkio išstumtas kito asmens, kurį protegavo tokius ūkius tvarkęs valdžios pareigūnas. Tada Krupavičiai persikėlė gyventi į mirusio Krupavičienės brolio ūkį Junonių kaime, Rumbonių parapijoje, kur, abiem tėvams mirus, Pranas Krupavičius buvo išrinktas likusių dviejų našlaičių globėju. Bet kiti teismo paskirti globėjai, sulenkėję tų vaikų giminės iš jų motinos pusės, nenorėdami, kad jie būtų lietuviškai auklėjami, teismo keliu pavėžė iš Krupavičiaus globėjo pareigas ir vaikus išauklėjo lenkais.

Išstumti iš globojamų našlaičių ūkio, Krupavičiai apsigyveno didžiuliam Igliškėlių kaime prie Marijampolės — Prienių vieškelio, Igliaukos parapijoje. Tame kaime buvo Javaro valsčiaus centras ir vienintelė tame valsčiuje buvusi pradžios mokykla. Čia jie išsinuomojo sklypelį žemės, pasistatė namą ir jame įsitaisė krautuvėle. Prekybai nelabai vyksiant, krautuvę pakeitė alude. Įvedus valstybinį degtinės monopolį, aludė turėjo užsidaryti. Krupavičiai jos vietoje atidarė užiegos namus. Kadangi ir tai nebuvo pelninga, Krupa-

vičius, turėdamas jau per penkiasdešimt metų, ieškodamas geresnio uždarbio, išvyko į Ameriką, Igliškėliuose palikdamas žmoną su keturiais mažais vaikais ir nedidelę pinigų sumą pragyvenimui.

Rozalijai Krupavičienei liko sunki šeimos išlaikymo našta. Vyruui nesisekė Amerikoje, ir jis jai negalėjo padėti. Ilgai buvęs be darbo, jis Čikagoje buvo kunigo Kriauciūno priimtas tarnu prie bažnyčios. Iš savo uždarbio jis negalėjo šeimos daug paremti. Kunigui Kriauciūnui mirus, dėl savo senyvo amžiaus jis neteko ir tos tarnybos. Gavo šlavėjo darbą fabrike. Ir čia baigėsi nelaimingai — buvo mašinos sunkiai sužeistas. Negavęs jokios kompensacijos, kaip invalidas jis pateko į valstybinę Oak Forest prieglaudą, kurioje nemaža Čikagoje gyvenusių lietuvių praleido savo paskutiniuosius gyvenimo metus. Čia, šluodamas gatvę, jis buvo pravažiuojančio sunkvežimio sunkiai sužeistas ir mirė.

Krupavičienė sunkiai vertėsi Igliškėliuose. Užėigos name, teisingiau smuklėje, ji turėjo uždirbti sau ir vaikams pragyvenimą. Be to, ji matė, kad smuklės aplinka nebuvo tinkama vieta vaikams auklėti. Viena Krupavičių giminaitė Amerikoje, žinodama sunkų Krupavičienės gyvenimą, pasisiūlė paimti vieną jos vaikų į Ameriką. Dėl tos laimės Mykolas varžėsi su vyriausiąja sesute. Laimėjo Melanija, tada penkiolikos metų mergaitė. Vėliau ji ištekėjo už Kazimiero Rugio. Mykolo mokymasis ilgai užsitęsė ir slėgė motinai pečius. Antroji Mykolo sesutė Veronika ištekėjo už Igliškėlių mokytojo Jono Jerumbavičiaus, nepriklausomais laikais buvusio Marijampolės apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus. Jauniausioji Marytė ištekėjo už Antano Astramsko, Amerikoje žinomo veikėjo Tomo Astramsko sūnaus. A. Astramskas buvo baigęs tik pradžios mokyklą, bet gerokai apsiskaitęs, susipratęs ir veiklus patriotas, žinomas Marijampolės veikėjų tarpe. Mykolui mokantis kunigų seminarijoje, motina likvidavo savo verslą Igliškėliuose ir persikėlė į Marijam-

polę, kur prie senosios rinkos išsinuomojo arbatinę ir ją laikė kol pajėgė. Paskutiniuosius ketverius metus, jau sirgdama širdies liga, ji gyveno pas dukterį Mariją Marijampolėje. Pas ją gyvendama, ji ir mirė 1919 metų pabaigoje, neilgai tepasidžiaugusi nepriklausomos Lietuvos gyvenimu ir savo sūnaus politiko darbais.

Apie Prano Krupavičiaus mirties aplinkybes jo šeima neturėjo tikslesnių žinių. Jo sūnus, apsigyvenęs Amerikoje, ilgai ieškojęs tėvo kapo, pagaliau sužinojo, kad jis mirė Oak Forest prieglaudoje. Iš kaimyninio Tinley Parko miestelio policijos jis gavo iš jos vedamų mirimų registracijos knygų Prano Krupavičiaus mirties konstatavimo gana smulkų išrašą. Iš jo jis sužinojo, kad jo tėvas, miręs Oak Forest prieglaudoje, turėjo būti palaidotas prie tos prieglaudos esančiose kapinėse, kuriose po daugelio metų jau nebebuvo jokios vilties rasti jo kapą.

II. IGLIŠKĖLIŲ PRADŽIOS MOKYKLOJE

1. Toje mokykloje praėjo jo vaikystė

Mykolo Krupavičiaus tėvams anksti iš Balbieriškio dvaro išsikėlus kitur gyventi, jis to dvaro nebeprisiminė. Nedaug jis teprisiminė ir savo gyvenimą Utos majorate. Kada jo tėvai, išstumti iš jų nuomos Utos, persikėlė į Junonių kaimą, jis buvo jau penkerių metų ir buvo įstatytas į pradžios mokyklą netolimame Kriaunių kaime. Tuo metu jo motina, panaudodama jo susidomėjimą paveiksluotomis knygomis ir jo linkimą mokytis, pramokė jį skaityti ir tuo būdu palengvino jam mokymąsi mokykloje. Tik neilgai jis tą mokyklą lankė, nes jo tėvams teko iš tos vietos išsikelti. Tėvams įsikūrus Igliškėliuose, jis toliau lankė to kaimo pradžios mokyklą.

Taip, tėvams pakartotinai keičiant gyvenamą vietą, Mykolas ankstyvoje vaikystėje neturėjo progos giliau suaugti su kuria nors vietoje. Tik Igliškėliuose jis pastoviau išgyveno dešimtį metų. Čia jis nuo penktųjų savo amžiaus metų lankė mokyklą. Jį anksti pradėjo leisti mokytis, nes jis pats, motinos padedamas, jau pradėjo skaityti. Be to, tėvai, matyti, apsisprendė, kad jam mokykloje bus geriau, negu namie smuklės aplinkoje.

Pradžioje Krupavičius mokykloje beveik neturėjo savo amžiaus draugų ir pateko į vyresniųjų tarpą. Iš viso Javara vo valsčiaus į Igliškėlių mokyklą susirinkdavo tik apie dvidešimt mokinių. Ir tų nemaža dalis buvo jau paaugę, kiti beveik bernai, kurie, prieš eidami į kariuomenę, norėjo pramokti rusiškai kalbėti, ir merginos, kurios prieš ištekėdamos norėjo išmokti skaityti iš maldaknygės. Šiaip tada daugumas tėvų savo vaikų neleido į rusišką mokyklą ir slaptai juos mokė skaityti iš maldaknygių namie. Igliškėlių mokyklos mokytojas Juozas Jasaitis ne tik nevertė tėvų leisti savo vaikus į rusišką mokyklą ir nesikišo į tai, kad jie juos mokė namie, bet ir pats, nepaisydamas jam gresiančio pavojaus, savo mokykloje vaikus mokė taip pat iš maldaknygių lietuviškai skaityti. Ir tik pasirodžius kur rusų policininkui ar atvykus kam kontroliuoti mokyklos, jis liepdavo vaikams skubiai slėpti maldaknyges ir išsitraukti iš suolų rusiškas skaitymo knygas bei elementorius. O jei kada ir pasitaikydavo, kad netikėtai į mokyklą atėjęs policininkas rado mokinius, beskaitančius lietuviškas maldaknyges, dar nebuvo blogai, nes mokytojas, jį gerai pavaišindamas, taip išsipirkdavo nuo galimo persekiojimo.

Tokioje pusiau suaugusių klasėje penkerių metų Mykoliukas pradžioje nekaip jautėsi. Vyresni mokiniai jį pašiep davo ar kitaip skriausdavo. Bet jis surado būdų draugų palankumui įsigyti ir netrukus susilygino su kitais.

Nors jis mokslo atžvilgiu mokykloje ir nepasižymėjo, nes niekas jo ir neskaito, bet nė viename skyriuje jis nebuvo paliktas antriems metams. Tuo būdu jis galėjo baigti mokyklą per trejetą metų. Bet namie jam nebuvo ko veikti. Kad vaikas nesibastytų, nieko neveikdamas, motina kiekvieną rudenį vis pasiūsdavo jį į mokyklą. O ir jam pačiam, gana socialiam vaikui, mokykloje buvo įdomiau bendrauti su kitais vaikais, — jo pasirinktais draugais, — negu vienam nuobodžiauti namie. Taip Mykolas kiekvienių metų pradžioje vėl pradėdavo lankyti mokyklą, nors joje ir nebuvo jam ko toliau mokytis. Jis ją lankė arti dešimties metų. O mokytojui Jasaičiui toks mokinyš buvo naudingas. Dalį laiko dirbdamas ūkinius darbus, jis klasėje palikdavo kurį nors mokinių savo pavaduotoju. Kadangi Krupavičius buvo mokėsis tuos pačius dalykus jau kelis kartus ir buvo prasilavinęs daugiau už kitus vaikus, jam tekdavo dažnai būti tokiu mokytojo pavaduotoju. Bet jis, būdamas už kitus mažesnis, negalėjo daug savo valdžios rodyti, kitus apskusti ar kitaip jiems įsipyksti. Mokytojas išeidamas liepdavo savo pavaduotojui žiūrėti, kad jam nesant visi mokiniai klasėje kalbėtų rusiškai, ir surašyti lentoje lietuviškai kalbančių pavardes. Bet Krupavičius pats nedaug temokėjo rusiškai kalbėti. Kada jis užrašydavo kitų nerusiškai kalbančių mokinių pavardes lentoje, šie užrašydavo ir jo paties pavardę už tą patį nusikaltimą. Tada tekdavo visų pavardes nuo lentos nutrinti. Be to, jis žinojo, kad pats mokytojas lietuviškai prakalbėjusių mokinių nebausdavo ir nebardavo, iš ko jis suprato, kad ir pats paliepimas rusiškai kalbėti dar nereiškė mokytojo griežto įsakymo, kurį reikėtų tiksliai pildyti, ypač kada niekas pašalinių to negirdi. O jei atsirasdavo skundikų, tai mokiniai mokėdavo juos sutvarkyti ir atpratinti nuo skundimų.

Nors Krupavičienė ir norėjo savo vaikus kiek pramokyti ir lenkų kalbos, bet Igliškėliuose jiems nebuvo jokių motyvų bei paskatinių jos mokytis. Tame dideliame kaime

P. 3202

nebuvo nei lenkiškai, nei rusiškai kalbančių žmonių. Ir mokytojai, ir raštininkai visą laiką buvo lietuviai. Ir Mykolo Krupavičiaus mokytojas buvo garliaviškis Jasaitis, sąmoningas lietuvis, lietuviškai išauklėjęs savo šeimą ir gal būt skaitęs draudžiamąją spaudą. Net ir Igliaukos parapijoje buvę trys dvarai nebuvo lenkiškumo židiniai, kaip anais laikais dažniausiai būdavo kitose Lietuvos vietose. Taigi Igliškėliuose augančiam Krupavičiui nebuvo jokių aplinkos įtakų, kurios būtų bent laikinai neigiamai veikusios jo lietuviškumą ar būtų jį sudominę kurios nors kitos kalbos mokėjimu. Priešingai, anuo metu čia sklido jau lietuvių tautinį sąmoningumą keliančios įtakos.

Prie tokių tautinį sąmoningumą žadinančių įtakų priklausė Igliaukos vikaro kunigo Juozo Skinkio veikla. Jis buvo žymus švietėjas, platinęs draudžiamąją spaudą ir pats pastoviai dalyvavęs laikraščiuose, spausdindamas juose savo eilėraščius bei straipsnius. Jis artimai sugyveno su žmonėmis ir šeštadieniais darydavo kaimuose jaunimo susirinkimus. Jo veikimo įtaka netiesiogiai veikė ir Krupavičių, žadindama jo patriotizmą.

Krupavičiui besimokant Igliškėlių mokykloje, slaptai joje plito ir draudžiamoji spauda — knygelės, laikraščiai ir atsišaukimai, kuriuos mokiniai atsinešdavo iš tautiškai susipratusių šeimų. Jų iš susipratusių lietuvių gaudavo ir 8-9 metų mokinukas Krupavičius. Jis juos platino toliau jam nurodytu būdu. Kai kurie tos spaudos platintojai, susipratę ūkininkai, važiuodami į mišką malkų ar rąstų, jam palikdavo brošiūrėlių ir laikraščių, kuriuos jis išdalindavo, įdėdamas juos į vežimus ūkininkų, grįžtančių iš Marijampolės ir sustojusių prie Krupavičienės namų. Gautas iš platintojų proklamacijas jis iškabindavo ant stulpų. Jo gyvenama aplinka darė jį lengvai prieinamą įvairiems slaptų sąjūdžių veikėjams. Į smuklę galėjo kiekvienas užėti ir, neatkreipdamas į save pašalinių akių, galėjo pakalbinti tos užėigos laikytojos vaiką ir taip

pat nepastebimai jam ką įduoti su nurodymais, kaip jis turi su tais lietuviškais dalykais pasielgti, kur juos išplatinti.

Tą darbą, kaip jis rašo savo atsiminimuose, atlikdavęs sąžiningai, suprasdamas, kad jis dirba svarbų, slaptą ir pavojingą darbą. Jis jautė savo misiją ir kitus paveikti, įtraukti į priešrusišką nusiteikimą, kuris plito kartu su lietuviška spauda. Su savo draugu Jurgiu Vaičelioniu mokykloje jie kviesdavę savo draugus už kluono, kur skaitydavę parinktus straipsnelius ir žinutes, ir įduodavę jiems laikraščių parsinešti ir paskaityti tėvams. Suprantama, ta spauda nebuvo skirta vaikams, bet jie ją platino, tardamiesi atlieką didvyrišką darbą. Apie mokinių slaptosios spaudos skaitymą ir jos platinimą žinojo ir mokytojas Jasaitis. Kada vienas mokinių paskundė mokytojui, kad mokiniai skaito draudžiamas knygas, Jasaitis nieko nesakė mokiniams, o tik įspėjo Krupavičiaus motiną paveikti jį, kad būtų atsargesnis. Ji jam tai perdavė, įgrasindama jį elgtis atsargiau su draudžiama spauda.

Savo priešrusišką nusistatymą mokiniai kartais išreiškėdavo ir kitokiais būdais. Kartą Krupavičius su dviem draugais, kurių tarpe buvo ir mokytojo Jasaičio sūnus, rykštėmis sukapojo į skutus mokykloje ant sienos kabojusį caro paveikslą. Už tai jie visi gavo iš mokytojo tiek rykščių, kad jų belikę tik kotai mokytojo rankose. Gi pats mokytojas skubiai nupirko Marijampėje tokį pat paveikslą ir tyliai juo pakeitė sunaikintąjį, tuo išvengdamas skandalo ir tardymų mokykloje.¹

Mykolui augant, didėjo ir jo vaidmuo namuose. Smuklei reikalingą degtinę reikėjo parsivežti iš Vilkaviškio. Krupavičienė neturėjo iš ko ką nors pasamdyti kiekvieną kartą. Todėl jam, 11-15 metų vaikui, reikėjo dažnai važiuoti į Vilkaviškį degtinės, esant visokiam orui žiemą, rudenį ar vasarą.

Mykolas Krupavičius, "Igliškėlės". Rankraštis.

Reikėjo jam rūpintis ir kitais namų reikalais — parvežti malkų iš miško, paruošti kurą ir atlikinėti kitus ūkio reikalus. Kartą, būdamas dvylikos metų, motinos pavestas, pėsčias nuėjo į Balbieriškį ir ten turėjo paprašyti savo dėdę, kad tas nupirktų jiems karvę. Neradęs dėdės namie, jis pats savarankiškai nupirko jam patikusią karvę ir pats per naktį Balbieriškio giria parsivedė ją namo. Pasirodė, kad pirkinys buvo vykęs. Tokie ir panašūs daugiau ar mažiau savarankiškai atliekami darbai ugdė jame savarankiškumą, orientaciją ir kartu puikybę.

Lankant jam pradžios mokyklą, visa jo vaikystė ir dalis paauglystės buvo susijusi su Igliškėlių mokykla, kurioje gyvenimas jam buvo įdomesnis negu namie. Mokyklos lankymo laiką pertraukdavo tik atostogų metas, kada jis daugiau padėdavo namuose ir karštomis vasaros dienomis puškindavosi per Igliškėlių laukus tekančio upelio sietuvų vėsiamame vandenyje, kurį čia papildydavo netoli esantieji šaltiniai.

2. Profesijos pasirinkimas

Ūkininkų vaikai, baigę pradžios mokyklą, jei jie toliau nesimoko, paprastai susiranda darbo ūkyje, kur dirbdami išauga ūkininkais. Taip į žemės ūkį iš mokyklos grįžo beveik visi Krupavičiaus draugai, natūraliai pasilikdami namuose ir su suaugusiais dirbdami ūkio darbus. Bet jam namie nebuvo tokio nuolatinio darbo, kurį dirbdamas savaime pasiruošę ateičiai ir normaliam pragyvenimui. Vaikystėje tas klausimas jam nebuvo iškilęs. Nieko tuo klausimu negirdėjo nė iš motinos. Bet, ilgai lankydamas mokyklą, ir jis priaugo tą metą, kada atėjo susidomėjimas darbu, o motinai rūpestis, kokio jį išmokyti darbo, iš kurio jis vėliau pragyventų.

Neturėdamas ko veikti namie, Mykolas praleisdavo nemaža laiko kaimynystėje esančioje kalvėje, kurioje jį domino

kaimyno kalvio dirbamas darbas. Anksčiau jis šiaip stebėjo, kaip kalvis iš raudonai įkaitintos geležies nukala arkliams pasagas ir kitokius geležinius daiktus ir kaip jis kausto prie kalvės atvestus arklius. Čia bestovinėčiam Mykolui kalvis duodavo padumti dumplėmis, kas kitokio ar įdomesnio darbo nemačiusiam vaikui labai patiko. Labiau paaugėjusiam kalvis duodavo ir kitokio darbo, kurį bedirbdamas Mykolas mokėsi kalvystės ir jau buvo pramokęs mažiau sudėtingų darbų. Kalvio darbas jam patiko, ir jis nė neabejojo, kad jis užaugęs bus kalvis.

Bet motina, besirūpindama sūnaus ateitimi, nebuvo patenkinta tokiu jo pasirinkimu. Ji norėjo sūnui poniškesnės profesijos ir įstatė jį į valsčiaus raštinę mokyti raštininko darbo, praktiškai ten dirbant. Nors Mykolas nepamiršo ir kalvės darbo ir laisvu laiku ėjo į ją padirbėti, bet daugiau dabar mokėsi raštinės darbo. Greitai jis pramoko parašyti valsčiaus raštinėje nesudėtingus ir dažniausiai pasitaikančius ūkininkams liudijimus ir kitokius raštus ir už jų rašymą jis gaudavo nustatytą atlyginimą. Tai jį labiau pririšo prie raštinės, nors jis dar nebuvo galutinai apsisprendęs ir su motina sutaręs, ką galutinai pasirinkti — imtis kalvio amato ar valsčiaus sekretoriaus profesijos.

Prie tų dviejų galimų pasirinkti profesiją prisidėjo dar du, anksčiau nenumatyti. Vienas jų sužavėjo Mykolą, kada, jam esant penkiolikos metų, per Igliškėlius prajojo gusarų būrys su orkestru priešakyje. Jis pamatė orkestre ir savo amžiaus muzikantų, ir jam labai patiko gusarų uniforma, arkliai, triūbos. Jis pasiryžo mesti kalvystę, atsisakyti ir raštinės darbo ir pasidaryti gusarų muzikantu. Bet motina nenorėjo nė klausyti apie tokį jo pasirinkimą. Taip jo ir motinos nuomonės dėl jo būsimos profesijos griežtai išsiskyrė, ir nė vienas jų nenorėjo nusileisti.

Tam jų nesutarimui galą padarė kitas, taip pat nenumatytas įvykis. Prajodamas per Igliškėlius, Krupavičienės užei-

goje sustojo kiek pailsėti tuo metu Varšuvoje meną studijavęs būsimas lietuvių dailininkas Antanas Žmuidzinavičius. Tas tada nepažįstamas jaunas ponas, kiek pakalbėjęs Mykolo seserį ir kiek ilgiau pasikalbėjęs su juo pačiu, paklausė motiną, kodėl ji neleidžianti berniuko mokytis. Ši paaiškino, kad ji labai norėtų leisti jį mokytis, bet neturi iš ko. Tada Žmuidzinavičius nurodė jai Veiverių mokytojų seminariją, kurią neseniai jis pats buvo baigęs ir kurioje mokslas yra prieinamas ir neturtingiems jaunuoliams. Ta mintis patiko Krupavičienei, ir ji, ilgai svarsčius ir išsiaiškinusi įstojimo ir mokymosi sąlygas, paprašė mokytoją Jasaitį paruošti jos sūnų į seminarijos pavyzdinę mokyklą.

Tų laikų trijų skyrių pradžios mokyklą baigusius mokinius priimdavo į seminarijos pavyzdinės mokyklos ketvirtąjį skyrių. Išėję toje mokykloje ketvirtąjį ir penktąjį skyrius, mokiniai galėjo pereiti į seminarijos pirmąjį kursą. Bet esant kandidatų į seminariją pertekliui, juos priimdama seminarija darydavo konkursinius egzaminus. Tokiems egzaminams dar teko pasiruošti Mykolui.

III. PASIRUOŠIMAS MOKYTOJO PROFESIJAI

1. Mokykla, kurioje Krupavičius išėjo į mokytojus

Nedidelis Veiverių miestelis per pusę amžiaus garsėjo jame buvusia pirmąja lietuviams įkurta mokytojų seminarija. Rusų administracija, siekdama palaužti Sūduvoje lenkų įtaką ir paruošti sau palankius mokytojus, 1866 metais Veiveriuose įkūrė pedagoginius kursus, kuriuos 1872 metais perorganizavo į mokytojų seminariją. Su savo rusišku mokytojų sąstatu ta seminarija turėjo plėsti rusišką įtaką ir tuo būdu būti rusinimo židiniu Lietuvoje. Toji mokykla buvo skirta lietuviams, ir joje turėjo mokytis tik lietuviai jaunuoliai. Bet

su suklastotais dokumentais į ją įstodavo nemaža rusų ir gudų, pasivadavusių lietuviais. Per visą savo veikimo laiką, nuo jos įsikūrimo ligi 1918 metų, toji seminarija išleido 1024 mokytojus, kurių apie 800 buvo lietuviai. Ji buvo laikoma gera mokykla. Iš ją baigusių tarpo išėjo daug iškilių lietuvių kultūrininkų bei visuomenininkų. Tą seminariją baigusieji mokytojai sudarė pagrindą, kuriant nepriklausomos Lietuvos pradžios mokyklą.

Veiverių mokytojų seminarijoje buvo mokoma tikybos, rusų kalbos ir literatūros, lietuvių kalbos, matematikos, gamtos mokslų, geografijos, pedagogikos, Rusijos ir visuotinės istorijos, dailės, braižybos, muzikos, fizinio lavinimo, sodininkystės ir daržininkystės. Pedagogikos kurse buvo trumpai išeinama pedagogikos istorija ir plačiau didaktika. Tikyba apie 1900 m. per eilę metų nebuvo dėstoma, nes neatsirado katalikų kunigo, kuris būtų sutikęs ją dėstyti rusų kalba.

Visi mokslo dalykai buvo mokomi rusų kalba. Svetimų kalbų nebuvo mokoma. Lietuvių kalbą, Krupavičiui įstojus į seminariją, mokė vienintelis joje buvęs lietuvis mokytojas Tomas Ferdinandas Žilinskas. Jis, nepaisydamas seminarijoje vyraujančios rusinimo dvasios ir rusų valdžios spaudimo, sugebėjo įdiegti mokiniuose tautinį susipratimą ir daugelį jų išugdyti gerais patriotais, pasiaukojusiais žmonių švietėjais ir visuomenės veikėjais.

Į tokią mokyklą, kiek mokytojo Jasačio paruoštas, 1900 metais atvyko Mykolas Krupavičius. Bandė laikyti egzaminus į penktąją skyrių. Bet pasirodė reikiamai nepasiruošęs. Mokytojo Žilinsko užtariamasis, jis buvo priimtas į ketvirtąją skyrių.

Įstojęs į mokytojų seminariją, jis greitai patyrė, kad čia mokytojai yra visiškai kitokie, negu jo buvęs mokytojas Igliskėliuose. Jie čia buvo stropūs rusintojai. Kiekvienas jų siekė savo būdu ir savo priemonėmis slopinti mokinių lietuvišku-

mą ir išauklėti juos palankius rusams. Bet, kaip Krupavičius pasakoja savo atsiminimuose, seminarijos moksleivija nebuvo palanki dirva rusinimui. Į ją įstodavo 15-17 metų paaugliai — visi kaimo vaikai — su savo berniškais įpročiais ir kitokių įtakų nepažeista lietuviška siela. Jie buvo prisirišę prie lietuvių kalbos, savo tarpe jos laikėsi, nepaisydami draudimo lietuviškai kalbėti ir kasmetinių aukų už lietuvių kalbos vartojimą. Jie sunkiai pasidavė seminarijos drausmei, kuria buvo siekiama sunaikinti jų iš namų atsivežtus įpročius. Didžiausias buvo mokytojų rūpestis paveikti mokinius, kad jie nesiimtų „politikos“, kas reiškė, kad jie neskaitytų draudžiamų lietuviškų knygų ir laikraščių ir nesidomėtų lietuviškaisiais reikalais. Jie daug ką neleistina leido mokiniams, kad tik juos atitrauktų nuo lietuviškumo. Visa tai mažino mokytojų autoritetą mokinių akyse. Jų santykius su mokytojais Krupavičius taip apibūdina: „Mokytojų neapkęsdavom, visaip juos pašiepdavom ir pravardžiuodavom. Dažnai jų langus lietuviškom proklamacijom aplipindavom. Likom kaip buvę lietuviai”.¹ O labiausiai nemėgstamam pavyzdinės mokyklos vedėjui, rusams parsidavusiam vokiečiui, daugiausia skaudžių pokštų iškrėsdavo: nakčia jo langus išdaužydavo, ant palikto koridoriuje apsiausto rūgštimis rusiškai išrašydavo „Už gerą tarnybą carui“. Tamsią naktį pagavę jį apkuldavo, nuo drabužių nupiaustydavo visus tarnybinius žibučius ir panašiai jam atsikeršydavo. „Nerami buvo Veiverių studentija”. Už lietuviškumą ir už priešinimąsi rusinimui kasmet būdavo pašalintų mokinių. Bet mokinių solidarumas priversdavo seminarijos vadovybę nusileisti ir pašalintuosius priimti atgal ar bent leisti laikyti baigiamuosius egzaminus pašaliečio teisėmis.

Smerkdamas savo buvusių mokytojų pastangas surusinti lietuvius mokinius, Krupavičius jų nesmerkia kaip moky-

1 Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai“, 28 p.

tojų, laikydamas juos buvusiais gerais mokytojais. "Bendrai paėmus, mokytojai buvo geri savo dalykų žinovai ir dėstytojai". Ypač gerai buvo mokoma rusų kalba. Rusas mokytojas išmokė Krupavičių pamilti literatūrą, nes jis ją dėstė įdomiai ir surišdamas su politika bei kritiškai paliesdamas režimą. Kritišką Krupavičiaus nusiteikimą rusų valdžios atžvilgiu sustiprino dailyraščio ir piešimo mokytojas, kuris mokiniais papasakodavo, kaip sėkmingiau sukelti revoliuciją ir nuversti carą. Krupavičius labai vertino ir seminarijos inspektoriaus dėstomų pedagoginių dalykų pamokas. Jis buvęs geras savo dalykų žinovas, mokėjęs žinias įdomiai mokiniams perteikti ir gerai mokyti savo dėstomą dalyką. Jį, kaip mokytoją, Krupavičius mėgęs, tačiau tautiniu atžvilgiu jį laikęs dideliu savo priešu ir ne kartą nuo jo nukentėjęs.

Laikydamas daugumą savo mokytojų gerais mokslo dalykų dėstytojais, Krupavičius nebuvo tokios nuomonės apie savo tautietį, lietuvių kalbos mokytoją Žilinską. Jo mokymas buvęs daugiau parodija. Nebuvo mokoma literatūros, nebuvo nė rašomųjų darbų, o buvusi tik labai nuobodžiai einama lietuvių kalbos gramatika, prisilaikant Šleicherio Mažosios Lietuvos tarme parašyto ir sunkiai suprantamo gramatikos vadovėlio. Dar buvo duodama mokiniams atmintinai išmolti Donelaičio pasakėčias, kurios taip pat to meto seminarijos mokiniams buvo svetimos. Taip mokydamas, jis nesukėlė mokiniuose nei susidomėjimo lietuvių kalba, nei pagarbos savo dėstomajam dalykui. Nepelnęs jos ir pats dėstytojas. Dėl tokio nevykusio dėstymo mokiniai nebuvo sudominti savo gimtosios kalbos mokymusi.

Bet, ir būdamas menkas auklėtojas ir nevykęs lietuvių kalbos mokytojas, Žilinskas buvo mokinių mylimas kaip susipratęs lietuvis. Net ir už tokius šiurkščius pabarimus, kaip "Kiaulių ganyt, kvaily", kaip rašė Krupavičius, mokiniai jį mylėjo, nes tai buvo viešai jo tartas lietuviškas žodis.

2. Seminariją baigė kaip pažangus mokinys

Istudamas į mokytojų seminarijos pavyzdinę mokyklą, Krupavičius nebuvo pakankamai pasiruošęs joje mokytis. Ir į tos mokyklos ketvirtąjį skyrių jis buvo priimtas, kaip jis pats vėliau manė, tik buvusio jo tėvo draugo, to paties mokytojo Žilinsko, palaikomas bei užtariamais. Pradžioje jam mokslas nekaip sekėsi. Bet, stropiai mokydamasis ir gerų aukštesnių kursų draugų padedamas, jis sėkmingai išlygino savo išsilavinimo trūkumus. Mėgdamas skaityti, jis vėliau pagerino savo pažangumą. Nemėgo aritmetikos, bet labai mėgo geometriją ir algebrą. Ir per baigiamuosius aritmetikos egzaminus jis buvo praleistas tik todėl, kad jis visą laiką priklausė prie gerųjų mokinių.

Mėgdamas skaityti, jis, besimokydamas seminarijoje, gerai apsiskaitė, perskaitydamas daugumą seminarijos bibliotekoje buvusių istorijos, literatūros ir gamtos mokslų knygų. Tuose moksluose jis buvo gerai prasilavinęs ir per pamokas bei egzaminus atsakinėdamas jis galėdavo pasakyti daugiau, negu buvo vadovėliuose parašyta.

Seminarijos bibliotekoje buvo kažkoku būdu ten patekusių ir nelegalių, į katalogą neįtrauktų, knygų. Jų tarpe jis užtiko kažkurią Gorkio knygą ir pasiėmė skaityti. Ją beskaitantį jį užtiko seminarijos inspektorius ir jį už tai išbarė. Bet reikalas ir tuo nesibaigė: jam buvo sumažintas elgesio pažymys iki trejeto, ir jis vieną mėnesį negavo stipendijos.

Seminariją Krupavičius baigė gerais pažymiais, už ką jis gavo dviklasės mokyklos mokytojo teises, kurios buvo duodamos tik pažangiems mokiniams, neturintiems nė vieno trejeto ir turintiems bendrą pažymį, nemažesnę kaip 4, 5.

Veiverių mokytojų seminarija patraukdavo mokinius savo geru vardu, savo mokslo pigumu ir jiems duodamomis stipendijomis. Tik tos stipendijos buvo nedidelės. Krupavičius

gaudavo tą stipendiją, jei tik ji nebuvo sulaikyta, ji už ką nors baudžiant. Bet, ir ją gaudamas, jis sunkiai tegalėjo iš jos pragyventi. Reikėjo dar gauti kiek iš motinos, nors ir ji nevisada galėdavo jį paremti. Vėliau jis uždarbiaudavo, rašydamas kitiems dailystę ar pagamindamas kitiems reikalingus brėžinius. Sunkus gyvenimas su neprivalgymais paveikė jo sveikatą. Baigus jam seminariją, gydytojas jame rado plaučių džiovą ir nepatarė imtis mokytojo darbo. Bet motinos priežiūroje jaunas organizamas, geras maistas ir sveikas oras nugalėjo jo iš seminarijos išsineštus sveikatos trūkumus. Vasaros pabaigoje jis jautėsi tiek sustiprėjęs, kad jau galėjo imtis mokytojo darbo.

3. Čia brendo Krupavičiaus tautinis sąmoningumas

Krupavičius įstojo į mokytojų seminariją jau su aiškiu lietuvišku ir priešrusišku nusistatymu. "Dar pradžios mokykloje pradėjęs skaityti lietuviškus laikraščius, žinojau rusų ir lietuvių siekimus, žinojau rusų darbus ir instinktyviai jais baurėjaisi gal ne tiek suprasdamas, kiek nujausdamas jų darbų pražūtingumą. Kiekvienas rusų emblemomis apsikarstęs valdininkas darė man slegiantį įspūdį".¹ Seminarijoje mokytojas Žilinskas dar pagilino jo lietuviškumą ir padarė jį sąmoningesnį.

Jei Tomas Žilinskas ir buvo menkas mokytojas ir savo lietuvių kalbos pamokomis nesukėlė mokiniuose savo kalbos meilės, tai jis savo tautos meilę juose įžiebė pirmiausia viešu lietuvių kalbos vartojimu. Tą kalbą jis vartojo ir privačiuose pasikalbėjimuose su mokiniais. Taigi Krupavičių Žilinskas tautiškai sustiprino ne savo lietuvių kalbos pamokose, o savo tvirtu lietuvišku laikymusi ir intymiau pasakytu lie-

1 M. Krupavičius, Tomo Žilinsko 80 metų sukaktį minint. „Lietuvos Mokykla“, 1920 m. 585 p.

tuvišku žodžiu. Jis jam tautinę įtaką darė savo pasikalbėjimuose su patikimais lietuviais mokiniais lietuviškų reikalų temomis. Paprastai tai būdavo jo vedamoms braižybos pamokoms pasibaigus, kada kiti mokiniai išeidavo ir pasilikdavo tik jam žinomi patikimesni mokiniai. "Tomas Žilinskas tokiais atvejais lyg atgimdavo, pasidarydavo linksmas ir spinduliuojantis. Debesys, kurie dažniausiai dengdavo jo veidą, išnykdavo. Žilinskas pasakodavo visas lietuviškas aktualijas, prie kurių priklausė lietuviškas sąjūdis, įsikūrusios draugijos ir jų veikla, lietuvių persekiojimas ir areštai, pasirodžiusios knygos ir laikraščiai. Šie pasikalbėjimai buvo tikri lietuviybės kursai. Nekartą jis mus apdalindavo knygelėmis ir laikraščiais. Kartais jis patardavo su jo papasakotais dalykais supažindinti mūsų patikimus draugus. Tik nenorėdavo, kad jo pavardė būtų minima".¹ Kitur Žilinsko įtaką Krupavičius dar taip nusakė: "Ilgų kalbų apie tėvynės meilę nesakydavo, nes to negalėjo daryti. Bet vienu kitu sakiniu mokėdavo pasakyti tiek, kiek ilga kalba".

Mokiniams Žilinskas imponavo ir stiprino jų lietuvišką nusistatymą dar ir tuo, kad jis, vedęs Varšuvos lenkaitę, ją išmokė gerai lietuviškai kalbėti, savo šeimoje kalbėjo tik lietuviškai ir, eidamas gatve, su visais šeimos nariais — vaikais ir vaikaičiais — viešai kalbėdavo tik lietuviškai.

1903 metais, Žilinskui iš mokytojo darbo pasitraukus, į jo vietą atėjo taip pat didelis patriotas mokytojas Juozas Kairiūkštis, taip pat vedęs lenkaitę, bet savo gausią šeimą išauklėjęs lietuvišką ir viešai su savaisiais tik lietuviškai tekalbėdavęs. Jis taip pat skleidė seminarijos mokinių tarpe lietuvišką įtaką, kartu juos veikdamas kaip šviesus lietuvis, kaip labai kultūringa ir savarankiška asmenybė. Jo lietuviškumo ir jo didelės įtakos mokiniams rusai negalėjo pakęsti ir po dvejų metų jį iškėlė į kitą mokytojų seminariją Lenkijoje.

1 Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai, 30-31 p.

Dėl savo lietuviškos laikysenos seminarijoje Krupavičius buvo inspektoriaus sekamas ir nekartą buvo įkliuęs. Nedideli tai buvo nusikaltimai, nepakankami, kad už juos būtų pašalintas iš seminarijos, bet nekartą buvo ir skaudžiau nubaustas. Už tai, kad jis, parėjęs iš mokyklos, nusiimdavo nuo kepurės žvaigždę ir nuo diržo sagtį su rusiškomis raidėmis ir ypač, kad jis buvo įtariamasis užsiimant politika, jis buvo baustas elgesio pažymio sumažinimu ir karceriu. Jam baigus seminariją, jo atestacija, siunčiama mokyklų direkcijai, šiaip buvo jam palanki. Bet jos gale įrašas, kad jis yra nepataisomas lietuvis ir įtartinas režimo priešas, jam užkirto kelią gauti mokytojo vietą Lietuvoje.

Lietuviškoje veikloje Krupavičius grūdinosi ir dalyvau-damas slaptoje tautinėje mokinių veikloje. Seminarijoje jis priklausė slaptai mokinių kuopelei, kurios uždavinys buvo lietuvių literatūros ir kalbos pažinimas, bendri lietuviškieji klausimai ir politika bei visuomeninis darbas, į kurią įėjo ir draudžiamosios literatūros — laikraščių, knygelių ir proklamacijų — skleidimas. Dalį tos literatūros į mokinių butus atgabendavo jiems nežinomi knygnešiai. Kitą dalį jie patys parsinešdavo iš vienos pamiškėje stovinčios labai menkos trobelės, kurios seno amžiaus gyventojų niekas negalėjo įtarti draudžiamų knygų platinimu.

Seminarijos administracija įtarė veiklesnius mokinius ir juos naktimis sek-davo. Todėl knygų gabenimas buvo labai pavojingas darbas. Iš policininkų buvo daug lengviau išsisukti, negu iš tokių stropių rusintojų, kokie buvo seminarijos inspektorius, pradžios mokyklos vedėjas ir kai kurie mokytojai. Tai gali parodyti ir toks Krupavičiaus nuotykis. “Kartą vos grįžau su kitu draugu iš kelionės su kontrabanda, tik štai apie 3-čią valandą nakties įsibrauna inspektorius su garsiu šnipu mokytoju Gustavu Keseleriu kratos daryti. Iškratė Eiduką, Ambroziejų, Merkevičių, paėmė kai kuriuos laiškus,

o aš guliu nei gyvas, nei miręs, nes mano dėžėje kaip tik sudėta gerokas pundas literatūros. Bet laimės lemta, neužėjo noras mane iškrėsti”.¹

Visa mokinių gaunama, skaitoma ir gabenama literatūra buvo socialistinės ir ateistinės krypties. Jie ją platindavo naktimis prieš šventadienius, ypač prieš atlaisdus. Proklamacijas iškabindavo pakelėse ant medžių ir stulpų. Kaimuose jie turėjo patikimų platintojų būrelį, kurį sudarė jaunos ūkininkaitės ir ūkininkaičiai. Geriausiai tam reikalui pasidarbuodavęs vienas padauža-mušeika, kurio niekas neįtarė ir kurio net ir policija privergdavo. Kartą Krupavičius buvo įkliuęs ir į policininko rankas: “Kitą kartą išėjau nakčia lipinti proklamacijų. Mano rajone buvo vyresnysis žandaras. Užėjo noras pasityčioti iš jo, aplipinant jo langus proklamaciomis. Ir įkliuvau. Tuo metu žandaras buvo ukrainietis, geras žmogus, gerai pažinęs mano motiną, iš kurios ne vieną rublinę buvo gavęs. Sukliko džiaugsmu; bet, pažinęs mane, nenorėjo pražudyti”.² Jo motina kyšiu jį išpirko. Šiaip jau kratų metu jam vis pavykdavo neįkliūti.

1904 metais, Krupavičiui jau esant trečiame seminarijos kurse, įvyko Veiverių mokytojų seminarijos mokinių streikas. Vieningai streikuodami, jie reikalavo pašalinti seminarijos inspektorių, įvesti į seminariją lietuvių kalbą ir tikybą dėstyti lietuviškai. Su tais reikalavimais jie kreipėsi į Varšuvos mokslo apygardos globėją. Bet globėjo atsiųstas valdininkas pravedė griežtą tardymą, palaikydamas administraciją. Mokiniai streiką pralaimėjo. Trys mokiniai, nors jie ir nebuvo veikiausiai streiką organizuojant, buvo pašalinti iš seminarijos; beveik visiems mokiniams buvo sumažintas elgesio pažymys ligi trejeto; daugeliui jų buvo atimtos stipendijos. Krupavičiui teko abi tos bausmės.

1 M. Krupavičius, Tomo Žilinsko 80 metų sukaktį minint, „Liet. Mokykla“ 1920 metų 288 p.

2 Ten pat.

Taip streiką likvidavus, mokslo metai baigėsi beveik normaliai. Krupavičius baigė seminariją.

Dar būdamas mokytojų seminarijoje, Krupavičius pradėjo savo žurnalistinę karjerą, parašydamas pirmą korespondenciją į Lietuvos laikraštį ir baigęs seminariją pirmą straipsnį į Vilniaus žinias.

Išėjęs iš seminarijos su revoliucinėmis nuotaikomis ir sveikatai kiek pagerėjus, Krupavičius nebūtų buvęs Krupavičiumi, jei jis nebūtų įsijungęs į to meto revoliucines audras. “Kur dabar ramiai besėdėsi? O jei ir būtum norėjęs ramybės, tai jos nebūtų davę draugai ir kaimynai. Teko dalyvauti kiek toliau nuo savo gyvenamos vietos keliuose susirinkimuose ir čia pirmą kartą išmėginti savo iškalbingumą. Su keliais draugais teko likviduoti Igliaukos ir Jestrakio alkoholinių gėrimų monopolius, sulietuvinti Mikališkio valsčiaus raštinę ir net savo Igliškėlių mokyklą”.¹ To meto sąmyšyje su draugais jis dalyvavo ne vienoje revoliucinėje ekspedicijoje, bet jie žmonių nešaudė, kaip tuo metu nevienoje vietoje įvyko, nes “revoliucijos metu labai branginam kraują ir gyvybę”. Bet kartą tik jo namie nebuvimas išgelbėjo jį nuo dalyvavimo ekspedicijoje, kurioje buvo pralietas kraujo.

Revoliuciją nuslopinus, veiklesnieji jos dalyviai išsislaptė ir išbėgiojo į užsienius. Krupavičius jau mokytojavu Lenkijoje. Policija nekartą teiravosi jo motinos, kur jis buvęs tą ar kitą dieną, matyti, sekdami Jestrakio, Mikališkio ir Igliaukos įvykių kaltininkus. Tokiais atvejais jį gelbėjo jau įprasta tvarka: motinos rublis ir policijai pastatoma degtinės bonka. Taip, nors ir prisidėjęs prie revoliucijos, Krupavičius išvengė caro kalėjimo.

1 Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai“, 51 p.

IV. DARBAS MOKYTOJO PROFESIJOJE

1. Lenkijoje

Įsigijęs mokytojo teises, Krupavičius, jau subrendęs dvidešimties metų vyras, pradėjo ieškoti mokytojo darbo. Jo idealas buvo dirbti savo tautai: auklėti, šviesti ir tautiškai sąmoninti jos priaugantį jaunimą. Bet čia jis susidūrė su kieta pavergtos tautos tikrove: lietuviai negalėjo gauti mokytojo vietos Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose. Suvalkų gubernijoje tokio formalaus uždraudimo nebuvo. Bet praktiškai jauni mokytojai ir čia lietuviškose srityse beveik nebuvo skiriami į mokyklas. Iš Krupavičiaus kurso draugų Suvalkijoje mokytojų vietas gavo tik vienas vokietis ir vienas rusas; nė vienas lietuvis čia nepateko.

Nors ir tai žinodami, Krupavičius su Eiduku ir dar vienu draugu vis tiek dar bandė kreiptis į Kauno gubernijos mokyklų viršininką, prašydami skirti juos čia mokytojais. Tas viršininkas jiems paaiškino, kad tai iš viso negalima, nes įstatymai jam draudžia skirti lietuvius mokytojais Kauno gubernijoje. To meto revoliucinių nuotaikų pagauti, jie atsakė viršininkui, kad tokie prieš lietuvius nukreipti įstatymai yra neteisingi ir bus revoliucijos pašalinti. Iš grasinančio viršininko atsakymo jie suprato per daug pasakę ir skubiai pasišalino.

Į Krupavičiaus į įvairias vietas pasiūstus prašymus jis gavo pasiūlymų dirbti Rusijoje ir Lenkijoje. Iš vienos apygardos Rusijoje jis gavo pasiūlymą dirbti net triklasėje mokykloje su gera alga. Bet, motinos patariamasis, jis pasirinko mokytojo vietą Lenkijoje, pavyslio krašte, kurį jaunais mokytojais aprūpindavo Veiverių mokytojų seminarija. Jo pasirinkimą nulėmė motinos susirūpinimas, kad jis dirbtų katalikiškame krašte ir kad jis nepatektų į tokį kraštą, iš kurio parsivežtų rusę žmoną. Nors jis neturėjo jokio noro skirti savo

energiją auklėti lietuviams nedraugingos lenkų tautos jaunimui, bet, nematydamas kitokios geresnės išeities, išvyko į Panchratkos kaimo mokyklą Lomžos gubernijoje, Mozūrų krašte.

Bet jis greitai nusivylė savo pasirinkimu. Mokyklą jis rado nuošaliai nuo kaimo, apleistą ir apiplėštą. Viskas joje buvo primityvu. Žmonės nelabai tesirūpino vaikų mokymu. Nerado nė vaikų, nes jie čia mokyklą lankė tik tris mėnesius žiemos metu. Suprantama, jis negalėjo išeiti nustatytos programos, už ką jis buvo atsakingas ir, kaip pats vėliau patyrė, buvo valdžios pareigūnų kaltinamas.

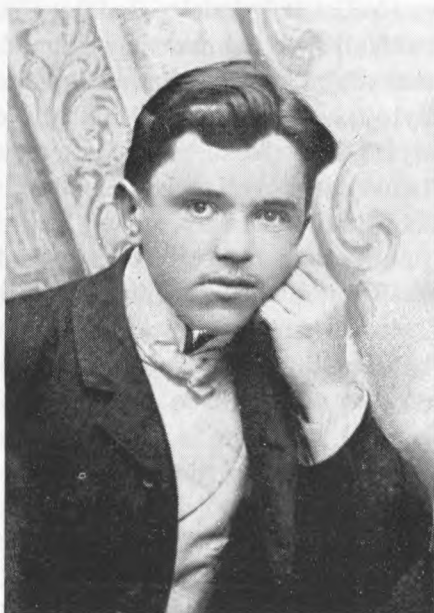
Bet ir tokios primityvios mokymo sąlygos Krupavičiui išėjo į gerą, nes su savo atkakliu charakteriu jis išmoko rasti išeitį bet kurioje aplinkoje ir bet kurioje situacijoje, kas jam padėjo išsiugdyti didesnę savarankiškumą.

Netrukus Krupavičius patyrė, kad toje apylinkėje jis buvo ne vienas toks vienišas lietuvis. Lomžos apskrityje buvo daug lietuvių mokytojų, kunigų ir valdininkų, kurie sąlygų buvo priversti dirbti ne savo tautos gerovei. Jie turėjo ir savo klubą Lomžos priemiestyje, kur jie dažnai susirinkdavo.

Būdamas susirūpinęs savo tautos pažanga, Krupavičius kruopščiai sekė, kaip lenkai įgyvendina savo siekimus ir ko lietuviai galėtų iš jų pasimokyti: kaip jie panašiais atvejais turėtų tvarkytis, pasielgti, susiorganizuoti. Jis čia pamatė, kad lietuvių ir lenkų padėtis daug kur vienoda ir kad jų siekimai kai kur vienodi. Palyginti su lietuviais, lenkai turėjo daugiau teisių. Jie nepatyrė spaudos draudimo. Ir savo mokyklose lenkai buvo laisvesni. Beveik pusė mokslo dalykų buvo mokomi lenkų kalba. Rusų kalba buvo nemėgstama, panašiai kaip ir Lietuvoje. Į mokyklas savo vaikus leisdavo tik nedidelis lenkų nuošimtis. Kiti, vengdami rusiškų įtakų, vaikus mokė skaityti namie.

Kultūriniu bei švietimo atžvilgiu lenkai buvo geresnėje padėtyje, nes jie turėjo savo šviesuomenę. Lenkas mokytojas

buvo daug nusipelnęs savo kraštui. Todėl jis ne tik kaimiečių, bet ir aukštesniuose sluoksniuose buvo gerbiamas ir įtraukiamas į bendravimą su kitų profesijų šviesuomene. Ir Krupavičius, tada dar jaunas ir neturtingas mokytojas, buvo kviečiamas į pobūvius pas dvarininkus, teisėjus, gydytojus, klebonus — ir niekur jis nesijautė už juos žemesnis. Tai sudarė jam sąlygas įprasti bendrauti su aukštesnių sluoksnių žmonėmis ir įsigyti lenkų labai vertinamų viršinių laikymosi

1905 m. baigęs Veiverių mokytojų seminariją.

formų, kas jam buvo labai pravartu vėliau Lietuvoje dirbant visuomeninį bei politinį darbą. Jis čia pamatė, kaip lenkų mokytojai laikėsi labai solidariai ir organizuotai kovojo prieš rusinimą. Dalyvaudamas jų susirinkimuose, jis susipažino su jų pasirenkamais būdais, kaip geriausiai panaudoti mokyklą savo tautiniams tikslams ir kaip pačią mokyklą sutautinti.

Lietuviai mokytojai, turėdami prieš akis kovą dėl lietuviškos mokyklos, labai domėjosi lenkų siekimais bei jų me-

todais savo mokyklai sutautinti, tačiau jie laikėsi atskirai nuo lenkų, suprasdami, kad lenkų reikalai tai nėra jų reikalai. Stiprindami savo solidarumą, jie įkūrė Lietuvių mokytojų sąjungą, kurios steigėjų tarpe buvo ir Krupavičius. Greta lenkų mokytojų suvažiavimų jie turėjo ir savo suvažiavimus.

Lygindamas lietuvių ir lenkų mokytojų kovas su rusinimu, Krupavičius matė, kad lietuvių mokytojų tautinė veikla buvo racionalesnė ir tikslesnė už lenkų. Lenkai mokėjo labai radikaliai ir garsiai pakalbėti prieš rusus, kartu pasiūlydami radikalias ir neįmanomas panaudoti kovos priemones, nė nemanydami savo siūlymus įgyvendinti. Dėl tokios lenkų mokytojų veiklos Krupavičius turėjo nemalonumų su rusų policija. Dėl to jis su kitais lietuviais mokytojais nusprendė, kad Lenkijoje kovoti prieš rusinimą yra pačių lenkų reikalas ir kad jiems neverta per daug kovoti dėl lenkiškų mokyklų ir dėl jų aukotis, kada tuo pat metu lenkai patys pasitraukia iš savo skelbiamos kovos, palikdami kaltininkais lietuvius mokytojus. Taip viename lenkų mokytojų suvažiavime buvo priimti labai maištingi, revoliuciniai nutarimai. Patys lenkai jų nevykdė, bet Krupavičius nukentėjo. Jis tame suvažiavime nedalyvavo, bet lenkų laikraščiai parašė, kad jis dalyvavęs, ir tuo būdu nukreipė į jį rusų valdžios represijas. Net ir po poros metų, kada jis dirbo Lietuvoje, policijai sudarant jam bylą dėl jo veiklos, buvo jam primintas ir anas lenkų mokytojų suvažiavimas.

Lenkų revoliucinis sąjūdis pakenkė Krupavičiui tarnybiškai. Jo mokyklos mokiniai sudegino mokyklos rusiškas knygas ir viską, kas tik joje buvo rusiška, ir atsisakė mokytis rusų kalbos. Tačiau, kada atvykęs jo mokyklos lankyti Lomžos mokyklų direkcijos viršininkas patyrė, ką mokiniai padarė su rusiškais knygomis ir kad jie nebesimoko rusų kalbos, nukentėjo Krupavičius. Jam buvo padaryta stiprių priekaištų ir primintas jo tariamas dalyvavimas revoliuciniame lenkų mokytojų suvažiavime. Jis gavo raštišką papeikimą

dėl mokyklos nesutvarkymo, ir jam buvo pagrasinta atleisti jį iš tarnybos.

Nors švietimą tvarkančių valdininkų priekaištai, kad jis dalyvaujant maištingame lenkų mokytojų sąjūdyje ir kad jis neišmoko savo mokinių rusų kalbos, jam labai pakenkė tarnyboje, bet jis dėl to nepalūžo ir nenusiminė. Pergyvenęs iš rusintojų patirtą neteisingumą, jis giliau pajuto reikalą kovoti dėl pavergtos savo tautos ateities.

Po tokių nemalonumų Panchratkos mokykloje jis buvo nusistatęs iš jos išsikelti. Tik jam kliudė ana jam nepalankaus viršininko neigiama apie jį nuomonė. Ir tik pasinaudodamas laikinu to viršininko išvažiavimu, kada jį pavadavo kitas tolerantingas rusas, jis gavo daug geresnę mokytojo vietą tame pat apskrityje, Rutkų miestelyje. Čia ir žmonės tvarkingai leido vaikus į mokyklą. Negalėdamas sutalpinti visų vaikų klasėje, kitus jų mokė privačiai, susitaręs su tėvais už atskirą atlyginimą. Pagerėjo ir jo materialinė padėtis. Ir anas Lomžos mokyklų direkcijos viršininkas, vėliau aplankęs jo mokyklą, ne tik parašė gerą jo darbo įvertinimą, bet ir paskyrė jam piniginę dovaną "už stropų darbą ir sumanų mokyklos vedimą".

Taip išlyginęs savo santykius su mokyklų administracija, jis vos išvengė kito sau, kaip lietuviui, pavojaus. Gyvendamas Rutkuose, Krupavičius buvo susidraugavęs su viena prisilavinusia ir visais atžvilgiais jam patinkama mergina ir buvo apsisprendęs ją vesti. Apie tai parašė savo motinai. Nuo tų vedybų jį sulaikė protingas motinos įspėjimas: "Vaikeli, tu toks lietuvis, kaip sugyvensi su lenke, kas bus su jūsų vaikais?". Taip motinos patariamasis, jis išvengė daugelio lietuvių mokytojų likimo, kurie, gyvendami Lenkijoje, vedė lenkes ir išaugino lenkiškas šeimas, iš kurių išėjo daug iškilių lenkų veikėjų, karių ir politikų, labai pakenkusių Lietuvai ir lietuviams. Iš tokių Krupavičius prisiminė generolą Janušaitį, sumušusį lietuvių kariuomenę ties Seinais, lietuvius labai en-

gusį Vilniaus vaivadą Kirtiklį ir eilę kitų, kilusių iš lietuvių mokytojų šeimų.

Dirbęs dvejus metus Lenkijoje, Krupavičius sulaukė to meto, kada ir Kauno gubernijoje pradėta leisti lietuviams mokytojams dirbti pradžios mokyklose. Jam nebuvo smagu, kad pirmieji jo darbo metai mokykloje teko ne lietuvių tautos švietimui. Bet ir Lenkijoje praleisto laiko jis nesigailėjo, nes jis nebuvo tuščiai praleistas: ten bedirbdamas, jis daug ko pasimokė ir daug kuo užsigrūdino, kas jam, kaip veikėjui ir politikui, buvo labai pravartu vėlesniais laikais. Bet toliau jis norėjo dirbti tik Lietuvoje, nepaisydamas nei vietos, kur jam teks dirbti, nei mokamo atlyginimo. Lenkijoje išbūtas laikas išmokė jį giliau pajusti vertę visko kas lietuviška ir labiau pasiilgti Lietuvos su jos žmonėmis ir kaimo su lietuviškomis dainomis.

Tai lietė ne vien Krupavičių, bet ir daugumą Lenkijoje dirbusių lietuvių mokytojų. Todėl, susidarius galimumui lietuviams mokytojams dirbti Lietuvoje, sujudo Lenkijoje dirbę lietuviai mokytojai ieškoti sau vietų Lietuvos mokyklose. Pasisukelęs "Vilniaus žiniose", Krupavičius gavo Papilės valsčiaus valdybos pasiūlymą, kurį priėmęs, 1907 metais buvo paskirtas to valsčiaus mokyklos mokytojo padėjėju.

2. Lietuvoje

Krupavičiui vykstant į Papilę dirbti mokytojo darbo, buvo dvi aplinkybės, žadančios jo darbo sėkmingumą: viena, jis tame darbe buvo jau nebe naujokas, turėdamas dvejų metų patyrimą, ir, antra, jis buvo pasiilgęs darbo Lietuvoje. Papilės mokykla jam buvo pirmoji pakopa, grįžtant į lietuvišką gyvenimą ir įsijungiant į lietuviškąją veiklą. Papilėje Krupavičiaus visuomeninis brendimas padarė pažangą trimis atžvilgiais: darbu lietuviškoje mokykloje, jo aiškesniu pasau-

lėžiūriniu susikristalizavimu ir tautine bei visuomenine veikla, kurioje jis pasijuto pakeliui į visuomenninkus.

1. Anksčiau Papilėje buvusi grynai rusiška mokykla per paskutiniuosius metus buvo jau gerokai sulietuvinta. Pirmiau neturėjusi nė lietuviškos raidės, dabar pirmame skyriuje turėjo beveik visus dalykus lietuviškai, o aukštesniuose skyriuose turėjo kelias lietuvių kalbos pamokas per savaitę. Pasirodė, kad toks mokyklos sulietuvinimas buvo naudingas ir rusų kalbai, nes vaikai, pramokę lietuviškai skaityti ir rašyti, greičiau išmokdavo rusiškai. Be to, mokytojai rusai pastebėjo, kad, įvedus lietuvių kalbą į mokyklą, mokiniai pradėjo rodyti daugiau darbštumo ir suinteresuotumo mokykla.

Papilės mokykloje Krupavičius rado labai žmonišką vedėją, kuris pasirodė “tikras draugas ir tėvas. Žmogus kilnios širdies, nerusofilas, rodęs nemaža simpatijų lietuviams ir Lietuvai, mokėjęs žemaitiškai kalbėti. Buvau patenkintas tokį viršininką gavęs”.¹

Krupavičius Papilės mokykloje gavo mokyti pirmą skyrių ir dirbo atskiroje patalpoje, atskirai nuo kitų skyrių, mokomų ruso mokyklos vedėjo. Be pirmojo skyriaus, jis ir aukštesniuose skyriuose mokė lietuvių kalbos. Su vedėju gerai sugyveno, tarp jų nesutarimų ar konfliktų nebuvo. Darbas mokykloje vyko sklandžiai. Nesusipratimų galėjo sukelti tik iš kitų įstaigų atėję įvykiai. Valsčiaus įgaliotiniai, išvykus Krupavičiui Kalėdų atostogų, nutarė, kad mokyklos vedėju turi būti Krupavičius, o rusas jo padėjėju. Bet švietimo vadovybė už tokį valsčiaus susirinkimo nutarimą kaltino Krupavičių, nors mokyklos vedėjas tuo visiškai netikėjo ir juokėsi iš tokio apkaltinimo. Į jo sugyvenimą su vedėju iš šalies brovėsi ir kiti šešėliai. Vietos gyventojai įvairiais ūkio reikalais, pvz. parveždami malkas mokyklai, kreipdavosi ne į mokyklos vedėją, o į mokytoją Krupavičių. Tai darė jam ne-

1 Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai”, 81 p.

smagumų, nors vedėjas gerai suprato, kad tai įvyksta ne dėl nusistatymo prieš jį asmeniškai, o dėl esamų tautinių santykių. Žemaičiuose, kur anksčiau mokytojai buvo tik rusai, kova dėl lietuviškos mokyklos buvo intensyvesnė negu Sūduvoje, kur rusų mokytojų kaimuose nebuvo. Dėl to ir visuomenės santykiai su naujai atsiradusiu lietuviu mokytoju buvo artimesni, kas neretai buvo ir pademonstruojama.

2. Nors Krupavičius, augdamas bei bręsdamas, visada buvo religingas, bet jo platinama ir skaitoma slaptoji socialistinė spauda buvo jį nuteikusi laikytis kritiškai kunigų atžvilgiu. Jis buvo skaitęs J. Šliupo verstą L. Biuchnerio “Spėką ir Medegą” ir kai kuriuos kitus materialistų parašytus veikalus, nors materialistu jis nebuvo pasidaręs ir jų idėjų giliau nepasisavino. Atvykdamas į Papilę, jis buvo linkęs kritikuoti kunigus, kad jie nebuvo tokie idealūs, kokie, jo manymu, turėjo būti. Jį piktino paprasčiausias kunigo linksmumas ir jo nuošalus laikymasis nuo lietuviškų reikalų ar vengimas lietuviško darbo. Kunigo J. Tumo paragintas rašyti korespondencijų “Vilniaus žinioms”, jis tokiose korespondencijose kritiškai paliesdavo ir savo parapijos kleboną dėl jo vienodo bei lygaus lietuvių ir lenkų traktavimo. Tačiau klebonas ant jo nepyko ir jį dažnai kviesdavo į kleboniją. Čia jis turėjo progą išgirsti daugelio kunigų pasisakymus lietuviškais klausimais, kai kurių jų planus žmonių medžiaginei būklei pagerinti, kooperatyvų ir bankelių steigimo svarstymus. Čia jis pamatė, kad jo pažiūra apie kunigus buvo klaidinga. Jam paaikškėjo, kad anais laikais Lietuvos provincijoje kunigas buvo ne tik prasimušęs veikėjas, bet ir toji nematoma ranka, kuri nepastebimai vedė lietuvišką gyvenimą į šviesesnę ateitį. Toks jo patyrimas Papilėje išblaškė jame bet kokius įtarimus kunigų atžvilgiu ir sustiprino jo katalikišką nusistatymą. Ir kada “Vilniaus žinios”, kurių Krupavičius buvo pasidaręs nuolatinis korespondentas, perėmus jų leidimą Jonui Vileišiui, virto liaudinių krypties “Lietuvos žiniomis”, jis

liovėsi joms rašinėti. Redaktoriaus pakartotinai raginamas ir toliau bendradarbiauti, jis paaiškino, kad jis, kaip katalikas, negali rašyti socialistiniam laikraščiui.

Tuo pat metu jam teko pažinti ir kitoks kunigo tipas. Papilėje susipažino su pas jį užklydusiu kunigu Stanislovu Stakele, kuris, nežiūrint jo šiurkštumo ir originalumo, paliko jam neramaus ir nenumaldomo, daug dėl lietuviybės kentėjusio ir daug Lietuvai nusipelnusio kovotojo atminimą.

Iš viso savo patyrimo Papilėje Krupavičius įsitikino, kad lietuvis mokytojas savo darbu siekia to paties, ko siekia ir lietuvis kunigas. Lietuvių mokytojų atsiradimas Kauno gubernijoje, kurioje be kunigo kaime retai buvo galima sutikti lietuvių inteligentą, buvo pirmas didesnis lietuviškas kaimiečio sukrėtimas ir lietuviško kraujo įliejimas.

3. Papilėje Krupavičius rado nemaža šviesuomenės — įvairių rusų valdžios įstaigų tarnautojų ir pensininkų. Didelę jų dauguma buvo rusai. Lietuvių buvo du kunigai: klebonas Jurskis, kilęs iš bajorų, bet jau visiškai sulietuvėjęs, labai vaišingas žmogus, ir jaunas vikaras Petras Gudauskis, kurį žmonės vadindavo kunigioku arba Petreliu, didelis idealistas, linksmas, judrus, socialus, visuomenininkas, visą savo sielą ir širdį atidavęs lietuviškiems reikalams. Tas jaunas kunigas turėjęs ypatingą sugebėjimą savo nuoširdumu, patrauklumu ir net viršine išvaizda patraukti į save žmones, įgyti jų pasitikėjimą ir pristatyti juos prie darbo. Turėjo didelę įtaką jaunimui. Su juo iš pirmos pažinties susidraugavo ir jaunas mokytojas Krupavičius, pasidarydamas jo visuomeninės veiklos pagalbininku.

Papilėje Krupavičius pirmą kartą išėjo į lietuvišką visuomeninę veiklą, kokia tik buvo galima anų laikų situacijoje, kada okupanto policijos budri akis sekė kiekvieną, galintį pasireikšti bet kokia lietuviška veikla, ją išaiškindama kaip veiklą, kuria siekiama nuversti caro valdžią. Kunigas Gudauskis su mokytoju Krupavičium turėjo savo nerašytą veik-

los programą, kurios pagrindiniai tikslai buvo žadinti žmonių tautinę sąmonę, skatinti jų tautinį bei visuomeninį veiklumą, juos šviesti, kelti jų dvasinę ir medžiaginę gerovę. Į tą darbą jie įtraukė ir patikimesnius jaunos kaimiečius. Sekmadieniais jie važinėjo po kaimus pasikalbėti su jaunimu. Nebuvo tai formalūs susirinkimai ar paskaitos; susirinkdavo beveik viso kaimo žmonės, ir iškildavo įvairiausi pasikalbėjimams klausimai "nuo virtuvės švaros ligi skirstymosi į viensėdžius ir tautinio sąmoninimo". Bet, kada jie pritariamai pasisakydavo dėl kaimų skirstymo į viensėdžius, jie didelio kaimiečių pritarimo nerasdavo, o kartais susidurdavo ir su piktesniu pasipriešinimu.

Savaime suprantama, tokių nuolatinių sekmadienių pasikalbėjimų kaimuose negalėjo nepastebėti policija. O lietuviškam atgimimui buvo priešinga ne vien policija. Rusai ir lenkai Papilėje pastebėjo, kad lietuviškas judėjimas pagyvėjo, miestelyje apsigyvenus mokytojui Krupavičiui. Jų tarpe susidarė jam nepalanki nuomonė, kas jam, kaip mokytojui, buvo pavojinga. Krupavičius buvo policijos įspėtas liautis su savo pasikėsimais nuversti esamą tvarką, o vikaras Gudauskis buvo apskūstas klebonui. Jiems ir toliau nesiliaujant kaimuose rengti pasilinksminimus ir vaidinimų vakarėlius, policija sudarė jiems politinę bylą. Jiems palankus tardytojas patarė vienam jų prisiimti visą kaltę ir po to dingti kur į užsienį. Tą kaltę prisiėmė kun. P. Gudauskis ir slaptai išvyko į Ameriką.

Tuo metu Krupavičiui buvo pažadėta vienoje grafo Zubovo laikomų mokyklų vedėjo vieta, kur jis būtų turėjęs labai geras sąlygas. Bet ryšium su jam iškelta byla buvo leista suprasti, kad jis ne tik negaus tos vietos, bet ir vėl turės išvykti iš Lietuvos. Nelaukdamas, kol jis bus pašalintas iš tarnybos, mokslo metams besibaigiant, jis pranešė mokyklų administracijai, kad jis pasitraukia iš mokytojo vietos.

Taip Krupavičius baigė savo pedagoginę karjerą, kuriai jis ruošėsi ilgiau, negu jis toje profesijoje dirbo. Bet ir čia praleisti metai, panašiai kaip ir jo darbas Lenkijoje, nepraejo veltui. Dirbdamas Papilėje, jis iš arčiau ir geriau pažino žmones su jų problemomis, susipažino su jų platesnėmis mąstymais, su jų socialinėmis negerovėmis ir labiau įsitikino socialinių reformų reikalingumu.

V. PAKELIUI Į DVASININKO PAŠAUKIMĄ

1. Profesinis ir dvasinis persiorientavimas

Pirmieji darbo metai lietuviškoje mokykloje Krupavičiui baigėsi gana skaudžiai. Čia jis patyrė caro valdžios budrumą ir pamatė, kad bet koks lietuviškas visuomeninis ar kultūrinis veikimas gali būti išaiškintas kaip maištavimas, kuriuo siekiama nuversti esamą santvarką, ir dėl to baigsis nepasisekimu ir nauja priespauda. Nors iš jam sudarytos už jo visuomeninį veikimą bylos kaltinimų jis ir šiaip taip išsisuko, bet jam paaiškėjo, kad jis toliau negalės dirbti Lietuvoje mokytojo darbo. Gi tą darbą dirbti svetimame krašte jis jau nebenorėjo. Aukotis kurio kito krašto jaunimo švietimui jis nematė prasmės, kada savame krašte jo jėgos buvo labai reikalingos. Be to, įsijungęs nors ir į ribotą visuomeninę veiklą Papilėje, jis pamatė, kad atgimstančiai tautai svarbu ne vien turėti lietuvišką mokyklą; susidūręs su visuomeniniais uždaviniais, jis įsitikino, kad už darbą mokykloje gal dar svarbesnis yra visos tautos visuomeninis bei tautinis švietimas ir auklėjimas, kuris veikiam lietuviui sudaro daug platesnį tautinės veiklos barą ir kuriame labai trūksta veiklių darbininkų bei kovotojų. Su tokiu įsitikinimu Krupavičius pasiryžo visomis priemonėmis stengtis pasilikti Lietuvoje. Ne-

sant sąlygų dirbant mokytojo darbą pasilikti savame krašte, jam nebuvo kitos išeities, kaip atsisveikinti su mokykla ir ruoštis kuriam kitam darbui, kurį dirbdamas jis galėtų gyventi savo tėvynėje.

Paaikšėjus, kad mokytojas Krupavičius išvyksta iš Pailės, atskiri žmonės ir jų delegacijos jį įtikinėjo pasilikti, neišvykti. Bet, kaip jis rašė savo atsiminimuose, jis matė, kad ten dirbti ilgiau negalės ir kad jis turi išvykti, nors išvažiuodamas jis dar neturėjo jokio tolimesnio plano. Žinojo tik, kad vėl reikės iš naujo mokytis kitai profesijai įsigyti. Pinigų nedaug turėjo susitaupęs ir negalėjo galvoti apie universitetą. Be to, su mokytojų seminarijos baigimo pažymėjimu jis negalėjo būti priimtas į jokią aukštąją mokyklą.

Tolimesniam profesijos ir jai pasiruošti mokyklos pasirinkimui jis turėjo tris sąlygas: kad į tą mokyklą įstoti pakaktų mokytojų seminarijoje įgyto išsimokslinimo, kad pasirinktą profesiją jam patiktų ir būtų artima jo širdžiai ir kad su ta profesija jis galėtų gyventi ir dirbti Lietuvoje. Jo dėmesys nukrypo į miškininkų mokyklą. Į ją buvo priimami mokiniai su mokytojų seminarijos baigimo pažymėjimu ir visi gavo stipendijas. Antra sąlyga taip pat tiko: Krupavičius mėgo miškus ir buvo jau linkęs pasirinkti miškininko karjerą, tikėdamasis, kad pasiruošęs miškininko darbui jis galės dirbti Lietuvoje. Su tokiomis viltimis jis nuvyko į miškininkų mokyklą ir buvo į ją priimtas. Dar jis paklausė tos mokyklos direktorių, kur jis, baigęs miškininkų mokyklą, galės gauti darbą. Tas jam paaiškino, kad jis galės dirbti Rusijos šiaurėje ir gal būt dar pavyslio krašte. Paklaustas apie darbą Lietuvoje, direktorius atsakė: "Apie tai nė nesvajok, jaunas žmogau". Nusivylęs atsiėmė prašymą. Atpuolė ir miškininko profesija. Tada jam liko tik kunigų seminarija, apie kurią jis anksčiau taip pat neretai pagalvodavo. Dabar posūkis į kunigybę jam atrodė geriausias pasirinkimas. Neilgai galvojęs, Krupavičius nusprendė stoti į kunigų seminariją.

Su kunigų seminarijos pasirinkimu iš naujo sprendėsi ir jo tolimesni planai su motina. Pasisakydamas apie tą savo pasirinkimą, jis sugriovė jos šviesias viltis bei planus į geresnį gyvenimą. Bet ji, to neparodydama, tiek tepasakė: “Vaikeli, gerai apsigalvok. Daromas žingsnis labai svarbus. Velyk būti geru mokytoju, negu blogu kunigu. Esi suaugęs ir pats gerai žinai. Tau jokio patarimo tuo reikalu neduodu... Kiekviena motina laiminga, turėdama sūnų gerą kunigą”.

Pasirinkęs kunigo pašaukimą, Krupavičius kitokių išeičių nebeieškojo. Liko tik laukti atostogų pabaigos ir ruoštis įstojamiesiems egzaminams į tą dvasininkams ruošti mokyklą. Jam reikėjo pasimokyti lotynų kalbos, kurios mokytojų seminarijoje nebuvo mokoma. Tą vasarą dar bendravęs su lietuvišku jaunimu ir dar vaidinęs keliuose vakaruose, 1908 metų rudenį jis su kai kuriais kitais kandidatais į seminariją patraukė į Seinus laikyti egzaminų. Nors jam lotynų kalbos egzaminas ir nevyko, kitus egzaminus gerai išlaikęs, jis buvo priimtas.

2. Penkeri metai Seinų kunigų seminarijoje

“Nedrąsia koja, su baime širdyje, bet su smalsumu ir aiškiu pasiryžimu įžengiau į seminarijos rūmus”.¹ Krupavičius į juos įžengė jau ne naivus penkių gimnazijos klasių jaunuolis, o jau gyvenimo grūdintas, ūsuotas dvidešimt trejų metų vyras. Į seminariją jis iš karto įaugo kaip į organizuotą ir natūraliai jo prigimtį atitinkančią sistemą. “Pamokos ir visa tvarka yra taip sujungta į vieną tobulą sistemą ir visumą, kad žmogus ir nepastebėdamas eina naujuoju keliu ir brandina tuos idealus, kuriuos jam reikės įgyvendinti pasaulyje”. Iš jo seminarijos aprašymo jautiesi tiesiog nustebintas, kaip kietas ir kampuotas Krupavičiaus charakteris taip

1 Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai“, 119 p.

nuostabiai susiderino su uždara seminarijos mokymo bei auklėjimo sistema ir visa joje vyraujančia dvasia, kad ji jam atrodė tobula sistema ir be jokių nesklandumų tinkanti maištingojo laikotarpio jauno žmogaus prigimčiai. Ir kaip klierikas Krupavičius buvo skirtingas nuo Putino “Altorių šešėlyje” aprašyto tos pat seminarijos ir to pat meto klieriko Vasario!

Seminarijoje Krupavičius pateko į aplenkėjusio lietuvio regenso prelato Blažio-Blaževičiaus ir agresyvaus lenko viceregenso kunigo R. Jalbžykovskio kietai administruojamą tvarką. Joje jis rado pusiau lenkišką ir pusiau lietuvišką klierikų sąstatą. Seinų vyskupija apėmė Suvalkų ir Lomžos gubernijas, todėl ir Seinų seminarija turėjo paruošti kunigus abiemis tos vyskupijos dalims — lietuviškai ir lenkiškai. Seinų miestelis buvo ant tų dviejų kalbinių sričių ribos. Krupavičiaus mokymosi laikais lietuviai klierikai pralenkė lenkus ir savo skaičium ir mokykliniu pažangumu, bet lenkai turėjo atramą juos palaikančioje administracijoje. Tautiniai santykiai sudarė visur jaučiamą nenormalumą seminarijos gyvenime. “Kova buvo atvira ir gana atkakli. Ne tik seminarijos drausmė ir principai, bet ir krikščioniškoji meilė nieko nepadėjo. Juo labiau, kad toje kovoje dalyvavo ir seminarijos vadovybės nariai, ir profesūra. Silpnoji lietuvių vieta buvo neturėjimas vadovybėje savo šalininkų. Bet už tai mes turėjome, be lietuviškos profesūros, už savo nugaros beveik visus Seinų lietuvius kunigus”.¹ Stipriausias lenkų ramstis buvo profesorius ir vėliau veceregenzas kalbamas kun. R. Jalbžykovskis, vėliau tapęs Vilniaus arkivyskupu. “Kiek jis padėdavo lenkams, tiek pakenkdavo lietuviams, net pašalindamas visą eilę gabių klierikų, pasiremdamas įvairiais jo sugalvotais pretekstais”. Už tai lietuviai klierikai, patvėrę jį kur tamsiame koridoriuje, kartais ir apmušdavo.

1 Ten pat, 125 p.

Seminarijos tvarka sudarė sąlygas ne tik padoriai parengti egzaminams einamus mokslo dalykus, bet ir nemaža paskaityti laisvai pasirenkamų knygų. Tuo pasinaudodamas, Krupavičius seminarijoje daug skaitė, gerai apsiskaitė, praplėsdamas savo išsilavinimą. To išsilavinimo trūkumu jis laikė tai, kad seminarijoje jis neturėjo progos išmokti kurią nors Vakarų Europos kalbą. Tai jam, kaip būsimam politikui, buvo nuostolis. Bet jis čia išėjo taip pat visuomenininkui bei politikui reikalingus ar bent naudingus mokslus — filosofiją, etiką ir moralinę teologiją. Iš seminarijoje mokomų dalykų jis buvo atsilikęs lotynų kalboje, nes jis nebuvo jos anksčiau mokėsis. Jam reikėjo dar daug mokytis tam trūkumui išlyginti. Silpnas lotynų kalbos mokėjimas jam apsunkino ir teologinių dalykų mokymąsi, nes tie dalykai buvo dėstomi lotyniškai, ir juos atsakinėti reikėjo taip pat lotyniškai. Filosofijos Krupavičius nemėgo, tačiau ją studijavo rimtai žinodamas, kad nuo gero toje srityje išsilavinimo priklausys jo tolimesnių studijų pasisekimas. Nemėgo ontologijos, o mėgo etiką, kosmologiją ir teodiceją. Etikoje jis stengėsi plačiau bei giliau apsiskaityti, nes ji sudaro pagrindą visuomenės ir politikos mokslams. Mėgo ir kanonų teisę.

Daugumą savo profesorių jis laikė gerais savo dalykų žinovais ir dėstytojais. Blogiausias jų buvęs lenkas profesorius, o vėliau ir viceregenas kun. Jalbżykovskis. Jis, norėdamas sumažinti Seinų vyskupijoje lietuvių ir padidinti lenkų kunigų skaičių, pirmiausia stengėsi sulenkinti Seinų kunigų seminariją: kiek galima išstumti iš seminarijos lietuvius profesorius ir pašalinti gabiausius lietuvius klerikus ir jų vietas užpildyti lenkais. Lenkams patraukti į seminariją Jalbżykovskio pastangomis kandidatams į seminariją buvo sumažintas net mokslo cenzas, o profesoriams moksliniai reikalavimai. Lenkų kunigai į seminariją profesoriais buvo priimami, net nebaigę aukštojo mokslo. Krupavičiui įstojant į seminariją, beveik visi profesoriai ir dauguma klerikų buvo lietuviai. Po

penkerių metų, jam seminariją baigiant, dauguma profesorių jau buvo lenkai.

Lietuviškoji veikla seminarijoje daugiausia vyko slaptose klierikų draugijoje, į kurią buvo sutelkiami gabesni ir drąsa bei kovingumu pasižymėję klierikai. Jos tikslas buvo stiprinti būsimųjų kunigų tautinę dvasią bei susipratimą ir paruošti juos dirbti lietuviškam darbui, jiems išėjus į gyvenimą. Krupavičius buvo vienas jos vadų ir jai pirmininkavo dvejus ar trejus metus. Kadangi vienas tos slaptos draugijos narių ir ne vieną kartą jos pirmininkas klierikas Jonas Reitelaitis buvo seminarijos bibliotekininkas, tai tos draugijos susirinkimai visada buvo bibliotekoje, kur, Jalbžykovskio užklupti, jie galėjo pasiteisinti, kad atėję pasirinkti knygų.

Pirmininkui užsakant ir pagal jo nurodymus tos draugijos nariai rašydavo referatus arba literatūrinius kūrinius ir juos skaitydavo draugijos susirinkimuose. Vasaros metu susirinkimai įvykdavo Seinų miškelyje klierikų pasivaikščiavimo metu. Krupavičius į tą draugiją įtraukė ir tada dar nedrąsų klieriką Vincą Mykolaitį. Proga sudarė lenkų literatūros dėstytojo atkreipimas dėmesio į Mykolaičio rašinį. Gražindamas pataisytus rašinius, profesorius paklausė: "Kunige Mykolaiti, ar tamsta mėginai rašyti eilėraščius?" Būsimas poetas nedrąsiai atsakė: "Ne". Apie tai išgirdęs, tada kito kurso klierikas Krupavičius pradėjo jį skatinti rašyti, pasiūlydamas jam skaityti savo eilėraštį kalbamos draugijos narių susirinkime. Netrukus Mykolaitis tikrai atsinešė savo parašytą eilėraštį "Putinas". Jį perskaičius, kai kurie draugai jį gerokai pakritikavo. Po to Mykolaitis atsisakė daugiau eilėraščius skaityti susirinkimuose. Tačiau pirmojo eilėraščio pavadinimą jis pasirinko savo slapyvardžiu.

Kadangi tai draugijai priklausė gambiausi ir įtakingausi klierikai, jos įtaka nematomai veikė visą seminarijos lietuvių klierikų gyvenimą. Jos susirinkimai buvo pratęsti ir į atosto-

gų metų. Tada į juos buvo kviečiami ir kiti klierikai ir katalikiškų pažiūrų studentai ir vyresni moksleiviai.

Lietuvių klierikų slapta draugija veikė keletą metų. Vėliau, Krupavičiui jau išvykus iš seminarijos, ji buvo administracijos susekta ir likviduota.

Būdamas jau subrendusio amžiaus ir gerai apsiskaitęs, Krupavičius jau bendradarbiavo to meto spaudoje. Jis rašinėjo straipsnius bei korespondencijas Seinuose išeinančiam katalikiškam laikraščiui "Šaltiniui". "Vadovas" jam duodavo versti iš lenkų kalbos pamokslus, o "Žmonių knygynas" pasiūlė jam parašyti keletą brošiūrėlių. Bet kunigų seminarijoje klierikams tokie dalykai buvo uždrausti. Taip jis pradėjo seminarijos požiūriu dirbti nelegalų darbą, už ką jam grėse pašalinimas iš seminarijos. Todėl tos brošiūrėlės "Apie sielą" ir "Apie žmogaus sutvėrimą" buvo išspausdintos Gabrieliaus Taučiaus slapyvardžiu. Dar du jo rankraščius užklupęs Jalbžkovskis konfiskavo ir jam nebegražino, net ir jam išeinant iš seminarijos. Iš tų rankraščių Jalbžkovskis sužinojo ir apie jo rašinėjamą spaudai. Nors tuo metu Krupavičius ir nesulaukė griežtesnės reakcijos, jis vis tiek žinojo, kad vice-regensas gali bet kuriuo atveju jam padaryti nemaža nemalonumų.

Bet Krupavičius dėl to daug nesivaržė ir rašinėjo toliau. Jo tuo metu, sekant vieną autorių, parašytą knygėlę "Idealas ir jaunimas" išleido seminarijos klierikai, jam jau esant dvasinėje akademijoje.

Savo brošiūrėlėmis ir straipsniais Krupavičius darėsi žinomas Seinų lietuvių visuomenėje kaip Gabrielius Taučius. Jo knygėlė "Idealas ir jaunimas", kaip tai prisimena Bernardas Žukauskas, buvo jaunimo labai vertinama ir skaitoma ateitininkų susirinkimuose.

Seminarijoje jau nuo pirmųjų metų Krupavičius buvo paskirtas kurso dekanu. Tose pareigose jam tekdavo atstovauti savo kursui, o vėliau ir visų dekanų vardu kalbėti, krei-

piantis į viceregensą ar regensą. Einant tas pareigas, jam kartais tekdavo išklaudyti ir nemalonių priekaištų įvairiausių nesusipratimų atvejais. Dėl jo gyvos orientacijos ir taiklių pasiaiškinių jo atstovavimas klierikams administracijos ne labai buvo mėgstamas.

Krupavičių į pirmaujančias pozicijas kovoje dėl lietuvių kunigų seminarijoje iškėlė trys aplinkybės. Pirma, jis įstojo į seminariją, būdamas vidutiniškai 5-6 metais vyresnis už daugumą kitų klierikų. Vadinas, jis buvo daug labiau subrendęs ir nusistovėjęs. Antra, jis turėjo jau trejus metus savarankiško gyvenimo ir visuomeninės veiklos su lietuviškais vaidinimais ir kitokio tautinio sąmoninimo darbo patyrimą. Trečia Krupavičių į pirmavimą visuomeniniame darbe ir kovoje dėl lietuvių iškėlusią aplinkybę buvo jo jau subrendęs mąstymas ir jo karštas, jokių kompromisų nemėgstantis temperamentas, kuris konfliktuose jį nuvedavo iki tikrai pavojingos ribos.

Kunigų seminarijoje Krupavičius dažnai turėdavo konfliktų su lenkais. Lenkams vis daugiau braunantis į seminariją tikslu ją sulenkinti ir tuo pačiu įvesti daugiau lenkų kunigų į Seinų vyskupiją, savaiame turėjo kilti visų lietuvių klierikų ir kunigų pasipriešinimas. Per didelis buvo lenkų kesinimasis nutautinti lietuvius. Seminarijoje net lietuvių pavardės nebuvo toleruojamos, o buvo sulenkinamos. Lietuviškos pavardės ne tik buvo lenkinamos seminarijos sąrašuose, bet ir iš viso seminarijoje draudžiamos. Lietuviams savo pavardė niekur nebuvo leidžiama nė pasirašyti. Jiems buvo primateamos iškraipytos jų pavardės. Jei toks lietuviškumo traktavimas negalėjo būti pakenčiamas kiekvienam lietuviui, tai tuo labiau jis buvo nepakenčiamas tokiam dinamiškam žmogui, koks buvo Krupavičius.

Kaip būdingą tų laikų lietuvių ir lenkų santykiams verta paminėti vadinamą "spurgų" istoriją, kaip įvykį, kuris galėjo nulemti Krupavičiaus ateitį. Tais laikais seminarijoje buvo

isteigtas kooperatyvėlis, kuriam vadovavo klierikas Pijus Dambrauskas. Iš jo santaupų buvo Užgavėnėms nuperkama klierikams "spurgų" lietuvių arba lenkių zitiečių kepyklose. Patyrę, kad tie "spurgai" buvo pirkti lietuviškoje kepykloje, lenkai klierikai juos peikė ir jų nevalgė. Bet, jei jie buvo pirkti lenkių kepykloje, jie juos gyrė.

Kartą kooperatyvo vedėjas Dambrauskas per Užgavėnės pasiuntė seminarijos sargą nupirkti "spurgų" lenkių zitiečių kepykloje, tik paprašė jį parnešant krepšį pridengti "Šaltinio" viršeliu. Lenkai, juos paragavę, mėtė į šalis kaip netinkamus valgyti, o jų dekanas išbarė kooperatyvo vedėją. Pasiteisindamas klierikas Dambrauskas parodė sąskaitą, įrodydamas, kad "spurgai" buvo pirkti lenkių kepykloje. Lenkai po tokio išsišokimo pasijuto nesmagiai, o Dambrauskas "laukė audros". Kitą dieną buvo šaukiamas kooperatyvo susirinkimas, kuriame dalyvavo ir iš kelionės grįžęs Krupavičius. Kilo smarkūs ginčai tų "spurgų" klausimu. Krupavičius kalbėjo net du kartu ir, pasak prof. P. Dambrausko, "kalbėjo tikrai krupavičiškai: iškalbingai, su įkarščiu ir atvirai žėrė lenkams į akis jų nekorektiškumą lietuvių atžvilgiu. Žinoma, kun. Mykolo žodžiai buvo atpasakoti viceregensui ir gal būt regensui".¹

Nors Krupavičius "spurgų" pirkimo dieną buvo išvykęs į Varšuvą ir nors visą kaltę dėl nesusipratimo prisiėmė sargas, vyriausiu kaltininku vis tiek liko Krupavičius. Po kelių dienų regensas pasikvietė Krupavičių ir pareiškė: "Kadangi ponui daugiau rūpi Lietuva negu Dievas, tad paprašyk dokumentų ir palik seminariją". Šiam paprašius paaiškinti tokio pasiūlymo priežastį, regensas paaiškino, kad jis jau seniai esąs nepageidaujamos politikos vadovas, klaidinąs jaunesnius draugus. Regensui leidžiantis į pokalbį, Krupavičius įrodinėjo, kad gimtoji kalba ir tautinės pareigos yra privalomos

1 Kun. prof. P. Dambrausko 1973 m. spalio 4 d. laiškas.

kiekvienam katalikui. Tėvynės meilė yra Bažnyčios pripažinta dorybė, tad ir jis, mylėdamas savo tėvynę ir visa tai kas lietuviška, ne tik nenusikalsta, bet atvirkščiai, vykdo Dievo valią ir todėl pats dokumentų neprašysiąs. Jei jis nusikaltęs, tegul jį šalina. Pasibaigė tuo, kad jo iš seminarijos tada dar nepašalino, o tik įspėjo, kad jis paliekamas iki tol, kol kuris nors profesorius nusiskųs jo elgesiu.

Po tokio pasikalbėjimo Krupavičiaus padėtis seminarijoje pasidarė sunki ir nebetikra. Kai kurie lietuviai profesoriai manė, kad jo seminarijoje ilgai nelaikys, ir patarė jam susirūpinti kuria nors kita mokykla. Kadangi tais metais jis baigė klausyti filosofijos kursą, jis jau galėjo stoti į universitetą. Jis buvo pasirinkęs vykti į Louveno universitetą studijuoti. Laišku pasiteiravęs apie įstojimo sąlygas, gavo atsakymą, kad jis bus priimtas. Bet Krupavičius buvo nusistatęs pasilikti seminarijoje tol, kol jį laikys. Iki metų pabaigos išliko neprašalintas. Numatydamas, kad kitais mokslo metais konfliktai gali pasikartoti, atostogų metu jis jau rimtai mokėsi prancūzų kalbos, ruošdamasis studijuoti užsienyje.

Būdamas penktame kurse, Seinų lietuvių kunigų skatinamas ruošti aukštojo mokslo studijoms, Krupavičius kreipėsi į viceregensą, prašydamas leisti studijuoti. Šis nesutiko. Tada jis kreipėsi į regensą. Tas iš principo pritarė, bet tuo metu dar leidimo nedavė. Pakartotinai į jį kreipiantis, regensas atsakė, kad jau pavėluota. Tada Krupavičius be seminarijos leidimo kreipėsi į vyskupą Karosą, kuris atsakė: "Gerai. Važiuk, laiminu". Be to, vyskupas pažadėjo prieš jam išvažiuojant išventinti jį į kunigus. Sakoma, kad tokiam vyskupo pritarimui buvo padarę įtakos profesoriai Laukaitis ir Totoraitis ir ypač "Vadovo" redaktorius Kuraitis, kurie buvo vyskupą įtikinę, kad Krupavičius yra vienas gabiausių klierikų, reikalingų pasiūsti į Petrapilio dvasinę akademią studijuoti. Bet seminarijos vadovybė griežtai tam priešinosi, grasindama net atsistatydinti. Vyskupui Karosui nekeičiant

savo nusistatymo, viceregenas Jalbžygovskis, neva nusileisdamas ir viskam pritardamas, išimties keliu pareikalavo iš Krupavičiaus, prieš išvažiuojant, išlaikyti egzaminus iš šeštojo kurso. Jis manė, kad tuo atveju Krupavičius atsisakys savo sumanymo. Bet Krupavičiaus tai neišgąsdino. Padirbėjęs per vasarą, jis pasiruošė tokiems egzaminams. Bet, atėjus laikui, Jalbžykovskis jo į egzaminus neiškvietė, nors tuo pat metu lenkus klierikus be jokių egzaminų jau baigė ruošti kunigystės šventimams. Kada Krupavičius atvykęs kreipėsi į Jalbžykovskį, šis reikalavo iš jo baigti seminariją ir atsisakė leisti jį į dvasinę akademią. Krupavičiui kreipiantis į regensą, ir tas tą patį pakartojo. Krupavičiui reikalaujant leisti jam tuo reikalu pasikalbėti su vyskupu Karosu, regensas neleido, o pats pas vyskupą nuėjo. Grįžęs iš pasikalbėjimo su vyskupu Karosu, regensas pranešė, kad po trijų dienų jį šventins į subdiakonus.

Taip vyskupo Karoso išventintas subdiakonu, o neišventintas į kunigus, Krupavičius turėjo skubiai vykti į akademią. Nebūdamas kunigu, jis neturėjo jokio pragyvenimo šaltinio ir negalėjo pasirinkti kitokios aukštosios mokyklos, kaip tik Petrapilio dvasinę akademią, kur pragyvenimas buvo pigesnis negu užsienyje. Nugalėjęs visas Jalbžykovskio statomas kliūtis, Krupavičius 1913 metais išvyko studijuoti į Petrapilį.

Seminarijoje išgyventu laiku ir joje išėitu mokslu Krupavičius buvo visiškai patenkintas. Jis buvo įsitikinęs, kad jokia kita mokykla savo vidine organizacija nesudaro tiek sąlygų studijuoti ir lavintis, kiek jų sudaro kunigų seminarija. Ką jis joje gavo, jis jautėsi tuo aprūpintas ilgiems laikams. Ir vėliau dirbdamas politinį darbą, jis vis dar naudojo si savo iš seminarijos išsineštu dvasiniu lobiu.

Vienintelis dalykas, kuris jam nemaža apkartino seminarijoje buvimą, buvo viceregenso neobjektyvumas ir jo, kaip lietuvio, persekiojimas, stabdymas jo pasirinkto pašau-

kimo kelyje. Net ir jam išvykus į akademiją, Jalbžkovskis jo nepamiršo ir, suradęs priekabę, bandė sutrukdyti jo studijavimą. Sučiupęs vieno klieriko vedamą dienoraštį ir iš jo sužinojęs apie seminarijoje veikiančią slaptą lietuvių klierikų draugiją, išsiaiškino ir Krupavičiaus vaidmenį per keletą metų kitų klierikų tarpe. Jam atkeršyti viceregenzas raštu kreipėsi į Petrapilio dvasinę akademiją, reikalaujamas gražinti jos studentą Krupavičių į seminariją. Esant Krupavičiui jau subdiakonu, Jalbžkovskis jau nebūtų galėjęs sutrukdyti jo išventinimo į kunigus. Jis būtų galėjęs sutrukdyti tik jo studijavimą akademijoje. Tuo metu akademijos rektoriaus pareigas ėjęs kunigas P. Bučys gerai žinojo padėtį Seinų kunigų seminarijoje ir to veceregenso reikalavimo nepatenkino jam paaikškindamas, kad Krupavičių į akademiją atsiuntė ne seminarija, o vyskupas Karosas.

VI. PETRAPILIO DVASINĖJE AKADEMIJOJE

Į Petrapilio dvasinę akademiją Krupavičius išvyko ne tiek savo noru, kiek susidariusių aplinkybių verčiamas. Jei nuo jo būtų priklausę, jis būtų pasirinkęs studijuoti kuriame nors katalikiškame Vakarų Europos universitete, iš kur galėtų grįžti su europiniu išsilavinimu ir parvežti savo kraštui daugiau Vakarų dvasios. Bet ir Petrapilyje jis rado neblogas sąlygas mokslui ir gilinti savo išsilavinimui. Greta tiesioginių studijų auditorijoje jis rado vertingą akademijos biblioteką su kitados į ten nugabentais Vilniaus universiteto senaisiais leidiniais. Akademijoje jis rado neblogą ir pusiau lietuvišką profesūrą. Lietuviškuoju požiūriu Petrapilio akademijoje studijuoti buvo net naudingiau, negu kur nors vakaruose. Tik sveikatos atžvilgiu Petrapilis jau mažiau tiko. Ir gyventi ir studijuoti teko kareivinių tipo akademijos rūmuose ir kvėpuoti suodžiais užterštu, drėgnu ir atšiauriu oru.

Petrapilio dvasinėje akademijoje studijavo nemažas lietuvių kunigų būrys. Savo skaičium juos pralenkė tik lenkai, kurie taip pat daugumos nesudarė. Dar buvo nemaža gudų, latvių, vokiečių ir kitų tautybių kunigų. Vengdami lenkų vyravimo, jie dažniausiai dėdavosi su lietuviais, su kuriais nesikirto jų tautiniai interesai. Jei lenkai bandydavo ką nors daryti vieni, kitus ignoruodami, tai kitų tautybių studentai juos vieningai boikotuo davo. Taip lietuviams, palaikomiems kitų tautybių studentų, tekdavo vadovaujamas vaidmuo.

Lietuviai buvo susibūrę į Lietuvių studentų draugiją, kurios pirmininku paskutinius trejus metus buvo Krupavičius. Ta draugija tvarkė lietuvių studentų reikalus ir reagoavo į visus klausimus, kurie iškildavo lietuvių studentų gyvenime. Ji leido "Ateities spindulius", kurių redakciją sudarė kunigai V. Mykolaitis, M. Morkelis, M. Krupavičius ir kiti. Ta draugija dar paruošė ir išleido kelias liaudžiai skirtas lietuviškas knygeles. Greta to akademijos studentai drauge su kitais lietuviais studentais Petrapilyje dirbo ir visuomeninį darbą — daugiausia lietuvių darbininkijoje, kuri buvo reikalinga lietuvių inteligentų pagalbos. Darbininkams buvo ruošiamos paskaitos jiems rūpimais klausimais, ir jie buvo organizuojami krikščionišku pagrindu.

Akademijos studentų dalis dalyvavo ir politiniame darbe. Krupavičius su savo draugais dalyvavo tiek bendroje politinėje, tiek krikščioniškosios demokratijos veikloje. Domėdamasis politine veikla ir ruošdamasis politiniam darbui, jis greta savo teologinių studijų gilinosi į politines teorijas, jas studijuodamas iš pirmųjų šaltinių — jų autorių parašytuose veikaluose. Ieškodamas tos srities studijoms tiesioginių šaltinių, jis daugiausia antikvaruose buvo susirinkęs nemaža literatūros studijuoti politiniams, ekonominiams ir socialiniams klausimams.

Kaip anksčiau kunigų seminarijoje, taip ir akademijoje Krupavičius studijavo rimtai — ne vien egzaminams. Moks-

las jį traukė. Jis buvo įsitikinęs, kad geras išsimokslinimas bus jam reikalingas ir visuomeninei veiklai. Studijuodamas jis nesitenkino vien tik paskaitų užrašais ir vadovėliais, o naudodavosi ir platesne atitinkamų klausimų literatūra. Daugiausia jis domėjosi visuomeniniais mokslais, istorija, kai kuriais filosofiniais klausimais ir moraline teologija. Egzaminai jo nebaugino, nes jiems reikalingus klausimus jis buvo plačiau pastudijavęs, pasiskaitęs. Reikėdavo tik prisitaikyti prie kurso programos ir dėstytojo reikalvimų. Pirmieji mokslo metai jam praėjo ypatingai lengvai ir sklandžiai.

Ieškodamas literatūros savo pamėgtų dalykų studijoms, viešojoje bibliotekoje jis užtiko draudžiamojo laikotarpio lietuviškų, iš knygnešių atimtų, leidinių rinkinį. Akademijos knygyne jis rado daug įdomios medžiagos, liečiančios Lietuvos istorinius įvykius. Tarp kitų dalykų jis rado Vilniaus krašto gyventojų paskirstymo tautybėmis statistiką, kurią nusirašęs jis parsivežė į Lietuvą ir kuri buvo panaudota 1920 metais, derantis su Rusija dėl Lietuvos sienų. Istoriniai dokumentai buvo tiek jį sudominę, kad jis buvo nusistatęs baigęs akademią išeiti ir istorijos-filologijos fakultetą universitete. Tik dėl revoliucijos jam nebeteko toliau studijuoti.

1914 m. birželio 13 d. Mogiliavo vyskupas Petrapilyje suteikė Krupavičiui kunigystės šventimą. Atlaikęs Marijampolėje be jokių iškilnių pirmąsias šv. Mišias, jis išvyko į Vokietijos pasienį pas vieną savo draugų pailsėti.

Bendra to meto atmosfera rodė artėjantį karą. Rusijos valdžia stengėsi raminti žmones ir savo informacijomis formavo priešingas nuotaikas. Tuo tarpu pavergtųjų tautų studentai laukė karo tikėdamiesi, kad jis gali atnešti jų kraštams laisvę ar bent sušvelninti gyvenimo sąlygas. Kada Krupavičių, beviešintį Vokietijos pasienyje, užtiko karas, jis jo neišsigando. Nežiūrint jo baisumo, karas turėjo susilpninti Rusijos imperiją ir pagelbėti jos pavergtoms tautoms išsilaisvin-

ti iš priespaudos bei persekiojimų, kokius Krupavičius pats buvo patyręs.

Vasaros pabaigoje grįžęs į Petrapilį, jis tęsė antruosius studijų metus. Tie metai Rusijoje pasižymėjo entuziazmu ir gražiomis viltimis laimėti karą. Tačiau lietuviai nesijungė į rusų entuziazmą ir nesidalino karo laimėjimo viltimis. Jiems stiprėjo savo viltys atgauti nepriklausomybę, Rusijai karo nelaimint. Akademijos studentai pakalbėdavo ir pasvarstydavo, ar nereiktų grįžti į Lietuvą, kuriai sunkiu karo metu švie-suomenė buvo labai reikalinga. Taip apsisprendęs, Krupavičius 1915 metų vasarą bandė patekti į vokiečių užimtą Suvalkiją. Pasiekęs Prienus, bandė pasiekti ir Igliauką. Prienu kunigai ir kiti pažįstami jį atkalbinėjo nuo tokio sumanymo, patardami nenutraukti mokslo, nes, ir nuvykęs į Suvalkiją, nieko gero ten nepadarysias. Bet jis tų patarimų neklausė. Iš fronto štabo buvo gavęs leidimą pereiti frontui, bet per patį frontą jis nebuvo perleistas. Nieko nelaimėjęs, jis pasuko atgal į Petrapilį. Pakeliui bandė pasiekti savo motiną, kuri su dukters šeima buvo apsistojusi Trakuose. Bet jis Trakuose jų neberado, nes jie buvo išvykę į Mogiliavą. Norėdamas juos pasivyti, ir jis pasuko į Mogiliavą. Ten pas vietos katalikų kleboną jis susitiko su ten apsistojusiu Seinų seminarijos viceregensu kunigu Jalbžykovskiu, kuriam tada turėjo progą atvirai pasakyti, ką jis lietuviams buvo padaręs ir ką jis pats buvo iš jo per penkerius metus patyręs.

Mogiliave jis dar dalyvavo ten laikinai apsigyvenusių lietuvių inteligentų pasitarimuose, kuriuose visur vyravo mintis siekti Lietuvai nepriklausomybės, kurią bus galima atgauti, tik Rusijai žlugus. Kad tai įvyktų, daugumai atrodė, kad reikia palaikyti jos priešų pusę.

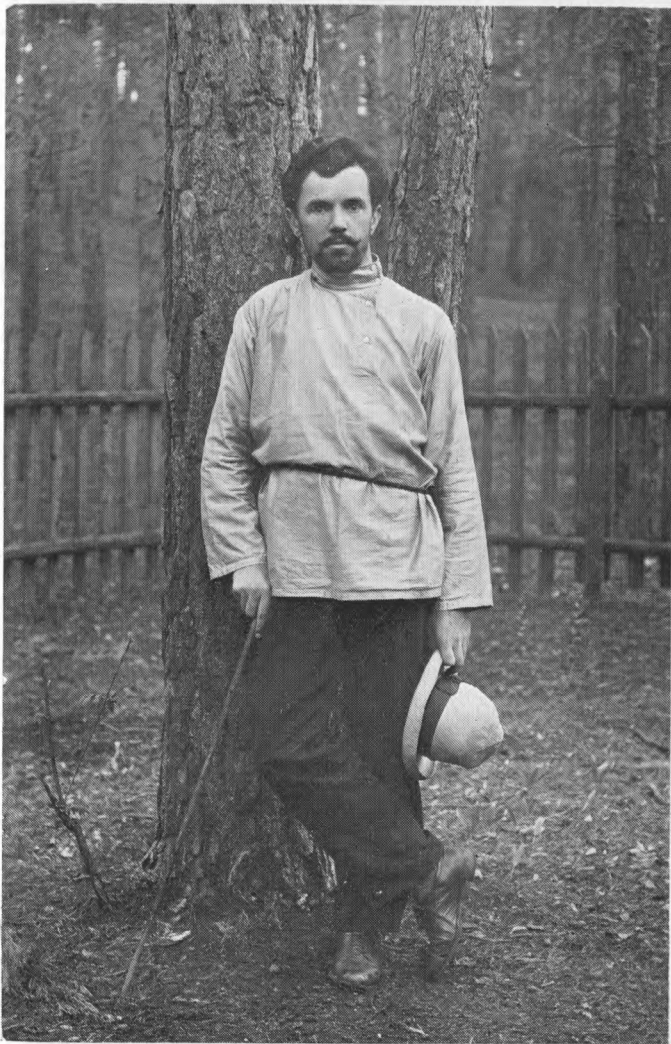
Trečiajame kurse Krupavičiui reikėjo daug ir įtemptai dirbti. Dėl pasunkėjusio pragyvenimo kiek apsilpo jos sveikata. Jis jau norėjo nutraukti studijavimą. Bet akademijos rektorius nepatarė tai daryti ir pasiūlė jam kai kurių palengvi-

nimų: davė jam gyventi ir dirbti atskirą kambariuką, atleido jį nuo visų mokesčių ir paliko jam laisvę lankyti paskaitas, kada jis pats galės. Prieš mokslo metų pabaigą jo sveikata tiek sustiprėjo, kad jis galėjo pasiruošti semestriniams egzaminams.

Sveikatai sustiprėjus ir norėdamas pagerinti savo medžiaginę padėtį, jis priėmė Nukentėjusioms dėl karo šelpti draugijos pasiūlymą užimti tos draugijos komiteto pirmininko vietą Taline.

Įvairūs karo įvykiai veikė ir akademijos studentų gyvenimą. Jų tautiniai nesutarimai lyg ir aprimo — buvo karo įvykių sušvelninti. Tačiau to meto bendroji politinė raida vėl sudrumstė lietuvių santykius su lenkais. Rusams kare nebesiekiant, jų vyriausias karo vadas paskelbė atsišaukimą, kuriame buvo Lenkijai pažadėta laisvių. Bet apie Lietuvą nieko neužsiminta. Tai labai paveikė lietuvius. Ir kada lenkai, beplanuodami savo valstybės ribas, į ją įtraukė ir Lietuvą, lietuviai labai pasipiktino. Ir jie ėmė daryti žygių ir sau išgauti panašių pažadų. Buvo karštai svarstomas Lietuvos nepriklausomybės atstatymas. Stasio Šilingo vadovaujama delegacija kreipėsi tuo reikalu į Rusijos vyriausybę, bet jokių pažadų negavo. Net ir vilčių ta kryptimi ji jiems nedavė. Bet lietuviai nenuleido rankų ir stengėsi visur judinti bei aktualinti Lietuvos nepriklausomybės reikalą. Krupavičius parašė tuo reikalu rusų kalba straipsnį ir, gavęs to meto veikliųjų lietuvių politikų pritarimą, kreipėsi net į trijų laikraščių redakcijas, bandydamas joms įkalbėti išspausdinti tą straipsnį. Visur gavo tą patį atsakymą: Rusija savo žemių neišsižadės.

Būdamas trečiame kurse, Krupavičius jau buvo pasirinkęs disertacijos magistro laipsniui gauti temą — Kristaus prisikėlimo problema. Profesorius Bučys ir vėliau jo įpėdinis atkalbinėjo jį nuo tos temos motyvuodami, kad ji esanti per sunki. Tada jis pasirinko kitą temą — lietuvių apologeti-

Petrapilio dvasinēs akademijas studentas kun. M. Krupavičius
Samaroje

kos istoriją, kurios prof. Bučys taip pat nenorėjo jam skirti, nes jai nėra pakankamai medžiagos; vėliau į Bučio vietą atėjęs kitas profesorius taip pat nesutiko su jo tos temos pasirinkimu, nes ji būtų pagrįsta medžiaga jam nesuprantama kalba. Profesoriumi jo pasirinktos temos nepriėmus, Krupavičius norėjo rašyti disertaciją apie senovės lietuvių mitologiją. Profesorius nesutiko, nes tas klausimas esąs iš viso mažai teištirtas. Be to, pasirodė, kad tą temą yra jau pasirinkęs kitas lietuvis kunigas. O akademijos statutas neleido bet kuria tema rašyti disertaciją antrą kartą, kol nuo jos pirmo panaudojimo nėra praėję bent dešimt metų. Pagaliau Krupavičius sutiko paimti profesoriaus pasiūlytą temą "Švento Augustino mokslas apie popiežiaus neklaidingumą".

Pradėjęs studijuoti daugybę šv. Augustino raštų, Krupavičius susidomėjo jo kalbomis, laiškais, jo disputų argumentais. Juos beskaitydamas, jis praturtino savo iškalbingumą; bet tai jį atitraukė nuo jo pagrindinės temos. Sunaudodamas disertacijai numatytą laiką kitiems klausimams, jis nebeparašė disertacijos. O be disertacijos neleido jam ginti nė tezių. Tada jis susitelkė ruošti baigiamiesiems egzaminams akademijos baigimo diplomui gauti. Juos išlaikė. Tolimesni to meto įvykiai išblaškė mokslui siekti nuotaikas ir radikaliai pakeitė gyvenimo sąlygas, nukreipdami Krupavičiaus siekimus bei veiklą kitais keliais.

ANTRA DALIS

NEPRIKLAUSOMYBĖS AUŠROJE

I. KRUPAVIČIAUS ĮAUGIMAS Į KRIKŠČIONIŠKĄJĄ DEMOKRATIJĄ

Krupavičius neretai laikomas krikščioniškosios demokratijos kūrėju Lietuvoje. Tokia pažiūra gal tik iš dalies yra teisinga. Pačios krikščioniškosios demokratijos jis nesukūrė. Jis suvaidino didelį vaidmenį, jos idealus Lietuvoje įgyvendinant. Bet ir jis pats buvo jos idealų išauklėtas. Todėl jam ir jo politinei veiklai suprasti reikia susipažinti su prieš jį buvusia Lietuvoje krikščioniškąja demokratija, kurios įtakos jį išauklėjo veikėju ir politiku.

Krikščioniškoji demokratija išaugo Vakarų Europoje daugiausia devynioliktojo amžiaus antroje pusėje. Pradžioje ji plėtojosi kaip socialinis sąjūdis; vėliau jis virto politiniu sąjūdžiu, dalį savo energijos atiduodama politiniams tikslams ir sukurdamą politinę partiją. Prancūzijoje, Vokietijoje, Austro-Vengrijoje, Italijoje, Belgijoje ir Šveicarijoje iškilo daug žymių politikų, kovojusių dėl krikščioniškai pagrįstų socialinių reformų, dėl krikščioniškųjų principų įgyvendinimo viešajame gyvenime. To krikščioniškojo politinio sąjūdžio siekimus rėmė Bažnyčia, suformuluodama savo socialinę doktriną ir ją paskelbdama šio amžiaus pradžioje.

Kietai rusų okupacijos sukaustytoje Lietuvoje tas sąjūdis negalėjo pasireikšti, nors jo įtakos ir čia buvo jaučiamos.

Krikščioniškai socialinės idėjos, giminingos su Vakarų Europoje išsiskleidusia krikščioniškąja demokratija, užtinkamos ir ano meto Lietuvoje, nors nebuvo nė menkiausių sąlygų krikščioniškosios demokratijos sąjūdžiui susikurti. Tos sąlygos čia buvo iškovotos kiek vėliau.

1. Potencinės krikščioniškosios demokratijos stadija Lietuvoje

Krupavičius krikščioniškosios demokratijos pradžią Lietuvoje išveda ne nuo organizuotos jos veiklos apraiškų pasirodymo, o nuo pradžios to potencinio periodo, kada Vakarų Europoje veikiančio krikščioniškosios demokratijos sąjūdžio įtakoje jos idėjos užtinkamos ir Lietuvoje, kada, Krupavičiaus žodžiais sakant, buvo mūsų krašte sėjama krikščioniškosios demokratijos sėkla ir buvo dirbama krikščioniškosios demokratijos kryptimi, nors krikščioniškosios demokratijos vardas čia dar nebuvo vartojamas. Lietuvoje buvo iškilių žmonių, kurie buvo ir lietuviai, ir katalikai, ir tikri demokratai. Tokius veikėjus Krupavičius laiko potenciniais krikščionimis demokratais. Tuo būdu ir krikščioniškosios demokratijos istoriją Lietuvoje jis pradeda ne nuo tada, kada buvo sudaryta jos politinė programa ir pradėta veikti jos vardu, o nuo ano meto, kada kai kurie lietuviai pradėjo kovoti dėl lietuvių ir religijos išlaikymo ir nuoširdžiai gynė prastų žmonių reikalus, patys su savo siekimais sutapdami su Lietuvos liaudimi. Prie tokių jis priskiria kunigą Antaną Strazdą, kunigą Antaną Vienožindį, Simoną Daukantą, vyskupą Antaną Baranauską ir ypač vyskupą Motiejų Valančių. Tie pirmieji krikščioniškosios demokratijos skelbėjai nebuvo nei tikri, nei sąmoningi krikščionys demokratai —

neturėjo nei programos, nei organizacijos, bet jų socialinės neteisybės kėlimo ir protesto prieš vargšo žmogaus engimą motyvai buvo tokių žmonių meilė. Dėl to Krupavičius laiko¹ juos lietuvių krikščioniškosios demokratijos skelbėjais ir kovotojais dėl tų pačių idealų, dėl kurių kovoja ir šių laikų krikščioniškoji demokratija.

Ryškiausias iš ano laikotarpio buvo vyskupas Valančius, pats iš kaimo kilęs ir visais savo veiklos būdais siekęs šviesti žmones, juos dorinti ir kelti jų medžiaginę gerovę. Jo blaivybės brolių organizavimas ir žmonių švietimas buvo iš dalies ir politinė kova prieš bajorus ir šiaip lietuvių priešus. Jis skelbė kovą visiems išnaudotojams ir tai kovai panaudojo to meto turimas priemones. Jis buvo tikras vargdienių tėvas ir gynėjas nuo jų skriaudikų. Jis buvęs krikščionis demokratas, nes jis savo veiklą grindęs krikščionyste, tautybe ir demokratyste.² Jis Lietuvoje padėjęs pamatus šių laikų krikščioniškajai demokratijai.

Po Valančiaus, neilgai trukus, prasidėjo ir politinio sąmoninimo laikotarpis, kuriam pradžia davė "Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga". Ji buvo pirmas lietuvių krikščionių demokratų laikraštis, kuris skelbėsi turįs iškovoti "tikėjimo ir tautos liuosybę", kovojąs už savo tėvynę Lietuvą, tuo būdu iškeldamas Lietuvos nepriklausomybės idėją. "Apžvalga" akcentuoja tris savo tikslus: krikščionybę, lietuviybę, arba tautybę, ir demokratiją — darbo žmonių gerovę.

Tą patį tęsė ir vėliau "Apžvalga" pakeitęs "Tėvynės Sargas", kurio metu lietuviškoji visuomenė daugiau diferencijavosi, daugiau subrendo, darėsi sąmoningesnė.

Bet laikas kėlė vis naujų reikalavimų, kurie vertė ieškoti didesnio organizuotumo. Iki tol, Krupavičiaus žodžiais, "dirb-

1 „Tėvynės Sargas“ 1954 m. 1(11) nr. 5-7 p.

2 Ten pat; M. Krupavičius, „Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje“, rankraštis, 1-28 p.

ta vis pakrikai. Nei darbo centralizacijos, nei jo sudrausminimo nebuvo. Reikėjo ir mintis suburti vienan židinin",¹ kas įvyko, sukuriant visiems bendrą krikščioniškosios demokratijos programą ir pereinant į organizuotą veiklą.

2. Lietuviškos krikščioniškosios demokratijos

organizavimasis

Organizuoto lietuvių krikščionių demokratų veikimo pradžia yra laikomas trijų garsių vyrų — Petrapilio dvasinės akademijos profesorių Prano Bučio, poeto Maironio-Mačiulio ir Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo programos projekto sudarymas. Tiksliai tos programos sudarymo data nežinoma. Kun. Bučys sakė, kad ji sudaryta po 1903 metų. Ji buvo išspausdinta "Draugijoje" 1907 metų pradžioje. Kada 1927 metais jos 20 metų sukakties proga Krupavičius plačiai išsikalbėjo su visais trimis tos programos autoriais, jie visi trys sakė, kad ji buvo sudaryta 1904 metais, kada kunigas A. Dambrauskas tebegyveno Petrapilyje. O jis tais metais pasitraukė iš akademijos ir apsigyveno Kaune. Todėl jos sudarymo metais reikia laikyti 1904 metus. 1905 metais Didžiajame Vilniaus seime krikščionys demokratai dalyvavo su savo programa kaip organizacija ar bent kolektyvas. Kunigas P. Bučys įėjo į prezidentumą kaip naujos politinės partijos atstovas.

Grižęs iš seimo, kunigas J. Tumas Naujamiesčio apylinkėje įsteigė Vadaktų Krikščionių demokratų partijos skyrių ir vykdė seimo nutarimus, bandydamas gerinti dvarų kumečių gyvenimo sąlygas. Tuo pat metu ir kai kuriose kitose vie-

1 "Tėvynės Sargas" 1954 m. 1 (11) nr. 10 p.

tose buvo įkurti tos partijos skyriai. Tačiau, valdžiai atsigriebus, kun. Tumo darbas buvo sutrukdytas, ir jis pats, rusų valdžiai reikalaujant, dažnai buvo keliamas iš vienos parapijos į kitą.

Trijų kunigų profesorių sukurta Krikščionių demokratų partijos programa, prie kurios svarstymo buvo prisidėję visi to meto akademijos lietuviai profesoriai, sutapdama su Didžiojo Vilniaus seimo metu ir su sustiprėjusiu lietuvių politiniu veiklumu, sudarė partijos dvasinį branduolį, apie kurį koncentravosi tolimesnis krikščionių demokratų judėjimas. "Ji išpopuliarino krikščionių demokratų vardą ir krikščioniškosios demokratijos tikslus bei siekimus. Ji patraukė į save jaunesniąją kunigiją ir katalikišką pasaulietišką inteligentią". Kalbamoji programa buvo "plačiai visuomenėje paskleista ir mitinguose pagarsinta. Ji buvo aiškinama visuose susirinkimuose ir skyrius steigiant. Ypatingai gi praktiškoji krikščionių demokratų veikla sukėlė daug simpatijų visuomenėje".¹ Krupavičius laiko tą programą tobula, nustačiusia ryškius krikščioniškajai demokratijai ideologinius kelius, kartu nepamiršusia ir partinio organizacijos sutvarkymo, nustatyto prie programos pridėtame statute. Toje programoje nustatyta ideologinė linija bei principai ir praktiškas jos vykdymas, pritaikytas laiko ir vietos sąlygoms. Pagrindiniai programos principai išliko ir vėliau, ją keičiant bei performuojant, pritaikant prie kitokių laiko reikalavimų, socialinių bei politinių sąlygų. Sakoma, kad ji, išpopuliarindama krikščioniškosios demokratijos idėją, netiesiogiai prisidėjusi ir prie krikščionių demokratų laimėjimo, renkant Steigiamąjį seimą.

1904-6 metais sukeltas krikščioniškosios demokratijos sąjūdis jau nebesustojo. Kaune, be kunigo Dambrausko, jis buvo palaikomas paties vyskupo Mečislavo L. Paliulionio, jo pagalbininko vyskupo Gasparo Cirtauto ir viso būrio kunigų ir pasauliečių. 1906 metais vyskupas Paliulionis paliepė visiems Žemaičių vyskupijos kunigams dekanantų susirinki-

¹ Ten pat, 22 psl.

muose apsvaistyti, kaip vykdyti katalikiškos politikos akciją. Po tokio susirinkimo atsiliepė Batakių dekanatas, kurio kunigai, išdiskutavę kalbamą klausimą ir Vilniaus vyskupo Roppo sudarytą politinės akcijos programą, nutarė, kad savo tikėjimui ir tautos reikalams apginti reikia sudaryti Lietuvių krikščionių demokratų partiją, ir prašė vyskupą imtis iniciatyvos sudaryti tos partijos centro komitetui.

1907 metais Kaune, vadovaujant vyskupui G. Cirtautui, buvo surengti socialiniai kursai, kuriuose buvo nagrinėjamos krikščioniškosios demokratijos pažiūros įvairiais socialiniais klausimais.

Leono XIII socialinėse enciklikose išdėstyta katalikų socialinė doktrina lietuvių tarpe kristalizavosi į krikščioniškąją demokratiją. „Šaltinyje“ ir „Draugijoje“ dažnai buvo rašoma apie krikščioniškąją socialinę doktriną. Krikščioniškosios demokratijos rėmėjai gausėjo. Jos pirmosios programos autorių grupę papildė tokie įtakingi dvasininkai, kaip arkivyskupas J. Matulaitis, kun. V. Dvaranauskas, prel. J. Narjuskas, prel. J. Laukaitis, prel. K. Šaulys, kun. dr. S. Šultė ir daugelis kitų kunigų.

3. Krupavičiaus įsijungimas į krikščioniškosios demokratijos veiklą...

Krupavičius į krikščioniškąją demokratiją įsijungė žymiai vėliau. Didžiojo Vilniaus seimo metais jis tik baigė mokytojų seminariją ir tada kylančiame krikščioniškosios demokratijos sąjūdyje dar nedalyvavo. Ir su draudžiamąjį laikotarpio krikščioniškos krypties laikraščiais „Apžvalga“ ir „Tėvynės Sargu“ jis dar nesusidūrė, nes jis augo tarp žmonių, kurie platino ir davė jam platinti to laikotarpio nekatalikišką spaudą. Bet iš esmės, kaip jis pats pasisakė, jis ir tada buvęs krikščionis demokratas net platesne prasme, negu krikščioniškąją demokratiją suprato Leonas XIII savo en-

ciklikose: jis buvęs sąmoningas lietuvis, katalikas ir Veiverių mokytojų seminarijoje dalyvavo slaptame ratelyje, kur nuolat skambėję demokratiniai šūkių ir siekimai.

Su krikščioniškosios demokratijos idėjomis ir sąjūdžiu Lietuvoje jis turėjo būti susipažinęs, mokydamasis Seinų kunigų seminarijoje, kurios profesoriai kunigai Laukaitis, Narjuskas ir Dvaranauskas tuo metu išleido „Šaltinį“, krikščionių demokratų laikraštį, kurį ne tik jis skaitė, bet kuriame ir jis pats bendradarbiavo.

Tų laikų katalikų politinis judėjimas negalėjo būti Krupavičiui nežinomas. Savo pažiūras apie krikščioniškąją demokratiją jis susidarė, skaitydamas kun. K. Šaulio 1906 metais išleistą knygėlę „Krikščioniškoji demokratija“ ir kun. dr. S. Šultės 1907 metų „Draugijoje“ išspausdintas sociologines studijas, nagrinėjančias Bažnyčios socialinę doktriną, krikščioniškąją demokratiją ir politinės ekonomijos teorijas. Taip pat jam daug medžiagos krikščioniškai politikai suprasti davė 1907 metais socialiniuose kursuose skaitytos ir „Draugijoje“ išspausdintos paskaitos: prel. J. Mačiulio-Maironio „Krikščioniškasis socialinės tvarkos mokslas pagal Leono XIII enciklikas“, kun. dr. J. Matulaičio „Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio mokslo“, „Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas“ ir „Bažnyčia ir nuosavybė“. Paskutinioji paskaita darė įtaką Krupavičiaus pažiūroms žemės nuosavybės klausimu. Susidomėjęs kun. J. Matulaičio idėjomis socialiniais klausimais, Krupavičius skaitė ir jo lenkų kalba parašytą studiją apie krikščionių pažiūras į nuosavybės teisę.

Į sąlytį su krikščioniškąja politika jis suėjo, įsijungdamas į ateitininkų sąjūdį. Čia jis susipažino su svarbiaisiais ateitininkų veikėjais, vėliau išėjusiais į svarbiuosius krikščionių demokratų veikėjus.

Į politinį darbą Krupavičius įsitraukė, studijuodamas Petrapilio dvasinėje akademijoje. Drauge su kitais ateitinin-

kais jis rūpinosi lietuvių darbininkų švietimu krikščioniškosios demokratijos pagrindais. Taip palaipsniui jis perėjo į politinį darbą partine prasme. Būdamas akademijos studentų draugijos pirmininku, jis susirašinėjo su Maskvos ir kitų universitetų studentais ateitininkais ir mokslus baigusiais akademikais partijos organizavimo ir jos programos paruošimo reikalu, nes anoji 1904 metų trijų profesorių paruoštoji programa jauniems ir karo meto sąlygų izoliuotiems veikėjams nebuvo žinoma.

Susirūpinimas krikščioniškąja demokratine veikla vertė Krupavičių geriau susipažinti su teoriniais tos naujos srovės pagrindais, kokius buvo nustatę krikščioniškosios demokratijos kūrėjai bei teoretikai, su tos partijos veikla kituose kraštuose ir su Bažnyčios socialine doktrina, kaip ji buvo išdėstyta popiežiaus Leono XIII socialinėse enciklikose. Giliau susipažindamas su krikščioniškosios demokratijos teoriniais bei politiniais pagrindais, jis pamažu darėsi jos teoretiku, besiruošiančiu jos idėjas įgyvendinti nepriklausomoje Lietuvoje.

Į politinę veiklą studentus ateitininkus, kartu ir Krupavičių, pastūmėjo to meto lietuvių padėtis Rusijoje. Nuo fronto pasitraukusių ir po Rusijos miestus išsiblaškiusių lietuvių tremtinių buvo apie šimtą tūkstančių. Nukentėjusiems dėl karo šelpti draugijos komitetas nepajėgė visų aprūpinti. Daugelis jų pateko į dvasinį ir medžiaginį skurdą. Studentai ateitininkai, juos lankydami, stengėsi juos apsaugoti nuo marksistinių bei socialistinių įtakų, juos suorganizuoti ir palaikyti jų tautinį ir religinį susipratimą belaukiant, kol, karui pasibaigus, jie galės grįžti į savo tėvynę. Krupavičius su kitais studentais ateitininkais dalyvavo Petrapilyje susibūrusių krikščionių demokratų veikloje, rūpindamasis lietuvių tremtinių suorganizavimu ir krikščioniškosios politikos stiprinimu. Baigęs akademią ir atsipalaidavęs nuo studijų darbo, jis labiau įsitraukė į krikščioniškosios demokratijos veiklą, partijoje atsistodamas greta kitų svarbiausių jos veikėjų.

II. LIETUVIŲ TREMTINIŲ ŠELPIMO BEI GELBĖJIMO DARBAS TALINE

Studijuodamas dvasinėje akademijoje, Krupavičius gyveno skurdžiai, pats užsidirbdamas lėšų pragyvenimui ir studijavimui. Nukentėjusiems dėl karo šelpti draugijos valdybai pasiūlius, jis sutiko važinėti į Taliną ir ten būti tos draugijos komiteto pirmininku. Eidamas tas pareigas, jis pusiau te gyveno akademijoje, nes kiekvieną savaitę jis trims dienoms išvažiuodavo į Taliną. Atostogų metu jis visai vasarai apsigyveno Taline, pavaduodamas katalikų parapijos kleboną ir už tai gaudamas išlaikymą ir dar mažą atlyginimą, iš kurio galėjo susitaupyti lėšų studijavimui.

Taline ir jo apylinkėse, miestuose, kaimuose ir dvaruose, buvo išsiblaškę apie penkis tūkstančius lietuvių. Gyveno jie neorganizuotai, kaip kas sugebėjo. Tik maža dalis jų priklausė Lietuvių draugijai, su kurios pagalba Krupavičius ėmėsi organizuoti ar bent surašyti visus lietuvius, kad galėtų imtis jų šelpimo, tautinio sąmoninimo, o dažnai ir jų gelbėjimo darbo.

Pirmiausia Krupavičius pasiryžo surašyti visus lietuvius, eidamas per namus, fabrikus ir plačias miesto apylinkes. Kur surastas vienas lietuvis žinojo ar galėjo nurodyti kitą ar kitus lietuvius, o tie dar kitus, padėdami jam surasti. Taip jis surasdavo kur atskirai prisiglaudusius ir kitiems nežinomus, dažniausiai labai vargingai besiverčiančius savo tautiečius. Jų beiškodamas ir iš eilės visus belankydamas, jis pamatė, kokiose sąlygose jie gyvena, ir kartu galėjo nuspręsti, ko reikia griebtis jiems padėti. Taip lietuvių beiškodamas, jis rasdavo jų, patekusių į žemiausios rūšies miesto padugnes. Rasdavo jų ir tokiose vietose, kur buvo pavojinga net ir dienos metu vaikščioti. Su surastais tokiose landynėse prisiglaudusiais, skurdo prislėgtais ir į visišką desperaciją patekusiais

tautiečiais kartais buvo sunku net ir pokalbį užmegzti, nes jie jau niekuo nebesipatikėjo. Nelengva buvo juos kur nors kitur iškelti, ar kur į darbą įstatyti, nes jų gyvenamos vietos policijai buvo žinomos kaip nusikaltėlių landynės. Tame pačiame Taline jis surado būrelį lietuvių patekusių į viešuosius namus, iš kurių jos jau nebematė išėjties, nes ir policija iš ten pabėgusias gražindavo atgal. Talino užmiestyje Krupavičius susidūrė su neįsivaizduojamu skurdu, kurį lietuviai tremtiniai kentė žiemos šaltyje sukimšti į senus lentinius, skylėtus, be grindų ir be lubų pastatus, kuriuose nuo peršalimų mirė vaikai ir suaugę.

Surašęs Taline gyvenančius lietuvius ir susipažinęs su daugelio jų skurdu bei sunkiomis gyvenimo sąlygomis, Krupavičius, susirastų talkininkų padedamas, organizavo jiems pagalbą, kiek lėšos ir karo laikų sąlygos leido. Daug jiems buvo padėta. Bet reikalingų pagalbos jis rado didelį skaičių ir neviską galėjo padaryti, kas reikėjo padaryti. Nevisi ten įsikūrę inteligentai lietuviai norėjo ir galėjo padėti.

Krupavičius Taline dirbo, vadovaudamas lietuvių šelpimui labai sunkiu karo metu. Bet jis tuo darbu buvo patenkintas, nes matė rezultatus — jautėsi daug kam pagelbėjęs, padėjęs sumažinti jų skurdą. Čia jis patyrė, kaip socialinės problemos, apie kurias jis buvo tik skaitęs, gali būti sprendžiamos tikrovėje.

Savo darbu Taline Krupavičius buvo patenkintas dar ir dėl to, kad jis dirbdamas pagerino savo materialinę padėtį — sutaupė kiek lėšų mokslui baigti. Bet tas laimėjimas teko jam išpirkti kitose srityse. Įsitraukęs į šelpimo darbą, jis apleido mokslą akademijoje. Įtemptas darbas, važinėjimas naktimis į Estiją ir nenormalus matinimasis pakenkė jo sveikatai. O ilsėtis nebuvo kada, nes reikėjo ruošti egzaminams. Dėl to, pertraukęs šelpimo darbą, jis laikinai grįžo į Petrapiilį tikėdamasis baigęs akademią grįžti vėl į Taliną ir ten kartu

su tremtiniais laukti karo pabaigos. Be tremtinių šalpos darbo, jis buvo gavęs ir Taline esančių belaisvių kapeliono vietą. Bet kiti įvykiai ir gautas paskyrimas kitur dirbti pakeitė jo nusistatymą, ir jis į Taliną nebegrįžo.

III. KOVOJE DĖL LIETUVIŲ IŠSILAIKYMO RUSIJOS TREMTYJE

1. Posūkis į Voronežą

Baugusiam dvasinę akademią kunigui M. Krupavičiui netikėtai pasitaikė proga pereiti į pedagoginį darbą ir intensyviai visuomeninę veiklą. Tuo metu jis gavo Rusijos švietimo viceministerio Martyno Yčo pasiūlymą dirbti Voronežo Martyno Yčo gimnazijoje kapeliono bei auklėtojo darbą. Nuvykęs į ministeriją, jis buvo jį kvietusio viceministerio priimtas be eilės ir jo painformuotas, kad profesorius P. Bučys jį rekomendavo kaip kunigą, kuris mokės jaunimą patraukti ir ne tik jį mokyti, bet ir jam visuomeniškai vadovauti, kas yra labai svarbu revoliucijos paliestam jaunimui.

2. Kapelionas ir visuomenės veikėjas

Atvykęs į Voronežą, kunigas Krupavičius pateko į tikrą lietuvių centrą Rusijoje. Tiesa, jis atvyko dirbti kapeliono darbo Martyno Yčo vardo berniukų gimnazijoje, kas reiškė, kad jis joje turės dėstyti tikybą jam paskirtose klasėse ir rūpintis mokinių religiniu auklėjimu. Bet jis Voroneže nebuvo tik kapelionas, ir jo įtaka neapsiribojo tik keliomis klasėmis. Jis Voroneže pasirodė kaip visuomenininkas ir kovotojas dėl tautinių, religinių ir visuomeninių idealų. Jo įtaka vei-

kė visą didelę Voronežo lietuvių koloniją ir ypač to meto įvykių jau stipriai sukrėstą savo kelio beieškantį ir į visuomeninę veiklą beišsiliejančią lietuvių jaunimą. O to jaunimo Voroneže buvo daug. Ten buvo berniukų ir mergaičių Martyno Yčo vardo gimnazijos, "Saulės" draugijos iš Kauno atvykę mokytojų ir buhalterijos kursai, pedagoginiai ir namų ruošos kursai, pedagoginis institutas, Vilkaviškio gimnazija ir pradžios mokykla — iš viso apie du tūkstančius mokinių. Mokyklose dirbo nemažas mokytojų skaičius. Buvo daug ir kitokios lietuvių šviesuomenės. Anot "Lietuvių enciklopedijos"¹ Voronežas dėka ten susitelkusių moksleivių, pabėgėlių ir tremtinių po 1917 metų vasario revoliucijos virto ano meto lietuvių Rusijoje politinio veikimo, švietimo ir kultūrinio gyvenimo centru. Ten susiorganizavo ir ligi revoliucijos slaptai veikė moksleiviai ateitininkai (apie 400) ir aušrininkai (apie 200), o po vasario revoliucijos jie veikė viešai ir sudarė lietuvių politinio judėjimo branduolį. Vyresnieji ateitininkai talkininkavo organizuojamiems Krikščionių demokratų partijos skyriams ne tik Voroneže, bet ir kituose Rusijos miestuose, kur tik buvo lietuvių tremtinių. Aušrininkai pasidarė socialistiniu sąjūdžiu ir veikė socialistinių partijų įtakoje; už juos dar kairesni moksleiviai ir studentai buvo pasivadinę visuomenininkais. Jie simpatizavo rusų socialdemokratų revoliucinei veiklai ir po spalio revoliucijos vykdė lietuvių tarpe jos uždavinius, pagaliau areštuodami net savo mokytojus ir kitus lietuvių žymius veikėjus.

Į tokį Voronežą atvyko kunigas Krupavičius 1917 metų pavasarį, taigi po vasario revoliucijos, kada jau buvo viešai išsiliejęs lietuvių politinis veikimas. Tuo metu Voroneže organizavosi Vytauto Endziulaičio ir kitų jaunų veikėjų vadovaujami krikščionys demokratai, kurie siekė išsaugoti lietuvius nuo įsijungimo į rusų revoliucinį judėjimą ir laikui at-

1 XXXIV tomas, 532 p.

ėjus gražinti juos savo tėvynėn. Jiems priešingai nusistatęs socialistiškai nusiteikęs jaunimas veikė daugiau solidarizuodamas su revoliucininkais, priešinosi revoliucinių jėgų skaldymui ir Lietuvos ateitį rišo su socialistine Rusija. Tarp tų dviejų pagrindinių lietuvių srovių vyko nuolatinė kova. Dažnai buvo vienos ir kitos pusės organizuojami mitingai. Abi srovės siekė patraukti į savo pusę kiek galima daugiau tada Rusijos miestuose apsigyvenusių lietuvių. Ateitininkai ir šiaip katalikai balsavimuose surinkdavo daugiau balsų ir praveddavo daugiau savo atstovų.

3. Prisistato Voronežo lietuviams

1917 metų pavasarį ateitininkai Voroneže išsinuomojo miesto teatro salę ir joje šaukė Krikščionių demokratų partijos skyriaus steigiamąjį susirinkimą. Prisirinko pilna salė ne tik ateitininkų ir kitų, palankiai nusiteikusių tos partijos skyriaus įsteigimui, bet ir socialistų bei užkietėjusių marksistų, atėjusių to susirinkimo išardyti ir neleisti to skyriaus įsteigti. Atidarius susirinkimą ir pakvietus prie prezidiumo stalo numatytus prezidiumo narius, atėję trukdytojai organizuotai pakėlė didelį triukšmą, siūlydami savo prezidiumą ir šaukdami jų įprastus kitiems terorizuoti šūkius. B. Žukauskas kalbamą susirinkimą taip aprašo: "Didžiulė salė prisirinko sausakimšai. Vieni rinkosi kurti, kiti griauti. Gausiai ir organizuotai atsilankė aušrininkai, socialistai ir bolševikai. Sudarytas susirinkimo prezidiumas. Pirmininke išrinkta Palevičienė-Graužinytė. Salėje buvo ramu. Kaip tik pirmininkė pranešė susirinkimo tikslą — steigti Krikščionių demokratų partijos skyrių, salė pragaru virto: triukšmas, šauksmas, grasinimai vergijos pančiais, baudžiava, virš galvų sukosi lazdos ir revolveriai, moterys pradėjo garsiai verkti, prezidiumas apleido savo vietas. Pasiliko viena pirmininkė,

nors išbalus, bet drąsi. Ji kalbėjo, bet per triukšmą niekas jos kalbos negirdėjo. Atrodė, kad tuščias darbas ir kad reiks išsiskirstyti, nepasiekus tikslo”.¹ Dr. M. Endziulytė-Gylienė apie tą įvykį pasakojo, kad tai buvęs baisus momentas. Atrodė, kad lietuvius jau užviešpatavo revoliucinis bolševizmas ir kad visos Lietuvos viltys jau palaidotos. O iš Krupavičiaus atsiminimų tas momentas taip atrodeš: “Minios suvaldyti ji (pirmininkė) jau nesugebėjo. Mitingą valdė minia, būtent, ta dalis, kuri organizuotai atėjo mitingo išardyti. Vienas po kito lipo į estradą krikščionių demokratų priešai su savo kalbomis ir siūlymais. Vieną po kito nuo estrados nusodino jėga mūsų žmonės”.

Tame, jau riaušėmis beišvirstančiame, mitinge Krupavičius prisistatė Voronežo visuomenei: “Šiuo momentu aš, pakilęs iš savo vietos, apsirengęs kunigo akademiko uniforma, miniai jau nešaukiant, bet staugiant, išėjau į estradą”.² O vienam to mitingo organizatorių tas Krupavičiaus pasirodymas taip atrodė: “Šiuo kritišku momentu, iš minios išniręs, užkopė ant estrados jaunas, liesas, išvargusiu veidu, sutanotas kunigas. Nauja žmogysta, Voronežui dar nematyta. Salė nutyla. Pasinaudojęs tuo tylos momentu, kunigas pradėjo kalbėti. Pradžioje pasigirdo viena kita nedrąsi replika. Paskui ir tos nutilo”.³ Voronežietis tą vaizdą pratęsia taip. “Minutė tylos. Jis žiūri į apimusią minią, minia žiūri į jį. Pradedą kalbėti. Pasako keletą reikšmingų patriotinių sakinių, kurie taip įstringa lietuvio širdin, kad net raudonojo brolio iškeltas šautuvas nusvyra. Tarp kalbėtojo ir minios jo keliais sakiniais, nukeltais į Nemuno ir Šešupės šalį, susidaro neišskiriamas ryšys. Mitingas pravedamas tvarkingai ligi galo. Apseinama be kraujo ir aukų”.⁴ O B. Žukauskas to susirinkimo

1 Bernardas Žukauskas, "Pirmojo pasaulinio karo tremty", 57 p.

2 Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai“, 250 p.

3 B. Žukauskas, ten pat.

4 Voronežietis, „Tėvynės Sargas“, 1947 m. 62 p.

aprašymą taip baigia: "Kunigas iškalbėjo apie pusę valandos. Aistros atvėso, pyktis atslūgo. Po jo kalbos prezidiumas ramiai užbaigė savo darbą. Įsteigtas didelis skyrius, kuris suvaidino svarbų vadovaujamą vaidmenį lietuviškos tremties politiniame gyvenime".¹

Toks Krupavičiaus pasirodymas voronežiečiams paliko didelį įspūdį. Jis pasirodė didele drąsa, įsiterpdamas į riaušėmis išvirtusį ir kraujo praliejimu gresiantį mitingą. Jis pasirodė didele dvasine jėga, galinčia vienu savo pasirodymu nuraminti minios aistras ir savo žvilgsniu nutildyti įsikarščiavusius revoliucininkus. Jis prisistatė kaip politikas ir kalbėtojas, sugebąs keliais sakiniais suvaldyti įtūžusią ir kaukiančią minią, kaip gilus patriotas, galįs savo tėvynės meile atkurti ir kituose, jau tėvynę bepamirštančiuose, tą patį jausmą. Tuo savo pasirodymu jis iš karto užkariavo jaunimą.

4. Gimnazijos kapeliono pareigose

Apskritai veikliam ir socialiai nusiteikusiam kapelionui religijos dėstymas ir religinis auklėjimas gimnazijoje nėra nedėkingas darbas. Susidurdamas su įvairių pažiūrų jaunimu jo jautriausiam gyvenimo laikotarpyje, jis gali daug prisidėti prie jo pasaulėžiūrinio susiformavimo ir savo pasiaukojančiu veiklumu jis gali jei ne ištiesinti, tai bent sušvelninti vyresniuose moksleiviuose dažnai pasitaikančias religines krizes ir vienašališkai motyvuotus pasaulėžiūrinius nukrypimus. Tačiau Voroneže tai nevisiškai tiko. Čia dalis moksleivių buvo paveikti Rusijos revoliucinių įtakų, žymiai sukairėjo ir sukommunistėjo. Prie jų kapelionui su religiniu auklėjimu jau beveik negalima buvo prieiti. Į kunigą jie žiūrėjo kaip į savo priešą. "Tokioje įtampoje ir mokslas negalėjo eiti normaliu taku, kuris buvo taip pat nervingas ir nelygus. Dalis moks-

1 B. Žukauskas, ten pat.

leivių, įsijungusių į revoliucinę veiklą, pamokų arba visai nelankė, arba ateidavo tik retkarčiais, norėdami tai parodyti, kad ryšio su mokykla dar nėra nutraukę. Jie dėl to nuostolio neturėjo, nes bolševikinės vadovybės buvo gimnazijoms įsakoma juos kelti į aukštesnes klases”.¹

Revoliucinių nuotaikų buvo daugiau ar mažiau paveikti visi moksleiviai. “Nepasidavusią bolševizmo įtakai jaunuomenę, nors sunkiai, bet vyko palaikyti prie knygos ir gana tvarkingai vesti gimnazijos takais. Bet ir į šį jaunimą revoliucija įnešė labai daug apsilaidimo, chuliganizmo ir kitokios rūšies neigiamybių”.²

M. Yčo berniukų gimnazijoje kapelionas Krupavičius rado gerą mokytojų kolektyvą, su kuriuo draugiškai sugyveno. Sunkesniems klausimams iškilus, visada buvo randamas sprendimas. Toks mokytojų sugyvenimas ir solidarumas padėjo gimnazijoje išlaikyti pusiausvyrą.

Be kapeliono pareigų, Krupavičius dar buvo sutikęs būti ir vieno moksleivių bendrabučio vedėju — buvusio Veiverių mokytojų seminarijos mokytojo Juozo Kairiūkščio padėjėju. Tas pareigas eiti jis sutiko tik iš didelės pagarbos buvusiam savo mokytojui. Tačiau po trijų ar keturių mėnesių, patyręs to darbo sunkumą ir matydamas, kiek daug piemeniškumo ir nepagarbos rodoma tam kukliam, labai kantriam ir nemažų nuopelnų vyrui, J. Kairiūkščiui, jis iš tų pareigų pasitraukė.

Geriausių atsiminimų jo kapelionavimo metu paliko mokiniai ateitininkai, daugiau pasidavę vyresnių draugų įtakai bei vadovavimui ir kolektyvinei saviauklai. Jie buvo apsisprendę mokytis ir būti naudingi savo kraštui savo mokslu, išsilavinimu ir numatyta įsigyti specialybe. Jie buvo nusistatę ruoštis dirbti savo tėvynei ir į ją sugrįžti. Su jais kapeliono darbas buvo sėkmingas. Kaip miškininkas V. Žemaitis savo

1 Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai“, 252-253 j.

2 Ten pat, 253 p.

buvusį kapelioną Krupavičių prisimena, "jis mums, moksleiviams, darė nepaprastą įtaką savo didele erudicija, mokėjimu aiškiai, logiškai kalbėti ir užkariauti jaunimo širdis ir tapti jų ne tik patarėju, vadu, bet sakyčiau, net draugu".¹ Krupavičiaus įtaka moksleiviams nemaža prisidėjo prie to, kad juose revoliucinė įtampa taip neišsiskyrė su mokyklos darbu ir neapsunkino mokytojų ir ypač kapeliono darbo taip, kaip buvo su tais mokiniais, kuriems revoliucija buvo ir tikslas ir kelias į ateitį. Tiesa, prie revoliucijos sukėlimo dėjosi visas demokratinis elementas, jų tarpe ir katalikai, tačiau socialistų užsimojimuose jie vaidino daug didesnę vaidmenį.

Revoliucija ir socializmas iškeldavo ir ateitininkams klausimų iš religinės srities. Ateistiniu socializmu besiremianti revoliucija neretai mokiniuose sukeldavo religinių svyravimų, abejojimų ir neaiškumų, kuriuos kapelionas turėjo išspręsti, išaiškinti, išsklaidyti. Todėl revoliuciniu metu kapeliono darbas turėjo būti platesnis, įžvalgesnis ir kartu sudėtingesnis. Abejojimų ir neaiškumų neišsprendus, negalima pro juos praeiti. Bet nustatyta gimnazijai išeiti programa neleidžia skirti daug laiko religiškai socialinėms problemoms. Iškilus tokiems klausimams, Krupavičius juos nukreipdavo į moksleivių ratelius ir liaudies universitetą, kurio ruošiamų paskaitų klausė daug moksleivių.

Kapeliono Krupavičiaus darbą sunkino tai, kad gimnazijoje buvo to meto nuotaikose nemaža suklaidintų mokinių, kurie net savo uždaviniu laikė pulti kapelioną, kompromituoti ir ardyti tikybos pamokas, kelti jose netvarką ir kitaip protestuoti prieš tikybos dėstymą mokykloje. Krupavičius neleido jiems griauti jo darbo. Jis rimtai atsakydavo į jų keliamus klausimus, priekaištus bei priekabas ir atsakydavo kiek galima taikliau ir įtikinamiau, iš to padarydamas įdomius

1 „Tėvynės Sargas“ 1961, 1 nr. 51 p.

pasikalbėjimus. Taip subedievėjusių mokinių rimtai atrodančių klausimų kėlimas klasėje išeidavo jų nenaudai, nes Krupavičiaus atsakymų taiklumas daugumai atrodė įtikinamesnis, negu kitų jam daromi priekaištai.

Apskritai kapelionas Krupavičius geruoju sugyveno ir su kairiųjų pažiūrų mokiniais. Po visų aštrių diskusijų susirinkimuose jis vėl taikingai savo oponentus užkalbindavo. Kiti net stebėdavosi jo sugyvenimu net ir su fanatiškais jo pasaulėžiūriniais priešais. Sunkiausiai jam sekėsi susikalbėti su kaikuriomis į bolševikinę pusę nuklydusiomis mokinėmis, kurios, dalyvaudamos įvairiuose politiniuose susirinkimuose bei mitinguose, dažnai jam oponuodavo, nesivaržydamos savo argumentų įžūlumu bei arogancija.

5. Petrapilio lietuvių seimo atstovas

Atvykęs į Voronežą, Krupavičius greitai čia įsigijo lietuvių pasitikėjimą. Krikščionių demokratų partijos skyrius jį pasiūlė kandidatu į visų Rusijoje gyvenančių lietuvių seimą, šaukiamą 1917 metų gegužės 17 dieną Petrapilyje pareikšti lietuvių tautos valiai tolimesnio Lietuvos likimo klausimu. Savo kandidatus pasiūlė ir stengėsi juos praveisti dar penkios lietuviškos partijos: Lietuvių katalikų sąjunga, Tautos pažangos partija, Demokratinė lietuvių tautos laisvės santara, Socialistai liaudininkai ir Socialdemokratų partija. Prieš rinkimus lietuvių kolonijose vyko kieta politinė kova, kurioje išryškėjo du koaliciniai frontai: krikščioniškai tautinis ir liberališkai socialistinis, daugiau pasidavęs revoliucnei nuotakai ir linkęs tikėti, kad Lietuva bus laimingesnė, bent federaciniais ryšiais susirišusi su Rusija, nors tuo metu ir pačios Rusijos ateitis dar buvo labai neaiški. Buvo balsuojami kandidatai, ne partiniai sąrašai. Žmonės rinkimus sutiko labai rim-

SP

tai, ir visi, kas tik galėjo, juose dalyvavo balsuodami. Iš keturių į seimą Voroneže išrinktų atstovų du buvo krikščionys demokratai: kun. M. Krupavičius ir Petras Karvelis.

Kadangi rinkimai buvo vykdomi nepartiniu pagrindu ir be partinių sąrašų, tai į seimą susirinkę atstovai susigrupavo į politines frakcijas. Savo atstovų skaičium krikščionys demokratai buvo trečioji (po socialistų liaudininkų ir nepartinių) grupė. Jų frakcijai vadovavo kun. M. Krupavičius ir Vytautas Endziulaitis. Tačiau atvykusios socialistiškai nusiteikusios karių grupės krikščionys demokratai ir nepartiniai atstovai buvo iš seimo prezidiumo išskirti. Seime diskusijos vyko tada svarbiausiu klausimu — apsispręsti dėl Lietuvos ateities. Krupavičius, tada naujas politikas, iškalbingai gynė Lietuvos nepriklausomybės reikalavimą. Skirtingi du frakcijų blokai išsiskyrė su savo skirtingais reikalavimais: Krikščioniškai tautinis blogas, turėjęs daugumą seime, reikalavo Lietuvai visiškos nepriklausomybės, gi su tuo reikalavimu nesutikęs ir iš seimo pasitraukęs socialistinis blokas reikalavo Lietuvai tik apsisprendimo teisės.

Svarbiausiu klausimu nepavykus susitarti, seimas išsiskirstė, neatlikęs savo uždavinio, kuriam jis buvo susirinkęs. Todėl Petrapilio seimą reikia laikyti nepavykusiu. Užkliuvęs už Lietuvos nepriklausomybės klausimo, jis dramatiškai iširo. Jame ne tik nesusijungė skirtingos politinės srovės siekti vieno bendro tikslo, bet dar labiau vienos nuo kitų nutolo. Nebuvo prieita vieningos nuomonės, nepareikšta vieningos valios dėl Lietuvos ateities. Nebuvo sukurtas vienas bendras organas lietuviams Rusijoje.

Tokiai padėčiai susidarius, krikščionims demokratams ir kitoms nepriklausomybės siekiančioms politinėms srovėms išryškėjo uždavinys dar ryžtingiau siekti Lietuvos nepriklausomybės ir kovoje dėl jos ateities atsverti tą trūkumą, kuris susidarė kitoms srovėms nuo tos kovos susilaikant.

6. Pirmoji Krikščionių demokratų partijos konferencija

Petrapilio seimui nepavykus, nusivylę apleido jo salę iš įvairių ir tolimų Rusijos miestų su dideliu vargu suvažiavę krikščionių demokratų atstovai. Bet tas jų suvažiavimas į Petrapilį sudarė jiems progą atlikti kitą svarbų reikalą — susirinkti pasitarti pagrindiniais besiformuojančios partijos organizaciniais reikalais. Tuojuo po seimo įvyko pirmoji Lietuvos krikščionių demokratų partijos konferencija.

Susirinkusiems iš įvairių lietuvių kolonijų krikščionims demokratams reikėjo išspręsti keletą neatidedamai skubių ir svarbių reikalų. Pirmas jų — tai iš daugelyje miestų spontaniškai susikūrusių krikščionių demokratų grupių sukurti vieną organizaciją; antras reikalas — sukurti tos organizacijos programą, ir trečia, reikėjo sudaryti centrinį organą, kuris savarankiškai įsikūrusius krikščionių demokratų vienetus sujungtų į vieną organizaciją, kitaip tariant, ją centralizuotų.

Tie klausimai visiems buvo svarbūs, ir iš įvairių vietų atvykę į seimą atstovai gyvai dalyvavo diskusijose, kiekvienas pasisakydamas iš savo vietovės veiklos patyrimo.

Svarstant vieningos Lietuvos krikščionių demokratų partijos įkūrimą, diskusijų beveik nebuvo: visi jos įkūrimui pritarė ir sutiko, kad jų atstovaujami krikščionių demokratų būreliai pasidaro tos partijos skyriais. Didesnes diskusijas sukėlė partijos programos svarstymas.

Nebūdami susipažinę su kitados sudaryta Krikščionių demokratų partijos programa ar bent jos dėl karo sąlygų neturėdami, įvairiuose Rusijos miestuose susikūrę krikščionių demokratų būreliai veikė pagal jų pačių susidarytas ar improvizuotas programas. Sistemingas programos turėjo Petrapilio, Maskvos ir gal dar kai kurie kiti skyriai. Dabar reikėjo jas suvienodinti ir sukurti vieną visiems privalomą programą. Tą klausimą svarstant konferencijoje, programos pa-

grindu buvo paimta Vytauto Endziulaičio, Zigmo Starkaus ir Boleslavo Janulio Maskvoje sudaryta programa. Ji buvo svarstyta paragrafais, derinant juos su kitų kraštų krikščioniškosios demokratijos patyrimu, Leono XIII socialinėmis enciklikomis ir su numatomomis Lietuvoje sąlygomis. Būdamas teoriškai gerai susipažinęs su Bažnyčios socialine doktrina ir žymių krikščionių demokratų teoretikų pažiūromis ir, be to, dalyvavęs Petrapilio būrelio programos sudaryme, Krupavičius aktyviai dalyvavo diskusijose, bandydamas jos įvairius nuostatus papildyti bei patikslinti. Dėl tos programos tada pasisakė su savo siūlymais bei pastabomis visi žymesnieji krikščionys demokratai. Pranas Pauliukonis rašo, kad vyriausiu tos programos redaktorium buvo Krupavičius, tada geriausiai išstudijavęs krikščioniškosios demokratijos pagrindus pagal popiežių enciklikas.¹

Į tą programą buvo įtrauktas ir žemės reformos projektas. D. Micuta siūlė jo atstovaujamo Charkuvo skyriaus vardu įtraukti ir fabrių nacionalizavimo reikalavimą. Balsuojant tas pasiūlymas buvo atmestas.

Sujungiant tada veikiančias krikščionių demokratų grupes į vieną partiją, iškilo ir jos pavadinimo klausimas. Krupavičius su V. Endziulaičiu siūlė ją pavadinti "Lietuvių krikščionių demokratų partija". Kunigas J. Vailokaitis siūlė "Lietuvių krikščionių demokratų darbininkų partijos" pavadinimą. Balsuojant buvo priimtas Krupavičiaus ir Endziulaičio siūlomas pavadinimas.

Petrapilio konferencijos priimtoji programa buvo parvežta į Lietuvą. Lietuvoje vokiečių okupacijos metu susiorganizavusiems ir Rusijos revoliucijos nuotaikų nepergyvenusiems krikščionims demokratams toji programa atrodė dar per daug radikali.

Trečiuoju konferencijos darbų klausimu buvo partijos

¹ Pr. Pauliukonis, Prelatas Mykolas Krupavičius ir žemės reforma, "Tėvynės Sargas", 1969 m. 1(30) nr. 97 p.

vadovaujančio organo — Centro komiteto sudarymas. Tuo buvo baigtas partijos suorganizavimas. Centro komitetas buvo sudarytas iš Petrapilio krikščionių demokratų. Pirmininku buvo išrinktas kun. J. Vailokaitis, o nariais Stasys Gruodis, P. Karvelis, A. Dubinskas, K. Graužinis ir kiti.

7. Lietuvių krikščionių demokratų partijos pirmininkas

Petrapilio konferencijoje išrinktas Centro komitetas su pirmininku kun. J. Vailokaičiu neilgai galėjo veikti Petrapilyje. Dėl ten siaučiančios revoliucijos veikimo sąlygos labai pasunkėjo. Ieškant ramesnės vietos ir patogesnio susisiekimo su kitais miestais, buvo nutarta Centro komitetą iškelti į tada judriausią lietuvių koloniją — Voronežą. Buvo sudarytas naujas Centro komitetas iš Voroneže gyvenančių krikščionių demokratų. Pirmininku buvo išrinktas kun. M. Krupavičius ir nariais A. Tumėnas, E. Draugelis, Vyt. Endziulaitis, A. Matulaitis, B. Žukauskas, L. Krakauskaitė, E. Kaupelytė, J. Matulionis ir Vaišvila. Krupavičius tada atsistojo visos Rusijoje susiformavusios Krikščionių demokratų partijos priekyje, pasidarydamas tam tikros lietuvių tremtinių dalies politiniu vadu. Nuo to meto jis veikia daugiausia kaip politikas, pasiimdamas atsakingumą už krikščioniškosios demokratijos idealų realizavimą Lietuvoje.

Apie tą jo partijos vadovavimo perėmimą Krupavičius savo atsiminimuose po daugelio metų rašė: “1917 metų pabaigoje ir Krikščionių demokratų partijos Centro komitetas buvo perkeltas į Voronežą. Jo priešaky teko atsistoti man ir tą garbingą, bet sunkią naštą reikėjo ilgai nešti ant savo pečių. Bet to nesigailiu, nes krikščionys demokratai, Dievo padedami, daug gero padarė atgimstančioje Lietuvos valstybėje”.¹

1 M. Krupavičius, “Atsiminimai”, 227 p.

Krupavičiaus vadovaujama krikščionių demokratų partija, plačiai Rusijos miestuose lietuvių tarpe prigijusi ir vienin-
gai sucementuota jėga, rūpinosi ir kovojo, kad po Rusiją pa-
plitę lietuviai nepasiduotų revoliucijos šūkių suklaudinami, iš-
liktų neįsijungę į revoliucijos sąjūdžius ir ruošęsi grįžti, ka-
da tik sąlygos leis, į savo tėvų žemę kurti nepriklausomos
Lietuvos.

Vadovaudamas partijai, Krupavičius rūpinosi organizuo-
ti jos skyrius tuose Rusijos miestuose, kur tik buvo apsi-
gyvenusių lietuvių. Daugelyje miestų tokie skyriai jau veikė,
bet buvo vietų, kur dar reikėjo juos suorganizuoti. Bet pa-
sitaikydavo miestų, kuriuose lietuviai darbininkai buvo pate-
kę į socialistų įtaką ir kur bandymas organizuoti skyrius su-
sidurdavo su didesniais pavojais. Kaip iš savo patyrimo Kru-
pavičius pasakojosi, kartą nuvykęs į rytinės Rusijos pavogy-
gyje esantį miestą, sušaukęs ten gyvenančių lietuvių susirin-
kimą. Vos pradėjęs jam kalbėti, salėje pasigirdo šauksmai
“Šalin Endziulaiti!” (susirinkusieji, matyti, Krupavičių palai-
kė Endziulaičiu). Triukšmas didėjo, ir atrodė, kad jam jau
grasinama fiziškai. Tuo metu įvairiose salės vietose pakilo
kareiviai ir iš visų pusių pusračiu artėjo prie kalbėtojo. Pri-
artėję jie atskyrė jį nuo piktai šūkaujančių susirinkusiųjų,
ir iš jų tarpo išsiskyręs puskarininkis patarė jam dėl gre-
siančio pavojaus nutraukti mitingą ir pasišalinti. Jam apsau-
goti nuo pasikesinimų jie palydėjo jį į garlaivių prieplauką ir
palaukė, kol jis išplaukė pirmuoju laivu.

8. Visuomeninė Krupavičiaus veikla Voroneže

Krupavičius, palyginti, neilgai dirbo Voroneže — nepil-
nus metus. Bet su jo įgimtu linkimu veikti visuomeniškai ir
su jo greitu susiorientavimu kiekvienoje padėtyje jam neteko
ten ilgai ilsėtis ir laukti, kol kas pakvies į visuomeninį darbą.

Jis negalėjo ilgiau pasilikti šalia visuomenės ar politinio gyvenimo ar ilgai iš šalies studijuoti padėtį naujoje vietoje. Atsirado jis Voroneže ir iš karto pasirodė kaip veikėjas ir politikas. Žukauskas jo atsiradimą Voroneže taip nusako: "Pirmosios revoliucijos pradžioje atvyko kun. M. Krupavičius. Jis mums pasidarė savas žmogus, vadovaujamoji dvasia ir veiklos akstinas".¹ Jo buvimu pasinaudodamas, Krikščionių demokratų partijos skyrius kone kiekvieną sekmadienį šaukdavo savo eilinius susirinkimus, kurie tremtinių, ypač moksleivių, buvo gausiai lankomi. Juose partijos pirmininkas Krupavičius darydavo pranešimus "Einamuoju momentu", per kuriuos klausytojai ne tik buvo informuojami apie to meto įvykius, bet ir politiškai brandinami ir mokomi savarankiškai vertinti įvairius politinius faktus ir iš jų spręsti apie Lietuvos ateitį bei jos nepriklausomybės galimumus.

Visuomeninę veiklą pagyvino Voronežo Krikščionių demokratų partijos skyriaus įkurtas Liaudies universitetas ir vakariniai krikščionių demokratų kursai. Ir universitetui ir kursams vadovavo Krupavičius. Politinio turinio paskaitas skaitydavo dažniausiai jis pats. Nepolitinio turinio paskaitoms kviesdavo ir kitus lektorius. Be politinio turinio paskaitų, jis dar dažnai kalbėdavo socialinėmis temomis ir nagrinėjo kurias nors lietuviškas problemas, keldamas savo klausytojų tautinį sąmoningumą ir juose brandindamas Lietuvos nepriklausomybės idėją.

Krikščionių demokratų kursams lektorius Krupavičius kviesdavo iš pačių moksleivių tarpo. Jie dažniausiai sprendė bei nagrinėjo įvairius lietuviškos politikos klausimus, dažniausiai svarstydami nepriklausomos Lietuvos ateitį, jos būsimąją santvarką, žemės reformos reikalingumą ir kitus klausimus. Tos paskaitos užimdavo du ar tris vakarus per savaitę.

¹ B. Žukauskas, „Pirmojo pasaulinio karo tremty“, 36 p.

Skaitydavo Krupavičius paskaitų ir kitokiomis progomis, pvz. mokiniamis ruošiant pasilinksminimą ir ypač tada, kada turėdavo naujų žinių apie gyvenimą Lietuvoje ar išgirdęs, kas daroma kitur Lietuvos reikalu.

Greta krikščionių demokratų politinio švietimo Krupavičius rūpinosi ir ateitininkų pasaulėžiūriniu gilinimu. Nors Voronežo ateitininkams nebuvo priekaištų doroviniu atžvilgiu, tačiau religinės pažangos jau buvo pasigendama. Krupavičius ir kiti ateitininkų vadai susirūpino, kad revoliucinėje aplinkoje gali sumažėti jų religinis atsparumas. Jiems religiskai sąmoninti buvo rengiamos paskaitos religinėmis temomis, kurias skaitydavo Vytautas Endziulaitis, L. Bistras ir kapelionas Krupavičius.

Krupavičius nesitenkino tik kartais skaitomomis paskaitomis. Jis norėjo tokias paskaitas organizuoti sistemingai su vyresniųjų moksleivių pagalba. Kartą jis, susikvietęs veiklesniųjų ateitininkų būrelį, išdėstė jiems savo planą. Jis nurodė, kad ateitininkai sparčiai augs į plotį, bet silpnai į gylį. Ateitininkams gresia paviršutiniškumas ir ateitininkiškos dvasios netekimas. Tam pavojui išvengti jis siūlė organizuoti katalikiškąją akciją ir išaiškino jos tikslus ir reikalingumą. Ją pradėti jis siūlė, įsteigiant katalikiškosios akcijos fondą. Ateitininkai jam pritarė ir tokį fondą įsteigė. Atspausdino ir atsišaukimus į visuomenę. Bet jau buvo per vėlu. Jie pateko į bolševikų rankas, jiems krečiant Krupavičiaus kambarį.

Krupavičiaus paskaitų bei kalbų dažniausia tema buvo nepriklausomos Lietuvos žavinga vizija. Jis parodydavo, kaip graži bus Lietuva, kada ji pati valdysis bei tvarkysis. Savo paskaitoje ateitininkams jis parodydavo ateitininką jo idealų šviesoje. Ateitininkas jam buvo turtinga dvasiniais turtais siela. Tais turtais jis dalinasi su visais lietuviais, gaivina Lietuvą ir kuria Lietuvos ateitį. Ateitininkas jam yra revoliucininkas, kuris nepriklausomoje Lietuvoje neš visiems teisingumą ir lygybę. Jis kalbėjo apie lietuvišką revoliuciją, ta-

čiau saugojo jaunimą nuo įsijungimo į Rusijos revoliuciją. “Rusija mums ne tėvynė, leiskim jai griūti be mūsų pagalbos”.¹

Ateitininkai Voroneže susiorganizavo, vos lietuviams moksleiviams tame mieste įsikūrus. Jie ten išaugo į rimtą jėgą dar prieš Krupavičiui atvykstant. Krupavičius savo rolę suvaidino tik juos toliau sąmonindamas ir drauge su V. Endziulaičiu ir kitais jų vadais ruošdamas juos nepriklausomam Lietuvos gyvenimui: Lietuvai atstatyti, jai apginti, sukurti joje krikščioniškai demokratinei santvarkai ir su pasiaukojimu dirbti jos įstaigose. Tos jo viltys vėliau tikrai pasitvirtino.

Nukentėjusiems dėl karo šelpti draugija leido savo laikraštį “Lietuvių Balsas”. Tos draugijos valdybą sudarė daugiausia tautininkai, todėl ir tas laikraštis buvo jų rankose. Kun. J. Jasinskis jam redaguoti pasikvietė Krupavičių. Pas Krupavičių dažnai pagyvendavo iš fronto atvykęs L. Bistras. Jie abu ėmėsi tą laikraštį redaguoti. Bet tautininkams jis neatrodė toks, kokio norėjo leidėjai. Krupavičiui redaguojant, laikraštyje rado vietos ir katalikiški reikalai. Tautininkams tai nepatiko. Po kelių jo suredaguotų numerių Krupavičius turėjo pasitraukti.

Po spalio revoliucijos, įsigalėjus bolševikams, visos partijos buvo uždarytos. Pasiliko tik krikščionių demokratų įkurta Liaudies sąjunga, kuri iš jos pavadinimo neatrodė politinė ar bolševikams nepriimtina organizacija. Ji perėmė Krikščionių demokratų įstaigas ir ne tik tęsė, bet ir plėtė jų anksčiau išvystytą veiklą. Į ją susispietė krikščionys demokratai, pasidarydami Liaudies sąjungos vadais bei veikėjais, o Krupavičiui teko joje vadovaujamasis vaidmuo.

Krupavičiaus ir ateitininkų suorganizuotas Katalikų akcijos fondas turėjo planą leisti laikraštį ir spausdinti kny-

¹ Ten pat, 103 p.

gas. Buvo išrinkta fondo valdyba, kurią sudarė pirmininkas Krupavičius ir nariai Bistras ir V. Endziulaitis. Bet bolševikams siautėjant, niekas nebuvo saugus nuo areštų ir kalėjimo. Kad galimi fondo valdybos narių suėmimai nesutrukdytų jo veikimo, buvo sudaryta ir atsarginė valdyba, į kurią buvo išrinkti kun. A. Astrauskas, kun. Pr. Penkauskas ir B. Žukauskas. Krupavičius parašė fondo atsišaukimą, skirtą paskleisti visose lietuvių kolonijose. Darydami Krupavičiaus kambarį krata, bolševikai juos konfiskavo.

Bolševikams skleidžiant nepaprastai daug propagandinės literatūros, jos įtakai atsverti lietuvių masėse Krupavičius, Bistras, kun. Astrauskas ir keletas kitų asmenų suorganizavo knygoms leisti bendrovę "Bitė" ir paruošė eilę brošiūrų katalikams aktualiais klausimais. Bet išspausdino tik "Sąžinės laisvę". Kitų išleidimas buvo nutrauktas bolševikų siautėjimo.

Veikdamas Voroneže, Krupavičius palaikydavo ryšius ir su rusų jam artimesnės krypties veikėjais. Martyno Yčo gimnazijoje dirbo keletas rusų mokytojų. Vienas jų karštas idealistas, didelis demokratas ir rusas patriotas, bet tolerantingas kitų Rusijos pavergtų tautų atžvilgiu, įvedė Krupavičių į Voronežo rusų visuomenę, susibūrusią į kadetų partiją, į inžinierių sąjungą ir į mokytojų sąjungą, kurių susirinkimuose Krupavičius dalyvaudavo ir nevengdavo pasisakyti savo nuomone. Viename kadetų suvažiavime jis skaitė paskaitą apie Lietuvių krikščionių demokratų partijos nusistatymą žemės reformos klausimu. Kadetai tą jo paskaitą labai kritikavo. Jiems toks mūsų krikščionių demokratų nusistatymas atrodė per radikalus, ir tokia reforma jiems atrodė turinti kraštą privesti prie ekonominio žlugimo ir gyventojų surevoliucinimo.

Su rusiškų institucijų veikla Krupavičiui teko susidurti ir kitokioje plotmėje. Po revoliucijos buvo sukurtos kareivių, valstiečių ir darbininkų tarybos. Jas sudarė tada sukurtų

profesinių sąjungų siunčiami deputatai. Prie Nukentėjusiems dėl karo šelpti komiteto pagal to meto reikalavimus buvo sukurta lietuvių tarnautojų profesinė sąjunga. Ji, kaip ir visos kitos tokios sąjungos, turėjo teisę siųsti savo atstovą į darbo skyrių prie kareivių, valstiečių ir darbininkų deputatų tarybos. Lietuvių tarnautojų sąjunga savo atstovu į darbo skyrių išrinko Krupavičių.

Kada Krupavičius nuėjo į darbo skyrių su atitinkamu įgaliojimu ir apsilankęs kunigo sutana, jis ten visus labai nustebino. Iš pradžios jo, kaip kunigo, nenorėjo priimti. Bet jo pasiaiškinimų įtikinta, darbininkų kolektyvo dauguma nutarė jį priimti. Svarstant įvairius klausimus, Krupavičius aktyviai dalyvavo diskusijose ir už jo pareikštas nuomones jis laimėjo atstovų simpatiją ir buvo išrinktas sekretorium. Taip jis pasidarė valstiečių, kareivių ir darbininkų tarybos rinktiniu pareigūnu su raudonu raiščiu ant juodos kunigiškos sutanos. Bet vėliau, kada darbo skyriuje vietoje darbininkų reikalų įsigalėjo partiniai reikalai ir kada tą skyrių perėmė komunistų partija savo kontrolėn, Krupavičius nebeturėjo ko ten veikti ir nebevaikščiojo į jo susirinkimus, nors pirmininkas jį kvietė ir toliau juose aktyviai dalyvauti.

Krupavičiui jau nebesilankant į darbo skyrių, viena jo atstovė prašė jį suorganizuoti miesto tarnaičių profesinę sąjungą. Jis sutiko ta sąlyga, kad ji pati sušauks susirinkimą ir pakvies jį kalbėti. Sukviestame dideliame susirinkime jo kalba buvo priimta entuziastiškai. Susirinkusių moterų vardu jam buvo pareikšta karšta padėka už susirūpinimą rusės moters likimu. Ta kalba baigėsi Krupavičiaus tarnyba ruso darbininko būklei pagerinti ir jo visuomeninė veikla Voroneže.

9. Revoliucinio teismo pasmerkimas

Revoliucinio teroro teismų mirties sprendimai bent kiek vėliau Rusijoje buvo labai dažni. Daug kur žmonės, įtarti

priešrevoliucine veikla, buvo masiškai žudomi. Neretai užtek-davo tik įtarimo, ir bet kuris žmogus, neturėdamas įtikina-mų ir teroro vykdytojams priimtinių įrodymų tokiam įtarimui atremti, būdavo "likviduojamas".

Ir Voroneže buvo žinoma masinio teroro veiksmų. Bu-vo žinoma, kaip kulkosvaidžių ugnimi buvo kartą be jokios kaltės nukauta nemaža karininkų, grįžtančių iš savo klubo. Buvo iššaudyta daug moksleivių, pasipriešinusių bolševikinei valdžiai. Buvo kulkosvaidžiais pasitikta vykstanti religinė procesija ir dalis jos dalyvių buvo iššaudyta. Kartais karei-viai dėl sporto paleisdavo kulkosvaidžių ugnį išilgai gatvę, kurioje visur vaikščiojo žmonės. Ir pačiam Krupavičiui teko būti tokių šaudymų gatvėje užkluptam ir matyti, kaip netoli jo ėjęs žmogus krito kulkos pakirstas. Todėl ir Krupavičiui apkaltinti ir nuteisti tuo metu ypatingų argumentų nereikėjo.

Voronežo lietuvių mokyklos bolševikams buvo tamsi vie-ta. Jos auklėjo daug antibolševikinės ir idealistinės lietuvių jaunuomenės, susispietusios ateitininkų organizacijoje ir iš da-lies susiorganizavusios į Krikščionių demokratų partijos branduolį. Įgyvendinant bolševikinę revoliuciją, nebuvo gali-ma palikti nesulikvidavus bent anų organizacijų vadų, kurie kovojo dėl tų organizacijų tautiškai religinės bei idealistinės pasaulėžiūros ir vadovavo jų pasiryžimui atkurti nepriklauso-mą, nuo Rusijos atskirtą, demokratinę Lietuvą. Tų organi-zacijų sunaikinimas bolševikams buvo nelengvas uždavinys. Tai gerai žinojo buvę lietuvių gimnazijų subolševikėję moki-niai. Jie gerai žinojo ateitininkus bei jų vadus, kurie turėjo didžiausią įtaką lietuvių moksleivijoje. Vis labiau įsijungda-mi į bolševikinės revoliucijos vykdymą, kai kurie buvę moks-leiviai vis dažniau pasirodydavo lietuvių tarpe, vykdydami re-voliucinius bolševikų uždavinius. Voroneže bolševikinei revo-liucijai vadovavo žiaurumu pasižymėjęs lietuvis Plepys, kuris gerai žinojo lietuvių veiklą ir pažino jų veikėjus. Lietuvių tarpe jiems gal labiausiai kliudė gimnazijos kapelionas Kru-

pavičius. Jis buvo įgijęs didelę įtaką ne tik ateitininkų ir krikščionių demokratų, bet ir šiaip visuomenės tarpe kaip vienas įtakingiausių politinių organizacijų vadų, žinomas savo dideliu veiklumu ir drąsa.

Tas uždavinys teko vykdyti tiems patiems jo buvusiems mokiniams, tada vykdžiusiems bolševikinius tikslus teroro priemonėmis. Nebuvo nė vieno bolševikų daryto žygio prieš lietuvių visuomenę, kuriame nebūtų dalyvavę subolševikėję lietuviai, buvę lietuvių gimnazijų mokiniai. Jie suiminėjo bolševikams nepalankius žmones, jų tarpe ir daug nusipelnčius lietuvių veikėjus — lietuviškų gimnazijų mokytojus, Lietuvos tautos tarybos narius; jie kliudė ir išvaikė bolševikams nepageidaujamų srovių susirinkimus. Tie patys buvę lietuviai moksleiviai, pasidarę bolševikais revoliucininkais, jų sudaryto revoliucinio tribunolo sprendimu nuteisė Krupavičių su naikinti — nubausti mirties bausme.

Jau buvo visiškai suprantama, kad, didėjant revoliuciam terorui, pirmasis smūgis turėjo kristi ant Krupavičiaus ir ant jo artimųjų pagalbininkų ir tuo pačiu suterorizuoti bei išgąsdinti kitus veiklius, drąsius ir aukų nebijančius jo sekėjus.

Laipsniškas teroro stiprėjimas buvo daugumos jaučiamas. Ir nebuvo matyti, kad bolševikams įsigalint jis silpnėtų. Padėtis vis sunkėjo. Tą padėtį visi suprato, ir ateitininkų vadai buvo pasiruošę artėjantiems teroro smūgiams. Krupavičius tuo metu pasijuto lyg ir savųjų saugomas. Tai ir savo atsiminimuose jis rašė: “Nežinau, ar tik buvo atsitiktiniai reiškiniai, ar iš anksto suplanuoti mano jaunesniųjų bičiulių ir idėjos draugų, bet šiuo pavojinguoju bolševikmečiu beveik niekur vienas nepasilikdavau. Kur tik pasisukdavau, visur rasdavau geraširdžių ir pasiaukojusių palydovų. Tai buvo lyg mano adjutantai. Paminėtini Jonas Matulionis, Bernardas Žukauskas, Pranas Vainauskas, Juozas Petrušauskas-Petronis ir visa eilė kitų. Įtariu, kad tokia garbės sargy-

ba buvo suorganizuota sąmoningai, nes jie žinojo „kad, jei raudonas perkūnas trenks, tai pirmoji auka būsiu aš“.¹ Todėl suprantama, kad, mieste teroro veiksmams stiprėjant, jie buvo pasiryžę jį gelbėti ir dažnai buvo arti jo ar su juo. Tie su dideliu pasiaukojimu jo jaunieji draugai ir išgelbėjo jį nuo mirties. Gerų žmonių padedamas bei gelbstimas, Krupavičius to raudonojo perkūno smūgio išvengė. Nors buvo labai suterorizuotas Voronežo lietuvių veikimas, bet pats Krupavičius išliko, nors nebegalėdamas toliau dirbti Rusijoje gyvenančių lietuvių tremtinių tarpe.

Krupavičiaus pasmerkimo ir jo gelbėjimosi dienomis jam teko pergyventi eilę sensacingų įvykių. Vieną dieną, parėjęs namo, Krupavičius rado apiplėštą bei apvogtą jo kambarį. Buvo išvogta menka jo manta ir kitoks jo turėtas labai nedidelis turtas. Po to naktį Krupavičius palydėjo į geležinkelio stotį pas jį iš už Uralo atvykusį kunigą Raštutį. Su juo buvo Jonas Matulionis. Pareidamas namo, jis buvo kaimynystėje esančios vaistinės budėtojo įspėtas, kad jo kambaryje siaučia bolševikai. Tai sužinojęs, jis nuėjo kitur nakvoti. Anksti rytą, nuėję į jo kambarį, J. Matulionis ir B. Žukauskas sužinojo, kad naktį ten buvo įsiveržę keli subolševikėję mokiniai, padarė jame krata, kartu iškrėsdami ir visą kunigo Jasinskio butą, kuriame Krupavičius nuomojo kambarį, paėmė dalį jo korespondencijos ir atspausdintus katalikų akcijos atsišaukimus. Greitai pasitarus su artimaisiais, buvo nusistatyta, kad Krupavičius turi laikinai išvykti į kurį kitą miestą ir palaukti, kol praeis pavojus. Anksti rytą Krupavičius buvo pas jį atskubėjusių M. Mašiotienės ir S. Čiurlionienės įspėtas, kad praėjusią naktį revoliucinis tribunolas, kurio teisėjais buvo Plepys, Bendorius ir kiti subolševikėję jaunuoliai, pasmerkė jį mirti ir kartu nutarė suimti Vyriausios lietuvių tarybos narius ir eilę kitų veikėjų. Krupavičius, persirengęs civiliniais

1 Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai“, 278 p.

drabužiais, o sutaną susirišęs į ryšulėlį, savo artimųjų patiriamas, išvyko į Kozlovą, iš kur jis manė toliau tęsti savo veiklą. Bet vėliau atvykęs B. Žukauskas pranešė, kad Voroneže toliau vyksta lietuvių suėmimai ir kad mieste ne tik jo kambaryje, bet ir pas draugus bei pažįstamus jo ieškoma su grasinimais "po gyslelę jam išstampysim". Taip raudonųjų siautimui intensyvėjant, Krupavičius ir jo draugai suprato, kad jam jau nebus saugu ne tik Voroneže, bet ir kituose artimesniuose miestuose. Nors Krupavičiaus draugai ir bandė skleisti gandus, kad jie matę jį vienoje ar kitoje vietoje, bet kartu suprato, kad persekiotojai gali išsiaiškinti, kur jis turi kitur draugų ir bandyti jo ieškoti kaip mirti nuteistojo bolševikinės revoliucijos priešo. Visi suprato, kad Krupavičiui geriausia išeitis — išvykti į Lietuvą. Jo iškeliavimą suorganizuoti pavesta B. Žukauskui, o Krikščionių demokratų partijos vadovavimą Rusijoje perėmė Antanas Tumėnas. Jo numatytų visuomeninių ir politinių planų įgyvendinimas buvo bolševizmo įsigalėjimo sulaukytas. Neaiškiam likimui jis paliko tremtinių jaunuomenę.

IV. MIRTI PASMERKTOJO KELIONĖ Į LIETUVĄ

1. Tolyne nuo mirtimi pakvipsio Voronežo

Kozlove Krupavičius apsistojo klebonijoje pas kun. Kazlauską. Radęs ten gyvenantį savo kaimyną nuo Igliaukos, akademijos studijų draugą kunigą V. Abraitį, manė ten pagyventi, kol padėtis paaškės. Bet kitą dieną pagal susitarimą atvyko iš Voronežo kareiviu persirengęs B. Žukauskas su aliarmuojančiomis žiniomis: jo ten intensyviai ieškoma mirties bausmei įvykdyti. Jis atvežė ir draugų patarimus išvykti į Lietuvą. Tą patį jam patarė ir jo draugai Kozlove,

nors dar nebuvo žinoma, ar galima pereiti rusų - vokiečių frontą. Bet jau buvo kalbama, kad frontas nesunkiai pereinamas.

Leidžiantis per revoliucija ir teroru kunkuliuojančią Rusiją į tolimą kelionę, buvo daug pavojų. Reikėjo maskuotis, pakeisti pavardę ir išvaizdą. Dalį aprangos dalykų parūpino Žukauskas, kitą dalį jo draugai Kozlove. Buvo trumpai nukirpti jo plaukai, aprengtas kareiviškai; iš kun. Kazlausko gavo mirusio Zelionoko iš Prienų pasą, kuriame buvo įrašyta žmona ir šeši vaikai. Gavęs kareiviškus batus, kelnes, kareivišką kailinę kepurę ir apdėvėtus kailinukus, įgijo kareivišką išvaizdą ir leidosi į kelionę. Vengdamas pavojaus, į traukinį sėdo ne Kozlove, o su vežiku Žukausko lydimas nuvažiavo į tolimesnę stotį, tarp savęs kalbėdamiesi rusiškai kareivišku stilium. Traukiniu važiuoti teko stovint lauke ant laiptelio, prisilaikant už rankenos. Taip buvo jo tolstama "nuo mirtimi pakvibusio Voronežo", kuriame jis buvo praleidęs neilgą, labai sunkų, bet ir gražiausių atsiminimų bei malonių pergyvenimų laikotarpį. Tuo tarpu Žukauskas grįžo į Kozlovą ir telegramomis įspėjo visą eilę žmonių, kad negrįžtų į Voronežą, o pats sužinojęs, kad ir jis ieškomas, patraukė į Tombovą, kur laikinai prisiglaudė pas ten gyvenančius pažįstamus, kol praėjo pavojaus banga.

Po ilgos ir vargingos kelionės Krupavičius pasiekė Smolenską, kur susirado buvusį savo draugą akademijoje ir su jo pagalba eilę kitų lietuvių. Bet niekas Smolenske negalėjo jam pasakyti apie fronto perėjimo galimumus. Visi patarė važiuoti į Vitebską ir ten iš žmonių daugiau sužinoti. Pasiekęs Vitebską, ir ten nedaug ką sužinojo. Sužinojo iš vietinių žmonių tik tiek, kad traukiniai toliau nebeina ir reikia eiti pėsčiam.

2. Kelionė į vakarus su dezertyrų gauja

Vitebske vietinių padedamas sužinojo smuklę, kurioje telkėsi keliauninkai į vakarus ir grupavosi dideliais būriais, kad kelionėje galėtų apsiginti nuo plėšikų ir bolševikų. Ten jis rado jau susidariusį būrį — apie du šimtus vyrų. To būrio vadas priėmė Krupavičių ta sąlyga, kad jis kelionėje laikysis būrio drausmės ir vykdys visus jo įsakymus, kitaip užmušias jį kaip šunį. Beveik visi jie dėvėjo kareivių uniformas, bet jau neturėjo šautuvų. Jų dauguma priklausė suomių nuginkluotam rusų kariuomenės daliniui ir traukė namo, pakelėje plėšikaudami. Kaip karo dezertyrai jie vengė susitikti su ginkluota kariuomene ir taip pat ginkluota bolševiki-
ne milicija. Jie buvo būrio vado paskirstyti į mažesnius būrelius, kurie, palaikydami tarp jų tam tikrą atstumą bei akies ryšį, traukė į vakarus neapgyventomis ar mažai apgyventomis vietomis — miškais, užšalusiomis pelkėmis — ir nakvodami kur šieno kūgiuose ar daržinėse. Apsirūpinti maistu, tabaku ir degtine vadas siuntinėjo žygio dalyvių grupeles į kaimus ir šiaip apgyventas vietas. Ir Krupavičiui nekartą teko dalyvauti tokiose ekspedicijose pirkti naminio tabako ir degtinės. Maistui parūpinti ekspedicijose jam neteko dalyvauti. Mat, jis savo turėtą maisto atsargą, kuria buvo apsirūpinęs Vitebske, pavedė vado žiniai. Be to, jis kelionėje buvo nusilpęs ir vos begalėjo išlaikyti žygiavimo tempą. Kurie nepajėgė toliau eiti, buvo paprasčiausiai paliekami. Keletą kartų jie buvo apsupti ginkluotos bolševikų milicijos. Bet ir šie vengė susirėmimų su dideliu būriu ir tik paklausę, ar jie ne dezertyrai, juos praleisdavo.

Kelionėje Krupavičiaus bendrakeleiviai pradėjo jį įtarinėti, ar tik jis nebus iš karininkų, nes jo kalba kitokia; be to, jis negeria ir nerūko. “Esi ponaitis”, pasakė jam nedraugiškai. Pasirodyti karininku, kareivių priešu, kaip jis matė, buvo tikrai pavojinga. Jam teko labai atsargiai ir išradingai aiškintis,

kad jo kalba yra kitokia todėl, kad jis ne rusas ir kalbos išmokęs tik iš knygų mokykloje. Negeria ir nerūko todėl, kad jis visada buvo silpnos sveikatos. Ir vėl jį kiti kamantinėjo, kaip jis toks silpnos sveikatos pateko į kariuomenę. Jis vėl išradinėjo naujus argumentus. Patekęs į kariuomenę mobilizuojamas be sveikatos tikrinimo. Kaip silpnos sveikatos jį buvo pristatę gyvulių ganyti. Vėliau Kaune priskyrė prie gurguolės. Taip su lietuviškais arkliais jis nuvažiavęs net ligi Petrapilio. Taip atsipalaidavęs nuo tolimesnio kamantinėjimo, jis gavo gurguolininko vardą, kuris rodė jį buvus menką kareivį.

Ta keista žygio kelionė užtruko apie dvi savaites. Juo toliau į vakarus, juo daugiau jo bendrakeleivių atsiskyrė ir nuėjo savais keliais, kol Krupavičius pagaliau liko vienas — pavargęs, be pinigų ir parazitais aptekęs, ilgą laiką nesiprausęs. Nors jau matė esąs katalikiškame krašte, bet vis dar bijojo ką kalbinti ar pasisakyti kas esąs, nes nežinojo su kuo kalba. Pagaliau jau naktį viename miestelyje susirado katalikišką kleboniją ir pasiprašė leisti jam kur nors kluone pernakvoti. Ten jis buvo maloniai priimtas, pavalgydintas ir pakviestas pasilikti bent kelias dienas, o po to klebonas žadėjo jį pavežėti į Vilniaus pusę, nes ton pusėn jis važiuojąs į atlaidus. Nuvažiavęs į tą miestelį, jis, jau sutana apsivilkęs, rado vieną iš akademijos mokslo draugų, kuris važiavo į Vilnių ir Krupavičių vėl pavėžino bet tiktai iki vokiečių apkasų, nes jis neturėjo leidimo pereiti frontui. Teko pačiam bandyti pereiti apkasus.

3. Per karantinus ir tardymus

Artėdamas prie vokiečių apkasų, Krupavičius nieko juose negalėjo matyti. Jis švilpavo, rėkavo, bet niekas iš jų nepasirodė. Tik kada jis bandė eiti per apkasus, pasijuto bestovįs prieš dviejų vokiečių kareivių durtuvus. Jis buvo jų nuva-

rytas į komendantūrą ir nakčiai tvarte uždarytas. Kitą dieną jis buvo nuvestas pas komendantą, kuris, pasirodė, buvo Mažosios Lietuvos lietuvis, prieš karą, dirbdamas vokiečių žvalgyboje, gerai pažinęs vakarinę Lietuvą, kur supirkinėdavęs žąsis. Besikalbant iš vokiečių klausinėjimų apie lietuvių gyvenimą Rusijoje, Krupavičius pasijuto tardomas ir kvočiamas apie lietuvius bolševikus. Nenorėdamas lietuvių, nors ir subolševikėjusių, vokiečiams įduoti, jis vengė apie juos ką nors pasakoti. Tuo jis pasirodė vokiečiams įtartinas.

Po poros dienų komendantas pasiuntė Krupavičių su palydovu į Vilnių, kur jis netikėtai gatvėje susitiko su draugais ir Lietuvos taryboje dirbančiais veikėjais — K. Bizausku, A. Stulginsku ir P. Klimu. Bet ir tie negalėjo jo išlaisvinti. Vokiečiai jo nepaleido ir išlaikė jį kelias savaites uždarytą universiteto patalpose. Pagaliau, kiek patardę, jie nugabeno jį į karantiną Utenon.

Važiuodamas į Uteną, Krupavičius suprato, kad jis ten siunčiamas jau ne karantino tikslu. Po kelių savaičių Vilniuje toks karantinas jam jau nebuvo reikalingas. Pasiuntimas į karantiną ir ten jo išlaikymas mėnesius buvo jau ne kas kita, kaip internavimas ir palikimas karantine politinius tardymus atliekančių žmonių žinioje. Iš tolimesnio jo laikymo Utenoje ir tardymų buvo aišku, kad Krupavičiui tai buvo ne sanitarinis, o politinis karantinas.

Karantino komendantas buvo katalikas, ir jis Krupavičių atidavė Utenos klebono kunigo Turausko priežiūron. Čia jis rado didelį visuomenininką kunigą V. Butvilą. Jis vežiojo Krupavičių po susirinkimus, o šis padėjo klebonui pastoraciniame darbe. Jaunimo susirinkimuose Krupavičius kartą kitą pakalbėjo ir apie nepriklausomos Lietuvos ateitį. Vokiečiai apie tai sužinojo ir suvaržė jo judėjimą. Jį tardyti perėmė vokiečių karinis saugumas. Tardė jį smulkiai ir kietai. Smulkiai išklausinėjo apie visą jo gyvenimą ir ypač apie jo gyvenimą ir darbą Rusijoje. Jo politinė veikla Rusijoje, jo pasi-

matymai Vilniuje ir ankstesni jo apklausinėjimai saugumui buvo smulkiai žinomi. Jo turėtos žinios apie Krupavičių buvo tikslios ir teisingos. Ilgai jį kamantinėjo apie lietuvius bolševikus. Geruoju nieko neišgaudami, tardytojai mėgino jį priversti gąsdinimu ir nuovargiu, kaip tai daro ir bolševikų tardytojai. Ištyrė visą jo aprangą, ieškodami ko nors paslėpta. Jo judėjimą suvaržė, grasino kalėjimu, ištrėmimu atgal į Rusiją ar į Vokietiją. Pradėjo neigti ir jo kunigystę, kaltindami, kad jis esąs kunigo sutana prisidengęs bolševikas. Krupavičius protestuodamas siūlė pasiklausti vyskupą Karosą, ar jis turi tokį kunigą ir ar jis jam reikalingas. Ir gavę teigiamą atsakymą, tardytojai vis dar jį laikė ne kunigu, o slaptu bolševiku. Utenos klebonas kunigas Turauskas darė viską, kas tik jam buvo prieinama sušvelninti Krupavičiaus likimui. Taip praėjo visas pavasaris, ir atėjo vasara, kol tardymai pasibaigė ir Krupavičius buvo paleistas.

V. LIETUVŲ NEPRIKLAUSOMYBĖS ŠAUKLYS

Vyskupo liepiamas, tampa politiku

Dar tik pradėjęs studijuoti Petrapilio dvasinėje akademijoje, Krupavičius buvo susitaręs su Kaimelio parapijos klebonu kunigu J. Katilium, labai stropiu sielų ganytoju ir šviesiu žmogum, kad, baigęs mokslus, jis bus pas jį vikaru. Kada po ilgų karantinų ir vokiečių saugumo tardymų jis buvo paleistas į laisvę, jis apie nieką kitą ir negalvojo, kaip tik vykti pas Seinų vyskupą Karosą ir prašyti skirti jį vikaru į Griškabūdį, kur tada klebonu buvo kun. Katilius. Vyskupas tą jo prašymą patenkino. Bet, vos tik jam išėjus, pas vyskupą Karosą atsilankė iš Vilniaus atvykęs Lietuvos valstybės tarybos narys kan. Justinas Staugaitis, prašydamas skirti Krupavičių prie Tarybos ten jam numatomam darbui. Tada

vyskupas Karosas jį susigražino, atšaukė jo paskyrimą į Griškabūdį ir pasiuntė jį dirbti prie Valstybės tarybos, kaip kan. Staugaitis buvo prašęs. “Nuo tos dienos aš jau politikas, bet savo vyskupo liepiamas”, rašė Krupavičius savo atsiminimuose. “Nuvykau ir pradėjau gražiausią savo gyvenimo laikotarpį — laisvos Lietuvos atstatymo ir tvarkymo laikotarpį”.¹

Valstybės tarybos veikimas buvo ribotas ir vokiečių okupacinės valdžios varžomas. Paskelbtoji nepriklausomybė vokiečiams nedaug tereiškę. Varžydami tarybos veiklą ir neleisdami jai jokiais priemonėmis susisiekti su okupuota tauta, jie planavo Lietuvą pririšti prie kurios nors Vokietijos dalies ir jos ūkininkus išvaryti iš jų ūkių, juos atiduodant vokiečiams. Bet dar nebuvo aišku, kas karą laimės, ir Valstybės tarybos nariams taip pat nebuvo aišku, kokios jie turėtų laikytis taktikos vokiečių atžvilgiu. Dalis tarybos narių buvo nusistatę tiesiog ir griežtai reikalauti iš Vokietijos Lietuvai nepriklausomybės, kiti gi, bandydami apeiti vokiečių planus prijungti Lietuvą prie Vokietijos, pasiūlė į Lietuvos valdovus pakviesti Vokietijos vyriausybei nepriimtina bei nepalankų Wuertenbergo kunigakštį Urachą, turėjusį pasivadinti Mindaugu Antruoju. Taip laikinai buvo užbėgta už akių Lietuvos prie Vokietijos prijungimo planams. Bet taryboje tas klausimas įnešė daug nesutarimo. Vokiečiams karą pralaimėjus, savaime atpuolė ir tas Uracho kvietimo planas.

Tame neaiškiamame laikotarpyje Krupavičius pateko dirbti į Valstybės tarybą. Pradžioje jam buvo pavesta dirbti raštinėje ir atlikti atskirus jam pavedamus darbus. Laisvu laiku jis rašė straipsnius ir rūpinosi Krikščionių demokratų partijos veikla. Daugumą savo straipsnių jis skyrė “Tėvynės sargui”. Plečiant krikščionių demokratų spaudą, savaitraštis “Tė-

1 M. Krupavičius, Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje, „Tėv. Sargas“ 1954, 1(11) nr. 43 p.

vynės sargas" buvo paliktas daugiau kaimui, o šviesuomenei ir jai artimesniems sluoksniams buvo išleista tris kartus per savaitę išeinanti "Laisvoji Lietuva". Bet, būdamas dažnai kelionėse, Krupavičius šio laikraščio redagavimą palikdavo savo padėjėjai Marijai Ambroziejūtei, kuri toliau jį redagavo ir bandė jį leisti, net ir bolševikams užėmus Vilnių, už ką ji buvo suimta ir pateko į kalėjimą.

Šventadieniais Krupavičius dažnai važinėjo į parapijas, į susirinkimus ir suvažiavimus, sakydamas pamokslus ir kalbas. Pagrindinis jo kalbų šūkis buvo Lietuvos nepriklausomybė ir darbo žmonių gerovė. Valstybės taryba, žinodama jį dažnai kur išvažiuojant su kalbomis ir taip pat žinodama jo iškalbingumą ir mokėjimą prieiti prie žmonių ir jiems išdėstyti Lietuvos likimo problemas, pavedė važinėti po parapijas ir jos vardu aiškinti žmonėms jos siekimą atkurti laisvą ir nepriklausomą Lietuvos valstybę ir taip užmegzti tarybos ryšius su žmonėmis. Taip jis, dar vokiečių okupacijai stipriai tebesilaikant, buvo tarybos su vokiečių įstaigų leidimu įgaliotas važinėti po Lietuvą su kalbomis ir skelbti žmonėms Lietuvos nepriklausomybės atstatymo mintį bei žadinti jų pasiryžimą sukurti savo valstybę ir ginti ją nuo priešų. Kartu jis turėjo rinkti pinigus Valstybės tarybos išdui. Surinkęs didesnę sumą, jis juos parveždavo į Vilnių.

Prieš jam išvykstant ilgesniam laikui į šiaurinę Lietuvos dalį su kalbomis, Vytautas Endziulaitis Kauno krikščionių demokratų vardu pakvietė jį paskaityti Kauno šviesuomenei paskaitą tema "Ko siekia Lietuvių krikščionių demokratų partija?". Dėl tos paskaitos vos nesugriuvo V. tarybos planas siuntinėti Krupavičių su kalbomis po visą kraštą. Tas susirinkimas įvyko kun. A. Dambrausko-Jakšto bute. Susirinko apie keturiasdešimt asmenų. Kauno šviesuomenė buvo konservatyvesnė už Vilniaus krikščionis demokratų, todėl kai kurie jų ir tą paskaitą kitaip suprato. Kalbėdamas Krupavičius matė, kad klausytojai nevienodai ir nevisada palan-

kiai reaguoja į jo dėstomas mintis bei planus. Jo pagrindinės paskaitos mintys, kad Lietuvoje reikia praversti griežtą žemės reformą ir ko greičiausiai ir kad Lietuva turi būti demokratinė respublika, ne visų buvo palankiai priimtos. Po paskaitos vieni klausytojų entuziastiškai plojo, kiti laikėsi rezervuoti. Bet diskusijų metu niekas jam neoponavo. Ty-lėjo ir kun. A. Dambrauskas-Jakštas.

Valstybės tarybos narys S. Banaitis, nors diskusijose ir neprieštaravo Krupavičiui, griežtai dėl tos paskaitos reagavo: skubiai nuvyko į Vilnių ir papasakojo tarybos pirmininkui A. Smetonai, kad Krupavičius yra bolševikas ar bent subolševikėjęs krikščionis demokratas. Smetona, jam patikėjęs, liepė tarybos sekretoriui P. Klimui atšaukti Krupavičiui duotus įgaliojimus ir apie tai pranešti atitinkamoms vokiečių įstai-goms, nepaisant, kad po ilgų vokiečių saugumo tardymų jam buvo sudaroma tikrai pavojinga padėtis. Bet Klimas Smetonos nepaklausė ir jo paliepimo neįvykdė, o tik apie tai papasako-jo kunigui P. Dogeliui, kuris apsiėmė paveikti Smetoną, jei šis tuo klausimu ką nors darytų.

Rudenį su Valstybės tarybos duotais įgaliojimais ir pa-gal jos nurodymus Krupavičius išvyko į šiaurinę Lietuvos dalį šaukti parapijose žmonių susirinkimų, juose kalbėti apie Lie-tuvos nepriklausomybės atstatymo reikalus ir rinkti V. Ta-rybai pinigų. Bet jo turimi įgaliojimai dar negarantavo jam saugumo. Vokiečių policija galėjo jų nepaisyti. Kur važiavo geležinkeliu, reikėjo turėti karantino atlikimo liudijimus. Jų neturint, reikėjo mokėti papirkti geležinkelių stotyse vokie-čių kasininkus ir taip gauti kelionei bilietus. Tačiau ne visur tai pavykdavo. Daugpilyje jį nuo karantino išpirko ir naktį slaptai perkėlė per Dauguvą apsukrus vietos klebonas Kur-lianskis. O kai kur jam reikėjo gaišti, pereinant per karanti-ną, ir gauti atgal apdegintus savo drabužius.

Važiuodamas su kalbomis per Lietuvą, Krupavičius turė-jo ilgą ir sunkią, su įvairiais nuotykiiais kelionę. Sustodamas

kiekvienoje parapijoje, susirinkusiems jis skelbė nepriklausomybės aušrą ir patyrė, kad Lietuva jau rengėsi ir net jau buvo pasirengusi nepriklausomybei. "Anais Lietuvos nepriklausomybės organizavimo laikais apvažiavau beveik visus Lietuvos kampus ir bažnytkaimius, teko kalbėtis su žmonėmis, mokslus ėjusiais ir bemoksliais. Ir niekur neteko išgirsti nuomonės, kad Lietuvai nepriklausomybė nereikalinga". Bet vis tik, nesant jokio laikraščio, per kurį Valstybės taryba galėtų laisvai informuoti bei ruošti žmones Lietuvos nepriklausomybei, beveik nebuvo jokio ryšio tarp jos ir tada vokiečių okupuotos ir kietais karinės okupacijos varžtais sukaustytos tautos. Kaimuose žmonės gyveno tik per kai kurias asmenis nugirstomis žinių nuotrupomis ir gandais apie Lietuvos ateitį. Kad ir būdami linę pasisakyti už nepriklausomą Lietuvą, jie dar nežinojo, ar jie sulauks tokios Lietuvos, ar vokiečiai leis Lietuvai būti nepriklausoma valstybe, kas juos privers tai padaryti ir koks iš viso likimas laukia Lietuvos. Ir sutinkantiems, kad Lietuva bus nepriklausoma, dar nebuvo aišku, kokia ta nepriklausoma Lietuva bus, kaip ji valdysis, iš ko gyvens. Krupavičiui teko dar daug aiškinti bei atsakinėti į tolimesnius žmonių statomus jam klausimus, kokia bus Lietuva: respublika ar monarchija? Iš kur gausim traukinių? Kas apmokės mūsų kariuomenę? Kas ją apginkluos? Kitur jo klausė, jei negautume nepriklausomybės, tai kas geriau — rusas ar vokiečiai? Jei Lietuva bus respublika, tai kur gausim prezidentą?

Krupavičiui kalbant, visi entuziastiškai sutikdavo mintį, kad Lietuva turi būti nepriklausoma, dar tuo metu, kada Lietuvoje visur viešpačiais tebebuvo vokiečių žandarai. Po kiekvieno nepriklausomybės paminėjimo kildavo plojimų audra.

Joks lietuvis visuomenininkas anuo Lietuvai svarbiu metu nekalbėjo tokioms minioms ir tiek daug, nepažadino taip žmonių nepriklausomam gyvenimui ir nesukėlė jiems naujo,

šviesesnio gyvenimo vilčių, kaip Krupavičius. Jis minioms vaizdavo pačių lietuvių demokratiškai valdomą Lietuvos valstybę, kurioje žemė bus gražinta žmonėms ir teisingai paskirstyta, kurioje bus visų piliečių lygybė ir pagerintas visų Lietuvos sluoksnių gyvenimas. Taip savo kalbomis jis kėlė žmonėse nepriklausomybės viltį, ir toji viltis, trykštanti iš jo ugingo žodžio, išspausdavo žmonėms džiaugsmo ašaras. O vyrai pasirodydavo pasiruošę stoti į kovą su okupantu. Kartais po jo kalbos jam net tekdavo įtikinėti jau kantrybės netekusius ir įsikarščiavusius žmones, kad tuojuo griebtis ginklo dar per anksti ir kad, nelaiku išeidami į kovą su okupantu, galėtume labai pakenkti lietuvių tautai ir apsunkinti nepriklausomybės atgavimą.

Kalbėdamas kuriame nors bažnytkaimyje, Krupavičius iš anksto paprašydavo kitos parapijos kleboną sušaukti kaip galima didesnę susirinkimą. Daug kur klebonai sutelkdavo nemažas žmonių minias, kurios su dideliu susidomėjimu klausydavo drąsaus kalbėtojo ir suaukodavo nemažas pinigų sumas. Plungėje po jo kalbos buvo surinkta dvylika tūkstančių rublių. Žmonėms patiko Krupavičiaus drąsa šaukti mitingus net be vokiečių žandarų leidimo. Entuziastiškai nuteikti, žmonės tokiuose mitinguose iškeldavo tautines vėliavas.

Kai kuriose vietose Krupavičių papildydavo vietiniai kalbėtojai, kurie, nepaisydami aplink slankiojančių vokiečių žandarų ir klausančių jų kalbų, pasakydavo labai drąsias kalbas. Šeduvoje po Krupavičiaus kalbos kalbėjo tos parapijos vikaras kun. Vaitiekūnas ir mokytojas Augustinavičius, kurie šaukė žmones prie ginklo vokiečiams išvaryti iš Lietuvos ir susilaukė didelio žmonių pritarimo. Po tokių kalbų vokiečių reakcija pasirodė ne tuojuo, ir Krupavičius dar galėjo išvykti. Tačiau kiti kalbėtojai po poros dienų buvo areštuoti. Jūs tardydami, vokiečiai bandė sužinoti ir Krupavičiaus pavardę, bet šie jo neišdavė. Vokiečių žandarai tardomuosius įtikinėjo, kad Krupavičius nesąs joks kunigas, o tik sutaną

pasivogęs ir kunigo apdaru prisidengęs bolševikų agentas; juk ir jo sutana netinkanti jo ūgiui. Iš tikrųjų Krupavičiaus sutana, per ilgai dėvėta ir iš apačios nusidėvėdama, buvo taisoma ir trumpinama. Nekreipdamas dėmesio į savo išorę, jis nesirūpino savo sutanos susidėvėjimu ir jos trumpumu. Bet vokiečiams toks jos trumpumas buvo įtartinas.

Važinėjantį po parapijas Krupavičių vokiečiai stropiai sekė, jo kalbas užrašinėjo, bet jam kalbėti niekur netrukė. Taip jis pervažiavo per Žemaitiją ir pasiekė Švėkšną. Čia jis pataikė į parapijoje vykusias misijas. Švėkšnos klebonas, kunigas Julius Maciejauskas, pasiūlė Krupavičiui po religinių misijų kalbėti žmonėms per visas tris dienas. Žmonės vakarais gausiai rinkosi jo klausyti. Bet šį kartą jis per ilgai užsikalbėjo vienoje vietoje ir leido žandarams apie save daug sužinoti. Ten žandarų viršininkas buvo suvokietėjęs mažlietuvis, didelis lietuvių priešas. Trečią dieną jis areštavo Krupavičių ir kleboną Maciejauską ir nuvežė į Vėžaičių dvarą, kur gyveno apskrities viršininkas. Šis tardė Krupavičių keletą valandų. Pas jį Krupavičius pamatė visą bylą policijos pranešimų, kurie jam parodė, kad jis jau seniai buvo žandarų sekamas. Viršininkas netikėjo, kad Krupavičius yra Lietuvos valstybės tarybos pasiūstas su jam pavestais uždaviniais ir jį įtarė ypač dėl jo vargingos aprangos ir trumpos sutanos. Po tardymo jis paleido kun. Maciejauską, o Krupavičių su pora žandarų pasiuntė į Vilnių. Kelionė užtruko arti savaitės. Jo palydovai keitėsi kelis kartus, ir jam teko nakvoti vokiečių areštinėse. Vilniuje tarybai užtariant, jis buvo paleistas, bet jį saugojusio žandaro buvo draugiškai įspėtas, kad jis esąs sunkiai vokiečiams nusikaltęs ir kad esąs rimtas kandidatas deportuoti į Vokietiją.

Taip Krupavičius laikinai užbaigė savo, kaip tautos šauklio, kelionę per Lietuvą. Užbaigė, savo misijos nebaigęs; bent laikinai ją nutraukė ne savo ir ne Lietuvos valstybės tary-

bos valia. Tuo metu toliau tokią kelionę tęsti jau buvo per daug pavojinga ir gal būt nebeįmanoma. Bet ir taip jis jau buvo spėjęs atlikti didelį darbą.

Krupavičiaus kelionių pasisekimas ir daugelyje vietų entuziastiškas jo kalbų klausymas dar nerodo, kad ta jo kelionė buvo tik malonus pasivažinėjimas. Iš tikro tai buvo sunki ir daug energijos bei sveikatos pareikalavusi misija. Ją sunkino ne vien netikrumas ir pavojai kiekvienoje kalbėjimo vietoje patekti į vokiečių kalėjimą ir ištrėmimą. Visos kelionės aplinkybės tuo metu nebuvo palankios. Kraštas buvo karo apnaikintas ir nuolatinių vokiečių rekvizicijų labai nualintas. Geresni arkliai ir vežimai buvo vokiečių iš žmonių atimti. Maisto žmonės turėjo labai maža —tik tai, ko vokiečiai nesugebėjo iš jų atimti. Todėl prakeliaujančiam prašaliečiui buvo nelengva. Neturtingi karo, okupacijos ir rekvizicijų išvarginti žmonės nedaug ir nevisur galėjo jam maistu pagelbėti. Ne visi buvo susipratę ir norėjo pagelbėti. Kaip Krupavičius tai prisimindamas rašė,¹ “per tą ilgą kelionę be minėtų džiaugsmų ir laimėjimų teko patirti tai vienur, tai kitur ir nusivylimų ir nemaža vargo. Buvo vietų, kur ne tik niekas nešaukdavo susirinkimų, bet net arklių nuvažiuoti į artimiausią bažnytkaimį neduodavo. Radau vieną kitą žmogų, kuris ne tik pašiepdavo mano lietuvišką “apaštalavimą”, bet ir skaudesniu žodžiu pavaišindavo”. Neretai iš vienos parapijos tekdavo šaltame ir darganotame rudens ore klampoti gilų purvą kur į kitą parapiją. Ir jo menko apdaro, esant šaltam orui ir pučiant žvarbiam vėjui, dažnai nepakako. Kieno pavežamam tekdavo prašyti paskolinti kuo apsilvilti bei apsidengti, kas nevisada buvo švaru ir malonu. Tokią kelionę galėjo atlikti žmogus tik su Krupavičiaus pasiryžimu bei užsidegi-

1 M. Krupavičius, Per kylančią laisvėn Lietuvą, „Draugas“ 1968 m. vasario 17 d.

mu įgyvendinti jo jau seniai savo vizijoje sukurtą demokratinę Lietuvą.

Apsigyvenęs Vilniuje, Krupavičius išsinuomojo didelį butą, kurį panaudojo atvažiuojantiems į Vilnių lietuviams veikėjams apsistoti ir nedideliems būreliams susirinkti. Esant sunkioms sąlygoms naujai atvykstantiems į Vilnių apsigyventi, daug kas bent laikinai apsistojo Krupavičiaus bute, kuris virto savotišku veikėjų pasiryžėlių bendrabučiu. Apsigyvenus visam būriui judresnių veikėjų, Krupavičiaus butas pasidarė įvairių svarstymų centru. Besikuriančioje valstybėje viskas teko pradėti iš naujo. Visi būsimos valstybės reikalai reikėjo svarstyti, išdiskutuoti. Prieš patekdami į viešumą, dauguma įvairių jos reikalų pirma buvo išdiskutuoti Krupavičiaus bute ir jame apsigyvenusių veikėjų būryje. Čia daugeliu klausimų formavosi nuomonės bei nusistatymai.

Steigamojo seimo Liet. krikščionių demokratų blokas. Priekyje Z. Starkus, kun. J Staugaitis, Al. Stulginskis, P. Radzevičius ir S. Stakauskaitė. Antroje eilėje trečias iš dešinės M. Krupavičius. (Br. Kviklio nuotrauka).

VALSTYBININKO KELIU

I. NEPRIKLAUSOMĄ LIETUVĄ ATKURIANT

Lietuvos valstybės atstatymo akciją Krupavičius pradėjo dar tebebūdamas Rusijoje. Su Vytautu Endziulaičiu ir kitais katalikiško jaunimo vadais jie ugdė to jaunimo pasiryžimą atkurti Lietuvą krikščioniškosios demokratijos pagrindais. Taip jie auklėjo nepriklausomai Lietuvai veikėjus, ruošė jai jaunimo kadrus, kurie vėliau, grįžę į Lietuvą, įsijungė į valstybės atstatymo darbą ir suvaidino nemažą vaidmenį.

Tikrąjį Lietuvos atstatymo darbą Krupavičius pradėjo 1918 metais, įsijungęs į Lietuvos valstybės tarybos veiklą. Tą laikotarpį jis laikė gražiausiu savo gyvenimo laikotarpiu. Juk tai buvo laisvos Lietuvos atstatymo bei tvarkymo laikotarpis. Tada jis pasijuto, kad politika yra tikroji jo veikimo sritis. Jei Vytautas Endziulaitis, gal nemažesnis už Krupavičių krikščionių demokratų politikas, grįžęs iš Rusijos, metėsi į socialinę sritį, bendraudamas daugiausia su darbininkais, dėl jų dirbdamas ir juos organizuodamas tikslu pagerinti jų gyvenimą ir juos apsaugoti nuo bolševikinių įtakų, tai Krupavičius, grįžęs į Lietuvą, su visa savo energija ėmėsi politinio darbo, kuriuo jis siekė atstatyti nepriklausomos Lietuvos valstybę ir joje suorganizuoti krikščioniškai demokratinę santvarką.

Lietuvos valstybės atkūrimas vyko ne vien Valstybės taryboje, jai padarant atitinkamus nutarimus ir sudarant Lie-

tuvos vyriausybę. Taryba su vyriausybe dar nesudarė valstybės. Valstybę sudarė tauta, tarybos ir vyriausybės vadovaujama ir valdoma. Todėl ir Lietuvos valstybės atkūrimas susidėjo ne vien iš vadovaujančių bei valdančių paskelbimo bei jų davinėjimo atitinkamų tautai nurodymų, o iš visos tautos sujudimo ir visų sluoksnių įsijungimo į valstybės atstatymo darbą. Valstybės kūrimosi procesas vyko, visai tautai organizuojantis, kuriant tvarkai palaikyti miliciją, kuriant valsčius, seniūnijas, mokyklas ir kitokias laisvam gyvenimui reikalingas institucijas, skatinant savanorius organizuojamai kariuomenei, kuri turėjo atsistatančią Lietuvos valstybę apginti ir išvartyti į ją įsibrovusius jos priešus.

Krupavičius savo kalbomis daugiausia ta kryptimi ir dirbo, skleisdamas masėse nepriklausomos Lietuvos valstybės idėją. Vėliau, būdamas stambios politinės partijos pirmininkas, jis pastoviau dirbo Vilniuje, įsijungdamas į įvairius valstybės atstatymo darbus. Kaip partijos pirmininkas jis buvo atsakingas už besikuriančios valstybės likimą. Jo bute, kaip matėme, vyko įvairiausių būsimos valstybės pagrindinių problemų svarstymas. Vyko jis ne kabinetiniuose posėdžiuose, o įvairių kryptių politikų bei veikėjų neformaliuose pasitarimuose ir išsikalbėjimuose. Apie savo butą jis sako, kad tai buvusi kalvė, kurioje pasiryžėliai kalė organizuojamos valstybės tvarką. Daliai buto gyventojų išsikėlus kitur gyventi, du kambariai buvę paversti salėmis susirinkimams ir posėdžiams. "Mano patalpos tiems uždaviniams tiko geriau negu kitur, nes buvo erdvesnės, o antra, nesišvaistė pašaliniai žmonės. Galima buvo slaptai klausimus svarstyti. Tie susirinkimai ir posėdžiai buvo kasdieninė duona. Čia buvo sprendžiami dažniausiai bendro valstybinio pobūdžio klausimai bei reikalai. Krikščionių demokratų reikalus aptarnaudavo "Tėvynės sargo" patalpos, kuriose taip pat buvo galima sušaukti net ir didesnius susirinkimus.

Mano buto "salės" tarnavo nemokamai visokios rūšies žmonių susirinkimams, jei tik jie lietė Lietuvos reikalus. Ir

Lietuvos seimo rūmai Kaune

(Br. Kviklio nuotrauka)

kas jose neposėdžiavo!"¹ Čia buvo daug kalbėtasi, svarstyta ir ieškota išeities dėl slapto vokiečių plano atimti iš lietuvių ūkius ir juos atiduoti vokiečiams. Susikūrus pirmajai vyriausybei, "labai aktuali tema buvo ir Lietuvos kariuomenės klausimas: kurti ją ar nekurti. Voldemaras dar prieš pirmos vyriausybės sudarymą ir tą vyriausybę sudaręs buvo Lietuvos kariuomenės kūrimo priešininkas. Jo išmanymu, pakaks paskelbti Lietuvą neutralia valstybe, ir tuo pačiu ji bus išgelbėta nuo visokių pavojų iš kaimynų pusės".² Krupavičius buvo tuo klausimu priešingos nuomonės. J. Matulionis pasakojo, kad, Sleževičiaus vyriausybei įkūrus Lietuvos kariuomenę ir tuo metu pairus vokiečių kariuomenės drausmei, Krupavičius pats eidavo pas vokiečius ir iš jų supirkinėjo ginklus lietuvių savanoriams. Ir vėl jis važinėjo su kalbomis, ragindamas vyrus stoti savanoriais į besikuriančią Lietuvos kariuomenę.

1 Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai“, 348 p.

2 Ten pat.

Kalbėdami apie Krupavičiaus veiklą, atkuriant Lietuvos valstybę, suprantame, kad jis veikė ne tiek kaip asmuo, kiek kaip Krikščionių demokratų partijos pirmininkas, reprezentavęs ir apie save jungęs daug katalikų politikų bei veikėjų. Artimiausi jo bendradarbiai, kurie kartu viską su juo sprendė ir kurių vardu ir pavedimu jis dirbo, buvo tada partijos Centro komiteto nariai (A. Stulginskis, P. Karvelis, K. Bizauskas, kun. M. Reinys, Pr. V. Raulinaitis, K. Ruginis, kun. K. Čibiras) ir daugelis kitų, tada į politinį darbą išėjusių veikėjų, ir visa katalikiška visuomenė.

Jei valstybės atstatymo laikotarpiu laikysime Lietuvos valstybės tarybos laikus iki Steigiamojo seimo sušaukimo, tai tą laikotarpį žymi milžiniškos tautos pastangos atsikurti, atsistatyti, apsiginti, išlikti, pereiti į normalų gyvenimą. Krupavičiui pirmininkaujant, krikščionys demokratai davė labai didelį įnašą valstybę atstatant, apginant, kuriant ir plečiant jos institucijas. Centro komiteto vadovaujami, krikščionių demokratų planus rėmė ir valstybės kūrime dalyvavo didelis skaičius po visą kraštą išsisklaidžiusių partijos narių ir daug partijai nepriklausančių įvairaus masto katalikų veikėjų. Į valstybės atstatymo darbą stojo didelis skaičius tada jau partijos narių, jaunų beiškylančių veikėjų, buvusių ateitinių studentų Rusijos universitetuose, didelis skaičius kunigų ir šiaip lietuvių katalikų veikėjų, nors jų dauguma dar neturėjo ar nedaug teturėjo politinės veiklos patyrimo. Bet jie jau aktyviai bei ryžtingai dalyvavo partijos veikloje, vykdydami Centro komiteto nurodymus savo gyvenamose vietose.

Judriausią Krupavičiaus pagelbininkų sluoksnį sudarė iš Rusijos grįžę jauni talkininkai, buvę Voronežo gimnazijos vyresniųjų klasių mokiniai ateitininkai, jau ten priklausę Krikščionių demokratų partijos skyriui, entuziastiškai rėmę Krupavičiaus politinį veikimą. Prie to veikliausio krikščionių demokratų sluoksnio priklausė J. Matulionis, B. Žukaus-

kas, J. Petrušauskas-Petronis, Pr. Vainauskas, P. Radzevičius, A. Matulaitis ir kiti, kurių dalis išėjo savanoriais į organizuojamą kariuomenę ir žuvo kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės. Apie šios kartos savo pagelbininkus Krupavičius ir po daugelio metų kalbėjo, kad su ta jauniausia krikščionių demokratų karta jam teko praleisti gražiausius savo veiklos metus ir kad su ja buvo daug padaryta ir daug nusipelnyta Lietuvai. Jų pasiaukojimu, jų drąsa, jų sugebėjimu ir užsidegimu dirbti jis gėrėjosi ir senatvėje, jų veikimo laikus vertindamas kaip gražų istorijos laikotarpį. Jų dėka buvo iš Rusijos parvežti visi bolševikų nesuklaidinti ir revoliucijos nesuvylioti tremtiniai ir tvarkingai pristatyti į jų pastoges. Jie būriais patraukė į Lietuvos kariuomenę, paskui save nusivesdami būrius idealistinio kaimo ir miesto jaunimo. Jie parsivežė aiškų ir sveiką socialinės ir tikrosios demokratijos supratimą ir dėl jos entuziastiškai kovojo, padėdami Krupavičiui ją įgyvendinti Lietuvoje. Ta krikščionių demokratų karta buvo grudinta bei brandinta revoliucijos patyrimo ir išėjusi sveika ir stipri.

Krupavičius Lietuvos valstybės atkūrimo dalyvavo kaip po visą Lietuvą išsisklaidžiusių, ją ginti ir jai dirbti pasiryžusių jaunų idealistų ir jau užgrudintų veikėjų galingo sąjūdžio vadas, dinamiškai vykdamas Lietuvos atstatymo darbą. Jis jiems imponavo savo idėjų ir savo siekiamų tikslų aiškumu, savo gyvu reikalo motyvavimu ir savo bekompromisine kova atstatyti demokratinei Lietuvai. Paprastu kaimietišku apdaru apsirengęs, visiškai nesirūpindamas savo viršine išvaizda, jis žavėjo jaunimą savo dvasine jėga ir jo nepailsstama veikla, jo pasitikėjimu lietuvių tautos galia atsikurti ir laisvai gyventi.

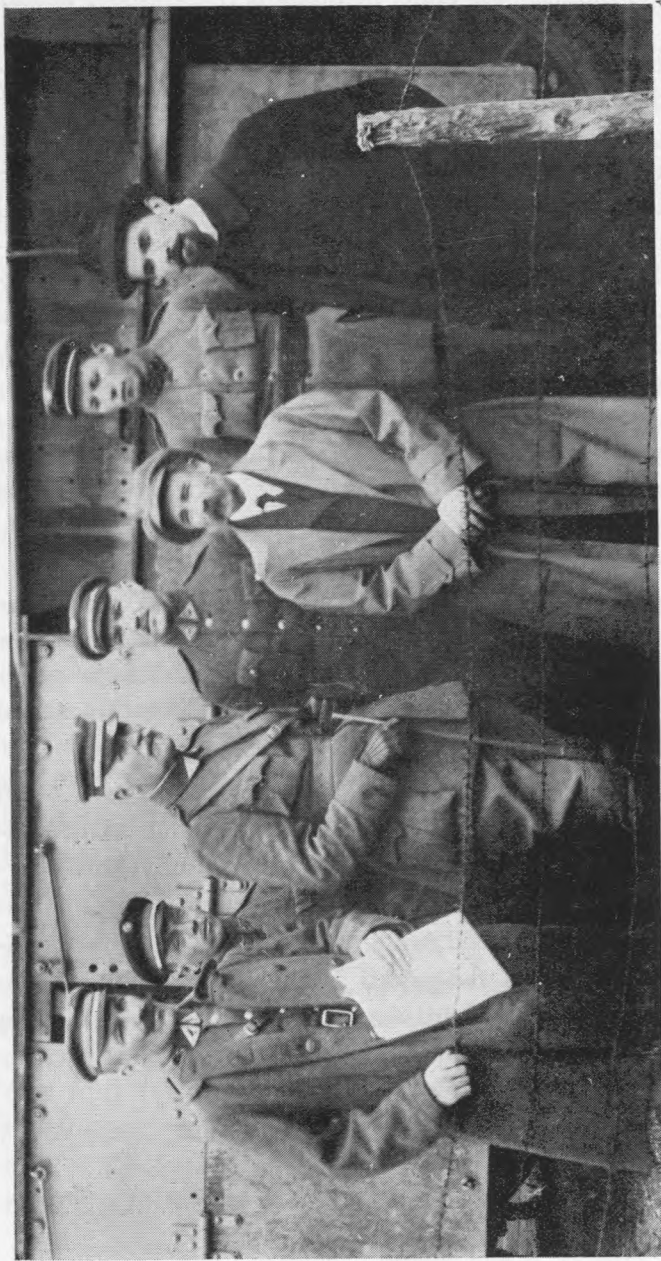
Apskritai Lietuvos atsikūrimo laikotarpis nebuvo labai šviesus. 1919 metai, ypač jų pirmas ketvirtis buvo lemiami besikuriančiai Lietuvos valstybei. Valstybės valdžios organizacija vis dar tebebuvo formavimosi stadijoje. Tuo metu rusų

bolševikų kariuomenė buvo jau užėmusi nemažą Lietuvos - dalį. Besikurianti iš savanorių dar nepatyrusi ir menkai ginkluota Lietuvos kariuomenė turėjo užstoti kelią daug gausesniam ir geriau ginkluotam priešui ir su juo kautis. Iš šalies žiūrint, ir tie savanorių būriai savo ginklais ir apranga nedarė imponuojančio įspūdžio. Bet kovose jie darė stebuklus.

Ir kada jauna Lietuvos kariuomenė sulaukė tolimesnį bolševikų brovimąsi ir ėmė juos stumti atgal, padėtis ne daug iš karto pagerėjo. Reikėjo žmonėse kelti pasitikėjimą Lietuvos ateitimi, skatinti daugiau vyrų stoti savanoriais į kariuomenę ir palaikyti entuziazmą, kylantį iš savanorių laimėjimų mūšiuose su bolševikais. Krupavičius siuntinėjo savo jaunesniusius pagalbininkus po kraštą raginti vyrus eiti savanoriais į kariuomenę. Dr. P. Meškauskas pasakojo, kaip jis su keliais draugais, važinėję ilgesnį laiką su kalbomis ir negaudami iš valdžios nė kelionpinigių, nuėjo pas Krupavičių pasakyti, kad jie daugiau nebevažiuos. Šis, kietu žvilgsniu juos permetęs, pro dantis iškošė: "Tai ką? Jūs dirbate, o aš tai nedirbu". Susigėdę ir nemurmėdami, jie išvyko toliau tęsti to darbo. Tą patį darė ir Krupavičius, sakydamas kalbas, keldamas žmonių nuotaikas, ragindamas vyrus stoti į kariuomenę ir iškeldamas, ką lietuviams duos planuojama žemės reforma. Visomis progomis savo kalbomis kėlė žmonių pilietinį susipratimą bei pasiryžimą apginti Lietuvos nepriklausomybę.

To meto kauniečiai matydavo Krupavičių, apsiavusį ilgiais auliniais batais ir apsirengusį kaimo darbo rūbais, vadinasi, arba pasirengusį kur važiuoti su kalbomis, arba iš kur nors grįžtantį. Ir jis bevažinėdamas taip įprato į tokią aprangą, kad vėliau ilgesnį laiką jos neatsisakė, nors ir būdamas aukštosiose valdžios vietose.

Ig. Malinauskas aprašė vieną tokį jau anekdotu virtusį Krupavičiaus nuotykių Kaune. 1919 metų pradžioje Kauno Rotušės salėje vyko didelis mitingas. Pirmas kalbėjo studen-

1921 m. liepos mėn. Kaune iš Geležinkelių dirbtuvių (įrengus šarvuotus traukinius) perėmimo komisija. I-je eilėje iš kairės: mjr. inž. Slapšinskas, gen. ltn. J. Galvydis-Bykauskas, k-jos p-kas, civ. Mačiuika, Valstybės kontrolės atstovas, kun. Mykolas Krupavičius, Seimo atstovas, II-je eilėje ltn. Barota, ltn. Pašys ir kpt. P. Gudelis. (Osv. Žadvydo nuotrauka)

tas Pr. V. Raulinaitis. Jis siūlė, nelaukiant Steigiamojo seimo, imti dvarų žemes ir duot visiems, kurie tik jų nori ir gali patys apdirbti. To mitingo klausęs prel. A. Dambrauskas-Jakštas, girdėdamas tokius, jo nuomone, neleistinus radikalius šūkius, negalėdamas ramiai sėdėti, išėjo pro duris, bet dar paliko stovėti gretimame kambaryje. Po Raulinaičio kalbos lipo į estradą kažkoks apžėlęs bernas. Jakštas, pamatęs tokį šiurpą, net išsigando ir norėjo jau visiškai apleisti salę — juk ko gi laukti iš šio berno, jei ir anas studentas taip nušnekėjo. Bet tas barzdočius ima tuo metu kalbėti. Jakštas klausosi ir stebisi: labai radikalus, bet nuoseklus ir, matyti, dalyką gerai perkramtęs. Taip beklausydamas, Jakštas pamato, kad su juo reikia sutikti ir kad tose sąlygose radikalizmas yra neišvengiamas ir būtinas. Apsiraminęs jis grįžo į salę. O kai kalbėtojas baigė savo kalbą ir atsisėdo, Jakštas, prie jo prisėdęs, paklausė:

— Pasakyk, Tamsta, kas gi toks būsi?

— Argi, prelate, jau nepažįsti? Esu Tamstos redaguojamos „Draugijos“ ir „Ateities“ nuolatinis bendradarbis kunigas Krupavičius.¹ Ir prelatas Dambrauskas turėjo prisiminti, kad tai buvo tas pats Krupavičius, kurs ne taip seniai jo bute viename susirinkime darė pranešimą.

Krupavičiaus uždaviniai tuo Lietuvos atstatymo metu nesibaigė jo, kaip kalbėtojo, vaidmeniu. Jis buvo vienos didžiausių politinių partijų pirmininkas, turėjęs dalyvauti svarbiuose politiniuose sprendimuose ir ginti savo grupės nusistatymus. Be jo, kaip reikšmingos politinės partijos pirminko, negalėjo praeiti bei įvykti koalicinių vyriausybių sudarymai ir kiti svarbūs politiniai įvykiai. Į valstybės kūrimą jis įdėjo daug darbo, energijos ir rūpesčių.

¹ Ig. Malinauskas, Mykolas Krupavičius visuomenininkas, „Mūsų Viltis“, 1946 m. 3-4 nr.

Tačiau ankstyvuoju Lietuvos valstybės organizavimosi metu Krupavičiaus pirmininkaujamoje partijoje pasitaikydavo ir kai kurių nesusiklausymų. Nesutarimas buvo tarp partijos Centro komiteto ir partijos narių, priklausiusių Lietuvos valstybės tarybai. Krikščionys demokratai, Valstybės tarybos nariai, dirbdami taryboje, neprisilaikė partijos Centro komiteto jiems duodamų instrukcijų. Kaip Valstybės tarybos nariams jiems atrodė, kad jiems neprivaloma Centro komiteto nustatyta politinė linija.

Kitas panašus atvejas buvo su Prano Dovydaičio ministeriavimu. 1919 metais kovo mėnesį, M. Sleževičiaus vyriausybei pasitraukus, ministerių kabinetą sudarė Krikščionių demokratų partijos žmogus, Pranas Dovydaitis, neturėdamas Centro komiteto pritarimo, o kitų partijų žmonių pasiūlymu, taigi aplenkdamas savo partijos Centro komitetą. Bet krikščionys demokratai jį rėmė, ir Centro komitetas pavedė L. Bistrui, Vl Jurgučiu ir M. Krupavičiui būti jo patarėjais kiekvienam savo srityje. Bet po mėnesio Dovydaitis pasitraukė iš ministerio pirmininko posto, taip pat nepasitaręs tokiu svarbiu reikalu nei su savo patarėjais, nei su Centro komitetu. Tas keturių savaičių vadovavimas ministerių kabinetui, suprantama, nebuvo vykęs reikalas. Bet Krikščionių demokratų partijos Centro komitetas nelaikė savęs už tai atsakingu, nes tai vyko prieš jo valią. Suprantama, kitų partijų tarpe ir visuomenėje tai kompromitavo krikščionis demokratų.

Neįveikdamas į vyriausybes, Krupavičius anuo metu buvo susitelkęs į labai svarbų Lietuvos ateičiai reikalą — į žemės reformos studijavimą ir jos projekto ruošimą.

Susidomėjęs to meto darbininkų padėtimi ir savo socialinę programą patikrindamas gyvenime, 1919 metais Krupavičius kurį laiką dirbo Vidaus reikalų ministerijoje, eidamas socialinių reikalų valdininko pareigas. Anuo metu tai buvo svarbi sritis. Darbininkai miestuose ir žemės ūkyje — daugiausia dvarų kumečiai — po karo, po Rusijos revoliucijos ir

Lietuvos demokratinę valstybę su žemės reformos pažadais atkūrus, turėjo naujų vilčių turėti geresnį gyvenimą. Besiformuojant darbdavių ir darbininkų santykiams naujose sąlygose ir naujose nuotaikose, kildavo nesusipratimų. Dėl sunkių gyvenimo ir darbo sąlygų dvaruose kumečiai iš įvairių vietų kreipdavosi į Vidaus reikalų ministeriją, ir Krupavičiui tekdavo važiuoti kur į tolimus Lietuvos pakraščius ištirti skundų ir daryti patvarkymų. Porą tokių kelionių jis ypač prisimindavo, kaip 1919 metų rudenį, esant šlapiam orui ir tada blogais keliais jam teko du kartus pastotėmis važiuoti skersai visą Žemaitiją į Švėkšną spręsti kumečių skundo prieš dvarininką. Nuvykęs vakare ir nenorėdamas darbininkams pasirodyti šališku, jis neprašė valsčiaus valdyboje parūpinti jam vietą nakvoti ir pernakvojo pas kumečius. Tačiau kitą dieną susilaukė dvarininko protesto, kad be jo žinios nakvojęs jo trobesiuose, skirtuose jo darbininkams.

Baigus bent dalį apsigynimo karų ir viduje gyvenimui daugiau susikonsolidavus, pradėta pasigęsti tolimesnės valstybės santvarkos sunormalėjimo pažangos. Nepriklausomybės paskelbimo akte buvo pabrėžta, kad Lietuvos valstybės pagrindus turės nustatyti Steigiamasis seimas, visų jos gyventojų demokratiniu būdu išrinktas. Bet Valstybės tarybos išrinktas prezidentas A. Smetona neskubėjo ką nors daryti tam reikalavimui įgyvendinti. Buvo žinoma, kad tai atsiliepė į demokratinių valstybių Lietuvos pripažinimą. Demokratinės santvarkos neįgyvendinimas buvo kliūtis dėl kurios užsienis nesirengė pripažinti Lietuvos de jure. Krupavičius su kitų partijų vadais pradėjo Smetonai priminti, kad jau laikas turėti demokratiniu būdu išrinktą Steigiamąjį seimą. Smetona netrukus paskyrė komisiją paruošti rinkimų įstatymui ir po kurio laiko paskyrė ir rinkimus. Taip buvo baigtas valstybės organizavimosi periodas ir buvo pereita į normalų demokratinių laikotarpi su visų gyventojų demokratiškai išrinkta parlamentine institucija, kuri turėjo išleisti Lietuvai pagrin-

dinius įstatymus ir sukurti normalų demokratinį gyvenimą. Tai buvo Krupavičiaus to meto politinis tikslas.

Greta savo įnašo valstybei jos kūrimosi ir apsigynimo stadijose Krupavičius tolimesniu savo uždaviniu laikė vesti Lietuvą į demokratinę santvarką su visų piliečių lygybe ir vienodomis teisėmis, leidžiančiomis visiems kurti savo gyvenimą ir gerovę. To siekdamas, jis intensyviai dirbo, organizuodamas bei stiprindamas jo vadovaujamą partiją ir ją ruošdamas užimti jai Lietuvos rinkikų pavestą vietą ir atlikti atitinkamą vaidmenį.

Krupavičius pasitikėjo katalikiškos Lietuvos rinkikais, nors ir numatė, kad pirmuose išsilaisvinusio krašto rinkimuose gali įvykti ir netikėtumų. Artėjant rinkimams į Steigiamąjį seimą, kaip patį Krupavičių, taip ir kitus jo partijos veikėjus, kandidatuojančius į seimą, vis dar varžė tai, kad jų dauguma buvo dar jauni ir mažai težinomi žmonės. Nemažos partijos dalies aktyvo jaunumas didino atsakingumą jos pirmininkui. Kur reikėjo stoti į kovą su kitų partijų patyrusiais veikėjais dėl kurio nors svarbaus reikalo, pagrindinis vaidmuo, arba, kaip kan. M. Vaitkus palygino, liūto dalis, tekdavo pačiam pirmininkui.

Ir pats partijos pirmininkas tais laikais buvo dar, palyginti, jaunas žmogus, dar neseniai savo veikla ir daug kur pasakytomis kalbomis prisistatęs visuomenei. Dauguma kitų partijų išstatytų kandidatų tuo atžvilgiu buvo palankesnėje padėtyje, nes jie buvo anksčiau Lietuvoje veikusių ir visuomenei žinomų politinių organizacijų žmonės, dar prieš karą buvę žinomi veikėjai. Jei krikščionys demokratai laimėjo rinkimus į Steigiamąjį seimą, tai tas neįvyko savaime ar dėl palankiai susidėjusių aplinkybių. Krikščionys demokratai intensyviai dirbo, organizavosi, intensyviai ruošėsi rinkimams, nes jiems reikėjo savo darbu prasimušti į kitų jau anksčiau pasireiškusių partijų eiles. Krupavičiui ir kitiems krikščionims demokratams populiarumą teko išsikovoti darbu Lie-

tuvai ir intensyvia rinkimine kova. Kan. M. Vaitkus tą jo darbą apibūdino kaip žmogaus, kuris, „nesigailėdamas silpnos sveikatos, iš nieko sukūrė tą vienintelę katalikų partiją, nepaisydamas vargo, per purvą bei darganą važinėjo po platumų kraštą, mitingų mitinguose plėšydamas gerklę ir krūtinę, ragindamas žmones jungtis ginti krikščioniškus gyvenimo principus. Ir savo kruvinomis pastangomis jis pasiekė tai, kad Steigiamajame seime daugumą sudaro ne Bažnyčios priešai, o ištikimi jos vaikai”.¹

Pats Krupavičius savo bei savo draugų laimėjimą aiškino tuo, kad jie parodė, kad jo politinė linija turi tautos pritarimą ir kad jis yra įgaliotas vadovauti valstybei ir įgyvendinti savo skelbiamą programą.

II. KRIKŠČIONIŠKOSIOS DEMOKRATIJOS VADAS

1. Partijos pirmininkas

Dar studijuodamas ir veikdamas Petrapilyje, Krupavičius teoretiškai ir praktiškai pasiruošė dirbti krikščioniškoje politikoje. Išrinktas Voroneže Centro komiteto pirmininku, jis greitai įrodė, kad jis turi vado gabumų ir sugeba vadovauti didelei politinei organizacijai. Nuo to meto jis iškilo kaip Lietuvos krikščionių demokratų partijos vadas, ilgiausiai jai pirmininkavęs ir turėjęs joje didžiausią įtaką ligi mirties. Kartą stojęs prie jos vairo, jis tvirta vado ranka jai vadovavo pačiais sunkiaisiais laikais, kada partija tebegyveno organizavimosi stadiją, kada ji vėliau konsolidavosi ir kada ji ėmėsi sunkių tautos atstatymo bei gynimo uždavinių. Partijai sucementuoti bei ugdyti jis Voroneže 1918 metų pra-

1 Kan. M. Vaitkus, Žemės reforma beldžiasi, „Tėv. Sargas”, 1949 m.

džioje išleido brošiūrėlę "Kas yra krikščionys demokratai ir ko jie nori?". Tai buvo jo direktyvos naujai pradėjusiai veikti partijai. Ją paskelbdamas, Krupavičius pasirodė ne tik organizaciniu, bet ir ideologiniu vadu. Sunkiais Lietuvai ir partijai laikais jis būrė apie jo vadovaujamą Centro komitetą krikščionių demokratų veikėjus Lietuvos atstatymo darbui ir partijos krikščioniškai demokratiniams idealams įgyvendinti. Siekdamas juos įgyvendinti ir kartu siekdamas Lietuvos gerovės, jis atliko didelius darbus ir tapo iškilium valstybininku, įėjusiu į Lietuvos istoriją.

Pirmą kartą pasidarydamas partijos pirmininku, Krupavičius vadovavo tik Rusijoje susiorganizavusiai partijos daliai. Grįžęs į Lietuvą, jis čia rado jau veikiančius krikščionis demokratų, kurie 1917 metais Vilniaus lietuvių atstovų konferencijos metu turėjo savo konferenciją ir išrinko partijos Centro komitetą, kurio pirmininku buvo išrinktas Aleksandras Stulginskis. Vilniaus partijos konferencijoje buvo priimta naujai paruošta partijos programa, kuri savo pagrindinėmis mintimis apskritai nesiskyrė nuo 1904 metais trijų profesorių paruoštos ir 1917 metais Petrapilyje priimtą programą. Nuo Petrapilio programos ji daugiau skyrėsi tik siauresne žemės reformos samprata. Lietuvoje veikusi Krikščionių demokratų partija vokiečių okupacijos metu negalėjo viešai pasirodyti, ir jos veikėjams, ir Centro komitetui nebuvo sąlygų išpopuliarėti ir išplėsti savo įtaką visuomenėje.

Grįžus iš Rusijos Krupavičiui ir kitiems ten veikusiems krikščionims demokratams, atsirado Lietuvoje antras ir aktyviai nusiteikęs Centro komitetas. Vengdami partijos skaldymo bei nesklandumų, Krupavičius ir kiti iš Rusijos grįžusio Centro komiteto nariai įstojo nariais į Lietuvoje veikusią Krikščionių demokratų partiją, tuo tarpu pasilaikydami savo programą. Susidarę programiniai skirtumai buvo išspręsti 1918 metų lapkričio 20 d. partijos konferencijoje Vilniuje. Svarstant abi turimas programas, dauguma klausi-

mų buvo paimti iš Rusijoje veikusios partijos programos. Užkliuvo tik žemės reformos klausimas, dėl kurio išsiskyrė abiejų pirmininkų nusistatymai. Lietuvoje veikusio Centro komiteto pirmininkas A. Stulginskis nesutiko su Krupavičiaus atstovaujama iš Rusijos grįžusių krikščionių demokratų pažiūra žemės reformos klausimu. Skilimui išvengti buvo nutarta palikti du partijos sparnus, abu atstovaujamus Centro komitete, ir jiems buvo pavesta sudaryti bendrą, abiemis pūsėms priimtina programą. Bet per ilgesnį laiką arkivyskupo Jurgio Matulevičiaus-Matulaičio ir to meto įvykių įtakoje prigijo Krupavičiaus ir jo iš Rusijos grįžusių draugų nusistatymas žemės reformos klausimu, ir partijoje buvę nuomonių skirtumai palengva išsilygino.

Vilniaus konferencijoje buvo išrinktas naujas Centro komitetas, kurio pirmininku buvo išrinktas Krupavičius. Taip jis iš naujo perėmė partijos vadovavimą pačiu sunkiausiu valstybės kūrimosi metu. O perimdamas partijos vadovavimą, jis pasidarė ir krikščioniškos politikos vadu Lietuvoje. Jo veikla tuo metu koncentravosi į du uždavinius, kurie jame darniai derinosi: Lietuvos valstybės kūrimo darbas ir krikščioniškosios demokratijos idealų realizavimas Lietuvoje. Arkivyskupo J. Matulaičio padedamas, jis sukristalizavo lietuvių krikščioniškosios demokratijos ideologinius pagrindus ir ant jų pastatė Lietuvos krikščioniškąją politiką, ją atremdamas į Lietuvos katalikiškosios visuomenės politinę jėgą. Energingai veikdamas — dirbdamas Lietuvai ir siekdamas jai krikščioniškai demokratinės santvarkos, — jis iškilo į pirmaujančius Lietuvos politikus, kuriam buvo lemta sukurti efektingą krikščioniškąją bloką ir pasidaryti parlamentinės daugumos vadu.

Liberalai ir socialistai ne iš karto pamatė Krupavičiaus vadovaujamos Krikščionių demokratų partijos svorį ir, atkuriant Lietuvos valstybę, jie bandė ignoruoti katalikų politinę vaidmenį. Tačiau tą savo nusistatymą jie turėjo keisti,

susidurdami su Krupavičiaus veikla ypač po Steigiamojo se-
mo rinkimų.

Krupavičiaus iškilimas tokiu lemtingu metu į Krikščio-
nių demokratų partijos pirmininkus nepatiko ir kai kuriems
vyresniesiems krikščionims demokratams ir kėlė jiems įvai-
rių klausimų. Jo kietumas vykdant savo principus nepatiko
ir kai kuriems katalikams, dirbantiems valstybinį darbą. Jo
per didelę įtaka nepatiko nuošaliau nuo politikos pasiliku-
siems katalikų veikėjams, o jo vedama griežtai demokratinė
politinė linija nepatiko daug kam iš konservatyviųjų katalikų.
Vyresniosios kartos ir daugiau konservatyviems dvasinin-
kams jis atrodė per daug radikalus ir gal būt užsikrėtęs
Rusijos revoliucine dvasia. Prof. P. Bučio redaguojamo
"Draugo" 1919 metų kovo 8 dienos vedamajame net buvo
apgailiestaujama, kad Krupavičius buvo išrinktas lietuvių
krikščionių demokratų pirmininku. "Stebėtina, kad kun. Kru-
pavičius tapo krikščionių demokratų vadu" (yra ir kitų, ku-
rie galėtų vadovauti). "Kunigas Krupavičius yra jaunas, pil-
nas energijos, protingas vyras, nedaug težiūrintis principų
praktikos gyvenime, žymiai palinkęs prie radikalizmo". Pri-
leidžiama, kad jis savo radikalizmu yra pralenkęs kitus žy-
miuosius krikščionis demokratus, kurie turi daugiau patyri-
mo ir geriau išmaną visuomenės mokslų klausimus. Bet taip
pat ten buvo sutinkama, kad perversmų laikais, kada nežino-
mas rytojus, atrodė protinga užleisti vietą radikalesiems,
nes protingieji bijosi klaidų ir atsakomybės už jas. Tik kuni-
gui Bučiui kėlė rūpestį tai, kad Krupavičiaus radikalumas
galys žymiai pakenkti krikščionių demokratų programos "rim-
tam nuoseklumui".

Panašių į kunigo Bučio priekaištų Krupavičiui ir jo ve-
damai politikai pasitaikydavo ir kitų vyresniosios kartos kon-
servatyviai nusiteikusių dvasininkų tarpe. Kan. Vaitkus pasa-
kojo apie prel. A. Dambrausko, prof. A. Aleknos, prof. A. Ma-
liausko ir kun. J. Bikino pasikalbėjimą, kuriame buvo kriti-

kuoti krikščionys demokratai ir ypač Krupavičius, ką jis atremęs nurodydamas, kaip Krupavičius savo milžiniškom pastangom iš nieko sukūręs tą vienintelę katalikų partiją ir karžygiškai kovoja, gindamas katalikiškuosius principus: "Juk taip sunkiai kovai kovoti reikia būti karžygiu, taip drąsiai katalikiškiems principams ginti reikia būti išpažinėju, taip kantriai visam tam vargui bei kankynei pakelti reikia būt kankiniu".¹

Vyresniesiems katalikų veikėjams neretai kritiškai apie Krupavičių bei jo radikalizmą pasisakant ir jiems laikantis nuo jo nuošaliau, apie jį susitelkė daug iš Rusijos po karo grįžusių ir jo idėjoms artimų jaunų veikėjų. Tuo Krupavičius atjaunino pačią partiją.

Su savo draugais bei bendradarbiais ir daugiausia savo paties intensyviu darbu Krupavičius suorganizavo visą Lietuvą apimančią Krikščionių demokratų organizaciją, tuo veddamas Lietuvą į politiškai organizuotos visuomenės stadiją. Vos tik keletui metų tepraslinkus nuo to meto, kada jis išvargęs ir menkai apsirengęs jaunas kunigas keliavo per vokiečių okupuotos Lietuvos miestelius ir parapijas, dar tik skelbdamas nepriklausomos Lietuvos mintį, dabar jis važinėjo po Lietuvą kaip vadovaujantis politikas, kurdamas politinės organizacijos vienetus ir tuo pačiu darydamas Lietuvą politiškai organizuotu ir sąmoningu kraštu. Dabar žmonės jau žinojo jį, kaip katalikų kunigą ir veikėją Krupavičių, kovojantį dėl katalikiškai demokratinės santvarkos laisvoje Lietuvoje.

Kairiosios patijos norėjo kaip nors jį išjungti iš Krikščionių demokratų partijos vadovavimo. Buvo įrodinėjama ir mitinguose skelbiama, kad kunigui netinka dalyvauti politikoje ir kad Krupavičius su kitais kunigais turėtų pasitrauk-

1 Kan. M. Vaitkus, Žemės reforma beldžiasi, „Tėv. Sargas“ 1949 m. 2-3 nr., 156 p.

ti iš politinio darbo. Ir seimo tribūnoje dažnai buvo jam pasakoma, kad kunigų vieta zakrastijoje. Visuomenėje buvo skleidžiama pažiūra, kad politika yra nešvarus darbas ir kad kunigai turėtų jos atsisakyti ir grįžti į savo parapijas. Net ir vyskupas Pr. Karevičius kartą buvo įtikintas, kad Krupavičių reikėtų atšaukti iš politinės veiklos ir apie tai parašė Seinų vyskupui Karosui. Bet vyskupas Karosas atsakė, kad jis labai vertina kunigo Krupavičiaus visuomeninį ir politinį darbą, ir paprašė vyskupą Karevičių perduoti Krupavičiui jo palaiminimą.

Krikščioniškojo bloko sukūrimas ir jo nuvedimas į laimėjimą, suprantama, buvo darbas daugelio pasiaukojusių ir politinį darbą bedirbančių ar bent jam besiruošiančių žmonių. Bet Krupavičiui teko didžiausioji to darbo dalis. Jis ne tik vadovavo, bet ir pats daugiau už kitus dirbo. Jis buvo tikrasis krikščioniškosios demokratijos vadas ir jos idėjų įgyvendintojas. Daugiausia jo darbu ar bent jo rūpesčiu buvo suorganizuoti partijos apskričių komitetai ir apie keturis šimtus skyrių. Kaip J. Matulionis rašė, „jo pastangomis partijos skyriai dygsta kiekvienoj parapijoj, visur nešdami Lietuvos valstybės stiprinimo ir didžiųjų reformų mintį“.¹ Jis visur surado jo idėjai pasiaukojusių žmonių, su kuriais jis susirišo asmenine pažintimi ir kurie jam ištikimai dirbo. J. Matulionio pasakojimu, suvažiavę į Krikščionių demokratų partijos konferenciją iš įvairių Lietuvos vietų partijos veikėjai pasirodydavo kaip Centro komiteto pirmininko asmeniškai pažįstami žmonės. O jaunieji katalikų veikėjai žavėjosi dinamiška Krupavičiaus asmenybe ir jį entuziastiškai rėmė. Dr. G. Valančius rašė: „Krupavičiaus, kurio kaip vado magnetizmu ir anuomet visuotine charizma, prisipažinkime, tuomet visi žavėjomės“.² Studentų ateitininkų Vytauto klubas Krupavi-

1 Jonas Matulionis, Mykolas Krupavičius visuomenės veikloje, „Tėviškės Ziburiai“, 1955 m. rugsėjo 29 d.

2 Dr. Gr. Valančius, Prof. Juozas Eretas legendoje ir tikrovėje, „Draugas“ 1973 m. sausio 6 d. II dalis.

čių išsirinko savo šefu, o Kęstučio korporacija savo garbės nariu.

Krupavičius ilgiausiai išbuvo Krikščionių demokratų partijos centro komiteto pirmininku. Kada sąlygos leido jam pirmininkauti, jis toms pareigoms buvo išrenkamas. Taip jis buvo Centro komiteto pirmininku išrinktas 1918, 1919, 1920 ir 1922 metais. Jam esant žemės ūkio ministru ir užimtam žemės reformos vykdymu, 1923-26 metais pirmininkavo kiti partijos vadai — dr. P. Karvelis, dr. L. Bistras ir kun. A. Šmulskštys. 1927 metais pirmininku vėl buvo išrinktas Krupavičius. Bet Lietuvos episkopatui tuo metu radus naudinga, kad kunigai nebūtų partijų pirmininkais, Krupavičius, kaip drausmingas kunigas, dar net episkopatui to potvarkio nepaskelbus, pasitraukė iš partijos pirmininko vietos, pasilikdamas partijos generaliniu sekretorium. Vėliau jis gyveno ne Kaune. Tada partijos pirmininku vėl buvo Bistras. Tautininkų valdžiai uždarius politines partijas, neoficialiai liko tik Centro komitetas, kuris jau negalėjo jokios veiklos išplėsti. Tremties metu Vokietijoje, sudarant Centro komitetą, jo pirmininku vėl buvo išrinktas Krupavičius. Eidamas Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininko pareigas, dėl emigracijos Centro komitetui išsikėlus į Jungtines Amerikos Valstybes, Krupavičius pasitraukė ir Centro komiteto pirmininko pareigų.

Krikščioniškoji demokratija Krupavičiui buvo tas idealas, su kuriuo turėjo būti realizuotos jo pagrindinės vertybės: lietuviybė, krikščioniškai religinis gyvenimas ir demokratybė, kuri Krupavičiui reiškė visuomenės gerovę, socialinį teisingumą ir pagarbą žmogui. Dėl lietuviškos, krikščioniškai ir demokratiškai valdomos Lietuvos jis visą gyvenimą dirbo. Visą gyvenimą paaukojo Lietuvai ir krikščioniškajai demokratijai. Krikščioniškos demokratijos klausimas Krupavičiui buvo vienas esminių jo gyvenimo klausimų. Jam jos idealas žėrėjo savo nelygstamu vertingumu per visą jo gyvenimą.

Jam įgyvendinti jis dirbo, kovojo, aukojosi ir daug kartų dėl jo nukentėjo. Be krikščioniškosios demokratijos Krupavičiui sunkiai suprantamas laisvos Lietuvos gyvenimas. Jam Krikščionių demokratų partija buvo "vienatinė partija, kuri Lietuvai gali suteikti ramybės, tvarkos ir laimės". O be Krupavičiaus ir krikščioniškoji demokratija nebūtų buvusi tokia, kokia ji iš tikrųjų buvo ir kokį vaidmenį ji vaidino. Jis buvo tikrasis jos vadas ir jos gynėjas, ir dėl jos kovotojas. Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje buvo daugiausia Krupavičiaus nuopelnas.

1951-54 metais Krupavičius buvo Europos Krikščionių demokratų unijos įgaliotinis. Už didelius nuopelnus krikščioniškajai demokratijai ir Lietuvai 1950 metų birželio 15 dieną LKDS konferencijoje buvo išrinktas pasaulio lietuvių krikščionių demokratų pirmininku ligi gyvos galvos.

Nepriklausomoje Lietuvoje ir vėliau tretyje Krupavičius buvo lyg krikščioniškosios demokratijos simbolis. Jis neginčijamai buvo iškiliausias krikščionių demokratų politikas ir krikščioniškosios demokratijos teoretikas Lietuvoje. Nežiūrint, ar jis ėjo partijos pirmininko pareigas, ar jas ėjo kas kitas, jis visą laiką buvo tikrasis krikščionių demokratų vadas. Jis buvo juo laikomas ir tuo metu, kada jis ir partijai nevadovavo. Savo ryškia asmenybe ir savo darbais Krupavičius atsistojo greta iškiliausių Europos krikščionių demokratų politikų.

2. Lietuvių krikščioniškosios demokratijos teoretikas

Išrinktas Centro komiteto pirmininku, Krupavičius susidūrė su uždaviniu vadovauti partijai ne tik organizaciniu bei veiklos požiūriais, bet ir ideologiškai. Jauni partijos veikėjai praktinės veiklos patyrimo neturėjo. Be nedaugelio straipsnių, anuo metu prieinamų laikraščiuose ir žurnaluose, ir vie-

nos kitos studijos, kitokios literatūros politinės veiklos klausimais lietuvių kalba nebuvo. Studijuodami Leono XIII socialinės enciklikas, jauni krikščionių demokratų veikėjai rado jose klausimus atsakytus per bendrai, principiniai. Juos reikėjo studijuoti bei svarstyti, kaip jie turėtų būti pritaikyti konkrečiam gyvenimui. Kiti veikėjai atsakymo ieškojo, studijuodami kitų kraštų krikščioniškąją demokratiją, ir svarstydami, kaip ji turėtų būti įgyvendinta Lietuvoje. Bet Lietuvoje jų laukė tokios problemos, kaip nepriklausomybės atgavimas, valstybės atkūrimas, žemės reforma ir kiti dalykai, su kuriais kitų kraštų krikščionys demokratai nesusidūrė. Lietuvoje tie dalykai reikėjo spręsti naujai, negalint pasinaudoti kitų kraštų patyrimu. Daugeliui nebuvo aiškūs ir partijos ideologiniai pagrindai.

Vadovaudamas partijai, Krupavičius pirmiausia pajuto uždavinį ideologiškai atsverti anas Rusijos revoliucijos įtakas, kurios buvo palietusios ir jaunus katalikų veikėjus. Nors katalikai ir nesidėjo prie revoliucijos ir laikėsi nuo jos nušaliai, tačiau juos veikė revoliucinė dvasia ir radikalino jų krikščioniškosios demokratijos principus. Negalima paneigti, kad ir paties Krupavičiaus nusistatymams revoliucija galėjo turėti kai kurių įtakų, ką pastebėjo kiti, jam grįžus į Lietuvą. Kaip matėme, jo nusistatymas žemės reformos atžvilgiu buvo žymiai radikalesnis, negu Lietuvoje susiorganizavusių krikščionių demokratų, kas galėjo būti aiškinama jo užsikrėtimu revoliucine dvasia. 1918 metų Vilniaus konferencijoje net nepavyko jo nusistatymo suderinti su nuosaikia tuo pat klausimu A. Stulginskio nuomone ir negalėjo būti priimta vieninga partijos programa. Bet, išrinktas Centro komiteto pirmininku, Krupavičius neužsispyrė praveisti savo nusistatymą, o ieškojo būdų abiejoms programoms suderinti ir atsiradusį nesutarimą išspręsti teisingai ir objektyviai.

Jausdamas reikalą partijai ideologiškai vadovauti ir stengdamasis pats teisingai nusistatyti partijos ideologijos klausimus,

simu, Krupavičius kreipėsi į Vilniaus vyskupą (vėliau arki-vyskupą) Jurgį Matulaitį, prašydamas jo pagalbos jam nela-bai aiškiais klausimais. Vyskupas Matulaitis, nors ir nepri-klausė Krikščionių demokratų partijai, bet kaip dvasininkas ir sociologas labai domėjosi krikščioniškąja demokratyste, buvo gerai susipažinęs su jos judėjimu įvairiuose kraštuose ir buvo labai įsigilinęs į Bažnyčios socialinę doktriną. Lenkų kal-ba jis buvo parašęs studiją,¹ nagrinėjančią kalbamus klau-simus. Jis buvo artimai sekęs lietuvių krikščioniškosios de-mokratijos augimą, žinojo lietuvių tarpe pasitaikančius ne-sklandumus ir, kaip atrodo, buvo numatęs kylantį Krupavi-čiaus vaidmenį partijoje ir buvo pasiryžęs jam padėti. Kru-pavičiaus prašomas, jis mielai sutiko jam padėti išspręsti vi-sus neaiškumus Leono XIII socialinių enciklikų dvasioje, at-sižvelgiant į krikščioniškosios demokratijos patyrimą kituo-se kraštuose ir jai įgyvendinti sąlygas Lietuvoje. Krupavi-čių tie pasikalbėjimai labai sustiprino ideologiškai. Jie ilgai svarstė to sąjūdžio ideologinius ir praktinius klausimus. “Svarstymai truko ilgai. Kelias savaites dirbome atsidėję po kelias valandas per dieną. Arkivyskupas Jurgis nesitenkino bendromis pastabomis. Jis kiekvieną punktą ėmė pagrindi-nai; prie kiekvieno naujo klausimo ištisas lekcijas skaitė: viską sprendė iš principo, taikė prie mūsų gyvenimo sąly-gų, lygino su kitomis valstybėmis. Gilus teorinis žinojimas, realumas, pažangumas, savo krašto meilė ir jo pažinimas, atsidėjimas, dėstymo būdas, nuoširdus reikalu susirūpinimas — mane visą pagavo. Ilgas su juo konferavimas, jo dėstomos idėjos galutinai nustatė mano politines pažiūras, o jo reko-menduotoji literatūra dar ligi šiol yra mano artimiausias pa-tarėjas, tuos ar kitus klausimus sprendžiant”.²

1 „Kursa społeczne”, Varšuva, 1907, 92-123 p.

2 M. Krupavičius, Arkivyskupas Jurgis Matulevičius, atspaudas iš “Arki-vyskupas Jurgis Matulevičius”, Marijampolė, 1933, 158-159 p.

Atrodo, kad ta arkivyskupo Matulaičio įtaka paveikė Krupavičių ne tik giliau domėtis krikščioniškosios demokratijos principais, bet ir apie tuos principus rašyti, juos populiarinti ir tuo pačiu ideologiškai stiprinti savo bendradarbius bei sekėjus. Gabiai valdydamas plunksną, jis pirmaisiais nepriklausomo gyvenimo metais, be kitų dalykų, parašė ir porą knygelių, skirtų krikščionių demokratų programai ir jai artimiems klausimams nagrinėti. Jų abiejų pavadinimai ("Mūsų keliai: Leonas XIII ir mes"; ir "Dangaus šviesa Leonas XIII"), rodo, kad Krupavičiaus pagrindinis šaltinis krikščioniškosios demokratijos ideologijai yra Leono XIII socialinės enciklikos. Jų principais jis grindžia savo partijos programą, juos derindamas prie Lietuvos gyvenimo sąlygų bei reikalavimų. Leono XIII išdėstytos Bažnyčios socialinės doktrinos principus jis paima gairėmis savo socialinei programai. "Mūsų keliuose" apie savo partijos programą Krupavičius kalba kaip apie Leono XIII socialinio mokslo atvaizdą.

Apie Lietuvos krikščionių demokratų partiją Krupavičius kalbėjo kaip apie šaką tos didžiulės pasaulio krikščionių demokratų organizacijos, kurios didžiausias autoritetas yra Leonas XIII ir kurios programos vykdo to didžiojo popiežiaus nustatytus socialinių santykių dėsnius. Krupavičiui pagrindinis ir labiausiai vertinamas autoritetas, kuriuo buvo pagrįsti jo politiniai įsitikinimai, buvo enciklikos *Rerum novarum* ir *Gravis de commune*. Kur tik jis aiškina krikščionių demokratų principus ar pažiūras, jis visur operuoja kalbamomis enciklikomis. *Rerum novarum* jis laikė moderniosios krikščioniškos demokratijos šaltiniu ir pagrindu, o *Gravis de commune* jis laikė specialiai krikščionims demokratams parašyta enciklika. Nesusipažinus su *Rerum novarum*; pasak jo, negalima suprasti nė krikščioniškosios demokratijos.¹ Kaip naujausių laikų anų enciklikų papildymą jis nepaprastai vertino Jono XXIII encikliką *Mater et magister*.

1 M. Krupavičius, "Krikščioniškoji demokratija", 111 ir 131 p.

Be enciklikų, Krupavičius dar naudojosi daugelio sociologų veikalais, kuriuose krikščioniškoji demokratija nagrinėjama kuriuo nors atžvilgiu. Dažnai jo buvo cituojami arkivyskupo Matulaičio, lenkų (A. Shymanski, Ed. Jaroszynski ir kt.) ir prancūzų (Gayraud, Naudet, Antoine, Fonsegrive, Blank, Sagnier, Dehon ir kitų) katalikų sociologų ir teologų veikalai, kuriuose buvo liečiami krikščioniškosios demokratijos klausimai. Juose jis ieškojo idėjų sukurti Lietuvai tinkamai krikščioniškai demokratijai ir atsakymo į įvairius klausimus, išskylančius bekuriant savo krikščioniškosios demokratijos teoriją ir interpretuojant socialinių enciklikų principus.

Kurdamas bei interpretuodamas lietuvių krikščioniškosios demokratijos ideologinius pagrindus, Krupavičius pirmoje eilėje rūpinosi sukurti ne kokią mokslinę abstrakčią teoriją, o išsamiai suformuluoti pagrindinius savo atstovaujamos srovės principus ir visiems suprantamai išdėstyti, kaip krikščionis supranta krikščioniškąją demokratiją ir kaip jis numato realizuoti jos įvairius atžvilgius konkrečiame Lietuvos gyvenime.

Lietuvių krikščionių demokratų partiją Krupavičius laikė radikalia savo reformomis. Tą jos radikalumą ir to radikalumo reikalingumą Krupavičius lygino su operaciniu peiliu, kuris panaudojamas ten, kur pats gyvenimas reikalauja operacijos. Tokia vienkartinė operacija yra buvusi žemės reforma.

Svarstydamas bei aiškindamas, kas yra krikščioniškoji demokratija, Krupavičius pirma analizuoja socialinę krikščioniškąją demokratiją ir per ją prieina prie jos atžalos politinės krikšč. demokratijos arba krikščionių demokratų partijos, kuri iš esmės ir toliau pasiliko socialinė su politiniu tikslu suorganizuoti bei sutvarkyti valstybę, kad visos jos pajėgos būtų įjungtos į darbo žmonių gerovės pakėlimo veiklą. Ta prasme ir Lietuvių krikščionių demokratų partija savo programoje buvo nusakiusi savo tikslą — sutvarkyti visą Lietuvos gyvenimą Kristaus mokslo dėsniais darbo žmonių bū-

viui pagerinti. Savo 1921 metais išleistuose "Mūsų keliuose" krikščioniškąją demokratiją Krupavičius taip aptaria: "Krikščioniškoji demokratija yra visuomeninė tvarka, kurioje visi visuomenės sluoksniai — aukštesnieji ir žemesnieji — dirba bendram labui, o pirmoje eilėje apleistiems ir skriaudžiamiems vargšams, kad sustiprintų jų dvasią ir kad padarytų gyvenimą pakenčiamesnį, vertą žmogaus ir krikščionio vardo; tokia visuomeninė tvarka, kurioje reikia vaduotis teisingumu, teisybe, ir meile, kad visi joje jaustųsi kaip broliai, lygūs prieš Dievą Dievo vaikai, kad visi kaip broliai mylėtųsi".¹ Trumpiau Krikščionių demokratų partiją Krupavičius aptarė kaip tokią organizaciją, kuri politinėmis priemonėmis realizuoja socialinės krikščioniškosios demokratijos tikslus.² Bet kartu jis pabrėžia, kad krikščioniškoji demokratija nėra vien darbininkų, o visų visuomenės sluoksnių — visos visuomenės organizacija. Tai jis išreiškė dar Voroneže išleistoje brošiūroje šūkiu: "Visų valdžia, visų gerovė".

Atsižvelgdamas į tai, kad partijos pavadinimas privalo apimti jos esminius tikslus bei principus ir turi būti kaip ir jos programos sintezė, Krupavičius Lietuvių krikščionių demokratų partijos pavadinimą laikė labai vykusiu, nes tas jos vardas palengvina partijos veikėjams išaiškinti savo siekimus. Iš to partijos pavadinimo matome visus tris jos pagrindinius principus: jos siekiamas lietuvybės, krikščionybės ir demokratybės vertybes.

Pirmasis principas — lietuvybė — rodo, kad partiją sudaro lietuvių tautybės žmonės, kad ji yra lietuvių sukurta ir skirta Lietuvai bei siekianti jos gerovės. Pats lietuvybės principas yra aiškus, ir lietuviams nereikalinga jo platesnio aiškinimo.

Antruoju savo principu lietuviai krikščionys demokratai laiko krikščioniškumą, tuo atsiribodami nuo pasaulėžiūrinio

1 M. Krupavičius, „Mūsų keliai“, 12 p.

2 M. Krupavičius, „Krikščioniškoji demokratija“, 31 p.

liberalizmo. Krikščionybę jie paėmė savo ideologijos pagrindu kaip amžinai nesikeičiančią Dievo apreikštą tiesą. Ji turi savyje visiems amžiams, visoms visuomenėms ir atskiriems asmenims pritaikomą ir būtinų priemonių savo aukščiausiems ir šio gyvenimo dvasiniams ir medžiaginiams tikslams siekti. Kaip dieviškas mokslas ji turi savyje jėgos, reikalingos vesti žmonės į žemės gerovę, laimę ir pažangą. Ji gali duoti atsakymus į painiausius gyvenimo klausimus ir įgalina vaisingai dirbti savo bei visuomenės naudai ir Dievo garbei. Krikščioniškoji demokratija vaduojasi tikėjimo apšviestu protu.

Krikščionys demokratai save vadina krikščionimis dar ir dėl to, kad jie ir demokratybę grindžia krikščioniškaisiais brolybės, meilės ir teisingumo dėsniais. Lygybės pagrindas jiems yra visų žmonių brolybė Dieve. Teisingumas jiems yra aukščiau žmonių ir amžių norų.

Krikščionybę lietuviai krikščionys demokratai supranta kaip katalikybę. Bet jie neuždaro durų į savo šeimą ir kitų krikščioniškųjų tikėjimų nariams, tuo būdu siekdami bendrų politikos, ekonomijos ir visuomenės tikslų įvairių konfesijų krikščionių susitelkime. Ta mintis burtis visiems krikščionims yra paplitusi įvairiuose Vakarų Europos kraštuose, ir popiežius Leonas XIII tas pastangas patvirtino.

Išaiškinus krikščioniškos politikos sampratą, darosi aiškus ir trečiasis krikščionių demokratų principas — demokratybė, kuri kyla iš krikščionybės. Krikščioniškoje pasaulėžiūroje demokratybė glaudžiai rišasi su krikščionyste. Kru-pavičius nekartą yra stipriai akcentavęs, kad tikroji demokratybė atėjo į pasaulį su krikščionyste. Nors pats žodis “demokratija”, reiškias liaudies valdžią, atsirado dar prieš krikščioniškais laikais, kuriais jau buvo kalbama apie demokratinę valdžią, tačiau iš esmės demokratinės santvarkos stabmeldžių pasaulis nežinojo, nes jų “liaudies” sąvoka neapėmė moterų, vergų ir šiaip neturtingųjų. Tokia demokratybė Kru-pavičiui buvo “žiedas be kvapo, forma be turinio”.

Arčiau demokratijos buvo Senojo Įstatymo laikai žyduose. Tačiau tikroji demokratija atėjusi su mokslu, kuris skelbė, kad lengviau kupranugariui išlįsti pro adatos skylutę, negu turtuoliui įeiti į dangų. Pagalba pavargėliams, nuskrastiausiesiems ir apsunkintiems buvo nuolatinis Išganytojo rūpestis. Tuo remdamasis, Krupavičius tvirtino, kad krikščionybė jau pačioje savo pradžioje buvo demokratija. Iškalbingiausi Kristaus pamokslai imami iš prastų ir vargstančių žmonių gyvenimo. Miniai, trokštančiai Jo teisybės, Jis skelbė jautriausius ir ilgiausius pamokslus. “Eikite prie manęs visi, kurie esate apsunkinti, ir aš jus atgaivinsiu”. Ir kada turtuolis paklausė Kristų, koku būdu jis galėtų patekti į dangų, jam buvo pasiūlyta išdalinti savo turtus vargšams, kas reišė pačiam pasidaryti vargšu. Tai prisimindamas, Krupavičius pabrėžia, kad rimta ir sunki yra turtuolio pasiuntinybė. Jo pareiga ne tik varguolius ginti ir remti, bet pirmų pirmiausia juos gerbti. Ir “tą dieną, kada Kristus ant kelių prieš dvylika žvejų mazgojo jiems kojas ir įsakė jiems taip pat daryti, buvo įsteigta demokratybė”.¹ Kitais žodžiais Krupavičius yra tą patį pasakęs, kad demokratija gimė Betliejaus tvartelyje arba kad krikščioniškąją demokratiją pasauliui atnešė Evangelija.

Krikščionybės ir demokratijos ryšį Krupavičius įrodinėjo, remdamasis Bažnyčios autoritetais: “Bendra popiežių mintis kalbamu klausimu — demokratija yra tiek sveika, ir tikra, kiek ji remiasi krikščionyste”.²

Demokratybę Krupavičius svarsto trimis požiūriais: politiniu, visuomeniniu ir ekonominiu. Suprantama, demokratybę galime realizuoti ir kitose srityse, kurios mažiau rišasi su politinės partijos programa.

1 Ten pat, 5 p.

2 Ten pat, 7 p.

Politiniu atžvilgiu Krupavičius demokratiškumą nesieja su jokia valdžios forma ar politine santvarka, nors nuo valdymo formos ar politinės santvarkos daug priklauso demokratijos tikslų pasiekimas. Demokratiškiausia esanti ta valstybė, kurioje daugiausia atsižvelgiama į visuomenės gerovę ir kuri labiausiai atitinka daugumos reikalus. Tuo atžvilgiu kai kurios monarchijos yra demokratiškesnės už kai kurias respublikas. Valdymo forma, turtų padalijimas ir kita gali keistis įvairiuose kraštuose pagal gyvenimo sąlygas. Bet apskritai demokratija linksta į liaudies valdymo formą — į respubliką. Taigi ir krikščioniškoji demokratija gali būti ne vien respublikoje. Bet jos tikslas — respublikinė valdymo forma su teisingesniu turtų padalinimu.

Visuomeniniu atžvilgiu demokratiškumą savo esme ir pagrindiniais tikslais veda į visų gerovę, pirmoje eilėje į neturtingųjų bei liaudies globojimą bei rėmimą. Tai įeina ir į krikščioniškąją doktriną. Krikščioniškoji demokratija sutinka su įvairių visuomenės sluoksnių buvimu, tik ji reikalauja turtingųjų sluoksnių nuoširdaus rūpinimosi neturtingaisiais, pasiaukojimo, juos remiant bei keliant jų gerovę. Tos pareigos vykdymas valstybėje stiprina jos vieningumą bei solidarumą ir pašalina pražūtingą klasių kovą.

Ekonominiu atžvilgiu krikščioniškoji demokratiškumą teoriškai nereikalauja nei turtų padalinimo, nei komunistiškai suprasto jų lygaus naudojimo. Pripažindama darbo laisvę ir laisvą darbo vaisių naudojimą, ji pripažįsta ir palaiko įvairaus didumo turtus ir įvairias ekonomines sąlygas. Tačiau ji reikalauja laikytis krikščioniško nuosavybės supratimo, pagal kurį, kas daugiau turi, privalo daugiau duoti.

Krupavičius aiškino, kad demokratiškumą reikalauja tokios civilinės tvarkos, kurioje visos visuomeninės, ekonominės ir teisinės pajėgos dirbtų visuomenės labui taip, kad jų visų sąveikos keliu būtų pasiekta žemųjų visuomenės sluoksnių gerovė.

Bet ta žemųjų sluoksnių gerovė krikščionims demokratams nėra vienintelis ir net ne pagrindinis tikslas. Jų pagrindinis arba pirmasis tikslas yra visos visuomenės gerovė. Žemųjų sluoksnių gerovė sudaro antrąjį demokratybės tikslą. Siekdami bendrosios visuomenės gerovės, krikščionys demokratai dirba, siekdami visų žmonių gerovės ir reikalauja, kad visi žmonės galėtų gerai ir patogiai gyventi. Bet greta bendrosios gerovės ir visų sluoksnių teisių lygybės, jie turi dar socialinį tikslą — socialinio teisingumo siekimą, kurio įtakoje jie dažnai labiau rūpinasi žemesniųjų sluoksnių teisėmis bei jų gerove. Tačiau, ir kovodami dėl socialinio teisingumo, krikščionys demokratai nenori kelti tarp atskirų visuomenės klasių neapykantos ar skatinti klasių kovą, nes tai būtų priešinga visuomenės gerovei. Valstybės pareiga, kaip tai yra pabrėžta enciklikoje Rerum novarum, pirmoje eilėje rūpintis visuomenės gerove ir tik pagal tai globoti varginguosius sluoksnius.

Nuo to principo kiek nutolo Lietuvos krikščionys demokratai. Kuriantis Lietuvos valstybei ir esant ypatingoms sąlygoms, lietuviai krikščionys demokratai pirmiausia rūpinosi darbininkų ir vargingųjų sluoksnių reikalais. Tą jų tendenciją pirmoje eilėje rūpintis neturtingųjų gyvenimu ir vargingųjų gerove nulėmė daugiausia tai, kad Lietuvos atkūrimą teko pradėti ypatingai sunkiu metu. Kada į karo ir vokiečių okupacijos išvargintą ir nualintą kraštą brovėsi bolševizmas, jis buvo kai kur ir mažiau susipratusių tikinčiųjų priimtas. Amžinai vargana, išnaudojama ir netekusi laimingesnio gyvenimo vilties varguomenė laikė bolševikus savo gelbėtojais, nors širdyje daug kas pasiliko giliai tikinačiais katalikais. Krupavičius matė, kad mūsų krašte bolševizmo plitimo priežastys buvo ekonominis skurdas, socialinė neteisybė ir tamsybė ir kad galima jį sulaikyti, tik gerinant neturtingųjų gyvenimą ir siekiant socialinio teisingumo. Todėl lietuviai krikščionys demokratai turėjo nukreipti visą dėmesį į anų blogybių pa-

šalinimą ir pirmoje eilėje susirūpinti tuo visuomenės sluoksniu, kuriame plito bolševizmas.

Lietuvoje, kaip žemės ūkio krašte, pagrindine skurdo priežastimi Krupavičius laikė netikusį žemės padalinimą; tad ir žemės reformos klausimą jis teoriniais ir praktiniais sumetimais laikė pirmaeilium reikalu. Bet, rūpinantis dirbančiųjų gyvenimu, negalima buvo pamiršti ir ūkininkų klausimo. Šie taip pat buvo darbo žmonės, kovojo su įvairiais sunkumais ir savo darbu pelnė sau pragyvenimą. Sekdami Leono XIII nurodymais, krikščionys demokratai darbo žmonėmis laikė visus tuos, kurie gyvena ne iš kapitalo, o iš savo darbo — darbininkus, ūkininkus ir darbo inteligentus. Žemiausiam darbo žmonių sluoksniui — bežemiams ir mažžemiams — Krupavičius norėjo padėti ir žemės reformos keliu padaryti juos savarankiškais ūkininkais.

Krikščių demokratų susirūpinimas daugiausia darbininkų sluoksniu rodė daugiau reagavimą į to meto reikalavimus. Bet šiaip rūpinimasis darbininkų padėtimi nėra vienintelis jų uždavinys. Krikščioniškosios demokratijos uždaviniu Krupavičius laikė stovėti aukščiau darbininkų judėjimo ir dirbti, siekiant sukurti socialinę ir ekonominę santvarką, pagrįstą teisingumo ir meilės dėsniais ir pareigomis Dievui ir artimui, kurio sąvoka apima visų visuomenės sluoksnių žmones.

Lietuvos atsistatymo laikais nebuvo lengvas ir ūkininkų gyvenimas. Siekiant bendrosios gerovės, reikėjo rūpintis ir jų gerove, nes Lietuvos ekonominis, net ir politinis gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su ūkininkų gyvenimu bei jų padėtimi. Tad krikščionys demokratai ėmėsi organizuoti ūkininkus į Ūkininkų sąjungą tikslu organizuotai gerinti jų gyvenimo sąlygas. Vykdam žemės reformą, buvo palikta ūkiams reikalinga žemės norma. Buvo stengiamasi ūkininkams padėti, darant jiems įvairių palengvinimų, atleidžiant nuo mokesčio jiems reikalingus dalykus ir ginant jų reikalus.

Tik krikščionims demokratams rūpestį kėlė reikalas vengti visko, kas leistų išsivystyti darbininkų ir ūkininkų santykių priešingumui, prie ko vedė tie, kurie organizavo profesines sąjungas. Krikščionys demokratai siekė sutrukdyti tokių santykių išsivystymą, sujungdami abu tuos gyventojų sluoksnius į vieną politinę organizaciją — krikščioniškąjį bloką, turintį aplyginti abiejų pusių interesų priešingumus ir skirtingų visuomenės sluoksnių santykius.

Krupavičius vadovavosi idėja, kad krikščioniškoji demokratija turi eiti reikalingų ir išmintingų reformų keliu. Į reformų principą įeina ir teisingesnio turto paskirstymo tarp turtingųjų ir neturtingųjų reikalavimas, nors praktiškai nuo tokio reikalavimo susilaikoma. Teisingesnis turto paskirstymas yra vienas krikščioniškosios demokratijos šūkių. Krikščioniškoji demokratija nenaikina nuosavybės, kaip to nori socialistinė demokratija, o siekia sudaryti sąlygas, kad kuo didesnis žmonių skaičius galėtų ja naudotis. Ir paskirstyta tarp žmonių žemė, Rerum novarum žodžiais, nenustoja tarnavusi visuomenei. Tą principą paryškina arkivyskupas Matulaitis: "Gamta neįvedė jokio turto padalinimo. Dievas niekam nepaskyrė turtų dalies, žemė neprivalo liautis buvusi visų maitintoja". Bet Bažnyčia nesprenžia turtų padalinimo klausimo, palikdama tai valstybei. Su Bažnyčios nusistatymu nuosavybės klausimu sutampa ir krikščioniškosios demokratijos nusistatymas.

Apie krikščioniškosios demokratijos idėjas Krupavičius daug kur kalbėjo, daug apie jas rašė ir bandė jas realizuoti Lietuvoje. Į krikščioniškąją demokratybę jis žiūrėjo kaip į idealą, kuris neturi būti priešingų jėgų sunaikintas, o turi būti jam pasiaukojusių žmonių įgyvendintas krikščioniškoje tautoje. Vadovaudamas Lietuvos krikščioniškajai demokratijai, Krupavičius visada veikė greta kitokių pasaulėžiūrų srovių ir dažnai susidurdavo su jų priekaištais. Jis labai gerai pažino ir kitų srovių principus bei siekimus. Bet jis niekada

neabejojo savo užimtos politinės linijos teisingumu. Lygin-
damas įvairių politinių srovių atliktus darbus, jis matė, kad
tik krikščionys demokratai buvo pataikę į tautos dvasią ir,
vykdydami savo programą, sugebėjo per trumpą laiką valsty-
biniu požiūriu įstatyti Lietuvą į pažangos ir gerovės kelią.

Visą gyvenimą kovojęs dėl krikščioniškosios demokra-
tijos idėjų, Krupavičius buvo susirūpinęs jų išsaugojimu ir
išvengimu klaidų ir pavojų klaidžiuose išėivijos keliuose. Savo
ir Krikščionių demokratų sąjungos uždaviniu jis laikė išlaiky-
ti krikščionišką demokratybę, panašiai kaip ir lietuvybę, ją
tobulinti ir gražinti ją į išlaisvintą Lietuvą. O Lietuvoje jos
likimas priklausys nuo to, kiek joje bus išlikusių sąmonin-
gų katalikų.

Dėl krikščioniškosios demokratijos atgimimo Lietuvoje
Krupavičius nebuvo pesimistas ir tuo atveju, jei, ilgai užsi-
tęsus Lietuvos okupacijai, sunyktų išėivijos politinė veikla ir
joje nebūtų išlaikyta organizuota krikščioniškoji demokrati-
ja. Lietuvoje ji vis tiek atgimtų. Lietuva ir jos gyvenimas yra
ir bus betarpiškai susiję su Vakarų Europa, kurioje domi-
nuojančios politinės idėjos ir ten pasireiškę politinės sro-
vės išplinta ir į Lietuvą. Jei tik Lietuvoje bus sąmoningų
katalikų, jie neatsiribos nuo Vakarų Europos idėjų ir jų įta-
kų; jie ir politiškai organizuosis Vakarų Europos krikščio-
niškosios demokratijos pavyzdžiu, pasisavindami Vakaruose
daug kur prigijusią ir pačioje Lietuvoje išbandytą ir su Baž-
nyčios socialine doktrina bei moderniąja socialine pažanga
suderintą katalikų politinio susiorganizavimo sistemą.

III. PARLAMENTINĖS DAUGUMOS VADAS

1. Istorinės institucijos priešakyje

Steigiamojo seimo sušaukimas priklauso prie istorinių
lietuvų tautos įvykių. Jis reiškė valstybės organizavimo už-

baigimą. Lietuvos valstybės vairas buvo atiduotas tautos teisėtai demokratiškai būdu išrinktiems šimtui dvylika atstovų. Susijaudinęs kunigas Tumas Vaižgantas juos pavadino šimtu dvylika karalių, kuriems pavesta sukurti ir kontroliuoti Lietuvos valdžią ir duoti jai pagrindinius įstatymus.

Seimui susirenkant, Krikščionių demokratų partijoje buvo nusistatymas rinkti Krupavičių seimo pirmininku, einančiu valstybės prezidento pareigas. Bet Krupavičius jautėsi toms pareigoms per jaunas ir pasiūlė Seimo pirmininku rinkti Aleksandrą Stulginskį. Pats gi, būdamas penkiasdešimt devynių atstovų arba į seimą išrinktos daugumos pirmininkas, pasiliko seiminės daugumos vadu.

Parlamentinė dauguma valstybėje yra svarbus veiksnys. Faktiškai nuo jos priklauso visa valdžia: daugumos balsais modernioje respublikoje renkamas prezidentas, tvirtinami ministerių kabinetai, eventualiai jiems reiškiamas pasitikėjimas ar nepasitikėjimas, priimami nauji ir keičiami seni įstatymai. Praktiškai į daugumos vado rankas sutelkiama didelė galia: jam tenka vadovauti ministerių parinkimui, koalicijų sudarymui, vidaus ir užsienio politikos krypties nustatymui. Daugumos vadas paprastai būna parlamento atstovų daugumą sudarančios partijos pirmininkas arba koalicijos vadas.

Greta kalbamų parlamentinės daugumos vado funkcijų Krupavičiui dar teko uždavinys išlaikyti jo vadovaujamo bloko vieningumą ir pajėgumą atlikti seimui skirtus uždavinius.

Atsikuriant Lietuvos valstybei, krikščionių demokratų partija vystėsi kaip vieninga organizacija. Į Steigiamąjį seimą ji ėjo trimis rinkimų sąrašais: Krikščionių demokratų partijos, Ūkininkų sąjungos ir Darbo federacijos. Bet iš tikrųjų tai buvo tik viena partija, besirūpinanti visų dirbančių — ir darbininkų, ir ūkininkų, ir darbo inteligentų — reikalais. Kaip Krupavičius tvirtino, "Joks katalikų skaldymasis niekam ne-

atėjo į galvą". Tarp darbininkų ir ūkininkų tada nebuvo didelio priešingumo, dėl kurio būtų reikėję katalikams kurti atskiras partijas. Ir tie Darbo federacijos ir Ūkininkų sąjungos pavadinimai pradžioje reiškė ne politines organizacijas, o tik Krikščionių demokratų partijoje skirtingas profesines grupes — du skirtingus partijos sparnus. Juos abu suorganizavo ir jiems vadovavo krikščionys demokratai. Darbininkus suorganizavo ir iš jų organizacijų sukūrė Darbo federaciją krikščionys demokratai V. Endziulaitis, A. Matulaitis, P. Radzevičius, Pr. V. Raulinaitis ir kiti tos srovės žmonės, o Ūkininkų sąjunga iš anksčiau buvusių ūkininkų draugijų ir jų naujų organizacijų sukūrė ir jai atstovavo taip pat krikščionys demokratai A. Stulginskis, dr. P. Karvelis, dr. E. Draugelis, J. Petrušauskas ir kiti. Visus juos jungė krikščioniškosios demokratijos ideologija, ir tų grupių vadai dalyvavo partijos Centro komitete. Todėl ir partijos Centro komiteto pirmininkas vadovavo visam blokui ir tuo būdu jis galėjo būti seiminės daugumos vadu.

Į Krupavičiaus, kaip į seiminės daugumos vado, kompetenciją įėjo to meto svarbūs Lietuvos valdymo klausimai: koalicijos su kitomis partijomis sudarymas, seimo prezidiumo sudarymas, įvairių komisijų sudarymas ir kiti reikalai. Turėdamas daugumą, krikščioniškasis blokas galėjo sudaryti vyriausybę tik iš jam priklausančių asmenų. Bet, atsižvelgiant į tų laikų nenormalumą ir seimą laukiančius uždavinius, krikščioniškojo bloko buvo nusistatyta sudaryti didelės bei neginčijamos daugumos koaliciją, į ją pakviečiant Valstiečių sąjungą ir Socialistų liaudininkų demokratų partiją.

Prisistačius tokios koalicijos sudarytai vyriausybei, paaiškėjo nelengvas daugumos bloko ir jos vado laukiantis darbas. Iš socialdemokratų deklaracijos pasirodė, kad jie mano būti kažkuo mažiau, negu lojali opozicija. Jų vardu kalbėjęs St. Kairys pasisakė esąs socialistinio proletariato atstovas ir pabrėžė, kad seimu socialistai naudosis kaip vieta, iš

kur jų kalbas girdės Lietuvos liaudis. "Naudosimės šia vieta, kiek pajėgdami". "Gyvenamasis laikas yra didžių proletariato laimėjimų gadinė. Kuriasi nauja tvarka, ir jos kūrėjas yra socialistinis pasaulio proletariatas". Su kitokia pažiūra atėjo į seimą Socialistų liaudininkų partijos ir Valstiečių sąjungos atstovai: "Sunkiausiomis ir kritiškiausiomis Lietuvos valstybės valandomis mūsų žmonėms teko valdžios našta ant savo pečių nešti, ir dabar padėtis nedaug tepagerėjusi. Visa šita verčia mus, nors Steigiamajame seime esančius mažumoje, atsisakyti lengvos ir neatsakingos opozicijos rolės ir drauge su krikščionimis demokratais sudaryti tokią vyriausybę, kuri šiais sunkiais ir atsakingais laikais, remdamasi Steigiamojo seimo neginčijama didžiuma, sugebėtų jauną Lietuvos respubliką nuo visų priešininkų apginti ir viduje tvarką teisės ir teisybės pagrindais sudaryti. Nei mes, nei kitos politinės grupės, bendrai sudarydamos vyriausybę, negali atsisakyti nuo savo programos ir ideologijos, ir idėjų kova turės eiti po senovei".

Toks prisiminimas idėjų kovos deklaracijoje buvo priminimas, kad seimo darbuose jai numatomas tam tikras vaidmuo ir gal būt nemaža vietas.

Kitaip daugumos vardu į vyriausybės uždavinius savo deklaracijoje pažvelgė Krupavičius. Suprasdamas, kad seimas nėra skirtas tarp savęs kovoti priešingoms idėjoms, o dirbti, jis nurodė darbus bei uždavinius, kuriuos jis turės atlikti: "Lietuvos respublika įžengė į naują erą. Troškimai turi virsti realybe, skelbiamieji šūkiei įsivilkti įstatymų rūbuosna, o visuomenė susilaukti politinės ir socialinės lygybės ir teisingumo pagrindais sutvarkyto gyvenimo". "Krikščionių bloko uždavinys eiti prie suvienodinimo civilinių teisių ir, Leono XIII žodžiais tarus, siekti teisingesnio turtų padalinimo, ekonominės lygybės". Prisiminęs jau moterų pasiektas lygias politines teises, jis pabrėžė reikalą suvienodinti ir moterų civilines teises ir siekti šeimos gerovės. Analizuodamas prisistačiusios

vyriaybės uždavinius, jis išdėstė daugumos bloko nusistatymą darbininkų ir ūkininkų atžvilgiu. "Laisvoj Lietuvoj darbininkas turi jaustis laisvas ne tik politiškai, bet ir ekonomiškai. Tuo tikslu krikščionių demokratų blokas stengsis darbininkams įstatymo keliu parengti naujas gyvenimo sąlygas". Pirmoje eilėje jis siūlė išleisti įstatymus, kuriais būtų nustatyta darbo dienos maksimumas ir atlyginimų minimumas, išleisti darbininkų draudimo įstatymą, apsaugoti moterų ir vaikų darbą, sureguliuoti darbo sutartis: "Mes skelbiame kovą kapitalizmui, jo vieton ekonomijos srity nešam kooperacijos tvarką. Darbininkas turi būti savo pelno dalininku. Ir gamybos ir vartojimo srity jis turi būti lygia teisis narys, o ne naudojamasai vergas".

Siūlydamas pirmoje eilėje sutvarkyti darbininkų reikalus, kartu jis pabrėžė, kad Lietuvos pagrindu jis laiko ūkininkus, kurių gyvenimo pagerinimu taip pat reikia susirūpinti. Jo išdėstyta krikščionių demokratų seimo darbų plane buvo numatyta žemės reforma, žemės ūkio produktams rinkų organizavimas, parūpinimas ūkininkams prieinamų kreditų, ūkininkų švietimas, žemės ūkio gamybos kėlimas, reikalinga sukurti Lietuvos švietimo sistema, kultūros reikalai, religiniai reikalai ir kiti klausimai.

2. Santykiai su opozicija

Steigiamajame seime buvo trys pagrindinės srovės. Kiekviena jų savo programose skirtingai traktavo įvairius klausimus ir turėjo jiems skirtingus sprendimus, pagrįstus skirtingomis ideologijomis. Bet kurį klausimą svarstant, dažnai iškildavo ir jo ideologinis atžvilgis, dėl kurio dažnai kildavo diskusijos, kuriose daugumos bloką atstovaujančiam Krupavičiui tekdavo pasisakyti. Nors su liaudininkais bei Valstiečių sąjunga daugumos blokas buvo sudaręs koalicinę vyriau-

sybę ir joje kartu dirbo, tačiau tarp jų visą laiką vyko idėjinė kova. Krupavičius neblogai sugyveno su socialistų liaudinių kū vadu M. Sleževičium, tačiau seimo tribūnoje jie vienas kitam nesigailėdavo priekaištų. Kai kuriais klausimais bendros koalicijos dalyviai pasisakydavo taip, lyg jie būtų opozicijos atstovai. Tai būdavo dažniausiai tais atvejais, kada kalbėdavo ne tiek seimui, kiek visuomenei, norėdami pasirodyti, kad jie seime atkakliai gina žmonių reikalus.

Atstovaujančiam daugumos bloko nusistatymą Krupavičiui tekdavo nuolat susidurti su stipria opozicija, kurioje buvo nedidelė, bet stipri visuomeninio darbo patirtimi ir agresyviai besilaikanti Socialdemokratų partija, savo deklaracijoje pasisakiusi, kad jie naudosis seime kaip vieta savo idėjoms skleisti. Krupavičiui dažnai tekdavo atremti jų stipriai formuluotus priekaištus, kuriuose netrūkdavo demagogijos.

Krupavičiaus darbą sunkino tai, kad jo vadovaujamame bloke buvo dalis dar politinio patyrimo neturinčių jaunų žmonių. Dalis to bloko atstovų buvo jau baigę mokslus ir vėliau išėjo į stiprius politikus. Bet pradžioje dauguma atstovų dar nebuvo drąsūs. Tik dalis daugumos bloko jau buvo patyrę veikėjai, kuriais Krupavičius galėjo tvirtai remtis. Kan. M. Vaitkus, stebėjęs seimo posėdžius, rašė, kad visą kovą su opozicija teko vesti Krupavičiui: “su pasigailėjimu veizėdavau į vargšą krikščionių lyderį, kaip jis rezignuotai eina į pakopą ginti kokio savo partijos pasiūlyto projekto ar atsakyti į kritikas bei paklausimus”, kada jo “priešai lydi pašiepiamais žvilgsniais bei kandžiais žodeliais”. “Bet kalbėtojas tvirtai valdosi. Pradeda savo bylą šaltai, vyriškai, kiek iš aukšto traktuodamas auditoriją. Opozicijoj kuždesys, suturimas juokas, piktos pastabos. Budrusis kalbėtojas viską girdi, vykusiai aštriai atsikerta. Už kiekvieną antausį pliauškus antausis... Ir taip diena po dienos. Priešai pastebėjo, kad su šituo priešu maži juokai, ir pamažu ima su juo skaitytis.

O saviškiai pradeda jaustis jaukiau ir išdrįsta diskutuoti su savo dvylekiu vis drąsiau ir drąsiau".¹

Iš Steigiamojo seimo stenogramų matyti, kaip dažni buvo daugumos blokui įvairiausi opozicijos priekaištai, labai dažnai pasaulėžiūriškai nuspalvinti ir reikalingi tik partinei propagandai. Dažni buvo V. Čepinskio kietai formuluoti priekaištai, J. Plečkaičio demagogiški užsipuolimai ir kitų socialistų aštrūs pasisakymai. Bet Krupavičius, atrodo, visada buvo įvairiausiems priekaištams pasiruošęs ir nesijaudino dėl jų užgaulumo. Socialdemokratams jis atsakydavo, cituodamas tuo ar kitu klausimu Markso ir kitų žymiųjų socialistų pasisakymus, dažnai nustebindamas pačius marksistus geru Markso pažinimu. Aštriai puolamas, aštriai ir atsakydavo. Socialistams įžeidžiamai paliečiant kurį nors katalikišką reikalą, jis nurodydavo Lietuvai svetimus jų partijos principus. Į nerimtus priekaištus atitinkamai atsakydamas, jis neretai pridėdavo, kad jis tą savo atsakymą taiko ne katalikus puolančiam opozicijos atstovui, su kuriuo jis asmeniškai gerai sugyvenęs, o tik jo užgauliam priekaištui. Su Čepinskiu jis neblogai sugyveno ir koridoriuose pasikalbėdavo; bet seimo posėdžiuos dažnai su juo ginčydavosi, atsakydamas į ano perdėtus kaltinimus krikščionių demokratų valdžiai.

Kaip daugumos vadui Krupavičiui teko planuoti visą seimo darbų eigą. Nuo jo priklausė reikalingų įstatymų projektų parinkimas ir jų pravedimas per seimą, juos paverčiant įstatymais. Ruošiant kuriuos nors įstatymų projektus, jis turėjo numatyti, kokią jis sutiks opoziciją ir kaip juos apginti ir kam pavesti juos ginti. O jei ateidavo kurio įstatymo projekto svarstymas, ir krikščionys demokratai dar nebuvo jam pasiruošę, tekdavo pastatyti kalbėtoją, o tokiu paprastai būdavo Vytautas Bičiūnas, kuris galėjo kalbėti tam tikrą

¹ Kan. M. Vaitkus, Žemės reforma beldžiasi, "Tėvynės Sargas" 1949, 2-3 nr.

laiką, kol pozicija susirinko atitinkamus duomenis ir pasi-ruošė tam projektui svarstyti.

Skirtumai tarp krikščionių demokratų ir socialistų principų bei programų labiausiai išryškėjo svarstant Žemės reformos įstatymą ir Lietuvos valstybės konstituciją. Tik Krupavičiaus vadovaujamo bloko pastangomis ir balsais buvo apsaugota bei garantuota nuosavybės teisė. Prieš kairiųjų srovių proteguojamą proletariato pirmumą buvo garantota visų Lietuvos sluoksnių lygybė. Buvo neprileista, kad Bažnyčia būtų atskirta nuo valstybės, apsaugotas tikybos mokymas mokykloje ir apginta teisė religinėms organizacijoms steigti bei laikyti privatinės mokyklas. Tik to bloko balsais buvo išlaikyta atskira valstybės prezidento institucija. Visus tuos ir kitus principus gindamas, Krupavičius operavo seimo daugumos valia. Kairiosioms partijoms besipriešinant, krikščioniškojo bloko balsais buvo priimtas prasidedąs religine fraze¹ konstitucijos įvadas. Ir pati konstitucija buvo priimta krikščioniškojo bloko, dviejų žydų ir vieno nepartinio atstovo balsais, kada po jos priėmimo, giedant Lietuvos himną, socialistų atstovai išėjo iš posėdžių salės. Tai tik patvirtina faktą, kad Lietuvai konstituciją ir žemės reformą davė ir kelią į demokratinę Lietuvos santvarką nutiesė Krupavičiaus pirminkaujami bei vadovaujami krikščionys demokratai.

Svarstant įvairių įstatymų projektus ir atsakant į opozicijos klausimus bei interpeliacijas, Krupavičiui tekdavo kalbėti daug ir įvairiais klausimais. Bene daugiausia Steigiamajame seime jis yra kalbėjęs žemės reformos klausimais, kurie buvo svarstomi daugelyje posėdžių. Daug kartų jis pasisakė ir dėl santykių su lenkais — dėl lenkų grėsmės Lietuvai, dėl jų politinio ir karinio klastingumo, dėl Lietuvos dvarininkų dėjimosi prie Lenkijos ir jų daromų intrygų prieš Lietuvą, dėl Hymanso projekto nepriimtimumo ir kitais klausimais.

1 "Vardan Dievo Visagalio.."

Dvejos krikštynos.

Ir aštuntą dieną jisai tapo pakrikštytas.
(St. Seimo posėdis 10. II. 22)

Dail. Adomo Varno šaržas

Kada lenkų kariuomenė sumušė lietuvius ties Seiniais ir grėsė Lietuvai, didelio pavojaus metu Krupavičius pasiūlė seimo nariams įsijungti į Lietuvos gynimo darbą ir vietoje viso seimo sudaryti Mažąją seimą, deleguojant į jį krikšč. bloko tris atstovus, valst. liaud. du, soc. dem. ir žydų po vieną. Taip buvo sudaryta iš septynių atstovų susidedanti laikina institucija skubiai reikalingiems įstatymams leisti ir kitiems skubiems darbams atlikti.

Didelę Krupavičiui kovą su opozicija teko vesti ginant švietimo sritį. Kairiosios partijos siekė sulaicistinti visą švietimą. Katalikams ir ypač Krupavičiui, kaip katalikų kunigui, buvo visiškai nepriimtini socialistų reikalavimai atskirti Bažnyčią nuo valstybės ir mokyklą nuo Bažnyčios ir neleisti veikti privačioms mokykloms, kuriose būtų mokoma tikybos. Krupavičius tokį reikalavimą pavadino šūvio taikymu į Bažnyčios širdį, Bažnyčiai mirties dekreto skelbimu. Pasisakydamas prieš priverstinį religijos mokymo uždraudimą, Krupavičius reikalavo, kad Lietuvos mokykla būtų su religijos mokymu, išskyrus tuos vaikus, kurių tėvai pareikš savo norą, kad jų vaikai nebūtų mokomi religijos. Jis kovojo prieš visišką auklėjimo suvalstybinimą, laikydamas tokį auklėjimą totalistiniu ir nedemokratišku, ir gynė tėvų teisę pasirinkti savo vaikams atitinkamą mokyklą ir galėti pasisakyti dėl jų vaikus mokančių mokytojų paskyrimo ir atleidimo. Jis gynė ir privačias mokyklas, kurių buvimas greta valstybinių sudaro tėvams galimumą pasirinkti savo vaikams auklėjimą.

Krupavičiui teko seime ginti ir tikėjimo laisvę. Jis nesutiko su kairiųjų partijų įtaigojama pažiūra, kad tikėjimas yra privatus dalykas. "Tikėjimas ir dora yra labai galingas visuomeninis veiksnys, kurio joks kitas veiksnys pakeisti neįstengs". Pasisakė ir prieš mokytojus, kurie verčia vaikus klausyti priešreliginio mokymo ir nori juos paversti socialistais. Gindamas tikybos mokymą mokykloje, jis reikalavo, kad tą dalyką mokytų tik atitinkamos konfesijos įstaigų leidimą turintieji asmenys, kartu atmesdamas priekaištą, kad tikybos mokymas ardo mokyklą.

Su kitais religiją liečiančiais klausimais Krupavičius gynė ir valstybės paramą dvasininkams argumentuodamas, kad jie dirba valstybei svarbų moralinio auklėjimo darbą ir, nesant Bažnyčiai atskirtai nuo valstybės, jie turį gauti iš valstybės atlyginimą.

Tekdavo Krupavičiui įsikišti ir dėl valstybės aparato tinkamo funkcionavimo. Tokiems jo pasisakymams seime progų atsiradavo, svarstant valstybės biudžetą. Iškeldamas kuriuos nors negerumus bei trūkumus, jis reikalaudavo ir atitinkamų įstaigų susitvarkymo. Vienas tokių negerumų buvo kai kuriose įstaigose didelis svetimšalių įsigalėjimas. Kartą, atsakydamas į socialdemokratų ir žydų atstovų interpeiliaciją dėl svetimšalių apsigyvenimo Lietuvoje varžymo, Krupavičius kalbėjo apie reikalą sulaikyti svetimšalių plūdimą į Lietuvą, nes jie čia užima verslus, butus, verčiasi kenksminga spekuliacija, naikina miškus ir daro kitokią netvarką, net nesistengdami pramokti lietuviškai kalbėti. Pasak jo, nė vienos riaušės neįvykusios be svetimšalių įtakos. Jų tarpe yra kitų valstybių agentų, kurie veikia prieš Lietuvą, dar sau reikalaudami ypatingų teisių bei privilegijų.

Krupavičiaus seime pasakytos kalbos bei proginiai pasisakymai rodo jo nepaprastą interesų platumą, jo didelį išsilavinimą, ir vispusišką valstybinių reikalų žinojimą. Steigiamajame seime jis pasisakydavo svarbiausiais to meto klausimais ir ypač tais, kurie lieté krašto saugumą. Seimui susirinkus, jis siūlė priimti amenstijos įstatymą ir parodyti teisingumą bei gailėstingumą A. Panemunės sukilime dalyvavusiems kareiviams, bet kartu reikalavo griežtumo juos sukursčiusiems prieš agentams bei krašto išdavikams, kurie kovoja prieš Lietuvos valstybę ir jai kenkia. Siekdamas socialinio pažangumo, jis siūlė sustabdyti mirties bausmės įstatymo vykdymą. Bet po poros mėnesių, padidėjus Lietuvos priešų pastangoms sprogdinti Lietuvą iš vidaus, jis siūlė vėl įvesti karo stovį ir jo įstatyme numatytą mirties bausmę.

Steigiamajame seime Krupavičius nebuvo daugumos vadas tik savo titulu. Jis tai daugumai tikrai vadovavo ir labai daug dirbo. Anot kan. M. Vaitkaus, Krupavičiui teko milžiniška seimo darbo dalis, jam priklausė ir milžiniška nuopelnų dalis.

3. Daugumos bloko išlaikymas

Būdamas daugumos vadu, Krupavičius tam tikra prasme buvo atsakingas už to daugumos bloko vieningumą — vieningą laikymąsi svarbiuose klausimuose. Todėl jis reikalavo iš savo bloko atstovų atitinkamo susiklausimo ir darbinumo. Jei pasitaikydavo, kad į jo vadovaujamą bloką buvo išrinktas seimo nario pareigoms bei darbui visiškai netinkamas asmuo, jis jį turėjo paveikti, kad tas pasitrauktų ir savo vietą užleistų tinkamesniam iš eilės kandidatui. Kaip griežtai Krupavičius tvarkė seimo atstovams pavedamus atlikti darbus, rodo šis krikščionių demokratų veikėjo J. Matulionio papasakotas įvykis. Kartą Krupavičius pasiuntė savo partijos seimo atstovą V. Bičiūną vieną sekmadienį nuvažiuoti į Kamajus ir ten didelių atlaidų proga “nulaikyti” mitingą. Bet Kamajai buvo gausūs kairiaisiais veikėjais, ir Bičiūnas bijojo ten mitinguoti. Bet jis nedrįso Krupavičiui atsakyti. Tad, važuodamas traukiniu, neva pramiegojo stotį, kur jo laukė arkliai. O kitu traukiniu jam grįžtant, mitingui jau buvo per vėlu. Su tokiu pasiteisinimu jis drįso sugrįžti į Kauną. “Pats Bičiūnas vėliau pasakojo šį nuotyki, iš kurio aiškėja, kokia drausmė viešpatavo net seimo narių tarpe”.¹

Vadovaudamas partijai ir visam krikščioniškam blokui, Krupavičius savo rankose laikė visą partijos strategiją. Jis žinojo kiekvienos rinkimų apygardos rinkėjų nuotaikas, planavo, kokioje apygardoje ir kokie kandidatai galės būti išrinkti, darydamas įtaką partijos veikėjams, kur ir kokį uždavinį kiekvienas jų galės atlikti ir kokį rinkimuose turės suvaidinti vaidmenį. Prieš kiekvieni rinkimus rinkiminė kova buvo kieta, ir Krupavičius kietai ją kovojo.

1 Jonas Matulionis, Mykolas Krupavičius, “Tėvynės Sargas”, 1961 m. 1,20) nr. 12 p.

Vėliau Krupavičiui padidėjo rūpestis ir dėl krikščioniškojo bloko vieningumo. Pradžioje buvo susiorganizavusi viena partija. Bet, eidama į rinkimus trimis sąrašais, sudarė sąlygas susidaryti trims politiniams vienetams, po kuriuos pasiskirstė krikščionių demokratų veikėjai. Nebuvo planuota jokio politinio skirtingumo. Tačiau išėjo kitaip. Išėję skirtingais rinkimų sąrašais Darbo federacija ir Ūkininkų sąjunga, toliau veikė kaip skirtingos seimo frakcijos ir ėmė darytis skirtingomis organizacijomis. Pirmiausia išsiskyrė jų ekonominiai interesai. Ryšium su tuo atsirado ir politinių skirtingumų. Svarstant įvairius įstatymus seime, atsirasdavo nesutarimų. Anksčiau buvusi konsoliduota partija pradėjo nebetikti vieningumo. Atsirado emancipacinių tendencijų. Krupavičiaus palyginimu, "Gera pastatyti rūmai pradėjo trukinėti". Jo nuomone, rimtų nesutarimams priešasčių nebuvo. Jie kilę dėl asmeninių ambicijų ir smulkių reikaliukų. Taip Darbo federacija ir Ūkininkų sąjunga pasidarė partijomis. Jų giminytė su krikščionimis demokratais nenutrūko, bet jau nebeliko organinio vieningumo. Pasidarė tik trijų politinių grupių koalicija. Vieningumui palaikyti ir nuomonėms išlyginti buvo sudarytas komitetas, susidedęs iš visų trijų grupių po vieną atstovą, kurie prieš kiekvieno klausimo svarstymą pasitarė ir suderindavo visų trijų grupių nusistatymus. Bet ir tie nuomonių suderinimai nesulaikė nuo tolimesnio jų išsiskyrimo. Pradėjo rinktis į atskirus kambarius, ir jų vadai jau nebeposėdžiavo kartu, o susitikdavo per ryšininkus. Taip stipriausias seime blokas pairo. Paskutiniuose rinkimuose tos atsiskyre dvi frakcijos kartais puldavo kitas dvi frakcijas. Vėliau krikščionys demokratai dar bandė sutaikyti kitas dvi atsiskyrusias grupes, bet nepavyko. Pairus krikščioniškojo bloko vienybei, Darbo federacija Trečiojo seimo rinkimuose skaudžiai pralaimėjo. Kiek mažiau pralaimėjo Ūkininkų sąjunga. Tik krikščionys demokratai laimėjo vienu atstovu daugiau, negu turėjo Antrame seime.

IV. KRUPAVIČIUS IR ŽEMĖS REFORMA LIETUVOJE

1. Tai buvo prieš penkiasdešimt metų

Žemės reforma buvo epochinis įvykis nepriklausomos Lietuvos gyvenime. Neskaitant nepriklausomybės atgavimo ir vėliau jos praradimo, jokie kiti įvykiai tiek nepakeitė Lietuvos ūkinės struktūros ir socialinių santykių ir tiek nesustiprino tautos atsparumo prieš bolševikines ir lenkiškąsias įtakas, kaip Lietuvoje įvykdyta žemės reforma. Ji eliminavo ekonomiškai nusigyvenusį ir sulenkėjusį dvarininkų luomą, sunaikindama jo lietuviškam atgimimui priešingas įtakas, o kumečius, bežemius ir mažžemius pavertė savarankiškais ūkininkais ir tuo būdu ilgiems laikams pašalino bolševizmo pavojų Lietuvai iš vidaus.

Dabar, po penkiasdešimt metų, kada visi tos reformos padariniai buvo Lietuvą pavergusio bolševizmo iš pagrindų sunaikinti, kitados toji Lietuvoje pravesta ekonominė ir socialinė reforma vis dar atrodo kaip mūsų tautos genijaus mostas pakeisti Lietuvos vaizdą, kaip šviesi mūsų tautos pastanga pakilti iš ekonominės ir socialinės nelygybės į šviesesnę demokratinį gyvenimą.

Kada po daugelio metų nebeliko nei anos reformos žymių, nei ją įvykdžiusio prelado Mykolo Krupavičiaus, ji, kaip istorinis įvykis, vis dar jungiama su Krupavičiaus vardu. Daugelio dabar gyvenančių lietuvių supratimu, visa žemės reforma — tai tik Krupavičius. Ir Krupavičius daugeliui labiausiai prisimintinas todėl, kad jis atliko Lietuvai svarbų darbą — reformavo jos žemės ūkį. Iš visų Krupavičiaus atliktų darbų svarbiausiu laikoma, tiesiog išskiriama, žemės reforma. Iš Krupavičiaus ir jo žemės reformos dabar jau daroma savotiška legenda.

Penkiasdešimt metų dar nėra didelis laiko tarpas, nėra tolima praeitis. Tiesa, nuo ano meto jau susidarė reikalinga

laiko perspektyva, leidžianti tą reformą kritiškai įvertinti. Bet, antraip vertus, ta reforma įvykdyta taip netolimoje praityje, kad vyresnieji dar gerai atsimename tuos laikus ir galime apie ją pasisakyti, remdamiesi savo tiesiogine patirtimi.

2. Žemės reformos idėjos raida

Atgimstančioje lietuvių tautoje daug kas piktinosi neteisingu žemės paskirstymu. Vieni, patys žemės nedirbdami, jos turėjo daug, o kiti, kurie ją dirbo, jos neturėjo ir gyveno skurde. Tokia padėtis jau seniai buvo laikoma nenormalia. Reikalas bežemius aprūpinti žeme Lietuvoje buvo dažnai pasvarstomas dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Tuo klausimu buvo rašoma visų srovių spaudoje Katalikų ir pažangininkų (tautininkų) spaudoje buvo svarstoma, kaip nusigyvenusius dvarus išpirkti ir išdalinti juos bežemiams ir mažžemiams prienamomis sąlygomis išsimokėtinais. Buvo ir bandymų, kaip dr. Jono Rugio Žemaitijoje ir kun. Juozo Vailokaičio Seinų apylinkėje, supirkti dvarus ir iš jų kurti ūkius ir juos perleisti žemės neturintiems. 1904 metu Krikščionių demokratų susivienijimo programa numatė tokį dvarų supirkimą ir jų žemių išdalinimą jų reikalingiems žmonėms.

Krupavičius žemės reformos idėją pradėjo skelbti drauge su Lietuvos valstybės atstatymo viltimis Rusijoje. Bet žemės paskirtymo pertvarkymo idėja jame brendo jau ilgą laiką. Socialinę ir ekonominę nelygybę jam teko pergyventi nuo pat ankstyvosios vaikystės. Matant žemės paskirstymo nelygybę, jame formavosi įsitikinimas, kad tą paskirtymą reikia pertvarkyti. Ir psichologiškai jis iš vaikystės pergyveno buvusios nelygybės neteisingumą. Iš tėvų ir ypač iš savo senelio jis buvo daug girdėjęs apie sunkius, dar jo tėvų patirtus baudžiavos laikus ir apie ponų neteisingumą. Su tokiu ponų dvarininkų supratimu jis augo ir jų visada nemėgo. Žemės

paskirstymo nelygybė ir jo matytas kumečių ir mažžemių skurdas visada buvo jo jaučiams kaip neteisybė, kurią reikia atitaisyti. Jis augo ir brendo su mintimi, kad Lietuvoje reikia pertvarkyti žemės paskirstymą ir kad ta reforma bus galima įvykdyti, tik lietuviams išsilaisvinus iš rusų valdžios. Neabejotina, kad jis buvo girdėjęs ir skaitęs apie kairiųjų ir dešiniųjų partijų siūlomus žemei pertvarkyti projektus ir jų vieniems ar kitiems pritaręs. O 1907-8 metais, būdamas mokytoju Papilėje, jis ir pats žmonėms įrodinėjo, kad jų žemės naudojimą reikia pertvarkyti — iš kaimų keltis į viensėdžius.

Kada Krupavičius vėliau susipažino su krikščionių demokratų sąjūdžiu ir pagaliau ir pats į jį įsijungė, tarp kitų motyvų, vedusių jį į tą partiją, buvo ir jos nusistatymas pagerinti žemės paskirstymą, panaikinant žemės darbininkų skurdą ir socialinę nelygybę. Krupavičiui ypač artimas buvo kunigo Aleksandravičiaus 1905 metų Vilniaus seime krikščionių demokratų vardu pasiūlytas žemės reformos principas, kad žemė priklauso tiems, kurie ją dirba. Žemės reformos reikalu Krupavičius buvo užangažuotas, priimant Petrapilio konferencijoje partijos programą, kuri turėjo ir žemės reformos planą, kuris atitiko vėliau Lietuvoje vykdomos žemės reformos turinį ir kryptį. Vėliau, išrinktas partijos Centro komiteto pirmininku, jis, tą planą smulkiau aptaręs, 1918 metais išspausdino knygelėje "Kas yra krikščionys demokratai ir ko jie nori?". Nuo to meto Krupavičius Lietuvos valstybės atstatymą visur rišo su reikalinga Lietuvoje pravesti žemės reforma, kaip viena Lietuvos atstatymo dalių. Kur jis kalbėjo Lietuvos nepriklausomybės atstatymo klausimu, nepraleisdavo ir žemės reformos reikalo. Tą klausimą jis ryžtingai gindavo, dėl ko jis daug kam atrodė labai radikalus. Kada jis, Valstybės tarybos įgaliotas, važinėdamas po Lietuvą, kalbėjo žmonėms apie Lietuvos valstybės atstatymą, jis savo kalbose vaizdavo jiems nepriklausomą Lietuvą su joje įvykdyta žemės reforma ir panaikinta socialine nelygybe.

Krupavičiaus radikalios žemės reformos reikalavimas pradžioje atrodė nepriimtinas ir daliai krikščionių demokratų. Ypač vokiečių okupaciją Lietuvoje praleidusiems partijos nariams jis atrodė radikalus. Lietuvoje buvo kalbama apie daug švelnesnę žemės reformą. Todėl Krupavičiaus projektas atrodė daug kam svetimas ir iš pagrindų neteisingas, turėjęs sugriauti Lietuvoje žemės ūkį. Dvarų nusavinimas, paliekant jų savininkams tik aštuoniasdešimt hektarų, ir jų išdalinimas kumečiams ir kitiems bežemiams atrodė per daug radikalus Rusijos revoliucijos išauklėtų žmonių nusiteikimas. Krupavičius atmetė tokius priekaištus, “nes ji ne revoliucija, bet Lietuva išauklėjusi, ir jis esąs pasiryžęs dirbti ir toliau, kaip ir ligi šiol, vardan katalikybės, demokratybės idealų bei tautos laisvės”.¹

Krupavičius buvo matęs Rusijos revoliuciją ir geriau suprato, kad ir Lietuvoje pramonės ir žemės ūkio darbininkų padėtis buvo reikalinga skubiai ir radikaliai pagerinti ir kad žemės reforma buvo neatidėliojama.

Bolševikams Lietuvą puolant, Krupavičiaus pirmininkaujamas Krikščionių demokratų partijos Centro komitetas 1919 metų sausio 1 dieną, ir A. Stulginskiui pritariant, nutarė, kad, nelaukiant nė Steigiamojo seimo susirinkimo, Lietuvos dvarų žemė turi būti tuojau skirstoma bežemiams ir mažažemiams ir atiduodama jiems nuosavybėn. Tokį pat pasiūlymą Krikščionių demokratų partijos vardu, suprantama, jos pirmininko Krupavičiaus pavestas, padarė Juozas Petrušauskas-Petronis Antrojoje valstybės konferencijoje Kaune 1919 metų vasario 21 dieną, kur tas siūlymas buvo priimtas, niekam prieš jį nebalsuojant. Žemės klausimas ir ypač jos padalinimo reforma buvo ano meto krikščionių demokratų veikloje vyraujantis motyvas.

1 Pr Pauliukonis, Prel. Mykolas Krupavičius ir žemės reforma. “Tėvynės Sargas” 1909 m. 1(30) nr. 98 p.

Dvarų žemės nusavinimą ir žemės reformos pravedimą lengvino dvi to meto aplinkybės. Pirma, per karą dauguma dvarų savininkų buvo pasitraukę nuo artėjančios vokiečių okupacijos į Rusiją, ir jų palikti dvarai buvo labai apleisti, apnaikinti ir apiplėšti; po karo jie neturėjo reikalingų gyvulių, trūko inventoriaus, ir jų savininkai sunkiai vertėsi. Antra, dalis sulenkėjusių dvarininkų priešinosi nepriklausomos Lietuvos atkūrimui, iš Rusijos pasitraukė į Lenkiją ir ten veikė prieš Lietuvą, agituodami už Lietuvos įjungimą į Lenkiją ir tuo pasidarydami Lietuvos priešais.

Esant tada bendram spaudimui duoti žemės bežemiams ir mažažemiams, Valstybės taryboje buvo priimtas atitinkamas įstatymas, ir buvo pradėta vykdyti žemės reforma, tada J. Tubeliui esant žemės ūkio ministriu. Po jo, dar prieš priimant Žemės reformos įstatymą, bežemių ir mažažemių aprūpinimą žeme tęsė žemės ūkio ministeris J. Aleksa.

Tą pradinį žemės reformos darbą vykdė prie Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos sudaryta Žemės reformos valdyba, veikusi nuo 1918 metų gruodžio 1 dienos ligi 1920 metų kovo 3 dienos. Jos pirmininku buvo ministeris Tubelis, o sekretorius Albinas Rimka. 1919 metų sausio mėnesį valdyba priėmė pagrindinius žemės reformos dėsnius: žemės fondo sudarymą, didžiausią žemės valdymo normą, bežemių ir mažažemių aprūpinimą žeme, žemės reformos finansavimą ir žemės spekuliacijos panaikinimą. Po Antrosios valstybės konferencijos, vadinasi, po 1919 metų vasario 21 dienos, į Žemės reformos valdybą nuolatiniu nariu greta Tubelio ir Rimkos įėjo ir Krupavičius.

Vienas pirmųjų Krupavičiaus Žemės reformos valdyboje darbų buvo išsiaiškinimas, kaip į žemės padalinimo pertvarkymą žiūri visos lietuvių politinės srovės bei partijos, būtent, kaip jos tą klausimą yra įtraukusios į savo programas. Žemės pertvarkymo klausimas tuo metu buvo taip aktualus, kad visos partijos, pradedant tautininkais ir baigiant komu-

nistais ir žydais, turėjo savo planus bei projektus pertvarkyti žemės padalinimui. Iš jų žemės pertvarkymo principų buvo matyti, kaip jos sprendžia bežemių ir mažžemių aprūpinimą žeme.

Visos partijos sutiko, kad Lietuvoje žemės valdymo su-tvarkymas buvo nepakenčiamas ir kad reikia įstatymo keliu aprūpinti žeme jos neturinčius arba jos turinčius nepakan-kamai, kad jie galėtų iš jos pragyventi, patys ją apdirbdami. Taip pat visi sutiko, kad tam tikslui turi būti priverstinai paimtos žemės dvarų, valstybės ir kitų, kas ne iš jos minta. Bet tie įvairių srovių projektai skyrėsi keliais požiūriais, bū-tent: kiek žemės turi būti palikta buvusiems savininkams, kaip jiems atlyginama už nusavintą jų žemę, kiek ir kokio-mis sąlygomis jos duodama jos neturintiems. Visais tais klausimais skirtumai tarp dešiniųjų ir kairiųjų partijų buvo dideli ir nesuderinami. Krikščionys demokratai, tautininkai ir Valstiečių sąjunga sutiko, kad, vykdant žemės reformą, žemė turi būti duodama nuosavybėn. Socialistai liaudininkai demokratai ir socialdemokratai reikalavo, kad žemės savinin-ku būtų valstybė, kitaip tariant, jie buvo priešingi principui, kad žemės savininkais pasilikėtų tie, kurie ją dirba ir iš jos pragyvena. Todėl jie nenorėjo žemės duoti bežemiams ir ma-žžemiams nuosavybėn, o tik leisti jiems ją nuomoti.

Partijos, kurios norėjo žemę duoti nuosavybėn, numatė reikalauti už ją išsimokėti prienamomis sąlygomis. Krikščio-nys demokratai ir tautininkai reikalavo, kad už žemę jos bu-vusiems savininkams būtų atlyginama valstybės nustatyta kaina. Socialistai norėjo visas žemes paimti be jokio atlygi-nimo. Dėl duodamos žemės kiekio visi sutiko, kad reikia jos duoti tiek, kad jos gavusioji šeima galėtų iš jos pragyven-ti. Bet dėl paliekamos normos jau nebuvo sutarimo. Tauti-ninkai siūlė palikti 300 ha, krikščionys demokratai apie 80 ha, Valstiečių sąjunga 40 ha, o socialistai liaudininkai — 20 ha.

Lygindamas įvairių politinių srovių nusistatymus žemės reformos atžvilgiu, Krupavičius pamatė, kad jo žemės reformos projektas visiškai nėra toks radikalus, kaip jis kai kam atrodė. Jis buvo artimesnis konservatyviai tautininkų pažiūrai, negu socialistų reikalavimams. Jei jo projektas ir buvo radikalus, tai jis matė, kad jis yra nuosaikiai radikalus.

Dirbdamas su Rimka, kuris dar 1912 metais buvo paruošęs savo partijai (Lietuvių demokratų partijai) būsimos žemės reformos projektą, Krupavičius Žemės reformos valdyboje su juo nesutarimų neturėjo. Skyrėsi nuomonės tik, kiek žemės reikia palikti buvusiems dvarų savininkams ir ypač koku tempu ta reforma turėtų būti vykdoma. Rimka siūlė ją įvykdyti per kelioliką metų, kaip jis buvo pasiūlęs ir Antrojoje valstybės konferencijoje. Krupavičius reikalavo ją baigti per keletą metų.

Žemės reformos klausimui populiarinti ir visuomenei apie jos ruošimą informuoti jie abu parašė knygelę "Žemės reformos sumanymas". Be to, Krupavičius, informodamas visuomenę apie ruošiamą žemės reformą, išleido dar tris kitas brošiūras: "Žemės klausimas Lietuvos politinių partijų programose", "Žemės klausimas Lietuvoje" ir "Į kovą už žemę ir laisvę".

3. Žemės reformos projektas Steigiamajame seime

Krupavičiaus ir Rimkos bendrai paruoštas ir Rimkos galutinai suredaguotas Žemės reformos projektas buvo įteiktas Steigiamajam seimui. Seime Žemės reformos komisijos pirmininkas buvo Krupavičius, sekretorius Rimka. Dar prieš pagrindinio žemės reformos įstatymo svarstymą 1921 metais Rimka pasitraukė iš Žemės reformos komisijos sekretoriaus pareigų, kurias perėmė dr. K. Ambrozaitis. Svarstant jame buvo įnešta daug pataisų bei papildymų.

Visa Steigiamojo seimo pravesta žemės reforma nebuvo vien tik dvarų žemių išdalinimas bežemiams ir mažažemiams, o apėmė visą žemės tvarkymo, valdymo bei naudojimo klausimų junginį. Atskiriems klausimams sutvarkyti buvo išleista dar visa eilė įstatymų. Jų seimas ėmėsi, kai tik susirinko. Atskirais įstatymais buvo sutvarkytas žemės įgijimas, perleidimas ir keitimas, privatinių ūkių nuomojimo teisė, kariams žeme aprūpinti įstatymas, miškų ir vandenų nusavinimas, privatinių savininkų žemių naudojimo įstatymas ir kiti žemės tvarkymą liečiantieji įstatymai. Jie nė vienas nepraejo be ginčų bei diskusijų. Dalį jų referavo pats komisijos pirmininkas Krupavičius, kitus jų ir Žemės reformos įstatymo įvadinę dalį referavo komisijos sekretorius Rimka. Dėl žemės reformos Steigiamajame seime vyko ilga ir kieta kova. Jau referuojant kariams žeme aprūpinti įstatymo projektą, žydų ir socialdemokratų atstovai apkaltino Krupavičių antisemitizmu, nes tame įstatyme buvo paragrafas, kuriuo buvo neleidžiama duoti žemės tiems, kurie jos nedirba. Tą paragrafą jie aiškino, kad jis yra nukreiptas prieš žydus, nes jie nedirba žemės, todėl jie negalės jos gauti. Krupavičius jiems atsakė, kad tas paragrafas nėra antisemitiškas, nes jis daugiau palies lietuvių, negu žydų. Kiekviena tų įstatymų svarstant, vis atsirasdavo jiems nepritariančių atstovų su skirtingomis pažiūromis apie nuosavybę ir jos tvarkymą. Kiekviena partija bandydavo kiekviena proga apginti savo programų principus ir sukritikuoti komisijos pateiktą įstatymo projektą. Krupavičiui tekdavo atremti kitų partijų atstovų svarstomam projektui daromus priekaištus, sukritikuoti jų siūlomas pataisas. Jam tekdavo dažnai, žemės reformos principus ginant, kalbėti ir keletą kartų pasakyti ilgesnes kalbas. Kartą jam net leista kalbėti laiko normą išsibaigė, ir tą pačią kalbą teko tęsti kitam posėdyje. Reikėdavo jam apginti ne tik tą ar kitą projekto paragrafą, bet ir tuos principus, kuriais jie pagrįsti. Gindamas savo pažiūras, jis rėmėsi krikščioniškos socialinės dokt-

rinos autoriais. Žemės reformą jis gynė, įrodinėdamas, kad žemės išdalinimas ir visa reforma, kokia ji yra krikščionių demokratų suprojektuota, bus naudinga visais atžvilgiais:

“Dvarų išskaldymas ir pravedimas žemės reformos, kokia mūsų projektuojama, bus naudinga visais atžvilgiais: ir socialiniu, ir politiniu, ir net doros atžvilgiu.

Socialiniu atžvilgiu, pravedant šią žemės reformą, pirmiausia panaikinama socialinė neteisybė, kuri buvo visokių valstybių ir net žmonijos nelaimių pradžia.

Politinė nauda yra ta, kad mes žemės reformos keliu sukursime tvirtą valstybei pagrindą. Rusai rėmėsi dvarininkais, kapitalistais. Mes jais negalim remtis. Mums reikia turėti kitą pagrindą. Tas mūsų pagrindas turi būti ūkininkai ir mūsų bežemiai ir mažžemiai, kurie, gavę iš dvarų žemės, netrukus taps ūkininkais. Be to, apdalinę žemėmis mūsų proletariata, mes pašalinsim labai pavojingą kiekvienai valstybei pauperizmą.

Doros atžvilgiu taip pat turėsime labai daug naudos, nes dabar iš vienos pusės mes turim daug vargo, iš kitos pusės didelio kapitalo. Vargas dažnai stumia žmogų į nedorus darbus, o kapitalas į prabangą ir ištvirkimą. Kuomet mes iš vienos pusės sumažinsim kapitalą, o iš antros pusės vargantiesiems būvį pagerinsim, tuo susilpninsim nusikaltimų šaltinius ir savo piliečius doriniai sustiprinsim. Žodžiu, kuriais atžvilgiais mes bežiūrėsime, visi aiškiai kalba už smulkų ūkį, už dvarų išskaldymą.

Žemės reformos įstatymą praveisti yra sunkus ir painus dalykas; bet mes esam papratę dirbti sunkų darbą. Mes sunkiomis aplinkybėmis sukūrėme savo valstybę, tokiomis pat aplinkybėmis ir tvarkomės. Taip pat sunkiomis sąlygomis teks praveisti ir žemės reformą. Bet mes ją pravesime. Čia reikalingas vienas dalykas: reikalinga tvarka ir ištvermė visų žmonių, kurie nori valstybei laimės ir gerovės”.¹

1 1921 metų gegužės 6 dienos posėdžio stenograma, 89 nr.

Dažnai buvo ginčijamasi dėl dvarininkams paliktinos žemės normos, dėl numatomo jiems atlyginimo už nusavinimą žemę ir dėl žemės palikimo bažnyčioms. Atsakydamas į kairiųjų partijų priekaištus, Krupavičius neretai nurodydavo, kad jie yra kilę ne iš reikalo geriau aprūpinti žeme jos reikalingus žmones ir ne iš ekonominių motyvų, o pagrįsti jų pasaulėžiūriniais principais ir jų socialinėmis programomis, Lietuvai netinkančiomis. Žemės palikimą bažnyčioms tokios pat normos, kaip ir kitiems, jis gynė tuo pagrindu, kad Bažnyčia atlieka labai svarbų kultūrinį, socialinį ir dorinį vaidmenį.

Ginčai dėl žemės reformos įstatymo nesumažėjo ir po to, kada 1921 metų gale į jį buvo įtrauktos visos anksčiau priimtose pataisos ir kada jis buvo atspausdintas ir teisinės komisijos išnagrinėtas ir patikrintas. Trečiuoju skaitymu svarstant, iš naujo atgijo jau anksčiau apsvarstyti priekaištai. Kairiųjų srovių atstovai atkakliai gynė savo žemės reformos principus. Vėl buvo kritikuojamas atlyginimas už nusavintas žemes ir mažų ūkių kūrimas, duodant dalinamą žemę nuosavybėn. Krupavičiui vėl teko įrodinėti, kad dauguma dvarų yra apsunkinti skolomis. Jis naikinant ir už žemę neatlyginant, būtų pažeistas nuosavybės principas, kurį jis gynė kaip istorinę kategoriją, aptartą žymių teologų. Dar vasario 14 dieną tebesiginčijo dėl jau nekartą apsvarstytų principų, kuriuos skirtingai suprato bei aiškino krikščionys demokratai ir kairiųjų srovių atstovai. Ir vasario 15 dieną, gindamas atlyginimo reikalingumą, Krupavičius dar aiškino, kaip, nusavinant žemę be atlyginimo, į tai reaguotų užsienis. Po to įstatymas buvo balsuotas trečiuoju skaitymu ir priimtas. Jis buvo priimtas tik krikščioniškojo bloko ir vieno nepartinio atstovo balsais. Valstiečių liaudininkų ir žydų atstovai susilaikė nuo balsavimo, o socialdemokratai balsavo prieš jį.

Žemės reformos įstatymui pravesti buvo labai daug dirbta ir kovota. Kiekviena srovė norėjo jam padaryti įtakos, kad jis labiau atitiktų jos politinę programą ir socialinius principus. Vadovaudamas krikščioniškojo bloko daugumai, Krupavičius rūpestingai žiūrėjo, kad jis neprieštarautų krikščioniškosios pasaulėžiūros dėsniams ir sukurtų sąlygas žmonėms sau siekti gerovės.

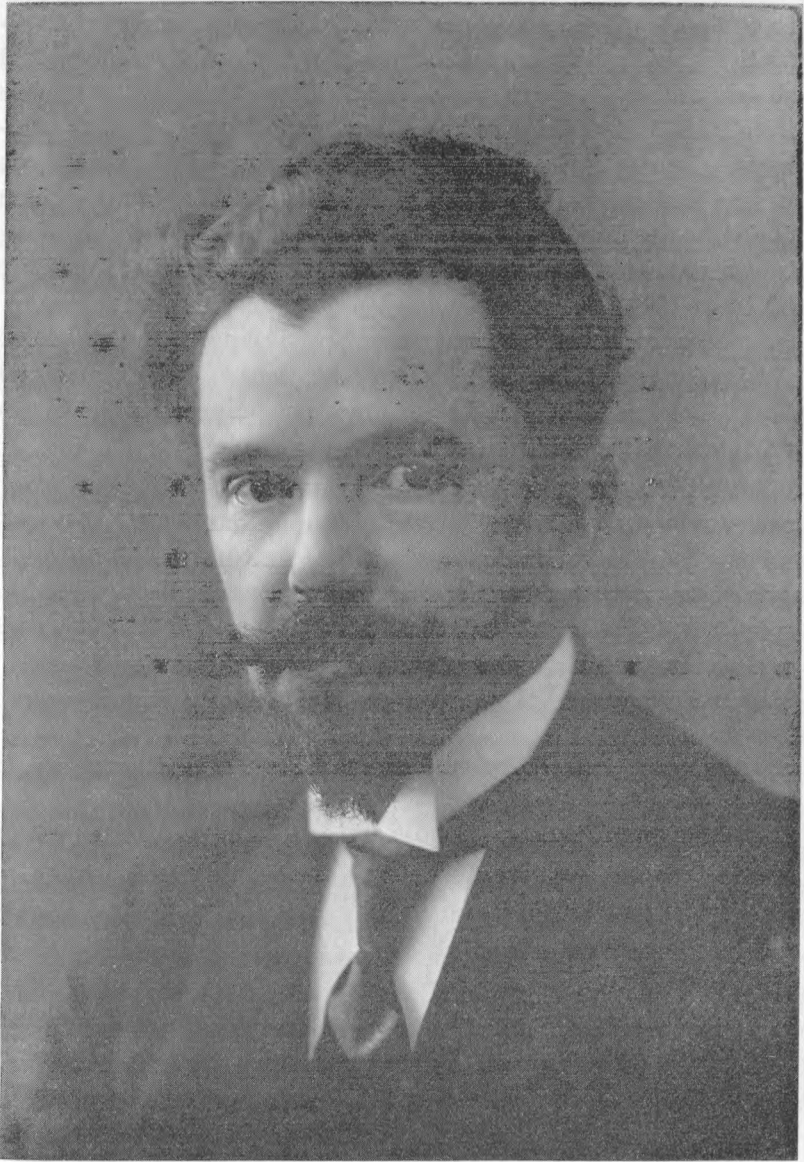
Žemės reformos įstatymas buvo svarstytas dvidešimt septyniuose Steigiamojo seimo posėdžiuose. Jis buvo ruoštas bei svarstytas aštuoniasdešimt viename Žemės reformos komisijos posėdyje, trylikoje Teisių komisijos posėdžių ir šešiolikoje Redakcijos komisijos posėdžių. Jo projektas, daug kartų svarstomas, buvo kiek papildytas, taisomas bei keičiamas ir tuo būdu išėjo skirtingas nuo pirmojo Steigiamajam seimui įteikto projekto.

4. Žemės reforma trumpai

Krupavičiaus Steigiamajame seime pravestu Žemės reformos įstatymu buvo numatyta paimti į dalinamos žemės fondą valstybines žemes, rusų konfiskuotas ir kolonistams atiduotas žemes, svetimose kariuomenėse tarnavusių ir prieš Lietuvos nepriklausomybę veikusių privatinių savininkų žemes ir visų privatinių savininkų žemes, prašokančias 80 ha normą. Pirmoje eilėje buvo paliesti labiausiai apleisti ūkiai. Ūkiai mažesni kaip 150 ha ir tvarkingai vedami, buvo palikti išdalinti vėliausiai. Žemė buvo nusavinama su trobesiais ir kitu nekilnojamu turtu, o savininkams buvo palikta tiek trobesių, kiek jiems paliktam ūkiui reikalinga.

Dalinant žemes, buvo numatyta sudaryti 8-20 ha ūkiai, atsižvelgiant į žemės rūšį.

Numatyta pirmoje eilėje duoti žemės tiems bežemiams ir mažžemiams, kurių tėvų žemės po 1861 metų buvo kon-

Mykolas Krupavičius, Lietuvos žemės ūkio ministeris

fiskuotos ir priskirtos prie dvarų. Antroje eilėje žeme aprūpinti numatyta kariai, kurie savo noru arba ir mobilizuojami stojo Lietuvos kariuomenėn ginti Lietuvos nepriklausomybės ir ištikimai joje tarnavo. Po jų eina dalinamų dvarų darbininkai, kurie juose gyveno ir dirbo, ir mažžemiai, kurie turėjo mažiau, kaip 10 ha ir kurių turima žemė ribojosi su dalinamo dvaro žeme. Numatyta duoti žemės tą pačią normą ir dvaro nuomininkams, jei jie nuomojo ne daugiau kaip 50 ha.

Savanoriams žemė duodama be išsimokėjimo. Kiti už gautą žemę turėjo išsimokėti per 36 metus. Leidžiama ir iš karto apsimokėti. Per dešimtį metų negalima gautos žemės nei parduoti, nei išnuomoti.

Numatyta tam tikromis sąlygomis duoti žemės kaimų amatininkams, įstaigų tarnautojams ir darbininkams, pradžios mokykloms, mokslo įstaigoms, kultūros reikalams, ligoninėms, sanatorijoms, prieglaudoms, savivaldybėms, pramonės reikalams, miesteliams ir miestams praplėsti ir naujai steigiamoms arba žemės neturinčioms parapijoms (iki 8 ha).

5. Jis pelnė tautos dėkingumą

Žemės reformos Lietuvoje norėjo visos politinės partijos bei srovės. Labiausiai jos laukė bežemiai ir mažžemiai. Ji jiems buvo šviesesnės ateities viltis. Žemės paskirstymo ne-normalumą jautė visi. Išskyrus dvarininkus ir iš jų tarpo kilusius valdininkus, kurie žemės reformai priekaištavo, dauguma visų pasaulėžiūrų bei krypčių veikėjų ją laikė būtina. Būdingas ano meto nusiteikimui buvo prel. A. Dambrausko -A. Jakšto pasisakymas. Steigiamajam seimui susirinkus, jis parašė "Draugijoje" straipsnį primindamas, kad pirmoji Steigiamojo seimo pareiga yra pravesti žemės reformą. Gerai suprasdamas negerą žemės paskirstymą, kur didžiausi žė-

mės plotai tebevaldomi nedaugelio dvarininkų-lenkų, o šimtai tūkstančių lietuvių neturi nė kvadratinės pėdos, jis laikė, kad visuomenės gerovė ir teisybė reikalauja greitos ir radikalios reformos, kurią seimas privalo įvykdyti.¹

Pradėjus svarstyti žemės reformos reikalą, Krupavičiui teko ją ginti ne tik seime, bet ir visuomenėje iš dešinės ir iš kairės. Nežiūrint to, kad ta reforma iš esmės buvo ekonominis reikalas, jos svarstymą buvo stengiamasi paveikti ne ekonominiais motyvais, o daugiau remiantis pasaulėžiūriniais bei moraliniais principais. Lyginant tada Krupavičiaus ginamą žemės reformos projektą su kitų srovių bei partijų žemės reformos klausimu, jo reforma nebuvo nei labai radikali, kaip ji atrodė konservatyviesiems visuomenės sluoksniams, nei konservatyvi, kokia ją norėjo laikyti radikalieji sluoksniai. Tautininkų ir konservatyviųjų katalikų pažiūros tos reformos atžvilgiu, palyginti, buvo daug konservatyvesnės, o kairiųjų partijų radikalesnės. Tautininkų laikraščiai, seimui svarstant tos reformos įstatymo projektą, visą laiką jį kritikavo numatydami, kad dvarų išdalinimas bežemiams ir mažžemiams liūdnai baigsis ūkine katastrofa. Tuo pat metu socialistai kritikavo dvarų išdalinimą, siūlydami juos tvarkyti taip, kad jie palaispniui pavirstų kolektyviniais ūkiais.

Tokios tautininkų ir socialistų pažiūros Krupavičiui daug rūpesčių nesukėlė: tai buvo du kraštutiniai, kurie iš dalies kits kitą atsvėrė ir kurie seime neturėjo pakankamai balsų sutrukdyti jo projektui. Be to, jis reikalą buvo ilgai ir iš pagrindų svarstęs ir nenumatė, kad jis galėtų eiti į kuriuos nors kompromisus su vienu ar kitu kraštutiniu. Daugiau jam rūpesčių kėlė skirtingos tuo klausimu pažiūros pačių katalikų tarpe. Katalikų teologijoje pripažįstamas ir ginamas nuosavybės principas daug kam atrodė sunkiai suderinamas su Krupavičiaus dvarų nusavinimu. Buvo daug kur abejoja-

1 "Draugija" 1920 m. 5-6 nr., 245 p.

ma, ar bežemiai ir mažžemiai, gavę žemės, sugebės ją įvertinti ir reikiamai panaudoti. Ir prel. A. Dambrauskas, kuris skatino seimą praveisti greitą ir radikalią žemės reformą, kartu įspėjo, kad, ją vykdant, reikia vengti dviejų kraštutinių: neskriausti be reikalo didžiažemių ir nežadinti per didelių apetitų mažžemiuose ir bežemiuose. Ir kada iš seimo darbų paaiškėjo, kad dvarų žemių dalinimas bus kai kas daugiau, negu jų išpirkimas rinkos kaina, daugeliui konservatyviųjų katalikų atrodė, kad čia jau iš viso nebepaisoma nuosavybės principo. Apie tokį pavojų jau anksčiau prof. P. Bučio redaguojamame "Drauge" redakcijos vardu buvo rašyta, kad toks tada numatomas dvarų atėmimas iš dvarininkų yra nuosavybės principo ir civilizacijos dėsnių laužymas, kuris gali nesibaigti vien žemės konfiskavimu, o eiti ir toliau.¹

Dvarų nusavinimas buvo toks naujas ir kartu toks didelis dalykas, kad nuosaikesnių pažiūrų žmonės negalėjo nė įsivaizduoti ir nežinojo, į ką jis nuves. Daug kas kalbėjo, kad tai revoliucija, nuosavybės principo sutrempimas, apiplėšimas. Tačiau kiti teologai, palaikydami Krupavičiaus užsimo-tą įvykdyti reformą, įrodinėjo, kad nuosavybės principas nėra abosoliučiai neliečiamas. Kun. dr. Simonas Šultė nurodė, kad pagal Tomą Akvinietį nuosavybė yra socialinė funkcija, kuri tiek tepateisinama, kiek to reikalauja visuomenės gerovė. Tuo remdamasis jis įrodinėjo, kad miškų, dvarų, fabrikų ir kitokių įmonių nacionalizacija, kur to reikalauja visuomenės labas, nesipriešina krikščioniškai dorai ir Tomo Akviničio nuosavybės supratimui. Prie to jis dar priminė, kad ir Senajame Įstatyme kas 50 metų žemė buvo atimama iš turtuolių ir padalinama bežemiams ir mažžemiams ir buvo dovanojamos skolos.

Krupavičius buvo išstudijavęs ir išsiaiškines teologų pažiūras nuosavybės požiūriu ir buvo nusistatęs eiti tiesiai į

1 "Draugas" 1919 m. kovo 8 d.

2 S. S. "Savasties klausimas", Kaunas, 1919 m. 4-9 pusl.

jo išsvajotą žemės reformą, kaip būtina įvykdyti ir neatidėdamą reikalą ir jam tenkančią pareigą.

Kartą kan. M. Vaitkus, sutikęs Krupavičių gatvėje ir papasakojęs apie jo girdėtą iš paties vyskupo Pr. Karevičiaus palankų apie jo darbus atsiliepimą, pusiau juokais, pusiau rimtai jam sako.

— Įdomu, kaip Tamsta jausiesi mirties valandoje? Ar nebijai, kad ten Anapus, anot to Pliuškinio, paspirgins?

Ir žiūriu, rašo jis toliau, į tą juodabarzdį drąsų kovotojo bei vado veidą. Švystelėjo jame toks širdingas, vienkart vyriškai platus šypsniš, jog paširdžiuose šilta pasidarė.

— O ką gi? — sako, — Rizikuoju.

Ir tuoj perbėgo per tą veidą susimąstymo šešėlis:

— Taip, tenka rizikuoti, žūt būt reikia reformos. Gyvenimas neleidžia delsti. Svarstymams bei svyravimams per maža laiko duota. Žinau, mūsų reforma bus ne be klaidų. Klyst — bendras žmonių likimas. Pats gyvenimas atitaisys klaidas.¹

Daugelio supratimu, Krupavičius rizikavo. Vienas jo artimų bendradarbių, finansininkas, po daugelio metų rašė: “Dvarų žemių dalinimas ano meto jaunutėje, neturtingoje valstybėje buvo labai rizikingas ir galėjo baigtis katastrofa. Jis varė aiškiai neūkišką darbą. Krupavičius, be žemės, naujakuriams nieko daugiau duoti ir negalėjo. Ir visi Lietuvos ekonomistai ir ūkio žinovai sakė, kad Krupavičius galutinai sugriaus ir taip po karo nualintą Lietuvos žemės ūkį. Bet jauno ministerio ryžtas, pasitikėjimas savo tautos vaikais, jų išmintimi ir jų darbštumu ir net jo skubėjimas tą reformą vykdyti tokiais netikrais laikais apvylė visus ūkiškos katastrofos pranašus ir žinovus. Naujakuriai, kaip vėliau pasirodė, darė stebuklus; labai mažas jų procentas nepajėgė įsikurti”.²

1 Kan. M. Vaitkus, Žemės reforma beldžiasi, “Tėvynės Sargas” 1949 m.

2 Jonas Matulionis, Mykolas Krupavičius, “Tėvynės Sargas” 1961 m. 1(20) nr., 5 p.

Visuomenėje netikrumą dėl Krupavičiaus vykdomos reformos sėjo ir dvarininkų keliamas triukšmas dėl jų dvarų nusavinimo. Lenkijos užtariami ir padedami, jie skundėsi Tautų sąjungoje ir Vatikane, kur jie skundė kunigą Krupavičių ir vyskupą Karevičių. Nieko nelaimėjo. Tačiau grasinimai pasiliko. Lenkams palankus apaštališkas vizitatorius arkivyskupas A. Zecchini, kartą atvykęs į Lietuvos episkopato konferenciją, pareikalavo svarstyti Lietuvos žemės reformos projekte numatytą žemės nusavinimą — patikrinti, ar tai sutinka su krikščioniškos dorovės dėsniais. Į tai atsakydamas, vyskupas Karevičius pacitavo jam iš tais laikais plačiai žinomo moralinės teologijos autoriteto jėzuito A. Lehmkuhlio veikalo atitinkamą pastraipą, kuria parėmė savo atsakymą, kad Lietuvos žemės reformos projektas moraliniu atžvilgiu nėra nutolęs nuo Bažnyčios nuosavybės sampratos.

Susidurdamas su daugeliu priekaištų jo žemės nusavinimo projektui, Krupavičius Steigiamajame seime gynė visas Žemės reformas įstatymo projekto svarstymo fazes, apsižiūrėdamas, kad jis nesueitų į konfliktą su Bažnyčios mokymu. Jis tvirtai gynė nusavinimą su atlyginimu, dvarų savininkams paliekamą normą, mokėjimą už gautą žemę ir žemės palikimą parapijoms. Tai buvo principai, kurių pažeidimo bijojo konservatyvieji reformos kritikai. Bet Krupavičius, remdamasis teologijos autoritetais, ypač arkivyskupo Matulaičio studija “Apie krikščioniškąją nuosavybės teisės teoriją”, buvo tikras, kad “visa buvo suderinta su krikščioniška morale ir įstatymais”. Remdamasis kalbama arkivyskupo Matulaičio studija, jis nutildė savo kritikus katalikus, kurie bent liovėsi kaltinę krikščionis demokratus nesilaikant katalikiškos moralės. Be to, savo motyvus, kad jo planuojama ir svarstoma žemės reforma nesipriešina Bažnyčios mokymui, jis išdėstė knygelėje “Kova už žemę ir laisvę” (1920 m.).

Iš vyskupų jis jokių kliūčių nepatyrė. Vėliau Krupavičius rašė, kad vyskupas Karosas, labai pažangus žmogus ir radikalus socialiniais klausimais, jam vedant žemės reformą, jį laiškais drąsindavo ir jo darbus laimindavo. Vyskupas Karevičius labiau pasiduodavo kitų įkalbinėjamas. Dėl to jis kartais buvęs žemės reformos “agitatorius” net savo vizitacijų metu, kartais atvėsdavo. Bet apskritai, kaip Krupavičius yra rašęs, vyskupas Karevičius “niekad nemėgino ne tik veiksmu, bet ir žodžiu tramdyti mano darbo”.¹ Vyskupų pritarimas taip pat Krupavičiui rodė, kad jis neprasilenkia su krikščioniškąja morale. Tam pritarimui patikrinti ir Kauno episkopato formaliai nuomonei išgauti, kada Žemės reformos įstatymo projektas buvo Steigiamajame seime priimtas dviem skaitymais, Krupavičius pasiuntė jo nuorašą vyskupui Karevičiui klausdamas, ar jis neprieštarauja krikščioniškajai moralei. Po kiek laiko jis gavo vyskupo atsakymą, kad jis sutinka su Bažnyčios mokymu.

Kada Žemės reformos įstatymas buvo priimtas trečiuoju skaitymu, pats vyskupas, atėjęs į Krikščionių demokratų partijos Centro komiteto raštinę Ožėškienės gatvėje 3 nr., padėkojo Krupavičiui už atliktą Lietuvai naudingą darbą ir palinkėjo laimingai ir greitai jį įgyvendinti — praveisti žemės reformą pažymėdamas, kad krikščionys demokratai pasistatydino amžiams nesugriaunamą paminklą ir pelnė tautos dėkingumą.²

Toks aukštųjų dvasininkų pritarimas reformai rodė, kad Krupavičiaus praveistas Žemės reformos įstatymas nebuvo priešingas Bažnyčios mokymui apie nuosavybę ir nebuvo kraštutiniai radikalus, kaip daug kam atrodė. Lietuvių kaimynai latviai ir estai savo žemių padalinimą pertvarkė žymiai radikalesniu būdu.

1 “Tėvynės Sargas” 1954 m. 1(11) nr., 49 p.

2 Ten pat.

Nepasitvirtino ir kai kieno prileidimas ir baimė, kad naujakuriai nevertins gautos žemės ir nepajėgs joje įsikurti. Taip pat nepasitvirtino baimė, kad didžiųjų ūkių suskaldymas į mažus vienetus sumažins ūkinę gamybą ir pakirs Lietuvą ūkiškai.

Kaip naujakuriai vertino gautas žemės, pats Krupavičius greitai įsitikino, lankydamasis išdalintų dvarų vietovėse. Dauguma naujakurių į gautą žemę žiūrėjo, kaip į šviesesnės ateities pagrindą. Jie ėmėsi ją rūpestingai apdirbti, tuojau bandė joje kurtis, statydami, kaip kas pajėgė, ūkiui ir sau gyventi reikalingus trobesius, augindami ar kitaip įsigydami reikalingus gyvulius, įsigydami kitokį ūkio inventorių. Ir Krupavičiui kartais net graudu darėsi matant, kaip buvusių dvarų vietoje kūrėsi darbštūs naujakuriai ūkininkai, kruopščiai išdirbdami žemę ir skubiai statydami sau trobesius — kaip buvę beturčiai ir bežemiai su šviesesne ateities viltimi pureno ir apšėjo savo naują nuosavybę, su dėkingumu prisimindami tuos, kurie juos iš kumečių padarė besikuriančiais savarankiškais ūkininkais. Net ir anksčiau nedaug ko gero iš dvarų suskaldymo tikėjęs respublikos prezidentas A. Stulginskis, pamatęs naujakurių darbus laukuose, pakeitė apie juos savo nuomonę.

Dr. J. Krikščiūnas, vertindamas žemės reformą, po keliolikos metų rašė, kad “apskritai imant, gavę sklypus naujakuriai kūrėsi gerai ir per, palyginti, trumpą laiką sugebėdavo pasistatyti reikalingus trobesius, įsigyti inventorių ir pradėti normaliai ūkininkauti. Šiandieną labai dažnas reiškiny, kad seniau sklypus gavę naujakuriai ūkininkauja geriau, kaip senieji ūkininkai. Žinoma, pirmais po gavimo metais naujakuriai normaliai ūkininkauti negalėdavo, nes jie tuomet būdavo užimti ūkio kūrimo reikalais.

Teigiami žemės reformos vaisiai neabejotini: socialiniai santykiai pasidarė normalesni, sustiprėjo lietuviškas elementas, o svetimas susilpnėjo; nors ir nevisuomet, bet dažniau-

siai žemės našumas padidėjo”.¹ Kitoje vietoje tas pats dr. J. Krikščiūnas rašė: “Yra duomenų, kurie sako, kad naujai įkurtas ūkis yra gajus ir pagamina įvairių produktų ne mažiau, kaip anksčiau gamindavo jų vietoje buvęs stambus ūkis”²

Socialinę žemės reformos pusę J. Kuprionis taip nusako: “Užguitas lietuvis pasijuto bestovis nuosavoje dirvoje, turįs nuosavą pastogę. Reikia tik įsivaizduoti, kas šiandien bebūtų iš lietuvių tautos, jei rusiška komunistinė santvarka Lietuvoje būtų radusi tik dvaro kumetį, o ne savarankišką, savo vertės ir savo teisių pajutimą įgijusį lietuvi. Jau to vieno pakaktų suprasti žemės reformos vertę”.³

Didelę žemės reformos reikšmę pripažino net ir Lietuvą užgrobę bolševikai. Bolševikinio saugumo komisaras Lietuvoje Guzevičius vyskupui V. Brizgiui išsitaręs, kad kunigas Krupavičius pastatė tokią prieš komunizmo įtaką sieną, kurios niekas be raudonosios armijos tankų negalėjo nei sugriauti, nei apeiti.⁴

6. Dar apie žemės reformos autorių

Negalima nesutikti su Krupavičiaus teigimu, kad žemės reforma buvo istorinės reikšmės įvykis Lietuvoje — didelis žemės ūkyje posūkis. Ji pakeitė gyvenimą dideliame žmonių skaičiui, sudarydama sąlygas jų šviesesnei ateičiai. Todėl natūralu, kad kyla klausimas, kieno ji yra nuopelnas.

Kalbant apie žemės reformos paruošimą, paprastai iškeliamas Albino Rimkos vaidmuo. Jis dar prieš Pirmąjį pasauli-

1 Dr. J. Krikščiūnas, Lietuvos žemės ūkis 1918-1938 m. “Lietuva 1918-1938 m.”, 125 p.

2 Dr. J. Krikščiūnas, Žemės ūkis, “Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis”, 1930, 67 p.

3 J. Kuprionis, Lietuvos žemės reforma, “Draugas” 1962 m. spalio 2 d.

4 “Draugas” 1964 m. liepos 24 d.

nį karą domėjęsis žemės reformos reikalu, net buvo paruošęs ir jos projektą, kurį Demokratų partija tada priėmė. Sleževičiaus vyriausybėje 1918 metais jis buvo žemės reformai ruošti komisijos pirmininkas ir vėliau iki Steigiamojo seimo susirinkimo jis buvo Žemės reformų valdybos sekretorius ir ruošė tos reformos projektą. Jo suredaguotas įstatymo projektas buvo įteiktas seimui. Steigiamajame seime jis su komisijos pirmininku Krupavičium gynė to projekto įvadinę dalį ir tik vėliau pasitraukė iš komisijos sekretoriaus pareigų.

Nepaneigiant Rimkos darbo, ruošiant žemės reformos įstatymo projektą, taip pat negalima viso to paruošimo priskirti tik jam vienam. Drauge su juo dirbo ir Krupavičius, kaip nuolatinis Žemės reformos valdybos narys. Žinodami Krupavičiaus susidomėjimą žemės paskirstymo pakeitimo klausimu ir jo atsakingumą bei pareigingumą, negalėsime prileisti, kad jis jam priklausancio darbo dalį būtų palikęs Rimkai. Vargu ar Rimka yra tiek dirbęs žemės reformai aktualinti, kiek dirbo Krupavičius nuo dvasinės akademijos baigimo laikų. Juk jis ir nepriklausomybės atstatymą rišo su žemės reformos pravedimu. Kalbėdamas apie nepriklausomybės atgavimą, jis visur aktualino ir žemės reformos reikalingumą. Tos reformos aktualinimu visuomenėje jis, be abejo, bus Rimką pralenkęs. Negalima kalbėti, kad ir tos reformos paruošimas buvo tik Rimkos darbas, o ne tada veikusios Žemės reformos valdybos, kurios jis buvo sekretorius. Sakoma, kad Rimka galutinai suformulavęs ruošiamos žemės reformos įstatymo projektą. Bet tas Steigiamajam seimui įteiktas projektas neišsilaikė. Jam atsidūrus seime, jame galėjo išlikti ne Rimkos atstovaujami Lietuvos valstiečių sąjungos nusistatyti žemės reformos pagrindai bei principai, o Krupavičiaus atstovaujamo daugumos bloko nusistatymas tos reformos atžvilgiu. Pirmasis seimui įteiktas projektas, perėjęs per daugybę komisijų ir seimo visumos posėdžių, aišku, liko nebe toks, koks jis pasiekė seimo raštinę.

Jis galėjo išlikti toks, kokį jį gynė seimo daugumos vadas ir kokį jį palaikė daugumos blokas. Ir valstiečiai liaudininkai sutinka,¹ kad “Steigiamasis seimas priėmė Žemės reformos įstatymą, gerokai skirtingą nuo liaudininkų siūlyto projekto”. Vėliau, pasitraukdamas iš Žemės reformos komisijos, Rimka nebedarė įtakos tam projektui apginti. Jį daugiausia gynė Krupavičius. Suprantama, jis turėjo atitikti Krupavičiaus atstovaujamus žemės reformos principus.

Pats Krupavičius nesisavino žemės reformos autorystės, nepalikdamas jos nė Rimkai: ... “turiu pabrėžti ir priminti tai, ką ne kartą esu sakęs, būtent, kad žemės reformos autorius buvo ne asmuo, ne Rimka, ne Krupavičius, bet kolektyvas. O tas kolektyvas visa Lietuva, ne tik ta, kuri mito iš žemės darbo, bet ir lietuviai inteligentai bei amatininkai, visi tie, kas norėjo Lietuvą padaryti lietuvišką, sumažinti lietuvių skurdą ir pakeisti Lietuvos veidą. Žemės reforma — tai Vox populi, tautos reikalavimo padaras. Man tik teko didžioji garbė jį įgyvendinti. Joks tikras patriotas lietuvis negalėjo to balso nepaklausyti, nenusikalsdamas savo tautai ir tėvynei. Steigiamasis seimas, leisdamas Žemės reformos įstatymą, prabilo tais žodžiais, kurie gal šimtmečiais susitelkė tautos sąmonėje, o aš, kaip žemės ūkio ministeris, įvykdžiau tautos troškimą ir tautos valios nutarimą”.²

Kitur Krupavičius, konkrečiau nurodydamas į daugumos bloko rolę, priimant Žemės reformos įstatymą, rašė: “Baigdamas konstatuoju, kad žemės reforma Lietuvoje yra krikščionių demokratų darbas”.³ Nors tas įstatymas buvo priimtas viso krikščioniškojo bloko atstovų balsais, jį tvarkė, formulavo, jo principus apgynė ir jį per seimą pravedė Krupavičius.

1 Auryla, Žemės reforma ir mes, “Sėja” 1963 m. 4(21) nr.

2 M. Krupavičius, Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje, “Tėvynės Sargas” 1954 m. 51 p.

3 “Draugas” 1955 m. spalio 8 d. II d.

Bet pats Krupavičius, kaip matėme, savo vaidmenį žemės reformos sumanyje, planavime ir įvykdyme vertina per kukliai. Jis neatėjo į Žemės reformos valdybą ir vėliau į seimo Žemės reformos komisiją kaip koks pašalietis atlikti reikalingo darbo ir pribrendusio uždavinio. Jis tuo reikalu jau seniai rūpinosi, tiesiog juo gyveno, ilgą laiką studijavo jo problemas, jas gynė nuo kitokių prileidimų, anksti tai reformai ruošėsi, visur ją populiarino — jis buvo svarbiausias asmuo, kuris tą reikalą visuomenėje pribrandino, ją reformai paruošė. Todėl jis ir to darbo — atitinkamų įstatymų pravedimo ir jų įgyvendinimo — ėmėsi su tokiu ryžtu ir vykdė su tokia valia ir dėl jo dirbo su tokiu pasiaukojimu, kad jos įgyvendinimas neišskiriamai rišosi su jo vardu: jis buvo vienas svarbiausių jos iniciatorių ir jos vykdytojas.

Nors dvarų žemės buvo nusavintos pagal seimo priimtą Žemės reformos įstatymą, buvo žinoma, kad tai daugiausia vyksta pagal Krupavičiaus planą. Ir dvarininkai dėl dvarų netekimo kaltino tik Krupavičių.

J. Kuprionis mano, kad, jei nebūtų buvę Krupavičiaus, krikščioniškasis blokas nebūtų pravedęs to Žemės reformos įstatymo. Tik jam vadovaujant, pavyko pasiekti vieningumą viso to bloko žmonių, kurie gal labiausiai respektuoja nuosavybės principą, ir vieningai jį priimti. Ir tik su žemės reformos klausimais išėjus kunigui, jau per keletą metų ruošiamam Krikščionių demokratų partiją žemės reformai, giliai išstudijavusiam socialinius ir nuosavybės klausimus, suradusiam bazę popiežių enciklikose, išaiškinusiam, kad žemės reforma sutinka su Bažnyčios mokslu ir popiežių nurodymais ir kad ji Lietuvai yra būtina reikalinga, — ji galėjo būti priimta. Taip, tik Krupavičiaus dėka krikščioniškasis blokas tą žemės reformos įstatymą parėmė ir priėmė.¹

1 J. Kuprionis, Lietuvos žemės reforma ir Krupavičius, "Draugas" 1962 m. spalio 20 d.

Dr. A. Maceina, atrodo, nesutinka su Krupavičiaus kuliu pasisakymu, kad ne jis yra žemės reformos autorius, o kolektyvas — Lietuva. "... socialinės reformos Lietuvoje nebuvo anoniminės, nebuvo kurios nors grupės ir partijos pribrandidintos ir įvykdytos, bet jos buvo vieno žmogaus nuojautos, valios ir užsidegimo vaisius. Ir to žmogaus vardą nešiojate Jūs, Kunige Pirmininke. Objektyvus istorikas negali to nepastebėti ir nepabrėžti".¹

"Jeigu Krupavičius nebūtų daugiau nieko padaręs nei prieš tai, nei po to, tai šiuo vienu įstatymu jis jau užsitarnavo socialinio reformatoriaus vardą."²

7. Žemės reformos vykdytojas

Žemės reforma Lietuvoje buvo pradėta vykdyti 1919 metais, taigi ketveriais metais anksčiau, negu Krupavičius pėrėmė to vykdymo tolimesnį organizavimą bei jo priežiūrą. Pasiremiant Lietuvos valstybės tarybos išleistais laikinisiais žemės reformos įstatymais, jau nelaukiant nė Steigiamojo seimo išrinkimo, buvo pradėta dalinti žemę Lietuvos kariuomenės savanoriams. Bet tas dalinimas atrodo daugiau simbolinis. Per ketverius metus, esant žemės ūkio ministeriais J. Tubeliui ir J. Aleksai, buvo išdalinta 64,671 ha žemės. Pradžioje tas dalinimas vyko sparčiau, vėliau sulėtėjo ir turėjo tendenciją visiškai sustoti. Taip 1919 metais buvo išdalinta 5,313 ha, 1920 m. 17,692 ha, 1921 m. 21,853 ha, 1922 m. 14,835 ha ir 1923 metų pirmąjį pusmetį tik 5,742 ha. Tokiu tempu vykdant bežemių ir mažžemių aprūpinimą žeme, tai būtų užsitęsę 20-30 metų. Nesiimant energingesnio dalinimo, žemės reformai grėsė nepasisekimas. Anot Kuprionio, šiam įstatymui pravesti reikėjo asmens, turinčio geležinę valią, sie-

1 Dr. A. Maceinos 1948 m. kovo 10 d. laiškas Krupavičiui.

2 J. Matulionis, Mykolas Krupavičius visuomeninėje veikloje, "Tėviškės Žiburiai", 1955 m. rugsėjo 27 d.

kiančio tikslo be kompromisų, nesusigiminiavusio ir nesusirišusio jokia bičiulyste su dvarininkais.

Tuo metu pasirodė, kad nebuvo geresnės išeities, kaip žemės reformos įgyvendinimą pavesti tam pačiam Krupavičiui, kuris taip stropiai pavertė ją įstatymu. 1923 metais, krikščioniškam blokui vėl laimėjus absoliučią daugumą Ant-rajame seime, E. Galvanauskui sudarant naują vyriausybę, prezidentas Stulginskis pasiūlė Žemės ūkio ministeriją atiduoti Krupavičiui: “Pravedei Žemės reformos įstatymą, tad eik ir įgyvendink jį. Pažiūrėsim, kaip išvirtąją košę išsrėbsi”, pasakė jis atsisakinėjančiam Krupavičiui. Spiriamas jis tą naštą pasiėmė. Iš karto jis pradėjo reformą vykdyti energingai ir sparčiai. Lygiagrečiai turėjo būti dalinami dvarai ir skirstomi kaimai į viensėdžius. Du trečiadalius turimų darbininkų jis skyrė pirmajam uždaviniui, o trečiadalį jis paliko kaimams skirstyti. Degančiu uždaviniu jis laikė žmonių aprūpinimą žeme. Taigi Krupavičius pasidarė žemės ūkio ministriu specialiai pravesti žemės reformai.

Bet ministerio pareigos nesiribojo tik žemės reformos pravedimu. Be žemės reformos, kaip specialios paskirties darbo, ministeriaudamas Krupavičius turėjo rūpintis ir visa ministerija su visomis jos apimamomis sritimis ir funkcijomis, kas taip pat sunaudojo nemaža jo energijos.

Perėmęs ministeriją, jis rado joje jam pasaulėžiūriškai nepalankų tarnautojų sąstatą. Kairiųjų pažiūrų tarnautojai, sužinoję, kad kunigas Krupavičius bus jų ministeris, nutarė prieš tai protestuoti — pareikšti jam nepasitikėjimą. Tik jam įžengus į ministeriją, tą pačią dieną prisistatė trys vyrai pareikšti tam nepasitikėjimui. Jų nepasitikėjimo pagrindas — kad jis kunigas. Bet ministeris Krupavičius, ramiai išklauses jų pareiškimą, atsakė:

— Ne aš jūsų pasitikėjimo reikalingas, o jūs mano. Kas nenorės su manimi dirbti, prašau įteikti pareiškimą. Kiekvieną patenkinsiu. Nei ministerija, nei Lietuva dėl to nesugrius.

Bet tik vienas atsilankiusiųjų buvo įteikęs prašymą atleisti jį iš pareigų. Prašyme buvo nurodyta, kad jis pats nesutinka su savo padarytu žygiu; bet, kadangi jis pirmininkavęs prieš ministerį protestuoti skirtam tarnautojų susirinkimui ir nesulaikęs ministeriui nelojalios ir nelegalios rezolucijos, jis laiką save kaltu, ir jo sąžinė ir garbė neleidžianti pasilikti senose pareigose. Už jo garbingą pasielgimą Krupavičius jį pagyrė ir paliko jį toje pačioje tarnyboje.

Krupavičius nesinaudojo galimomis progomis atleisti jam nepalankių pažiūrų tarnautojus ir jų neatleidinėjo, o žiūrėjo, kad jie nepaisant, kokių jie būtų įsitikinimų, būtų tik lojalūs Lietuvos vyriausybei, nesabotuotų ir būtų ištikimi Lietuvai. Todėl jis turėjo tik vieną departamento direktorių savo pažiūrų žmogų; visi kiti priklausė įvairioms kitoms srovėms. Net aukščiausią visoje ministerijoje savo kategorija pareigūną — žemės reformos valdytoją — paskyrė ne savo partijos žmogų tikėdamas, kad jis savo darbą atliks geriau negu kas kitas.

Kitaip ministeris Krupavičius traktavo tarnautojų nesąžiningumą ir nepareigingumą. Savo ministeriavimo pradžioje, atėjęs ryte į ministeriją, nerado darbe daugelio tarnautojų. Jis griežtai įspėjo, kad laiku į darbą neateinantieji tarnautojai turės pasitraukti iš tarnybų. Panašiai pasielgė, kada kartą, eidamas koridorium, išgirdo vienoje raštinėje triukšmą. Pradaręs duris, rado tarnautojus šokančius. Tada jis paliepė departamento direktoriui atleisti iš darbo jo nurodytą tarnautojų nuošimtį, nes jiems trūksta darbo.

Suprantama, žemės ūkio ministeris pačios žemės reformos nevykdė, o tik, būdamas tą reformą vykdančio labai plataus aparato viršūnėje, ją dirigavo, sekė, prižiūrėjo, koregavo. Reformą vykdė specialiai tam reikalui sudarytas Žemės reformos departamentas Žemės ūkio ministerijoje su departamento direktorium ir žemės reformos valdytoju, kuris buvo atsakingas už visą žemės reformos darbą ir jos eigą. Apskri-

tyse tos reformos vykdymo atstovai buvo žemės tvarkytojai. Kandidatus žemei gauti ir jiems sklypus parinkdavo žemės reformos apskričių ir valsčių komisijos. Valsčių komisijos savo sudarytus projektus siūsdavo apskričių komisijoms, o šios — žemės reformos valdytojui, kuris departamento peržiūrėtus projektus perduodavo žemės ūkio ministeriui. Ministerio parašas užbaigdavo žemės paskyrimo procedūrą. Gavęs žemę, naujakurys galėjo pradėti joje šeiminkauti. Skundų aukščiausia instancija taip pat buvo ministeris. Šiaip jis nedaug tegalėjo įsiterpti į žemės skirstymą. Nuo jo daugiausia priklausė žemės skirstymo tempas. Bet, esant ministeriui galutine žemės dalinimo instancija, per jo rankas turėjo pereiti visų dvarų nusavinimo ir žemės paskyrimo naujakuriams bylos. Ant visų jų jis turėjo rašyti savo rezoliucijas, taigi su visomis jomis jis turėjo susipažinti. Bet Krupavičius ir į tą formalų reikalą nežiūrėjo paviršutiniškai. Archyvo dokumentuose likusios jo rezoliucijos, pasak vėliau turėjusio progos su jomis susipažinti Liudo Šmukščio, rodo jo nuoširdų įsigilinimą į per jį praėjusius klausimus.

Prisibijodamas dėl dvarininkų skundų galimo užsienio ir ypač Lenkijos įsikišimo, Krupavičius žemės reformą vykdė skubotai. Ir kada vienu metu atrodė, kad lenkai rimtai ruošiasi pradėti veikti prieš Lietuvos nepriklausomybę, Krupavičius, prezidento Stulginskio įtaigojamas, net sumažino kaimų skirstymą į viensėdžius, o paspartino dvarų dalinimą.

Žemės reformos priešininkai visaip aiškino tokį jo stropų žemės dalinimą ir patį ministerį praminė dvarų darchytoju, kumečių ministriu, o kiti jį tiesiog apšaukė bolševiku. Bet tai nepaveikė jo užsimojimų. Jis jautėsi atliekęs labai svarbų istorinį darbą ir ėjo savo užsibrėžtu keliu. Jis “planavo. Vykde. Tikrino. Dažnai vienas, o kartais su prezidentu A. Stulginskiu lankė naujakurius ir jų kylančias iš žemės sodybas”.¹

1 D. Jasaitis, Mykolas Krupavičius, “Draugas”, 1965 m. gruodžio mėn.

Jau per 1923 metų antrą pusmetį buvo išdalinta žemės daugiau, negu per praėjusius trejus metus. Krupavičiui ministeriaujant, 1923 metais buvo išdalinta 81,374 ha, 1924 m. 136,057 ha, 1925 m. 124,154 ha ir per 1926 metų pirmą pusmetį — 76,020 ha. O tai sudarė du trečiadalius visos per dvidešimt metų, vykdant žemės reformą, išdalintos dvarų žemės.

Prieš perimant Krupavičiui Žemės ūkio ministeriją, dvarininkai dar taip neįtūtė žemės reformos grėsmės. Bet, perėmus jos vykdymą Krupavičiui, jie pajuto sparčiai vykdomą dvarų dalinimą; pajuto įvykstant kažką jiems baisaus — nesulaikoma ir neatšaukiama: pajuto Krupavičiaus nepalenkiamą valią įvykdyti Steigiamojo seimo priimtą dvarų išdalinimo įstatymą, pagal kurį žemė pereis ją dirbantiems. Negalėdami sulaikyti dvarų žemės dalinimo prašymais ir skundais, jie nukreipė savo akciją prieš ministerį Krupavičių, kaltindami jį, kad jis esąs kunigu pasivadinęs bolševikas, pas kurį daugeliui jų atrodė net baugu ateiti. Iš tiesų dėl kai kurių jų arogantiškos laikysenos ministeriui tekdavo nevienam ir duris parodyti.

Kartą atėjusi pas jį į ministeriją dvarininkė nuo Panevėžio prakalbino jį lenkiškai.

— Ar Tamsta nekalbi lietuviškai?

— Lietuviškai aš kalbu tik virtuvėje su tarnaitėmis.

Krupavičiui pirštu parodžius duris, ji, nieko nesakydama, išėjo. To pasikalbėjimo išdava buvo ta, kad po to dvarininkai į jį kreipėsi tik lietuviškai. Jis išklausydavo visus besikreipiančius, nors nedaugelio dvarininkų prašymus galėdavo patenkinti. Kartą jauna dvarininkė audiencijos metu verkdama prašė ministerį palikti ir jai savininkams paliekamą dvaro dalį, nes be jo dalies sužadėtinis jos nebeves. Krupavičius jai atsakė, kad jos sužadėtinis yra jos nevertas, jei tik dėl jos dalies nori ją vesti. O dalies jis jai palikti negalės.

Kartą, išėjęs į laukiamąjį, jis rado verkiančią moterį. Norėdamas suprasti jos verksmo priežastį, jis pakvietė ją į kabinetą. Čia ji verkdamą papasakojo, kad dvarininkai Krupavičių laiko bolševiku. Bet ji, pamačiusi laukiamajame kryžių, supratusi, kad ministeris, kurio laukiamajame ir kabinete kabo kryžiai, negali būti bolševikas. Dabar ji supratusi, kad dvarų netekimas yra teisinga Dievo bausmė dvarininkams už jų praeitį. Taip ji, nieko nebeprašiusi, apsiverkusi išėjo.

Ir su dvarininkų skundais Krupavičius nenorėjo būti šališkas. Teisingus ir pagrįstus skundus jis sprendė objektyviai. Taip kartą atėjo pas jį su skundu Švėkšnos dvaro savininkas grafas Pliateris, su kuriuo jis kitados, tirdamas kumečių skundą, turėjo nelabai malonų susitikimą. Dabar Pliateris, pateikdamas atitinkamus įrodymus, skundėsi, kad parceliuojant jo dvarą, jam buvo palikta blogiausia ir toliau nuo dvaro trobesių esanti žemė ir taip sudarkytas jo ūkis. Krupavičius ištyręs rado, kad skundas buvo pagrįstas ir įsakė palikti jam ūkiui tinkamą ir aplink dvaro trobesius esančią žemę. Gerokai vėliau jis girdėjo, kad Pliateris buvęs jam dėkingas ir jį gerbiąs.

Nebūdamas labai linkęs susitikti su dvarininkais, kurių prašymų bei skundų dažniausiai jis negalėdavo patenkinti, Krupavičius priimdavo visus ūkininkus, bežemius ir mažžemius, kurie pas jį turėjo kurių nors žemės ūkį liečiančių reikalų, ir buvo su jais labai mandagus. Todėl beveik visada būdavo norinčių su juo kalbėti žmonių, ir ministeris juos visus išklausedavo ir pavesdavo atitinkamiems pareigūnams sutvarkyti jų reikalus. Jis turėjo kantrybės išklaudyti kiekvieną, nepriekaištaudamas dėl jų reikalų menkumo ar jo laiko trukdymo. Susidarydavo norinčių su juo kalbėtis ilgos laukiančių eilės, kurios nusitęsavo ne tik per koridorių, bet dar ir gatvėje. Kai kas prikaištingai kalbėdavo, kad ministeriui nebuvo reikalo tiek daug gaišti ir visus priiminėti — ta galėjo atlikti departamentų direktoriai ir kiti ministerijos tar-

nautojai. Bet, būdamas nuoširdus demokratas, Krupavičius vengė biurokratizmo, dėl kurio iš toli atvykęs jam svarbiu reikalu paprastas žmogus negalėtų savo skundo išdėstyti demokratiškam ministeriui.

Žemės reformos vykdymą labai sunkino kvalifikuotų darbininkų trūkumas. Sparčiai reformą vykdant, pasitaikydavo nemaža klaidų, kurias reikėjo taisyti. Dar dažniau reformai ir apskritai darbui įstaigose kenkė nesąžiningi tarnautojai, su kuriais Krupavičius griežtai kovojo, šalindamas juos iš tarnybų ir net atiduodamas teismui.

8. Žemės ūkio kultūros pionierius

Krupavičius rūpinosi žemės ūkiu, ne vien draskydamas dvarus ir jų žemes dalindamas jos neturintiems. Greta bežemių ir mažažemių aprūpinimo žeme, jis rūpinosi plačiu mastu kelti žemės ūkio kultūrą bei didinti jos produktyvumą. Greta dvarų skaldymo vyko ir intensyvus kaimų skirstymas į viensėdžius. Krupavičiaus ministeriavimo metu buvo išskirstyta į viensėdžius 194,615 ha, likviduota 7,249 ha servitutų, nusausinta 10,842 ha pelkių bei šlapios žemės. Žemės ūkio kultūrai kelti įkurtos 3 aukštesnės ir 6 žemesnės žemės ūkio mokyklos, 7 žemės ūkio kursai ir 51 žemės ūkio klasė. Ūkininkams šviesti išleistos 29 knygos ir ūkininkams skirtas savaitraštis, turėjęs 80,000 prenumeratorių. Žemės ūkiui gerinti įkurti 278 gyvulių kergimo punktai, 280 javų valymo punktų, 23 vaisių džiovavimo punktai, 266 pieno perdirbimo bendrovės, 194 pieninės, 46 linų apdirbimo punktai, pastatyti 2 elevatoriai. Visų tų dalykų anksčiau nebuvo. Jie atsirado iš Krupavičiaus užsimojimo kelti Lietuvos kaimo gerovę. „Vis svajojau, kaip sutvarkysiu kaimo gyvenimą, kaip baigsim kaimuose purvus ir smarves, kaip iš tolo raudonus lietuviškas kaimas...“

Naujakuriams pinigais šelpti išleista bei išdalinta 1923 metais 2,578,000 litų, 1924 m. 4,056,000 litų, 1925 m. 4,436,000 litų ir 1926 metais 5,000,000 litų.

Be to, krikščionių demokratų vyriausybė įsteigė Žemės banką su 15 milijonų litų kapitalu.

Su kokia energija Krupavičius vykdė savo žemės ūkiui kelti planus ir kaip jis sugebėjo įvykdyti didelius dalykus per trumpą laiką, rodo jo Dotnuvos Žemės ūkio akademijos įkūrimas. Imdamasis iniciatyvos įkurti Lietuvoje aukštajai žemės ūkio mokyklai, ministeris Krupavičius paprašė tada Dotnuvoje veikusio Žemės ūkio technikumio mokytojus apsvaryti ir pareikšti jam savo nuomonę, kaip jie žiūrėtų į tos mokyklos perorganizavimą į žemės ūkio akademią. Išskyrus universitete dirbančius profesorius Z. Žemaitį ir J. Tonkūną, visi kiti technikumio mokytojai pritarė žemės ūkio akademijos įsteigimui Dotnuvoje. Turėdamas tokį pritarimą, Krupavičius ėmėsi reikalingų darbų akademijai įsteigti. Energingai jam reikalą ginant, greitai buvo seimo priimtas akademijos įstatymas ir ministerių kabineto priimtas akademijos statutai. Išsprendęs statuto klausimą, Krupavičius pristatė respublikos prezidentui A. Stulginskiui tvirtinti pirmuosius profesorius P. Matulionį ir J. Tonkūną ir docentus kun. F. Kemėšį, V. Ruokį, dr. V. P. Raulinaitį ir A. Rukuižą. Akademijos įkūrimui paspartinti Krupavičius sukviėtė naujai paskirtus profesorius į Žemės ūkio ministeriją, palinkėjo jiems vaisingo darbo ir pasiūlė ten pat padaryti akademijos posėdį ir išrinkti rektorių, prorektorių ir profesorių tarybos sekretorių. Taip Krupavičiui viską skatinant, Žemės ūkio ministerijos rūmuose įvyko pirmas Žemės ūkio akademijos posėdis ir rinkimai.

Tais pačiais metais spalio mėnesį žemės ūkio ministeris Krupavičius iškilmingai Dotnuvoje atidarė Žemės ūkio akademią.¹

1 Prof. A. Rukuiža, Prel. M. Krupavičius, Dotnuvos Žemės ūkio akademijos steigėjas, "Draugas" II d. 1950 m. vasario 11 d.

J. Kuprionis Krupavičiaus vaidmenį šiaip įvertino: “Krupavičius, kaip žemės reformos vykdytojas, toli praaugo savo politinės grupės ribas. Tokiu jis pasirodė ir savo veikla okupaciniais metais tremty Vokietijoje ir išėivijoje. Savo nuopelnais Krupavičius jau priklauso nebe kuriai grupei, bet visai tautai”.¹

Katalikiškam blokui rinkimus į III seimą pralaimėjus, žemės reformą toliau energingai vykdė dr. J. Krikščiūnas. Bet po gruodžio 17 dienos perversmo tautininkų valdžia ją sulėtino. Buvo pakeistas ir Žemės reformos įstatymas, kuriuo dvarininkams paliekamos žemės norma buvo pakelta iki 150 ha ir tuo būdu buvo sumažintas dalinamos žemės fondas 166,040 ha žemės plotu. Taip apie 13,600 šeimų jau nebegavo žemės, ir buvo sustiprintas lenkiškasis elementas. Patenkinant norinius žemės gauti, buvo duodami mažesni sklypai, negu anksčiau buvo numatyta. Net kariams žemės pritrūko. Tada vėl buvo pakeistas įstatymas, ir leista vietoje žemės savanoriams duoti pinigines pašalpas. Tuo būdu 473 savanoriai gavo pašalpas iki 4,800 litų.

V. RINKIMUS PRALAIMĖJUS

1. Politinė situacija, išrinkus III-ji seimą

Rinkimų laimėjimą ir pralaimėjimą nulemia įvairios priežastys. Kiekvienas politikas, kandidatuodamas rinkimuose, rizikuoja pralaimėti. Krupavičius apie rinkimus kalbėjo kaip apie sunkiai išpėjimą mįslę — tai lyg loterija. “Demokratinėse santvarkose pralaimėjimai — paprasčiausias reiškinys. Pralaimėjimas nėra tragedija ir nedaro pralaimėjusiam gėdos.

1 J. Kuprionis, Lietuvos žemės reforma ir Krupavičius, “Draugas”, 1962 metų spalio 20 d.

Šiandien aš, rytoj tu, o poryt vėl aš”.¹ Ir Krupavičiaus vadovaujamam blokui, anksčiau laimėjusiam trejus iš eilės rinkimus, ketvirtųjų pralaimėjimas buvo visiškai natūrali politinio gyvenimo išdava.

Kaip Krupavičius sutiko III seimo rinkimų pralaimėjimą, rodo jo paties pasisakymas: “Suprantama, kiekvienas pralaimėjimas yra nemalonus dalykas. Nesidžiaugė juo ir krikščionys demokratai. Bet ir nenusiminė dėl to pralaimėjimo. Jie gavo progos po ilgo ir sunkaus darbo kiek kveptelėti, nusikratė didelės atsakomybės, kokią tenka nešti esant valdžioje”. “Pralaimėjimas krikščionims demokratams nebuvo staigmena. Jie prie jo pasirengė ir jį nujautė”.²

Išrinkus III-ji seimą, krikščioniškasis blokas turėjo vyrvimą seime ir vyriausybėje perleisti kairiųjų partijų koalicijai, nors su trisdešimt atstovų seime jis dar buvo galingas blokas. Dėl to pralaimėjimo nenusimindamas, Krupavičius buvo nusišatęs ir toliau pozityviai dirbti. Krikščionys demokratai buvo numatę eiti į koaliciją su tada stambiausia partija — valstiečiais liaudininkais, — žinoma, jei bus jų pakviesti. Bet tokio pakvietimo jie nesulaukė. Renkant seimo prezidiumą, paaiškėjo, kad laimėtojai nemano sudaryti platesnės koalicijos, nors jie atstovų daugumos ir neturėjo. Į prezidiumą buvo išrinktas tik vienas krikščioniškojo bloko atstovas, visiškai neprisilaikant įvairių grupių seime turimų atstovų proporcijos.

Krupavičius dar laukė, kad respublikos prezidentas dr. K. Grinius pagal bendrą parlamentarinę tradiciją, prieš sudarydamas vyriausybę, pakvies jį pasikalbėti dėl naujos vyriausybės sudarymo. Bet prezidentas Grinius jį pakvietė vėliau tik jam pranešti apie jau sudarytą valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybę, apie kurią jau visi žinojo iš laik-

1 “Draugas” 1957 m. sausio 4 d.

2 “Draugas” 1957 m. sausio 14 d.

raščių. Krikščionys demokratai į koaliciją nebuvo pakviesti — palikti opozicijoje.

Valstiečiai liaudininkai su socialdemokratais norėjo savo koalicijoje turėti ir tautininkus, su kuriais susiblokavę jie dalyvavo rinkimuose. Jie pasiūlė A. Smetonai valstybės kontrolieriaus vietą. Bet šis už dalyvavimą koalicijoje pareikalavo A. Voldemarui užsienio reikalų ministerio vietos, su kuo liaudininkai nesutiko. Taip pasibaigė jų bendradarbiavimas.

Bet valstiečiai liaudininkai kartu su socialdemokratais dar neturėjo seimo daugumos. Jai sudaryti jie į koaliciją pasikvietė vokiečių, lenkų ir žydų mažumas. Jų atstovai sutiko remti vyriausybę už tam tikrus pažadus. Bet mažumos greitai apsunokino pozicijos darbą, vis keldamos savo reikalavimus. Krupavičius iš to viso įsitikino, kad valstiečiai liaudininkai bendradarbiavimą su mažumomis laikė parankesniu, negu su krikščionimis demokratais.

Į valstiečių liaudininkų sudarytą ministerių kabinetą įėjo ir du krikščionims demokratams labai nepalankūs socialdemokratai: švietimo ministeris Vincas Čepinskis ir vidaus reikalų ministeris Vladas Požėla. Jie abu savo taktika darė ir valstiečiams liaudininkams nesmagumų, dėl kurių šie vėliau norėjo juos pakeisti, atsižadėti koalicijos su socialdemokratais. Dėl jų vedamos politikos opozicija buvo įteikusi ne vieną interpeliaciją. Švietimo ministeris Čepinskis leido tada jau gerokai nusilpusiai lenkų mažumai steigti buvusiuose aplenkėjusiuose rajonuose arti devyniasdešimt naujų mokyklų, kurias lankė ir lietuvių vaikai, o Požėla buvo 1919 metais Vilniuje dalyvavęs Kapsuko sudarytoje Laikinojoje revoliucinėje darbininkų ir valstiečių vyriausybėje; ¹ dabar būdamas vidaus reikalų ministru, jis toleravo dažnas bolševikuojančių demonstracijas ir nekludė komunistų agentams atvirai veikti.

1 Reikalų vedėjo titulu, 'Lietuvių enciklopedija' XXIII tomas, 386 p.

Kairioji tautinių mažumų remiama koalicija užsibrėžė iš karto daug ką pakeisti. Tuoju panaikino karo stovio likučius, kurie iš esmės tiko tik prilaikyti priešvaltybiniam judėjimui, išleido amnestijos įstatymą, pagal kurį buvo iš kalėjimų paleisti visi kaliniai, nuteisti už priešvalstybinius nusikaltimus. Vyriausybė savo prisistatymo deklaracijoje pasisakė už mokyklų sulaicistinimą. Pradėta skubiai atleidinėti iš kariuomenės kitokių pažiūrų karininkus ir iš įstaigų valstybės tarnautojus, juos keičiant dažnai mažiau kvalifikuotais asmenimis. Krupavičiui visa tai reiškė Lietuvos interesų požiūriu nepateisinamą posūkį.

2. "Nebūsim opozicija dėl opozicijos"

Ilgokai valstybės vairą valdęs, krikščioniškasis blokas atsidūrė opozicijoje. Sumažėjo ir to bloko vieningumas. Krupavičius jau negalėjo jaustis visos opozicijos vadu, nes anksčiau krikščioniškąjį bloką sudarę frakcijos po rinkimų nebesudarė tikrai vieningo opozicijos bloko. Nebuvo dėl opozicinės veiklos susitarta ir su tautininkų trijų atstovų grupe. Todėl Krupavičius toliau kalbėdavo daugiau krikščionių demokratų frakcijos vardu, suprasdamas, kad ji remia Ūkininkų sąjungos ir Darbo federacijos frakcijas.

Pirmas jo didesnis pasisakymas, jam esant opozicijoje, buvo svarstant Sleževičiaus vyriausybės prisistatymo deklaraciją. Tada jis išdėstė krikščioniškojo bloko pažiūras dėl tos deklaracijos. Prieš pasisakydamas dėl pačios deklaracijos, kurioje buvo išdėstyti naujos vyriausybės planai bei užsimojimai, daug kur priešingi buvusios pozicijos kryptiniai, jis trumpai palietė pagrindines krikščioniškojo bloko pralaimėjimo priežastis. Svarbiausia jų jis laikė lietuvių visuomenės politinį nenusistovėjimą, nepakankamą susiorientavimą partijų siekimuose ir idealuose; antra priežastimi jis laikė neribotą

buvusios opozicijos agitaciją ir trečia — gyvenamojo laikotarpio finansinę krizę.

Pereidamas prie pačios deklaracijos, Krupavičius palygino skirtumus tarp buvusios ir naujosios pozicijos. Atėjusi valdyti koalicija, apie kurią Krupavičius jau turėjo susidarius savo pažiūrą, atsinešė eilę naujų principų, keičiančių pačius valstybinio gyvenimo pagrindus. Būdingais naujosios koalicijos bruožais jis laikė: 1. konstitucijos nerespektavimą, kartais veikiant prieš ją arba šalia jos, 2. žemės privatinės nuosavybės dėsnių neigimą, kuris buvo nekartą pareikštas, ruošiant ir svarstant žemės reformą, 3. priešišką nusistatymą religijos ir Bažnyčios atžvilgiu; reikalavimą atskirti Bažnyčią nuo valstybės tikslu silpninti Bažnyčią visokiais būdais.

Kitus, daugiau taktinius skirtingumus naujosios vyriausybės užsimojimuose bei darbuose Krupavičius nurodė: 1. davimą per didelių teisių nelojalioms tautinėms mažumoms — Klaipėdos kultūrbundininkams ir lenkams, 2. nusistatymą paleisti iš kalėjimų valstybiškai nepatikimą elementą, 3. kėsinimąsi prieš kariuomenę ir joje vykstančius karininkų atleidimus.

Pasisakydamas dėl būsimųjų krikščionių demokratų frakcijos santykių su socialistine vyriausybe, Krupavičius pareiškė: “Mes, kaip valstybinė partija, stovėjusi valstybės priešakyje šešerius metus, išvedusi ją iš mirtinų pavojų ir pastačiusi ją ant stiprių kojų, sudariusi sąlygas jai tvirtėti ekonomiškai ir kultūriškai, dirbsim ir toliau tautos ir valstybės naudai. Mes paremsim kiekvieną vyriausybės Lietuvai naudingą darbą. Mes nebūsime opozicija dėl opozicijos. Mes darbo atėjome dirbti, ne jo kliudyti. Mūsų santykiai su vyriausybe priklausys nuo to, kiek vyriausybė pagerbs mūsų svarbiausius idealus: krikščionybę, demokratybę ir tautybę, kiek ji neleis jų griauti, kiek lietuvių katalikų teisių nesiaurins, kiek katalikų nestums iš visuomenės darbo ir nestatys jų į posūnių vietą. Bet, jei vyriausybė užmiršus, jog ji yra katali-

kiškos Lietuvos vyriausybė, paskelbs katalikams kovą, jei bus vedama Lietuvos interesų parceliacija be aiškaus valstybinio nusistatymo mažumų naudai, jei ji savo darbais pastatys Lietuvos gyvybę į pavojų, — mes stosime į griežtą opoziciją. Mes paskelbsim vyriausybei aršią kovą. Mes neleisim jai naikinti ir žudyti tai, kas brangu visai Lietuvai. Mokėjom mes dirbti ramų valstybės darbą, mokėsime ir kovoti su tų darbų griovikais. Ir mes kovą laimėsime, nes visa katalikiškoji ir lietuviškoji Lietuva su mumis”.¹

Taip savo aptartos opozicinės linijos Krupavičius praktiškai ir laikėsi. Jo vadovaujama opozicija niekada nebuvo išėjusi iš valstybingumo ribų. Tai buvo pozityvi opozicija. gerus valdžios darbus rėmė, su blogais kovojo. Kovų metodai buvo pozityvios opozicijos metodai. Bet, kur reikėjo, Krupavičius pasakydavo kietesnę ir karštesnę žodį.

Trumpu kairiųjų partijų valdymo metu progų opozicijai pasisakyti netrūko. Kairioji vyriausybė stipriai pasuko į kairę ir savo darbais rodė, kad ji buvo užsimojusi į kairę pasukti Lietuvos gyvenimą. Opozicija seime protestavo dėl daugelio vyriausybės darbų. Ypač ji kaltino vyriausybę, kad ji davė per daug laisvės komunistiniam elementui per dažnai ir triukšmingai demonstruoti, ruošti mitingus ir streikus, gresiančius krašto tvarkai ir saugumui. Krikščioniškasis blokas ir tautininkai įteikė seimui keletą interpaliacijų: dėl žymių ir kovose dėl nepriklausomybės pasižymėjusių karininkų ir daugelio civilių pareigūnų atleidimo iš tarnybų, pakeičiant juos mažiau kvalifikuotais ir nepatyrusiais tarnautojais, dėl vidaus reikalų ministerio Požėlos paskelbtos streikų instrukcijos, dėl komunistinio veiklumo, drauge kylančio su profesinių sąjungų judėjimu, dėl su Sovietų sąjunga sudarytos nepuolimo sutarties, dėl švietimo ministerio leidimo steigti daugelį lenkiškų

1 Cituota iš dr. Vl. Viliamo straipsnio “Lietuvos seimai ir jų grupinė diferenciacija”, “Tėvynės Sargas 1957 m. (14) nr. 44 p.

mokyklų, dėl jo užsimojimo šalinti iš mokyklų religiją ir lietuviškumą. Karščiausias diskusijas seime sukėlė interpeliacija dėl policijos elgesio su studentais ateitininkais ir tautininkais Lukšio gatvėje. Tą interpeliaciją paremdamas, Krupavičius pasakė griežtą kalbą, apkaltindamas vidaus reikalų ministerį Poželą, įsakiusį pėsčiajai ir raitajai policijai išsklaidyti iš mitingo, įvykusio Liaudies namuose, išėjusius, šaliगतviais ėjusius ir jokios netvarkos nedariusius studentus, norėjusius šaliगतviais eiti į Karo muziejaus sodelį padėti vainiko prie Nežinomo kareivio kapo. Dėl tų policijos veiksmų, ypač dėl jos įsibrovimo į Karo muziejaus sodelį, Krupavičius kaltino ministerį Poželą, prikišdamas jam jo veiklą su Kap-suku Rusijoje ir 1919 metais Vilniuje. Jis kaltino dėl policijos užpuolimo krašto ateitimi susirūpinusių, tautiškai nusistačiusių Lietuvos universiteto studentų, kurių tarpe buvo kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės pasižymėjusių savanorių. Jis kaltino ministerį Poželą, pasiuntusį policiją prieš patriotiškai nusistačiusią ir jokios netvarkos nesukėlusią studentiją, kada tuo pat metu leidžiama komunistuojančioms miniams triukšmingai demonstruoti Kauno gatvėse. Pozicija tos interpeliacijos nepriėmė, seime studentus pavadino netvarką kėlusiais chuliganais, pagrasindama ateityje prieš juos dar energingiau reaguoti.

Tas įvykis gal labiausiai sukrėtė Lietuvos visuomenę ir labai atsiliepė į to meto nuotaikas. Krupavičiaus griežtas reagavimas seime paryškino to meto vyriausybės pasirinktų metodų klaidingumą. Liaudininkai gerokai vėliau, norėdami rasti ryšį tarp krikščionių demokratų ir gruodžio 17 dienos perversmo, aiškino, kad toje savo kalboje Krupavičius kurstė nuversti valdžią ir tuo prisidėjo prie perversmo. Tiesa, toje kalboje buvo aštriai kritikuojamas vidaus reikalų ministeris ir jo įsakymas, privedęs prie riaušių. Tačiau to seimo posėdžio stenograma nerodo jokio kurstymo. Kairiųjų valdžios nenaudai galėjo visuomenę paveikti ne tiek aštri Kru-

pavičiaus ano nelemto įvykio kritika, kiek pačių kairiųjų seimo atstovų policijos elgesio išteisinimas ir patriotiškos studentijos apšaukimas chuliganais.

Krupavičiaus, kaip opozicijos vado, veiklą yra trumpai aprašęs tada buvęs seimo atstovas Leonardas Šimutis. Pasak jo, Krupavičius, ir būdamas opozicijoje, vedė konstruktyvią politiką: "Ryškiai pastebėdavau, kad Krupavičiui ir jo kolegoms rūpėjo ne partiniai, o valstybiniai reikalai. Kritikuodamas vyriausybės seimui pateiktus įstatymų projektus, turėjo galvoj tik žmonių ir valstybės gerovę". "Jo kalbos buvo pozityvios, iškalbingai nurodančios pozicijos kai kuriuos nuklydimus ir turinčios tikslą juos atitaisyti. Jis kalbėdavo kaip jau gerai patyręs politikas ir valstybininkas".¹

Ir pats Krupavičius jo vadovautą krikščionių demokratų opozicinę veiklą vertino pozityviai: jie gerus darbus rėmė, su blogais kovoję. Dėl tos veiklos metodų jis nebijojo atsakomybės prieš tautą ir valstybę.

Būdamas vienas veikliausių opozicijos atstovų, Krupavičius stropiai sekė pozicijos darbus, jos užsiangažavimą pasukti į kairę valstybinį gyvenimą, jos paleidimą laisvai veikti krašte anarchiją keliančio bei gresiančio elemento ir visuomenėje besikeičiančias nuotaikas.

Daug kam atrodė, kad padėtis Lietuvoje darėsi vis labiau pavojinga. Krupavičius anuo metu netikėjo, kad raudonosios bolševikų rankos vadovaujamas tamsus elementas galėtų sunakinti Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, suprantama, jei tik vyriausybė neparodys didesnio neapdairumo ir apsilėidimo. Jis buvo linkęs optimistiškai vertinti ateitį ir tikėjo, kad viskas baigsis laimingai. Bet vis tik kartais ir jį imdavo kažkokia baimė dėl Lietuvos ateities, ir jis kartais pajusdavo savo nuomonės netikrumą. O tai buvo ne vien jo,

¹ Leonardas Šimutis, Darbo ir kovos ryšiai su prel. M. Krupavičium, "Darbininkas" 1970 m. rugsėjo 29 d.

bet ir bendra nuotaika, beįsigalinti Lietuvos visuomenėje po III-jo seimo rinkimų. Žmonių nusiteikimuose jis atpažino rytojaus dienos netikrumą, pesimizmą, baimę, nerimą. Ir jis sutiko su tada dar neaukšto laipsnio ir prie jokio visuomenės darbo neprisidėjusio karininko Stasio Raštikio ano meto padėties vertinimu: “Naujoji Lietuvos vyriausybė visai paleido valdžios vadeles iš savo rankų, o komunistų gaivalas, susidedas daugiausia iš žydų, pradėjo laisvai siausti krašte. Pradėjo viešos ir triukšmingos su išsišokimais ir įvairiais incidentais komunistų demonstracijos ne tik Kaune, bet ir provincijoje. Lietuviai buvo įžeidinėjami gatvėse, traukiniuose, autobusuose ir kitur”.

“Lietuvių nuotaikos krašte, ypač provincijoje ir kariuomenėje buvo labai prislėgtos. Visi buvo labai susirūpinę ir klausė, kas bus, kas bus. Buvo tik bendras labai didelis nepasitenkinimas visa vyriausybe dėl neveiklumo, dėl pataikavimo lenkų ir žydų mažumoms, ypač dėl laisvės komunistams”.¹

Ir pats prezidentas dr. Grinius matė reikalus krypstant į blogąją pusę. Pasak R. Skipičio, po įvykių Lukšio gatvėje su studentais Grinius jam pasakęs: “Matau, kad Požėla nesugeba tinkamu būdu tvarkos krašte palaikyti, o Čepinskis skubinasi patenkinti mažumų išpūstus reikalavimus, visai nežiūrėdamas ir nesuprasdamas lietuvių visuomenės, ypač jaunosios inteligentijos nuotaikų”.²

Tokioms nuotaikoms visuomenėje plintant ir tokioms nuomonėms pačioje vyriausybėje besiformuojant, Krupavičius jautė pareigą veikti dėl pozicijos užsimojimų lenkti mūsų kraštą į jam netinkamą socialistinę tvarką. Tačiau į jo dėl seimui įteiktą interpeliaciją pasakytas kalbas vyriausybės at-

1 Cituota iš M. Krupavičiaus “1926 metų gruodžio septynioliktoji”, “Draugas” 1956 m. lapkričio 30 d.

2 R. Skipitis, “Nepriklausomą Lietuvą statant”, Chicago, 1961, 418 p.

stovai aštriai replikuodavo ir nedarė atitinkamų išvadų. O tai blogino nuotaikas visuomenėje.

Tų laikų nuotaikų pasikeitimą sekdamas, Krupavičius matė, kaip į gatvę bei viešumą išėję individai ne tik triukšmavo, demonstravo ir kėlė nerimą, bet ėjo ir į susirinkimus ir ten kėlė netvarką. Socialdemokratų šaukiamus susirinkimus jie užvaldydavo. Atsilankęs į vieną jų susirinkimą, Krupavičius matė, kaip jį pradėjo socialdemokratai, bet jį užbaigė anie “nežinomieji”. Jis taip pat matė, kaip iš Laisvės alėja žygiuojančių demonstrantų išsiskyrė vienas ir rėkdamas puolė prie šaligatvyje stovinčio generolo J. Bulotos ir po to pro žmones matė jį stovintį be kepurės. Apie tą įvykį kalbėjo visa Lietuva. Bet daug vėliau, po daugelio metų, apie tą įvykį Krupavičius girdėjo versiją, kad tas Bulotos puolikas jam nesudavė, nes jo draugai jį sulaikė, reikalaudami, kad jis negadintų žygiuojančių gretų.

Komunistų laisvai ir triukšmingai Kauno gatvėse vykstančios demonstracijos Krupavičiui kėlė susirūpinimą, ypač kada jis prisimindavo policijos elgesį su niekam nepavojingais tautiškai nusistačiusiais studentais. Tai lyg rodė, kad policinė jėga disponuojančios institucijos lyg ir buvo palankesnės ir artimesnės gatvėse triukšmaujančioms minioms, negu Lietuvos ateitimi susirūpinusiai studentijai. Žiūrint tik Lietuvos reikalų ir rimties išlaikymo, sunku buvo suprasti bei pateisinti vidaus reikalų ministerio įsakymą, kurio vykdymas sudarė padėtį, apie kurią Krupavičius rašė: “Mačiau savo akimis studenčių ir studentų su perskeltais pakaušiais, sudraskytais drabužiais ir suraižytais nugaromis”. Bet, kai tada, tų įvykių metu, baimės apimta gatvėje prie jo prišokus tautininkė studentė Jonė Deveikytė klausė, kas bus toliau su Lietuva, jis atsakė:

— Aš tikiu lietuvių tautos genijum.

VI. DEMOKRATIJĄ LIETUVOJE BELAIDOJANT

1. Pakeliui į gruodžio 17 perversmą

Nors Krupavičius nepriklausė nei tiems, kurie ruošė gruodžio 17 dienos perversmą, nei tiems, kurių valdžia per tą perversmą buvo nuversta, pats perversmas jį giliai palietė ir kaip politiką, ir kaip Krikščionių demokratų partijos pirmininką, ir pagaliau kaip lietuvį — Lietuvos pilietį. Tas perversmas lietė ne tik jį įvykdžiusius ir iš valdžios nušalintuosius, — jis lietė visą Lietuvą ir Lietuvos ateitį. Tas perversmas užgniaužė demokratinę tvarką Lietuvoje, kur ji jau nebeturėjo progos būti atstatyta. Jis pakeitė ir Krupavičiaus gyvenimo kelią ir jį, jau stipriai pasireiškusį dar tik 41 metų valstybininką išbloškė iš politinio darbo ir prieš jo pastangas atstatyti Lietuvoje normalų politinį gyvenimą pastatė grubią policinę jėgą.

Kaip jam teko tą perversmą pergyventi ir kaip jis buvo įveltas į jo sudarytas situacijas, čia pasakojama, daugiausia pasiremiant jo paties prisiminimais, kuriuose jis bandė nuosirdžiai “kaip per išpažintį” atpasakoti tada įvykusius faktus.

Kaip Krupavičiui buvo žinoma, gruodžio 17 dienos perversmas nebuvo padarytas dėl kurių nors tuo metu iškilusių priežasčių. Jis buvo ruošiamas ilgai ir pradėtas ruošti dar tais laikais, kada vėliau nurodomų jo priežasčių dar visiškai nebuvo. Jis įvyko todėl, kad buvo politinė grupė, kuriai buvo nepakeliui su demokratinė santvarka, kurią ji pašiepdama vadino **seimokratija**, ir kuri buvo pasiryžusi paimti valdžią į savo rankas nekonstituciniu ir nelegaliu būdu. Ji turėjo savo įtakoje eilę karininkų, kurie, pasak buvusio krašto apsaugos ministerio K. Žuko, kalbėjo apie perversmą ir apie valdžios pavedimą A. Smetonai Steigiamojo seimo susirinkimo dieno-
mis. Ir buvęs Vyriausiojo štabo viršininkas pulkininkas K. Škirpa rašė, kad tautininkai, neturėdami plačių tautos sluoks-

nių pasitikėjimo, plėtė savo įtaką karininkų tarpe, išnaudami jų patriotizmą savo partiniams tikslams. Ir Škirpai 1925 metais buvo pasiūlyta prisidėti prie tautininkų krypties karininkų grupės, kuri projektavo jėga nuversti krikščionių demokratų valdžią. “Vėliau dar sužinojau, kad tautininkų partijos buvo daromi Sleževičiaus vadovaujamai valstiečių liaudininkų srovei pasiūlymai susitarus nuversti krikščionių demokratų valdžią, nelaukiant seimo rinkimų”.¹

Dar gerokai prieš III-jo seimo rinkimus A. Mačiuka su kitu asmeniu du kartus lankėsi pas Mykolą Biržišką, kviesdamas jį į sąmokslą nuversti krikščionių demokratų valdžią. Jis įrodinėjo, kad rinkimai nieko gera kraštui neduos, nežiūrint, kas juos belaimėtų. Taigi gruodžio sukilimas brendo jau ilgesnį laiką. Tik jam buvo panaudota tuo metu susidariusi valdžiai nepalanki nuotaika visuomenėje ir valdžios nesugebėjimas suprasti gresiančius pavojus. Tie patys perversmo rengėjai anksčiau prieš krikščionių demokratų valdžią kvietė liaudininkų žmones, o vėliau prieš kairiųjų partijų valdžią kalbino dalyvauti perversme krikščionis demokratų. Perversmininkų pašalintas respublikos prezidentas dr. K. Grinius pagrindine perversmo priežastimi laikė jį nuvertusių tautininkų nepasotinamą troškulį valdyti. Jų opozicija visoms seimų laikų valdžioms ir jų visų mokymas valdyti sudarė išpūdį, kad tautininkus gali patenkinti tik tautininkų valdžia ir demokratinės santvarkos nušalinimas. Tą jų nusistatymą gerai žinojo valstiečiai liaudininkai. Pasak R. Skipičio, Smetona keliais atvejais jį įtikinėjo, kad seimo atstovai nepribrendę valstybiniam uždaviniams spręsti, kad mūsų tauta dar nėra tiek išprususi, kad galėtų demokratiškai išrinkti tinkamą seimą, kad iš viso kažin ar betinka mūsų laikams demokratinė valdymosi forma.²

1 K. Škirpa, Pakeliui su Sleževičium, monografija “Mykolas Sleževičius” 238-9 p.

2 Rapolas Skipitis, “Nepriklausomą Lietuvą statant”, Terra, 1961, 416 p.

Gruodžio 17 dieną tautininkai nuvertė kairiųjų partijų pastatytą valdžią. Bet, jei ilgiau būtų buvusi krikščionių demokratų valdžia, jie būtų ir ją nuvertę, jiems palankių karininkų padedami. Tai patvirtino ir A. Voldemaro pasisakymas prieš 1926 metų rinkimus, į kuriuos tautininkai ėjo susibloka- vę su liaudininkais. Viename jų pasitarime M. Sleževičiaus bute, kada dar nebuvo aišku, ar rinkimų nelaimės krikščionys demokratai, Voldemaras pareiškęs, kad nesą reikalo bijotis krikščionių demokratų režimo ir jų laimėjimo, kariuomenė to režimo nepakešianti. Paklaustas, argi kariuomenė galėtų pa- daryti perversmą, Voldemaras atsakė, kad visa tai tik laiko klausimas. Grinius tada nustebęs paklausė, “Ar iš tikrųjų ka- riuomenė paklausys tautininkų?” “Taip”, atsakė jis, “armija mūsų”.¹ Bet liaudininkų vadai seime ir vyriausybėje iš tokio Voldemaro pasisakymo nepadarė atitinkamų išvadų jų pačių atžvilgiu, prileisdami, kad tai tinka tik krikščionims demok- ratams. Krupavičius iš to darė išvadą, kad jie tokiam tauti- ninkų planui pritarė.

Kad perversmas įvyko, kalta buvo ir pati kairiųjų parti- jų valdžia, kad ji leido įvykti. Tautininkais jie pasitikėjo greičiausiai dėl to, kad maža, vos tris atstovus seime teturinti ir tik su liaudininkų pagalba į seimą patekusi, grupelė, ne- turinti tautoje užnugario, jų manymu, negalės įvykdyti jokio perversmo. Jie paliko perversmą organizavusius karininkus savo vietose, nors jie apie juos ir žinojo, o šalino iš ka- riuomenės katalikus ir katalikams artimus karininkus.

Kad drąsių ir atkaklių karininkų grupė ruošė perversmą, tokias kalbas girdėjo krašto apsaugos ministeris, kariuo- menės vadas ir Vyriausiojo štabo viršininkas. Dieną prieš per- versmą, kalbamiems kariuomenės vadams dalyvaujant, pulkų ir divizijų vadų pasitarime pulkininkas O. Urbonas pranešė,

1 Mykolas Krupavičius, 1926 m. gruodžio septynioliktoji, “Draugas” 1956 m. gruodžio 6 d.

kad ruošiamas perversmas. Vadinas, vyriausybė žinojo apie perversmo galimumus, kartu žinodama, kad toks perversmas gali Lietuvą atiduoti svetimai jėgai — jos priešui, kuris tik laukė progos jai užgrobti.

O toks perversmas buvo jau seniai planuojamas bei organizuojamas, ir buvo ieškoma jam talkininkų. Tuojuo po III-jo seimo rinkimų į tada dar ministerio Krupavičiaus kabinetą apsilankė A. Merkys. Jis tautininkų vardu siūlė krikščionims demokratams sudaryti su jais koaliciją ir įtikinėjo Krupavičių neperleisti valdžios valstiečiams liaudininkams, nurodydamas iš jų valdymo kylantį pavojų Lietuvai. Krupavičius jo tokius argumentus paneigė nurodydamas, kad valstiečiai liaudininkai yra valstybinė ir patriotinė partija, turinti nusipelnusių žmonių, ir kad konstitucijos sulaužymas ir tautos valios paneigimas ir smurto įvedimas į valstybinį gyvenimą padarytų Lietuvai daugiau žalos, negu ta žala, kurią liaudininkai gali padaryti blogiausiu atveju savo valdymo metu katalikybei ir valstybės tvarkai. Kartu jis Merkiui pridūrė, kad tos ar kitos partijos pralaimėjimas demokratinėje santvarkoje yra kasdienis reiškinys — tai nėra katastrofa. Seimo rinkimai kartojasi kas kelinti metai, ir piliečiai, seimo kadencijai pasibaigus, turi teisę patikrinti savo valią. Ir kada Merkys dar įrodinėjo liaudininkų nepriaugimą valdyti ir tautininkų artimumą krikščionims demokratams, Krupavičius atrėmė, kad tautininkai yra dar jauna partija, su kuria krikščionys demokratai nerado artimesnių kontaktų, ir kad tautininkai yra artimesni liaudininkams, su kuriais susiblokavę jie ėjo į rinkimus.

Iš kalbamo pasikalbėjimo su Merkiu Krupavičius dar nedarė išvados, kad jis būtų vyriausias perversmo organizatorius ir vykdytojas. Jis panašiai, kaip ir dr. Grinius, jau tada manė, kad jais yra A. Smėtona su A. Voldemaru.

Žymiai vėliau, po eilės tautą sukrėtusių iš valdžios politikos kilusių įvykių, Merkys vėl lankėsi pas Krupavičių. Ši

kartą, motyvuodamas Lietuvai gresiančiais pavojais, įrodinėjo, kad reikia nuversti kairiųjų valdžią ir primygtinai kvietė jį ateiti į tam reikalui apsvarstyti jo bute kviečiamą pasitarimą. Krupavičius atsisakė.

Ir vienam, ir kitam atsisakymui Krupavičius turėjo savo partijos Centro komiteto pritarimą. Ta proga Centro komitetas nutarė nesikišti į tautininkų rengiamą perversmą ir jam nepadėti, o pasilikti nuošaly ir stengtis sukliudyti jų perversmo sumanymą.

Perversmo rengimo faktas Krupavičių pasiekė dar ir kitu keliu. Pas jį atėjo gen. K. Ladiga ir susierzinęs papasakojo, kad jis buvo pašalintas iš karininkų komiteto vyriausybei nuversti, nes jis esąs artimas krikščionims demokratams ir galįs atskleisti jiems paslaptį ir sukliudyti perversmą. Ladiga niekada nebuvo krikščionis demokratas. Jis buvo liberalas, buvęs aušrininkas. Bet, vedęs S. Paliulytę, ateitininkę ir krikščionę demokratę, buvo laikomas palankiu krikščionims demokratams. Krupavičius painformavo jį, kad krikščionys demokratai nepritaria perversmui, patarė jam į ruošiamą perversmą nesikišti ir tuojuo išvykti į savo ūkį Biržų apskrityje. Ladiga paklausė jo patarimo, ir perversmo metu jo Kaune nebuvo.

Iš gen. Ladigos sužinojęs, kad perversmas yra tikrai ruošiamas, Krupavičius apie tai pranešė Centro komitetui, kuris jam pavedė apie tai painformuoti Sleževičių arba Papečkį. Bet Krupavičiaus pranešimas apie ruošiamą perversmą buvo priimtas abejingai. Taip pat abejingai liaudininkai priėmė ir dr. P. Karvelio per Br. Balutį perduotą pranešimą, kad perversmas greitai įvyks. Nepatikėjo jie ir Vytauto Petrulelio tokiam pat išpėjimui. Sleževičius tai pavadinęs žvirblių baidymu, paneigdamas perversmo galimumą. Atrodė, kad jie tuos dalykus jau žino, jaučiasi stiprūs, yra jiems pasirošę ir jų nebijo.

Kaip pats Krupavičius priėmė žinias apie ruošiamą perversmą, rodo jo reagavimas į Bernardo Žukausko jo painformavimą tuo reikalu. Žukauskas buvo užėjęs pas savo draugą majorą Slapšį, pas kurį tuo metu susitiko su pulkininku Vl. Skorupskiu. Painformavęs Žukauską apie ruošiamą perversmą, Skorupskis prašė jį paveikti studentus ateitininkus pagelbėti po perversmo, kuris tikrai įvyks. Jis taip pat prašė Žukauską jo vardu paprašyti iš Vailokaičio dviejų tūkstančių litų perversmo reikalams. Kada Žukauskas pasakė apie ruošiamą perversmą Krupavičiui, šis pasipiktino, kad norima Lietuvą paversti Pietų Amerika, kur nuolat tuo būdu keičiamos vyriausybės. Jis liepė visiems priešintis perversmui. "Kas laimėjo rinkimus, tas turi teisę valdyti". Vailokaitis taip pat atmetė pulk. Skorupskio prašymą.

2. Perversmas ir kas toliau

Artėjant perversmo laikui, jo galimumas nebebuvo jokia paslaptis. Krupavičiaus žodžiais, gandai apie perversmą kaip naras narstė po visą Lietuvą. "Perversmas, kaip kokia šmėkla, vaidenosi visur neramioms lietuviškoms ir nelietuviškoms galvoms. Vieną visuomenės dalį jie džiugino, nes jie laukė tikresnės ir, jų supratimu, geresnės ateities, kitai daliai jie nerimą kėlė, nes nežinojo, kas perversmą organizuoja ir ką jis duos Lietuvai. Bendrai imant, perversmo gandai pastatė Lietuvą ant kojų ir nervus kaip stygas įtempė".¹

Perversmo išvakarėse Krupavičius seime, kur tada buvo svarstomas ateinančių metų valstybės biudžetas, jautė lyg ir sutirštintą, neramią atmosferą. Jis vėlai vakare matė nuošaliai Smetoną ir Voldemarą su pora karininkų pašnibždomis besitariančius ir vėliau visą tautininkų frakciją išeinant iš rūmų.

1 "Draugas" 1956 m. gruodžio 18 d.

Perversmas Krupavičių užklupo seimo posėdyje, kuris buvo nusitęsęs gerokai po dvyliktos valandos. Kada perversmininkai įėjo į seimo posėdžių salę apie antrą valandą nakties, Krupavičius kalbėjo partijos Centro komiteto pavestas dėl Žemės ūkio ministerijos sąmatos. Atėję karininkai be laipsnių ženklų ir antpečių daugelio ne iš karto buvo pažinti, kas jie yra. Iš aprangos nebuvo matyti, kas tą perversmą "diktatoriaus" vardu vykdė. Į seimo rūmus įsiveržusiems karininkams neturint kariuomenės ženklų, ir Krupavičiui kurį laiką nebuvo aišku, kas tą sukilimą daro. Tik pamatęs koridoriuje tų vyrų tarpe dr. Vileišį ir jį užkalbinęs, iš jo žodžių suprato, kad perversmą vykdė tautininkai.

Posėdžiui skubiai išsiskirsčius, Krupavičius, išėjęs iš rūmų, rado juos apsuptus kavalerijos dalinio. Gatvėse jis matė patruliuojančius mažus kareivių būrelius. Parėjęs namo, jis bandė telefonu susisiekti su kariuomenės Vyriausiu štabu ir policijos įstaigomis. Bet visur, jam pradėjus kalbėti apie reikalą, telefonas nutildavo.

Anksti rytą jį iš miego prikėlė Smetona, skambindamas jam telefonu. Trumpai pasakęs apie nakties įvykius, kvietė jį ateiti aštuntą valandą ryto pas jį pasitarti. Greitai pasitaręs su iškviestais Centro komiteto nariais, jis buvo su Antanu Endziulaičiu įgalioti eiti į pasikalbėjimą. Nuėję pas Smetoną, rado ir Voldemarą. Trumpai jie buvo painformuoti apie įvykusį perversmą bei reikalą sudaryti vyriausybę ir sužinojo, kad tą dieną vienuoliktą valandą jie kviečiami į Vyriausiąjį štabą posėdžiui su perversmą įvykdžiusiais karininkais. Skubiai sugrįžę į tebesitęsiantį posėdį, jie svarstė susidariusią padėtį. Bet padėtis jiems nelabai tebuvo paaiškėjusi. Buvo pasakojama, kad kai kuriuose kariuomenės daliniuose neramu. Atrodė, kad gal atsistota naminio karo akivaizdoje su visais jo padariniais. Perversmą Centro komitetas įvertino kaip nepateisinamą ir žalingą bei pavojingą valstybei, sudarantį sąlygas naminiam karui ir priešui invazijai. Padėčiai gelbėti

buvo nustatyta, jei bus pasiūlyta, eiti į vyriausybę su viena pagrindine sąlyga — greičiausiai atstatyti sulaužytą konstituciją ir jos nustatyta tvarka organizuoti valdomus organus. Bet Stulginskis buvo priešingas ir jų ėjimui į tokį pasitarimą, įspėdamas: “Pamatysit, jie sulaužys duotus pažadus ir jus apgaus”.

Vyriausijoje štabe Krupavičius su Endziulaičiu rado pasitarimui susirinkusius Povilą Plechavičių, Smetoną, Voldemarą ir dar keletą žinomų tautininkams priklausančių asmenų. Pradedant pasitarimą, Krupavičius pareiškė: “Perversmas padarytas tautininkų su kai kuriais karininkais. Perversmą laikome žalingu ir pavojingu tautai. Kariuomenėje neramu. Gali kilti namų karas. Karas gali baigtis invazija”. Tą jo pareiškimą pasitarimo dalyviai priėmė tylėdami, niekas jam neprieštaravo.¹

Tautininkai į pasitarimą atėjo su visos vyriausybės sąstato projektu, kuriame į ministerių kabinetą buvo pasiūlyti dr. L. Bistras švietimo ministru ir dr. P. Karvelis finansų ministru. Krupavičius bandė į ministerius pirmininkus numatyto Voldemaro vietoje išsiūlyti A. Merkį, kartu siūlydamas Voldemarą padaryti šaulių sąjungos pirmininku. Po ilgų ginčų tautininkai su tuo sutiko. Bet rytojaus dieną patys vieni, nepasitarę su krikščionimis demokratais, tai pakeitė ir paskelbė, kad ministeris pirmininkas yra Voldemaras. Krupavičius turėjo su Smetona tuo reikalu kietą pasikalbėjimą. Bet dėl pavojingos Lietuvoje situacijos krikščionys demokratai iš naujai sudarytos vyriausybės nebesitraukė, tik pareiškėdami Smetonai protestą.²

Pavojaus kilti vidiniam karui prileidimą pulk. P. Žilys, buvęs tuo metu kariuomenės vado adjutantais, paneigė. Jis, lydėdamas generolą S. Žukauską sekančiomis po sukilimo die-

1 “Draugas” 1956 m. gruodžio 27 d.

2 “Draugas” 1956 m. gruodžio 29 d.

nomis, lankęs visus kariuomenės pulkus ir niekur nematęs nepritarimo perversmui. Tik įgėręs pirmos divizijos vadas pulkininkas Jakaitis paliepęs artilerijos pulkui Kėdainiuose ruošti žygiui į Kauną, kur Plechavičius su Krupavičium nuvertę valdžią. Bet tik vienos baterijos vadas jo paklausęs, kol supratęs tikrą padėtį.

Kad Krikščionių demokratų partijos Centro komiteto padėties vertinimas gruodžio 17 dienos rytmetį turėjo pagrindą, rodo ir tai, kad tais pat motyvais buvo operuojama ir kitur, kur turėjo žinoti tikrąją padėtį. Kada pas namų arešte esantį prezidentą dr. Grinių tą pačią dieną vienas po kito lankėsi gen. V. Nagevičius, gen. J. Bulota, pulk. lttn. P. Plechavičius su trimis kitais pulkininkais ir V. Sidzikauskas — visi jie įrodinėjo prezidentui padėties rimtumą ir ypač lenkų invazijos pavojų, įkalbinėdami jį atsistatydinti ir tuo būdu pasitarnauti Lietuvai. Ir prezidentas Grinius nepaneigė tų pavojų, tik visiems atsakė, kad ne jis kaltas dėl susidariusios padėties ir gresiančio kraštui pavojaus ir kad tą pavojų gali pašalinti tie, dėl kurių veiksmų jis kilo. Vadinas, prezidentas Grinius, žinodamas tikrą padėtį, nepaneigė jos pavojingumo, o tik visiems priminė, kad dėl to kalti yra kiti, kurie turi tą pavojų pašalinti.

Krikščionių demokratų partijos Centro komiteto turimos informacijos apie padėtį po perversmo pirmą dieną buvo ne-
gausios. Padėtis atrodė netikra ir pavojinga. Reikalas užbėgti galimiems ar net ir gresiantiems pavojams už akių vertė juos padėti tautininkams sudaryti vyriausybę. Bet pagalbėjimas tautininkams sudaryti vyriausybę reiškė patekimą į jų kombinacijas. Eĳimas į nekonstitucinę vyriausybę turėjo kompromituoti ir pačią partiją ir asmenis, sutinkančius įeiti į tokią vyriausybę. Iš tokio dalyvavimo tautininkų vyriausybėje krikščionims demokratams buvo tik du tolimesni galimūmai: arba, paaukojant savo prestižo dalį, padėti vyriausybei įstoti į konstitucinį kelią, ko jie ir tikėjosi, arba, nie-

ko gero nepasiekus, tik padėti tautininkų partijos vadams įtvirtinti vienos partijos diktatūrą, kas būtų blogiausia. Kaip nesmagus buvo tas Centro komiteto apsisprendimas, rodo toks dr. K. Pakšto rūgštus bei sarkastiškas motyvavimas.

— Jei Lietuvos padėtis reikalauja, kad mes pasiverstume kiaulėmis, tai ką gi, pasiverskime...

Tais pat motyvais, taip pat padėti toliau gelbstint, A. Stulginskis ir Krupavičius įėjo į naujai sudaromą seimo prezidiumą, ir daugiausia krikščionių demokratų balsais Smetona buvo išrinktas respublikos prezidentu, kuris prisiekė laikytis Steigiamojo seimo priimtos Lietuvos konstitucijos.

Padėtį painiojo dar ir ta aplinkybė, kad kai kurie krikščionys demokratai, buvusios prieš perversmą padėties paveikti ir nesusižinoję su Centro komitetu ar net ir prieš jo nusistatymą, parėmė tautininkų ruošiamą perversmą. Prie perversmo prisidėjo ir kai kurie krikščionims demokratams artimi ar jiems simpatizuoją, tačiau partijai nepriklausą karininkai, kaip pulk. J. Petraitis. Krikščionių demokratų partija reikalavo kariuomenę būti nepolitine ir karininkų nepriimdavo į savo narius. Jie galėjo būti tik partijos simpatikais. Tokių simpatikų prisidėjimas prie perversmo kai kur sudarė įspūdį, kad krikščionys demokratai kartu su tautininkais padarė perversmą. Tai lyg ir patvirtino faktas, kad kai kurie krikščionių demokratų vadai perversmo žygiams nepasipriešino ir įėjo į perversmo pastatytą vyriausybę. Bet Krupavičius tokį prileidimą ir kai kieno teigimą, kad krikščionys demokratai rėmė perversmą, laikė iš pagrindų neteisingu. Jo žodžiais, **“Krikščionys demokratai susėdo į vieną suolą su tautininkais tik po perversmo ir tik tam, kad gelbėtų Lietuvą nuo gresiančių rimtų pavojų”**.¹

Kada Smetona pasižadėjo laikytis konstitucijos, tai ir ta naujai sudaroma vyriausybė turėjo būti tik laikina, padedan-

1 “Draugas” 1956 m. gruodžio 29 d.

ti sugrįžti prie normalios konstitucinės padėties. Ir krikščionys demokratai tuo patikėjo. Tuo pačiu pažadu patikėjo ir dr. Grinius, sutikdamas atsistatydinti iš prezidento vietos. Tik tas Krikščionių demokratų partijos prisidėjimas prie tautininkų sudaromos perversminės vyriausybės daug kieno buvo neteisingai suprstas, neteisingai ir dažnai tendencingai aiškinamas.

Dr. Grinius ir dr. Pajaujis ir eilė kitų jų partijos žmonių yra kaltinę krikščionis demokratus, kad jie prisidėję prie perversmo paruošimo. Tačiau ir dr. Grinius savo kaltinimo neparemia jokių Krikščionių demokratų partijos perversme dalyvavimo faktu, o tik tuo, kad krikščionys demokratai labai puolę kairiųjų partijų vyriausybę seime ir spaudoje, kas buvo lygu kurstymui nuversti vyriausybę ir paruošimui dirvos perversmui. Kiti krikščionių demokratų apkaltinimą yra parėmę prileidimu, kad tautininkai, neturėdami visuomenėje atramos, nebūtų galėję įvykdyti perversmo ir kad tą perversmą turėjusi įvykdyti daug didesnė jėga, arba, kaip kiti sakė, krašte esanti pagrindinė politinė jėga — krikščionys demokratai.

Paskutinio prileidimo neparemia du faktai: pirma, perversmą vykdė ir jį nulėmė ne visuomenės paramos gausumas vienoje ar kitoje pusėje, o gerai organizuota karininkų grupė, buvusi tautininkų įtakoje. O ji jau seniai kalbėjo apie perversmą, veikė, ruošdamasi nuversti krikščionių demokratų valdžią. Vadinasi, ji jau seniai veikė prieš krikščionių demokratų įtakoje buvusios visuomenės dalies valią. Tai patvirtino ir Voldemaro pasakymas prieš rinkimus laudininkų vadams "armija mūsų". Antra, nei perversmo metu, nei po perversmo pagrindinė visuomenės jėga niekur į to meto įvykius nebuvo įtraukta ir sprendžiamo vaidmens nevaidino. Jei tuoj po perversmo tautininkai ir pasinaudojo tada buvusios įtampos palengvėjimu visuomenėje, tai greitai jie platesnės visuomenės nuomonės nepaisė ir rėmėsi išskirtinai tik jų įtakoje buvusią visuomenės dalimi. Krikščionių demokratų įtakoje

buvusi visuomenės dalis gan greit buvo nustumta į opoziciją, ir perversmo vykdytojai pajėgė išsiversti be jos paramos ir reikale ją sutramdyti.

Prileidžiant, kad krikščionys demokratai dėl savo svorio visuomenėje buvo būtini perversmui įvykdyti, neatsižvelgiama į faktą, kad tuo metu liaudininkų valdžia savo neveiklumu lyg ir sudarė sąlygas tautininkams padaryti perversmą, neužkirsdama jiems kelio ir nepasipriešindama. Perversmas, kaip kartais sakoma, įvykdytas "be kraujo lašo", nes vyriausybė nepasipriešino.

Be nepagrįstų priekaištų ir spėliojimų, niekas niekur neįrodė, kad krikščionys demokratai, kaip partija, savo vadų bei jų atstovų buvo atstovaujama perversmą paruošiant ir jį įvykdant; niekas niekur net nenurodė, kokie krikščionių demokratų vadovaujantieji asmenys perversme vaidino kurį nors vaidmenį. Į Balučio prileidimą, kad tik krikščionys demokratai, kaip didelė politinė jėga, galėjo perversmą įvykdyti, Krupavičius jam atsakė:

— Tai melas. Grynas, grynas melas!

Krupavičius atmetė visus priekaištus, kad krikščionys demokratai, kaip partija, dalyvavo perversme. Jis sutiko, kad tik kai kurie krikščionys demokratai dalyvavo perversme. Atsakydamas į priekaištus dėl krikščionių demokratų dalyvavimo kalbamame perversme, jis teigė:

1. krikščionys demokratai nebuvo perversmo sumanytojai, jo nerėmė ir jame nedalyvavo (išskyrus atskirus asmenis),

2. už perversmą jie nėra atsakingi nei prieš tautą, nei prieš savo sąžinę, nei prieš Dievą,

3. visa kaltė už jį tenka tautininkams ir daliai karių, kurie tą perversmą organizavo ir įvykdė,

4. atsakinga taip pat ir tuolaikinė vyriausybė, kuri, žinodama apie jo rengimą ir net kai kuriuos jo rengėjus, ne-

siėmė jokių priemonių jam užkirsti keliui; už tai juos kaltino ir buv. prezidentas dr. K. Grinius;

5. krikščionys demokratai apie rengtą perversmą sužinojo tik prieš kelias savaites prieš jo įvykdymą,

6. sužinoję tuoj pranešė vienam vyriausybės nariui,

7. krikščionys demokratai teigė ir tebetėigia, kad rimtai pateisinamo pagrindo perversmui nebuvo,

8. perversmą jie laikė ir tebelaiiko tautai žalingu,

9. jie konstatuoja, kad perversmą rengė ir įvykdė ne tauta, ne kariuomenė ir ne visa karininkija, o tik jos nedidelė dalis;

10. kaltinantieji už perversmą krikščionis demokratų arba to klausimo nežino, arba suinteresuoti ne tiesa, bet žmonių klaidinimu, kuriame nori paslėpti kažkokius savo slepiamus, bet visiems žinomus tikslus.

Perversmo ruošimu ar prie jo prisidėjimu kaltinimai Krupavičiui buvo visiškai tos pat rūšies, kaip ir priešrinkimiuose mitinguose rimtų žmonių kartojami jo apkaltinimai, kad jis turįs kelis dvarus ir kelis namus Kaune ir kad jis apsigovęs ir su keliais milijonais pabėgęs į užsienį. Ir tikslas tas pat.

Ir dalyvaudami po perversmo sudarytoje vyriausybėje, krikščionys demokratai nedengė tautininkų padaryto perversmo ir jo neteisino. Anuo metu studijavęs universitete J. Danis-Daniusevičius savo atsiminimuose apie Krupavičiaus pažiūrą perversmo klausimu rašė: "Pavojai krašto rimčiai bei atskirų asmenų saugumui, atrodė, po perversmo buvo dingę. Dažnam perversmas imponavo tuo, kad jis buvo padarytas "be kraujo lašo" ir buvo įvesta tvarka gatvėse. Bet dėl paties perversmo, kaip tokio, tuojau pasisakė krikščionys demokratai. A. a. prof. St. Šalkauskis kritikavo perversmą savo paskaitose. Kun. prof. Mykolas Krupavičius studentų ateitininkų sambūriuose Rakauskaitės valgykloje aiškino, kad per-

versmas primetęs Lietuvai nedemokratišką mažumos valdžią ir, jei nebūsią tuojau įvykdyti seimo rinkimai sena konstitucija, išgalėsianti mažumos diktatūra, vadinasi, bus laužoma konstitucija. Dėl Krupavičiaus tokios padėties studentams ir nestudentams kiekviena proga aiškinimo tautininkai buvo nepatenkinti ir jam priekaištavo.

Didesni nesutarimai iškilo dėl konstitucijos atstatymo. Jie išvirto į kietą ir nenumaldomą kovą. Krikščionys demokratų buvo tautininkams pastatę vienintelę bendradarbiavimo sąlygą — laikytis Steigiamojo seimo konstitucijos. Ta sąlyga jie buvo sutikę bendradarbiauti tautininkų vyriausybėje. Bet šie nesiruošė jos laikytis ir vis labiau suko į vienos partijos valdžią. Ir kada prezidentas Smetona, paleidęs seimą, nepaskelbė rinkimų konstitucijoje numatytu metu, krikščionių demokratų ministrai, partijos centro komiteto pavedami, motyvuodami valdžios konstitucijos laužymu ir nesilaikymu jos nuostatų valstybės valdyme, pasitraukė iš vyriausybės.

Prieš jų tolimesnį pasilikimą tautininkų vyriausybėje veikė tai, kad jie, dalyvaudami valdžios darbuose, aiškiau pamatė sukilimo ruošimo užkulisius ir tikruosius jų motyvus. Kaip žinome, perversmininkai daug ką patraukė į savo pusę, pasinaudodami visuomenės nuotaikomis ir motyvuodami reikalu užbėgti už akių gresiančiam ir jau ruošiamam komunistų sukilimui. To meto nuotaikose komunistinio perversmo galimumas buvo išreklamuotas. Todėl, ir tautininkų perversmui vykstant, net ir seimo nariai ne vienas išsigando manydami, kad jau vyksta komunistų sukilimas.

Ir po karininkų grupės padaryto perversmo jis dar ilgai buvo bandomas pateisinti tuo, kad jis išgelbėjo Lietuvą nuo komunizmo. Bet tikrų tokiame aiškinime įrodymų taip ir neatsirado. Be karo lauko teismo sprendimu sušaudytų keturių komunistų vadų ir be ankstesnio komunistinio elemento triukšmavimo gatvėse, jokių konkretesnių duomenų apie tokio komunistinio perversmo ruošimą, apie jam priemonių tel-

kimą, apie jo planus bei jam įvykdyti organizacijos buvimą nieko nebuvo paskelbta visuomenei. Visi kiti prileidimai per ilgesnį laiką išblėso, palikdami tik vieną, kad tikroji perversmo priežastis buvo jo rengėjų užsimojimas atimti valdžią iš žmonių išrinktos daugumos ir atiduoti ją žmonių pasitikėjimo rinkimuose nelaimėjusiai mažai mažumai.

Perversmą Krupavičius laikė labai žalingu valstybei ir tautai. Jis niekada netikėjo, kad tuo metu Lietuvai būtų grėsęs rimtas bolševikų pavojus. Bet jis kategoriškai paneigė ir tą tautininkams daromą priekaištą, kad jų režimas užtraukęs ant Lietuvos bolševikų okupacijos nelaimę. Ta nelaimė būtų vis tiek Lietuvą užgriuvusi nepaisant, koks Lietuvoje būtų buvęs režimas ir kokios partijos būtų buvusi vyriausybė.

Perversmas, Krupavičiaus manymu, taip pat pakenkė ir Krikščionių demokratų partijai, nes nedavė kairiųjų daugumai progos išgyventi visą kadenciją ir pasirodyti su savo darbais visuomenei. O jos darbai būtų buvusi geriausia agitacija už krikščionis demokratų. Jų valdymo praktinis patyrimas, jų užimta nenumaldoma ir kieta pozicija Bažnyčios ir religijos atžvilgiu, jų dideli ir neįvykdomi tautai duoti pažadai būtų buvusi labai gera proga tautai pažinti kairiuosius ir jų darbus.

Krikščionys demokratai, paimdami 1920 metais valstybės valdymą, rado kraštą karo ir vokiečių okupacijos nualintą ir nepriklausomybės karų išvargintą ir nuskurdintą. Jie valdydami užgydė tautos karuose patirtas žaizdas, davė valstybei pagrindinius įstatymus, sukūrė normalų ir vis progresuojantį gyvenimą ir davė Lietuvai parlamentinę tvarką. Lietuvoje įvestas parlamentarizmas buvo daugiausia krikščionių demokratų kūrinys. Krupavičius laikė labai neteisingu Smetonos tvirtinimą, kad mūsų tauta dar nebuvo priaugusi parlamentiniam valdymuisi. Aktyvus žmonių dalyvavimas rinkimuose, gausus jų dalyvavimas politinėse organizacijose ir jų

domėjimasis valdžios bei partijų darbais rodė jų pribrendimą demokratinėi tvarkai. Kaip Krupavičiui, taip ir Krikščionių demokratų partijai nebuvo jokio intereso remti perversmą ir tuo pačiu sugriauti jų pačių sunkiu darbu per eilę metų sukurtą Lietuvos parlamentinę bei demokratinę tvarką. Dėl jos Krupavičius niekada nesiliovė kovojęs.

VII. KOVOJE DĖL DEMOKRATINIO REŽIMO

ATSTATYMO

Perversmo metu pirmame pasitarime pas Smetoną, Krupavičiui pastačius bendradarbiavimo sąlygą — laikytis Steigiamojo seimo konstitucijos, Voldemaras atsakė, kad tas klausimas nekelia jokios abejonės, kas reiškę, kad konstitucija bus išlaikyta. Tą patį jis pasižadėjo ir prezidentui dr. Griniui raštu: “pamatinis mano uždavinys, besiuoimant sudaryti kabinetą, buvo įvesti Lietuvoje teisėtą konstitucinę tvarką. Giliausiu mano įsitikinimu, Lietuvai gresia mirtinas pavojus, jei greitu laiku nesudarys teisėtos ir konstitucinės padėties. Jeigu man nepasisektų tai padaryti, aš iš pat pradžių rezervavau sau teisę pasišalinti ir nuimti nuo savęs visą atsakomybę už tai, kas seks”.

Išrinktas prezidentu, Smetona buvo prisaiškintas vyskupo Skvirecko. Priesaikos tekstas buvo šis: “Aš, Antanas Smetona, prisiekiu Visagaliai Dievui, Trejybėje vienam esančiam, visomis jėgomis rūpintis respublikos ir tautos gerove, saugoti konstituciją ir įstatymus, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas. Taip, Dieve, padėk man. Amen”. Pasakęs tuos priesaikos žodžius, A. Smetona persižegnojo ir pabučiavo kryžių bei Evangeliją.

Su tokiais įsipareigojimais tautininkams sudarant valdžią, Krupavičius jau beveik galėjo tikėti, kad perversmo pa-

žeista valstybės tvarka bus atitaisyta. Raštu pasižadėjimas ir iškilminga priesaika, atrodo, yra pakankamos garantijos, kad po perversmo bus atstatyta konstitucinė demokratinė tvarka. Tačiau greitai pamatė, kad konstitucinė tvarka negrąžinama ir kad dėl jos reikės ilgai kovoti sunkią kovą ir gal nieko nelaimėti. Voldemaras viename pasitarime žadėjo pavasarį daryti rinkimus į seimą. Bet, kada atėjo pavasaris ir konstitucijoje numatytas laikas skelbti rinkimams, jis pasiaiškino, kad jis nepasakęs, kurį pavasarį jis darys rinkimus. Krupavičius daug kartų tuo reikalu kalbėjosi su Smetona, kuris vis surasdavo kurių nors rinkimams įvykdyti “iš piršto išlaužtų” kliūčių. “Seimo nenoras buvo aiškus, bet niekad nepasakė jo nešauksias”. Prezidentui ir ministeriui pirmininkui vengiant atstatyti konstitucinę tvarką, nebuvo sklendaus bendradarbiavimo ir ministerių kabinete. Ir kada atėjo laikas skelbti rinkimus, Voldemaras pasiūlė ministerių kabinetui išleisti su visų ministerių parašais manifestą, skirtą paskleisti visame krašte, juodžiausiomis spalvomis vaizduojantį visas buvusias vyriausybes ir atskirus politinius veikėjus, įskaitant ir krikščionis demokratų, tuo metu vyriausybės narius. Dr. Bistras ir dr. Karvelis, Krikščionių demokratų partijos Centro komiteto pavesti, pasipriešino tokiam “manifestui” ir pasiūlė įtraukti į kito posėdžio darbų tvarką apsvarstyti vyriausybės konstitucijos nesilaikymą. Kitame posėdyje po labai karštų ginčų jų reikalavimas laikytis konstitucijos buvo atmestas, ir jie abu tame pat posėdyje įteikė jau iš anksto paruoštus motyvuotus atsistatydinimo pareiškimus. Taip krikščionys demokratai pasitraukė iš vyriausybės, pasirinkdami kitą kelią kovoti prieš tautininkų konstitucijos laužymą ir palaipsniui įvedamą vienos partijos diktatūrą. Negalėdami paveikti tautininkų vyriausybės politikos, dirbdami kartu, jie išėjo kovoti prieš ją iš šalies, pabrėždami susidariusios padėties nelegalumą ir nenormalumą. Kur tik turėjo proga, Krupavičius ją panaudojo griežtai pasisakyti prieš demokratinės tvarkos griovimą.

1927 metų vasarą pavasarininkų kongrese, įvykusiame Kaune, Rotušės aikštėje, sveikindamas kongresą, Krupavičius pasakė kalbą, ragindamas jaunimą remti katalikų akciją ir stiprinti Lietuvoje demokratizmą. Kongreso dalyviai entuziastiškais plojimais dažnai pertraukė jo kalbą. Jam bekalbant, Smetona pakilo ir su palydovais apleido kongresą. Pasišaukęs po to dr. J. Eretą, Smetona jį išbarė už leidimą Krupavičiui kalbėti. Bet kurie Krupavičiaus pasirodymai vis daugiau buvo varžomi.

Jau anksčiau įtempti Krupavičiaus santykiai su tautininkų vadais dar blogėjo ir išvirto į dviejų priešingybių santykius. Jis buvo visuomenėje įtakingas veikėjas ir tuo pačiu buvo tautininkams pavojingas. O Krupavičiui tautininkai buvo politinė grupė, sunaikinusi Lietuvoje teisėtą demokratinę santvarką ir be jokio pagrindo užkrovusi tautai vienos negausios partijos diktatūrinę valdžią, prieš kurią jis visur ir visada kovojo.

Tačiau ta kova buvo labai nelygi: teisė prieš jėgą. Nepraėjo nė metai, kaip bet kokia opozicija tautininkams buvo nebepakenčiama. Buvo uždrausta kitoms partijoms veikti — jos visos buvo uždarytos. Bet koks vyriausybės politikos kritikavimas buvo laikomas priešvalstybiniu veiksniu. Nemaža tautininkų idėjinių bei politinių priešų atsidadė kalėjimuose ir Varnių ar Dimitravos koncentracijos stovyklose. Užėjo ir laisvėje esančių politinių veikėjų terorizavimo banga. 1928 metų pavasarį įvairių veikėjų butuose lankėsi karininkai ir, ginklu grasindami, reikalavo sustabdyti opozicinę veiklą. Jų grupė atsilankė ir pas Krupavičių. Išgirdęs beldimą į duris, jis paklausė kas ten. Už durų atsiliepė R. Skipitis. Krupavičiui duris pradarius, keturi karininkai nustūmė Skipitį į šalį ir trys jų įsiveržė į jo butą, vieną jų palikdami už durų sargybai. Išgirdęs jų atėjimo tikslą, Krupavičius paklausė, kas juos siuntė, ir juos sumišusius išbarė. “Iš buto nesi-girdėjo, ką kalbėjo “svečiai”, tik atskiri Krupavičiaus žodžiai:

“svečiai”.. “kariai”... “vaikai”... “piemenys” (J. Daniusevičius). Tuo metu iš universiteto po paskaitų išėję studentai ateitininkai iš lauko pusės užstojo išėjimą prie Krupavičiaus durų. Jie telefonu pranešė apie tai seimo pirmininkui Stulginskiui, ir šis tuojau atsirado su dr. Karveliu. Stulginskis telefonu kreipėsi į prezidentūrą ir vidaus reikalų ministeriją, bet niekas neatsakė. Tada jis nuskubėjo į prezidentūrą, bet grįžo negavęs audiencijos. “Dėl to ir be komentarų buvo aišku, kad “pasiuntinybė” buvo organizuota valdišku mastu, vadinasi, su “nevieša” jos viršūnių žinia” (J. Daniusevičius).

Paleidus seimą ir krikščionims demokratams išėjus iš vyriausybės, liko dar seimo prezidiumas, kuris buvo seimo išrinktas ir kuris jo statuto buvo įpareigotas ir turėjo tam tikrų kompetencijų bei teisių atstovauti seimui ir ginti jo reikalus, jam neveikiant. Seimo pirmininkas Stulginskis su vicepirmininku Krupavičium periodiškai ligi Lietuvos okupacijos kreipdavosi į prezidentą ir ministerį pirmininką, reikalauti daryti demokratinius seimo rinkimus. Tas prezidiumo pareigų pildymas išsivystė į kietą ir atkaklią kovą dviejų nelygių jėgų. Visa kova sukosi apie konstitucijos nuostatų laikymąsi ir seimo rinkimus konstitucijos nustatyta tvarka. Seimo prezidiumas kartą per mėnesį rinkdavosi apsvarstyti reikalų ir nusistatyti dėl tolimesnių žygių.

Seimo prezidiumui nuraminti vyriausybė per dr. K. Ambrozaitį siūlė Stulginskiui ir Krupavičiui gerai apmokamas vietas užsienyje. Krupavičiui Voldemaras buvo pasiūlęs Lietuvos atstovo vietą Romoje prie Kvirinalo, o Stulginskiui Lietuvos atstovo vietą Londone. Krupavičius atsakė, kad jis niekur iš Lietuvos neišvyksias ir iš neteisėtos valdžios jokių paskyrimų nepriimsias.¹ Stulginskiui kalbamą tarnybą siūlydamas, Voldemaras net pats buvo pas jį į butą nuėjęs, bet šis atsisakė trumpu “ne”.

¹ M. Krupavičius, Aleksandras Stulginskis mano atsiminimuose, “Tėvynės Sargas” 1947 m. 1 nr. 73 p.

Krupavičius nekovojo dėl geresnės tarnybos ar dėl geresnio atlyginimo. Jis kovojo dėl normalios konstitucinės demokratijos tautai sugražinimo. Jis, anksčiau ėjęs atsakingiausias pareigas, jautėsi atsakingas prieš tautą ir dėl to, kad kraštas yra valdomas smurtu — perversmo keliu — valdžią pagrobusios mažumos, neturinčios demokratiniiais rinkimais jiems tautos parodyto pritarimo bei pasitikėjimo. Krupavičius tą atsakingumą jautė ypač ir dėl to, kad jis ir jo vadovaujami krikščionys demokratai perversmo dienomis, sutikdami įeiti į vyriausybę ir pasitikėdami priesaika žmogaus, kuris ją lengvai sulaužė, padėjo įsitvirtinti nelegaliam režimui.

Atitolęs nuo valstybinio darbo, Krupavičius toliau dirbo krikščioniškai demokratijai. Daugiausia iš savo turėtų sandėpų pastatė Leono XIII fondui namus, rašė knygas, redagavo ir leido “Krikščionių demokratą”, pats daugiausia jį prirašydamas. Siaurėjo ir jo politinės kovos apimtis Tautininkų valdžiai uždarius visas partijas (išskyrus savąją), griežtai cenzūruojant spaudą ir suvaržius katalikiškų organizacijų veikimą, galimamai kur pasisakyti vis labiau siaurėjo. Valdžios oficioze ir valdiškame radijuje “politika” ir “politikas” buvo vartojami kaip žeminantieji žodžiai. Kova dėl konstitucinio režimo gražinimo Krupavičiui vis darėsi pavojingesnė. Pagaliau susidarė padėtis, kad “reikėjo pasirinkti, ar Voldemaro Varnių koncentracijos stovyklą, ar užsienius. Pasirinkau pastarusius. Tremtį galėjau naudingiau sunaudoti, kiek pagilinti man rūpimuosius klausimus”.¹

1 “Tėvynės Sargas” 1955 m. 2(12) nr. 95 p.

POLITIKAS ATSARGOJE

I. STUDIJŲ GILINIMAS UŽSIENYJE

Labai susiaurėjus galimumams kovoti demokratinėmis priemonėmis dėl konstitucinės tvarkos atstatymo ir didėjant grėsmei netekti ir fizinės laisvės, Krupavičius pasitraukė į užsienį, tikėdamasis ten saugiau ir produktyviau sunaudoti laiką — pagilinti žinias ir iš arčiau susipažinti su ten išskylančiomis bei vadovaujančiomis idėjomis demokratiniam gyvenime. Gavęs iš Jono Vailokaičio stipendiją, jis įstojo į Lille katalikų universitetą, apie ką jis kitados svajavo, dar būdamas Seinų kunigų seminarijoje. Taip jis iš ministerio kėdės vėl sugrįžo į universiteto suolą. Gilinosi sociologijoje, ekonomijoje, teisės moksluose ir žurnalistikoje. Kad jis ten buvo rimtai įsitraukęs į kalbamų mokslų studijavimą, rodo ir tai, kad jis ir senatvėje mėgo prisiminti ir pasipasakoti apie darbą universitete, apie to universiteto profesorius ir pas juos jo laikytus egzaminus.

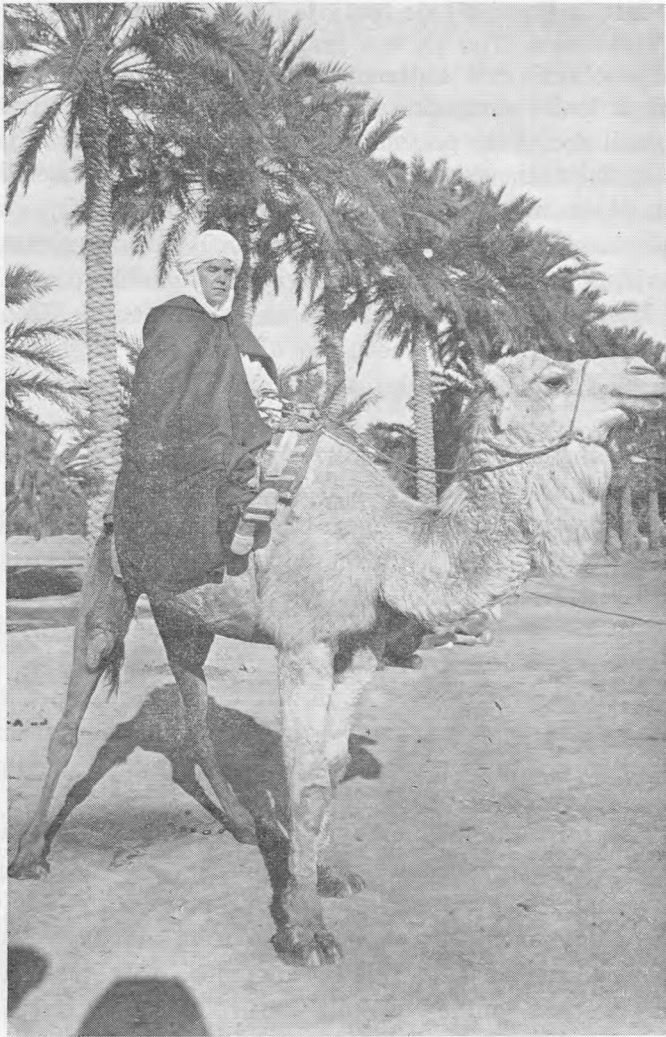
Nuvykęs į Lille, jis ten rado studijuojantį Antaną Trimaką, su kuriuo bendraudamas ir kurio padedamas jis galėjo geriau pasinaudoti visomis studijų galimybėmis ir galėjo iš toliau apsvarstyti Lietuvos to meto problemas. Trimakas tuo metu ruošėsi ginti disertaciją daktaro laipsniui gauti ir po 3-4 mėnesių, ją apgynęs, išvyko Lietuvon.

Krupavičių ilgiau užsienyje pasilikti vertė ne vien tik noras studijuoti, bet ir to meto valdžios politika ir tos polici-

kos dėka susidariusi padėtis Lietuvoje. Tais metais Krupavičius labai pergyveno tautininkų valdžios pasikėsinimą prieš katalikų organizacijas, ekonomines institucijas, mokyklas ir spaudą. Tik gyvendamas užsienyje, jis išvengė tiesioginių konfliktų su valdžia ir policinių priemonių, su kuriomis būtų susidūręs, jei būtų gyvenęs Lietuvoje. 1928-29 metais buvo sunaikinti katalikiški kooperatyvai, nutraukiant jiems kreditus ir iš viršaus užmetant karinio teismo pasmerkimą krikščionių Ūkininkų sąjungos vadams. 1929-30 metais vyko sisteminimas eilės katalikiškų gimnazijų suvalstybinimas, panaudojant suorganizuotus "mokinių streikus". Jei jis tuo metu būtų buvęs Lietuvoje, be abejo, jis būtų griežtai prieš tai protestavęs ir susilaukęs kietų represijų, praktiškai nieko katalikiškam reikalui tuo nelaimėdamas.

Bet nuo lietuviškos politikos reikalų ir užsienyje būdamas jis negalėjo atsipalaiduoti. Krupavičių daug kas žinojo, ypatingai lenkai. Tuo metu Ateitininkų federacija įgaliojo jį jai atstovauti Pax Romana kongrese, kuris vyko Ispanijoje, San Sebastiano mieste. Jis ten buvo vienintelis lietuvis, ir jį priskyrė gyventi vienoje patalpoje su lenkais. Sužinoję jo pavardę, jie tuoj ėmė jį pulti kaip lenkėdį, lenkystės Lietuvoje naikintoją, neduodami jam ramumo nei dieną, nei naktį. Krupavičius gynėsi iš pradžių juokais, panaudodamas savo sąmojų, vėliau rimtai ir pagaliau turėjo prašyti tuos reikalus tvarkančius žmones skirti jam vietą kitur. Ją gavo anglų katalikų apgyventame kambaryje, kur turėjo progą susipažinti ir užmegzti santykius su garsiu rašytoju Hilaire Beloku, tada susidomėjusiu Lietuva ir neblogai žinojusi jos reikalus bei problemas.

Kitą, jau studentišką konfliktą su užsieniečiais Krupavičius turėjo, gindamas Lietuvos garbę. Tuo metu Voldemaras, būdamas užsienio reikalų ministru ir atstovaudamas Lietuvai Tautų sąjungoje, turėjo susikirtimą su lenkais. Atsakydamas lenkams, jis pasakė keletą ilgų ir labai nuobodžių

M. Krupavičius Saharoje 1929 metais

kalbų, kurios įkyrėjo toje sesijoje dalyvaujantiems kitų valstybių atstovams. Tuo jis ten pragarsėjo neigiama prasme — įkyriai nuobodžiomis kalbomis, kurių apie tolimos praeities lietuvių ir lenkų santykius niekas nenorėjo klausyti. Laikraščiai aprašinėjo, kaip po vienos tokios kalbos Tautų sąjungos posėdžių dalyviai, vėliau jam kalbant, apleisdavo posėdžių salę arba dėjosi miegančiais. Tokių posėdžių fotografijos sklido laikraščiuose. Lankydamas tuo metu Tulūzos universitetą, Krupavičius valgydavo vienoje pigioje, bet neblogoje valgyklėlėje, kurioje pietaudavo dar keli anglai studentai. Kalbamos Tautų sąjungos sesijos metu jie atsinešdavo angliškų laikraščių su Voldemaro kalbų aprašymais ir jo fotografijomis ir visaip iš jo juokdavosi. Kartą jie taip išsismagino su savo pašaipiomis pastabomis, kad Krupavičius, to nepakęsdamas, pareikalavo juos nutilti, grasindamas kirsti į kaktą ant stalo stovėjusia vyno bonka. Jis suprato, kad jis gynė ne Voldemarą, kurį jis laikė vertu tokių reakcijų, — jis negalėjo leisti to, kas atvirai įžeidžia Lietuvos garbę.

Bestudijuojant nusilpo jo sveikata. Egzamai gydyti prireikė sausesnio oro. Kurį laiką jis praleido Saharoje. Apsigyvenęs nuošalioje vietovėje, jis domėjosi, kaip sprendžiasi vietinių gyventojų — arabų — ir juos valdančių prancūzų santykiai ir ką turėtų valdantieji daryti žmonių būviui pagerinti.

Išlaikęs baigiamuosius egzaminus Tulūzos universitete, jis norėjo rašyti ir disertaciją. Bet, norėdamas greičiau grįžti į Lietuvą, nuo jos atsisakė, nors dar nežinojo, ką grįžęs veiks ir kur apsigyvens. Kaip žinome, į užsienį jis buvo išvykęs ne savo laisvu noru, tad į Lietuvą jo širdis traukė, kur jis buvo žmonių laukiamas kaip natūralus vadas kovoje dėl demokratijos atstatymo. Ilgiau pasilikti užsienyje jis nebe-norėjo, nes laikas jį tolino nuo Lietuvos visuomenės. Taip praleidęs porą metų užsienyje, jis grįžo į Lietuvą ir paprašė vyskupą Karosą skirti jį kur į parapiją dirbti pastoracinio darbo.

II. ANTRASIS VIKARAS GARLIAVOJE

Grįžus Krupavičiui iš užsienio, daug kas ėmė spėlioti, į kokią veiklos sritį jis dabar pasuks. Kai kurių žurnalistų klausinėjamas, jis pasisakė, kad jis jau prašė Vilkaviškio vyskupą skirti jį kur nors į parapiją. Toks jo atsakymas kai ką stebino. Jam dirbant politinį darbą, neatrodė, kad jis kada nors savo politinę veiklą keistų į darbą parapijoje. Toliau klausiamas, kokį jis numato darbą dirbti parapijoje, jis atsakė:

— Tai priklauso nuo vyskupo; kokiam darbui paskirs, tokį ir dirbsiu. Paskirs klebonu — klebonausiu; paskirs vikaru — būsiu vikaras. Ir linksmai pridėjo. paskirs zakrastijonu — būsiu ir zakrastijonu.

1930 metais Krupavičius buvo paskirtas vikaru į Garliavos parapiją. Toks vyskupo Karoso paskyrimas daug ką tiesiog nustebino. Dvasinę akademią baigusio kunigo, buvusio ministerio ir iškilaus valstybininko, paskyrimas antruoju vikaru daug kam atrodė tikru jo pažeminimu. O katalikų inteligentų tarpe tai sukėlė net ir pasipiktinimą. Daug kas įtarė, kad Vilkaviškio vyskupas tai padarė tik vyriausybės spaudžiamas. Jonas Matulionis tuos įtarimus sutirština tokiu samprotavimu: "Mes ir šiandien nežinome, koku tikslu Vilkaviškio vyskupas taip pasielgė: ar Krupavičių bandydamas, ar norėdamas jį pažeminti, ar prisitaikydamas prie tuometinio režimo, ar pagaliau tikrai taip turėjo būti pagal kanonų tvarką, kad reikėjo kunigiškas pareigas pradėti nuo pradžios. Vis tik šiaip ar taip: Krupavičius buvo nuėjęs į politiką su kurios žinia ir pritarimu. Jis palaikė visą laiką glaudų kontaktą su savo vyskupija ir kitais Lietuvos vyskupais. Buvo krikščioniškos partijos lyderis, ilgus metus seimų narys, niekur nepadarė katalikų Bažnyčiai nei gėdos nei negarbės, bendradarbiavęs su tais pačiais kunigais, kurie buvo paskirti vys-

kupais, kaip Staugaitis, Paltarokas, Reinys. Pagaliau, pasiekęs aukščiausią postą — ministeris. Ir... iš kart vikaras.

Bet Krupavičius nesiskundė, nedavė mažiausio pagrindo bet kokiam nesusipratimui”.¹

Krupavičius ne tik nesiskundė tuo pažeminimu, bet ir pats sumažino įtarimus, bandydamas pašalinti įtampą tarp Vilkaviškio vyskupijos ir Krupavičiui artimos katalikiškos visuomenės. Iš jo vėlyvesnių pasisakymų atrodo, kad jis, niekam nepriekaištaudamas, nusigrėžė nuo išgyventos didybės ir kukliai nuėjo į parapiją dirbti pastoracinio darbo. Jis pats savo paskyrimui vikaro pareigoms duoda tokį paaiškinimą. Rašydamas apie jo išparceliuotą Utos majoratą, kuriame jis gyveno dar vaikystėje, jis savo atsiminimuose sako: “8 ha centrą atidaviau naujai kuriamai Utos parapijai, į kurią, man pasitraukus iš politikos darbo, vyskupas Karosas buvo mane beskirias klebonauti. Vargais negalais išsiprašiau mane nuo tų pareigų atleisti ir paskirti kur nors vikaru, nes, savo amžiuje nedirbęs parapijoje, norėjau prie gero klebono įgauti geros praktikos. Pakliuvau vikaru į Garliavą”.²

Krupavičiaus nenorui klebonauti dar tik besikuriančioje menkoje parapijoje buvo ir kitų motyvų. Juk paskyrimas į labai nuošalią ir vieną menkiausių parapijų buvo Krupavičiaus didelis pažeminimas ir kartu jo izoliavimas nuo platesnės visuomenės, ko taip norėjo tautininkų valdžia. Prileidžiama, kad toks jo paskyrimas buvo vyskupo Karoso padarytas, nusileidžiant to meto valdžios reikalavimams, kurie galėjo būti jam perduoti per prel. J. Laukaitį, turėjusį ryšius su aukštais tautininkų valdžios asmenimis. Jei Krupavičius dar galėjo priimti iš savo vyskupo pažeminimą, tai jam tikrai buvo sunku priimti jo izoliavimą nuo visuomenės. Grįžęs iš užsienio,

1 Jonas Matulionis, Mykolas Krupavičius visuomeninėje veikloje, “Tėviškės Žiburiai”, 1955 m. rugsėjo 29 d.

2 Mykolas Krupavičius, Atsiminimai, 15 p.

jis nenorėjo atitrūkti nuo politinės veiklos ir nuo pagrindinio visokios veiklos centro. Jo nevyliojo klebono pareigos kur nors nuošalioje vietoje su kasdieniu dar besikuriančios parapijos klebonijos darbu, kuris jį visiškai atitrauktų nuo visuomeninio ir politinio gyvenimo. Tuo atžvilgiu jam geriau tiko Garliava, kurioje gyvendamas ir ypač labai neapsikraudamas pareigomis, jis buvo prie Kauno, arti visų politinių įvykių ir katalikiškų sąjūdžių centrų.

Bet Krupavičiaus paskyrimas arti valstybinio gyvenimo ir visuomeninės veiklos centro jį patenkino tik vienu atžvilgiu. Kaip katalikiškoji visuomenė, taip ir jis pats į tą paskyrimą žiūrėjo kaip į pažeminimą. Vienas Lietuvos vyskupų pasiūlė jam persikelti į jo vyskupiją, kur jam žadėjo aukštą vietą. Krupavičius pasiūlymo nepriėmė, pasilikdamas vikaru. Vėliau jis tuo savo apsisprendimu buvo patenkintas.

Pagyvenęs kurį laiką Garliavoje, Krupavičius pamatė, kad jis yra stropiai policijos sekamas, ir įsitikino, kad jis bus sekamas visur, kur tik jis benuvažiuotų.

1930 metų vasarą Krupavičius dalyvavo Ukmergėje su-ruoštoje jaunimo šventėje. Po pamaldų pulko aikštėje jis pasakė tos šventės dalyviams žodį, tarp kita ko pabardamas vyriausybę, kam ji leidusi spausdinti kortas, kuriose karaliais nupiešti Mindaugas, Gediminas, Kęstutis ir Vytautas. Iš to yra ta žala, kad girti lošėjai, palydėdami negražiais žodžiais, daužo į stalą mūsų didvyrių paveikslais.

Policija tokioje kortų leidimo kritikoje išžiūrėjo vyriausybės įžeidimą ir užvedė Krupavičiui bylą, kuri buvo stumdoma po kelias teisingumo organų instancijas. Deltuvos policijos punkto vedėjas pravedė kvotą ir pasiuntė Kauno apygardos teismo prokurorui, o šis ją nusiuntė Ukmergės pirmos apylinkės teismo tardytojui pravesti tardymui. Po tardymo Kauno apygardos teismo prokuroras nutarė bylą nutraukti. Bet vyriausybė buvo pasiryžusi Krupavičiaus taip lengvai nepaleisti. Teisingumo ministeris A. Žilinskas įsakė bylą gražin-

ti tardymui pravesti ir atiduoti teismui. Bet Ukmergės apylinkės teisėjas bylą išlaikė nevykdęs, kol prokuratūra ją išreikalavo ir, matyti, numarino. Taip Krupavičiui iš kokių menkniekių galėjo būti sudaromos bylos su ilgomis procedūromis, nežinia kuo gresiančiomis.

Į Lietuvą Krupavičius iš užsienio sugrįžo didelio įtempimo metu. Tautininkų valdžia padarė daug ką sumažinti katalikų įtakai visuomenėje, spausdama katalikiškas organizacijas, atimdama jų laikomas mokyklas, išstumdama juos iš jų turėtų auklėjimo pozicijų. 1930 metų vasaros gale buvo uždarytos per 70 katalikų moksleivių ateitininkų kuopų; tų pat metų rudenį buvo suvalstybinti skautai ir jų spauda. Neleista veikti katalikiškam universitetui, kurio iškilmingas atidarymas Bazilikoje jau buvo atliktas ir kuriam jau turėjo lėšų. Katalikai tai priėmė kaip valdžios neteisėtą jų teisių siaurinimą, kaip pastatymą savo jėgos prieš teisę. Kaip anais laikais Krupavičius „Draugui“ rašė, „Tokioj atmosferoj dar niekada negyvenom. Mes — katalikai politikoje — esame už įstatymų ribų... dabar joks veikimas nėra galimas, ne tik politikos, bet ir kultūros srityje. Kas mūsų buvo padaryta, jau gerokai apardyta. Demoralizacija eina sparčiai. Negalint mums veikti, daug suklaidina ir kunigų. Tame darbe jie gudrūs. Katalikų savaitiniai laikraščiai, atrodo, šiais metais turės vos trečiądalį pereinų metų prenumeratos. Užsienio politika labai opi ir baugi. Kuo pasibaigs — Dievas žino. Ponas Voldemaras įstatė ir valstybės, ir tautos, ir religijos klausimą į labai slidų kelią“.

Garliavos klebonija neapsaugojo jam jokios veikimo laisvės. Valdžios akys budriai jį sekė. Buvo jaudinamasi dėl galimumų Krupavičiui kur nors pasakyti savo žodį. Liko tik pamokslai bažnyčioje, kuriais parapiečiai labai domėjosi ir jų klausyti gausiai rinkdavosi. Jų pasiklaudyti, pasak J. Augustaičio, į Garliavą vykdavo net iš pakaunės „Maisto“ fabriko darbininkai.

Krupavičius Garliavoje atrodė valdžiai pavojingas. Ne tik jo veikimo, bet ir judėjimo laisvė be jokio teisinio pagrindo buvo apribota. Jam buvo uždrausta išvažiuoti iš Garliavos, kitaip tariant, jis be jokio nusikaltimo buvo namų arešte. Visi jo lankytojai buvo stropiai tikrinami, o kiti ir baudžiami.

Apie savo gyvenimą Garliavoje Krupavičius anuo metu savo laiške V. Širvydui rašė:

“Neatsilieka nuo jų (Krupavičių kalinusių Lietuvos okupantų) ir Voldemaras. Jo okupacijos metu taip pat man laisvė buvo atimta. Jis mane internavo Garliavoj. Kiekvienas, atėjęs pas mane, buvo tempiamas į nuovadą ir ten tardomas ir kratomas. Laisvi piliečiai iš to juokus krėsdavo. Atvažiuoja šimtai akademinio jaunimo su vizitu, ir policija rankas nuleidžia. Bejėgė visus sulaikyti ir išstardyti. O studentija juokus iš policijos krečia. Dar skaudžiau iš jos pasityčiodavo kaimo vyrai”.

Valstybės tarnautojai tokioje atmosferoje į jo policijos saugomą kambarį neįeidavo. Nelankė jo tada visi, kuriuos valdžia galėjo paspausti tarnybiškai, ekonomiškai ir kitais atžvilgiais. Bet valdžia turėjo priemonių terorizuoti ir niekam nepriklausančius jo lankytojus. Jį aplankę studentai ateitininkai Juozas Meškauskas ir Jonas Štaupas buvo policijos sulaikyti ir nuovadoje apklausinėti ir po to Kauno karo komendanto išsiųsti į Varnių koncentracijos stovyklą neaptartam laikui.

Krupavičių paskyrus Garliavos parapijos vikaru, Vilkaiviškio vyskupijos kapitula per nuncijų pasiuntė Vatikanui skundą prieš vyskupą Karosą dėl jo to pasielgimo su Krupavičium, reikalaujanti, kad vyskupas atleistų iš kurijos oficio lo pareigų ir iš pačios kurijos turėjusį anam paskyrimui įtakos prel. J. Laukaitį. Vyskupas Karosas prel. Laukaitį iš kurijos atleido ir paskyrė jį Seirijų parapijos klebonu, o kun.

Krupavičių pakvietė į Vilkaviškio kunigų seminariją profesorium.¹

1931 metų vasario 24 dienos "Lietuvos aidas" rašė: "kun. Krupavičiui buvo uždrausta išvažiuoti iš Garliavos parapijos ribų. Dabar šis draudimas nuimtas".

III. KUNIGŲ SEMINARIJOS PROFESORIUS

Neišbuvęs nė metų Garliavoje, Krupavičius nusikėlė profesoriauti į kunigų seminariją, kurią jis pats kitados buvo baigęs. Jis joje dvejus metus dėstė prancūzų kalbą, sociologiją, etiką ir bažnytinę iškalbą. Apie jo prancūzų kalbos mokymą buvęs jo studentas tėvas V. Bagdanavičius nebuvo labai geros nuomonės: jis nemokėjęs metodiškai įvesti į kalbą, ir buvęs tik paprastas pamokos išreikalautojas. Tačiau visuomeniniuose moksluose ir bažnytinėje iškalboje jis buvo daugiau negu savo vietoje.

Kitas jo buvęs studentas seminarijoje prelatas L. Tulaba jį prisimena kaip vieną geriausių profesorių, kokį tik jis per eilę studijų metų yra turėjęs Lietuvoje ir užsienyje. Kaip profesorius jis buvo tikrai puikus dėstytojas. Paskaitoms jis visada rengdavosi kruopščiai. Jos visada buvo turiningos ir iki žavumo įdomios savo forma. Jo iškalbos dovana lengvino akademinį darbą. Jo paskaitos buvo ne vien moksliskai gerai parengtos, bet ir gyvenimiškai aktualios.²

Su tokiu pat vertinimu Krupavičių prisimena ir tėvas Bagdanavičius. Pasak jo, jo paskaitos, skirtos bažnytinei iškalbai, ne kartą išvirsdavo ne ramiomis paskaitomis, o entuziastiškomis išvalgomis apie žmogų, kalbantį Dievo vardu. Visuomeniniuose moksluose jis istoriškai supažindino savo mokinius su artimo meilės principo praktiniu reiškimusi Baž-

1 Prel. L. Tulabos 1974 m. rugpiūčio 15 d. laiškas autoriui

2 Ten pat.

nyčios istorijoje. Jis nesileido į neigiamų reiškinių išryškini-
mą, o greičiau sugebėjo ir abejotinus reiškinius išaiškinti tei-
giama prasme. “Kada Krupavičius priėjo iki Leono XIII en-
ciklikų, jautei, kad jis čia atrado tokią Bažnyčią, kurios jis
ieškojo. Beveik visas Leono XIII enciklikas, ne vien tik Rerum
novarum, jis aiškino su dideliu įsijautimu ir net užsidegi-
mu. Jis negalėjo pakelti, kad pvz. Meksikos vyskupai tų en-
ciklikų tekstų, gavę juos paštu, net neišpakavo, ir tie siuntiniai
vyskupų rūsiuose sulaukė Bažnyčios persekiojimo Meksikoje.
Kam šie dalykai rūpėjo, tas iš Krupavičiaus paskaitų, kurios
nekartą išvirsdavo tikromis improvizacijomis, pajuto gyvąją
Bažnyčią”.

Dėstydamas sociologiją, jis sau uždaviniu laikė išauklėti
būsimus kunigus visuomenininkais. Kitokio kunigo jis neįsi-
vaizdavo. Jis skatino ir praktiškai klierikus dalyvauti visuo-
meninėje veikloje. Jis reikalavo, kad sociologijos mokslo ži-
nias pritaikytų praktiškai atostogų metų, talkindami klebo-
nams katalikų akcijoje. Iš atostogų grįžę, klierikai turėdavo
jam duoti raštu smulkų pranešimą apie jų visuomeninę veiklą
parapijose, dalyvaujant katalikiškosios akcijos organizacinia-
me veikime. Su tokiu jo reikalavimu nesutiko seminarijos
rektorius prel. J. Naujokas, kuris visų pirma kreipė dėmesį į
vidinį — dvasinį klierikų ugdymą. Jis prisibijojo, kad dvasiš-
kai dar nesubrendusių klierikų išorinė veikla nesudarytų pa-
vojaus jų pašaukimui.

“Kai pasirodė Mykolaičio-Putino “Altorių šešėlių” pir-
mas tomas, prof. M. Krupavičius apie šį romaną ir jame ap-
rašomus įvykius bei asmenis kalbėjo 45 minutes. Ir ši jo kal-
ba, jautri iki skaudumo, nuoširdi iki ašarų ir persunkta mei-
le kunigystei iki palietimo pačių sielos gelmių, mums mūsų
apsisprendimui kunigiškame pašaukime buvo daugiau negu vi-
so meto dvasios tėvo konferencijos” (prel. L. Tulaba).¹

¹ Ten pat.

Su klierikais Krupavičius laikėsi demokratiškai. Tuo jis išsiskyrė iš kitų profesorių, kurie klierikų atžvilgiu laikėsi tam tikro atstumo, pagrįsto pagarba autoritetui. Tačiau jo stipri asmenybė ir kietas charakteris neleido jam laimėti asmeniškų santykių tiek, kiek jo turtinga asmenybė leido tikėtis. Dėl savo labai didelių reikalavimų, dėl jo aštrių kritiškų pastabų ir jo neatsižvelgimo į atskirų klierikų sugebėjimus ar nesugebėjimus dalis klierikų jo nelabai mėgo.

Kaip kunigo pastoraciniam darbui, taip ir jo visuomeniniam veikimui Krupavičius laikė labai svarbiu dalyku sugebėjimą gerai kalbėti. Dėl to bažnytinę iškalbą jis dėstė labai nuoširdžiai ir nesigailėjo darbo, siekdamas klierikus įvesti į socialinius pamokslininko uždavinius ir sujungti įvairių mokslų teikiamas žinias. Iš vyskupo Karoso išrūpino klierikams leidimą sakyti pamokslus katedroje. Pasisekimas buvo nevienodas, nes pamokslų sakymas priklauso ne vien nuo iškalbos taisyklių žinojimo ir pasiruošimo jas praktiškai pritaikinti, bet ir nuo įgimto sugebėjimo kalbėti. Vieni klierikai pasirodė turį duomenų būti gerais kalbėtojais ir, baigdami seminariją, išėjo gerais pamokslininkais. Kitiems gi trūko iškalbingumo, ir jie nedaug tepasinaudojo Krupavičiaus paskatinimais ir jo labai nuoširdžiai dėstomu bažnytinės iškalbos mokslu. Dalis jų, išėję į kunigus, savo pamokslais daug nesirūpino, seminarijoje įgytų žinių nepritaikė.

Šiaip klierikams darė didelį įspūdį Krupavičiaus savęs išsižadėjimas ir jo nesirūpinimas materialiniais dalykais.

Tautininkų vyriausybei nepatiko Krupavičiaus didelė įtaka klierikams. Kadangi seminarija gaudavo iš valdžios finansinę paramą profesorių algoms mokėti, ji turėjo taikytis ir prie jos statomų jai reikalavimų. Tuo pasinaudodama, vyriausybė reikalavo vyskupą Karosą pašalinti profesorių Krupavičių iš seminarijos. Vyskupas Karosas, darydamas nuolaidų, uždraudė Krupavičiui sakyti pamokslus katedroje. Iš to susidarė keista padėtis: pamokslų mokymo profesorius negalėjo

klierikams būti jų sakymo pavyzdžiu, nes jam buvo uždrausta juos sakyti. Vėliau vyskupas tą draudimą atšaukė, bet Krupavičius nesutiko toliau sakyti katedroje pamokslus, nenorėdamas daryti vyskupui Karosui sunkumų. Vyriausybei vis labiau reikalaujant, vyskupas Karosas pasiūlė Krupavičiui pasitraukti iš seminarijos ir priimti jo skyrimą klebonu į Veiverių parapiją. Būdamas drausmingas kunigas, Krupavičius priėmė vyskupo patvarkymą.

Nors jo santykiai su profesūra ir rektorium buvo korektiški, tačiau jie nebuvo labai glaudūs. Profesoravimas jį ne visiškai patenkino. Plačios veiklos žmogui, koks buvo Krupavičius, ir seminarijoje pasirodė per siaura. Jo supratimu, ir pati seminarija turėtų būti kitaip sutvarkyta. Jo plati ir šakota asmenybė netilpo sklandžiai seminarijos rūmuose. Tačiau savo noru jis nebūtų išvykęs į parapiją. Auklėjimo darbą jis labai brangino ir iš jo pasitraukė, tik vyskupo paskirtas į kitas pareigas.

IV. VEIVERIŲ KLEBONAS

Veiveriai buvo giliai susiję su Krupavičiaus jaunyste. Čia jis mokėsi ir išėjo slaptosios veiklos ir kovos už tautinius idealus "mokyklą". Dabar gi jis atvyko į Veiverius kaip parapijos klebonas, jos dvasinis vadovas. Kitados Veiveriuose pasiruošęs auklėtojo profesijai, dabar į juos atvyko įgyvendinti religinio ir tautinio ugdymo ir vadovavimo idealų.

Kas Veiverius pažino anais laikais, tas žinojo, kad Krupavičius buvo paskirtas į nekokią parapiją. O kaip seminarijos profesoriui — tai jau menka vieta. Tą faktą konstatuojant, nemanoma daryti jį paskyrusiam vyskupui priekaištų, nes laisvų vietų klebonams nedažnai pasitaiko. Todėl ir Krupavičiui teko sutikti važiuoti į tokią parapiją, kokia tuo metu jam buvo galima pasiūlyti. Be to, Veiveriai yra netoli nuo Kauno, ir ta vieta Krupavičiui buvo kai kuriais atžvilgiais paranki.

O kad Veiveriai buvo, palyginti, apleista parapija, tas Krupavičiui dar nebuvo labai bloga. Jis visada gyvenime daug ir intensyviai dirbo. Pabuvęs Veiveriuose porą metų, jis tą parapiją paliko jau gerokai aptvarkytą.

Sunkumas jam buvo tik tas, kad jį, tik atvykusį, užgriuvo medžiaginiai reikalai, neleisdami jam pradėti darbą nuo svarbiųjų sielų ganytojo reikalų. Reikėjo tuojuo imtis daugelio įvairių remonto darbų. Bet ir tais dalykais besirūpindamas, jis susitvarkė taip, kad didžiausią savo pastangų bei energijos dalį galėjo nukreipti į pastoracinį darbą — į dvasinį parapiečių vadovavimą. Klebonas jam pirmoje eilėje reiškė sielų ganytoją, besirūpinantį savo parapiečių sielų išganymu. Ir kada jis pamatė didėjantį parapiečių susidomėjimą religiniu gyvenimu, jis pergyveno didelį pasitenkinimą savo kunigišku pašaukimu, įgalinančiu jį tarnauti Dievui ir Bažnyčiai ir būti parapiečių dvasiniu vadovu.

Medžiaginiai parapijos reikalai Krupavičiui buvo antroje vietoje, nors ir jie iš jo pareikalavo daug energijos ir darbo. Veiverių parapija buvo nedidelė ir neturtinga. Jos mūrinė bažnyčia buvo apleista, aptriušusi, ilgą laiką neremontuota ir nepuošiama. Parapiečiai į tai nekreipė dėmesio ir negalvojo apie jos remontavimą. Anksčiau buvę Veiverių klebonai bandė parapiečius įtikinti, kad jų bažnyčia reikalinga remonto, bet jie, nenorėdami turėti tam reikalui išlaidų, buvo nepajudinami.

Tokią apleistą bažnyčią ir jos atžvilgiu apatišką parapiją rado Krupavičius. Jis iš karto pamatė, kad bažnyčia reikalinga didelio remonto ir kad parapijos trobesiai yra labai apleisti. Jam labai nepatiko, kada, užuot visas pastangas nukreipus į parapiečių religinių reikalų gerinimą, jam reikėjo tuojuo susirūpinti parapijos ūkiniais reikalais. Prel. L. Tulaba savo prisiminimuose pasakoja, kaip jam, tada baigusiam kunigų seminariją diakonui, atvykusiam pas Krupavičių talkinti pastoracijos darbe, šis nusiskundė labai bloga parapijos

trobesių padėti:... “viskas apleista. Nežinia nuo ko pradėti remontą. Klebonijos grindys išpuvusios, gali koją nusilaužti”.

Radęs tokią padėtį, Krupavičius griebėsi darbo. Apsiklausinęs sužinojo, kad kiti klebonai negalėjo trobesių remontuoti, nes neradę parapiečių pritarimo ir paramos. Suprasdamas, kad jo tuo reikalu kreipimasis taip pat nepasiseks, jis tą reikalą pradėjo kitaip. Užuoat prašęs parapiečių pinigų, jis pasiskolino jų banke ir, panaudodamas savo santaupas, pradėjo remonto darbus. Vengdamas apsunkinti parapiečius, jis pasinaudojo savo plačiomis pažintimis ir kreipėsi į tuos, kurie turėjo iš ko jam padėti. Ir kada parapiečiai pamatė, kokie dideli darbai yra atliekami klebono ar bent jo parūpinimui, sujudė ir jie, daugiausia padėdami savo darbu. Tada ir jie bažnyčios remontui nepagailėjo aukų. Bet, be darbo talkos, jie nebuvo apdėti jokių mokesčių: bažnyčia buvo remontuota ne parapiečių pinigais.

Remontuojant buvo pakeista visa viršinė bažnyčios išvaizda. Buvo atstatytas, paaukštintas ir prie bažnyčios stiliaus pritaikintas jau begriūvantis bokštas, iš abiejų bažnyčios galų buvo pristatyti mūro priestatai. Visas bažnyčios vidus — sienos, grindys, lubos, altoriai — perstatyta, išstinkuota, išdekoruota. Taip buvusi apleista bažnyčia tapo vėl Dievui garbinti tinkama vieta. Žmonės tada suprato savo kleboną, didėjo jam jų pagarba ir meilė. Ir kada Krupavičius buvo skiriamas į S. Kalvariją, žmonės ėjo jo prašyti, kad jis pasilikėtų Veiveriuose, nors ir žinojo, kad jis skiriamas klebonu į geresnę parapiją.

Beremontuodamas bažnyčią, Krupavičius parūpino visą reikalingą medžiagą statyti klebonijai ir parapijos salei. Tačiau tų statybų jam nebeteko įvykdyti. Iškeltas į S. Kalvariją, Krupavičius išvengė tų skaudžių įvykių, kurie sukretė visą Sūduvą ir ypač Veiverius, kur ūkininkų streiko metu du ūkininkai buvo policijos nušauti, ir kiti septyni policijos

šūviais sužeisti — visi buvę Krupavičiaus pažįstami parapiečiai. Streiko neramumai su kalbamais įvykiais teko išgyventi jau naujam klebonui kunigui J. Šalčiui.

V. SUVALKŲ KALVARIJOS KLEBONAS IR DEKANAS

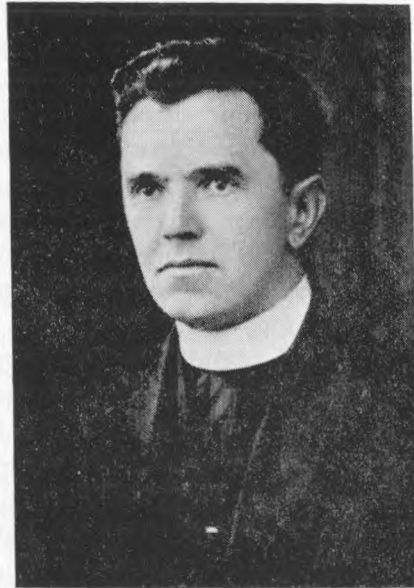
Suvalkų Kalvarija buvo viena geriausių parapijų Vilkaviškio vyskupijoje, o Kalvarijos apylinkė priklausė prie kultūringesnių Lietuvos vietų. Dar caro laikais ši apylinkė turėjo daug veiklių ir tautiškai susipratusių žmonių.

Krupavičius čia buvo paskirtas ne tik parapijos klebonu, bet ir Kalvarijos dekanu. Be to, vyskupas Karosas jam išrūpino nekilnojamo klebono teises ir paskyrė jį vyskupo patarėju. Kalvarijoje jis buvo nebe vienas, kaip buvo Veiveriuose, o turėjo net tris vikarus. Bet darbo bei rūpesčių jis turėjo ir čia.

Apibūdindamas klebono Krupavičiaus darbą Kalvarijoje, prel. L. Tulaba rašė, kad “darbo ir rūpesčių jis ir šioje parapijoje rado daug. Jis ypatingai daug rūpinosi sielovados reikalais. Parapija didelė: daug išpažinčių, daug įvairių švenčių, plati katalikiškosios akcijos veikla. Vikarams buvo labai griežtas ir įvedė niekur kitur negirdėtą tvarką: reikalavo, kad visi kunigai keltųsi šeštą valandą, o pusiau septintos būtų bažnyčioje. Vienas laikydavo šv. mišias, o kiti sėdėdavo klausyklose, klausydami išpažinčių. Vikarai tokia tvarka nebuvo patenkinti. Bet jis išreikalavo iš vyskupo tokios tvarkos patvirtinimą pabrėždamas, kad ne žmonės turi laukti kunigo bažnyčioje, o kunigas žmonių. Iš savo vikarų jis reikalavo didelio darbštumo ir pasiaukojimo. Pats būdamas tiesus ir kietas, jis nemėgo pataikaujančių ir nuolankių žmonių bei bendradarbių.

Parapiečių dalyvavimui šv. mišiose pagerinti jis įvedė liturginį mišiolą, kurį jo paraginti užsiprenumeravo penki šim-

Kun. Mykolas Krupavičius, Suvalkų Kalvarijos klebonas, 1935 metais.

tai parapiečių. Kadangi daugeliui parapiečių toks liturginis pakeitimas nebuvo lengvas, kunigai turėjo juos išmokyti tais mišiolais naudotis.

Kalvarijos parapijoje buvo aplenkėjusių lietuvių, kurie, prisimindami Krupavičiaus pravestą žemės reformą, jo paskyrimą klebonu sutiko labai nepalankiai. Atvykęs į Kalvariją, Krupavičius pareiškė, kad jis bus visų klebonas, nežiūrėdamas nei jų politinių nusistatymų, nei jų tautinių skirtin-gumų. Lenkuojantiems pranešė, kad jis esąs pasiruošęs juos aptarnauti lenkiškai, jei bus tikras reikalas. Iš pradžios lenkuojantieji eidavo išpažinties lenkiškai. Krupavičius jiems nurodydavo, kad jie lenkiškai kalba netaisyklingai ir liepdavo pabandyti kalbėti lietuviškai. Dažnai pasirodė, kad jie lietuviškai galėjo pasisakyti geriau negu lenkiškai. Kurie lietuviškai pakankamai nemokėjo, tą išpažinties jis klausė lenkų kalba. Bet tokių nedaug liko.

Be sielovados darbo, jis turėjo daug rūpesčių ir su parapijos medžiaginiais reikalais, nes ir Kalvarijoje, panašiai kaip ir Veiveriuose, jis rado bažnyčią apleistą. Jis tuoj ėmėsi ją remontuoti. Per visus Kalvarijoje išbūtus metus jis remonto ir statė parapijos trobesius. Pastatydino bažnyčios tarnams dviejų aukštų mūro namus su dviem nedidelėm salėm — vieną bažnytiniams chorui rinktis, o kitą į bažnyčią atvažiuavusiems žmonėms užėti, viršutiniams rūbams pasidėti ir arbatos stiklui išgerti. Pastatydino arba perstatydino visus parapijos ūkinius trobesius. Pastatydino net mūrinį kioską spaudai platinti ir kooperatyvui mūrinį sandėlį parapijos žemėje. Aptvėrė gražiai šventorių ir kapus, išpirko bažnyčios apylinkėje esančias lūšnas ir menkas krautuvėles ir, jas nugriovęs, visą apylinkę išgražino, sukultūrino. Taip parapiją jis padarė tarsi koku kultūriniu centru. Nei darbo, nei savo pinigų nesigailėjo. Į parapijos statybas įdėjo daug savo pinigų. Jokių mokesčių tiems reikalams nerinkdavo. Parapija ne daug teprisidėjo.

Parapiečiai Kalvarijoje kleboną Krupavičių greitai pamėgo ir gerbė. Jo pamokslai buvo ypatingi. Sakydavo juos dažnai. Kada žmonės sužinodavo, kad pamokslą sakys dekanas, atvažiuodavo jo paklaudyti ir iš aplinkinių parapijų. Pamokslo metu žmonės bažnyčion netilpdavo. Sako, net žydai ateidavo jo pasiklaudyti. Griežtai laikėsi religinių papročių. Kieno pasveikintas žodžiais “labą dieną”, atsakydavo religiniu pasveikinimu “Garbė Jėzui Kristui”. Kur sutikęs, kiekvieną, net ir vaiką, vargšę moterėlę ar žydėlį užkalbindavo, pašnekindavo.

1939 metais, vyskupui M. Reiniui vizituojuant Kalvarijos parapiją, jos klebonas Krupavičius, darydamas vyskupui viešą pranešimą apie parapijos padėtį, pareiškė, kad dėl jo nusilpusios sveikatos jam klebono našta yra jau per sunki, ir prašė atleisti jį iš tų pareigų. Vyskupas atsistatydinimo nepriėmė ir žmonėms pasakė, kad jie turi kleboną, kokio kiti neturi.

Kaip parapijos vadovas Krupavičius buvo kietas, užsi-
spyręs. Bet jei jis buvo įtikintas, kad teisybė buvo ne jo
pusėje, jis nusileisdavo. Buvo pats labai darbštus ir iš kitų
reikalavo darbštumo. Kartą pasamdęs darbininką dirbti so-
de, vėliau atėjęs jo nerado dirbančio. Kada tas pasiteisino,
kad buvęs bažnyčioje šv. mišių išklaudyti, jam atsakė: “Dar-
bas tavo malda”.

Gerai sugyveno su neturtingaisiais. Žmonės, atsiminda-
mi jo pravestą žemės reformą, jį gerbė ir mėgo, bet kartu ir
jį prisibijojo. Viename parapijos susirinkime jis pasiūlė pri-
imti rezoliuciją, siūlydamas nutarti, kad, toliau vykdant že-
mės reformą, buvusiems savininkams būtų palikta tik po 40
ha.

Žalodami žemės reformą, tautininkai buvo palikę Kalva-
rijos apylinkėje apie dešimtį dvarų, paversdami juos pavyzdin-
gais ūkiais ir pavesdami juos administruoti danams. Bet šie
bankrotavo, kur lietuviai ūkininkai būtų puikiai išsilaikę. Toks
tautininkų valdžios nepasisekimas didino Krupavičiaus au-
toritetą.

Kalvarijos apylinkėje buvo nemaža stambių ūkių. Dau-
gumos jų savininkai anksčiau buvo tautininkų įtakoje. Taip
Kalvarija su savo apylinkėmis buvo nedidelis tautininkų cent-
ras, iš kurio sklido jų įtaka. Bet valdžios elgesys ūkininkų
streiko metu atbaidė ūkininkus nuo tautininkų. Atvykęs į
Kalvariją, Krupavičius rado parapiją jau stipriai pasišiaušu-
sią prieš tautininkus. Dėl jų įtakos sumažėjimo tautininkai
ir jų valdžia kaltino Krupavičių.

Parapijos ūkį Krupavičius tvarkė pavyzdingai, laikyda-
mas gerus gyvulius ir pats jį prižiūrėdamas. Įvedė labai tiks-
lią parapijos ir bažnyčios lėšų atskaitomybę, tuo įsigydamas
didelį parapiečių pasitikėjimą. Teisininkas V. Sruoginis, gy-
vendamas tuo metu netoli nuo Kalvarijos, kartais pasiklaus-
davo kaimiečių, kaip jiems patinka jų klebonas. Ir jam nie-
kada neteko išgirsti, kad kas jį peiktų, o tekę girdėti ir tokių

nuomonių: “Klebonas geras, tai geras, nėra ko sakyti, bet jį paskirs vyskupu”.

Labai daug dirbdamas, Krupavičius nebuvo stiprios sveikatos. Kartą, nuėjęs pažiūrėti darbininkų tveriamos tvoros, apalęs griuvo ir susižeidė koją. Kartą ir bažnyčioje jis buvo apalęs.

Iš didelės Kalvarijos parapijos, kurios pakraščių gyvenjams buvo sunku sekmadieniais pasiekti bažnyčią, jis atskyrė nuošalesnes vietas ir įkūrė dvi filijas. Bet bolševikų okupacijos laikais jų tik viena teišliko.

Prasidėjus žmonių nepasitenkinimui valdžios ūkine politika, žmonės ateidavo pas dekaną Krupavičių pasitarti įvairiais reikalais. Ateidavo pasikalbėti ne vien bažnyčios, bet ir kitokiais reikalais. Ateidavo net ir iš kitų parapijų. Įvairiais klausimais žmonės norėjo jo patarimų ar sužinoti jo nuomonę. Ta jo įtaka valdžiai buvo tarsi skaudulys. Ir dabar jau buvo gailimasi, kam jį išjudino iš seminarijos.

Tuo metu prasidėjo ir vėliau įsisiūbavo priešrežiminis ūkininkų sąjūdis, kuris pradėjo panašėti į sukilimą. Neramumai vyko organizuotai ir planingai. Slaptai naktimis išlipintais prie durų rašteliais buvo reikalaujama seniūnus ir viršaičius atsistatydinti iš savo pareigų. Kalvarijos viršaitis, gavęs tokį raštelį, kreipėsi į kleboną patarimo. Krupavičius jam nieko nepatarė, ir jis atsistatydino. Labai pagyvėjo saugumo agentų veikla. Maišėsi ir pravokatoriai. Vieno įkyraus saugumo agento Rutelionio buvo sudeginti trobesiai, kur gaisre žuvo jo motina. Buvo apkaltintas vienas jaunas ūkininkaitis A. Maurušaitis. Apylinkė pažino Maurušaičių šeimą kaip tvarkingus ir dorus žmones, todėl niekas netikėjo saugumo agentų Maurušaičio apkaltinimu. Ir žuvusios Rutelionienės duktė, atėjusi pas kleboną Krupavičių, paneigė Maurušaičio kaltumą ir nurodė kitą žmogų, kuris tą žiaurų darbą atliko. Krupavičius jai patarė pranešti apie tai policijai ir parašyti

Kariuomenės teismui. Bet policijoje ji buvo išbarta, kam ji kišasi į ne savo reikalus.

Maurušaitis buvo Kariuomenės teismo nubaustas mirties bausme. Tai labai sujaudino žmones. Buvo sumanyta pasiųsti į Kauną delegaciją, į kurios sąstatą įėjo nuteistojo motina ir klebonas kunigas Krupavičius. Jie pirmiausia kreipėsi į krašto apsaugos ministerį gen. S. Dirmantą. Bet iš jo gavo trumpą atsakymą, kad byla baigta, Maurušaitis rastas kaltu, ir jam paskirta įstatymo numatyta bausmė, ir jis nesiimsięs jokių žygių jai pakeisti. Atsisakė ir mirties bausmę pakeisti kalėjimu.

Nepatenkintas ministerio atsakymu, Krupavičius su visa delegacija kreipėsi į Kariuomenės teismo prokurorą gen. Vymerį. Bet šis, sužinojęs jų atsilankymo tikslą, juos išbarė už bandymą ginti Maurušaitį ir gėdino jo motiną, kad ji išaugino tokį sūnų. Bet ši atsikirto, kad ji geriau pažįsta savo vaikus ir jais, niekam skriaudos nepadariusiais, ji didžiuojasi pareikšdama, kad dar yra Teisėjas, kuris teis ir prokurorą. Delegacijos vardu Krupavičius pareiškė, kad jie atvažiavo ieškoti teisingumo ir pasigailėjimo, bet jie buvo prokuroro ižeisti — pavadinti nusikaltimo bendrininkais. Jis gi žinąs, kad Maurušaitis pasmerktas mirti, pasiremiant netiesioginiais įrodymais. Nors Maurušaitis ir mirs, bet visuomenė tvirtai įsitikinusi, kad jis nekaltas. Nekaltu krauju ir mirtimi niekas visuomenės nenuramins. Nuteistojo motina yra pavyzdinga motina ir pilietė. Lietuva bus jai dėkinga už jos motiniškų pareigų atlikimą ir džiaugsis jos vaikais. Tesprendžia pats prokuroras, ar Lietuva bus dėkinga jam už jo veiksmus. Taip savo nusistatymą išdėstęs, Krupavičius neatsisveikinęs išėjo.

Pasitaręs su dr. L. Bistru, Krupavičius nutarė kreiptis į ministerį pirmininką. Susijungęs telefonu, jis išdėstė reikalą. Bet ministeris pirmininkas atsakė trumpai: jis neturįs laiko tokiems reikalams svarstyti ir apgailestavo, kad Krupavičius

į juos maišosi. Atsisakė ir mirties bausmę pakeisti kalėjimu. Krupavičius tada jam atsakė, kad jaunoji gyvybė žudoma nekaltai, kad tokie darbai šaukiasi dangaus keršto ir kad atsakomybė kris ir ant jo.

Įvykdžius Maurušaičiui mirties bausmę, buvo bandoma išgauti jo kūną ir palaidoti Kalvarijos kapinėse. Bet ir tai nepavyko.

Su kitu to meto neramumų atveju Krupavičiui teko susidurti, jam atlaikant pamaldas už Gražiškiuose policijos nušautus sukilusius ūkininkus. Žmonių atsiminime tas įvykis pasiliko Gražiškių skerdynių vardu. Po tų įvykių kalvarijiečiai užprašė kleboną Krupavičių atlaikyti iškilmingas mišias už žuvusius gražiškietis. Paskirtą dieną prisirinko pilna bažnyčia vien tik vyrų. Krupavičiui rūpėjo, kad ta proga bažnyčia nebūtų panaudota politiniams tikslams, ir jis to prašė organizatorius. Šie tai prižadėjo ir ištesėjo. Pamaldos praėjo rimtai ir tikrai iškilmingai.

Tą pačią dieną policijos žmonės pradėjo Krupavičių klausinėti, kas ir kaip tas pamaldas organizavo. Krupavičius jiems atsakė, kad jie, klausinėdami apie pamaldas bažnyčioje, nežino savo kompetencijos, kaip jos nežino ir juos atsiuntę viršininkai: bažnyčios reikalai policijos neliečia.

Vėliau policija pradėjo klausinėti apie bažnyčion pamaldoms atneštus vainikus su įrašais kaspinuose "Gražiškių skerdynių kankiniams". Jie norėjo gauti tuos kaspinus ir jau žinojo, kad jie su vainikais yra pakabinti prie vargonų. Krupavičius uždraudė jiems ką nors imti iš bažnyčios. Į jų grasinimus jis atsakė, įspėdamas, kad be klebono kvietimo ar leidimo niekas neturi teisės bažnyčioj jokių pareigų atlikti ar daryti tvarką. Išvagdami vainikus, jie papildys šventvagystę, už kurią numatytos teismo bausmės.

Policija Krupavičiaus atsakomybėn netraukė, kaip buvo grasinusi, tik išvogė iš bažnyčios vainikus. Jis padavė atitinkamai įstaigai skundą, tik jokio atsakymo iš jos nesulaukė.

VI. RAUDONOJO TVANO METAIS

Nors su Sovietų sąjunga Lietuva turėjo 1920 metų taikos ir 1926 metų nepuolimo sutartis ir nors Lietuva su bolševikais neturėjo nė bendros sienos, tačiau raudonasis milžinas stovėjo rytuose kaip nebyli ir klastinga grėsmė lietuvių tautai ir Lietuvos nepriklausomybei. Sovietų siekimo užvaldyti pasaulį artimiausi tikslai turėjo būti realizuoti jos artimuose kaimynuose. Kad ji tų tikslų niekada nebuvo atsisakiusi, rodė nuolat iš Rusijos į Lietuvą siunčiami šnipai bei agentai, kurie čia slapta organizavo griaunamąjį darbą ir ruošė dirvą Lietuvai iš vidaus sprogdinti ir jai užgrobti. Visi suprato, kad, Sovietų sąjungai pasitaikius tinkamai progai, Lietuvos nepriklausomybė atsidurs mirtiname pavojuje. Krupavičius tai gerai suprato, ką matome iš jo seimuose pasakytų kalbų dėl svetimųjų agentų veiklos. Juk jis ir su žemės reforma skubėjo ir kitas socialines reformas vykdė, siekdamas sustiprinti lietuvių tautos atsparumą prieš bolševikų slaptą griaunamąją veiklą.

1. Bolševikinėje okupacijoje

Ko Krupavičius galėjo sau ir Lietuvai laukti iš bolševikinės okupacijos, jis gerai žinojo. Kas pergyveno bolševikinėje revoliucijoje jam paskelbtą mirties sprendimą, raudonosios armijos invaziją 1918-19 metais, sunkius nepriklausomybės karus ir nuolatinę Maskvos organizuotą ir jos remiamą pagrindinę veiklą sprogdinti Lietuvai iš vidaus — tas galėjo gerai suprasti, kas Lietuvos laukia, Sovietams jai priimetus "apsigyrimo" sutartį su didelėmis strateginėse vietose išdėstytomis raudonosios armijos įgulomis — "bazėmis", kuriose bolševikų karinės jėgos prašoko Lietuvos kariuomenės pajėgumą.

Kada prasidėjo atvira bolševikinė Lietuvos okupacija ir ėmė Lietuvos keliais riedėti raudonosios tankų divizijos, užimdamos Lietuvos miestus, Krupavičius, neramumo ir didelio susirūpinimo griaužiamas, atvyko į Kauną susitikti su kitais Lietuvos politikais, sužinoti iš arčiau, kas apskritai dedasi bolševikų okupuojamoje Lietuvoje, ir pasitarti, kas toliau reikia daryti jų užgniauziamai Lietuvos nepriklausomybei ginti. Susitikęs su senu Lietuvos socialdemokratų vadu, aiškiu Lietuvos patriotu Steponu Kairiu ir drauge su juo apsvarstęs susidariusią padėtį, matė tik vieną išeitį, kad, atėjus atitinkamam laikui, vėl reikės Lietuvą ginti, kad dėl jos reikės kovoti sunkias kovas, kad ji galės būti atstatyta tik didelėmis aukomis, kad jai ginti reikės organizuotai ir sutartinai visiems lietuviams jungtis ir kad laisvei ginti ir politiškai vadovauti jau tada reikalinga sudaryti organizuotos Lietuvos atstovų komitetą. Bet Lietuvos vadavimo klausimas turėjo laukti patogesnio momento, nes tomis dienomis, kartą pasipriešinimo progą praleidus, jau nebuvo įmanoma viduje suorganizuoti efektyvų pasipriešinimą.

Lietuvą bolševikams okupavus, Krupavičius negalėjo likti tik įvykių stebėtoju ir abejingai laukti, kol kas įvyks. Nežiūrėdamas padėties pavojingumo, jis žiūrėjo, kas dar galima paveikti. Tik perėmus Paleckiui Lietuvos prezidento pareigas, Krupavičius parašė jam laišką, įtaigodamas, kad jis padarytų anksčiau prezidento Smetonos suplanuotą, o tik neįvykdytą ingresą į Lietuvos sostinę Vilnių. Tai, žinoma, buvo beviltiškos jo pastangos skatinti bolševikų valia sudarytos vyriausybės lietuviškąjį veiklumą bei savarankiškumą.

Tų metų liepos 12-tą ar 13-tą dieną suskambėjo Kalvarijos klebonijos telefonas. Paėmęs telefono ragelį, Krupavičius išgirdo žodžius: "Greičiausiai atvykite į Kauną. Jūsų

1 M. Krupavičius, Sukaktuvininkas prof. J. Kaminskas, "Tėvynės Sargas" 1953 metų 1(10) nr. 84 p.

buvimas čia labai reikalingas". Nežinant, nei kas skambino, nei kokių reikalų, pirmoji mintis buvo: bolševikinės pinklės? O gal ir svarbus lietuviškas reikalas?

Pasilikęs Lietuvoje, Krupavičius žinojo, kas jo laukia. Ir to meto subolševikinti laikraščiai jau dažnai minėjo jo pavardę, prikišdami jam įvairius jų naujai sugalvotus nusikaltimus ir "juodus darbus". Prikišo jam ir iškraipytą jo pasakymą seime "bolševikus šaudėme ir šaudysim" (jis buvo vienoje diskusijoje pasakęs: "šaudėme ir šaudysim visus, kurie kėsinaisi į Lietuvos laisvę ir jos žemes"). Jis suprato, ką tai reiškia. Bet, kartu supraddamas, kad jokie atsargumai nieko nepadės, jis apsisprendė eiti tiesiu keliu. Tad, ilgai negalvodamas, išvyko į Kauną, vieną savo vikarų įspėdamas, kad, jam negrįžtant per savaitę, jis apie tai praneštų kurijai.

Kaune pirmiausia jis norėjo pasikalbėti su vienu savo draugu. Bet jo bute rado uniformotą enkavedistą, kuris pradėjo jį rūstokai klausinėti, kokių reikalų jis ateina pas tą draugą. Tik tuo metu pasimaišiusi jauna to enkavedisto žmona paaiškino, kad jie nežino, kur tas jo draugas yra ir kad tas butas jau jiems priklauso, tarsi sudarydama jam progą išeiti.

Išėjęs pasijuto tą kartą dar išsprukęs iš enkavedisto rankų. Gatvėje atsitiktinai sutiko vieną buvusių Žemės ūkio ministerijos tarnautojų, kuris jam pasakojo, kad liepos iš vienuoliktos į dvyliktąją naktį buvo bolševikų suimtas didelis iškilesnių politikų, organizacijų vadų ir visuomenės veikėjų skaičius. Dabar jis suprato ir jį kvietusio į Kauną atvykti paslaptingo balso reikšmę. Iš kitų sutiktų pažįstamų jis sužinojo ir apie suėmimų lietuviams padarytą teroro įspūdį ir apie pasilikusiųjų pergyvenamą baimę ir padėties netikrumą. Gatvėje sutiko ir Liudą Girą, kuris jį užkalbino: "Sveikas, Mykolai. Dar tu laisvas?" Krupavičius su jam būdingu atvirumu ir kietumu jam prikišo jo Lietuvos išdavystę ir jam palinkėjo ko greičiausiai sugrįžti į lietuviškąjį kelią. "Per

sunki buvo kalba su išsigimusiu lietuviu, kuris stoji į Lietuvos žudikų eiles”.

Nors kitų ir nepatariamas, Krupavičius pasiryžo daryti žygių suimtiesiems išlaisvinti. “Sąžinė nedavė ramybės”. Pirmiausia buvo nusistatęs eiti pas komunistų partijos pirmininką, kuriuo, kaip jis iš žmonių sužinojo, buvo Grosmanas-Didžiulis. Teiraudamasis jo adresu, sužinojo, kad jis tuo metu buvo Vilniuje, eidamas Vilniaus krašto įgaliotinio pareigas vietoje tada jau suimto K. Bizausko. Nuvažiavo ir į Vilnių, kur pasirodė, kad jau sunku gauti vietą viešbutyje pernaktuoti. Kiekviename viešbutyje, kur tik norėjo gauti kambarį, jis buvo smulkiai klausinėjamas, koku reikalu jis atvyko į Vilnių. Nedavęs patenkinamo atsakymo, jis ilgai negalėjo gauti kambario.

Įgaliotinis Grosmanas-Didžiulis jį priėmė mandagiai, sakėsi jau seniai jį pažįstąs. Išklauses Krupavičiaus priekaištinius žodžius dėl laukiamų Lietuvoje pakitimų, jis sakėsi manąs, kad Maskva savo Rusijoje įgyvendintos programos Lietuvoje nevykdys. Į Krupavičiaus išdėstytą atvykimo reikalą jis atsakė nesąs partijos pirmininkas, dėl to negalįs nieko padaryti ir patarė tuo reikalu kreiptis į vidaus reikalų ministrą Gedvilą.

Grižęs į Kauną, Krupavičius kreipėsi į Gedvilą. Šis, išklauses jo kritiškus priekaištus dėl naujos, tačiau ne tautos pasirinktos tvarkos įvedimo, atsakė, kad netrukus tauta gaus galimybę pareikšti savo valią, kurios jie klausysią. Dėl areštuočių asmenų jis aiškino, kad areštai įvykdyti jų pačių apsaugai nuo liaudies keršto. Jis nurodė ir kai kurių asmenų nusikalstamus darbus, pvz. dr. L. Bistras Šiauliuose skleidęs kurstančius lapelius. Krupavičius, pamatęs tokį dargi nemokėšiskai parašytą lapelį, aiškiai matė, kad tai ne Bistro darbas. Tą savo nuomonę jis pasakė ir Gedvilai nurodydamas, kad, jei suimtieji būtų tai darę, būtų galėję rasti daug efektingesnių priemonių, negu ranka rašinėti tokius lapelius. Gedvilai

tokios pastabos aiškiai nepatiko. Priėmimą jis baigė, paprašydamas pranešti suimtųjų šeimoms ir pažįstamiems, kad jie bus po dviejų ar trijų savaičių paleisti.

Nepatenkintas pasikalbėjimu su ministru Gedvila, Krupavičius bandė kreiptis ir į Paleckį. Prezidentūroje jis rado prezidento sekretorių — buvusį Amerikos katalikų veikėją ir vėliau Lietuvoje įvairių katalikų suvažiavimų bei susirinkimų lankytoją Karosą. Nustebęs jo tokiose pareigose atsiradimu, paprašė prezidento audiencijos. Nors sekretorius buvo patikinęs, kad prezidentas tikrai jį priimsias, bet, ilgai pas prezidentą užtrukęs, jis Paleckio vardu atsiprašė, kad tas negalys jo priimti.

Taip Krupavičius sugrįžo į Kalvariją, nieko nelaimėjęs. Grįžo bent tuo patenkintas, kad atliko savo krikščionišką pareigą tautiečių, bičiulių ir politinių bendradarbių atžvilgiu. “Sąžinę nuraminau, bet kaliniams nieko nepadėjau. Laimėjau viena — geriau pažinau bolševikus. Iš jų nieko gera laimėti Lietuvai negalima. Jie atnešė mums raudonąją mirtį ir kančias”.

Nors ir suprasdamas bolševikų planus okupuotoje Lietuvoje, Krupavičius dar bandė daryti įtaką lietuviams komunistams. Lietuvos vyskupų ir kitų aukštųjų dvasininkų pasitarimo, įvykusio Vilkaviškyje vyskupo V. Padolskio konskravimo proga, pavestas ir nuncijui pritariant,¹ jis paruošė komunistinei vyriausybei memorandumą, kuriame buvo trumpai išdėstyta katalikų Bažnyčios sociologinė doktrina ir jos praktika Lietuvoje įrodant, kad katalikų Bažnyčia yra darbo žmonių gynėja. Tą memorandumą jis rašė ir eventualiai turėjo kalbėtis Lietuvos vyskupų pavidimu ir pagal jų direktyvas. Memorandume buvo kalbama Lietuvos krikščionių vardu. Jį pasirašė Mykolas Krupavičius. Memorandumu nebuvo siekiama jokio susitarimo, o tik išsiaiškinti, kokie buvo Maskvos planai Bažnyčios atžvilgiu Lietuvoje. Apskritai memorandu-

1 Lietuvių enciklopedija, XIII tomas, 238 p.

mo tikslas — apsaugoti krikščionybę ir Bažnyčią sukomunistintoje Lietuvoje kaip galima ilgesniam laikui nuo žiauresnių persekiojimų.

Taip, nors ir žinodamas tikruosius bolševikų tikslus bei jų principus, Krupavičius, Lietuvos religinių vadų paskatin-tas, dar bandė paveikti — pažadinti vyriausybę sudarančių asmenų lietuvišką sąžinę ar bent sušvelninti jų spaudimą. Memorandumas buvo įteiktas tada buvusios vyriausybės na-riams — Paleckiui, visiems komisarams ir komunistų parti-jos centro komitetui. Suprantama, tas memorandumas negalėjo turėti didesnės įtakos. Bet vietiniai komunistai buvo kiek dezorientuoti ir nežinojo, ką su juo daryti. Jo gavimas visiškai nesiderino su komunistų siekimais bei planais Lietuvoje religijų ir katalikų Bažnyčios atžvilgiu. Kaip J. L. Giedraitis 1955 m. lapkričio 19 dieną rašė Krupavičiui, “Mano pažįs-tamas tada prezidento sekretorius Meškauskas man minėjo, kad Krupavičiaus memorandumas per drąsus dabar, kai su mumis rusai nieko nesiskaito — taigi reikalauti esą peranks-ti”.

To memorandumo išdava buvo ta, kad į Krupavičių bu-vo atkreiptas NKVD dėmesys. Jo reikalui aiškinti buvo atvy-kęs specialus asmuo iš Maskvos. Buvo jų bandyta panaudoti jį savo tikslams ir po to jį sunaikinti, ko jis išvengė, tik laiku pasislėpdamas.

Beje, išėivijoje, kai kam norint sukompromituoti VLIKą ir jo pirmininką su jo atstovaujama srove, atsirado tokio memorandumo fabrikatas, kuriame sukurta istorija, kad Kru-pavičius ir jo vadovaujama partija siūlosi tarnauti bolševi-kams. Nelabai gudriai ir labai nemoraliai buvo kai kieno ban-dyta paversti Krupavičių ir nieko nenusimanančiu kvailiu ir tautos išdaviku prileidžiant, kad yra žmonių, nežinančių, kas yra Krupavičius ir krikščionys demokratai, ir kad per radiją paskleidžiami prasimanymai bus kai kieno patikėti. Supran-tama, Krupavičius griežtai paneigė pareikšdamas, kad tame

neva jo rašytame memorandume viskas nuo a iki z yra pramanyta. Savo laiške B. Dirmeikiui 1955 m. spalio 28 dieną jis rašė: "Man Tamstos atsiųstas tariamas mano 1940 m. birželio 23 d. rašyto laiško nuorašas yra falsifikatas nuo a iki z. Jokie argumentai ir liudininkai negali padaryti netiesos tiesa. Aš stebiuosi Tamstos pastangomis priversti mane prisipažinti prie to, ko nesu padaręs".

Kad kai kieno paskleisti neva Krupavičiaus laiško Paleckiui nuorašai visiškai neatitinka Krupavičiaus memorandumo, liudijo tie aukšti dvasininkai ir kiti asmenys, kurie buvo tą memorandumą skaitę. Tą patį liudijo raštu du asmenys, kurie padėjo Krupavičiui jo memorandumą perrašyti, būtent teisininkas J. L. Giedraitis ir Eugenija Račiūnaitė-Daugirdienė.

J. L. Giedraitis, be kita ko, savo pasisakyme dėl tariamo laiško Paleckiui 1955 metų lapkričio 19 dieną rašė Krupavičiui.

"Aš labai gerai atsimenu, kad vieną dieną mane iškvietė į Kęstučio viešbutį, kur pateikėte ilgą keletos lapų memorandumą, kurį prašėte pasirūpinti padauginti mašinėle bene 20 egzempliorių. Aš tą tekstą perskaičiau, dar kai ką su Jumis aptarėme, ir tada išsivežiau spausdinimui. Laiško jokio prie to memorandumo kaip lydraštis ar pan. man nedavėte spausdinti, ir nemanau, kad toks lydraštis tenai buvo reikalingas. Šitą memorandumą padaviau vienos įstaigos mašininkei parašyti 20 egz. Ji užtruko su tuo darbu labai ilgai, ir žinau, kad tą pat dieną nebaigė. Šita mašininkė ir dabar yra laisvam pasauly, gyvena Čikagoje. Jei reikės, duosiu jos adresą. Aš susižinojau su ja, ir ji taip pat gerai atsimena, kad memorandumas buvo labai ilgas, rimtas ir su čia patektu neva laiško nuorašu nieko bendra neturi".

"Taigi aš tvirtinu, kad Jūsų memorandumas buvo rašytas neanksčiau, kaip rugpiūčio 6, 1940 metais, bet tikriausiai kiek vėliau".

“Viską sutraukiant, noriu reziumuoti mano nuomonę dėl tariamo Jūsų laiško 1940 m. birželio 23 d. prezidentui Justui Paleckiui:

Šitas laiškas yra kieno nors parašytas provokacijos tikslais. Tokio laiško originalo aš niekad nemačiau ir taip pat netikiu, kad jį, taip kvailai redaguotą, pasirašytų bet koks protingas asmuo.

Tvirtinu, kad Jūsų paruoštas ir mano pastangomis padaugintas daug puslapių memorandumas nieko bendra neturi su šičia paminėtu “laišku”. Po anuo memorandumu ir aš mielai su pasididžiavimu galėjau ir dabar galėčiau pasirašyti, kai po tuo laišku — ne”.

Dėl to falsifikato M. Krupavičiaus užklausta jo memorandumą perrašiusi bei padauginusi Eugenija Račiūnaitė-Daugirdienė savo laiške liudijo: “Aš gerai prisimenu, kad 1940 m., užėjus bolševikams, aš esu mašinėle perrašiusi memorandumą, rašytą Justui Paleckiui. Tačiau tai nebuvo tas raštas, kurį man prisiuntėte paskaityti. Šį raštą aš dabar perskaičiau tikrai pirmą kartą savo gyvenime”.

Rašydamas memorandumą bolševikinei vyriausybei, Krupavičius nė nemanė, kad jis tuo būdu pagerins savo ateitį. Jau po pirmos suėmimų bangos jis žinojo, kad ir jo eilė jau atėjo ir kad pirmoji banga jo dar nepalietė tik todėl, kad jis gyveno toliau nuo didesnių centrų, kur partija dar nebuvo atkreipusi į jį savo dėmesio. Kad jo likimas nebus kitoks, jam priminė ir anas Kauno gatvėje sutikto Liudo Giros klausimas: “Dar tu laisvas?”

2. Enkavedisto pinklėse

Įteikęs bolševikinei vyriausybei savo memorandumą, Krupavičius kurį laiką nesulaukė kurios nors pastebimos reakcijos jo atžvilgiu. Tik lapkričio mėnesio pabaigoje ar gru-

džio pradžioje pas jį į Kalvariją atvyko du bolševikai.¹ Vienas jų prisistatė kaip Maskvos laikraščių korespondentas Aleksander Grigorejevič Dolskij, antrasis savo pavardę taip numykė, kad Krupavičius jos nenugirdo. Tik vėliau aplinkiniais keliais Krupavičius sužinojo, kad jo būta Dekanazovo sekretoriaus. Dolskis iš kalbos ir manierų atrodė kaip gerai išprusintas inteligentas, neprasilenkiąs su gero etiketo reikalavimais. Antrasis darė išsigandusio vilko įspūdį ir prie stalo pasirodė visiškai neišauklėtas.

Kiek pakalbėjęs, Dolskis nukreipė kalbą į vyskupą Paltaroką, kuris esąs pažangus ir gabus diktatorius, kuris be žodžio, tik pirštu pamojęs, gali vesti minias paskui save.

— Žiūrint, kokia prasme diktatorius, — atsakė jam Krupavičius. — Juk ir meilė taip pat yra savo rūšies diktatorė. Jei ta prasme Tamsta Paltaroką vadini diktatorium, tai visai teisingai. Jis yra žmonių gerbiamas ir mylimas, dėl to ir žmonės jo klauso. Bet tos rūšies diktatorius mes vadiname gerais ganytojais.

Ir Krupavičius jam paaiškino, kuo skiriasi tokie diktatoriai nuo kitų diktatorių, kurie žmones spaudžia.

Tada žurnalisto vardu prisidengęs enkavedistas toliau klausė, ar Lietuvoje yra daugiau pažangių žmonių. Krupavičius jam atsakė, kad jis pažangiais laiko visus katalikus. Nors diskusijos apie vyskupą Paltaroką ir katalikų pažangumą nelipo ir Dolskiui Krupavičiaus teigimai nepatiko, tačiau jis jų laikėsi ir toliau, pradėdamas įtaigoti Krupavičių padėti jiems užmegzti ryšius su vyskupu Paltaroku. Jis ėmė kalbinti Krupavičių nuvažiuoti pas vyskupą Paltaroką ir pakalbėti tuo reikalu. Toks pasikalbėjimas jau visiškai Krupavičių įtikino, kad Dolskis nėra joks korespondentas, o tik aukšto rango enkavedistas, kuris nori jį gudriai įtraukti į savo talkininkus.

1 M. Krupavičius, Vyskupas Kazimieras Paltarokas, "Tėvynės Sargas" 1958 m. 1(15) nr. 13 p.

— Ar Tamstai tas reikalas rūpi kaip korespondentui?
— paklausė.

Prileiskim, kad taip.

— Tokiais orais aš negaliu važinėti.

— Mes... aš žinau, kad Tamsta esi liguistas žmogus. Visa esu parengęs, kad Tamstai kelionė nepakenktų sveikatai.

Dolskis pasiūlė Krupavičiui apšildomą automobilį, meškinius kailinius ir gerą atlyginimą už kelionę.

— Pas mus automobilis laikomas buržuazine susisieki-
mo priemone. Ypatingai kreivai žiūri liaudis į automobiliuo-
tus kunigus. Aš niekada buržujum nebuvau ir nenoriu juo
būti. Antra, visi pamatys, kad aš važinėju bolševikų automo-
bilu. Aš nustosiu buvęs Krupavičium. O aš noriu juo pasilikti.

Atsisakydamas važiuoti pas vyskupą Paltaroką, Krupa-
vičius pasiūlė Dolskiui užėiti Kaune pas taip pat pažangų ir
labai inteligentingą, didelės tolerancijos ir visiems prieinamą
vyskupą Brizgį ir išsiaiškinti jam rūpimus klausimus. Bet
Dolskiui tai nepatiko, ir jis apie tai nekalbėjo.

Kitą kartą atvykusį Dolskį Krupavičius paklausė, ar jis
susipažino su Šventuoju Raštu, kaip jis jam buvo pataręs.

— Kaip patiko? — paklausė Krupavičius.

— Įdomus politinis traktatas.

— Ir Šventas Raštas Tamstai politika? — nustebęs pa-
klausė.

— Gryniausia politika, — gavo atsakymą, iš kurio pa-
matė, kaip skirtingai komunistiniai atėjūnai vertina tuos pa-
čius dalykus.

— Ar matėtės su vyskupu Brizgiu?

Dolskis atsakė, kad nesimatė, nes vyskupas Brizgys iš
aukšto žiūrįs į bolševikus kaip į utelėtą tautą.

Po pasikalbėjimo su Dolskiu Krupavičius laikė savo pa-
reigą apie tai painformuoti vyskupą Paltaroką, nes Dolskio
susidomėjimas juo "nieko giedraus nelėmė". Bet jis rado vys-
kupą jau viską apsvarsčiusį, turintį savo veikimo planus ir

metodus ir viskam pasiruošusį. Dėl Dolskio kalbų jis mažai tereagavo.

Dolskis nesiliovė ir toliau važinėti pas Krupavičių. Kartais jis pakviesdavo Krupavičių papietauti restorane Kaune. Atsiveždavo vis naujų klausimų, kuriuos diskutuojant reikėjo vis daugiau budrumo ir atsargumo. Jis jautėsi esąs neformaliai, užmaskuotai tardomas. Sovietams, atrodo, buvo svarbu išsiaiškinti lietuvių intelektualų, vieno iškilųjų politikų ir dvasininko pažiūras įvairiais lietuvių tautą liečiančiais klausimais, išsiaiškinti, kur jie gali sutikti didžiausią lietuvių pasipriešinimą ir pramatyti, kaip juos nugalėti.

Girdamas Krupavičių ir vyskupą Paltaroką, Maskvos agentas, atrodo, turėjo ir tolimesnį tikslą — įtraukti juos į savo pinkles ir skaldyti katalikų Bažnyčią iš vidaus. Tai paaiškėjo, kada vienos vakarienės metu vienas “žurnalistų” pakėlė taurę “už naują katalikų Bažnyčią Lietuvoje”. Krupavičius atsisakė tokį tostą priimti. Tada jis pasiūlė Krupavičiui pakelti savo tostą. Krupavičius pakėlė tostą “už visada naują ir visada seną, ir visada tą pačią katalikų Bažnyčią Lietuvoje”. Maskvos agentai išgėrė, bet daugiau į pasikalbėjimus nebeatvyko suprasdami, kad į Bažnyčios vidų bent tuo tarpu įsibrauti negalės.

Dolskis matė, kad Krupavičius supranta jo statomas jam pinkles ir moka jų išvengti ar nuo jų apsiginti, o Krupavičius suprato enkavedisto politiko tikslus ir nesileido jo panaudojamas. Jis žinojo ir tai, kad Dolskis kartą nusimes savo kaukę ir pradės kalbėti ir veikti kaip enkavedistas. Bet Dolskis, atrodo, tą uždavinį paliko jau kitiems.

Krupavičius žinojo, kad jis yra sekamas ir matė, kad jis ilgai neišsilaikys. Kada bolševikiniuose laikraščiuose jis dažnai rasdavo savo pavardę, kur buvo plūstami “liaudies priešai” ir kur jis buvo puolamas už pramanytus nusikaltimus ir ypač už žemės reformą, jis suprato, kad po kaltinimų seks veiksmai. Jis matė, kad jau atėjo ir jo eilė. Bet jis išvengė

suėmimo, tik vieno darbininko, dirbančio su komunistais, ispėtas. Kartą, eidamas gatve, jis išgirdo jį pralenkiančio darbininko tyliai ištartą ispėjimą: "Klebone, greičiausiai slėpkis, gresia pavojus".

Nieko nelaukdamas, Krupavičius pasitraukė į Vilniaus kraštą; vėliau prisilaikė Druskininkų apylinkėje. Kilus karui su vokiečiais, jis grįžo į Kalvariją.

VII. KOVOJE PRIEŠ VOKIŠKĄJĄ OKUPANTĄ

Nors, vokiečiams išvijus iš Lietuvos rusų bolševikų kariuomenę, Krupavičius galėjo grįžti į savo parapiją toliau dirbti pastoracinio darbo, tačiau ir iš jų jis taip pat nieko gera nesitikėjo. Jų nacionalsocialistinė ideologija ir partijos ideologų skelbiami planai rytuose grasino lietuviams būti išvartytiems iš savo ūkių ir savo tėvynės. Paskui jų kariuomenę atsekė jų politinė saugumo policija ir civilinė administracija valdyti užimtųjų kraštų ir vykdyti didžiosios vokiečių misijos rytuose.

Vokiečių civilinė valdžia atėjo į Lietuvą su valdančios rasės ideologija ir tuojau pradėjo naikinti Lietuvos žydus. Krupavičius įteikė vietos vokiečių komendantui raštą, protestuodamas prieš nekaltų žmonių žudymą. Pamatęs jų ideologijos pavojingumą, jis stojo į kovą su jos įtakomis. Savo pamoksluose bažnyčioje ir pasikalbėjimuose su žmonėmis jis aiškino nacionalsocialistų moralės sampratos ir jų rasizmo doktrinos pavojingumą, ispėdamas parapiečius saugotis tokios antikrikščioniškos filosofijos. Jis iškalbingai smerkė nacionalsocializmo doktriną ir jų principus, kurie liečia religiją, moralę, šemos gyvenimą ir ypač jų nežmonišką elgesį su žydais.

Vokiečių saugumo policija greitai sužinojo jo pasisakymus pamoksluose apie nacizmo ir krikščionybės nesuderina-

mumą. Kun. dr. P. Aleksos liudijimu, vyskupas Karosas ir kurijos nariai bandė jį nuo tokių pasisakymų sulaikyti, nurodydami jį tai, kad nacionalsocialistai jau daug dvasininkų yra uždarę į koncentracijos stovyklas. Bet Krupavičius to nelabai paisė.¹

Vokiečiams likvidavus Lietuvos laikinąją vyriausybę, neliko organo, kuris santykiuose su vokiečiais atstovautų Lietuvai, jos vardu kalbėtų ir gintų lietuvių tautos reikalus. Vokiečiai suorganizavo Tarėjų tarybą, bet jie ją laikė savo patikėtiniais, skirtais atlikti jų jiems pavedamus reikalavimus. Esant tokiai padėčiai, Krupavičius manė, kad kas nors iš lietuvių turi reaguoti prieš patį okupacijos faktą ir prieš okupantų veiksmus, kurie nenumatyti tarptautinėje teisėje. Tam reikėjo, jo supratimu, pasiremti kuriais nors tautos įgaliojimais. Pasiremdamas savo, kaip buvusio seimų atstovo ir buvusio vyriausybės nario, turėtais tautos įgaliojimais ir jam kitados tautos sutektu mandatu, jis 1942 metais įteikė vokiečių generaliniam komisarui Lietuvai du memorandumus, kuriuose jis iškelė okupacinių organų neteisėtus ir nepateisintus veiksmus. Trečias memorandumas 1942 m. lapkričio 9 dieną buvo tam pačiam komisarui įteiktas su Krupavičiaus, buvusio prezidento dr. K. Griniaus ir buv. ministerio prof. J. Aleksos parašais.² Taip Krupavičius pasipriešinimą prieš okupanto Lietuvos naikinimą pradėjo visais metais anksčiau, negu susiorganizavo Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas.

Memorandumas buvo skirtas protestuoti prieš vokiečių planus bei užsimojimus kolonizuoti Lietuvą, apgyvendinant ją vokiečiais. Tuo metu į Lietuvą buvo grąžinti bolševikiniais metais į Vokietiją repatriavę vokiečiai, bet nebuvo grąžinti ir negavo leidimo sugrįžti tada kartu su vokiečiais iš-

1 Kun. dr. P. Aleksos 1955 metų lapkričio 7 dienos liudijimas raštu.

2. M. Krupavičius, Memorandumai hitlerinės okupacijos Generaliniam komisarui, "Tėvynės Sargas" 1959 m. 2-3 nr. 87 p.

vykę lietuviai. Grįžusiems vokiečiams buvo atiduoti jų anksčiau turėti ūkiai, kuriuose jau buvo įkurdinti ir juose teisėtai gyveno lietuviai. Jie per labai trumpą laiką, dažnai net per pusvalandį, buvo iš ūkio pašalinami ir turėjo vokiečiams palikti visą savo turtą. Jie turėjo apsigyventi tuose ūkiuose, kurių vokiečiai nenorėjo imti. Vokiečiams taip pat buvo atiduoti lenkų, rusų ir žydų turėti ūkiai, kurių savininkai buvo iš jų išvaryti ir kur nors apgyvendinti žiauriausiomis sąlygomis. Tolimesnei Lietuvos kolonizacijai jau buvo paskirtos kelios turtingesnių ūkininkų apgyventos, daugiausia vakarinės apskritys.

Toliau memorandumą pasirašiusieji protestavo ir prieš tai, kad žmonėms iškraustyti iš jų ūkių prievarta buvo panaudojamos lietuviškos įstaigos: savivaldybės, policija, žemės tvarkytojai ir net savisaugos daliniai.

Įrodymui, kad vokiečiai ruošiasi ir jau pradeda kolonizuoti visą Lietuvą, memorandumė buvo pacituoti autoritetų ir labai aukštas vietas užimančių asmenų pareiškimai, skelbią, kad rytų kraštai turės būti grynai vokiški: nesuvokietinti, bet apgyvendinti vokiečių kraujo žmonėmis.

Protestą prieš vokiečių vykdomą kolonizaciją pasirašę dr. K. Grinius, J. Aleksa ir M. Krupavičius reikalavo —

1. sustabdyti Lietuvos žemių kolonizaciją,
2. gražinti iškeltiesiems ūkininkams jų ūkius, neatsižvelgiant į jų tautybę.

To vokiečiams buvo per daug. Pasipriešinimas jų vykdomai kolonizacijai jiems reiškė pagalbą jų priešams. Lapkričio vidury Krupavičius buvo saugumo policijos suimtas ir nuvežtas į Kauną — į vokiečių saugumo SD rūmus, kur buvo 7-8 valandas tardomas. Jis jiems buvo pagrindinis toje byloje kaltininkas. Tarp kitų kaltinimų vokiečių saugumo sekretorius Muelleris, pirmininkavęs teismui, jam priminė ir jo memorandumą bolševikinei valdžiai ir prikišo, kad jis pats yra bolševikas. Krupavičius tai užprotestavo, pareikalaudamas

įrodymų. Muelleris turėjo tą memorandumą, išverstą į vokiečių kalbą. Jis, sekdamas raudonus jame pabraukimus, ilgai žiūrėjo tą memorandumą, bet, matyti, nieko jame bolševikiško neradęs, toliau tardydamas, to kaltinimo nebeminėjo.

Baigęs tardymą, vokiečių saugumas įteikė Krupavičiui kaltinimą, kad jis su anglais, amerikiečiais ir žydais dirbo prieš Vokietiją, vokiečių tautą ir jos kariuomenę. Jam paskelbtas sprendimas — ištremti neribotam laikui į Vokietiją. Jam buvo įsakyta prisistatyti tų metų lapkričio 30-tą dieną Eitkūnuose saugumo policijoje išvykti į Vokietiją. Vėliau kai kurių asmenų jam buvo pranešta, kad anas paliepimas išvykti sulaikomas. Tačiau gruodžio 5 dieną, iš anksto neįspėtas, jis buvo Kalvarijos klebonijoje vokiečių saugumo suimtas ir nugabentas į Eitkūnus, kur buvo drauge su J. Aleksa uždarytas į kalėjimą. J. Aleksa už tą patį nusikaltimą buvo nuteistas deportuoti į Vokietiją.

Su Krupavičiaus apkaltinimu buvo jungiamas ir dr. K. Griniaus kaltinimas. Dr. Grinių tardęs aukštas vokiečių saugumo pareigūnas Jaegeris jį klausė:

— Ar Tamsta skaitei kunigo Krupavičiaus memorandumą bolševikų vyriausybei? Kaip Tamsta galėjai pasirašyti memorandumą su komunistu Krupavičium?

— Aš Mykolą Krupavičių pažįstu nuo 1920 metų kaip katalikų kunigą ir gerą lietuvių patriotą ir esu dabar tikras, kad jisai nekomunistas.

— Kuo Tamsta aiškini jo pasiūlymą bendradarbiauti su komunistais bolševikais?

Grinius paaiškino, kad tai kunigiška politika. Bijodamas bolševikų persekiojimų, kunigas Krupavičius savo rašiniu norėjo apsaugoti Katalikų Bažnyčią ir kunigiją nuo bolševikų ekscesų.¹

¹ Dr. K. Griniaus 1946 m. lapkričio 25 d. laiškas Krupavičiui.

Dr. K. Griniui buvo pritaikyta skirtinga bausmė: dėl jo senyvo amžiaus jam ištrėmimas į Vokietiją buvo pakeistas jo apgyvendinimu jo tėviškėje, Sasnavos valsčiuje.

Paskelbus vokiečių saugumo sprendimą, iš visos Lietuvos buvo generaliniam komisarui siunčiami protestai. Reagavo ir Lietuvos vyskupai. Tokių protestų generaliniam komisarui pasiuntė ir vienintelė tada veikusi profesoriaus Igno Končiaus pirmininkaujama vieša lietuvių organizacija — Savitarpinės pagalbos Sveikatos globos skyrius, veikęs vietoje uždaryto Raudonojo kryžiaus. Tame proteste buvo pareikšta, kad memorandume išdėstytos mintys yra ne tik jį pasirašiusiųjų, bet ir visos tautos nusistatymas ir kad ištrėmimas visoje Lietuvoje geriausių, didžiai nusipelnusių lietuvių tautai ir turinčių jos pilną pasitikėjimą žmonių už jų pasirinktą legalų klausimų kėlimo kelią giliai sujaudino lietuvių visuomenę ir sukėlė joje didelį nusivylimą.²

Pabuvę penkias dienas Eitkūnų kalėjime, Krupavičius su Aleksa buvo perkelti į Tilžę. Ten buvo iš naujo tardyti ir iš jų buvo atimti asmens dokumentai. Tilžė nebuvo politinių kalinių nuolatinė kalinimo vieta. Čia saugumas atlikdavo galutinį tardymą ir teismą. Bet ir Tilžės kalėjimas buvo perpildytas, todėl Krupavičius su Aleksa buvo patalpinti viename name, kur buvo saugumo tarnautojų valgykla. Jiems buvo uždrausta išeiti iš namų, ir jie buvo dažnai tikrinami. Tik po kelių mėnesių jiems buvo leista parašyti į namus laiškus ir išeiti trumpam laikui į miestą.

Tilžėje jie išbuvo iki 1943 metų rugpiūčio pabaigos. Jie taip ilgai ten buvo išlaikyti dėl to, kad Tilžės saugumas nesulaukė iš Eitkūnų jiems sudarytų bylų ir nepadarė galutinio sprendimo. Krupavičiaus ir Aleksos bylų dingimas, kaip spėjama, padėjo jiems išvengti daugelio politinių kalinių likimo koncentracijos stovyklose. Su tokiais kaltinimais, kad Krupa-

2 "Tėvynės Sargas" 1959 m. 2-3 (18) nr. 95 p.

vičius yra komunistas, kuris savo veikimu padeda visiems Vokietijos priešams ir eina prieš Vokietijos valstybę, vokiečių tautą ir kariuomenę, buvo pavojaus susilaukti ir labai žiauraus sprendimo.

Tų metų rugpiūčio 30 dieną, Berlyno saugumui paliepus, Krupavičių Tilžės saugumas išgabeno į Regensburgą, kur vietos saugumas jį uždarė Basųjų karmelitų vienuolyne. Po mėnesio jam leido laisvai vaikščioti po miestą.

Regensburge Krupavičius išgyveno bailsus to miesto bombardavimus. “Vanagai mus nuolat lesa, juo tolyn, juo smarkyn”. “Kibina mūsų padanges dažnokai. Tačiau mes lietuviai vis dar šiaip taip laikomės. Aukų nebuvo”. Pergyvendamas dažnus bailsus oro puolimus, Krupavičius savo susirūpinime pergyveno ir karo nusiaubtos ir naikinamos Lietuvos padėtį ir grėsmę jos ateičiai. “Visa Lietuvos istorija geležim ir ugnim rašyta. Tačiau tokio bailsaus ir pavojingo kelio ji dar nėra turėjusi. Tautos retinimas, didelis jos turtų naikinimas — neapskaičiuojamas. Bet manau, kad pavojai apogėjus dar nepasiekė”... “Ateitis labai tamsi” “Bet vilčių prarast nėra pagrindo, juo labiau duot laisvę jausmams. Ir nepriklausomoj Lietuvoj, ir emigracijojej lemiami mums veiksniai bus stipri, nepalaužta valia ir geležiniai nervai. Tad grūdinkimės ir stiprėkime!”¹

Ilgai nesimatęs su lietuviais, Krupavičius pasijuto labai jų išsiilgęs. Ilgai išbuvęs internuotas, jis pajuto, kaip yra brangi laisvė judėti. Pirmas jo išėjimas — eiti ieškoti lietuvių. Bet, apklausinėjęs visus klebonus ir apvaikščiojęs fabričių rajonus, nerado jokio lietuvių pėdsako. Iš Lietuvos beveik jokių žinių neturėjo. Menkas maistas ir savųjų pasiilgimas pradėjo jį veikti kaip depresija. Pastebėjo tai vienuolyno žmonės ir siūlė jam eiti į ligoninę. Bet jis atsisakė. Geras jam buvo saugumo viršininkas ir su juo elgėsi draugiškai, nors jis

1 M. Krupavičiaus 1944 metų lapkričio 6 dienos laiškas K. Pabedinskui

pats vokiečių nemėgo. Sužinojęs apie Krupavičiaus sveikatos susilpnėjimą ir jo sunkią savijautą, leido jam važinėti po visą Vokietiją, išskyrus Berlyną. Kartu išpėjo neįkliūti į saugumininkų rankas. Bet Krupavičius neiškentė nenuvažiavęs ir į Berlyną, kur rado V. Sidzikauską, R. Skipitį, E. Galvanauską ir kitus savo draugus bei pažįstamus, iš kurių daug sužinojo apie Lietuvą ir lietuvius. Susitikimas su savaisiais jam iš lėto grąžino normalią savijautą. Susitikdamas su Sidzikausku ir Skipičiu, jis įsijungė į VLIKo delegatūros užsienyje darbą.

Daug sunkiau buvo atstatyti jo fizinę sveikatą. Dveji ir pusė metų, praleisti kalėjime bei ištrėmimo ir labai menkas maistas apardė jo sveikatą: paveikė jo širdį, susilpnino jo nervus ir labai pakenkė jo skilviui.

Kada, bolševikams užėmus Lietuvą, atsirado daug lietuvių, norinčių apsigyventi Regensburge, Krupavičius, būdamas jau laisvesnis, galėjo jiems padėti ten apsigyventi. Regensburgas buvo rezervuotas apsigyventi iš kitur pasitraukusiems vokiečiams. Krupavičiui pavyko išprašyti iš apskrities viršininko, kad tas "nematytų" lietuvių apsigyvenimo, bent kol nepradės spausti partijos pareigūnai. Po to savo veiklumu ir sugebėjimu įtikinti jis paveikė vienuolyno viršininką, kitus dvasininkus ir saugumo viršininką taip, kad ten buvo sudarytos sąlygos apsigyventi nemažam lietuvių skaičiui.

Sužinoję jo adresą, daugelis tada po Vokietiją pasklidusių lietuvių pradėjo jam rašyti laiškus, teiraudamiesi dėl apsigyvenimo sąlygų ir prašyti kitokios pagalbos. Toks jo gautamų laiškų gausumas atkreipė Berlyno saugumo dėmesį, ir iš ten buvo spaudžiamas Regensburgo saugumo viršininkas sutvarkyti Krupavičių. Bet šis, būdamas Krupavičiui palankus, parodė jam iš Berlyną gautą įsakymą stropiau jį prižiūrėti, nes jis vedas su lietuviais per plačią korespondenciją. Krupavičius jį paklausė, ką jis darytų, būdamas jo vietoje. Tas,

daug negalvodamas, atsakė, kad ir jis taip elgtųsi, ir leido Krupavičiui ir toliau dirbti savo darbą, pasižadėdamas jį pateisinti.

Taip Krupavičius Regensburge sulaukė karo pabaigos, kada amerikiečių kariuomenė jį išlaisvino ir kada, vieno amerikiečio lietuvio karininko padedamas, jis 1945 metų balandžio 25 dieną jis išvyko į Wuerzburgą.

Regensburge kun. Krupavičius Šv. Klaros bažnyčioje melsdavosi, o šventoriuje darydavo pranešimus stovyklos lietuviams.

(Gen. St. Raštikio nuotrauka)

PENKTA DALIS

IŠEIVIJOS KOVŲ FRONTE

I. KOVOJE DĖL LIETUVOS IŠLAISVINIMO

1. Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkas

Kaip pirmaisiais bolševikų, taip ir vėliau vokiečių okupacijos metais visoje Lietuvoje susikūrė ir veikė daug slaptų organizacijų, atsiradusių tikslu kovoti prieš okupantus ir siekti tautos išlaisvinimo. Iš tų organizacijų, su kuriomis jungėsi ir demokratiniais laikais veikusios politinės partijos, susiformavo du frontai: katalikų, pasivadinęs Tautos taryba, ir laicistinis — Vyriausias lietuvių komitetas. Tautos tarybos pagrindą sudarė ir jai atstovavo Lietuvoje demokratiniais laikais veikusios politinės grupės — Krikščionių demokratų partija, Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija — ir tautos rezistencijoje susiformavę nauji sąjūdžiai: Lietuvių frontas ir Vienybės sąjūdis. Laicistinį Vyriausią lietuvių komitetą sudarė Valstiečių liaudininkų ir Socialdemokratų partijos, Ūkininkų partija, Lietuvių tautinė sąjunga, Lietuvos nacionalistų partija ir naujas Laisvės kovotojų sąjūdis. Iš tų abiejų junginių 1943 metų lapkričio 25 dieną buvo sukurtas Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas, arba sutrumpintai VLIKas. Ūkininkų partijai nepareiškus noro įeiti į VLIKą, į jo sąstatą nebuvo įtraukta ir atitinkama krikščioniška politinė organizacija — Ūkininkų sąjunga. Taip VLIKe Lietuvos

laisvinimo kovai susijungė demokratinuose Lietuvos seimuose pasireiškusių politinių partijų ir lietuvių tautos rezisten cinėje kovoje prieš okupantus susiformavusių kovos organi cijų vadovaujantieji sluoksniai, atstovaudami visai valstybiš kai nusistačiusiai politiškai diferencijuotai lietuvių vsuome nei. Tuo būdu jis tapo visos lietuvių tautos politinės valios reiškėju, atstovaujančiu visai lietuvių visuomenei Lietuvoje. Iš jo nebuvo išskirta jokia nepriklausomoje Lietuvoje veikusi politinė patriotinė grupė.

Organizuojant Vyriausiąją Lietuvos išlaisvinimo komi tetą, Krupavičius buvo vokiečių internuotas Regensburge. Jo tame komitete dėl tos pačios priežasties nebuvo ir 1944 m. vasario 16 dieną, kada VLIKas su savo tos dienos deklaraci ja prisistatė tautai. Tačiau Krupavičius iš VLIKo veiklos ne buvo išskirtas. Numatydamas naują bolševikų okupaciją ir nenumatydamas trauktis nuo bolševikų okupacijos į užsienį, VLIKas tų pačių metų gegužės 25 dieną paskyrė užsienyje savo delegatūrą, susidedančią ir Vaclovo Sidzikausko, Rapolo Skipičio ir Mykolo Krupavičiaus. Kada vokiečių slaptoji poli cija Lietuvoje suėmė beveik visus VLIKo narius (liko tik vie nas nesuimtas) ir išgabeno juos į kalėjimą Vokietijoje, VLIKo delegatūra Vokietijoje tų metų spalio mėnesį nutarė veikti nebe delegatūros, o apskritai VLIKo vardu. Tuo vardu ji pa sisakė prieš vokiečių suplanuotos lietuvių konferencijos šau kimą ir jų Vokietijoje esančių lietuvių mobilizavimo planus. Gavęs iš Regensburgo saugumo viršininko leidimą važinėti po visą Vokietiją, Krupavičius galėjo dalyvauti VLIKo var du veikiančios jo delegatūros darbuose.

Artėjant rytų frontui prie Berlyno, VLIKo delegatūra iš Berlyno nusikėlė į Wuerzburgą. Vokiečių kariuomenei kapi tuliavus, tas pats amerikiečių karininkas Vaivada, kuris Kru pavičių iš Regensburgo nuvežė į Wuerzburgą, į ten atvežė ir kitus VLIKo narius iš Beyreutho kalėjimo. Taip Wuerzburge susirinko visas VLIKas. Jis dar kartą posėdžiavo jo pirmi-

ninko prof. J. Kaminsko pirmininkaujamas. Tame posėdyje jis persiorganizavo. Jo pirmininku 1945 metų birželio 15 dieną buvo išrinktas kun. Mykolas Krupavičius.

2. VLIKo veiklos charakteris ir Krupavičius

Apie savo išrinkimą VLIKo pirmininku Krupavičius vienoje savo promemorijoje rašė: "Pirmu kartu mane išrinko pirmininku prieš mano valią ir kietą mano spyrimąsi", nors Kaminskas ir įtarė, kad Krupavičius tos vietos sau reikala-
vęs. Taip Krupavičius atsistojo pagrindinės užsienyje Lie-
tuvos laisvinimo kovos organizacijos priešakyje.

Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto esmę Krupa-
vičius išvedė iš tautos pasipriešinimo svetimųjų okupacijai. Jame susijungus pagrindinėms nepriklausomos Lietuvos de-
mokratiniam laikotarpyje veikusioms partijoms ir tame pa-
sipriešime susiformavusiems kovos sąjūdžiams, jis tapo
bendru lietuvių tautos pasipriešinimo organu ir kalbėjo bei vei-
kė lietuvių tautos vardu. Jis lietuvių tautai atstovavo visais
klausimais, ko tik gyvenimas iš jo pareikalavo. Revoliuciniu
keliu jis pasiskelbė Lietuvos seimu, atstovaujančiu visoms po-
litinėms grupėms ir abiejų okupacijų metu pasireiškusiam re-
zistenciniam tautos potencialui. Visos pasireiškusios politinės
grupės pasiuntė į jį savo vadus ar šiaip savo įtakingiausių
veikėjų, galinčius atstovauti atitinkamai visuomenės daliai.
Vadovaudamas VLIKui, Krupavičius turėjo labai aiškų jo
atsakomybės supratimą. Jo žodžiais, nė viena tautos atsto-
vybė normaliais laikais neturėjo tokios atsakomybės prieš
tautą, kaip VLIKas. Ant jo pečių gula lietuvių tautos išsigel-
bėjimo nuo sunaikinimo ir išsilaisvinimo nuo pavergimo naš-
ta.

Veikdamas tremtinių tarpe Vokietijoje, VLIKas atliko ir
vyriausybės funkcijas. Krupavičiaus žodžiais, VLIKas įsi-

Prel. K. Šaulys su prel. M. Krupavičium Lugane, Šveicarijoje.

jungė į seimo ir vyriausybės prerogatyvas. Bet ir veikdamas tremtinių tarpe ir dirbdamas jų gyvenimo sąlygomis, VLIKas nebuvo tremtinių, o Lietuvos organizacija, sukurta Lietuvoje ir veikianti Lietuvos vardu, tik sąlygų išstumta už tada jau okupuotos Lietuvos sienų. Bet, reziduodamas tremtinių aplinkoje, jis ėmėsi tvarkyti ir jų reikalus: rūpinosi jų švietimu, sukūrė tremtinių bendruomenę, organizavo jų teismus ir rūpinosi kitais reikalais, kurių tada nebuvo kam tvarkyti, nes tada nebuvo kompetetingesnės ir platesnių uždavinių lietuviškos organizacijos.

VLIKo sudėtis bei jo organizacija nesudarė pirmininkui sąlygų savo darbu ypatingai prasikišti ar jame vaidinti išskirtinę rolę. Tačiau praktiškai VLIKo veikimo sąlygos tremtyje iš pirmininko reikalavo didesnio veiklumo ir atsakingumo, negu normaliaame gyvenime. Krupavičius, būdamas

VLIKO pirmininku, vaidino svarbesnį vaidmenį už kitus jo narius. Pirma, Krupavičius išsiskyrė iš daugumos kitų VLIKO narių ir savo amžiumi ir savo politinės veiklos patirtimi. Tiesa, VLIKe buvo ir kitų nepriklausomos Lietuvos laikų stambių politikų ir politinių grupių vadų, kaip S. Kairys-Kaminskas, R. Skipitis, dr. P. Karvelis, V. Sidzikauskas ir kai kurie kiti, bet nė vienas jų nebuvo vaidinę tokio didelio politinio vaidmens ir nepasireiškę politikoje tokiu dinamizmu, kaip Krupavičius. Kiti gi ir jų antrininkai buvo jaunesni žmonės, neturėjo tokio politinio patyrimo ir neturėjo politiniame darbe tokio autoriteto, kuriuo prilygtų Krupavičiui.

Antra, VLIKą sudarančių partijų tarpe visada liko daug vietos sroviniams nesutarimams. Ypač pradžioje prasiverždavo dažnai sroviniai nesutarimai tarp kairiųjų partijų ir tautininkų. Krupavičius matė, kad VLIKO darbuose tokie nesutarimai yra nevietoje, nieko gera nežada tautos laisvinimo kovai ir kad kiekvienos grupės pastangos įgyti didesnę įtaką VLIKe ir visuomenėje, siekiant sumenkinti kitas grupes, apsunkina bendrą tautos laisvinimo veiklą ir skaldo lietuvius į tarpusavyje kovojančius frontus. Atskirų grupių bandymas ieškoti sau kreditų išlaisvintos Lietuvos laikams rodė jų paviršutinišką politinės padėties supratimą ir kovos dėl savo partinių interesų statymą aukščiau už tautos laisvinimo kovą. Todėl tokiuose išskylančiuose nesutarimuose bei ginčuose Krupavičius imdavosi taikintojo rolės, bandydamas švelninti tokių nesutarimų aštrumus. Jis primindavo, kad partijų vaidmuo bus svarbus ir reikšmingas, tik atkūrus nepriklausomą Lietuvą. Todėl jis siūlydavo partijų reikalus palikti ateičiai — nepriklausomos Lietuvos laikams. Politinė partija, pasak Krupavičiaus, laisvinimo darbui tiek tėra reikalinga, kiek ji atstovauja kuriai nors lietuviškos visuomenės daliai, kiek ji turi joje pasitikėjimo ir kiek ji yra atitinkamos tautos dalies valios reiškėja. “Kaip karys, stodamas į kariuomenę, turi namie palikti visus savo įsitikinimus, programas ir

spalvas ir pasilikti tik savo tėvynės gynėju, atsidėjusiu, pasiaukojusiu ligi kraujo praliejimo, ligi gyvybės praradimo, taip tos pačios pareigos saisto ir politinių partijų organizuotus vienetus, kurie stoja kariais tėvynės ginti”.¹ Tad ir tremtyje, kovojant gyvybinę kovą, galinti būti tik viena partija — lietuviškoji partija, kuriai privalo priklausyti visi lygiai, palikdami tarpusavio ginčius ateičiai.

Tos dvi Krupavičiaus savybės išskėlė jį aukščiau daugumos kitų VLIKo narių ir išskyrė jo rolę tos institucijos veikloje.

3. Krupavičiaus laisvinimo kovos samprata

Mūsų gyvenamam laikotarpiui vyriausiu ir pagrindiniu mūsų uždaviniu Krupavičius laikė veikti Lietuvos laisvės atgavimo kryptimi ir tuo siekti išlaisvinti Lietuvą iš rusiškai komunistinės okupacijos. Tą uždavinį Lietuvos didžiųjų nelaimių metu ir jų sąlygomis jis laikė kiekvieno padoraus lietuviu šventa pareiga.

Lietuvos laisvinimas yra politinis darbas, todėl Krupavičius jį laikė politikų ir politinių organizacijų uždaviniu. Bet jis iš to darbo neišskyrė ir įvairių kultūrinių sričių veikėjų. Ir menininkams, ir mokslininkams, ir kitų kultūrinių bei kūrybinių sričių žmonėms tėvynė yra taip pat brangi. Todėl visų sričių veikėjai, kiekvienas savo būdu, turi dalyvauti suderintoje politinėje kovoje prieš pavergėją. Jis skelbė totalinę kovą tėvų žemei išlaisvinti ir ragino visus sutelkti visas jėgas. Visos mūsų veiklos sritys turi jungtis į tą politinį tikslą. Ir kultūrinė kūryba galinti tarnauti tam pačiam tikslui, kaip kitados tam tikslui tarnavo Maironio kūryba, kurios pagalba jis gaivino tautos sąmonę ir žadino žmones tautos laisvinimo kovai. Kieta, žūtibūtinę ir atkaklią kovą kovojame ne tik

1 “Tėvynės Sargas” 1964 m. 1(24) nr. 24 p.

dėl tėvynės laisvės, bet ir dėl pačios tautos gyvybės, nes rytų kaimynas yra užsimojęs ją visiškai sunaikinti. Nekovodama lietuvių tauta būtų greitai sunaikinta — nutautinta. Išlikti ji gali, tik vesdama nuolatinę kovą dėl savo egzistencijos. O ginti ją nuo sunaikinimo — ją sąmoninti, žadinti ir kelti — gali prisidėti visų sričių lietuviškoji veikla ir visų sričių kūryba.

Tautos laisvinimą bei jos gyvybės išsaugojimą Krupavičius laikė kilniausiu ir svarbiausiu visų lietuvių ir mūsų žemiškojo gyvenimo uždaviniu. Jis turįs užimti pirmąją vietą net ir savo “Aš” atžvilgiu. “Kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo ir nepriklausomybės yra visos lietuvių tautos ir visų lietuvių, nežiūrint, kur jie begyventų, švenčiausia pareiga”.¹ Tą kovą Krupavičius laikė ir mūsų išėivystės išpirkimu ir pateisinimu.

Antrajam pasauliniam karui pasibaigus ir Vakarų demokratijų vadams beieškant sugyvenimo su didžiuoju Lietuvos priešu, nepasiteisino tremtinių viltys greitai sugrįžti į išlaisvintą tėvynę, sukeldamos juose nusivylimą ir defetizmą. Čia Krupavičius matė didelį pavojų tiek Lietuvos laisvinimo veiklai, tiek ir lietuvių išlikimui. Su juo kovodamas, jis skatino nepasiduoti nusivylimui, nesilpninti savo kovos laisvei atgauti, o priešingai, kovą tęsti, kol susidarys kuri nors proga Lietuvai išlaisvinti. Svarbiausiu dalyku jis laikė išlaikyti nepalaužtą dvasią ir nenusilpnintus nervus, neprasti ryžto ir nesitraukti iš kovos tol, kol Lietuvai bus iškovota laisvė ir nepriklausomybė.

Tiesa, nepriklausomybė lengvai neatgaunama, ypač iš tokio plėšraus okupanto, koks yra bolševikas. Nepriklausomybei atstatyti nėra kito kelio, kaip kovos kelias. Kito kelio nepriklausomybei atgauti mums nenurodo nei istorinis patyrimas, nei blavus bei logiškas protavimas. Bet ir tai neturi lietuvių atbaidyti nuo kovos dėl savo tėvynės laisvės. Lietuviai

1 M. Krupavičius, Laisvėje gyvenantiems lietuviams, “Draugas” 1955 m. gegužės 22 d.

VLIKo pirmininkas prel. M. Krupavičius Muencheno ateitininkų tarpe 1948 metais.
(A. Balčyčio nuotrauka)

yra daug kartų įrodę, kad jie moka mirti dėl savo tėvynės. Juk visa mūsų istorija geležim ir krauju rašyta. Šiuo atžvilgiu Krupavičius nenutolsta nuo Churchillio, kuris karo metu Anglijai taip pat tik kraują ir ašaras žadėjo.

Krupavičius nepranašavo, kaip ilgai teks tą kovą tęsti: to niekas negali pasakyti. Bet, jei ji užsitęstų ir labai ilgai, jos negalima nutraukti. "VLIKas turėtų visada būti ir dirbti savo darbą; gal tik kitokia programa, gal su kitokiu sąstatu, bet jis turėtų būti ir savo darbą tęsti. Kiekviena karta pagal vietą ir reikalą turėtų savo krauju pasauliui priminti, kad Lietuva gyva, kad su vergija nesusigyveno ir kad negalės sugyventi. Tokiu savo šventu atkaklumu priversim pasaulį apie mus kalbėti ir galvoti. Tuo neleisim bolševikų okupacijai įgyti įsisėnėjimo teisę į mūsų tėvynę ir ją operuoti viešojoje opinijoje ir tribunoluose savo valdymo teisėtumui įrodyti. Visada ir visur bolševikas turi mumyse rasti atkaklų ir bekompromisinį priešą, kuris neleis savęs be pasipriešinimo sunaikinti ar demoralizuoti. Į jokių su bolševikais kontaktus ir flirtus mums nevalia eiti. Joks žaidimas su bolševikais mums gero neatneš".

Pokaryje ir lietuviuose buvo paskleista nemaža prileidimų; ypač siekiant suniekinti VLIKą, buvo kalbama, kad maža lietuvių tauta nieko negalės nulemti savo nepriklausomybei atstatyti ir kad visos lietuvių išsilaisvinimo pastangos neturi prasmės. Krupavičius labai smerkė tokius defetistinius prileidimus, kad karo atveju mes jokio vaidmens negalėtume suvaidinti. Be mūsų pastangų niekas mums nepriklausomybės nesugrąžins. Mes turime įtikinti, kad, mūsų kraštą išduodant, skriauda ir neteisengumas padaryti ne tik mums, bet ir visam pasauliui. Reikia parodyti, kiek nepriklausomybė mums brangi ir kiek mes dėl jos pasiryžę aukotis.

Išsilaisvinimo siekiant jis skatino svetimuose kraštuose gyvenančius lietuvius palaikyti ryšius su tų tautų žmonėmis, tarp kurių tenka gyventi ir kuriuose galima siekti mūsų su-

pratimo ir palaikymo. Reikia lietuviams eiti į jų bendruomeninį gyvenimą, dalyvauti jų partijose ir tuo būdu priėti prie jų aukštų politikų. O savo tarpe lietuviai turi kurti ir palaikyti lietuviškas kultūrinės organizacijas ir palaikyti lietuviškas politines partijas, nes jos veda tiesioginę akciją Lietuvai laisvinti.

Šie kiek palaidi Krupavičiaus pasisakymai parodo jo laisvinimo kovos supratimą. Su tokia laisvinimo kovos samprata ir su tokiu nepalaužiamu nusistatymu Krupavičius stoji vyriausiojo Lietuvai laisvinti organo priešakyje — jam vadovauti, su tokiu pat pasiryžimu jis tą darbą tęsėjo daugiau kaip dešimtį metų.

Tautos laisvinimo kovą Krupavičius motyvavo jos noru gyventi laisvai ir nepriklausomai. Ji tą norą yra daug kartų išreiškusi ne tik jausmu, bet ir kietais bei ryžtingais veiksmais: ginklu, diplomatine veikla ir įvairiomis kitomis premonėmis. Nežiūrint, kiek mes savo kovoje galime turėti draugų, kurie gal mums padės ne tiek iš idealizmo, kiek dėl savo interesų, mums laisvei atgauti vis tiek reikės didelių mūsų aukų, didelio savęs išsižadėjimo, visų jėgų milžiniško įtempimo, susiorganizavimo ir tikslios bei kietos valios.

4. Laisvinimo kovai supratimo beiškant

Per eilę metų Krupavičius siekė stiprinti pasaulyje mūsų pozicijas, kuriomis pasinaudotume savo laisvinimo kovoje. Jis panaudojo visas jam prieinamas priemones, ieškodamas toje kovoje draugų, paramos, supratimo ir Lietuvos kančių atjautimo. Nebuvo jokio svarbesnio gyvenimo iškelto reikalo, į kurį nebūtų buvę atsiliepta viena ar kita forma. VLIKas su visais laisvinimo veiksniais klibino ir gynė ne tik laisvinimo reikalus, bet ir tremtinių teises ir jų politinę pusę. Jis kėlė balsą dėl lietuvių tautai daromų neteisybių: dėl lietuvių trė-

mimo į Sibirą, dėl nežmoniškų gyvenimo sąlygų kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose. Įvairiomis progomis buvo paruošiami memorandumai ir peticijos laisvojo pasaulio valstybių galvoms ir kitoms institucijoms. 1950 m. birželio 15 d. Krupavičius su V. Sidzikausku ir J. Brazaičiu buvo specialioje audiencijoje priimti popiežiaus Pijaus XII-jo ir išdėstė jam Lietuvos reikalą. Tomis pat dienomis matėsi ir išsikalbėjo Lietuvos ir lietuvių reikalais su būsimuoju popiežium prelatu Montini, tada svarbiu pareigūnu Vatikano politikos reikalams. Būdamas VLIKo pirmininku, Krupavičius, be Vatikano, laisvinimo reikalais dar lankėsi Anglijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Šveicarijoje, Jungt. Amerikos Valstybėse ir Kanadoje.

Žydams turint didelę įtaką amerikiečių įstaigose, Krupavičius rūpinosi, kad jie savo gerų santykių nepanaudotų lietuviams keršyti. Bandydamas išlyginti santykių įtempimą su žydais, jis 1945 metais drauge su Bavarijos lietuvių tremtinių bendruomenės pirmininku A. Kalvaičiu buvo nuvykęs į Muencheną kalbėtis su inžinierium Leibovičium, Žydų komiteto švietimo sekcijos vadovu. Į Krupavičiaus klausimą, ar žydai bendradarbiaus su lietuvių tauta kovoje dėl Lietuvos nepriklausomybės, Leibovičius atsakė, kad žydų tautai Lietuvoje padaryta žaizda dar nėra užgijusi, todėl kalbėti apie bendradarbiavimą arba bendrą frontą nepriklausomybei atstatyti dar per anksti. Į antrą klausimą, ar galima iš žydų pusės laukti bent neutralios laikysenos, kol bendradarbiavimas galutinai paaiškės, atsakymas buvo teigiamas. Nors abi šalys išdėstė viena kitai pakaltinimus dėl žydų ir lietuvių elgesio bolševikų ir vokiečių okupacijos metu, Leibovičius pažadėjo paskelbti laikraščiuose, kad žydai santykiuose su lietuviomis nesivadovautų keršto sumetimais.¹

Užsitęsus Lietuvos okupacijai ir nenumatant galimumų greit jai išlaisvinti, atsirado prileidimų, kad gal tektų pasi-

1 D. Jasaitis, Mykolas Krupavičius, "Draugas 1965 m. gruodžio 11 d.

tenkinti jai satelito teisių reikalavimu. Krupavičius kategoriškai užprotestavo prieš siūlymus daryti nuolaidų okupantui: "Aš visa savo gyvybe ir esme sakausi prieš tas satelitines teises Lietuvai. Mūsų vienas tegali būti reikalavimas — Lietuvai laisvės ir nepriklausomybės. Reikalauti satelitinės Lietuvos padėties — tai būtų sunki klaida, daugiau nusikaltimas."²

Su tokia nuolaida būtų pakeista visa mūsų laisvinimo kovų strategija mums nenaudinga linkme. Daugelyje kraštų mūsų teisėti reikalavimai suprantami. Sutikdami reikalauti tik satelitinės padėties, mes netektume laisvojo pasaulio paramos, nes mes sutiktume su komunistinės valdžios dominavimu savo krašte.

5. Laisvinimo darbo vieningumo besiekiant

Nors VLIKas Lietuvoje sujungė visas anksčiau ar vėliau pasireiškusias politines jėgas, tapdamas vieningu politiniu organu, tačiau tas vieningumas buvo daugiau organizacinis, vieno visiems bendro tikslo jungiamas. Jame nebuvo vidinio vieningumo. Jį skaldė atskirų jį sudarančių grupių sroviniai tikslai bei nesutarimai, kurie kenkė pagrindiniam Vliko darbui. Siekdamas visus sujungti į totalinę kovą Lietuvai laisvinti, Krupavičius turėjo kovoti ir su įvairiomis kliūtimis, kurios mažino išeivių vieningumą ir laisvinimo kovos sėkmingumą. Pagrindinės VLIKo vieningumui kliūtys buvo — 1. politinis įvairių srovių nevieningumas pačiame VLIKe, 2 VLIKo ir diplomatų veiklos nesiderinimas ir 3. išeivijoje atsiradusios VLIKo nepripažįstančios opozicinės grupės.

1. Politiškai VLIKas nebuvo vieningas. Vienintelė jį sudarančioms politinėms partijoms bei sąjūdžiams jungtis buvo Lietuvos laisvinimo siekimas. Vokietijoje atsikūrusį VLIKą

2 M. Krupavičiaus 1955 m. lapkričio 10 d. laiškas Pr. Vainauskui.

sudarė penkios laicistinės grupės ir keturios grupės krikščioniškos orientacijos. Abu blokai buvo papildyti, įjungiant į krikščionišką bloką Ūkininkų sąjungą ir į laicistinį bloką Ūkininkų partiją. Išjungus Nacionalistų partiją, abiejose pusėse liko po penkis atstovus. Abu blokai savo viduje taip pat nebuvo vieningi. Išėjus VLIKui veikti į laisvę, atgijo įvairių srovių politiniai ir pasaulėžiūriniai skirtumai. Kairiosios partijos priekaištavo tautininkams ir nacionalistams dėl jų nedemokratinės praeities, o šie savo ruožtu kaltino kairiąsias grupes dėl jų žmonių tariamo bendradarbiavimo su raudonųjų okupantų pastatyta komunistine vyriausybe. Krikščioniškame bloke vystėsi nesutarimai tarp krikščionių demokratų ir frontininkų. Kairiosios partijos reikalavo tautininkus viešai atsi-riboti nuo kitados praktikuotų nedemokratinų principų ir reikalavo VLIKą aiškiai aptarti kelius bei principus, pagal kuriuos turės būti suorganizuota iš bolševikų okupacijos išlaisvintos Lietuvos vyriausybė. Dėl to reikalavimo susitarus, 1945 metų liepos 3 dieną buvo surašyta nauja VLIKo konvencija, kuria buvo iš dalies papildyta, iš dalies pakeista 1944 metų vasario 16 dienos deklaracija. Bet ir po to santykiai VLIKe nesunormalėjo. Socialdemokratai ir valstiečiai liaudininkai deklaravo savo reikalavimą, kad tautininkų, nacionalistų ir rezistencinės kovos sąjūdžių atstovai negalėtų dalyvauti VLIKo prezidiume. Tas reikalavimas nevienodai traktuoti įvairių grupių atstovus VLIKe suardė jo prezidiumą ir sukliudė jo naujo sudarymą. VLIKas liko be prezidiumo, pasitenkinant vienu jo pirmininku.

Panašiai vėliau socialdemokratai su liaudininkais pasipriešino tautininkų dalyvavimui Vykdomoje taryboje. Tokie ir panašūs kalbamų politinių jiems nepatinkamų srovių asmenų vetavimai kartojosi ir vėliau ir kėlė Krupavičiui nerimą ir pasipiktinimą tų srovių atstovų neatsakingumu, be pagrindo apsunkinant Vykdomosios tarybos sudarymą.

Kada iš Nuernbergo teismo surinktų dokumentų paaiškėjo, kad kitados Lietuvoje nacionalistai prašė Vokietijos vyriausybės pagalbos ginklais ir pinigais nuversti tautininkų valdžiai, vengiant apsunskinti VLIKo padėtį, jų atstovas buvo iš jo išjungtas. Likus po lygiai laicistinių ir krikščioniškųjų grupių atstovų VLIKe, susidarė du priešingi pastovūs blokai, nė vienam jų neturint persvaros. Laisvės kovotojų sąjūdžiui atsiskyrus nuo valstiečių liaudininkų ir prisišliejus prie tautininkų, liaudininkų įtaka VLIKe sumažėjo. Tada jie pradėjo akciją savo atstovų skaičiui padidinti ir laicistinio bloko persvarai atstatyti, nes abiejų blokų pusiausvyra VLIKe nepatenkino laicistinio bloko. Jie pradėjo reikalauti krikščioniškąjį bloką sumažinti savo atstovų skaičių VLIKe, kad būtų grąžinta anksčiau buvusi proporcija. Krikščioniškasis blokas gynėsi, kad būtų neteisinga šalinti iš VLIKo niekuo nenusikaltusią grupę tik todėl, kad laicistų bloko viena grupė dėl savo praeities nebegalėjo pasilikti VLIKe. Bet laicistai abiejų blokų turėjimą po vienodą skaičių atstovų laikė krikščioniškojo bloko vyravimu ir išvystė spaudoje puolimą kurstydami visuomenę priversti VLIKą reformuoti ta prasme, kad laicistinis blokas jame turėtų daugumą. Bet pagal savo prigimtį VLIKas buvo Lietuvos organizacija, kuriai reformuoti tremtiniai nebuvo kompetetingi. Net ir patys VLIKo nariai, jei jie nori tą kovos organą išlaikyti autentišką, negali jo laisvai reformuoti, nepakeisdami jo prigimties.

Taip VLIKe įsigalėjo nepagydomi vidaus nesutarimai. Per pirmuosius VLIKo veiklos metus kairiosios partijos daugiausia puolė tautininkus ir nacionalistus. 1948 metų vidury jos pakeitė taktiką: susitarusios su tautininkais ir sudarydamos su jais vieningą bloką, jos perėjo į krikščioniškųjų grupių puolimą. Vietoje kovos dėl Lietuvos laisvinimo VLIKe nuolat iškildavo tarpusavio kovos. Grupiniai bei partiniai reikalai kėlė nesutarimus, taip pragaištingus bendrajam tautos reikalui. Krupavičius vis bandė sulaikyti bei sušvelninti tokias

tarpusavio kovas ir, iškilus tos rūšies ginčams, pakartodavo savo mintį, kad partijų vaidmuo prasidės, tik išlaisvinus Lietuvą. Jis daug kartų kartojo besiginčijantiems įvairių srovių politikams, kad "kai nutiesim laisvai Lietuvai pamatus, išvesim sienas ir sukrausim stogą, tada gausim teisę pasiskirstyti pagal politines spalvas ir pradėti kovą dėl to, kokia spalva turi būti nudažyta Lietuva".

Politinėms VLIKą sudarančioms grupėms vis siekiant sumažinti sau nepatinkamų srovių pasaulėžiūrinės ir politinės įtakos ir garantuoti sau geresnes pozicijas išlaisvintoje Lietuvoje, tarpusavio kovos VLIKe nerodė tendencijos mažėti. Krupavičiaus pastangos padidinti įvairių politinių grupių darbo vieningumą VLIKe kartais kiek pristabdė kalbamus ginčus, bet apskritai to vieningumo daug nepadidino. Jis tik tiek tegalėjo pasiteisinti prieš tai institucijai daromus priekaištus, kad visos VLIKą sudarančios grupės pagrindiniame VLIKo siekime — Lietuvos laisvinimo klausimais — yra vieningos. Jos esančios nevieningos daugiau antraeiliais ir trečiaeiliais klausimais. Bet ir tai kėlė VLIKe daug nesusipratimų ir sunkino darbą.

Siekimas sumažinti kitų srovių įtakos išvirto į kai kurių grupių kovą ir prieš patį Krupavičių. Laicistinis blokas išvystė akciją jam pašalinti iš VLIKo pirmininko pareigų. Bet, kadangi tai nebuvo numatyta VLIKo statute, kadangi jo pašalinimo reikalaujantieji negalėjo surinkti daugumos balsų ir kadangi Krupavičiaus pašalinimo buvo siekiama ne tikslu pagerinti VLIKo veiklą, o partiniais sumetimais — Krupavičius nerado reikalinga nusilenkti laicistinių grupių spaudimui. Ir jei jam, sunkaus kelerių paskutinių metų darbo ir ligų iškankintam, kartais ir kildavo mintis pasitraukti, tai jo partijos Centro komitetas nesutiko jo atleisti iš jo einamų pareigų. Tačiau tokia padėtis sunkino jo darbą, mažino jo vieningumo siekiančių pastangų vaisingumą.

Ieškodamas būdų VLIKą sudarančių grupių vieningumui padidinti, Krupavičius kreipėsi į buvusį Lietuvos prezidentą dr. K. Grinių, prašydamas jį savo autoritetu paveikti lietuviškas partijas, kad jos daugiau atsizvelgtų į bendrąjį Lietuvos laisvinimo reikalą ir jį laikytų aukštesniu už savo partinius reikalus. Bet dr. Grinius atsisakė, motyvuodamas, kad tai būtų partijų spaudimas.

2. VLIKo ir išlikusių Lietuvos diplomatų veiklos derinimas. VLIKo laisvinimo veiklą reikėjo suderinti su laisvajame pasaulyje išlikusių Lietuvos pasiuntinių — įgaliotų ministrų ir kitų diplomatų veikla ir nustatyti jų santykiavimo būdus. Tas klausimas VLIKui iškilo anksčiau, negu buvo galima susisiekti su pasiuntiniais ir su jais reikalą aptarti. 1945 metų balandžio mėnesį, sąjungininkams nugalėjus vokiečių kariuomenę, Vokietijoje tada VLIKo vardu veikusi jo delegatūra užsienyje kreipėsi į vyriausiąjį sąjungininkų vadą gen. Eisenhowerį, prisistatydama kaip politinė lietuvių tautos vadovybė. Prisistatymo rašte ji rašė, kad jai subordinavosi Lietuvos pasiuntiniai Vakarų valstybėse. Vėliau, paaiškėjęs, kad tokia subordinacija yra neįmanoma, VLIKas rašė buvusiam Lietuvos pasiuntiniui Italijoje S. Lozoraičiui, kad jis visiškai nesiekia Lietuvos pasiuntinių jam formalios subordinacijos, o tik nori su jais nuoširdžiai ir praktiškai bendradarbiauti, siekiant Lietuvai gero. Savo laiške Lozoraičiui ir visems pasiuntiniams VLIKas taip rekomendavosi: “Tamsta žinai, kad lietuviškai akcijai, siekiančiai Lietuvos valstybės suverenumo valdymo atstatymo, vadovauja iš mūsų rezistencijos išėjęs Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas, kuris prisistatė sprendžiamiesiems pasaulio politiniams veiksniams (išskyrus, žinoma, Sovietų Rusiją) kaip autorizuotos lietuvių tautos politinės valios reiškėjas. Mes neišleidžiame iš akių ir niuansinių skirtumų: VLIKas yra faktinoji tautos kovai vadovaujanti ir jos pasitikėjimą turinčioji Lietuvos politinė vadovybė... Jis esamomis aplinkybėmis yra pašauktas reikšti tautos politinę valią”.

Bendradarbiavimą su pasiuntiniais VLIKas suprato ta prasme, kad pasiuntiniai jį reguliariai informuotų apie visus įvykius, kurie gali turėti reikšmės bei įtakos jo pagrindiniam siekimui, jam talkintų, kai jis prašys padaryti vienokį ar kitokį žygį, įteikti jo reziduojamo krašto įstaigoms VLIKO siunčiamus memorandumus bei notas. Toliau VLIKas prašė pagelbėti — parūpinti iš jų turimų archyvų dokumentinės jo veiklai reikalingos medžiagos, o iš savo pusės jis siūlėsi juos atitinkamai informuoti ir rūpintis, kiek sąlygos leis, jų materialine padėtimi. Tokį pageidavimą VLIKas pagrindė abiejų veiksmų uždavinių ir atsakomybės bendrumu: “Prieš mus visus stovi dideli uždaviniai, visi mes jaučiame didelę atsakomybę prieš tautą ir prieš istoriją — tik būdami vieningi protu ir širdimi, mes pasieksime užbrėžtą tikslą”. Tas laiškas buvo išsiuntinėtas visiems pasiuntiniams.¹

To savo pasiūlymo prisilaikydamas, VLIKas siuntinėjo savo raštus ir informacijas ir visą kitą jo veiklą liečiančią medžiagą visoms atstovybėms. Bet tuo būdu VLIKui nepavyko užmegzti su pasiuntiniais bendradarbiavimo taip, kaip jį suprato Krupavičius. Jo pasiūlymas nebuvo pasiuntinių vieningai ir palankiai priimtas. Tokio bendradarbiavimo nebuvo pasiekta dėl ypatingos pasiuntinių padėties. Pačių pasiuntinių padėtis nebuvo tvirta. Dauguma valstybių po karo, prisitaikydamos prie Sovietų sąjungos reikalavimų, jau buvo uždarę Lietuvos pasiuntinybes. Jų turtas ir archyvai atiteko rusams. Pasilikusių pasiuntinybių buvo vos keletas. Sovietų sąjungos įtakai didėjant, kartu didėjo ir pavojus dar keliose valstybėse užsilikusioms pasiuntinybėms. Ir tose išlikusiose dar pripažintiems pasiuntiniams atrodė pavojinga pasirodyti su priešsovietine veikla, nes tuo būdu galėjo būti išprovokuotas pasiuntinybių uždarymas. Todėl pasiuntiniams nepatiko

1 M. Krupavičius, Lietuvos laisvinimo politinės akcijos organai ir jų tarpusavio santykiai, “Tėvynės Sargas”, 1963 m. 1(23) nr., 9-11 p.

Vliko delegacija: V. Sidzikauskas, prel. M. Krupavičius ir J. Brazaitis po specialios delegacijos pas Šventąjį Tėvą Pijų XII 1950 m. birželio 15 d.

toks VLIKo veikimas, kuris galėjo pakenkti jų dar turimam statusui. Bet, to nepaisydamas, Krupavičiaus vadovaujamas VLIKas plėtė savo veiklą, rašė laisvojo pasaulio valstybių vyriausybėms memorandumus, reikalaujamas pagalbos atstatyti Lietuvos nepriklausomybei. Jis reikalavo iš pasiuntinių įteikti jų reziduojamų kraštų vyriausybėms jų notas ir memorandumus, kada tuo metu jų padėties netikrumas vertė juos laikytis labai santūriai. Taip išsiskyrė VLIKo ir diplomatų laisvinimo darbo supratimas ir vieni kitiems pradėjo priekaištauti. VLIKas kaltino diplomatus jų neveržlumu, neprišidėjimu prie Lietuvos laisvinimo kovos, o diplomatai nepalaikė VLIKo drąsių užsimojimų, laikė juos nerealistiškais ir nenorėjo būti įtraukti į VLIKo demonstruojamą karingumą. Taip VLIKo ir diplomatų veikla nesutapo. Vlikas dirbo sau, o diplomatai sau, kaip kam atrodė tiksliau. Bet apskritai, kaip Krupavičius nekartą pabrėžė, VLIKas su diplomatais jokių konfliktų neturėjo. Nuo nesutarimų taktikos klausimais prie konfliktų neprieita.

Išimtį sudarė santykiai su buvusiu pasiuntiniu Italijoje, bet Italijos vyriausybės jau nebepripažįstamu Stasiu Lozoraičiu. 1945 metais rugsėjo 19 dieną jis, nepasitaręs su VLIKu, notifikavo Anglijos, Amerikos ir Prancūzijos valstybių galvoms vadinamus Kybartų aktus, kuriais pasitraukiantis į užsienį Lietuvos prezidentas A. Smetona Kybartuose, vadinasi, dar Lietuvos teritorijoje, kur jis dar galėjo veikti kaip Lietuvos prezidentas, vienu jų atleidžia ministerį pirmininką A. Merkį iš jo einamų pareigų, o kitu skiria Lietuvos pasiuntinį Italijoje St. Lozoraitį ministriumi pirmininku, einančiu Lietuvos prezidento pavaduotojo pareigas. Nė viena kalbamų valstybių tų aktų gavimo nepatvirtino, vadinasi jų nepripažino tikrais. Nepripažino ir VLIKas su didžiaja tremtinių dalimi, nes buvo gerai žinoma, kad Kybartuose jokie aktai nebuvo sudaryti ir kad tie dokumentai, vadinami Kybartų aktais, buvo sudaryti gerokai vėliau Šveicarijoje, A. Sme-

Ateitininkų sendraugių suvažiavimas Augsburgėje, Vokietijoje, 1948 m.
(A. Kasulaičio nuotrauka)

tonai pasitarus su kai kuriais Lietuvos diplomatais. Buvo žinoma ir visa jų sudarymo procedūra ir jų redakcijos autorius. Pavadinant juos Kybartų aktais su atitinkama neva jų sudarymo data, jie buvo netikri. VLIKas juos pačių lietuvių santykiuose laikė neturinčiais teisinės galios ir jų laikytojui Lozoraičiui nepripažino Lietuvos prezidento teisių. Taip pat reagavo ir lietuvių tremtinių visuomenė. Tačiau VLIKas nesilė tuos aktus sunaikinti. Buvo nusistatyta siūlyti juos laikyti atsargoje tam atvejui, jei kada jų buvimas atitiktų didžiųjų valstybių interesus ir juos būtų galima panaudoti Lietuvos reikalui.

Bet prisistatymas su tais aktais didžiųjų valstybių galvoms nebuvo išmintingas aktas ir galėjo pakenkti Lietuvos reikalui. Dėl ankstyvo jų panaudojimo Krupavičius jam rašė, kad VLIKas jo atliktą žygį laikytų tikslingu tik tuo atveju, jei jie būtų anų didžiųjų valstybių galvų pripažinti. Bet jam tokio pripažinimo negavus, VLIKas laikė tą jo prisistatymą netikslingu, nes jis galėjo Washingtone, Londone ir Paryžiuje sudaryti įspūdį, kad lietuviai užsienyje nesutaria ir kad tarp jų yra tarp savęs besivaržančių grupių. Tokios nuomonės sudarymas mažino sąjungininkų pasitikėjimą lietuviais. Pats prisistatymas, jam visiškai dirvos neparuošus, neturėjo galimumų laimėti ir galėjo sudaryti galimumų priešui tuos aktus panaudoti lietuvių ir Lietuvos nenaudai. O Lozoraičio pasiskelbimas einančiu Lietuvos prezidento pavaduotojo pareigas ir bandymas tuo titulu veikti lietuvių vidaus santykiuose sukėlė trynimąsi ir ilgalaikį nesusikalbėjimą ir pakenkė paties Lozoraičio, kaip pretenzingo suklastotų dokumentų laikytojo, autoritetui ir prestižui.

Vlikas suprato pasiuntinių padėties netikrumą ir elgėsi atsargiai. Bet jam nelabai buvo suprantamas jų nenorėjimas su juo bendradarbiauti. Kaip Krupavičius rašė, "Mūsų diplomatinį atstovų faktinis santykiavimas su VLIKu nėra nei

vienodas, nei glaudus, nei gyvas”.¹ Vieni diplomatai, kaip Bolutis, Bačkis, Graužinis, Gylis ir Šaulys, palaikė su juo santykius, o kiti nieko neatsakinėjo, ir apie jų veiklą VLIKui nebuvo viskas žinoma. “VLIKas iš mūsų pasiuntinių dalies negauna informacijų iš jų tiesioginės srities, ypač susijusios su gyvenamu momentu vedama didžiaja ir atsakingąja politine kova dėl Lietuvos lišlaisvinimo”. Eilė pasiuntinybių esanti nuo VLIKo atsitvėrusi nepermatoma geležine siena, ir nežinia, ar jos apskritai ką veikiančios jų reziduojamuose kraštuose Lietuvos vadovavimo reikalui ir ar jos nėra perėjusios į ramaus nedrumsčiamo poilsio gyvenimą, palikdamos visą sunkios kovos dėl Lietuvos laisvės darbą kitiems. VLIKas nežino iš eilės atstovų, kaip mūsų byla stovi jų gyvenamų kraštų vyriausybėse ir ar jie palaiko kokius santykius su kitų kraštų atstovybėmis.²

Toliau Krupavičius ten pat rašė: “Visus savo raštus adresatams — dažnai aukštoms įstaigoms — Lietuvos laisvinimo reikalu VLIKas siunčia per mūsų atstovus. Ar jie juos įteikia, ar ne — nežinome. Tik apie kai kuriuos dėl bet kokių priežasčių neįteikiamus raštus sužinojome atsitiktinai per pašalinius žmones. Tiesiogiai tuo reikalu informuoja vos trys pasiuntiniai. Kiti tyli. Net pranešti apie raštų gavimą jų daugumas neranda reikalo. Todėl VLIKas žino, kad tokį raštą yra pasiuntęs, bet ar jis yra pasiekęs adresatą, žinių neturime. Kiek tai atsiliepia į VLIKo darbą, nesunku suprasti”.³

VLIKui nesisekė gauti iš pasiuntinių ir atstovybių archyvuose esančios dokumentinės medžiagos. Ir labai svarbiais klausimais, kaip dėl pasirengimo taikos konferencijai, VLIKas, prašydamas pasiuntinius pareikšti savo nuomonę, nesulaukė atsakymo. Laisvinimo kovos vieningumas Krupavičiui pasirodė kaip kažkas tolimesnis.

1 Ten pat, 12 p.

2 Ten pat, 13 p.

3 Ten pat, 14 p.

Išsiskyrė pasiuntinių ir VLIKo nusistatymas ir laisvinimo kovos bei ją vedančių organų klausimu. Nuo pat pradžios VLIKas buvo nusistatęs sudaryti egzilinę vyriausybę, kuri vieningai su VLIKu vestų Lietuvos laisvinimo kovą. Bet Lietuvos pasiuntiniai Londone ir Washingtone nepritarė tokiam jo planui. Tada VLIKas atsiklausė Lietuvos pasiuntinių įvairiuose kraštuose, kur būtų galima tokiai vyriausybei įsikurti. Atsakė tik trys pasiuntiniai ir visi neigiamai: nė vienas jų nenumatė sąlygų jai įsikurti jų atstovaujamuose kraštuose.

Egzilinės vyriausybės klausimui apsvarstyti ir laisvinimo kovos vieningumui pagerinti VLIKas buvo numatęs 1945 metų gale sukviesti bendrą VLIKo ir pasiuntinių konferenciją. Bet jos sukviesti nepavyko, ir egzilinės vyriausybės sudarymo klausimas buvo atidėtas. Tokia konferencija buvo sušaukta 1946 metais Berne, kur VLIKas bandė savo veiklą suderinti su diplomatų nusistatymais. Konferencijai vykstant ir abiejų pusių nuomonėms nesiderinant, Krupavičius padėtį dramatinizavo pareikšdamas, kad jis neišvažiuos iš Berno, nesusitaręs su diplomatais. Pagrindinis nuomonių skirtingumas buvo tas, kad VLIKas norėjo sudaryti egzekutyvą, vedantį laisvinimo kovą ir tvarkantį kitus išeiivių svarbiausius reikalus, o diplomatai pasigedo tik abiejų veiksmų vedamą laisvinimo akciją jungiančios viršūnės. Vlikui buvo aktualiau ne tiek savo veiklą palenkti pasiuntinių įtakai, kiek suintensyvinti patį laisvinimo darbą, abiemis veiksniais solidariai dirbant.

Ilgesnėse diskusijose buvo išlyginti abiejų, pusių nusistatymai, ir konferencija buvo baigta susitarimu. Buvo nutarta sudaryti vykdomąjį organą, į kurį įeina ir Lozoraitis, kur jis savo dalyvavimu jungia VLIKą su diplomatais. Tas nutarimas buvo VLIKo ir konferencijoje dalyvavusių diplomatų vieningai priimtas. Tas vykdomasis politinis organas turėjo atlikti vyriausybės funkcijas pagal 1922 metų konstitucijos dvasią 1944 metų vasario 16 dienos VLIKo deklaraci-

jos nustatyta tvarka. To organo užsienio politikai vadovauti kviečiamas Lozoraitis. Ligi jis galės tas pareigas eiti, jas eina kitas jo parinktas to organo narys. Sudarius tą vyriausybės funkcijas vykdančią organą, VLIKas vykdo seimo funkcijas, kontroliuodamas vykdomojo organo darbus ir nustatydamas jo politinę liniją.

Krupavičius Berno konferenciją su joje pasiektais nutarimais vertino kaip didelį laimėjimą, siekiant vieningumo Lietuvos laisvinimo akcijoje. Tai buvo jo iškovotas laimėjimas. Konferencijos nutarimus jis vadino šviesiu spindulėliu ne tik VLIKo santykiuose su diplomatais, bet ir Lietuvos laisvinimo organizacijos tobulinime ir derinime. Viskas buvo vieningai sutarta. Už viską balsavo ne tik VLIKo atstovai, bet ir pasiuntiniai. Krupavičiaus žodžiais, sušvito ir sustiprėjo gražios viltys ateičiai. Lozoraitis savo baigiamoje kalboje ją teigiamai vertino ir pasiuntinių vardu dėkojo VLIKo nariams su jų pirmininku priešakyje už malonią atmosferą, įgalinusią pasiekti svarbių išdavų.

Konferencijos pabaigoje buvo sudarytas vykdomasis organas, pavadintas Vykdomąja taryba. Lozoraitis, praktiškai negalėdamas kurį laiką dalyvauti jos darbuose, jam sutartas užsienio politikos vedėjo pareigas pavedė Vykdomosios tarybos pirmininkui Ernestui Galvanauskui.

Bet konferencijos laimėjimai nebuvo tokie dideli, kaip atrodė. Nors Berne atrodė, kad ten pasiektu susitarimu buvo daug pasiekta VLIKo ir diplomatų veiklai suderinti, tačiau laisvinimo veiklai nebuvo iš to daug naudos. VLIKo ir diplomatų santykiuose liko neišlygintų atžvilgių, ir praktinis bendradarbiavimas nepagerėjo. Nebuvo pasiuntiniams priimtinas VLIKo noras, kad jie įteiktų jo raštus bei notas jų reziduojamų kraštų vyriausybėms. To jie nenorėjo. Išlikusios dar keturios veikiančios atstovybės turėjo savo veiklą siaurinti, elgtis atsargiai ir nerodyti per daug iniciatyvos, kad neprarastų savo turimo statuso.

Antra, diplomatai nelaikė VLIKo tuo, kuo jis pats save laikė. Dalis pasiuntinių nenorėjo VLIKo pripažinti pagrindine laisvinimo insitucija ir pagrindinį laisvinimo vaidmenį norėjo pasilikti sau, nors platesnės tos srities veiklos jie niekada neišvystė. Ministeris žadeikis VLIKą laikė tik politinių organizacijų sambūriu ir tik joms atstovaujančiu lietuvių visuomenėje, ir jam nepripažino nei seimo, nei vyriausybės funkcijų. Tuo pačiu jis nepripažino VLIKui kompetencijos įteikinėti laisvinimo reikalu savo memorandumus bei notas įvairioms vyriausybėms, tuo ignoruodamas jo atliekamą laisvinimo darbą, kurio be VLIKo plačiu mastu niekas kitas nedirbo.

Pačių pasiuntinių diplomatinė veikla buvo jau ribota ir nedraši — jie jau ir negalėjo daug pagelbėti VLIKo užsimojimams. Kadangi VLIKas jau negalėjo atsisakyti savo atliekamo laisvinimo darbo, kuriam jis buvo prieš tautą užsiangažavęs, tai VLIKo ir pasiuntinių laisvinimo veiklos samprata išsiskyrė. Be to, kai kuriems pasiuntiniams nepatiko ir VLIKo demokratinis charakteris. Kai kurie jų pradėjo menkinti VLIKo reikšmę, prikišdami jam jo vidaus nesutarimus.

Daug Krupavičiui vilčių sukėlusį Berno konferencija VLIKo ir diplomatų santykių daug nepagerino. O su Lozoraičiu jo santykiai po jos kaip tik pradėjo blogėti. Netrukus po konferencijos jis pradėjo siaurinti savo paties užgirtus nutarimus, o po kurio laiko jis juos pavadino tik “sena filosofija”. Tuoju po konferencijos jis laišku pranešė Krupavičiui, kad jis išimams Kybartų aktus iš konferencijos nutarimų apimties. Tuo pačiu jis pasisakė, kad jis neatsisako jais ir toliau naudotis. O pagal juos jis išsiaiškino, kad jam, kaip prezidento pareigas einančiam jo pavaduotojui, priklauso ir egzilinės vyriausybės paskyrimas. Taip, remdamasis niekieno nepripažįstamu klastotu dokumentu, jis atrodė pasukęs į diktatūrines tendencijas.

Savo išskirtinėms teisėms pabrėžti Lozoraitis paskelbė, turįs dar kitą dokumentą, taip pat visuomenėje sukėlusį įvai-

rių interpretacijų. Savo laiške VLIKo pirmininkui jis pranešė, kad jis prieš bolševikų invaziją į Lietuvą buvo užsienio ministerio Urbšio telegrama paskirtas lietuvių diplomatijos užsienyje šefu. Kadangi pats telegramos tekstas niekur nebuvo paskelbtas, lietuvių išeivių visuomenė po "Kybartų aktų" istorijos nebuvo linkusi tikėti, ir spaudoje prasidėjo tuo klausimu Lozoraičiui nepalankios diskusijos. Bet kitiems pasiuntiniams patvirtinus, kad tokia telegrama yra tikrai buvusi, VLIKas sutiko su tuo, kaip buvo skelbiama, tik suprato, kad tai yra jo neliečiantis pasiuntinių vidaus reikalas.

Kitaip diplomatų šefo funkcijas sau išsiaiškino Lozoraitis. Operuodamas "Kybartų aktais" ir diplomatijos šefo titulu, jis užsimojo vadovauti jau ne Vykdomosios tarybos užsienio politikai, nuo ko jis pats pasitraukė, bet ir visam Lietuvos laisvinimo darbui.

Daug metų kovojęs prieš totalizmą nepriklausomoje Lietuvoje, Krupavičius negalėjo nusilenkti totalistinėms tendencijoms demokratinėje lietuvių išeivių visuomenėje ir demokratinį laikų dvasioje. Jis pažino Lozoraitį, kaip nesuaugusį su lietuvių tautos tradicija, iškilusį totalistinio valdymosi laikais ir nesuprantantį tautos demokratinį idealų. Savo laikysena VLIKo ir jo vedamos laisvinimo kovos atžvilgiu jis pasirodė kaip buvusio nedemokratinio režimo ekspozitūra, jungianti jo sekėjus prieš demokratinį VLIKą, siekianti apriboti jo veiklą ir tuo būdu sumenkinti jo reikšmę bei autoritetą. Gindamas VLIKo padėtį ir tęsdamas jo laisvinimo veiklą, Krupavičius susidūrė su daugeliu to žmogaus prieštaravimų bei vingių Lietuvos laisvinimo akcijoje.

VLIKo darbą sunkino ir tai, kad Lozoraitį palaikė tos pačios politinės orientacijos Lietuvos pasiuntinys Washingtono P. Žadeikis ir kai kurie kiti pasiuntiniai. 1947 metais Paryžiuje susirinkusioje VLIKo ir pasiuntinių konferencijoje vyravo jau kitokia dvasia, ir nebebuvo įmanoma atstatyti abiejų veiksmų vieningumo. Jau nebebuvo norima nė kalbėti

apie Berno nutarimų vykdymą. Žmonės, kurių laisvinimo veikla buvo nežymi, ėmėsi menkinti ir kliudyti su dideliu pasiaukojimu VLIKo atliekamą plataus masto laisvinimo darbą. Krupavičius savo pranešime karčiai atrėmė įvairius, ypač Žadeikio daromus priekaištus VLIKui ir jo veiklai, nurodydamas jų neteisingumą ir jų žalingumą Lietuvos laisvinimo akcijai. Tuos priekaištus komentuodamas, Krupavičius nusiskundė, kad iš jų išeina, kad “VLIKas yra neišmanėlis, nes nežino Lietuvos interesų, ir Lietuvos kenkėjas, nes nederina savo žygių Lietuvai naudingu būdu su jos interesais”. “Išeitų, kad tokiems žmonėms, kaip VLIKo nariai, ir kartuvių per maža. Tik tokia galutinė išvada peršasi šiais baisiais Lietuvai laikais, pasiklausius Lozoraičio tvirtinimų”. Dėl lengvo užsienyje gyvenančių ir nei tautine, nei laisvinimo veikla nepasižymėjusių žmonių švaistymosi kaltinimais Krupavičius priminė, kad “VLIKą sudaro kelių kartų žmonės. Kai kurie jų jau velka septintą amžiaus kryželį. Visi, išskyrus vieną kitą, atvejų atvejais dėl Lietuvos interesų yra kentėję įvairių jos priešų — rusų carų, rusų bolševikų, vokiečių imperatoriaus, vokiečių hitlerininkų kalėjimuose ir patyrę kitų persekiojimų, neišskiriant net nuteisimo mirties bausme. Vadinasi, savo ištikimybę Lietuvai jie yra įrodę kankinio krikštu, ne vien skambiu žodžiu. Daugelis jų dirba politikos darbą nuo pat jaunystės, o Lietuvos nepriklausomybę atgavus, ėjo joje svarbias politines pareigas. Kiekvienas jų turi garbingą nuopelnų kraitį. Vadinasi, negalima jiems paneigti patyrimo ir išmanymo Lietuvos reikaluose. Ir tie žmonės staiga padaromi ir neišmanėliais, ir Lietuvos kenkėjais ligi jų parsidavimo, tai kas yra ypatingai skaudu”.¹

Suprantama, visą amžių Lietuvai dirbusiems ir dėl jos nukentėjusiems ironiškai skamba kaltinimai tų žmonių, kurių

¹ M. Krupavičius, Kovos už Lietuvos išlaisvinimą organizacija, “Tėvynės Sargas”, 1964 m. 1(22) nr. 34 p.

visas nuopelnas buvo tai, kad jie tam tikromis aplinkybėmis buvo paskirti į reikšmingas vietas. Į jų VLIKo kaltinimus Krupavičius atsakė: “Nesusirinkome čia savo ambicijų tenkinti ir dėl vietų rungtyniauti ar vienas kitą žeminti ir kompromituoti”. Matydamas susitarimo reikalą atsidūrus beviltiškoje padėtyje, Krupavičius bandė jį ginti, apeliuodamas į pasiuntinių patriotizmą: “Jei sutariam, atsižadėję asmeninių reikalų-reikaliukų, pasirodysim vertais lietuvių patrioto vardo ir pateisinsim likimo mums uždėtą Lietuvos laisvinimo veiksnio pareigą. Lietuva ir jos vaikai su palaima lūpose minės mūsų vardus. Jei nesutarsim, stosim į raudonųjų priešų gretas, nes dezorganizacija padės Lietuvą galutinai pavergti ir tautą suniekinti. “Tegu skradžiai žemę prasmenga tokios partijos, Balučio žodžiais sakant, kurios savo reikalus stato aukščiau už Lietuvos reikalus” (1946 metų birželio 17 dienos Br. Balučio laiškas Krupavičiui). Aš gi pridėčiau — tokie VLIKai ir pasiuntiniai. Geriau toks likimas, negu Judošiaus vardo nusipelnymas”¹.

Krupavičiui buvo sunkiai suprantamas dviejų lietuviškų institucijų išsiskyrimas tokiu sunkiu didžiųjų Lietuvos nelaimių metu ir tokiu svarbiu reikalu, kaip darbas ir pastangos Lietuvai išlaisvinti. Jis įrodinėjo, kad abi institucijos gali ir turi bendradarbiauti ir vieningai veikti, nes, joms vieningai nedirbant, nukentės jų laisvinimo darbo sėkmingumas. Jo žodžiais, pasiuntiniai ir VLIKas sudaro neišskiriamą kovos vienetą, tarsi organinę šeimą. Kovos dėl Lietuvos išlaisvinimo sėkmingumas priklauso nuo tų dviejų veiksmų sugyvenimo, susiderinimo, susidrausminimo, gero jų darbo išplanavimo ir jų energingų, suderintų veiksmų. Besikesinančius juos skaldyti ar jų vieningumą silpninti jis vadino smerktiniais kenkėjais Lietuvos reikalams. Pasiuntiniams nuraminti jis užtikrino, kad VLIKas nieko nedarė, nedaro ir nedarys, kas

1 Ten pat, 35 p.

silpnintų jų to meto statusą. VLIKo vardu jis tikino, kad dėl visas pastangas tam statusui stiprinti ir daryti jų veiklą našesnę. Jis prižadėjo, kad VLIKas dėl visas pastangas abiejų veiksmų bendradarbiavimui glaudinti, stiprinti ir tobulinti tikėdamas, kad ir pasintiniai tuo atsilygins. VLIKo bendradarbiavimą su pasiuntiniais jis komentavo taip, kad jis visus savo svarbesnius sprendimus ir žygius darys, kaip ir ligi tol darė, tik susiekęs su pasintiniais. Kaip VLIKui reikalinga pasiuntinių pagalba, taip ir pasiuntiniams reikalingas VLIKas. Be VLIKo pasiuntiniai neturėtų tinkamo pagrindo savo veiklai, o be pasiuntinių ir VLIKas taip pat daug ko netektų. Todėl jie turi vieni kitus remti ir vieni kitais remtis laisvinimo kovoje.

Bet tie Krupavičiaus įrodinėjimai vieningumo nepadidino. Užuoat suartėję, Vlikas su pasiuntiniais vieni nuo kitų dar labiau nutolo. VLIKas pamatė, kad laisvinimo darbe daug pagalbos iš pasiuntinių negaus. Krupavičius nerado pritarimo savo pasiūlymams nei bendros veiklos klausimams apsvarstyti, nei organizacinei vienybei atstatyti. Vliko institucija pasiuntiniams buvo neparanki. Berno konferencijos pasiektas vieningas susitarimas jau buvo neatstatomai dingęs. Krupavičiaus desperatiškai siekiamas laisvinimo darbo vieningumas po visų išsikalbėjimų jam pasirodė kaip kažkas tolima: "Gilios marelės ir aukšti kalneliai mus skiria nuo Žadeikio ir Lozoraičio".²

Paryžiaus konferencijoje Krupavičius su VLIKu pralaimėjo. Ten jam buvo aišku, kad savo laisvinimo akcijai diplomatų pagalbos negaus. VLIKo vedama laisvinimo kova buvo pastatyta į pavojų. Krupavičiaus ir VLIKo vieningos veiklos siūlymai buvo atmesti. Iš konferencijoje parodyto kai kurių pasiuntinių nusistatymo buvo aišku, kad ir artimoje ateityje ta kryptimi netenka daug ko tikėtis. VLIKo ir ypač jo

² Ten pat, 36 p.

pirmininko pastangos atsitrenkė į kitokias tendencijas. Jo siekiamą vieningumą niekais pavertė ir toliau per eilę metų laisvinimo kovos pastangas alino ilgalaikė tarpusavio trintis.

Paryžiuje nebuvo pasiekta susitarimo principiniais klausimais. Tačiau praktiniais reikalais VLIKas su išlikusiais pripažintais diplomatais ir po to darniai dirbo. Kas buvo nustata Berno ir Paryžiaus konferencijose jie nekvestijonavo. Išimtį sudarė tik Lozoraitis, kuriam savarankiška VLIKO institucija, kaip tai visą laiką matė Krupavičius, buvo nepakeliui. Iš to kampo nekartą pasirodė tiesioginė ir netiesioginė akcija sulikviduoti pačiam VLIKui ir sukurti naujoms, tik kai kurias sroves atstovaujančioms organizacijoms.

6. Daugiau negu opozicija: antivilkinės grupės

VLIKe buvo atstovaujamos visos, išskyrus nacionalistų partiją, pasireiškę politinės jėgos, ir atrodė, kad bent stipresnei opozicijai nebeliko vietos. Tačiau ilgas nedemokratinis valdymosi laikotarpis paliko dalyje lietuvių nedemokratinų tendencijų, tam tikro nesugebėjimo susigyventi su demokratine tvarka ir su demokratiniu tautos atstovavimu. Taip prieš demokratinę VLIKą nekartą tai vienur, tai kitur pasirodė tam tikras rūgimas — daugiau ar mažiau aktyvios grupės, siekiančios jį sunaikinti.

1. Pirmas VLIKui paskelbė kovą vieno žmogaus padaras — Lietuvos atstatymo komitetas — LAKas. 1946 metų spalio 16 dieną VLIKO pirmininkas Krupavičius gavo J. Gabrio pasirašytą raštą ir “Lietuvių išeivių delegatų suvažiavimo nutarimus” — VLIKui ultimatumą likviduotis ir pripažinti LAKą. Krupavičius buvo įpareigotas tuojau tai įvykdyti. Jei VLIKas toliau veiktų ar kalbėtų Lietuvos vardu, buvo grasiama jį demaskuoti kaip fašistų organizaciją. Iš Krupavičiaus buvo reikalaujama nutraukti bet kokius ryšius su Lietuvos pasiuntiniais.

Išsiaiškines J. Gabrio-Paršaičio "veiklos" inspiracijų šaltinius ir jo propagandinius klastojimus, Krupavičius pranešė visiems pasiuntiniams, ALTai ir kitoms lietuviškoms institucijoms apie pradėtą naują Gabrio šantažų bangą.

2. Lietuvoje išsivysčius organizuotam pagrindiniam pasipriešinimui, buvo sukurtas politinis organas Vyriausias Lietuvos atstatymo komitetas VLAKas ir karinė organizacija Bendras demokratinio pasipriešinimo sąjūdis BDPS. Šios organizacijos buvo paskyrusios savo įgaliotinį veikti Vakarų Europoje. Jis čia verbavo kai kuriuos VLIKo narius ir jam nepriklausančius asmenis į VLAKą ir sudarė BDPS delegatūrą. Bet į VLAKą pakviestieji VLIKo nariai to kvietimo nepriėmė ar bent lakėsi rezervuotai, nes neturėjo apie jį konkrečių duomenų. Iš VLAKo formavimo pasirodė, kad jame dominuos tautininkai su nacionalistais. Buvo suprasta, kad ta organizacija buvo kuriama VLIKui sugriauti. Bet VLAKo veikimas Lietuvoje buvo pagrindžio vadovybės suspenduotas, ir tikslingumo sumetimais buvo jo ten atsisakyta, o Švedijoje esančios BDPS įgaliotinio sudaryta delegatūra nebuvo patvirtinta. Bet, nežiūrint to, Švedijoje VLAKo ir BDPS delegatūrų veikimas nebuvo sustabdytas. Buvo tęsiamas jų veikimas, kuris nesiderino su VLIKu ir darėsi vis labiau nukreiptas prieš jį. Apie VLAKą spietėsi buvusio nedemokratinio režimo Lietuvoje šalininkai.

Nors ir neturėdamos pagrindo, tos delegatūros tęsė savo veiklą ir savo leidžiamame biuletenyje stengė diskredituoti VLIKą tremtinių visuomenėje. Krupavičiaus turėtomis žiniomis, Vokietijoje buvo organizuojamas įgaliotinių tinklas, skirtas plėsti antivlikinei veiklai. Matydamas, kokia tos veiklos yra daroma Lietuvai žala, jis rūpinosi užkirsti jai kelią. Jis apie tai painformavo diplomatus. VLAKo veiklą jis laikė Lietuvai žalinga, nes buvo varoma partizaniška akcija, einanti iš VLAKo informacijų centro Stockholme, klaidinanti sa-

Korp! Kęstučio garbės brolis M. Krupavičius su korporacijos broliais 1948 m. Muenchene. (A. Balčyčio nuotrauka)

vus ir svetimuosius ir ardanti tautos vieningumą jos likimui lemtingu momentu.

Toliau VLAKui pagrindą veikti bei populiarėti sugriovė iš Lietuvos atvykę ten veikusios rezistencijos atstovai, kurie VLIKo pirmininkui raštu pareiškė, kad tautininkų buvęs režimas Lietuvoje nėra populiarus, ir tremtyje esančių tautininkų žmonių noras sieti savo srovę su Lietuvos pogrindžiu neturi pagrindo ir neatitinka tiesos, o yra tik siekimas sudaryti palankią dirvą savo politinėms aspiracijoms, ir kad Švedijoje atsiradusi BDPS delegatūra neatstovauja Lietuvoje veikiančiam Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdžiui.

VLAKo klausimui išspręsti vienas iš Lietuvos atvykęs ten veikiančios rezistencijos vadų ir įgaliotas atstovas Juozas Lukša-Skrajūnas pasiūlė sušaukti bendrą VLIKo ir VLAKo konferenciją. Ji įvyko 1948 metų liepos 7-9 dienomis Baden Badene. Dalyvavo VLIKo, krašto rezistencijos ir VLAKo atstovai. Konferencijos tikslą VLIKo pirmininkas Krupavičius taip suformulavo: išlyginti ir suderinti visokeriopą akciją

Lietuvai laisvinti. Konferencija buvo baigta tokiu be diskusijų priimtu nutarimu: "Lietuvos valstybės laisvinimo kovai vadovauja a. krašte ten susikūrus krašto rezistenciją apjungiąs organas, b. užsienyje VLIKas ir Vykdomoji taryba". Tas nutarimas buvo kalbamo rezistencijos organo principu patvirtintas.¹

3. Po Baden Badeno konferencijos, išsisėmus VLAKO veiklai, S. Žakevičius, V. Žilinskas ir kiti jo veikėjai 1950 metais pradėjo veikti Lietuvių rezistencinės santarvės vardu. Iš jos ėjo dalies tautininkų ir liaudininkų (Br. Bieliukas ir kt.) opozicija VLIKui. Savo nesutarimuose su VLIKu Lozraitis ją rėmėsi ir ją palaikė. Jis dėjo pastangų jos atstovus suvesti su VLIKo atstovais ir jai įjungti į VLIKą. Tautinei sąjungai ir Laisvės kovotojų sąjūdžiui pasitraukus iš VLIKo ir sukūrus Nepriklausomybės talką, Rezistencinė santarvė veikė kaip viena tautininkų talką sudarančių organizacijų.

Krupavičiui Rezistencinė santarvė kėlė nemaža rūpesčių. Susirašinėdamas su įvairiais asmenimis, jis daug kartų pasisakė apie ją, kaip VLIKui nepalankią, nors ir negausią, organizaciją, kurios patekimas į VLIKą buvęs kai kieno iš anksto suplanuotas, bet kurios buvimas VLIKe, jo nuomone, būtų jį iš vidaus sprogdinęs.

7. Amerikos lietuvių įjungimas į bendrą laisvinimo veiklą

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, pasaulio politika daugiausia priklausė nuo Jungtinių Amerikos Valstybių valdžios politikos. Esant Amerikoje arti milijono lietuvių ir lietuvių kilmės gyventojų, lietuviai tremtiniai laukė, kad jie darytų įtaką savo valdžiai ir savo reikalavimais paveiktų Lietuvos likimą. Tačiau Amerika karo metu ir tuojuo po karo

1 M. Krupavičius, VLIKas, ALTos ir Bendruomenė, "Draugas", 1962m. gegužės 31 d.

susirišo su savo sąjungininkais, jų tarpe ir su Sovietų Rusija, Teherano, Jaltos ir Potsdamo sutartimis, padarydama didelių nuolaidų ir pripažindama bei patenkindama daug Sovietų reikalavimų. Juos tenkinant, buvo Stalinui palikti anksčiau Sovietų okupuoti Baltijos kraštai ir net iš tų kraštų į Vakarų pasitraukę gyventojai. Buvo pavojus, kad Amerika greitai uždarys Lietuvos pasiuntinybę Washingtono ir atiduos bolševikams lietuvius tremtinius, patekusius į amerikiečių zoną Vokietijoje. Kad tai neįvyktų, reikėjo didesnio Amerikos lietuvių veiklumo.

Išrinktas VLIKo pirmininku, Krupavičius rūpinosi nedelsdamas susiekti su Amerikos lietuviais, ypač su ALTos pirmininku, buvusiu Lietuvos Trečiojo seimo atstovu, daugelio Amerikos lietuvių organizacijų veikėju ir "Draugo" vyr. redaktorium Leonardu Šimučiu. Tačiau dėl kietų karinės okupacijos suvaržymų Vokietijoje neveikė joks civilių gyventojų susirašinėjimas su kitų kraštų žmonėmis. Praėjo kiek laiko, kol jis surado būdą nelegaliu keliu pasiųsti laišką Šimučiui. "Mums Jus pasiekti neįvykdoma svajonė", rašė jis 1945 metų rugpiūčio 1 dieną Šimučiui, suradęs amerikietį karį, kuris padėjo jam tą laišką nusiųsti į Ameriką. Vėliau jam tarpininkavo Šveicarijoje tuo metu gyvenęs E. Turauskas. Išdėstęs Šimučiui Lietuvos ir lietuvių tragišką padėtį, jis VLIKo vardu prašė skubios išlaisvinimo kovai vesti pagalbos: sudaryti sąlygas į Ameriką nuvykti penkiems įvairių srovių veikėjams ir, be to, dar medžiaginės paramos. Ilgai atsakymo nesulaukęs, Krupavičius vėl ir vėl rašė laiškus su jam būdingais patriotiniais išsireiškimais bei argumentais, su vis naujais prašymais ir laisvinimo kovos planais. Tarp kitų jo pasiūlytų amerikiečiams prisidėti projektų jis siūlė pasinaudoti Lietuvos reikalui tūkstančiais Amerikos kariuomenėje tarnavusių lietuvių karių. Jis įrodinėjo, kad tie lietuviai, kariaudami dėl Amerikos laisvės, kartu kariavo ir dėl jų mažos bolševikų pavergtos tėvynės. Jie kartu su visais Amerikos lietuviais

turėtų prašyti Amerikos prezidentą gražinti Lietuvai laisvę. Krupavičius tikėjo, kad toks demokratinės Amerikos karių balsas turėtų paveikti Amerikos prezidentą.

Nors ir ilgai nesulaukdamas atsakymo į savo laiškus, Krupavičius rašė toliau, pranešinėdamas apie okupanto daromas Lietuvai ir lietuviams skriaudas ir prašydamas pagalbos tremtinių politinei veiklai: paremti pinigais, informacijomis ir Amerikoje ginti Lietuvos reikalus. Kartu jis įtaigojo visas lietuvių politines sroves vieningai veikti ir sudaryti efektingesnę jėgą ginti Lietuvos reikalams. Pasaulio padėtis reikalaujanti "padvigubinto atsargumo ir patrigubinto veiklumo". Ypač su dideliu susirūpinimu jis teiravosi apie laikraščiuose pasirodančias žinias, kad vakariniai sąjungininkai sutinka su Sovietų Baltijos valstybių aneksija.

Su dideliu susirūpinimu Krupavičius susirašinėjo su Šimučiu ir su Lietuvos pasiuntiniu Amerikoje P. Žadeikiu taikos konferencijai pasiruošimo reikalu. Apie Vokietijoje gyvenančių lietuvių pastangas tuo reikalu jis pranešė, kad ten veikia kelios VLIKo sudarytos komisijos Lietuvos sienoms nustatyti, karo Lietuvoje padarytiems nuostoliams apskaičiuoti ir atlikti kitiems paruošiamiesiems darbams. Nuolat jis prašė meldė paramos VLIKui, ypač taikos konferencijos ir tautinės propagandos reikalams, pasiteisindamas, kad dėl Lietuvos laisvės "ne tik kalbėti, bet rékt, staugt norisi".

Reikalui esant, jis rašė oficialiai kaip VLIKo pirmininkas ALTos pirmininkui; bet daugiausia jis rašė atvirai kaip Lietuvos seime buvusiam jo vadovaujamos frakcijos nariui ir draugui L. Šimučiui. Savo dažnuose laiškuose Krupavičius stengėsi jį, kaip vieną Amerikos lietuvių vadų ir svarbių organizacijų pirmininką, informuoti visais lietuviams svarbiais reikalais ir skatinti jį daugiau kovoti Amerikoje dėl Lietuvos išlaisvinimo. Kaip savo asmeninį draugą ir vieną katalikų vadų Šimutį jis nuolat informavo ir apie didėjančią tarp VLIKe esančių politinių srovių pasaulėžiūrinį susiskaldymą ir apie

kitus tarpgrupinius nesutarimus, kliudančius laisvinimo darbą, drumsčiančius atmosferą ir gresiančius pačiai VLIKo egzistencijai: "darbas beveik neįmanomas. Prieš akis stoja rimti pavojai. Laikau, klijuoju, kur įstengiu. Subyrėjimas būtų didelė nelaimė ir smūgis". "Našta jau nugara laužia".¹

Stiprinti ryšiams su JAV lietuviais ir jiems išjudinti daugiau prisidėti prie Lietuvos laisvinimo Krupavičius 1948 metų gale su Vykdomosios tarybos pirmininku V. Sidzikausku išsiruošė į Ameriką. Per tris mėnesius lankė lietuviškas kolonijas, pasakė daug kalbų ir pamokslių, daug kartų tarėsi su svarbiųjų lietuvių organizacijų vadais, lankėsi pas svarbius politikus ir kongreso bei senato narius, dalyvavo eilėje jiems suruoštų priėmimų ir 1949 metų pavasarį privargęs grįžo į Vokietiją: "grįžtu visai be jėgų".

Apie jo lankymąsi tada buvęs ALTo pirmininkas L. Šimutis taip rašė:

"Kai VLIKo atstovai kun. M. Krupavičius ir V. Sidzikauskas lankėsi Amerikoje, ALTo vadovams teko artimai su jais padirbėti, dažnai pasišnekėti asmeniškai ir įvairiuose pobūviuose kartu dalyvauti, kelis kartus drauge vykti į Washingtoną. Mielą sukaktuvininką (Krupavičių) tada teko dar geriau pažinti. Vykau su jais į JAV valstybės departamentą, pas žymiuosius senatorius, kongresmanus, net pas viceprezidentą Richardą Niksoną, Katalikų veikimo centre pas vyskupą O'Boyle (dabar kardinolas). Stebėjau jo daromus pareiškimus spaudos konferencijoje Washingtone. Visuose susitikimuose bei pasikalbėjimuose sukaktuvininkas pasireiškė kaip stiprus politikas, valstybininkas. Jis buvo santūrus, tačiau griežtas savo pareiškimais, prašymais bei reikalavimais. Višiams padarė gerą įspūdį, susilaukė atitinkamos pagarbos".²

1 M. Krupavičiaus 1948 m. rugsėjo 27 d. laiškas L. Šimučiu

2 L. Šimutis, Darbo ir kovos ryšiai su M. Krupavičium, "Darbininkas" 1970 m. spalį 2 d.

Anksčiau dažnai rašęs ir daugiausia rūpinęsis VLIKo ir laisvinimo reikalais, 1949 metais Krupavičius pakeitė temą. Nuo to meto greta laisvinimo kita jo centrine veiklos sritis pasidarė Pasaulio lietuvių bendruomenės organizavimas. Nuo tada ir Šimučiui, ir kitiems lietuviams veikėjams visame pasaulyje ir Amerikos lietuvių laikraščiams jis rašė daug laiškų, instrukcijų ir straipsnių PLB organizavimo klausimais.

8. 1949 metų VLIKo reforma ir Krupavičius

Krupavičius buvo išrinktas VLIKo pirmininku neaptartam laikui. Niekas VLIKe nekvestijonavo jo pasiaukojimo Lietuvos gelbėjimo darbui ir jo sugebėjimo vadovauti tai institucijai. Tačiau, vis didėjant pasaulėžiūriniam susiskaldymui VLIKe ir susiformavus jame laicistiniam blokui, to bloko veikėjams buvo neparanki per didelė Krupavičiaus įtaka lietuvių tremtinių visuomenėje. Laicistinis blokas pradėjo kelti VLIKo pirmininko perrinkimo klausimą. Bet, kadangi tas klausimas buvo pagrįstas ne VLIKo veiklos pagerinimo, o sroviniiais sumetimais ir kadangi jis nebuvo aptartas VLIKo statute, Krupavičius tam reikalavimui nenusileido. Esant VLIKe abiejų blokų pusiausvyrai ir abiems blokams turint po lygiai atstovų, laicistinis blokas negalėjo primesti kitam blokui savo nutarimų ir balsavimo keliu negalėjo Krupavičiaus pašalinti iš pirmininko pareigų. Tai pusiausvyrai sugriauti ir padėčiai pakeisti savo naudai jie siekė arba sumažinti krikščioniškojo bloko atstovų skaičių, arba padidinti savo bloką. Pasirinkę savo bloko padidinimo atveją, laicistai siūlė į VLIKą priimti Mažosios Lietuvos tarybos atstovą. Taip padidinę savo bloką, jie galėtų išrinkti VLIKo pirmininku savo bloko atstovą, kartu turėdami ir VT pirmininką taip pat iš savo bloko. Juo jau buvo V. Sidzikauskas. Kadangi Mažosios Lietuvos atstovo priėmimas į VLIKą buvo priešingas jo sta-

tutui ir kadangi jis buvo siūlomas tik partinės aritmetikos sumetimais, Krupavičius atsisakė tą siūlymą įtraukti į VLIKo posėdžio darbotvarkę. Bet tai vedė į tolimesnius nesusipratimus. Svarstant VLIKo ir VT santykius ir paaštrėjus MLT atstovo priėmimo klausimui, laicistinis blokas pareiškė nepasitikėjimą VLIKo pirmininkui Krupavičiui; tada krikščioniškasis blokas tokį pat nepasitikėjimą pareiškė VT pirmininkui Sidzikauskui. Nė vienai pusei neturint daugumos, nepasitikėjimo pareiškimai neįsigaliojo, ir Krupavičius su Sidzikausku pasiliko savo vietose.

Būdami jau pasiruošę vykti į JAV, abu pirmininkai, palikdami neišspręstus kilusius VLIKe nesusipratimus, išvyko į užjūrį. Aptilo ir abiejų blokų tarpe kilusios diskusijos. Bet jos vėl atgijo, pirmininkams grįžus iš Amerikos, ypač kada paaikškėjo, kad iš Amerikos lietuvių nebus galima gauti tiek finansinės paramos, kiek jos reikalinga išlaikyti VLIKui ir V. tarybai. Reikalas abiem institucijoms siaurinti savo išlaidas sukėlė varžybas dėl apmokamų vietų. Tos varžybos laicistams aktualino reikalą siekti daugumos balsų VLIKe ir spausti krikščioniškąjį bloką įsileisti į VLIKą Mažosios Lietuvos tarybos atstovą. Negalėdami statutiniu būdu to pasiekti, jie diskusijas tuo klausimu perkėlė į spaudą ir visuomenę, išvystydami didelį spaudimą patenkinti jų reikalavimams. Krupavičius, siekdamas VLIKo gerovės, jau buvo linkęs nusileisti laicistų reikalavimams, bet su tuo nesutiko frontininkai, grasindami išeiti iš VLIKo.

Bet frontininkai, neleisdami Krupavičiui daryti nuolaidų laicistams, patys tuo pat metu su jais slaptai susitarė reformuoti VLIKą. Lietuvių fronto, Vienybės sąjūdžio ir Darbo federacijos atstovai suėjo į koaliciją su Valstiečių liaudininkų, Tautinės sąjungos ir Laisvės kovotojų atstovais, sudarydami šešių atstovų bloką. Krikščionių demokratų, Ūkininkų sąjungos, Ūkininkų partijos ir Socialdemokratų partijos atstovai liko opozicijoje, sutartinai priešindamiesi jiems

primetamoms šešių atstovų koalicijos daromoms reformoms. Taip VLIKe vyko lyg ir revoliucija. Šeši atstovai ėmėsi pertvarkyti pačius VLIKo pagrindus, likusiems keturiems nedalyvaujant. Naujos koalicijos buvo atmesti, pakeisti ar savaip išaiškinti ankstesni susitarimai bei deklaracijos, kuriomis VLIKas rėmėsi: 1944 metų vasario 16 dienos deklaracija ir 1945 metais liepos 3 dienos protokolas, kurie buvo nepažeidžiami ir kuriais rėmėsi ankstesni VLIKo susitvarkymai bei persitvarkymai. Atsisakyta VLIKo ir VT statutų ir sudaryti nauji. Buvo panaikinta VT pirmininko vieta ir jo pareigos pavestos VLIKo pirmininkui. Kitoms VT pareigoms išskiriami penki VLIKo nariai, kuriems mokamas atlyginimas. Buvo nušalinti abu pirmininkai. Į koaliciją neįėję keturi VLIKo atstovai atsiribojo nuo tos vienašališkai daromos reformos ir atsisakė pripažinti naujus patvarkymus. Vyko VLIKe skilimas.

Krupavičius po pergyvento širdies smūgio, kuris jį ištiko lankant anglų zonos stovyklas, gydėsi viename kurorte. Sužinojęs, kas tuo metu darėsi VLIKe, jis nutraukė savo gydymąsi ir grįžo gelbėti padėties. Bet ir jo būklė buvo nelengva, nes jis rado, kad daroma reforma buvo nukreipta jam pašalinti iš VLIKo pirmininko pareigų ar net ir iš paties VLIKo: besiaiškinant kai kurie jo bloko bendradarbiai siūlė jam garbės pirmininko titulą sąlyga, kad jis išeis iš VLIKo. Su tokiu "mandagiu", arba, kaip jis pavadino, "bajorišku" pašalinimu jis nesutiko. Kiti jo buvusio bloko atstovai siūlė jam likti vicepirmininku. Iš laicistų pusės jis girdėjo Sidzikausko siūlymų į VLIKo pirmininkus. Krupavičius pasijuto svetimųjų ir nesvetimųjų atvirai puolamas, įžeidinėjimas. Kaip jis vėliau viename laiške rašė, jis savo gyvenime niekada nepatyręs tiek atvirų įžeidinėjimų kaip tos reformos metu. Jis matė kai kieno planą tuo būdu priversti jį pasitraukti. Iš visos tos reformos jis matė, kad jos reikalas kilo ne iš pastangų stiprinti VLIKo veiklą, o iš laicistų nusistatymo pašalinti jį iš pirmininko vie-

tos ir turėti savo atstovų daugumą tame laisvinimo organe. Tačiau prieš visuomenę nebuvo patogu nušalinti iš laisvinimo darbo Krupavičių, kurio vardas buvo taip su VLIKu susijęs. Be to, jie negalėjo Krupavičiaus vietoje pastatyti ką kitą, kuris laisvinimo kovoje reikštų tiek pat, kiek jis reikė. Vengiant visuomenės nepalankių reakcijų ir laicistams neturint žmogaus, kuriuo galėtų pakeisti Krupavičių, jis buvo paliktas abiejų institucijų pirmininku. Krupavičius suprato, kad jam išstumti iš VLIKo bus ieškoma patogesnės progos. Todėl jam toks pasilikimas VLIKe pasidarė nebetikras. Jis žinojo, kad jo griežto katalikiškosios politikos ir bekompromisinės laisvinimo linijos laikymosi laicistai jam niekada neatleis. Tačiau jis nemanė savo užimtos veiklos linijos švelninti ar eiti į kurias nuolaidas. Kaip jis kartą rašė dr. Karveliui, "VLIKo pirmininko vieta yra labai svarbi, bet dėl jos aš savęs neparduosiu". Atrodo, kad jam nušalinti net ir patys VLIKo statuto principai buvo atitinkamai formuluoti. Pradžioje reformos autorių buvo numatyta, kad VLIKo pirmininkas gali būti nušalintas absoliutine balsų dauguma. Bet vėliau tas nuostatas buvo pakeistas ta prasme, kad VLIKo pirmininkas ir VT nariai pašalinami kvalifikuota balsų dauguma.

Taip Krupavičius atsistojo šešių VLIKo atstovų sureformuotų laisvinimo organų priešakyje. Greta VLIKo pirmininko pareigų, jis buvo ir VT pirmininkas. Jo įsitikinimu, tie keliai, kurie buvo pasirinkti šešių VLIKo reformą įvykdžiusiu atstovų, nevedė prie tų institucijų stiprinimo. Tai buvo viena partinės trinties ir viešai nepasakomų motyvų sudaryta situacija, nemažinanti tolimesnės trinties, kenkiančios laisvinimo darbui. Naujai tada sudarytą VT sąstatą jis laikė silpnėsiu, nes patyręs užsienio politikoje V. Sidzikauskas nebuvo į ją įleistas. Buvo įvestas pavojingas grupių santykiams principas, kad kitos srovės galėjo įsikišti į bet kurios kitos grupės savo atstovo į VT parinkimą. Pagal tą nuostatą ir J. Brazai-

tis vėliau nebuvo priimtas į VT vadovauti užsienio politikai, dėl ko frontininkai išėjo iš VLIKo. Laikantis to nuostato, buvo be jokių motyvų vetuoti kai kurie užsienio politikoje patyrę su diplomatinio stažu asmenys, kada tas darbas buvo užleistas asmenims, neturintiems tos srities patyrimo.

Reformuotame VLIKe Krupavičius nebeturėjo užnugario, kuris jį palaikytų. Jam buvo tik klausimas, ar pačiam pasitraukti, ar laukti, kol panorės jį atstatyti šešių atstovų koalicija ir kiti laicistai. Beliko laukti svarstymo klausimo, kuriuo nuomonės griežtai išsiskirs. Jis net norėjo, kad padėtis greičiau išsispęstų. Bet likti vicepirmininku ar būti iš VLIKo išstumtam su garbės pirmininko titulu jis nenorėjo dar ir dėl to, kad tuose siūlymuose jis matė savo bendradarbių nenuoširdumą ir užmaskuotą kovą prieš jį.

Tokiomis sąlygomis jo tolimesnis darbas VLIKe nebuvo nei malonus, nei lengvas, nei vaisingas. Apie pačią reformą Krupavičius manė, kad ji sudarė geresnes sąlygas VLIKui subyrėti. Jis net įtarė, kad tie, kurie tą reformą pravedė, sąmoningai vedė prie to. O jam pačiam ji sudarė sunkią ir troškią atmosferą ir pasunkino darbą.¹

Matydamas, kaip VLIKo veikloje Lietuvos laisvinimo reikalai dažnai nustelbiami asmeninių bei srovinių interesų, kaip jos laisvinimo darbas, kuriam jis aukojo savo silpną sveikatą, buvo neįvertinamas ir neteisingai interpretuojamas, jis galvojo apie pasitraukimą. Bet atsižvelgdamas į tai, kad jau seniai buvo organizuojami VLIKo pakaitalai ir kad buvo tikrai daug daroma jam sumenkinti, jis turėjo rimtų motyvų prileisti, kad jo atsistatydinimas tomis sąlygomis galėtų vesti į galutinį VLIKo palaidojimą. Juk tik Krupavičiaus sunkiu darbu, dideliu pasiaukojimu ir kantrybe buvo apeitos įvairios VLIKo veiklos kliūtys ir tęsiamos laisvinimo darbas, kada tuo tarpu kiti iš to darbo traukėsi ir dėl daug mažesnių kliūčių.

1 M. Krupavičiaus 1949 m. spalio 10 d. laiškas L. Šimuciui

9. Tremtinių emigracija ir VLIKo darbas

Tremtinių emigravimo problemos siejosi su VLIKo darbu, ir jų išemigravimas vėliau jį stipriai sukrėtė. Emigracija VLIKą palietė ir kaip uždavinys ir kaip jo veiklos apsunkinimas. Emigracija buvo VLIKui uždavinys, kurį reikėjo išspręsti — padėti tremtiniams išsikelti į kitą kraštą, kuriame jie rastų patogiausias sąlygas tiek sau asmeniškai, tiek ir tautiniu atžvilgiu.

1. Karui pasibaigus, į Vokietiją nuo antrosios rusų okupacijos pasitraukę lietuviai pateko į baugią nežinią ir ateities netikrumą. Nebuvo matyti artimoje ateityje galimumų nei grįžti į savo tėvynę, nei kur kitur įsikurti, nei dirbti savo profesijos darbą. Lankydamas tremtinių stovyklas, Krupavičius bandė tą jų rūpestį švelninti, kreipdamas jų dėmesį į Lietuvos laisvinimo pareigą ir į reikalą išlaikyt bei išsaugoti jų iš Lietuvos išsivežtą tautinį lobyną — jų kultūrinės ir moralinės vertybes. Tomis idėjomis jis siekė stiprinti tremtinius jų tolimesniame emigracijos kelyje, įtaigodamas jų didelę misiją laisvajame pasaulyje.

Bet emigracijos klausimas baugino tremtinius. Jie matė, kad jo išsprendimas nepriklausė nuo pačių tremtinių ir ne nuo jų vadų, o nuo kažko nežinomo: nuo kurio nors krašto valdžios, kuri, žiūrėdama savo interesų, sutiks juos įsileisti ir sudarys sąlygas jiems įsikurti.

Vlikas svarstė tremtinių iškeldinimo iš Vokietijos reikalus ir turėjo sudaręs politinę programą. Krupavičius ją išdėstė “Žiburiuose”. Ji buvo suvesta į šiuos reikalavimus:

1. išlaikyti iš tėvynės išvežtam lobynui emigruojama tik kompaktine mase;

2. vengti emigruoti į tuos kraštus, kurie nesudaro sąlygų tautiškai išsilaikyti, pvz. Pietų Amerikos kraštai;

3. emigruoti į tokius kraštus, kur yra stambesnės lietuvių kolonijos su lietuvišku kultūriniu gyvenimu;

4. rinktis kraštus, kuriuose gyvenimo lygis nežemesnis, kaip Lietuvoje, ir kuriuose klimato sąlygos panašios į jos klimatą.

Krupavičius laikė tą emigracijos programą labai svarbia ir tiesiog gyvybiška: "Joks lietuvis ir jokia lietuvių organizacija, nenusikalsdama savo tautai ir savo tėvynei, negali jos pažeisti".¹ VLIKas jai įvykdyti ieškojo vietos pasaulyje lietuviams kompaktiškai apgyvendinti, bet laisvosios valstybės tokio projekto neparėmė.

Bet tremtiniai stovyklose, besirūpindami ateitimi, nevisada tikėjo, kad jiems atsiras tokios idealios sąlygos, kokių VLIKas ieškojo ir kokių jie patys būtų norėję. Nenormalus tremtinių gyvenimas jiems įgrįso. Jie nervingai laukė progos kur nors iš Vokietijos išvykti ir kur nors pastoviau įsikurti, nelabai bepaisydami VLIKo nurodymų nepamiršti savo pareigų Lietuvai. Stipresnieji pradėjo individualiai emigruoti į kraštus, kurie ieškojo tik pigios darbo jėgos. Bet dauguma lietuvių tremtinių vis dar laukė kurių nors galimumų patekti į Ameriką. VLIKas vis ragino JAV lietuvius reikalauti iš savo valdžios, kad išleistų tremtinius iš Europos, kur jie dėl karo sąlygų neteko savo tėvynės. Iš dalies VLIKo ieškojimų ir įtaigojimų įtakoje didžioji lietuvių tremtinių dalis emigravo į JAV ir Kanadą, kur jie rado VLIKo emigracijos programoje numatytas sąlygas.

2. Prasidėjusi gyvesnė emigracija palietė ir patį VLIKą. Į JAV ir Kanadą iš Vokietijos kartu su tremtiniais išvyko ir dalis VLIKe dirbusių ar bent jo veikimą rėmusių politikų ir įvairių srovių veikėjų. Sumažėjo ir pradėjo užsidaryti tremtinių stovyklos. Sumažėjo įstaigos, nebetekusios darbininkų. Iš Vokietijos į Ameriką išsikėlė ir jį sudarančių partijų bei rezistencinių sąjūdžių centrai, kurie VLIKo atžvilgiu turėjo sprendžiamą vaidmenį. Vietoje išvykusių VLIKo narių jį su-

1 M. Krupavičius aktualiais klausimais, "Žiburiai" 1947 m. birželio 7 d.

JAV Kongreso nario Kersteno apsilankymas VLIKe 1953 m. Priekyje Geležinis, Kižytė, Šidiškis, Kerstenaitė, (neatpažintas). Stovi: Simonaitis, Glemža, (neatpažintas), Jakš-Tyris, Raštikis, Karvelis, Norkaitis, Žalkauskienė, Rudis, Žalkauskas, Kerstenas, Kerstenienė, Krupavičius, Raštikienė, Luterskis, Zundė. (Gen. St. Raštikio nuotrauka)

darančios politinės grupės paskyrė kitus, Vokietijoje pasiliekančius, bet kartais dar politinio darbo nedarbusius ir net politiškai nesubrendusius. Sumenko Vokietijoje lietuviškoji visuomenė, išsibarstydamą po kitus kontinentus. VLIKo atstovų ryšių palaikymas su savo partijų centrais pasunkėjo, jų apsisprendimai įvairiais iškylančiais klausimais pasidarė lėtesni ir nelankstūs. Ir pačiam Krupavičiui susisiektis su savo partijos Centro komitetu pasunkėjo. Reikalingos iš jo gauti instrukcijos užtrukdavo ir apsunkindavo bei sulėtindavo apsisprendimą. Pasigedo jis ir artimesnių žmonių savo aplinkoje. Liko vienas, reikale neturėdamas su kuo svarbiais klausimais nuoširdžiai pasitarti. VLIKo pirmininkui uždėta darbo bei atsakomybės našta darėsi sunkiai pakeliama. Artėjo laikas, kada jo pastangos buvo reikalingos ne tik laisvini-mo kovai vesti bei vadovauti, bet ir vis daugiau kovoti dėl paties VLIKo išlikimo.

10. Kova VLIKui išlaikyti

Po paskutinės reformos nesklandumai VLIKo veikloje nesumažėjo, o vėliau jie ir padažnėjo. Išvykus didžiajai tremtinių daliai į užjūrį, VLIKas neteko didžiosios dalies materialinės ir moralinės atramos. Užsitikrindami pragyvenimą, kai kurie VLIKo ir VT nariai įsigijo verslo įmones ir, jomis besirūpindami, sumažino savo rūpestingumą VLIKo atžvilgiu. Krupavičius dėl to netylėdavo ir tuo pačiu įsigijo asmeninių priešų, kurie dažnai apkartindavo jo darbą.

Apie kai kuriuos VLIKo narius sklido gandai, kad jie turi pašalinių, su VLIKo nario pareigomis nesiderinančių išpareigojimų. Krupavičius nesiskubino reaguoti dėl tokių gandų, nes gandai — tai dar ne įrodymas. Nenormalaus gyvenimo sąlygomis jie lengvai atsiranda ir greitai išplinta. Ir jis labai piktinosi, kada, jam išvykus gydytis ir kitam VLIKo na-

riui einant jo pareigas, su vienu asmeniu, jo įsitikinimu, buvo pasielgta neteisingai. Jis vėliau prieš tai protestavo.

Atsirado ir daugiau dalykų VLIKo aplinkoje, kurie kenkė jo prestižui, menkino jo darbą ir lenkė jį iš jo, kaip seimo pareigas einančio pagrindinio laisvinimo veiksnio, dar Lietuvoje užsibrėžto kelio. Juo toliau, juo labiau įvairios iš vidaus ir iš šalies ateinančios kliūtys jį stūmė į darbo bei veiklos sunkumus ir sukėlė jame krizes. Krupavičius su visu savo nenualaidumu gynė VLIKo reikalus, nepaisydamas jam daromų dėl to priekaištų ir net pažeminimų. Jam reikėjo VLIKą ginti ir dėl to neretai nukentėti. Ir VLIKe bent vėliau buvo žmonių, kuriems jis nebuvo taip svarbus, kaip Krupavičiui. Kiek jis VLIKo narius pažino, jam atrodė, kad VLIKo sąstate buvo ir antivikiškai nusiteikusių žmonių, jo darbe nepalaikiusių.

Kovodamas dėl Lietuvos išlaisvinimo, jis turėjo vesti kovą ir dėl VLIKo išlikimo, nes jo padėtis vis sunkėjo.

Daugiausia VLIKui pakenkė 1. diplomatijos šefo noras paversti jį paprasta visuomenine organizacija ir 2. pasaulėžiūrinių kovų paastrėjimas VLIKą sudarančių politinių grupių tarpe.

1. Lozoraitis nesilaikė Berno konferencijos nutarimų, kuriais jis buvo VLIKą pripažinęs Lietuvos seimu. Jis vėl prisiminė Kybartų aktus ir pradėjo iš naujo reikšti pretenzijų į Lietuvos prezidento pavaduotojo pareigas ir į teisę skirti egzilinę vyriausybę. Krupavičius buvo įsitikinęs, kad jis palaikė VLIKo ir BDPS delegatūrų išvystytą spaudimą VLIKui sulikviduoti ir vietoje jo pastatyti anas naujai susidariusias organizacijas, kol VLIKas suėjo į sąlytį su Lietuvos pagrindžio vadovybe ir gavo įgaliojimus užsienyje kalbėti krašto vardu. VT eilę kartų kvietė Lozoraitį atvykti į Vokietiją ar kurią kitą vietą pasitarti, bet jis atidėliojo. 1950 metais VLIKo delegacija su jos pirmininku lankėsi Romoje, bandydama rasti bazę susitarti su Lozoraičiu. Nepavyko. Dėl prin-

cipinių dalykų nesusitariant, Krupavičius pasiūlė tiesiog tartis dėl veikimo suderinimo, sprendžiant praktines Lietuvos laisvinimo problemas: keistis informacijomis apie nuveiktus ar suplanuotus darbus, pranešinėti vieni kitiems apie rengiamus žygius bei sumanymus, supažindinti su rengiamų notų bei memorandumų turiniu, periodiškai susitikinėti ir aptarti Lietuvos laisvinimo akciją liečiančius klausimus, kur reikia pabrėžti laisvinimo vieningumą ir kt. Lozoraitis išsisukinėdamas ir su tuo nesutiko.

Negalėdamas su Lozoraičiu pats susikalbėti, Krupavičius prašė buv. Skandinavijos kraštuose Lietuvos pasiuntinį Jurgį Savickį kaip nors paveikti Lozoraitį. Savickis parašė Lozoraičiui ilgą laišką, apeliuodamas į reikalą laisvinimo veiksniams tarp savęs susitarti. Bet ir tai neturėjo įtakos. Lankydamasis Londone, Krupavičius prašė B. Balutį imtis iniciatyvos pasiuntinių tarpe išsiaiškinti, kokie jų santykiai su diplomatijos šefu ir imtis tarpininkauti tarp VLIKo ir Lozoraičio. Balutis tiek tepadarė, kad sutarė Lozoraičio ir VLIKo nario Norkaičio susitikimą Nicoje. Nuvykę Norkaitis su dr. Karveliu į Ničą, gavo iš Lozoraičio aštuonių punktų pasiūlymą. Jais jis siūlė grįsti savo santykius su VLIKu. Iš jų paaiškėjo, kad Lozoraitis neieško susitarimo su VLIKu, o stato VLIKui savo reikalavimus, kuo jis turi būti. Tais reikalavimais jis ėmėsi pakeisti pačius VLIKo pagrindus: jis paneigia jo seimo funkcijas ir jo, kaip vyriausios Lietuvos politinės vadovybės, vaidmenį ir jį nuvertino iki paprastos visuomeninės organizacijos, nurodydamas, kaip jis turi veikti. Krupavičius apie tuos aštuonius punktus savo laiške Šimučiui rašė: "Su savo aštuoniais punktais Lozoraitis reiškiasi jau ne kaip šefas, o kaip monarchas. VLIKą nori paversti kažkokia nereikšminga kaimo draugijėle".¹

VLIKas nerado, kad tie Lozoraičio siūlymai galėtų būti deryboms pagrindu; bet, siekdamas susitarti, paskyrė pasi-

1 M. Krupavičiaus 1951 m. gegužės m. 10 d. laiškas L. Šimučiui

tarimui delegaciją su atitinkamomis instrukcijomis. Kada delegacija, sudaryta daugiausia iš laicistų, parvežė susitarimą, Krupavičius ir kai kurie kiti VLIKo nariai rado, kad ji yra prasilenkusi su jai duotomis direktyvomis. Be to, kai kurie dalykai susitarime neaiškiai aptarti. Krupavičiaus ir kai kurių kitų VLIKo narių nuomone, tas susitarimas, jei jis būtų patvirtintas, pakeistų VLIKo charakterį ir susilpnintų jo vaidmenį. Dėl to, diskutuojant tą susitarimą VLIKo posėdyje, dalis jo narių reikalavo, kad, jį tvirtinant, jis būtų papildytas tam tikru paaiškinamuoju raštu, kuriame būtų nurodoma, kokia prasme susitarti dalykai tvirtinami. Laicistinis blokas priešinosi tokiam paaiškinimui, reikalaudami tvirtinti be jokio rašto. Tačiau krikščioniškasis blokas sutiko tvirtinti tik su paaiškinimu. Balsams po lygiai pasidalinus, susitarimo tvirtinimas atpuolė.

Iki 1950 metų Lozoraitis savo autoritetą motyvavo daugiausia vadinamais Kybartų aktais, vėliau jis veikė kaip diplomatijos šefas. Paaiškėjus jį paskyrusios šefu telegramos autentiškumui, VLIKas neneigė Lozoraičiui diplomatijos šefo titulo, tik jį laikė jo ir užsienyje išlikusių pasiuntinių santykiavimo reikalu, neduodamas jam teisės kištis į jo, kaip vyriausios lietuvių politinės vadovybės, veiklos reikalus. Bet Lozoraitis savinosi tautos atstovavimą ir norėjo priversti VLIKą jam paklusti, tuo pačiu paneigdamas pagrindą bet kokiai savarankiškai laisvinimo veiklai. Nors pats per eilę metų nuo Lietuvos okupavimo nieko nedaręs ir net apie savo turimus dokumentus tylėjęs ir taip, pavėlavęs penkeriais metais išeiti į kovą dėl Lietuvos išlaisvinimo, jis išėjo stabdyti įsibėgėjusios VLIKo veiklos.

Pagrindiniai Lozoraičio ramsčiai kovoje su VLIKu anksčiau buvo VLAKo žmonės, vėliau Rezistencinė santarvė ir, suprantama, tautininkų organizacijos. Iš tautininkų apie Lozoraitį daugiau telkėsi tie sluoksniai, kurie parodė daugiau ištikimumo nedemokratinėi buvusio režimo dvasiai. Vėliau tauti-

ninkai, kaip srovė, nors ir dalyvaudami demokratiame VLIKe, rėmė Lozoraičio išlaikytą autoritetinę liniją su jo reikalavimu laikytis nedemokratinės 1928 metų konstitucijos.

Vadovaudamas VLIKui, Krupavičius neturėjo iš diplomatijos šefo paramos laisvinimo darbe, nerado su juo bendradarbiavimo bazės, o tik kliūtis, kylančias iš Lozoraičio neiškių siekimų. Jis reikalavo ir VLIKo politikos laikytis anos nedemokratiškos laikų Smetonos duotos konstitucijos linijos ir pretendavo ne tik vadovauti išlikusiems diplomatams, bet ir ir atstovauti kovojančios lietuvių tautos valiai.

Lozoraičio ir jo šalininkų, siekiančių VLIKo sumenkimo, taktika buvo dvideidė: jis vengė su VLIKu susitarti ir vieningai dirbti, o tautininkų laikraščiai ir jų radijas kaltino VLIKą, kad jis nesusitaiko su Lozoraičiu ir nedirba su juo vieningai Lietuvos laisvinimo darbo. Tuo būdu VLIKas buvo neteisingai kaltinamas ir visuomenė klaidinama, tačiau jis neturėjo veiksmingų priemonių atremti tai demagogijai. Anksčiau visuomenė rėmė VLIKą ir buvo prie jo prisirišusi. Bet po 1949 metų didžioji tremtinių dalis išsiskirstė po įvairius kraštus ir buvo užsiėmusi įsikūrimo bei pragyvenimo rūpesčiais. VLIKu ir laisvinimo kova mažiau besidomėjo. Krupavičius gynė VLIKo prestižą ir nuoširdžiai norėjo susitarti su Lozoraičiu, tačiau iš jo tų pastangų nieko neišėjo. Per eilę metų VLIKas tarėsi su Lozoraičiu daug kartų ir daugelyje vietų, bet laisvinimo darbui tai nepagelbėjo. Lozoraitis ne tik neparėmė VLIKo darbų, bet jam kliudė. VLIKas buvo susitaręs su Vakarų Vokietijos vyriausybe dėl lietuvių reikalų atstovavimo. V. Vokietijos vyriausybė buvo sutikus priimti VLIKo atstovą. Sužinojęs apie tai, Lozoraitis kreipėsi per Vokietijos ambasadą Romoje, siūlydamas savo atstovą dr. Gerutį. Vokiečių užsienio reikalų ministerija, pamačiusi nesutarimus lietuvių tarpe, atsisakė priimti bet kurią lietuvių atstovą. Lozoraitis nesutiko kartu su VLIKu parinkti ir skirti atstovus, o jo vieno paskyrimai užsienyje nebuvo priimami,

kaip įvyko su jo skyrimu Švedijoje. VLIKui kreipiantis, buvo sutikusios jo atstovus priimti Ispanija ir Portugalija. Bet VLIKas žinojo, kuo tai baigsis, ir nuo tų skyrimų susilaikė.

2. Greta negalėjimo vieningai dirbti su Lozoraičiu VLIKO vaidmuo menkėjo ir dėl jį sudarančių grupių nesugyvenimo. Dėl emigracijos VLIKo sąstatas susilpnėjo. Į jį atėję nauji žmonės mažiau besirūpino pagrindine VLIKo veikla, o daugiau žiūrėjo savo asmeninių ir srovinių reikalų. VLIKe dar labiau sustiprėjo ideologinė kova. Laicistų blokas buvo ofenzyvoje, siekdamas vyrauti ir VLIKe ir Vykdomojo taryboje.

Ideologiškai Lozoraičiui artimi buvo tik tautininkai ir Laisvės kovotojai. Kairiosioms partijoms jo politinė linija buvo tolima. Bet dėl pasaulėžiūrinio priešingumo VLIKo pirmininkui ir visam krikščioniškajam blokui ir siekdamas sumažinti katalikų įtaką visuomenėje, jos vėliau pradėjo palaikyti Lozoraičio pusę. Svarstant Reutlingeno susitarimo tvirtinimą, visas laicistinis blokas balsavo už VLIKui nepalankaus susitarimo patvirtinimą. Politinėje institucijoje pasaulėžiūriniai motyvai nusvėrė prieš politinius.

VLIKui didelis smūgis, kurį Krupavičius skaudžiai pergyveno, buvo Lietuvių fronto ir Vienybės sąjūdžio atstovų pasitraukimas iš VLIKo ir Darbo federacijos atstovo perėjimas į opoziciją. Jis nepateisino kairiųjų partijų taktikos, privedusios prie frontininkų išėjimo iš VLIKo, kuris tuo būdu buvo susilpnintas. Jam taip pat buvo nesuprantamas iš VLIKo pasitraukusių frontininkų, jo bendradarbių, jo kalbinimas, kad ir jis bent darbu pasitrauktų iš VLIKo, ko ta institucija jau nebūtų pergyvenusi. Tai jam parodė per lengvą jo buvusią bendradarbių pažiūrą taip svarbios institucijos klausimu. Bet jis nepateisino ir dar VLIKe pasilikusio Darbo federaciją atstovavusio dr. J. Griniaus, jam išvykus gydytis, pakeitimo tikroju Darbo federacijos atstovu. Tokiam atvejui Krupavi-

čius nerado precedento. Jei jis būtų dalyvavęs tą reikalą svarsiusiame posėdyje, jis nebūtų tokio siūlymo palaikęs.

Seniesiems VLIKo veikėjams išvykus į užjūrį, Krupavičius prašė partijų centrus skirti jį savo geriausius veikėjus, kad būtų galima jį atstatyti tokį, koks jis buvo pirmaisiais jo veikimo metais. Bet jų Vokietijoje jau nebuvo, o iš Amerikos į Vokietiją dirbti niekas jau grįžti nenorėjo. Ir kada Kairys-Kaminskas, Krupavičiaus ideologinis priešas, nuvyko į Ameriką ir ten susirgęs pasiliko, Krupavičius jį tiesiog maldavo grįžti į VLIKą dirbti.

Bet, nežiūrint VLIKo darbui tinkamų žmonių trūkumo, partiniais bei pasaulėžiūriniais sumetimais buvo kairiųjų žmonių pastangomis nuo laisvinimo darbo nušalinami tam darbui tinkami žmonės. Kada prireikė VT užsienio reikalų tarnybai žmogaus, kandidatai yra buvę E. Turauskas ir J. Brazaitis. Bet laicistams jie nebuvo priimtini, nes jie abu buvo katalikai. Prieš Turausko kandidatūrą pasipriešino socialdemokratas K. Bielinis, nedarydamas jam jokių priekaištų, nepareikšdamas jokių motyvų ir nenurodydamas jokio kito kandidato. Krupavičius, susijaudinęs dėl jo tokio pasielgimo, savo laiške Bieliniiui tokį jo pasipriešinimą pavadino viduramžių bajoro nemotyvuotu "veto" — neleistinu liuksusu ir pareiškė savo nepasitenkinimą ir apgailėstavimą, nes Turauskas, visą amžių dirbęs politinį bei diplomatinį darbą ir buvęs Užsienio reikalų ministerijoje politinio departamento direktorium, būtų gal geriausiai tikęs sureguliuoti VLIKo santykiams su pasiuntiniais.

Taip pat Krupavičius pergyveno ir kitą atveją — tai viso laicistinio bloko J. Brazaičio neįsileidimą į VT, remiantis neteisingais įtarimais ir asmeniškais bei pasaulėžiūriniais sumetimais. Kaip jis rašė Bieliniiui, "per maža teturime žmonių, kad taip lengvai galėtume jų skaičių mažinti jų pasmerkimais", dėl kurių frontininkai išėjo iš VLIKo. "Kaip laicistų blokas išėjo iš VLIKo darbų, aš labai sielojau; lygiai ir dabartinis

išėjimas man, kaip pirmininkui, džiaugsmo neteikia ir verčia gerokai susirūpinti VLIKo pažeidimo išlyginimu”.¹ Ir Krupavičius sutiko su faktu, kad niekas kitas tiek VLIKui nepakenkė, kaip jį sudarančios partijos. Partijų bei jų atstovų fanatiškas nusiteikimas trukdė jo svarbių uždavinių įvykdymą. VT užsienio reikalų tarnyba, kuri laisvinimo darbui buvo svarbiausia, buvo ilgokai užblokuota ir neveikė. Neturėdami jai tinkamų žmonių, laicistai pasaulėžiūriniais sumetimais į ją nepraleido tų ne jų bloko žmonių, kurie galėjo joje sėkmingai dirbti.

Vakarų Vokietijos užsienių reikalų ministerija pripažino VLIKą neoficialiu Lietuvos reikalų atstovu ir sutiko priimti VT pasiūlytą dr. J. Sakalauską. Bet laicistinis blokas su tuo nesutiko. “Kad prieš tai balsuoja vaikučiai — tiek to. Jie virš partijos siauro reikaliuko nekyla. Bet kai prieš tai balsuoja tokie Lietuvos šulai ir “seniai” Glemža ir Norkaitis, tai ne tik vėmti norisi, bet ir bėgt, kur akys neša”.²

Ir paties Krupavičiaus galėjimas VLIKui vadovauti bei jame dirbti taip pat priklausė nuo laicistinio bloko nusistatymo. Tai jam kėlė susirūpinimą dėl paties VLIKo padėties. Savo laiške Kaminskui jis nusiskundė, kad “VLIKo padėtis paini ir miglota. Ji nėra sveikatos ženklas”. Jo veiklai kenkia partinis vienašališkumas, apie kurį savo laiške jis dėstė Kaminskui: “Tamstą išleidom į Naująjį pasaulį. Suteikėm įgaliojimus ir atostogas ir tam tikrų finansinių lengvatų, kad ir ubagiškų, pagal savo pajėgumą. Paskui Tamstą išvyko Brazaitis — tomis pačiomis aplinkybėmis ir tikslais. Dėl Tamstos kokio kivirčo nebuvo, ir krikdėmai, kaip laicistai neteisingai vadina, rankas kėlė. Mums rūpėjo ne partija, bet mandagumas ir reikalas. Kai palietė Brazaitį, ir VT jam pritaikė tokias pat sąlygas, kaip ir Tamstai, laicistai užprotestavo. Jį pava-

1 M. Krupavičiaus 1952 m. rugsėjo 1 d. laiškas K. Bieliniui

2 M. Krupavičiaus 1952 m. vasario 7 d. laiškas J. Kaminskui

dino emigrantu, neturinčiu teisės į privilegijas. Atsisakė paversti jam bet kokias pareigas ten atlikti. Juk žemiau negalima pasielgti. Man ir Kaminskas ir Brazaitis tokie pat giminės. Svarbu teisingumas ir lietuviškas reikalas bei objektingumas. Štai kokioje atmosferoje gyvenam ir dirbam. Žmogaus reik. Ir dėl to laukiu Tamstos”.³

VLIKui susilpnėjus ir jam gyvenant kritiškus laikus, pasidarė aktualūs du jo reikalai: jo iš naujo konsolidavimas ir jo kėlimas į Jungtines Amerikos Valstybes.

11. VLIKo konsolidavimo reikalas

Dėl emigracijos sumažėjus VLIKą remiančiai tremtinių visuomenei ir pakitus jį remiančių partijų svoriui, pradėta kalbėti apie reikalą jį perorganizuoti bei reformuoti, jį pritaikant prie naujos padėties arba konsoliduoti. Tik tą konsolidaciją įvairios politinės srovės nevienodai suprato. Kairiosios partijos VLIKo konsolidavimą suprato kaip savo bloko padidinimą ir savo įtakos išplėtimą. Tautininkų veikėjai ir jų spauda spaudė VLIKą konsoliduotis, pasiduodant Lozoraičio vadovavimui, paverčiant jį tik visuomenine organizacija ir į jį įjungiant Žekevičiaus, Žilinsko ir kitų sukurtas Lozoraičiui remti grupes. Bet Krupavičiui ne tai rūpėjo. Jis žinojo, kad tokios atskirų srovių vyravimo siekiančios konsolidacijos nepadidins VLIKo vieningumo ir nepagerins laisvinimo darbo. Jis buvo susirūpinęs tokia tos institucijos konsolidacija, kuri sustiprintų bei pagerintų VLIKo padėtį, padidintų jo veiklumą ir kad jį sudarantieji žmonės nesijaustų tik partijų atstovais, kovojančiais tik dėl geresnės savo partijai ar sau asmeniškai pozicijos, o jaustų pareigą dirbti Lietuvos laisvinimo darbą. Jam VLIKo konsolidavimas reiškė tokį jos ins-

3 Ten pat.

titucijos perorganizavimą, kuris įgalintų jį dirbti taip, kaip jis dirbo su pasiaukojimu ir viltimi savo veikimo pradžioje. Krupavičiui konsolidacija reiškė atstatymą senojo VLIKO, kuriame niekas nenorėjo griauti ar sunaikinti demokratybės, kuria jis buvo pagrįstas.

Svarstydamas konsolidacijos reikalą, Krupavičius bandė išsiaiškinti tas priežastis, dėl kurių kilo įvairios VLIKO negerovės. Pagrindinėmis priežastimis jis laikė šias: katalikų, kurie anksčiau daugiausia nešė VLIKO našta, nevieningumą, frontininkų iš VLIKO išėjimą, tarpgrupinių santykių nenormalumą, nenormalius santykius su diplomatais, kai kurių veteranų politikų pakeitimą jaunais ir nepatyrusiais žmonėmis ir iš viso bendrą atsakingumo sumažėjimą. Visa tai prisidėjo prie VLIKO sumenkinimo. Labai padidėjo jo spaudoje puolimai ir kai kieno planingai organizuojamos pastangos jį sumenkinti ir apskritai šmeižimai. Prieš taip svarbią Lietuvai instituciją rodoma labai daug ir negarbingų pastangų jai sumenkinti ir net sunaikinti. Atsirado grupės, kurios, atrodė, suinteresuotos VLIKO nebuvimu. Kitaip negalima išaiškinti ištisų grupių ir buvusių VLIKO narių beatodairiškų jo puolimų. Iš tų visų VLIKO puolimų Krupavičiui darėsi toks vaizdas: "Jei nežinotum tos didelės tos institucijos svarbos, nešdintumeis toliau nuo jos".

VLIKO autoritetui atstatyti Krupavičius buvo pradėjęs svarstyti planą jam suartinti su visuomene. Tuo tikslu jis projektavo konsoliduoti visą visuomenę, ją įjungiant į laisvimo darbą, ir tuo pačiu apsunkinti bet kokį antivilkinį veikimą. Planuodamas VLIKO suartinimą su visuomene, jis svarstė VLIKO bazės praplėtimą, sukuriant platesnį VLIKą, į kurį turėtų įeiti ne tik politinės, bet ir šiaip gyvos lietuviškosios visuomenės jėgos. Tačiau jo partijos Centro komitetas su tokia plačia konsolidacija nesutiko, nes toks VLIKas pasidarytų paprasta tremtinių organizacija su sumažintu svoriu ir netekusi iš Lietuvos kilusio veiksnio pobūdžio.

VLIKO vieningumui padidinti jis norėjo sudaryti iš demokratiškos Lietuvos pasireiškusių partijų veiksmingą branduolį. Tuo tikslu jis kreipėsi į liaudininkų ir socialdemokratiškos partijų centrus, kviesdamas sudaryti demokratinę VLIKui veikti pagrindą. Abi partijos atsisakė. Nors neturėdamas plataus savo darbui pritarimo, jis jautė, kad tada buvusiomis sąlygomis būtų neatsakinga pasitraukti iš vadovavimo. Krupavičius jautė jį slegiantį atsakingumą už VLIKO darbus ir buvo pasiryžęs jo nesikratyti. Kaip viename laiške jis rašė, "Aš nešu didesnę atsakomybę už VLIKą, negu bet kas kitas, neišskiriant ir partijų. Aš nemanau, kad galėčiau, nesimindamas priemonių padėčiai pagerinti, būti laisvas nuo atsakomybės prieš tautą ir prieš Dievą".

12. Krupavičiaus pastangos VLIKą išlaikyti Europoje

VLIKO perkėlimo į Ameriką klausimas iškilo drauge su didžiosios tremtinių dalies emigravimu į tą kraštą. Daug kam atrodė, kad su dauguma tremtinių į Ameriką emigruos ir dauguma politikų, kuriais remiasi VLIKO veikla, o tuo pačiu savaime į Ameriką persikels ir pats VLIKas. Nors padėtis vystėsi ta kryptimi, ir tai sudarė nelengvą VLIKui problemą, tačiau jo pirmininkas pats nesiruošė emigruoti ir nepajudinaimai laikėsi nusistatymo kol bus galima su jo vadovaujama institucija likti Europoje.

Panašiai buvo nusistatę ir kiti VLIKO nariai. 1951 metų pradžioje VLIKas svarstė kėlimosi į Ameriką klausimą, ir buvo vienbalsiai nutarta pasilikti Europoje. Tačiau kitaip galvojo jau Amerikoje apsigyvenę buvę VLIKO nariai laicistai. Jie spaudė VLIKą keltis į Ameriką. Ypač aktyviai veikė, visur keldamas VLIKO perkėlimo reikalą, į Ameriką laikinai nuvykęs ir dėl ligos ten pasilikęs socialdemokratiškos vadas Kairys-Kaminskas.

Prel. Mykolas Krupavičius sukaktuviniam Lietuvių krikščionių demokratų sąjungos suvažiavime New Yorke, 1954 m. Pirmoje eilėje iš kairės — tuometinis Centro komiteto pirm. Pranas Vainauskas, Krupavičius, prof. K. Pakštas, prel. Jonas Balkūnas, kan. Juozas Meškauskas ir ALTO Informacijų biuro vedėja Kižytė. Už jų matyti du būsimieji Sąjungos pirmininkai: dr. Kazys Šidlauskas ir Algirdas J. Kasulaitis.

Tą klausimą politinių grupių centruose ir spaudoje be-
diskutuojant, buvo išryškinti argumentai už VLIKo perkė-
limą į Ameriką ir už jo palikimą Europoje. Kėlimas į Ame-
riką buvo ginamas praktiniais sumetimais: į Ameriką buvo
persikėlę gyventi dauguma politinių veikėjų, bei vadų; jie ir jų
šeimos ten turi geresnes sąlygas; į Europą grįžti jie jau ne-
besutinka, dėl ko negalima pagerinti VLIKo asmeninio sąsta-
to; Amerikoje apsigyveno dauguma tremtinių, kurie ten su-
daro užnugarį VLIKo veiklai; Amerikoje veikia ir įvairių tau-
tų tokie pat komitetai; ten įsikūrė ir visų politinių grupių
centrai; VLIKui pasiliekanč Europoje, pasunkėja ryšiai tarp
politinių centrų ir jų deleguotų VLIKo narių.

VLIKo palikimas Europoje buvo argumentuojamas daugiau politinio tikslingumo sumetimais. VLIKas veikia pasauliniu mastu, todėl jo veikimas nėra surištą su Amerika. VLIKui politiškai veikti geresnės sąlygos yra Europoje, kur geriau suprantamas pavergtųjų tautų laisvės siekimas ir kur, kaip prileidžiama, ateityje spręsis pavergtųjų tautų laisvinimo klausimas. Be to, VLIKo išsikėlimas už Atlanto turės padaryti sunkų išpūdį pavergtajame krašte. Į Ameriką nukeltam VLIKui gresia netekimas savo darbui dirvos. Washingtono veikia Lietuvos atstovybė, kuri palaiko ryšius su Valstybės departamentu. Iš Amerikos veikti pasauliniu mastu nėra kiek negeriau, kaip ir iš Europos. VLIKo veiklai užnugarį sudaro ne vien Amerikos, bet ir viso pasaulio lietuviai.

Tomis sąlygomis Krupavičius neturėjo vilčių, kad VLIKo nukėlimas į Ameriką pagerintų jo veikimą. Priešingai, jis matė ten pavojų jam visiškai sužlugdyti. Jam grėsė galimi nesutarimai su ALTa. Prieš jį veikė iš jo pasitraukusios grupės. VLIKui nepalankus pasirodė ir amerikiečių sukurtas Lietuvos laisvės komitetas, kurio pirmininkas nekartą jį viešai kritikavo, prileisdamas, kad jis jau nebereikalingas. Atrodė, kad jis nori perimti VLIKo funkcijas ir tuo pačiu Lietuvos laisvinimo reikalą palenkti amerikiečių įstaigų įtakai. VLIKo atsikėlimui į Ameriką nepitarė nei ALTa, nei Lietuvos pasiuntinys Washingtono, nei Valstybės departamentas, kas ro-dė, kad jis iš tų įstaigų bent iš karto negalės tikėtis palankumo.

Ryšium su LLK-to įtaka VLIKui galėjo padidėti ir JAV administracijos įtaka VLIKo veiklai. O Krupavičiui visada kėlė rūpesčių galimas VLIKo atliekamo darbo priklausomumas nuo didžiųjų pasaulio politikų ir jų politinių posūkių. Jam atrodė pavojinga labai priklausyti nuo kurių nors globėjų. Savo kalbose jis kartais prileisdavo, kad ir mus dar palaikančių valstybių politika gali taip pasikeisti, kad mūsų nepriklausomybės siekimas gali jiems pasidaryti nebeįparankus

ar šiaip nepatikti. Todėl jis laikėsi pažiūros, kad mes savo laisvės siekimo ir savo vedamos politikos negalime pagrįsti tik didžiųjų mūsų globėjų vedama politika. "Mums svarbu tik Lietuvos laisvinimas. Mes tik su tomis valstybėmis galime bendradarbiauti, kurios mus palaiko šiame darbe. Jei nepalauko, turime eiti prieš jų norus. Jiems nuolaidos ir prisitaikymas —Lietuvai kenkimas". Jis prileisdavo ir tai, kad gali ateiti toks laikas, kada VLIKui gali tekti su savo veikla eiti į po-grindį.

Tokioje perspektyvoje jis vertino ir amerikiečių įstaigų įkurtą ir jų lėšomis palaikomą Lietuvos laisvės komitetą. Jie tokius komitetus buvo įkūrę visai eilei tautybių. Jo realistišku vertinimu, LLK vis tiek yra amerikiečių įstaiga, veikianti pagal jų nurodymus. Ir to komiteto pavadinimą Krupavičius laikė netiksliu, neatitinkančiu jo atliekamų funkcijų. Jis jo nelaikė Lietuvos laisvinimo veiksmu, nes jis veikia nesavarankiškai ir atlieka jį globojančios įstaigos pavedamus ar bent jos apribojamus uždavinius. Ir kada jis pasidarė jiems nebereikalingas, jie sprendė jo tolimesnį likimą pagal savo interesus.

Nors pats VLIKas nebuvo nusiteikęs keltis į Ameriką, jam buvo sunku atlaikyti iš Amerikos ateinantį spaudimą kraustyti ten, kur apsigyveno dauguma lietuvių tremtinių. Amerikoje patogiai įsikūrusiems ir politiškai netoli numatantiems išeiviams darėsi vis mažiau besuprantama, kodėl VLIKas nenori įsikurti ten, kur gyvenimas daug patogesnis. VLIKui nepalankioji spauda, turinti linkimą jį sukompromituoti visuomenės akyse, nevengė demagogijos, kritikuodama jo pasilikimą Vokietijoje. Banalino jo pasilikimo motyvus ir iš jo pasitraukusios grupės, kurios jau buvo pradėję rodyti linkimą visuomeninę ir politinę veiklą planingai monopolizuoti. O iš Amerikoje įsikūrusių politikų jau neatsirado idealistų, norinčių grįžti į Vokietiją dirbti VLIKe.

Tokioms nuotaikoms iš Amerikos veikiant, ir pačiame VLIKE pradėjo silpnėti nusistatymas laikytis Europos. Ne-gaunant lėšų iš Amerikos, sunkėjo VLIKo padėtis. Nesant lėšų apmokėti jame dirbančiųjų, menkėjo jo sudėtis. Pradėjo trūkti net ir tarnautojų. Iškilo pavojus, kad jį užvaldys pripuo lamai Vokietijoje pasilikę žmonės, kuriems rūpėjo tik parti-nis atstovavimas ar asmeninis verslas. O kitaip jį perorgani-zuoti jau nebuvo įmanoma. Ir pats Krupavičius matė, kad, nežiūrint jo nusistatymo ir pastangų, VLIKas negalės taip ilgai laikytis Europoje. Bet, žinodamas antivlikiškai nusitei-kusių asmenų ir grupių jau sudarytas jam nepalankias nuc-taikas, jis bijojo, kad ten jo kėlimas gali reikšti ir jo likvida-vimą. Tą nuomonę jis dažnai girdėjo ir iš savo partijos Ame-rikoje įsikūrusio Centro komiteto.

Vienaip ar kitaip galutinai apsispręsti reišė padaryti VLIKui svarbų nutarimą. Surinkti tam klausimui spręsti reikalingiems duomenims Krupavičius pasiryžo dar kartą su VT pirmininku nuvažiuoti į Ameriką ir išsiaiškinti, kas laukia, jam emigravus į Ameriką.

Vos tik iškilo jų kelionių reikalas į viešumą ir buvo gautas amerikiečių pritarimas, sustiprėjo akcija Vokietijoje ir Amerikoje prieš VLIKą ir jo pirmininko važiavimą į Ame-riką. Atrodė, kad kai kur norima ir laukiama VLIKo gyvy-bės išsisėmimo. To viso nepaisydamas, gavęs iš VLIKo inst-rukcijas, kaip ir ką jis su VT pirmininku turi Amerikoje at-likti, jis su VT pirmininku K. Žalkausku išvyko į jam gana sunkią kelionę. Sunki ji jam buvo fiziškai, nes išvažiavo be-veik sirgdamas. Per nepilnus tris mėnesius jis turėjo septy-nius kartus kreiptis pas gydytojus, o tris dienas praleido li-goninėje. Dar sunkiau jis ten pasijuto dvasiškai.

Atvykęs į Ameriką, jis rado stiprų VLIKo priešų fron-tą ir suprato, kad prieš jo atvykimą buvusi pavaryta propa-ganda prieš VLIKą ir jo pirmininką. LLIK-te ir partijų cent-rų komitetų posėdžiuose išgirdo eilės žmonių pasakytų VLIKą

smerkiančių žodžių bei kalbų. VLIKO savarankiškai veiklai priešinosi ir Lietuvos pasiuntinys Washingtone P. Žadeikis, Krupavičiui pakartojęs, kad jis nesutinka su VLIKO pažiūromis apie save ir laiko jį tik visuomenine organizacija. Jis nepritarė nė Krupavičiaus prašymui Valstybės departamente, kad Amerika pripažintų VLIKą vyriausiu Lietuvą atstovaujančiu veiksniu. VLIKui opoziciškai nusiteikusius jis rado beveik viso laicistinio bloko centrų komitetus, ypač tautininkų vadus. Jis čia pamatė, kad Amerikoje jau padaryta didelė pažanga VLIKą neigiant. Jis pamatė, kad jam reikia jau ne diskutuoti VLIKO darbus bei jo tolimesnius planus, o vesti kovą dėl paties VLIKO išlikimo — dėl jo buvimo ar nebuvimo. Anksčiau buvę VLIKO veikėjai, pagyvenę Amerikoje, jo jau nebevertino — nesuprato sunkių jo veikimo sąlygų, nebepaisė Lietuvos laisvinimo uždavinių, žiūrėjo tik savo partijos interesų ir per juos nieko toliau nematė. Ir Krupavičiui buvo sunku suprasti, kaip siauras partiškumas gali paneigti laisvinimo reikalus ir nuteikti žmones veikti vyriausio Lietuvos laisvinimo veiksnio likvidavimo kryptimi. Amerikoje gerai įskūrę, buvę Voketijos DP stovyklų tremtiniai jau pradėjo nebepasigęsti VLIKO ir nebesuprasti net jo reikalingumo. Savo tos kelionės dienoraštyje Krupavičius paliko nemaža pesimistinių minčių.

Atstovaudamas VLIKui, Krupavičius dalyvavo jį remiančių grupių centrų komitetų bendrame posėdyje. Iš tų grupių vadų pasisakymų diskusijose VLIKO veiklos klausimu jis savo dienoraštyje aprašė nesmagų susidarytą išpūdį: jos tik vadinasi VLIKą remiančiomis, tačiau nuoširdaus VLIKO rėmimo laicistinėse grupėse jis nedaug tematė, nes jų VLIKO kritikoje dažnai prasikišo jam jau nepalankus nusistatymas. Tautininkų grupės atstovai kalbėdami jau nieko gero nebeamatė VLIKO darbuose, todėl Rastenis pasiūlė pareikšti VLIKo ir VT pirmininkams nepasitikėjimą. Balsuojant tas pasiūlymas buvo atmetas, tačiau VLIKui nepalanki atmosfera ne-

buvo išsklaidyta. Krupavičius susidarė įspūdį, kad tokiame posėdyje toliau nebėra kur eiti. Ir čia, kaip ir pačiame VLIKE, Krupavičius rado du blokus: krikščionišką, kuris VLIKą rėmė ir gynė nuo perdėtų laicistų kaltinimų, ir vieningą laicistinį bloką, kuris palaikė Lozoraičio pusę ir kaltino VLIKą dėl jo nesusitaikymo su diplomatų viršininku. Per visą pasitarimą dažnai prasikišo reikalavimas nusilenkti beveik nieko Lietuvos laisvinimui nedarbančiam, o tik valdyti norinčiam Lozoraičiui. O pro tą reikalavimą jis matė tolimesnį jų norą likviduoti VLIKą ir jo vietoje pastatyti dar neišryškėjusią kitokią organizaciją. Kokia ji turėtų būti, antivilkinės grupės dar tarp savęs nesutarė, jau turėdamos skirtingus planus.

Per Amerikoje praleistas 86 dienas Krupavičius dalyvavo dvidešimt šešiuose įvairiuose posėdžiuose bei pasitarimuose. Lankėsi Valstybės departamente, pas viceprezidentą R. Niksoną, pas Kongreso ir Senato vadus ir kitus žymiuosius politikus, kalbėjosi su daugeliu Amerikos lietuvių veikėjų, liudijo Kersteno komitete apie bolševikų įvykdytas žiaurybes, ap-lankė pagrindinių Amerikos lietuvių laikraščių redakcijas, dalyvavo daugelyje lietuvių susirinkimų bei švenčių, pasakė dvidešimt tris kalbas visuomenės susirinkimuose, minėjimuose ir organizacijų šventėse, ir jam buvo įvairiuose Amerikos ir Kanados miestuose surengti šeši pagerbimai.

Vienas jo atvykimo į Ameriką tikslų buvo lankymasis Valstybės departamente. Išvykstantį į Ameriką VLIKas jį įgaliojo kreiptis į aukščiausią pareigūną, koks tik bus priinamas. Jam nepavyko gauti valstybės sekretoriaus F. J. Dulle-so audiencijos, o matėsi tik su jo Europos reikalams asistentu Merchantu. Krupavičiui iškėlus VLIKO pripažinimo reikalą, tas atsakė neigiamai. Valstybės pasekretorius pareiškė, kad Amerika dirbanti su tokiomis privačiomis grupėmis, kaip VLIKas ir vertina bendradarbiavimą su jomis. Tačiau Amerikoje esanti nusistovėjusi praktika neteikti juridinio pripažinimo privačioms organizacijoms. Šiaip Valstybės depar-

Prel. M. Krupavičius liudija JAV Kongreso Komitete komunistų agresijai tirti. Kongreso komiteto pirm. Charles J. Kerstenas, prel. M. Krupavičius ir inž. A. Rudis.

tamentas žino, pripažįsta ir vertina VLIKo atliekamą svarbų darbą. Padrąsinantį VLIKo įvertinimą Krupavičius išgirdo ir iš viceprezidento Niksono.

Iš su VLIKu ryši palaikančios įstaigos pareigūno Vaivados Krupavičius privačiai sužinojo, kad niekada Lietuvos reikalai Amerikoje nestovėjo taip aukštai, kaip tuo metu. Lietuvos vardas išpopuliarintas ir VLIKo pozicija valdžios sferose esanti gera. Tik VLIKas turįs save gerbti ir nepaskęsti smulkmenose. Kitas tos pat įstaigos pareigūnas Krupavičiui pasakė, kad jo lankymasis Valstybės departamente gerai pavykęs ir VLIKo vardas pas juos yra geras. Jis susiduriaš ir su kitomis lietuvių grupėmis, bet pasitikįs tik VLIKu, kuris esąs jiems vienintelis lietuvių autoritetas.

Grįždamas į Vokietiją, Krupavičius buvo patenkintas savo lankymusi Amerikoje. Tiesa, jis nesijautė viską laimėjęs,

ko jis siekė. Bet jis jautėsi padaręs viską, kas su jo silpna sveikata buvo galima padaryti. Nedaug laimėjo Valstybės departamente, neišgavo VLIKo pripažinimo; bet jis ten prisistatė kaip kovojančios tautos vadas, vadovaujās pagrindinei laisvinimo institucijai, kurios darbą amerikiečiai vertina, kuria jie pasitiki ir kurią jie remia. Jis parodė jiems kovojančios tautos pasiryžimą išsilaisvinti. Apsilankęs pas tada vyraujančius kongreso veikėjus ir Amerikos viceprezidentą, jie šiems priminė pavergtos tautos siekimus ir imponavo jos pasiryžimu kovoti iki galutinio išsilaisvinimo.

Su ALTo vadais jis tarėsi dėl abiejų veiksmų darbo bei veiklos suderinimo ir dėl ALTo finansinės paramos VLIKui. Su LOKo veikėjais jis apsvarstė ir numatė laiką, kaip ir kada bus galutinai suorganizuota ir pradės veikti JAV Lietuvių bendruomenė. Išsikalbėdamas su VLIKui nepritariančiais veikėjais ir išklausydamas jų priekaištus bei reikalavimus, jis patyrė, į kokias sąlygas ir su kokiomis srovinėmis bei asmeninėmis kliūtėmis susidurs į Ameriką nukeltas VLIKas. Ir jis parsivežė Amerikoje sustiprintą įsitikinimą ir toliau laikytis to paties nusistatymo neskubėti su VLIKu į Ameriką, nes ten dalis jo veiklos pastangų turės nueiti ne Lietuvos laisvinimo kovai, o kovai dėl savo paties išlikimo kai kurių srovių nedrauginguose nusiteikimuose ir varžybose dėl veiklos barų ir laimėjimo nuopelnų.

Bet kartu jis taip pat įsitikino, kad jau nebebus galima nepaisyti kai kurių srovių išvystyto spaudimo kelti VLIKą į Ameriką. Kad tas kėlimas mažiausiai jam pakenktų, jį sudarančių grupių centrų ir VLIKo buvo rastas kompromisinis sprendimas: VLIKas dar pasilieka Europoje, tačiau jo sesijos organizuojamos ir užjūriuose. Tokiu būdu VLIKo perkėlimas įvyks palaiapsniui, veikimas dėl perkėlimo nesustos ir nebus pavojaus neišsikurti naujoje vietoje. Artimiausioji sesija buvo numatyta sušaukti tų metų lapkričio mėn. New Yorke, į kur turės atvykti tik vienas kitas nuolatinis VLIKo atstovas, o

kiti bus grupių centrų paskirti po tris iš kiekvienos jų Amerikoje gyvenančių narių. Pirmajai sesijai turėjo iš Vokietijos nuvykti VLIKo pirmininkas — jos atidaryti ir jai pirmininkauti. Taip Krupavičiui teko tolimesnius savo planus derinti su jo dalyvavimu kalbamoje VLIKo sesijoje. Kadangi jis buvo jau susiplanavęs pasitraukti iš VLIKo pirmininko pareigų, tai jo dalyvavimas pirmoje užjūrio sesijoje turėjo būti paskutinis jo dešimties metų pirmininkavimo epizodas.

Bet ir susiplanavęs pasitraukti iš VLIKo, Krupavičius negalėjo atitrūkti nuo jo likimo. Jo baimę dėl tos institucijos ateities ypač didino tautininkų laikymasis. Solidarizuodami su Lozoraičio laikymusi bei jo pretenzijomis, kurių VLIKas nepripažino, jie laikė VLIKe savo atstovą, kuris dažnai nesolidarizavo su VLIKu, o kitų supratimu, jie boikotavo tos institucijos veikimą ir joje laikė savo atstovą, kurį VLIKas buvo prašęs atšaukti. Iš visų VLIKe turimų duomenų Krupavičius sprendė, kad jie planingai ruošiasi jį sprogdinti iš vidaus — suduoti jam tokį smūgį, kurio jis nepakeltų. Tokiu smūgiu turėjo būti abiejų tautininkų grupių — Lietuvių tautinės sąjungos ir Laisvės kovotojų sąjūdžio — jau seniai numatytas pasitraukimas iš VLIKo. Tai jie ir įvykdė 1955 metų spalio 27 dieną pasitraukdami iš VLIKo ir sukurdami jo tik tautininkų krypties srovių atstovaujamą pakaitalą — Lietuvos nepriklausomybės talką.

Nors Krupavičius žinojo, kad vyraujanti visuomenės nuomonė palaiko VLIKą ir remia jo veiklą savo aukomis, tačiau antros VLIKe buvusios srovės jos spaudoje ir per radiją išreklamuotas pasitraukimas ir per eilę metų tęsiama demagogiška VLIKo kritika su jau seniai kartotais argumentais dar labiau drums visuomenės nusistatymą jungtis apie VLIKą ir jo Lietuvos laisvinimo pastangas. O išėjusių iš VLIKo srovių žmonės savo aukomis neberems VLIKo atliekamo darbo, ir iki tol VLIKui tekusių lėšų dalis nueis stiprinti anti-vlikiniam veikimui.

Taip Krupavičius pasitraukė iš VLIKo pirmininko pareigų gana sunkiu jam metu. Atskilo dalis visuomenės, nauji fondai nutraukė dalį jo pajamų. Pagrindinė laisvinimo institucija buvo susilpninta. Ir ji savo viduje nebebuvo stipri. Padėtis sunkėjo, nors ji dar nebuvo tragiška ir be išeities. "Aš tikiu lietuvių tautos genijum", jam kartojosi jo dar 1926 metais pasakyti žodžiai. Ir jis sutiko, kad tuo neaiškiu VLIKo ateities metu geriau vadovavimą perleisti jaunesniems kovotojams dėl Lietuvos išlaisvinimo.

13. Atsistatydinimo klausimas

Krupavičius buvo VLIKo pirmininku išrinktas neaptartam laikui. Tai sudarė kiek keistą padėtį ir sąlygas neproduktingiems ginčams. Laicistai po kurio laiko pradėjo reikalauti perrinkti pirmininką, bet, abiem blokams turint po lygiai atstovų, jie negalėjo balsavimo keliu to savo reikalavimo įvykdyti. Krupavičius tokia pat teise galėjo iš pirmininko vietos nesitraukti ir jos neužleisti laicistams.

Kada 1949 metais tautininkai ir liaudininkai susitarė su frontininkais ir sudarė VLIKo atstovų daugumą turintį bloką, Krupavičius manė, kad jam jau teks trauktis ir prašė Krikščionių demokratų partijos Centro komitetą atleisti jį iš VLIKo pirmininko pareigų, nes po įvykdytos VLIKo reformos jis galėjo būti tada susidariusios daugumos bei kuriuo metu atleistas. Bet Centro komitetas nesutiko leisti jam pasitraukti, ir jis pasiliko pirmininku ir toliau, nors matydamas, kad ana reforma buvo prieš jį nukreipta, jis nebeturėjo didelio noro pirmininkauti. Kada jis susidurdavo su kitų srovių jam daromais sunkumais, dėl kurių ir rimtas darbas darėsi nebeįmanomas, nekartą svarstė pasitraukimo klausimą. Bet kiekvieną kartą jis susidurdavo su savo partijos Centro ko-

miteto spaudimu pasilikti savo pareigose: ne tik Centro komitetas, bet ir katalikiškoji visuomenė mano, kad jo vadovavimas VLIKui būtinas. "Mes vis tebegalvojame, kad VLIKo pirmininku Tamsta esi ir būsi".

Į pasitraukimą iš VLIKo pirmininko pareigų, suprasdamas tos institucijos svarbą, Krupavičius nežiūrėjo lengvai. Pasitraukimo klausimui iškilus, jis prisimindavo ir savo, kaip politiko, atsakomybę. Tuo atžvilgiu savo pasitraukimą apsvarstęs, jis apsisprendavo, kad savo noru Lietuvos didžiųjų nelaimių metų jis iš savo pareigų pasitraukti negali. Dėl įžeistos ambicijos mesti tautai svarbų darbą, jo supratimu, būtų buvę labai neatsakinga. Tai būtų dezertyravimas. "Na, o jei išmes, tai su ramia sąžine pasitrauksiu".

Vėliau, VLIKui pergyvenant įvairius nesklandumus bei krizes, Krupavičius, svarstydamas jų priežastis, ieškojo iš jų išeities. Vieną tokių galimų išeičių galėjo būti VLIKo vadovavimo pakeitimas. Jis siūlė Centro komitetui paieškoti kito pirmininko, kuris, naujai atėjęs ir dar niekam neįsipykęs, gal dar galėtų pagerinti VLIKo vidaus santykius. Centro komitetui ilgesnį laiką su tuo reikalu neskubant, jis kartą kitą jį įspėjo, kad VLIKas gali likti be pirmininko. Jis pats į savo vietą kvietė E. Turauską. Bet tas nesutiko. Toliau nenumatydamas, kas jį pasitraukusį pakeistų, jis priekaištaudavo Centro komitetui, kad tas nieko nedaro ir nesuranda į jo vietą kito kandidato.

Nuo pasitraukimo iš VLIKo jį vis sulaikydavo VLIKo netikra ir pavojinga padėtis, nors jo dirbamas pirmininko darbas jam nebuvo malonus ir kenkė jo sveikatai. Tik, žinoma, jis neleido išstumiamas iš tos vietos kitų srovių žmonių, kurie tai darė dėl savo partinių interesų ir kuriuose jis matydavo antivlikinį nusiteikimą. Taip jis išbuvo VLIKo pirmininko pareigose visą dešimtį metų ("10 metų, kaip Tamsta tikrai kaip nepalaužiamas ažuolas stovi Tėvynės lais-

vės kovų priešakyje — VLIKo pirmininko pareigose”. Pr. Alšėnas).¹

Tą savo darbo VLIKe dešimtmečio sukaktį jis pasirinko sau proga pasitraukti. Pasilikimą ilgiau dirbti jis jau nebe laikė naudingu. Pagaliau, susidurdamas su labai skirtingomis pažiūromis VLIKo atžvilgiu, ir jis pats suabejodavo, ar jo “keliai Lietuvos laisvinimo darbe tikrai teisingi ir geri”. Jis kartais jautėsi per tiek laiko kitiems atsibodęs ir savo kieta laikysena ir nepalaužiamu nusistatymu kai kam įkyrėjęs. Per dešimtį metų VLIKui vadovavęs, jam dirbęs, jį gynęs ir gelbėjęs, jis jau jautėsi savo dalį atlikęs. Todėl jis laikė išmintinga pasinaudoti ta proga ir laisvinimo reikalus perleisti kam kitam, o pačiam daugiau pasirūpinti savo sveikata. Jis suprato, kad jo pasitraukimas sukels eilę klausimų, o gal ir sunkumų; bet taip toliau tęsti nebebuvo nei malonu, nei lengva. Apie savo galutinį nusistatymą jis pranešė Krikščionių demokratų partijos Centro komitetui, ragindamas jį kaip galima greičiau parinkti kandidatą atstovauti partijai VLIKe. Partijai pagaliau sutikus, jis rašė: “Iš VLIKo pirmininko vietos nuoširdžiai noriu išeiti ir labai dėkoju, kad pagaliau po ilgų prašymų, pradėdant nuo 1949 metų, sutikote priimti mano prašymą, nors ir su sąlygų eile”. “10 ilgų metų dirbau visomis jėgomis, kad tik išlaikyčiau VLIKą nuo subyrėjimo, jo autoritetą ir darbingumą. Visada žinojau, kad, VLIKui žlugus, kito tokio nebus. Žinojau taip pat, kad, jam žlugus, labai nukentės, gal ir visai nesuorganizuos Lietuvos laisvės gynyba”.²

Kad jo išėjimas labai neatsilieptų VLIKui, jis rūpinosi viską sklandžiai sutvarkyti. Iš anksto apie tą reikalą pranešė VLIKą sudarančių grupių pirmininkams. 1955 metų birželio

1 Pr. Alšėno 1955 m. liepos 1 d. laiškas Krupavičiui

2 Krupavičiaus 1955 m. liepos 17 d. laiškas LKDP c. k. pirmininkui Pr. Vainauskui

2 dieną VLIKO posėdyje pareiškė, kad, ieškodamas galimumų praplėsti VLIKO ir VT bendradarbiavimo bazei, jis siūlo atsistatydinti VLIKO ir VT pirmininkams. Kada tas pasiūlymas buvo priimtas, jis tame pačiame posėdyje pranešė, kad jis daugiau savo kandidatūros į tą vietą nebestatys. Tačiau ryšium su tų metų lapkričio mėnesį šaukiama Amerikoje VLIKO sesija, kurią jam dar reikės atidaryti ir joje dalyvauti, jo pasitraukimas buvo atidėtas iki tos sesijos pabaigos. Jis toje sesijoje dalyvavo kaip VLIKO pirmininkas, ją atidarė ir, kitų padedamas, jai pirmininkavo. Audringais plojimais jis buvo pasveikintas jo pirmininkavimo dešimties metų sukakties proga. Tos sesijos metu jis pareiškė savo atsistatydinimą, ir buvo išrinktas naujas pirmininkas. Tuo būdu jis formaliai pasitraukė iš VLIKO pirmininko pareigų 1955 metų lapkričio 27 dieną.

Atsistatydinęs iš VLIKO pirmininko pareigų, Krupavičius buvo išrinktas Tautos fondo valdytoju. Tose pareigose jis nemanė ilgai pasilikti, o tik norėjo Tautos fondą tinkamai įstatyti į jo veiklos vėžes. Tačiau liaudininkų atstovui VLIKe sukliudžius jam ilgesnį laiką perimti tas pareigas, Krupavičius pasitraukė iš įsipareigojimo dirbti Tautos fonde.

Krupavičiui pasitraukus, VLIKas pergyveno sunkią ir sudėtingą krizę. Be tautininkų atstovų pasitraukimo, jis stovėjo dar prieš dvi kitas problemas: VLIKO perorganizavimas ir jo vietos klausimas. Jis juos paliko naujam VLIKO pirmininkui Jonui Matulioniui ir VT pirmininkei Elenai Devenienei.

Ir pasitraukęs iš VLIKO pirmininko pareigų, Krupavičius vis tiek ir toliau rūpinosi tolimesniu jo likimu. "Nenusikratau baime, kad VLIKas pats savęs nesurytų". Jis sielojosi, kada 1956 metų gale ir 1957 metų pradžioje ilgai buvo nesudaryta Vykdomoji taryba.

Minėdama dvidešimt metų nuo VLIKO susiorganizavimo sukaktį, 1963 metais lapkričio 23-24 dienomis New Yorke

įvykusi sesija, pagerbdama didelius Krupavičiaus nuopelnus tautai, išrinko jį garbės pirmininku.

VLIKas, koks jis veikė nuo 1945 iki 1955 metų pabaigos, buvo Krupavičiaus VLIKas. Niekas kitas tiek nedirbo, jam pasiaukodamas, ir niekas kitas neturėjo jo veiklai tiek įtakos, kaip Krupavičius. Būdamas iš prigimties kovotojas, jis kovojo dėl jo tikslų įgyvendinimo, kovojo su visomis jo veikloje pasitaikančiomis kliūtėmis ir vedė jį tiesiu intensyvaus darbo bei veiklos keliu. Su giliu patriotiniu nusiteikimu jis saugojo VLIKą, kaip turinčią Lietuvai nepriklausomybę iškovoti instituciją. Su jam įgimtu dinamizmu jis vadovavo VLIKui bei jo darbams, siekdamas panaudoti visus pasitaikančius galimumus bei išskylančias situacijas. Ką bedirbdamas, jis visada turėjo prieš akis būsimąją išlaisvintą Lietuvą, kuriai visi išeiviai turi dirbti ir aukotis.

II. PASAULIO LIETUVIŲ BENDRUOMENĖS KŪRĖJAS

Eidamas VLIKo pirmininko pareigas, Krupavičius greta vadovavimo Lietuvos laisvinimo darbui atliko kitą istorinės reikšmės darbą, sukurdamas Pasaulio lietuvių bendruomenę.

Lietuvių bendruomenės suorganizavimas buvo ne kas kita, kaip VLIKo atliekamų laisvinimo uždavinių pratęsimas. VLIKas sukūrė Lietuvių chartą ir Lietuvių bendruomenės statutą, o jo pirmininkas suorganizavo pačią Bendruomenę. Tai organizacijai numatytas lietuviybės išlaikymo uždavinys reikė pasipriešinimą okupanto pastangoms sunaikinti lietuvių tautą. Tuo būdu lietuviybės išlaikymo pastangos pasidaro tam tikra Lietuvos laisvinimo forma, jo darbo atsišakojimas. Išeiviams nulietuvėjant, nebūtų kas užsienyje siekia Lietuvos laisvės ir kovoja su Lietuvos okupanto užsimojimais surusinti lietuvius.

1. Lietuvių tremtinių bendruomenė

Karo veiksmams vakaruose pasibaigus, nuo bolševikų į Vokietiją pasitraukę lietuviai rinkosi į svetimšaliams organizuojamas stovyklas, kuriose jie suorganizavo lietuviškus skyrius. Taip atsirado laikinos lietuvių tremtinių stovyklos, amerikiečių, anglų ir prancūzų karinės valdžios paskirtų pareigūnų ir specialios Jungtinių tautų globoje sukurtos organizacijos UNRRA valdomos bei globojamos. Jų vidaus reikalais rūpintis ir savo teisėms ginti stovyklų gyventojai išsirinko savo komitetus ir tvarkėsi autonomiškai.

Būdami netikri dėl savo padėties ir ateities, tremtiniai įvairiais reikalais kreipėsi į VLIKą, kaip į vienintelę lietuvišką organizaciją. Taip mezgėsi atskirų stovyklų santykiai su VLIKu ir tuo pačiu kūrėsi visus lietuvius tremtinius apimanti organizacija — Tremtinių bendruomenė. Sujungti atskiroms stovykloms į vieną organizaciją, aptarti jos veiklos tikslams ir sukurti jos centriniam organui 1946 metais Krupavičiaus pirmininkaujamas VLIKas sušaukė tremtinių atstovų suvažiavimą Hanau lietuvių stovykloje. Jame buvo priimta VLIKo paruošta konstitucija, kurioje nustatyti Lietuvių tremtinių bendruomenės uždaviniai: išlaikyti sveiką ir pajėgią tremtyje esančią lietuvių tautos dalį, saugoti gerą lietuvių vardą, rūpintis jų švietimu, kultūra ir socialiniais reikalais, padėti jiems pasiruošti kitoms profesijoms, ugdyti tautinį lietuvių solidarumą ir demokratinę sąmonę. Tai bendruomenei vadovauti ir jos konstitucijai vykdyti buvo išrinktas Vyriausias lietuvių tremtinių bendruomenės komitetas. Vėliau iki didžiosios tremtinių dalies išemigravimo kasmet įvykdavo tos bendruomenės atstovų suvažiavimai ir buvo perrenkamas jos vyriausias komitetas. Jis rūpinosi visais lietuvių reikalais, ypač jų stovyklose veikiančiomis mokyklomis ir kitais kultūriniais reikalais ir rėmė Lietuvos laisvinimo darbą.

Tremtinių bendruomenės statutą paruošė VLIKas, tačiau jo įgyvendinimu rūpinosi daugiausia jo pirmininkas Krupavičius. Jis tuo reikalu apvažiavo visas Vokietijoje veikusias lietuvių tremtinių stovyklas, kitas ir po kelis kartus, siekdamas savo kalbomis stovyklose susibūrusius tremtinius padaryti glaudžiai susigyvenusiais bendruomenės nariais, sukelti juose gyvą susidomėjimą Lietuvos laisvinimu, nušviesti jiems to meto padėtį bolševikų okupuotoje Lietuvoje ir joje vykstančią žūtbutinę kovą, stiprino juose išsilaisvinimo viltį ir pasiryžimą išlaikyti lietuvybę ir jos dvasioje auklėti priaugantį jaunimą.

2. Lietuvių bendruomenės kūrėjas

Lietuviai tremtiniai numatydami, kad jie negalės ilgai pasilikti Vokietijoje, buvo susirūpinę kur nors išvykti ir ieškoti sąlygų kur nors įsikurti. Vyraujant tokiam susirūpinimui emigruoti kur tik galima, jiems grėsė išsibarstymas ir nutautimas. Sukelti juose didesniam ideologiniam atsparumui VLIKas lietuvių tautos amžinųjų siekimų vardu 1949 m. birželio 14 d. paskelbė Lietuvių chartą, kuri nustatė pagrindines direktyvas lietuvybei išlaikyti ir įpareigojo ją laikytis.

Krupavičius visiems lietuviams skirtus chartos principus prilygino cementui, kuris turi sujungti visus pasaulyje pasklidusius lietuvius, tarsi atskiras plytas į vieną patvarų pastatą — lietuvybės tvirtovę. Lietuvių chartą jis vadino įsipareigojimu kiekvieno lietuvio sąžinei. Tai “lyg kelio rodyklė plačiuos pasaulio keliuos išblaškytiems broliams, rodanti vieninteliai teisingą kryptį į savo senolių, į savo tėvų ir į savo pačių tautinį židinį”.¹ Ji skirta visiems lietuviams, lietuviškai šeimai ir visoms organizacijoms.

1 Pasaulio lietuvių bendruomenės keliu 7 p.

PASAULIO LIETUVIŲ BENDRUOMENĖS KŪRĖJAS

Paskelbtoji Lietuvių charta buvo tautinės ideologijos pagrindas, ant kurio turėjo būti pastatyta formali organizacija — visus lietuvius jungianti Pasaulio lietuvių bendruomenė. Priėmęs Lietuvių chartą, VLIKas tą pačią dieną priėmė ir laikinuosius Lietuvių bendruomenės santvarkos nuostatus, kurie nusakė jos pagrindinius principus ir kartu reiškė jos laikinąjį statutą, galiojantį iki susirinks Pasaulio lietuvių bendruomenės seimas. Tuos nuostatus Krupavičius vadino pagrindu “kiekvieno krašto lietuviams pastatyti bendruomenės pastatui”.

Tie abu VLIKo priimti dokumentai sudarė pagrindą Pasaulio lietuvių bendruomenei. Todėl Krupavičiaus PLB tėvu laikė VLIKą, tik jis jam davęs idėją. “PLB tėvas buvo VLIKas. Aš turėjau laimės ir garbės ją į vėžes įstatyti”.¹ Krupavičiaus pirmininkaujamas VLIKas sukūrė PLB statutą, o pats Krupavičius pagal tą statutą sukūrė pačią Bendruomenę.

Kada 1949 metų liepos 8 dieną, pertvarkant VLIKo ir VT institucijas, jų abiejų pirmininkų vietos buvo sujungtos į vieną, Krupavičius prie savo VLIKo pirmininko pareigų gavo ir VT pirmininko pareigas, kartu perimdamas ir lietuviybės išlaikymo tarnybą. Tam pertvarkymui Krupavičius iš principo priešinosi, bet, tų institucijų statuto įpareigotas, nuo darbo nesišalino. Taip jam teko atsakomybė ne tik už VLIKui pirmininkavimą, bet ir už PLB suorganizavimą.

Nors ir ne savo noru gavęs tas pareigas, bet, suprasdamas to darbo reikšmę, jis jo ėmėsi su visa savo energija ir su apaštališku pasiaukojimu. Jis jį dirbo trejus metus, būtent iki 1952 metų rugpiūčio mėnesio. Net ir tuo metu, kada nuo 1950 metų birželio 29 dienos iki 1951 metų lapkričio 2 dienos Lietuviybės išlaikymo tarnybai vadovavo kitas asmuo, specialiu VT nutarimu PLB organizavimo sritis buvo palikta

1 M. Krupavičiaus 1963 m. gegužės 14 d. laiškas Pr. Alšėnui

Krupavičiui. Per tą laiką jis nutiesė kelią PLB organizacijai ir ją suorganizavo visuose kraštuose, kur tik buvo didesnis lietuvių skaičius. Tuo būdu Krupavičius tapo PLB kūrėju. Jis įgyvendino PLB idėją, savo darbu sukurdamas visą jos organizaciją ir reikale interpretuodamas jos principus bei pritaikydamas juos praktinei veiklai.

Gerai suprasdamas, kad PLB organizacija turės išsaugoti, išlaikyti, stiprinti ir gaivinti išeivijos lietuvybę, jos sukūrimą jis laikė labai svarbiu, tiesiog gyvybišku reikalu. Jam PLB buvo "vienatinė, svarbiausia priemonė išsaugoti išbartsytus tautos vaikus Lietuvai su visu išsineštu iš tėvynės lobiu".

Bendruomenės kūrimo darbą Krupavičius pradėjo nuo organizacijai reikalingo ir gyvenimo sąlygoms pritaikyto plano sudarymo. Jam sudaryti jis, gavęs VT pritarimą, 1950 metų pradžioje sukviėtė Vokietijoje gyvenančių švietėjų, kultūrininkų ir visuomenininkų konferenciją. Per dvi dienas, išdiskutavus būsimos organizacijos tikslus, veikimo metodus ir jos organizavimo galimumus bei kliūtis, buvo sudaryti tokio plano griaučiai. Jam išbaigti jis pasikviėtė talkininkais po visą pasaulį išblaškytus lietuvius veikėjus ir organizacinio darbo žinovus, kartu kviesdamas ir kiekvieną lietuvių pasisakyti bei pareikšti jam praktinių sumanymų PLB organizavimo klausimais.

Pradėjus praktiškai PLB organizuoti ir VLIKo priimtusius nuostatus įgyvendinti, atsirado ir kai kurių neaiškumų. Juos aiškindamas, Krupavičius išleido platų bendraraštį, kuris knygelėje "Pasaulio lietuvių bendruomenės keliu" užima 18 puslapių. Jame jis išaiškino bei išryškino daugelį PLB principų, kurie VLIKo išleistuose nuostatuose buvo tik trumpai suminėti ar net ir nepaminėti. Tie jo paaiškinimai, pasidarę PLB normomis, apėmė jos pagrindinius esmės, susiorganizavimo ir veikimo klausimus. Tais savo aiškinimais, kurie yra iš tikrųjų išsamios PLB veikimo instrukcijos, Krupavičius

pasirodė nebe kaip PLB įkūrimo vykdytojas, o daugiau kaip jos kūrėjas.

Aptardamas PLB pobūdį, išaiškino, kad ji nėra draugija, į kurią nariu rašosi kas nori, o yra tautinė bendruomenė, kuriai priklauso kiekvienas lietuvis, nepaisant, kur jis gimė ir kada jis gimė, nori būti bendruomenės nariu ar nenori, kalba lietuviškai ar nekalba, naudingas bendruomenei ar žalingas, bendruomenės garbė ar gėda, tik šį pasaulį išvydęs ar jau lipa į karstą. Bendruomenės pavyzdžiu jis nurodo Lietuvos valsčių ar parapiją. Pasak jo, PLB nariu yra kiekvienas žmogus, kieno gyslose teka lietuviškas kraujas, kas yra lietuviškos kilmės, nors ir nematęs Lietuvos ir nenorįs jos matyti.

PLB apima visus lietuvius, todėl ji yra visuotinė. Kadangi ji yra visuotinė, ji yra ir vienatinė šioje srityje. Tautinė bendruomenė yra viena, kaip ir viena yra lietuvybė. Viena yra tautybė, viena yra lietuvių tautinė bendruomenė, vieni yra visuotiniai bendruomenės organai.

PLB yra tokia pat, kokia yra pati lietuviškoji visuomenė. Be ko kita ji yra ir lietuviška ir demokratiška. Tad ir jos organai turi būti lietuviški ir demokratiški; demokratiški savo esme, savo struktūra ir savo metodais. Todėl ir PLB organų vadovybės negalinčios reikštis nei partinėmis tendencijomis, nei diktatūriniais polinkiais. Jos galinčios būti partinių nuotaikų bei nusistatymų, bet PLB veikloje gali būti tik lietuviškos ir demokratinės savo turiniu ir metodais.

PLB organai negali pasidaryti tos ar kitos partijos ekspozitūra. Partijos su savo partiniais tikslais PLB neturi darbo. PLB tikslas yra lietuvybė. O lietuvybė yra bendras reikalas visoms lietuviškoms valstybinėms partijoms. Kas PLB organuose pamėgintų vesti siaurą partinę politiką, būtų PLB-nei kenksmingas.

Krupavičius numatė pavojų, kad žmonės su savo partiniu susiskaldymu ateis į Bendruomenę ir ją iš vidaus suskaldys. Tokiems jis priminė, kad ne į visas šventyklas yra

priimami, atjojantieji ant savo žirgų. "Pasaulio Lietuvių Bendruomenė yra šventykla, į kurią uždrausta įeiti su partinėmis maldaknygėmis, nes šioje šventykloje tėra tik viena malda: lietuvybė".¹

Lietuvių bendruomenė yra visų lietuvių, todėl normaliomis sąlygomis niekas neturėtų būti jai opozicijoje. Tačiau, kur įsigali kurios nors krypties sroviškumai Bendruomenės institucijose, tokiam įsigalėjimui reikia priešintis. Krupavičius griežtai pasmerkė vadinamą "savų rankų" politiką, kuri reiškia politiką, siekiančią paimti Bendruomenės vadovybę į vienos ar dviejų susitarusių grupių rankas ir monopolizuoti visą lietuvišką veiklą ir tuo būdu priverčiant pačią Bendruomenę tarnauti vienos srovės politiniams tikslams.

PLB organizacija yra antpartinė. Kas ateina į bet kurią PLB vadovybę, turi iškilti viršum savo partijos reikalų. Tą patį reikalavimą Krupavičius pakartojo ir po keliolikos metų: "Dar kurdamas Bendruomenę, skelbiau, kad, eidami į Bendruomenės darbus, partinius ir pasaulėžiūrinius skirtumus kiškite giliai į kišenes. Bendruomenės darbe jie naikina bendruomeninę dvasią ir griauna vienybę ir vieningą darbą. "Savų rankų" politika Bendruomenei nuodai".¹

VLIKo priimtą statutą Krupavičius pavertė gyvybe, ne tik jį komentodamas bei praplėsdamas jame buvusius trumpai surašytus paragrafus, bet ir įstatydamas jį į praktinę veiklą bei gyvenimą, praktiškai jį įgyvendindamas lietuvių iš-eivijos gyvenime.

Bendruomenės kūrimo darbas nebuvo lengvas. Lengviau buvo sukurti Vokietijos LB, nes čia tik reikėjo nuo anksčiau veikusios Lietuvių tremtinių bendruomenės pereiti į Pasaulio lietuvių bendruomenę. Tiesa, ir ten reikėjo viską perorganizuoti, nes didelė patyrusių LTB veikėjų dauguma išvyko į už-

1 Pasaulio Lietuvių Bendruomenės keliu, 34 p.

1 M. Krupavičius, Aktualiais PLB klausimais, "Draugas", 1963 m. rugpiučio 31 d.

jūrio kraštus, ir buvusios tremtinių stovyklos pakito arba užsidarė. Jų vietoje pradėjo veikti mažos negalinčių emigruoti, daugiausia paliegusių ir vyresnio amžiaus, žmonių stovyklos, kuriose PLB turėjo iš naujo kurtis ir veikti.

Sunkiau buvo suorganizuoti visiškai naują organizaciją kituose kraštuose, ypač ten, kur nedaugelis lietuvių gyvena išsiblaškę mažomis grupelėmis. Sunku juos sutelkti bendrai veiklai į vieną organizaciją.

Nelengviau buvo ir didelėse lietuvių kolonijose Amerikoje. Čia veikė daug organizacijų su bendrine Amerikos lietuvių taryba, kurios pagalba Krupavičius, organizuodamas Bendruomenę, negalėjo pasinaudoti. Amerikos lietuvių bendruomenę, panašiai kaip ir kituose kraštuose, reikėjo sukurti iš naujųjų ateivių, tik nedaugeliui senosios kartos lietuvių teprisidedant. Organizuojant PLB, Krupavičiui visur reikėjo išjudinti atitinkamus veikėjus ar surasti tuo klausimu sukaltamus žmones ir su jais pradėti kurti naują, visus apimančią organizaciją, pavadintą Lietuvių bendruomene. Tokia pradžia buvo tikrai sunki. Vienur jis rado didesnę ar mažesnę pritarimą PLB idėjai ir paramą, kitur gi susidūrė su neigiamu nusistatymu. Apskritai savo idėjai užsidegėlių jis neturėjo. Viskam išjudinti reikėjo nemaža pastangų bei darbo — reikėjo parašyti daug laiškų ir pačiam daug važinėti, sakyti daug kalbų, asmeniškai įtikinėti, įrodinėti nepaprastą Bendruomenės svarbą lietuvybei išlaikyti; reikėjo prikalbinti tuos ar kitus asmenis imtis to lietuvių tautai gyvybinio darbo ir greta to įtikinėti, kaip išeiviai nusikals lietuvių tautai, jei nepasirūpins atitinkamu susiorganizavimu ir savo prieauglio lietuvišku išauklėjimu ir neparems Lietuvos išlaisvinimo kovų. Vokietijoje apvažiavo ne kartą visas stovyklas, o Jungtinėse Amerikos Valstybėse apie du trečiadalius visų lietuviškų parapijų, skelbdamas Bendruomenės idėją ir skatindamas lietuvius ją įgyvendinti.

Ir su didelėmis pastangomis pradžioje nebuvo įmanoma sukurti pastovių atskirų kraštų Bendruomenių. Pradžioje Krupavičius bandė užmegzti laikinus Bendruomenės branduolius — Laiknuosius organizacinius komitetus (LOKus), kuriuos toliau skatino plėsti jų veiklą, kurti apylinkes, prisitaikyti savo sąlygoms statutą ir taip pereiti prie to krašto Bendruomenės centrinių organų sudarymo, lietuviškų mokyklų ir kitų institucijų kūrimo. 1952 metų antrame pusmetyje, jam perduodant Lietuvybės išlaikymo tarnybą kitam asmeniui, didelė dauguma jo kuriamų įvairių kraštų Bendruomenių jau buvo iš LOKų perėjusios į normalias organizacines formas — normalias Lietuvių bendruomenes.

Taip per ilgesnį laiką Krupavičiui pavyko įtikinti bei įsąmoninti į įvairius kraštus emigravusius lietuvius veikėjus bei kultūrininkus, kad PLB kelias yra vienintelis kelias jų gyvenamose sąlygose išlaikyti lietuvybei ir atlikti tiems tautiniams uždaviniams, kurių negali atlikti lietuviai, pasilikę tėvų žemėje. Iš viso Krupavičius sukūrė 22 Bendruomenes. Vėliau, lietuviams ieškant geresnių gyvenimo sąlygų ir pakartotinai emigruojant į kitus kraštus, iš tų jo pradžioje sukurtų Bendruomenių išliko tik 19.

Organizuodamas tokią specialią lietuvybei ir lietuviškajai kultūrai išlaikyti organizaciją, Krupavičius įvairiuose kraštuose susidūrė su nemaža kliūčių — abejingumu, delsimu, atidėliojimu ir net neslepiamu nenoru. To nenoro priežastis dažnai buvo politinis užkietėjimas: žiūrėjimas per partinę prizmę daug kam padaro nepriimtina ir pačią Bendruomenės idėją.

Daugiausia su Lietuvių bendruomenės organizavimo sunkumais Krupavičius susidūrė Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Į jo prašymą kurti Bendruomenę motyvuota įtikinamais ir neįtikinamais argumentais. Tai buvo įrodymas, kad čia jos dėl kažko nenorima. Esamų organizacijų veikėjai prisibijojo, kad kuriama nauja ir į visuotinumą pretenduojanti organiza-

cija sumenkins jų jau veikiančių organizacijų vaidmenį ir kad atėję nauji veikėjai pavers iš jų visuomeninį vadovavimą. O lietuvių katalikų vadai nenorėjo greta religinių organizacijų turėti nepasaulėžiūriniais pagrindais sukurtą ir įtakingą tautinę bendruomenę. Sklido net įtarimas, kad tokia liberališka organizacija yra skirta pakenkti Amerikos lietuvių išeivių tarpe klestinčiai katalikybei. Krupavičiui toks apkaltinimas buvo skaudus, ir jis gynėsi įrodinėdamas, kad jis, būdamas katalikų dvasininkas, negali turėti ir neturi tokių tikslų. Vienintelis Bendruomenės tikslas — tik gelbėti lietuvybę. Ir toks, palyginti, aiškus reikalas jam čia teko sunkiai ginti, ginčytis dėl aiškių dalykų, įrodinėti, kad PLB nepavojinga ir būtinai reikalinga — žodžiu, dėl jos ilgai kovoti.

Dėl JAV lietuvių dalies nepalankaus nusistatymo PLB suorganizavimas Amerikoje pavėlavo, atsiliko. Pats Krupavičius viename laiške A. Gustaičiui rašė: “JAV-se PLB organizavimas eina atvirkščia tvarka. Jis nepradedamas nuo Laikinojo organizacinio komiteto sudarymo, o nuo apylinkių. Ir, antra, apylinkė organizuojama ne krašto komiteto, bet “spontaniškai”, apačių veržlumu. Čia visa eina be jokių skyrimų, raginimų, tik vietos žmonių iniciatyva. Kai apylinkių sąjūdis pasireiškė gyvai, tuomet skirsiu Laikinąjį PLB komitetą. Niekas įgaliotinais neskiriama. Tą darbą minia turi padaryti. Ta minia tai DP. Prie jų gali prisidėti ir eilinių amerikiečių. Jų vadai tuo tarpu nesukalbami”. “Ten lietuvybės fronte turite du frontus. Kiekvienas jų eina savo keliu. DP turi eiti grynai lietuviškuoju be jokių atodairių”. “Manau, kad čia svyruot negalima”.¹

3. Ji turi išsaugoti lietuvybę

Bendruomenė buvo sukurta lietuvybei išlaikyti. Ji turi apimti visus išeivius lietuvius, apsaugoti juos nuo nutauti-

1 1950 m. balandžio 17 d. Krupavičiaus laiškas Alg. Gustaičiui.

nančių įtakų, stiprinti jų tautinį atsparumą bei sąmoningumą. Lietuvybei išlaikyti Bendruomenė pirmoje eilėje turi į save sutelkti visus lietuvius, kur jie jaustų, kad kiekvienam lietuviui kitas lietuvis yra artimesnis negu nelietuvis ir kad jo vieta yra lietuviškoje Bendruomenėje.

Krupavičius brangino kiekvieną lietuvių ir stengėsi jį įjungti į Lietuvių bendruomenę nežiūrint, kur jis begyventų. Kiekvienas lietuvis, jo žodžiais, kur jis bebūtų, savo kraujuje ir sąmonėje nešiojasi lietuviybės židinį. Kad tas židinyš neužgęstų jis turi būti nuolat kurstomas šeimoje, mokykloje, bažnyčioje ir plačiu mastu lietuviškoje bendruomenėje. To kursymo organizatoriais turi būti visų laipsnių Lietuvių bendruomenė. O kuras yra tautinės ir kultūrinės vertybės, kurios neleidžia lietuviškajam židiniui užgęsti, kurios palaiko lietuviybę. Kaip Krupavičius skelbė, lietuviybė, kurią mes norime išlaikyti, yra ne kas kita, kaip tautinė kultūra su jos vertybėmis: kalba, papročiais ir kūryba. Jos išlaikymas yra PLB darbo dirva. Tai labai plati sritis ir didelis darbas. PLB turi įtraukti visame pasaulyje gyvenančius lietuvius į tautinių vertybių saugojimą ir į tautinės kultūros kūrimo darbą, kad lietuvių visais galimais būdais būtų kaupiamos mokslo ir kūrybos vertybės.

Pirmu ir pagrindiniu Lietuvių bendruomenės tikslu Krupavičius numatė lietuvių kalbos išsaugojimą, nes tautinė mirtis prasideanti savo gimtosios kalbos užmiršimu ir paniekimu. Lietuvių kalba — tai kertinis akmuo. Jis įspėjo, kad ji turi būti saugoma, kaip savoji akis, — išsaugoma gyva ir švari savo šeimos židiniuose bei tarpusavio santykiuose, saugoma nuo visa, kas ją gali išstumti iš šeimų ir žmonių tarpusavio santykių ir kas kenkia jos grynumui. Lietuvių kalbą Krupavičius ragino išlaikyti visomis išgalėmis mokykloje, bažnyčioje ir visame lietuvių gyvenime, panaudojant spaudą, knygas, dainą, propagandą ir kitokias priemones. Lietuvybei išlaikyti jokia auka nėra perdidelė. Kam knyga išeinanti

iš mados, tas kerta kietą smūgį tautybei ir lietuvių kultūrai.

Lietuvybei išlaikyti jis ragino visur, kur tik yra lietuviško jaunimo, steigti lietuviškas mokyklas, knygynus ar kioskus knygoms platinti. Visiems tautinės kultūros siekimams vadovauti jis siūlė įkurti kultūros fondą. Visą akciją lietuvių kalbai išsaugoti ir jai kultivuoti jis siūlė koncentruoti prie kurios nors LB įstaigos.

Pavojingiausiu lietuvybei dalyku Krupavičius laikė mišrias šeimas, prieš kurias turėtų stoti visi veiksniai — ir šeima, ir mokykla, ir spauda, ir bažnyčia, ir tėvai, ir organizacijos. Kartu reikia sudaryti galimybes jauniems žmonėms susirasti sau lietuvaitež žmoną ar lietuvi vyrą.

4. Apvylė Bendruomenės kūrėją

Kuriant PLB, jos pagrindiniu uždaviniu buvo numatytas lietuvybės išlaikymas. Antrinis jos uždavinys buvo dirbti Lietuvos išlaisvinimo darbą. Šį antrąjį uždavinį vykdydama, ji turi bendradarbiauti su VLIKu ir ALTa, kuriems tas uždavinys yra pagrindinis. Ji remia laisvinimo veiksmų darbą. Taip kurį laiką ir buvo dirbama. Bet įsigalėjusi Bendruomenės organuose viena politinė srovė, nedalyvaudama Lietuvos laisvinimo veiksmuose, pradėjo rodyti tendenciją imti į savo rankas ir laisvinimo darbą, siekdama paveržti VLIKo ir ALTos darbą ir tuo pačiu griauti anas laisvinimo institucijas. Krupavičius prieš tai protestavo, parašydamas tuo klausimu seriją straipsnių ir pasisakydamas daug kartų susirinkimuose. Mūsų organizacinio gyvenimo sistemą ir nusistovėjusį išėivių darbo pasidalinimą tarp VLIKo, ALTos, LB ir BALFo jis laikė tikslu ir tobulu: VLIKas atstovauja Lietuvai, ALTa savo krašto lietuviams, Bendruomenė rūpinasi lietuvybės išlaikymu bei ugdymu ir lietuviškąją kultūra, o BALFas vykdo šalpos darbą. Bendruomenė, kaip ją kuriant

buvo numatyta, iš pareigos turi dalyvauti ir Lietuvos laisvinimo politikoje. Bet tas darbas nėra jai pagrindinis ir nuolatinis. Pagrindinis jos darbas lietuviybės išlaikymas ir lietuviškosios kultūros ugdymas. Laisvinimo darbą ji turi dirbti, kol Lietuva pavergta. Ta pareiga jai yra atsitiktinio pobūdžio, ne profesinė ir ne pirmaeilė. Grynai politikai yra Lietuvos organas VLIKas ir kraštų bendruomenių ALTai.

Tos organizacinės sistemos, Krupavičiaus įsitikinimu, nereikia keisti. Keitimo noras atsirado ne iš veiklos tikslingumo, o tik vienai partijai siekiant viską paimti į savo rankas. Vienašališkas ir nesuderintas pakeitimas sukeltų Lietuvai praغيštingą chaosą. Krupavičius gėrėjosi visa eile Bendruomenės atliktų darbų Lietuvos laisvinimo reikalui. Bet jis matė tuose darbuose tą blogybę, kad ne visada ir ne visų norima veikti suderintai su tais organais, kuriems pavesta vadovauti Lietuvos laisvinimo darbui, ir kad kitų veikiama partizaniškai ir kad tokia veikla vedanti į chaosą, kuris palaidoja visas pasisiekimo viltis.

Bendruomenė, nutardama paimti VLIKą ir ALTą į savo rankas, jų nesugriaus, tik greta jų išaugs nauja politinė vadovybė. Jiems pradėjus varžytis, lietuviams užsidarys durys Washingtone ir kitur. Jai tais keliais nuėjus, kažin ar visi joje pasiliks. Kaip tokios varžybos atsiliepia, Krupavičius nurodė Boną ir Madridu, kur vyriausybės buvo su VLIKu susitarę ir sutikę priimti VLIKo atstovus, bet, įsikišus Lozoraičiui, abiejose vietose tas reikalas atpuolė.

Tokį Bendruomenės vadovaujančių asmenų posūkį Krupavičius pergyveno kaip Bendruomenės nepasisiekimą. Jam čia teko pergyventi Mozės tragediją. Jo išvestoji į lietuviybės išlaikymo veiklą Bendruomenė neturėjo kantrybės laikytis jai pažadėtosioms darbo bei veiklos srities ir susižavėjo politikos aukso veršiu. Taip Bendruomenė pasidarė ne tokia, kokią jis kūrė, ir suko ne tais keliais, į kuriuos jis ją išvedė. Iš jo sukurtos visuotinės, nuošaliai nuo partinės politikos besilaikan-

čios bendruomenės vystėsi tokia, kuri vis labiau pateko į vienos srovės rankas, egoistiniais sumetimais griaunančiais organizacinę lietuviškos veiklos sistemą. Nuvesti Bendruomenę į partines rietenas reiškė sugriauti jos visuotinumą. Vienos grupės jos ozurpavimas reiškė kitų grupių žmonių išskyrimą ir pačios Bendruomenės posūkį į partinį monopolį. O “Kultūrinis ir bendruomeninis darbas yra visų geros valios lietuvių darbas. Jei jis bus paliktas tik vienai saujelei — visas darbas bus pasmerktas arba smilkti, arba greit mirti”.¹

Tas jo nusivylimas savo kūriniumi, nuvestu neteisingais keliais, ir Bendruomenės, siekiančios užimti VLIKo ir ALTo funkcijas, sukelta įtampa lydėjo jį iki karsto. Tą jo nusivylimą matome iš jo 1963 m. liepos 25 dienos laiško Pr. Alšėnui: “Iš jos (Bendruomenės) nesulaukiau to, ko tikėjau. Pirma-me PLB kongrese dalyvavau. Išvykau sunkios nuotaikos sle-giamas. Bendruomenė buvo be bendruomeniškos dvasios. Ir po kongreso ėjo ta pačia kryptimi... Visą laiką vaduojasi savų rankų politika ir siekimais, nepaisydami, kad tuomi ne-įstengia Bendruomenės išvesti iš kūdikystės amžiaus. Tai ma-ne baisiai skaudina”. Tą vienų rankų politiką ir jo atstūmi-mą jam teko pajusti ir kalbamam PLB seime, kuriame Krupavičius dalyvavo kaip atstovas. Būdamas Bendruomenės kū-rėjas, jis nebuvo net pakviestas į seimo prezidiumą, o jam pirmininkavo Bendruomenės darbe nepasireiškęs taigi ne bendruomenininkas, o politikas V. Sidzikauskas. Tai buvo supla-nuotas Bendruomenės kūrėjo įžeidimas.

Bendruomenės klausimai Krupavičiui buvo artimi per vi-są gyvenimą, ir jais jis pasisakydavo dažnai žodžiu ir spau-doje. Kur matydavo Bendruomenės veikėjų nukrypimus nuo jos pagrindinių tikslų bei uždavinių, neveiklumą ar apsilei-dimą, jis pasakydavo savo žodį, nežiūrėdamas, kieno adresu

1 M. Krupavičius, Laisvėje gyvenantiems lietuviams, “Draugas” 1955 m. spalio 22 d.

jis buvo sakomas. Daugiausia jam teko pasisakyti dėl Bendruomenės tikslų ir dėl jų iškraipymo, nurodant, kad partinė politika į jos uždavinius neįeina ir neleistina.

Ką jis apie Bendruomenę sakė ar rašė, darė tai iš susirūpinimo, kad ji atliktų jai skirtą neįvertinamos reikšmės vaidmenį Lietuvai. Dėl jos kėlė balsą ne iš opozicijos, o tik jai stiprinti bei apvalyti, kad jo didelės pastangos ją organizuojant nebūtų veltui ir kad vienintelė ir nepasikartojanti Bendruomenei proga išspręsti lietuviybės išlaikymo uždavinį neliktų nepanaudota. O kas rašo jai silpninti bei griauti, apie tuos jis prileido, kad jų širdyse nebeliko vietos Lietuvai ir lietuviams.

PLB sukūrimas yra vienas Krupavičiaus didelės reikšmės darbu. Sukurdamas veiklią išievių lietuvių Bendruomenę, Krupavičius panašiai, kaip ir su jo įvykdyta žemės reforma ir su jo neatleidžia kova dėl Lietuvos išlaisvinimo vadovaujant VLIKui, atliko istorinės apimties darbą. Ir V. Vaitiekūnas, tai įvertindamas, apie tą jo darbą rašė: "Jis yra pasaulyje pasklidusių lietuvių bendruomenės didysis statytojas". "Krupavičiaus vykdomas pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos kūrimas mūsų išieivijos lietuvių palaikyti ir tautinei kultūrai ugdyti yra ne mažesnės reikšmės, kaip ir žemės reforma Lietuvos nepriklausomybei ir šiuo atžvilgiu Krupavičius yra epochinis lietuvis".¹

III. KATALIKŲ POLITINIO SKILIMO IŠGYVENIMAS

Kito žmogaus pergyvenimų neįmanoma atpasakoti. Juos geriau galima suprasti iš jo paties žodžių. Todėl ir Krupavičiaus katalikų politinio skilimo sukeltus pergyvenimus gal

1 Vyt. Vaitiekūnas, Krupavičius — dviejų epochų kūrėjas, "Draugas" 1951 m. liepos 7 d. 159 nr.

geriausiai suprasime iš jo paties pasisakymų, paliktų jo gaušiuose laiškuose, užrašuose bei straipsniuose ir pasakytų gyvu žodžiu.

Vienas sunkiausių dalykų Krupavičiaus gyvenime buvo katalikų politinis skilimas, apkartinęs jo paskutiniuosius dvidešimt penkerius gyvenimo metus. Kiti jo gyvenime turėti pralaimėjimai jam nebuvo tokie skaudūs. 1926 metų rinkimų pralaimėjimas nesudarė didesnės grėsmės nei jo sukurtai partijai, nei jo siekiamai Lietuvoje įgyvendinti krikščioniškajai demokratijai, nes, kartą rinkimus pralaimėjus, galima juos laimėti kitą kartą. Tautininkų valdžios Krikščionių demokratų partijos uždarymas reiškė tik viršinę prievartą ir dar nereiškė Krupavičiaus vadovaujamos partijos sunaikinimo: spaudai kada atkritus, jos laukė atgimimas ir jos idealų įgyvendinimas Lietuvoje. Tuo tarpu katalikų suorganizuotas iš vidaus partijos skilimas jau sudarė grėsmę ir partijai, ir krikščioniškajai demokratijai Lietuvoje ir grėsė paliesti katalikų gyvenimą, jų solidarumą ir jų organizacijas Lietuvoje. Ir tas skilimas nieko taip nepalietė, kaip Krupavičių.

Krupavičiaus katalikų skilimo pergyvenimams suprasti reikia įsivaizduoti pergyvenimus žmogaus, kurio per ketvirtį amžiaus statytas, gintas ir saugotas didingas pastatas, į kurį jis įdėjo visą savo dramatišką sielą ir idealizmą, kitų pradėtas sprogdinti iš vidaus, iš įvairių jo kampų.

Krikščionių demokratų partija, kaip organizacija, siekianti jo gyvenimo idealų įgyvendinimo, buvo daugiausia jo kūrinys. "Visą savo gyvenimą buvau pašventęs Lietuvai ir krikščioniškajai demokratijai". "Nedaug perdėsiu sakydamas, kad Lietuvos krikščioniškoji demokratija yra mano kūdikis".¹ Jis, daugelio iškilių katalikų veikėjų ir vadų padedamas, nuo Voronežo laikų daugiausia jai vadovavo, ją išplėtojo, padėjo jai

1 1968 m. rugpiūčio 19 d. M. Krupavičiaus laiškas St. Dzikui.

ideologinius pagrindus ir ją įjungė į Lietuvos valstybinę tradiciją. Ir po to, kada jo politinis veikimas buvo įsigalėjusio kitokio režimo sutrukdytas, ir jis turėjo eilę metų praleisti atstumtas nuo valstybinio darbo ir kada po to atėjo metas grįžti į politinę veiklą bei politinį vadovavimą, — jo krikščioniškosios demokratijos idealas patyrė smūgį pačių katalikų jaunesnioje kartoje: įvyko skilimas. Skilimas ne organizacinis, kurį galima užlyginti, padarant nuolaidų ir iš naujo persiorganizuojant, o ideologinis — jau neužgydomas. Išsivystė kova ne dėl įtakos ar vyravimo partijoje, o dėl naujai formuluojamų ideologinių principų. Vietoje krikščioniškosios demokratijos pagrindinio ramsčio — krikščionybės principo — ėmė formuotis katalikų sąjūdis su nelabai aiškiai aptartu ir ilgai diskutuotu, bet pradžioje stipriai pabrėžtu nepasaulėžiūriškumo principu, kuris kitur paprastai sudaro pasaulėžiūrinio liberalizmo pagrindą. Vietoje Krupavičiui brangios parlamentinės demokratijos pradėta pasisakyti už taip pat neišryškintą, bet kai kurių katalikų intelektualų jau prieš eilę metų užgirtą ir tautininkų teoretikų aktualintą korporacinę sistemą, anksčiau kultivuotą tik nedemokratinuose fašistinės krypties režimuose. Analizuodamas katalikų politinio skilimo genezę, Krupavičius rado, kad Lietuvių fronto sąjūdį, greitai pasisavinusį politinės partijos formą, yra sukūrusi ateitininkų sendraugių grupė. Jo branduolį sudarė Vytauto Didžiojo universiteto vidurinėsios kartos dėstytojai, daugiausia politikos darbe nedalyvavę ar mažai tedalyvavę, o daugiau pasireiškę kaip mokslo žmonės ir kultūrininkai, dabar užsimoję kurti naują partiją. Iniciatorių norėta atsistoti vietoje Krikščionių demokratų partijos, kurios atkūrimui po karo jie energingai priešinosi. Su savo profesorių bei kultūrininkų prestižu dar neišnykusioje partijų smerkimo dvasioje jie išėjo su savo sąjūdžiu, užsiangažuodami duoti kažką naujo. Kaip buvę profesoriai ir veikėjai, jie su savo politiniu sąjūdžiu lengvai užimponavo buvusiems savo studentams ir šiaip jau dar su

jokiu politiniu judėjimu nesuaugusiems jauniems žmonėms, patraukdami juos naujais šūkais, kurie daug ką vyliojo ir savo didesniu liberalumu. Populiariausias jų buvo dar savo mistikos nepraradusi "nepasaulėžiūrinė" politika. Toks atsiri-bojimas nuo pasaulėžiūrinių principų politikoje turėjo, su-prantama, į šią naują partiją patraukti ir kitokių pasaulė-žiūrų bei indiferentiškai nusiteikusius žmones. Tačiau, to-kioms viltims nepasiteisinus, naujos partijos sekėjais galėjo būti verbuojami tik iš katalikų tarpo. Bet jau Lietuvoje buvo prigijusi tradicija, kad katalikai rėmė ar bent simpatizavo katalikiškai partijai — krikščionims demokratams. Tad ir Krikščionių demokratų partija tapo naujos partijos taikiniu: jai teko pakelti naujosios partijos ekspansijos kovas, kurio-mis buvo siekiama kiek galima sumažinti jos įtaką ir iš jos paveržti tuos jos sekėjus, kurie šiaip dėl savo katalikiškos pasaulėžiūros normaliai turėtų remti krikščionis demokratus. Paskelbę kovą krikščionims demokratams, frontininkai su ne-ofitų įkarščiu pasirodė veržlūs, išbandydami visas žinomas taktikas naujiems nariams verbuoti ir krikščionių demokratų prestižui sumenkinti. Ir Frontas plito ne tiek savo masinan-čią programą pasiūlydamas, kiek puldamas krikščionis de-mokratams.

Siekdama laimėti prieš krikščionis demokratus, naujoji partija paleido visą eilę priekaištų Krikščionių demokratų par-tijai, kuri su Krupavičium priešakyje pasijuto stipriai puo-lama ir defenzyvoje — turinti atremti anuos jai daromus priekaištus bei puolimus.

Labai išpopuliarintas buvo krikščionims demokratams priekaištas, kad jų partija yra konservatyvi ir atsilikusi. Krupavičius lengvai atrėmė to priekaišto neteisingumą, nes Lie-tuvoje jo vadovaujama partija kai kam atrodė net per daug radikali, už ką jis Voldemaro ir kitų buvo net bolševiku apšauktas. Bet, deja, toks atrėmimas jau negali atitaisyti viešai paskleisto ir išpopuliarinto neteisingo priekaišto. Taip

Krupavičius buvo priverstas nesėkmingai kovoti su nedžentelmeniška taktika.

Krupavičiui tą priekaištą atrėmus, frontininkai sutiko, kad jis yra labai pažangus ir savęs išsižadėjęs idealistas, bet jo partija yra konservatyvi ir bloga, būtent krikščionys demokratai yra blogi katalikai. Krupavičius čia tuojau pamatė naują taktiką — skaldyti jo vadovaujamą partiją. Bet frontininkų blogi santykiai su episkopatu neleido jiems plačiau operuoti savo katalikiškumu, ir tie priekaištai nutilo. Krupavičius nesutiko su frontininkų užimta pozicija jų santykiuose su Bažnyčia. Ir būdami valdžioje, krikščionys demokratai darniai bendradarbiavo su episkopatu. Svarbesniais atvejais, prieš išleisdami kurį įstatymą, pvz. Žemės reformos įstatymą, atsiklausdavo, ar jis neprieštarauja Bažnyčios nuostatoms bei reikalavimams. Ryšium su kalbamais priekaištais Krupavičius kaip tik pasigedo frontininkų respekto bažnytinei hierarchijai, ką jie yra parodę ateitininkų sendraugių Agusburgo suvažiavime. Puldami episkopatą jie nekartą yra kaltinę ir krikščionis demokratų, kad šie juos už kažką kažkam “apskundę”.

Tuo pat metu buvo paskleista tezė, kad pasaulėžiūrinio principo laikymasis politikoje yra nedemokratiškas. Bet ir nuo to priekaišto Krupavičiui su krikščionimis demokratais neilgai teko gintis, nes, operuojantieji tuo priekaištu turėjo drauge paskelbti nedemokratiška visą Bažnyčios socialinę doktriną ir su ja susiderinusią visą Vakarų krikščioniškąją demokratiją. Atsakydamas į kalbamą priekaištą, Krupavičius nurodė, kad frontininkai su savo ideologine politika prieštarauja Bažnyčios socialinei doktrinai, pagal kurią ir valstybė, ir politika yra ideologinės. Jo žodžiais, Bažnyčia moko, kad katalikas turi būti visur katalikas. Krikščioniškoji partija turi eiti su Bažnyčia. Aideloginis užsiangažavimas formuoja ne tik politinį, bet ir visuomeninį katalikų liberalų sąjūdį. Negaudami sau sekėjų iš kitų pasaulėžiūrų, nepasauli-

žiūrinės politikos vairuotojai telkia katalikišką jaunimą, iš jo auklėdami žmonių rūšį, tinkamą fronto darbui ir pažiūroms. Tik Krupavičius manė, kad jie nebus tokie katalikai, kokių nori Bažnyčia.

Panašiai Krupavičius atmetė kaip neteisingą ir nepagrįstą frontininkų teigimą, kad krikščionys demokratai nedalyvavo rezistencijoje prieš okupantus. Jis nepripažino, kad tik frontininkai sudarė tautos rezistencinį sąjūdį. Jo žodžiais, "Rezistencijon prieš okupantą stoji visa tauta — nuo seno ligi mažo — visos draugijos ir partijos, išskyrus komunistų partiją. Kiek gi tų rezistentų būtų buvę, jei į kovą būtų stojusios tik frontininkų eilės? Juo labiau, kad jie tada dar nebuvo žinomi visuomenei".¹ Su visa tauta rezistencijoje dalyvavo ir krikščionys demokratai dalyvaudami tiek VLIKe, tiek ir Laikinojoje vyriausybėje (prof. A. Tumėnas, Pr. Vainauskas, J. Matulionis). Krupavičius tuo atžvilgiu nepripažino skirtumo tarp frontininkų ir kitų partijų. "Visos lietuviškos partijos yra rezistencinės partijos".

Lietuvių fronto, kaip rezistencinės grupės, vertę Krupavičiaus akyse labai sumažino jo pasitraukimas iš pagrindinės lietuvių rezistencinės institucijos — Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto. Palyginti, ilgą laiką frontininkai drauge su kitomis politinėmis grupėmis dirbo VLIKe. Išskyrus neilgą jų koalicijos su tautininkais ir liaudininkais laikotarpį, jie bendradarbiavo su Krupavičium, išlaikant krikščioniškąją bloką. Krupavičius jų dirbamą darbą vertino, lygiai jis vertino juos kaip intelektualiai stiprius ir gerus VLIKo veikėjus, gynusius jį nuo nepagrįstų puolimų. Tačiau jis nesutiko su jų taktika ir jų vertybių gradacija. VLIKą jie vertino ir gynė nuo jo puolimų tol, kol neįvyko konfliktas dėl Brazaičio neišrinkimo į Vykdomąją tarybą. Jo neišrinkus, nežiūrint, kad laicistų blokas parodė savo nusistatymą ne prieš fronti-

1 M. Krupavičiaus 1952 m. rugsėjo 12 d. laiškas J. Brazaičiui.

ninkus apskritai, o tik nenorėjo išrinkti Brazaičio, frontininkai išėjo iš VLIKo, jį sumenkindami. Vadinasi VLIKas jiems buvo vertingas ir geras, kol jiems buvo intereso jame pasilikti. Krupavičiui tokia vertybių gradacija, kur asmens ambicijos statomos aukščiau už visiems lietuviams bendrą bei svarbią instituciją buvo daugiau negu nepriimtina. Sprendžiant tautos laisvinimo reikalus, jis negalėjo niekuo pateisinti tiems reikalams kliudančio asmeniškumo. Krupavičiui, kurio visas gyvenimas buvo paaukotas Lietuvos ir Bažnyčios tarnybai, asmeninių vertybių pirmumas prieš pavergtos tautos reikalus buvo iš esmės nepateisinamas.

Frontininkų išėjimas iš VLIKo Krupavičiui daugeliu atžvilgių buvo skaudus. Pats jų išėjimas iš VLIKo ir jų ilgameitė kova prieš jį tikrai susilpnino taip svarbią Lietuvos laisvinimo instituciją. Tai ir skaudino jį. Iširimas krikščioniškojo bloko labai susilpnino VLIKo darbingumą, jo darbų sėkmingumą, labai sustiprino jame buvusią opoziciją ir Krupavičiui labai apsunkino darbą. Kartu tas frontininkų išėjimas iš VLIKo padarė daug žalos ir katalikybei. Jiems pasitraukus, VLIKe buvo sugriauta pusiausvyra laicistų naudai. Katalikai VLIKe pasiliko nereikšmingi ir be įtakos. Jų išėjimas iš VLIKo paaštrino padėtį ir pagilino katalikų skilimą. Didėjo jėgos, kurios katalikus vienus nuo kitų skiria ir mažėjo faktoriai, kurie juos jungia. Labai paaštrėjo frontininkų krikščionių demokratų puolimai. Tai buvo priešinga Krupavičiaus katalikų vienybės idealui. Tos vienybės stiprinimą jis laikė kiekvieno kataliko moraline pareiga. Dėl to frontininkų išėjimo iš VLIKo jis sielojosi. Pasitaikė taip, kad pats išėjimas sutapo su jo ilgesniu sirgimu ir atsiliepė į jo fizines kančias. Ir sirgdamas, jis bandė juos paveikti, kad jie sugrįžtų ir tuo pagelbėtų atstatyti VLIKo pusiausvyrą, bet jie liko nepalenkiami.

Dėl Brazaičio neišrinkimo į VT frontininkai kaltino krikščionis demokratų ir jų atstovą VLIKe Krupavičių. Bet Kru-

pavičius tokį kaltinimą laikė neteisingu. Dėl vieno žmogaus neišrinkimo į jo norimą vietą jis negalėjo griauti paties VLIKo. Frontininkai iš esmės tada nebuvo nuskriausti, nes laicistų blokas, nebalsavęs už Brazaitį, siūlė į jo vietą taip pat frontininką, Z. Ivinskį. Bet jie patys su tuo nesutiko. Antra, Brazaitis į VT buvo formaliai teisėtai neišrinktas, remiantis VLIKo statutu, kurį priėmė patys frontininkai su liaudininkais ir tautininkais per jų prarastą 1949 metų VLIKo ir jos statuto reformą. Pagal tą statutą VT narius skiria ne partijos, o renka VLIKas. Be to, laicistų puolamą Brazaitį krikščionys demokratai gynė iš paskutiniųjų, sueidami į nemalonų konfliktą su laicistais, kada ten buvę frontininkai jo negynė — tik tylėjo. Krupavičius ir dėl tų nesusipratimų bei sunkumų VLIKe kaltino tik katalikų politinį skilimą.

Įvairiai katalikų politinį skilimą pateisindami ir net teologiniais argumentais gindami, frontininkai įrodinėjo, kad Lietuvoje toks skilimas buvo reikalingas, nes katalikai, sudarydami apie 80 proc. krašto gyventojų, negali sutilpti vienoje partijoje. Kitaip Lietuvoje turėtų būti tik viena partija. Bet Krupavičius tokį skilimo pateisinimą laikė naiviu ir nepagrįstu realybe. Jis nurodė, kad kiekvienas, susipažinęs su Europos politiniu gyvenimu, žino, kad nė vienoje Vakarų Europos katalikiškoje tautoje katalikai politiškai ir pasaulėžiūriškai nevyrauja. Visuomet bent dalis katalikiškai krikštytų žmonių suliberalėja, sukairėja iki marksizmo ar kitaip atskyla nuo katalikiškos pasaulėžiūros ir nutolsta nuo katalikiškų reikalų. Tik vieningai laikydamiesi sąmoningi katalikai kai kur (Austrijoje, Italijoje) kartais dar išlaiko pusiausvyrą su laicistiškai nusiteikusiais katalikais; o kitose katalikiškose tautose jie nė to neišlaiko. Todėl Krupavičius teigė, kad tik pakrikę katalikai susiskaldo į partijų eilę. Šiaip, kad neprarastų savo įtakos, ir katalikiškų kraštų katalikai turi tik vieną partiją katalikams. Ir Lietuvoje katalikams pradžioje buvo pavykę susiorganizuoti į vieną partiją. Tik vė-

liau ne iš reikalo, o tik dėl kai kurių žmonių kombinacijų tekę turėti tris katalikų partijas. Tačiau ir tokiam susiskaldymui įvykus, jie suradę būdų vieningai dirbti. Buvę vengiama visko, kas tokį vieningumą suardytų ir nuvestų į bendrą pralaimėjimą. Susiskaldę katalikai ir atkurtoje Lietuvoje negalės atsverti liberalų ir kairiųjų srovių įtakų visuomenėje. Didesnę įtaką jie galės turėti, jei tik sugebės būti vieningi. Todėl ir įvykusį katalikų susiskaldymą Krupavičius laikė liūdnu ir katalikams žalingu faktu. “Juo didesnis susiskaldymas, tuo skaudesnis”.

Bet frontininkų taktikoje Krupavičius matė ne tik vienybės nesiekimą, bet nevengiamą viso to, kas jau pradėtą skilimą gilintų. Jie vis skelbė krikščionims demokratams kovą. Nuolat buvo iškeliami krikščionims demokratams priekaištai, kuriais buvo siekiama įrodyti to skilimo reikalingumą ir tuo būdu jį toliau gilinti. Ir nebuvo galima numatyti, kur jis sustos ir kokias svarbiąsias katalikų organizacijas jis sugriaus. Numatydamas to skilimo destruktivumą, Krupavičius dar 1948 metais Fellbache išsitarė: “Susisprogdinom be priešų pagalbos”. Tarp savęs kovojant, nebuvo galima net numatyti, kur tas skilimas sustos ir kada jis toliau nebesiplės. Tos kovos frontai turėjo nusitiesti per organizacijas, spaudą ir visą kultūrinį gyvenimą. Jis su baime žiūrėjo, kad to skilimo padarinių neišvengs net tokia didinga organizacija, kaip Ateitininkų federacija, žymių katalikų vadų įkurta, vadovauta ir išugdyta. Tai prieš akis turėdamas kalbėjo: “Juk tai tie patys katalikai (bent steigėjai ir sumanytojai), tie patys ateitininkai ir sendraugiai, su kuriais mitom tais pačiais idealais ir su kuriais tas pačias svajas svajojom... Šiandien stojam į priešingus lagerius...”

Nenorėdamas tą skilimą spartinti bei gilinti, Krupavičius savo 1948 metų kovo 6 dienos laiške vytautininkams įspėjo susilaikyti nuo bet kurio griežto reagavimo ir patarė su frontininkais laikytis kaip su suklydusiais broliais: jų

nepostponuoti ir nesmerkti, o smerkti jų klaidas ir tai atsargiai ir taktiškai, nes jų absoliutinė dauguma yra geros valios žmonės ir geri ateitininkai. "Kurtis tam sąjūdžiui nedavėm priežasties, neduokim priežasties ir jo galutiniam skilimui. Atsakomybę tesiima tie, kurie tą skaldymo darbą pradėjo. Bet iš to neseka, kad leistume jiems varyti savo klaidinimo darbą ir toliau. Reikalinga iš mūsų pusės rimta, rami, bet kieta kontrakcija".

Krikščionys demokratai ir apskritai katalikai, frontininkams įsistiprinant, ilgai tylėjo, nėjo į viešumą, tikėdamiesi vis dar prieiti prie kokio nors susitarimo tarpusavio pasitarimo keliu. Būdingas toks pasitarimas įvyko 1948 metų gegužės 28 dieną tarp krikščionių demokratų ir frontininkų vadų. Krikščionys demokratai siūlė atstatyti vienybę ir sudaryti katalikų partiją. Frontininkai siūlė sudaryti koordinacinį organą. Pasitarimai neprivedė prie nieko tolimesnio. Panašių pasitarimų yra buvę įvairiose vietose ir juos išbandė daug iškilų bei įtakingų katalikų vadų bei veikėjų. Visur susidurta su ta pačia kliūtimi — nenoru susitarti. Krupavičius siūlė ir įvairių nuolaidų: "Aš pradžioje siūliau išeiti iš pirminnų ir vardo nebranginau. Dabar, kai partijos vardas daug kur prigijo ir kai mes įstojom į daugelį tarptautinių sambūrių, jis keisti nelengva. Bet vardo esminiu dalyku nelaikau. Man esminiai dalykai — krikščionybė, tautybė, demokratybė — sentire cum Ecclesia, gyventi su Bažnyčia, drausmė Bažnyčios atžvilgiu. Visa kita — susitarimo dalykas".¹ Visi pasitarimai nebuvo sėkmingi. Kitur į pasitarimų pasiūlymus susilaukta ir nesmagių reakcijų. Pakštui pasiūlius Brazaičiui tartis dėl vienybės, "Frontas ilgai tylėjęs, atsakė neigiamai, smarkokai puldamas krikščionis demokratų. Pakštas padarė išvadą, kad tie žmonės dar daug įtūžę ir nori dar gerokai pasiriti. Dabar bent greit nėra jokios vilties ne tik susitarti, bet ir tartis".²

1 1953 metų sausio 31 dienos Krupavičiaus laiškas Pr. Vainauskui.

2 1953 f. lapkričio 22 dienos Krupavičiaus laiškas B. Žukauskui.

Būdamas realistas, po daugelio įvairiose vietose panašaus patyrimo atvejų Krupavičius netikėjo, kad artimoje ateityje kalbamu atžvilgiu daug kas pasikeistų. Jis gerai pažino antrosios pusės vadovaujančius bei juos sekančius žmones ir jų nuotaikas ir čia stebuklo nelaukė. Jam tekdavo daugiau privačiai iš frontininkų išgirsti, kad su "krikdėmais" nėra pagrindo kalbėtis, nes jų partija yra mirštančioji partija. Frontas gi yra ateities partija, kuri vyraus "krikdemams" išmirus. Ir pats "krikdemų" žodžio ištarimas ir laukimas jų išmirimo leido pajusti frontininkų aversiją krikščioniškajai demokratijai ir nuodijo nuotaikas abiejose srovėse priešingos pusės atžvilgiu.

Įvykusį katalikų politinį skilimą Krupavičius laikė viena didžiųjų katalikų nelaimių. Kas tuo netiki, tiems jis siūlė paskaičiuoti tas nelaimes, kurias jau tada tas skilimas buvo sukėlęs: kiek jis iš abiejų pusių paėmė veikėjų sveikatos, laiko ir garbės, kiek buvo pasitarnauta savo idėjiniam priešui, padedant jam laimėti, katalikus pajuokti bei maltretuoti, kaip ateityje atsilieps į katalikškąsias organizacijas, kaip per daug metų vieni su kitais be jokios prasmės kovos ir kiek daug pastangų bei energijos bus sueikvota ne kūrybai ir katalikų solidarumui, o neigimui, nepaykantai, smerkimui ir kitokioms destruktivioms apraiškoms. "Aš esu pasakęs, kai tik sužinojau apie frontininkų atsiradimą ir jų taktiką bei nusistatymus, kad tai yra mūsų nelaimė, kad kas Lietuvos okupacija tautos reikalams, tai tas skilimas religijos reikalams".³ Arba: "Aš skaičiau ir skaitau, kad katalikybei mūsų susiskaldymas yra tiek pat žalingas, kiek tautai bolševikų okupacija. Tik dėl to dėjau visas pastangas, kad, anot Pakšto, mus susiskaldžiusius nebe šunys, o kiaulės nesuėstų. Ėjau į didelius kompromisus — pats siūliausi iš partijos išeiti, partijos vardą pakeisti ir t. t. Tik nesutikau Jūsų reikalaujamų žmonių išmesti iš

3 1962 m. rugsėjo 12 dienos Krupavičiaus laiškas J. Brazaičiui.

partijos, kaip Karvelis, Jasaitis ir kiti. Prieš didžiąją emigraciją dariau viską, kad nebūtų reaguojama į LF puolimus, nes dar tikėjau galimybe vėl susijungti. Apsirikau, deja. Galimas daiktas, kas šiuo metu Amerikoje mūsų iš tylos ir laukimo perėjo į defenzivą, nes LF puolimai ten nesiliovė. To nežinau, nes žinios tik iš Jūsų gautos. Iš Jūsų rašto seka, kad krikščionys demokratai nieko nežino nei apie moralę, nei apie religiją, nei katalikybę. Toks kaltinimas skaudus. Bet tiek to. Gyvenimas prie visa ko mane pripratino”.¹

Per dešimtį metų VLIKe Krupavičius turėjo su kitų partijų žmonėmis visokių nesusipratimų. Daugiausia sakosi kentėjęs nuo savo pasaulėžiūros žmonių — frontininkų. “Iš laicistų tiek nesu niekinamas”. O tačiau frontininkai artimesni už laicistus, nes jie yra dar katalikai”.²

Turėdamas VLIKe daug sunkumų su opozicija ir siekdamas atstatyti katalikų vienybę, Krupavičius ir toliau, nors ir nesėkmingai, bandė surasti kurią nors kalbą su frontininkais ir kur nors pristabdyti katalikų skilimą. Jis ieškojo taikos bent praktiniame darbe. Jis siūlė antrajai pusei pamiršti grasinimus ir žeminimus, kurie prie nieko nepriveda, o mėginti surasti bendrą kalbą. Bet į savo pasiūlymą sudaryti paliaubas ar vienybę ir, nekeliant principų, bandyti praktiniu darbu susirišti į vieną šeimą Krupavičius gavo laišku trumpą atsakymą, kad jo pasiūlymo keistumas laiko atžvilgiu, jo nereikalingumas darbo atžvilgiu ir neprasmingumas turinio atžvilgiu “verčia jo nepatenkinti”. Taip Krupavičiui buvo atsakyta, kad jo sielojimasis katalikų susiskaldymu ir jo siūlymas susitaikyti antroje pusėje atrodė ir keistas, ir nereikalingas, ir neprasmingas. Ir vėl jis susidūrė su skirtingu vertybių supratimu.

1 1952 m. vasario 21 dienos Krupavičiaus laiškas J. Brazaičiui

2 1952 m. lapkričio 21 dienos Krupavičiaus laiškas Pr. Vainauskui.

Krupavičiaus susirašinėjimas su Fronto vadais jam nedavė jokių vilčių užgydyti tą skaudžią žaizdą išėivių katalikų gyvenime. Bent artimoje ateityje jis nematė nieko, kas leistų ir labai atsargiai spręsti, kad nutolusios viena nuo kitos katalikų grupės pasuks suartėjimo kryptimi. Bet ir to nepaisydamas, Krupavičius bandė panaudoti kiekvieną progą susitarimo klausimui iš naujo pajudinti. Ir gavęs įžeidžiantį atsakymą, po pusmečio vėl rašė laišką, primindamas reikalą jungtis prieš pavojingesnį priešą, siūlė paduoti vienas kitam ranką ir, išrikiavus savo jėgas, eiti lietuvišku ir katalikišku keliu. Bet jis nesulaukė, kad iš antros pusės jam būtų ištiesta ranka. Bendro lietuviško ir katalikiško kelio nesurasta. Ir vėliau jis nesurado ir net nenumatė kelio, į kurį abi grupės galėtų susieiti ir broliškai dirbti.

Katalikų vienybės atstatymas jam buvo didelis reikalas ir didelė pareiga. Bet jai atlikti sąlygos priklausė jau ne nuo jo

IV. POLITINIO EMIGRANTO DALIA

1. Apsisprendimas dėl tolimesnės ateities

Prasidėjus masinei lietuvių tremtinių emigracijai į užjūrio kraštus, Krupavičius, būdamas VLIKo pirmininku ir negalėdamas savo darbo palikti, negalėjo pasinaudoti tada jiems sudarytomis emigruoti sąlygomis. Be to, jis nebuvo linkęs skubėti į Ameriką. Savo išipareigojimus jis lygino su kareivio išipareigojimu fronte karo metu. Iš savo darbo pasitraukti jis negalėjo. Netikrumą sudarė tik klausimas, kaip ilgai VLIKas turės pakankamai žmonių dirbti Vokietijoje ir kaip ilgai jo paties darbas bus Vokietijoje reikalingas.

Dar prieš pasibaigiant vadinamo DP įstatymo numatytam į JAV įvažiuoti laikui, Krikščionių demokratų partijos

Centro komitetas svarstė Krupavičiaus emigravimo klausimą ir nutarė jam patarti vykti į Ameriką ir, ten susitvarkius reikalingus dokumentus ir taip nepraradus teisės apsigyventi JAV-se, sugrįžti atgal į Vokietiją ir dirbti VLIKe toliau. Su tokia sugrįžimo perspektyva buvo į Ameriką išvykę ir VLIKo veikėjai Kaminskas su Brazaičiu. Bet jie dėl nenumatytų priežasčių į VLIKą nebesugrįžo. Prisibijodamas, kad taip neatsitiktų ir su juo, Krupavičius, vengdamas nenumatytų galimų, kalbamu Centro komiteto patarimu nepasinaudojo.

Kada dauguma VLIKo veikėjų, mažiau paisydami įsipareigojimo laisvinimo darbui, vienas po kito išvyko į užjūrį, palikdami savo vietoje dažnai tokio darbo nedirbusius ir mažiau jam kvalifikuotus žmones, Krupavičiui darbas pasunkėjo. Ir jo asmeninė padėtis darėsi neaiški ypač po to, kada, reformavus VLIKo statutą ir įsigalėjus opozicinei nuotakai VLIKe, jo tolimesnis buvimas toje institucijoje pasidarė nebetikras. Kartu pasidarė nebetikras ir jo tolimesnėje ateityje pragyvenimo klausimas. Prie kitų sunkumų prisidėjo ir jo sveikatos silpnėjimas, kiekvienais metais mažindamas jo pajėgumą dirbti.

Bet ir tomis sąlygomis Krupavičius nemanė palikti savo darbo. Jei ne opozicijos grasinimai išstumti jį iš jo VLIKe einamų pareigų, apie emigravimą jis nebūtų galvojęs. Bet nesutarimai su tada susidariusia opozicija, sustiprėjus antivlikinėms tendencijoms, didino netikrumo saviįjautą ir jį vargino. Ilgai dirbęs VLIKe, jis jautėsi pavargęs. Tokiomis sąlygomis jis negalėjo visiškai nepaisyti ir savo emigracijos reikalo, kuris buvo užleistas. Visą laiką VLIKe jis buvo per daug užimtas darbu ir VLIKo reikalais. Jam nebeliko laiko rūpintis emigracija. Nuo tokio rūpesčio jį sulaikė ir Centro komiteto jo stabdymas nesitraukti iš VLIKo pirmininko pareigų, pasilikti dirbti. Taip Krupavičius dėl jam įprasto savimi nesirūpinimo iki pat jo išėjimo iš VLIKo nepasirūpino emigracijos rekalu. Todėl jam, kada pagalvojus apie emigraciją, tas rei-

kalas atrodė liūdnai. To amžiaus žmogui prieš akis stėjo duonos ir gyventi vietos klausimas; emigracijos galimūnai, jam esant silpnos sveikatos, buvo labai netikri. Artėjant laikui pasitraukti iš VLIKo, jis neturėjo jokios atramos gyventi Vokietijoje, lygiai kaip ir įsikurti Amerikoje. Todėl, vėliau išėjęs iš VLIKo, į Ameriką jis neskubėjo. Gal todėl, kad nebuvo kur. "Neturiu jokių argumentų už emigravimą, bet neturiu jų ir už pasilikimą", rašė jis B. Žukauskui. Amerika jo nežavėjo. Anksčiau tą kraštą lankydamas, jis buvo labai nusivylęs lietuviškumo menkėjimu. Todėl apskritai Amerika jo netraukė. Suprantama, nuo skubėjimo į tą kraštą jį dar sulaukė ir nepratomų gyvenimo sąlygų netikrumas. Į Ameriką emigruoti norėjo tik todėl, kad ten įsikūrė dauguma tremtinių, su kuriais jis norėjo gyventi ir veikti. Kaip politikui ir veikėjui Vokietijoje, jam išėjus iš VLIKo, jau nebebuvo ko veikti.

Šiaip Krupavičiui su jo silpna sveikata ateitis neatrodė šviesi. Jis negalėjo nė galvoti apie kokį nors darbą. Nemokėdamas anglų kalbos, jis negalėjo tikėtis gauti vikaro vietos net ir lietuviškoje parapijoje. Antra, norint emigruoti į Ameriką, reikėjo gauti kurios nors institucijos kvietimą su darbo ir buto garantijomis. Nors daug lietuvių jį ragino ar jam patarė važiuoti į Ameriką, niekas tačiau jam nepasiūlė nei kvietimo, nei garantijos; nenorėdamas būti kam apsunki-nimu, jis tų dokumentų iš nieko neprašė.

Ruošiantis emigruoti, reikėjo jam dar sutvarkyti visą eilę reikalų. Išėjęs iš darbo, jis dar turėjo susitvarkyti su vokiečių įstaigomis dėl jam priklausančios kompensacijos. Jai gauti vokiečiai reikalavo įrodyti, kad jis dėl areštų ar kalinimų neteko sveikatos. Bet nei areštavimo, nei kalinimo metu jis nebuvo sužalotas. Tuo remdamiesi, vokiečiai nenorėjo jam mokėti kompensacijos. Vėliau besibylinėjant, jie sutiko, kad jam esant kalėjime ir internuotam, jo sveikata galėjo nukentėti, nes jis tuo metu negalėjo gydytis ir taip dėl areštų

netekęs sveikatos. Pristačius gydytojų liudijimus, kad jis, negalėdamas dėl internavimų gydytis, neteko 45 proc. sveikatos, vokiečių įstaigos jam pasiūlė vienkartinę 1,200 markių pašalpą. Jam atsisakius ją imti, buvo jam paskirta 100 markių mėnesinė pensija. Jam nesutinkant ją imti, ji buvo per keletą kartų didinama, kol ji paaugo apytikriai iki 150 dolerių mėnesiui. Su tokia pensija jis sutiko, ir ji buvo jam išmokama iki mirties.

2. Įsikūrimas Jungtinėse Amerikos Valstybėse

Besiruošiant Krupavičiui emigruoti, nė viena lietuviškų parapijų nepasiūlė jam darbo bei buto garantijos. Tik kunigo P. Aleksos rūpesčiu jis gavo iš Portlando, Oregone, arkivyskupo kvietimą su reikalingomis garantijomis. Jis suprato, kad toks kvietimas buvo jam tik pagalba, sudaranti sąlygas atvykti į Ameriką, tačiau nereiškianti jam pragyvenimo užtikrinimo. Jam besirūpinant pragyvenimu, netikėtai mažai žinomos Ansonijos parapijos klebonas kunigas Gauronskis pasiūlė jį priglausti savo klebonijoje. Bet Hartfordo arkidiecezijos kurija, nenorėdama turėti sunkumų bei išlaidų su seno amžiaus kunigu, nesutiko jam leisti ten pasilikti, reikalaudama jį vykti į Portlandą, kur jam buvo garantuotas darbas ir pragyvenimas. Ir pats Krupavičius nenorėjo gyventi iš kito asmens malonės, “nors ją duoda geras ir simpatingas žmogus. Stosiu ant savo kojų”. Jam teko iš Ansonijos kraustyti. Apsigyveno pas savo sesers dukterį Bulotienę Čikagoje. Bet ir ten jis neilgai gyveno, nes ta vieta buvo nuošaliai nuo lietuvių apgyventų vietovių ir jam netiko. Po kurio laiko jis persikraustė į Cicerą, kur vyskupas V. Brizgys su šv. Antano parapijos klebonu prel. Ig. Albavičium išrūpino jam iš Čikagos arkidiecezijos kurijos leidimą apsigyventi privačiai ir kunigo svečio teises.

Cicere Krupavičius apsigyveno, palyginti, lietuviškoje aplinkoje. Lietuviška parapija nėra labai išsisklaidžiusi. Gatvėse daug kur girdėti lietuvių kalba. Net ir kai kuriose žydų krautuvėse galima susikalbėti lietuviškai. Ir pats Krupavičius jo įkalbėtoje Amerikos balso juostoje išsitarė, kad Cicero — tai jauki vieta: Tai Amerikos Pilviškiai: “Kur eisi, vis ant lietuvio užlipsi”.

Suprantama nėra vietos ypač senam žmogui, kuri visais atžvilgiais būtų patogi. Nepatenkino Krupavičiaus ir Cicero. Įvairūs suvažiavimai bei kongresai, kultūriniai pobūviai ir svarbieji susirinkimai, kurių Krupavičius niekada neapleido, vyko pietinėje Čikagoje. Ten gyveno ir dauguma centrinių organizacijų veikėjų. Negalėdamas pats automobiliu važinėti, jis turėjo kiekvieną kartą prašytis, kad kas jį nuvežtų.

Nelengvas jam buvo ir pragyvenimas. Be vokiečių mokamos pensijos, jis dar gavo mažą Socialinio draudimo pensiją. Iš jų abiejų jau galėjo pragyventi. Bet jis tų pinigų negalėjo sunaudoti tik sau. Buvo Lietuvoje išlikusių, labai vargingai gyvenančių, daugiausia iš Sibiro grįžusių, jo draugų ir buvusių bendradarbių, kuriuos jis šelpė. Siuntinėjo siuntinius sveikatos netekusiems dr. L. Bistrui, prof. Vl. Jurgučiu, P. Radzevičiui ir kitiems. Nemažą pensijų dalį išleido laikraščiams ir žurnalams prenumeruoti, knygoms pirkti ir įvairiems kultūriniais įvykiams remti. Pats gyveno labai kukliai, šiaip taip pragyvendamas. Tinkamam buto aptarnavimui ir maisto gaminimui apmokėti jis jau neturėjo iš ko. Kol pajėgė, tvarkėsi ir maistą gaminosi pats.

3. Pensininko visuomeninė bei politinė veikla

Krupavičiaus išėjimas iš VLIKo dar nereikšė jo pasitraukimo iš politinės veiklos ar atsisakymo savo politinės įtakos. Jis ir toliau dalyvavo politinių ir visuomeninių klausimų sprendimuose ir jo įtaka buvo jaučiama ir toliau. Tik jis

nebeturėjo jokių išipareigojimų politinėse organizacijose, o veikė ir visur savo žodį pasakė nebe kaip kurios svarbios organizacijos pareigūnas, o kaip Krupavičius. Nedalyvavo ir Krikščionių demokratų sąjungos vadovaujamuose organuose, tačiau jis dalyvaudavo jų posėdžiuose, ir jo įtaka nesumažėjo. Formaliai jis jau anksčiau buvo išrinktas LKDS garbės pirmininku. Nors tuo titulu ir nepasinaudodamas, jis stengėsi palaikyti bei stiprinti krikščionių demokratų aktyvumą. Svarstė įvairius būdus padidinti jų organizacijos veiklumui, kad ji būtų pajėgi ne tik kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo, bet ir sugrįžtų į išlaisvintą Lietuvą ir įgyvendintų joje lietuviškas, krikščioniškas ir demokratiškas idealus. Iš šalies viską stebėdamas, jis pritarė daugiau jaunesnių jos narių vadovavimui, visada dalyvaudavo Centro komiteto posėdžiuose ir kur reikia patarė. Kada Centro komiteto pirmininkas dr. K. Šidlauskas nebenorėjo kandidatuoti antrai kadencijai, Krupavičius jį sudraudė, kad jis negali po vienos kadencijos pasitraukti, o turi įgyti sąjungos vadovavimo patyrimą. Labai gėrėjosi A. Kasulaičio pirmininkavimu bei darbu Centro komitete ir laikė jį Dievo duotu pirmininku. Matydamas Krikščionių demokratų veikloje kurių nors nesklaidumų ar nesutarimų, kokių visada pasitaiko politiniame bei organizaciniame darbe, jis laikė savo pareiga įsikišti, patarti, sutaikinti. Jo autoriteto tokiais atvejais niekas nepaneigė. Jis bandydavo suderinti nesuskaldančiųjų veikėjų ambicijas, primindamas, kad atskirų organizacijų nesutarimai griauja bendrąjį darbą ir tuo nepasitarnauja kenčiančios tautos išlaisvinimui. Iškeldamas vieningo darbo svarbą krikščioniškajai demokratijai ir Lietuvai, jis ragindavo pamiršti savo asmeniškumus bei ambicijas ir vieningai dirbti.

Ir pasitraukęs iš VLIKO, Krupavičius nenutolo nuo politikos reikalų.¹ Jis kruopščiai sekė tiek savo partijos veikimą,

1 "Aš iš kovos lauko nepasitraukiau ir nepasitraukiau, kol kojos neš"
(1957. XII. 18 d. Krupavičiaus laiškas V. Sidzikauskui)

LKDS Egzekutyvo posėdis Clevelande, 1959 m. rugsėjo 26-27 dd. Sėdi iš kairės: Stasys Alšėnas, Julius Staniškis, Petras Kliorys, tuolaikinis CK pirm. dr. Kazys Šidlauskas, prel. Mykolas Krupavičius, buv. CK pirm. Pranas Vainauskas ir dr. Vladas Litas. Stovi iš kairės: Petras Tamulionis, Lionginas Leknickas, Petras Balčiūnas, Petras Maldeikis, būsimasis CK pirm. Algirdas J Kasulaitis, dr. Jurgis Balčiūnas, dabartinis CK vicepirm. Pranas Povilaitis, Petras Stravinskas, Petras Žilinskas ir Petras Gruodis.

tiek Lietuvos laisvinimo darbus, tiek ir pasaulio politiką. Prie ankstesnių politinių rūpesčių jam čia prisidėjo artimesnis JAV politikos sekimas — lietuvių ryšiai su šia politika ir jos įtaka Lietuvos ir lietuvių reikalams. Tik šiuo metu jo politinis dalyvavimas jau nebuvo oficialus, nerišo su kurių nors institucijų linija, ir jo nevaržė tokių institucijų priimtoms nuomonės. Būdamas ir toliau politiškai veiklus, jis pasisakydavo kiekvienu Lietuvą ir lietuvius liečiančiu klausimu įvairiomis progoms, įvairiuose svarstymuose, pobūviuose ir spaudoje. Būdamas veržlus politikas ir praleidęs didžiąją savo gyvenimo dalį, dirbdamas politinį darbą, jis nebuvo ir negalėjo būti patenkintas bendra politine padėtimi ir jai turėjo įvairių pastabų.

Jausdamas didelį išeivių atsakingumą tautos išlikimo kelyje, jis rūpinosi išlaikyti bei išsaugoti **politinės išeivijos** idealus. Vienas jo rūpesčių — tai išeivių politinio aktyvumo išlaikymas ir jo sutelkimas į tautos laisvinimo darbą. Ir amžiaus slegiamas, ir ligų varginamas, jis neatsisakė Mozės misijos vesti išeivius lietuvius atgal į tėvynę, visiems kolektyviai dirbant dėl jos išlaisvinimo. Ir išėjęs iš pagrindinės laisvinimo institucijos vadovavimo, jis pasiliko dvasinis tos kovos vadas, neatsižadėdamas siekimo rikiuoti išeivijos gyvasias jėgas tautos laisvinimo kovos fronte. Nebebūdamas užimtas formaliais laisvinimo institucijos vadovavimo darbais ir atsipalaidavęs nuo įvairių politinių srovių tarpusavio kovų bei intrygų, jis sutelkė savo pastangas į kovingo politinio išeivio ideologijos formavimą. Išstudijavęs kitų tautų politinių išeivių praeityje veiklą ir likimą, jis bandė lietuvių išeivijoje sukurti politinės išeivijos idealą, koncentruojantį jos dėmesį į kovą dėl krašto išlaisvinimo ir grįžimą į tėvynę. To siekdamas, jis įrodinėjo, kad pati mūsų politinio išeivio prigimtis neleidžia mums nurimti ar atšalti laisvinimo darbe. Lietuvių išeivijos veiklumą ir jos išlikimo reikalą jis motyvavo tuo, kad ji yra ne paprasta ar darbo išeivija, kuri turi tikslą svetur pasilikti, o politinė,

kuri apsigyvena kituose kraštuose su tikslu išlikti su savo tautiniais ir religiniais idealais ir kuri nenutausta, nesiasimiluoja.

Lietuvio politinio išėivio pobūdį jis įrodinėjo tuo, kad mes visi atsidūrėme svetimose, toli nuo tėvynės, žemėse dėl vienos ir tos pačios politinės priežasties. Ta mūsų emigravimo politinė priežastis mus visus padarė pirmoje eilėje politiniais emigrantais. Apleidę savo kraštą ne ieškodami geresnio darbo ir ne geresnių sąlygų įsikurti, kaip paprastai būna su darbo išėivija, o dėl politinių priežasčių, mes ir turime atlikti tuos uždavinius, kuriuos paprastai atlieka politinė išėivija: ji neieško geresnių sąlygų įsikurti, ji neketina asimiliuotis, o kovoja dėl politinės tautos laisvės ir, ją iškovojusi, grįžta į savo tėvynę. Ji tęsia tą kovą nežiūrėdama, kaip ilgas bus tas į tėvynę grįžimo kelias.

Tą kovą reikia tęsti ir tuo atveju, jei ir nenumatoma, kad išėiviai sulauks to meto, kada jie galės grįžti į tėvynę. Tuo atveju išėivių tikslas ne patiems grįžti į tėvų šalį, o iškovoti tėvynės laisvę jaunosioms kartoms. Juk ir Mozė neįėjo į pažadėtąją žemę, o vis tiek žydus išvedė iš nelaisvės namų ir vedė juos, kol galėjo, ir nurodė kelius jai pasiekti. Politinė išėivija nekapituliuoja, o kovoja su okupantu ligi laimėjimo. Tad ir mūsų, kaip politinių emigrantų, pareigą Krupavičius skelbė niekada nesiliauti buvus principiniais bolševikų priešais, negalinčiais leistis su okupantu į jokus kompromisus Lietuvos laisvinimo klausimais. Kaip politinių emigrantų mūsų pareiga yra atlikti tuos politinius uždavinius, kurių negali atlikti pavergtoji tauta. Politinė išėivija dirba už kraštą. Jos svarbiausia ir aktualiausia pareiga tėvynės atžvilgiu — vesti laisvosiose valstybėse nepriklausomą laisvinimo politiką. Ir tuo turi rūpintis ne tik politiniai laisvinimo veiksniai, bet ir visa išėivija, nes ji yra krašto užnugaris, jo pavaduotoja ir papildytoja. Ji visa žino, visa jaučia ir visa galvoja, ką žino, jaučia ir galvoja pavergtoji Lietuvoje pasilikusi ir po šaltąjį Sibirą išblaškytoji tauta.

Bolševikai viską daro politinei lietuvių išėivijai sunaikinti. Bet ne jie ją sukūrė, ne jie ją ir likviduos. Jos veiklą gali silpninti tik jos pačios apsileidimas, neišlaikymas vieningo kovos fronto ir susiskaldymas darbe. Jos veiklą gali susilpninti ir kai kurių išėivių pastangos suimti visų sričių veiklą į savo rankas ir tuo būdu sutrukdyti visų kitų išėivių politinį ir kultūrinį veiklumą ir susilpninti jų, kaip tautos politinės kovos užnugario, reikšmę.

Išėivijos santykis su savo tauta privalo būti toks pat, koks jis turi būti padoraus ir tauraus tautos nario su savo tauta. Išėivis turi remti ją visomis išgalėmis.

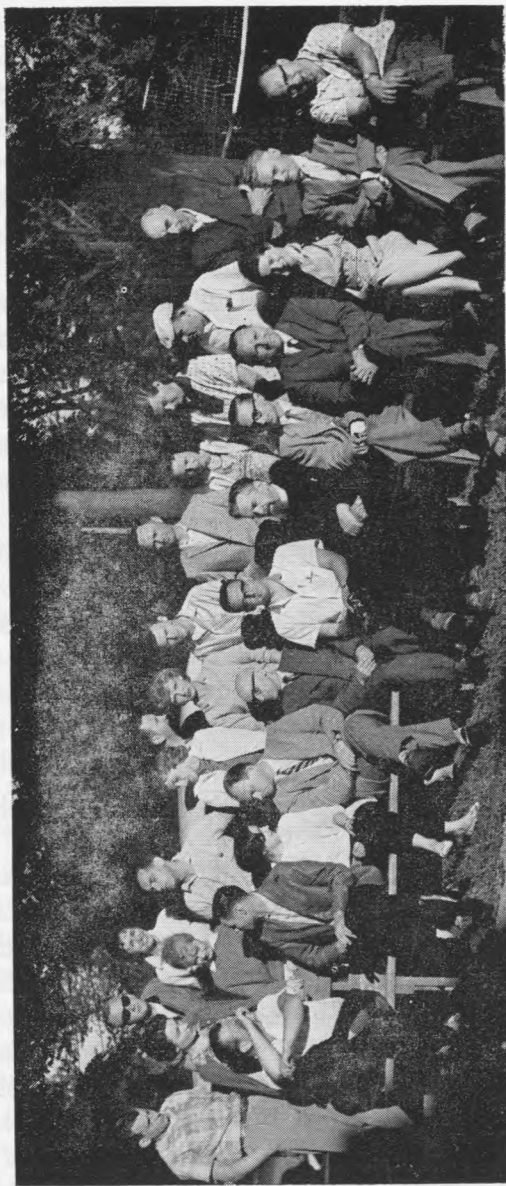
Politinė lietuvių išėivija sudaro kovojančią tautai išlaisvinti jėgą. Anot Krupavičiaus, bolševikai prakaituodami stengiasi politinę išėiviją paversti darbo išėivija ir taip sulaužyti lietuvių politinį atsparumą ir jų siekimą Lietuvai laisvės. Jie stengiasi palaužti lietuvių pasitikėjimą politiniais laisvinimo veiksniais, juos suniekinti ir sunaikinti jų autoritetą. Jie stengiasi suskaldyti lietuvių išėivių visuomenę ir taip sunaikinti jos politinį sąmoningumą.

Krupavičius, apsigyvenęs lietuvių išėivių tarpe, laikė savo politiniu uždaviniu kovoti gyvu žodžiu ir raštu prieš Lietuvos laisvinimui kenkiančias įtakas, palaikyti išėivių politinį sąmoningumą ir vieningumą ir tuo būdu palaikyti VLIKo pastangas kovoje dėl Lietuvos išlaisvinimo.

4. Kovoje dėl lietuviybės išlaikymo

Apsigyvenęs Amerikoje ir nutolęs nuo pagrindinės laisvinimo institucijos, Krupavičius savo kovingą veiklą išvystė daugiau lietuviybės išlaikymo fronte. Nors jis tą kovą vedė jau siauresniu mastu, tačiau su nemažesniu pasiryžimu.

Kadangi lietuviybės išlaikymo veiklai Krupavičiaus kitados sukūrė Lietuvių bendruomenę, atrodė, kad jis, apsigyve-

Prel. Mykolas Krupavičius tarp jaunųjų krikščionių demokratų. Tarp jų pirmoje eilėje antras iš kairės dabartinis LKDS Centro Komiteto pirmininkas Vladas Šoliūnas, ketvirtas — 1964-1973 m. buvęs LKDS CK pirmininkas Algirdas J. Kasulaitis, šeštasis — tuometinis LKDSK Centro valdybos pirmininkas (dabar profesorius) Jurgis Gravrogkas, devintasis — šios knygos autorius Petras Mažeikis. Iš Lietuvos krikščioniškosios demokratijos studijų klubų V-jo suvažiavimo 1960 m. Sigalas vėsus butyje, prie Paw Paw ežero, Michigane.

nęs išeivių tarpe, turėtų eiti į svarbiuosius jos organus vykdyti jos uždavinių. Bet jis pasirinko kitą kelią: pasiliko paprastu bei eiliniu Cicero apylinkės nariu ir veikė gyvu žodžiu ir laikraščiuose išspausdintais straipsniais Bendruomenės klausimais.

Dėl lietuviybės išlaikymo Amerikoje Krupavičius kovojo keliais frontais, daugiausia siekdamas paveikti tas institucijas, kurios kitados buvo lietuvių sukurtos, bet kurios jau buvo nutautintos ir skleidė toliau nutautinimą lietuviškoje išeivijoje. Prie tokių institucijų priklausė lietuvių sukurta parapija ir jos išlaikoma mokykla. Gindamas lietuvių kalbos teises, Krupavičius labiausiai skaudama vieta laikė lietuviškų parapijų ir jų mokyklų nutautinimą. Toliau jis, kur tik susirado progą, visur pasisakydavo prieš Amerikoje gimusių bei augančių lietuvių nutautinimą ir prieš naujų ateivių sumaterialėjimą ir jų nesirūpinimą lietuviybės bei lietuviškosios kultūros išlaikymu. Kovodamas su lietuvių nutautimu bei jo padariniais, jis daugiausia susidūrė su senojoje išeivijoje įsigalėjusiomis tendencijomis, o kovodamas su lietuvių sumaterialėjimu ir tautiniu ištižimu, jis daugiau paliesdavo naujuosiuose ateiviuose įsimetusias negeroves.

5. Lietuviškos parapijos atlietuvinimo klausimas

Lankydamasis Amerikoje kaip VLIKo pirmininkas, Krupavičius buvo susipažinęs su liūdna lietuvių kalbos padėtimi daugumoje kitados lietuvių įkurtų parapijų. Jos buvo lietuvių įkurtos ir vadinosi lietuvių parapijomis, tačiau kitos jų jau mažai ką beturėjo lietuviška. Daug kur savo pamoksluose jis pabarė savo kalbos nebranginančius ir ją svetimais žodžiais užteršusius senosios kartos ateivius, nors tai jų teigiamai nepaveikė, o kai kuriuose jų sukėlė net priešingą nusiteikimą.

Apsigyvenęs Amerikoje, jis pasiryžo kovoti prieš parapijų nutautinimą; tačiau kuniguose jis nerado palankumo. Atei-

nant naujai Amerikoje gimusių kunigų ir pasauliečių kartai, lietuvių kalba beveik visose lietuvių parapijose turėjo užleisti vis daugiau vietos anglų kalbai. O kai kuriose parapijose ji vos besilaikė ar buvo jau visai iš jų išstumta. Jis pasipiktinęs kalbėdavo, kad lietuvių sukurtose parapijose ir prie lietuvių statytų bažnyčių išaugę lietuviai kunigai bažnyčiose nebesilaiko lietuvių kalbos. Norėdami turėti daugiau parapiiečių, jie už lietuvių sunkiai uždirbtus pinigus pastatytose bažnyčiose įsiveda nelietuviškas pamaldas žmonėms patogiausiu metu, palaipsniui iš jų išstumdami lietuvių kalbą.

Tačiau, protestuodamas prieš pamaldų nulietuvinimą, jis galėjo remtis tik dar nedaug teisių teigijusiais tremtiniais, arba naujaisiais ateiviais. Jo tezė, kad lietuvių statytos ir lietuviškoms parapijoms priklausę bažnyčios turi priklausyti lietuviams, nerado pritarimo senojoje lietuvių kartoje. Be to, visa katalikiškų parapijų nuosavybė, kartu su bažnyčiomis, priklausė diecezijoms, ir lietuviai nėra tikri savo parapijų šeimininkai. Lietuviai klebonai, neinantieji su kurija, gali būti nušalinti ar net paliepti uždaryti savo bažnyčias. Jaunesnių, Amerikoje gimusių bei augusių ir čia kunigystei pasirususių kunigų dauguma jau buvo abejingi lietuviškumui, nebedalyvavo lietuvių kunigų organizacijoje Kunigų vienybė ir buvo atsiriboję nuo lietuviškų patriotinių įtakų. Ir patriotiškai nusistatę vyresnieji klebonai turėjo taikytis prie kurijų ir daugumos parapiečių nuotaikų. Gi dauguma Amerikoje gimusių vidurinėsios ir jaunesnėsios kartos lietuvių buvo jau nutautę: lietuvių kalbą buvo pakeitę jiems parankesne anglų kalba. Nors jų dauguma dar buvo mokęsi lietuvių parapinėse mokyklose ir mokėjo lietuviškai kalbėti, tačiau savo šeimose ir savo pasikalbėjimuose lietuvių kalbos jau nebevartojo. Jiems ir jų tėvų statytose bažnyčiose anglų kalba buvo parankesnė, ir jie nebepageidavo lietuviškų pamaldų. Savo nutautimo jie nelaikė blogiu, pasiteisindami, kad tautybės pakeitimas nėra nusikaltimas, nes čia viena vertybė pakeičiama

kita. Atvykę tremtiniai kiek sulaikė parapijas nuo galutinio nutautimo. Bet jie sudarė tik parapiečių mažumą. Todėl ir reikalavimas atlietuvinti lietuviškų parapijų pamaldas niekur, išskyrus naujuosius ateivius, nerado pritarimo ir negalėjo sukelti platesnio bažnyčių atlietuvinimo sąjūdžio. Dauguma parapiečių jam nepritarė.

Tik dalis parapijų kiek atlietuvėjo. Bet tai įvyko ne dėl to, kad būtų padidėjęs čia gyvenusių lietuvių tautinis sąmoningumas, o tik dėl didesnio naujųjų ateivių skaičiaus apsigyvenimo tose parapijose. Kur apsigyveno daugiau lietuviškas pamaldas lankančių tremtinių, ten ir tos pamaldos kiek atgijo. Kur naujųjų ateivių nebuvo ar kur jie nelankė lietuviškų pamaldų, ten ir Krupavičiaus balsas nebuvo išgirstas. Nedaug jautresni jo raginimams ir smerkimui buvo ir tie naujieji ateiviai, kurie lankė nelietuviškas pamaldas ir taip neprisidėjo prie dar esamų pamaldų palaikymo ar jau prarastųjų atlietuvinimo. Taip Krupavičiaus raginimas imtis akcijos atlietuvinti buvusioms lietuviškoms parapijoms nedavė vaisių.

6. Krupavičiaus pastangos atlietuvinti parapiines mokyklas

Neturėjo didesnio pasisekimo ir Krupavičiaus atvira kova dėl parapiinių mokyklų atlietuvinimo, nors šį reikalą jis buvo dramatinavęs per eilę metų žodžiu ir spaudoje.

Tremtiniais atvykstant į Ameriką, lietuviškų parapijų mokyklos buvo jau galutinai paverstos angliškomis. Amerikoje įsikūrusių naujųjų ateivių vaikai mokyklose jau nerado lietuvių kalbos ir iš karto pateko į nutautinimo srovę. Krupavičius atvykęs rado tremtinių vaikus, siunčiamus į nutautusių lietuvių vedamas mokyklas. Apie lietuvių padėtį mokykloje jis taip atsiliepė: "Jaunimas nesuranda lietuvių atramos šeimoje. O mokykla pribaigia tuos silpnus daigelius. Nuo pirmo žingsnio mokykloje jie pradedami vesti iš lietuviško kelio

į svetimus klystkelius. Ir šioj srity mažiausia, o gal nieko nepadaryta”.

Iš tokių mokyklų, anot Krupavičiaus, “Jaunimas išeina visai sužalotas, tautinių požiūriu pusgyvis”. Vaiko sąmonin-gumas naikinamas ir lietuviškų parapijų bažnyčiose. “Lietu-viškose parapijose lietuviams vaikams nutautinti vartojama organizuota prievarta. Mokykliniam jaunimui nebesakomi lietuviški pamokslai, religijos mokoma svetima kalba, moky-tojos ir mokytojai ir kapelionai kalbina mokinius tik angliš-kai, jų lietuviškus vardus keičia į angliškus, apie jų tėvynę ir tėvus labai dažnai kalba mokiniams pažeminančiai ir už-gaulingai, jų tėvynės istoriją dėsto iš jos priešų parašytų va-dovėlių. Kitose mokyklose net ir padainuot lietuviškai drau-džia. Išimčių yra, bet, deja, jos labai ir net labai biednos. Čia kalbu tik apie vadinamas lietuviškas mokyklas”.¹

Tokias mokyklas jis vadino nutautinimo fabrikais. Ypač nepateisinama padėtis lietuviškuoju požiūriu buvo su maža-siais, tik pradedančiais mokytiis — vaikų darželių ir pirmųjų skyrių vaikais: jie per labai trumpą laiką išmoksta angliškai ir, lietuvių kalbos mokykloje nebevartodami, greit pamiršta lietuviškai kalbėti.

Nors atvykę tremtiniai lietuviai mokytojai drauge su mo-kinių tėvais įkūrė šeštadienines mokyklas, kuriose, mokydami lietuviškų dalykų, stengėsi išlaikyti priaugantį jaunimą lie-tuvišką ir jame skiepyti Lietuvos ir lietuvybės meilę, tačiau jie per vieną dieną savaitėje negalėjo išlyginti tos lietuvy-bei žalos, kurią jiems buvo per penkias dienas padariusi para-pinė mokykla, juos nutautindama.

Kiek geresnė padėtis buvo tose mokyklose, kur klebonai leido tremtinių vaikams įvesti lietuvių kalbą į parapiinės mo-kyklos pamokoms skirtą laiką, leisdami kiekvienoje klasėje

1 M. Krupavičius, Lietuvybės išlaikymo klausimu, “Draugas” 1966 m. lapkričio 15 d.

mokyti lietuvių kalbos per visas penkias savaitės dienas po pusę valandos.

Lietuvių kalbos mokymą vien šeštadieninėse mokyklose Krupavičius laikė nepatenkinamu ir kaltino parapines mokyklas, kodėl jos nemoko lietuvių kalbos. Jis reikalavo ne tik įsileisti į parapines mokyklas vieną kitą lietuvių kalbos pamoką per savaitę, bet ir atidaryti jas lietuvybės dvasiai. Tai reiškė ne tik išmokyti lietuviškai skaityti ir rašyti, bet ir stiprinti lietuvišką sąmonę, ugdyti patriotizmą, kelti savo tėvynės ir jos kultūros meilę, kovingumą dėl Lietuvos ir lietuvybės reikalų, išmokyti skaityti lietuvišką knygą ir laikraštį, įkalti giliai į sąmonę, kad lietuvis su lietuviu kalba tik lietuviškai ir saugoja savo kalbą nuo visokių svetimų priemaišų.

Išsiaiškinęs su lenkų ir vokiečių veikėjais, kas yra jų daroma Amerikoje išlaikyti savo jaunimo tautiškumui, Krupavičius paruošė planą, nustatantį, ko turi būti reikalaujama parapinėse mokyklose lietuviškumui ugdyti. Bet, nesitikėdamas tuo reikalu ką laimėti iš klebonų, jis bandė veikti per tremtinių visuomenę. Kadangi tremtiniuose buvo prisirinkę daug nusiskundimų, kad parapinėse mokyklose mokančios seserys neatsižvelgia į lietuviškumo reikalavimus ir prievarta nulietuvina vaikų vardus ir apskritai negerbia visiems lietuviams brangių dalykų, Krupavičius kovoje dėl lietuvybės parapinėse mokyklose panaudojo tuos faktus, kaip įrodymus, kokią skriaudą lietuvybei daro nutautusios lietuvaitytės mokytojos. Įvairiuose suvažiavimuose bei susirinkimuose jis, paėmęs žodį, pasmerkdamas parapinėse mokyklose planingai vedamą akciją lietuvių vaikams nutautinti, reikalaudamas tremtinių visuomenę pakeisti tą padėtį. Kartu jis kaltino ir lietuviškas institucijas, ypač JAV LB organus dėl neveiklumo ar dėl nepakankamo veiklumo bei nuolaidumo tuo atžvilgiu. Tokio neveiklumo pavyzdžiu jis paėmė vieną kultūros kongresų. Jo programoje buvo numatyti svarstyti įvairūs lietuvių

kultūros klausimai. Bet Krupavičius to kongreso programoje nerado jokio pranešimo apie lietuviško švietimo padėtį parapišose mokyklose, tarsi tai neliestų lietuviškos kultūros. Jis viename straipsnyje reikalavo, kad kongresas "būtinai turi pasisakyti tuo klausimu, pasisakyti aiškiai ir kietai, kad išgirstų visi amerikietiškieji ir lietuviškieji galiūnai: vyskupai, klebonai, vienuolynai, Lietuvių bendruomenė su visais savo padaliniais, pagaliau visa gyva lietuviija ne tik Amerikoje, bet ir už Amerikos, kad visus sukeltų ant kojų ir jau nebeleistų atsisėsti ir vėl užsnūsti. Laikas nelaukia. Kiekviena praleista diena lietuviukų sielose griuvėsių palieka. Kalbu aiškiai ir atvirai, nes bijau, kad kongresas neprakinknotų tylomis pro tą degančią opą ir kad nevirstų mirusios, o ne gyvosios kultūros kongresu".¹ Mums reikalinga kultūra, kad gyventume, o ne karste sukrauta mūsų tėvų — protėvių kultūra, kuri liudytų savo palikuonių išsigimimą".

Taip kovojo pensininkas Krupavičius dėl lietuviybės. Jam lietuviybė tai mūsų kultūra. Jos reikalai Kultūros kongrese turi užimti svarbią vietą. Praktiškai jis siūlė kongresui paruošti gerai apgalvotas ir išstudijuotas rezolucijas ir jas pristatyti per atitinkamas komisijas, o visą lietuviybės įvesdinimo į mokyklas rūpestį jis siūlė palikti JAV LB Centro valdybai. Jei ji dėl ko nors negalėtų to atlikti, ji turėtų iš atitinkamų žmonių sudaryti nuolatinį komitetą. Kartu jis rekomendavo vesti plačią propagandą, kad visi lietuviai leistų savo vaikus mokytis lietuvių kalbos.

Tuos reikalavimus jis skelbė ne kaip teisės gynimą, o kaip pareigą, nes laikytis savo tautybės reikalauja Dievo ir Bažnyčios įstatymai, o atsižadėjimas savo tautybės yra nuodėmė. Remiantis katalikų socialiniu mokslu, vaikas pirmiausia priklauso Dievui, o paskui tėvams. Mokykla teisės į vaikus neturi. Ji yra tik tėvų pavaduotoja ir atlieka tėvų pareigas

mokymo ir auklėjimo srity. Todėl negali eiti prieš tėvų valią¹. Nutautindama vaikus, ji pažeidžia tėvų teises.

Susirūpinimą lietuviškuoju auklėjimu jis laikė pareiga ne tik tėvų, bet ir Lietuvių bendruomenės. Lietuviškojo švietimo darbas "turi būti dirbamas visomis jėgomis, visa energija ir išmanymu ir be jokio nusileidimo bei kompromisų. Jaunimas yra mūsų gyvenimo šaknys. Jos nudžius — išnyks ir viršūnės: garsiosios dainų šventės, didingos šokių šventės ir nebebus kam žodžio tarti dėl Lietuvos laisvės".²

Kovodamas dėl lietuviybės mokykloje, Krupavičius reikalavo naujųjų ateivių visuomenę vieningai reaguoti prieš jaunimo tautinį žalojimą, reikalauti iš klebonų ir mokyklose dirbančių seserų sustabdyti katalikybei žalingą darbą, nes tautiškumo naikinimas yra priešingas žymių teologų mokymui ir Bažnyčios mokslui. Tą savo reikalvimą jis dėstė keletą kartų JAV LB Čikagos apygardos suvažiavimuose, lietuviškam auklėjimui apsvarstyti konferencijoje, Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime ir kitokiuose susirinkimuose, kur tik buvo vietos pasisakyti lietuviško mokymo bei auklėjimo klausimu. Jis kaltino tokiuose susirinkimuose dalyvavusias seseris mokytojas. Ir kada, jam bekalbant apie lietuviškų mokyklų atkovoją Pirmame PLB seime, kažkas iš šalies paklausė, argi mes turime imtis baslių, Krupavičius atsakė, kad kas nori, gali jų imtis, bet basliais nieko nelaimės.

Pagrindinį vaidmenį lietuviybės išlaikyme Krupavičius skyrė lietuviškam vaikų darželiui ir lietuviškai pradžios mokyklai. "Pradžios švietimas yra viso švietimo pamatas". Lietuviškam reikalui taikant, tai jis laikė dogma, kurios negalima laužyti, sunkiai nenusidedant Lietuvai ir lietuvių tautai. Jei toje auklėjimo stadijoje vaikai nebus apsaugoti nuo nutautimo, greitai turės sustoti visas lietuviškas kultūrinis gy-

1 M. Krupavičius, Lietuvių kalbos įsipilietinimas mokykloje, "Draugas" 1962 m. kankričio 21 d.

2 M. Krupavičius, Džiaugtis ar liūdėti, "Draugas" 1963 m. rugpiūčio 23 d.

venimas. Kad tai neįvyktų, jis siūlė dėl lietuviybės išlaikymo kovojantiems vadams laikytis šių reikalavimų:

1. vaikų darželiuose vaikai mokomi tik lietuvių kalba,
2. pradžios mokyklose įvedama bent viena kasdien lietuvių kalbos pamoka, kurioje, be lietuvių kalbos mokymo, dar lietuvių kalba dėstoma Lietuvos istorija, Lietuvos geografiija, tikyba ir dainavimas,
3. lietuviškai atliekamos pamaldos ir klausomos išpažintys; maldaknygės naudojamos tik lietuviškos;
4. mokyklose turi vyrauti tautinė dvasia, ir mokiniai auklėjami savo tautos patriotais,
5. draudžiama nulietuvinti mokinių vardus ir pavardes,
6. lietuvių statytose bažnyčiose pirmenybė priklauso lietuvių kalbai.¹

Nors vėliau tuos reikalavimus kiek sumažino, tačiau ir toliau Krupavičius nenutilo dėl lietuvių vaikų žalojimo ir kiekviena proga jis grįždavo prie to klausimo. Tuos reikalavimus parėmė popiežių enciklikomis, cituodamas parapijų vadovams iš Jono XXIII enciklikos "Pacem in terris", kad "Rimta nuodėmė prieš teisingumą yra visa tai, kas silpnina mažumų grupių jėgas". "Neteisingumas yra tuo didesnis, kai tokie nuodėmingi projektai naudojami toms grupėms visai sunaikinti". Dėl Amerikos episkopato nedraugingo nusiteikimo imigrantų atžvilgiu Krupavičius priminė panašų Pijaus XII pasisakymą, draudžiantį imigrantų nutautinimą.

Kovodamas dėl papirinių mokyklų atlietuvinimo, Krupavičius susidūrė su dviem pagrindinėm kliūtim: mokyklų administracijos nenuoladumu ir lietuviškų organizacijų neveiklumu. Daug kartų, kalbėdamas svarbių organizacijų susirinkimuose bei suvažiavimuose, jis siūlė įvairius kelius: siūlė

1 M. Krupavičius, Lietuviybės išlaikymo klausimu, "Draugas", 1966 m. lapkričio 15 d.

sudaryti specialius komitetus kovoti dėl mokyklų lietuviškumo, siūlė sukurti net specialią draugiją ginti lietuvių teisėms prapijose, siūlė eiti į parapijų komitetus ir per juos kovoti dėl lietuvybės parapijose mokykloje, siūlė ir kitokius kelius, tačiau jam nepasisekė nieko išjudinti.

Jausdamasis, kad savo kalbomis susirinkimuose jis nieko nelaimi, jis pasirinko kelią kreiptis asmeniškai į Lietuvių bendruomenės viršūnėje stovinčius asmenis. 1966 metų sausio 16 d. jis kreipėsi raštu į JAV LB tarybos pirmininką V. Volertą: “Gal dzūkui su dzūku pavyks susikalbėti” jauniausio jaunimo klausimu. “Jauniausias jaunimas — darželių ir pradžios mokyklų mokiniai. Jie greičiausiai ir radikaliausiai nulietuvinami. Mums — Lietuvai ir lietuvybei palieka tik menkos nuograužos ir tos pačios sujauktomis sienomis”. “Lituanistinėse mokyklose mokinių skaičius mažėja. Pasižiūrėjus į choras, jaunimo neberasi. Iš veidų atrodo, kad jie baigia jau savo dainavimo karjerą... Lituanistinių mokyklų mokiniai dažniausiai tėvų suvaryti. Jie lietuvišku mokslu nesuinteresuoti, ir tai parodo mokytojams nesivaržydami. Jų galva, jie daro mokyklai garbę ir rodą pasiaukojimą, o ne atvirksčiai. Mokytojams tuo labai apsunkina darbą”. “Nesu jokiose vadovybėse. Esu eiliniausias lietuvis. Bet, turėdamas vaizdą prieš akis, neįstengiu tylėti. Negaliu būti šunim nebyliu. Kalbėjau tuo reikalu su Barzduku, kalbėjau su Jasaičiu, su Nainiu. Referavau apylinkių ir apygardų suvažiavimams, kalbėjau su vyskupais ir kai kuriais klebonais. Atsakymai įvairūs: tai nepatogu esą kovoti su klebonais, tai čia ne Lietuva, bet Amerika, tai vis tiek tautiniai turės mirti, kiti tik galvas pakraipo ir žodžio neranda savo tyliai neveiklai pateisinti. Rašiau straipsnių visą eilę. Tyla. Mano varpai be šerdžių, o klausytojai ir skaitytojai be lietuviškų širdžių... Dramatizuoju? Ne, Pirmininke. Per blankiomis spalvomis vaizdą vaizduoju. Jei Tamstai šis klausimas nesuvirpina dzūkiškos širdies, šauksiu vienas. Man gyventi nedaug dienų beli-

ko. Žinau, kad mano balsas bus Vox in deserto. Bet, besitraukdamas iš šios sieros žemelės į amžinybę, žinosiu atlikęs savo lietuvišką pareigą ir ramia sąžine pasitrauksiu iš šio gyvenimo, kuris man buvo tikrai žiauriai kietas”.

Bet kovos dėl parapinių mokyklų atletuvinimo sąjūdis neišsiplėtė. Viename kitame Čikagos mokytojų susirinkime buvo tas klausimas gyvai pajudintas ir buvo priimtos atitinkamos rezoliucijos, bet lietuviškoji visuomenė toliau tuo reikalu nenuėjo. Seno patrioto pranašo šauksmas liko be atgarsio. Lietuvių ateivių vaikai nebuvo apginti nuo nutautinimo.

7. Krupavičiaus žodis dėl lietuvių išeivių sumaterialėjimo

Mokyklų atletuvinimo nesėkmingumo pagrindine priežastimi Krupavičius laikė naujųjų ateivių ištižimą ir jų sumaterialėjimą. Atvykęs į Ameriką, Krupavičius rado daugumą buvusių tremtinių jau prasigyvenusius ir neblogai įsikūrusius. Bet jų pasiryžimas kovoti dėl lietuviybės buvo jau atvėšęs. Kovoje dėl mokyklų lietuviškumo jau jis beveik neberado talkininkų. Jis greitai pastebėjo, kad lietuvių išeivių visuomenė jau bepradedanti išvirsti beidėjine mase. Jų turėtos pažiūros ir idėjiniai siekimai pamažu buvo aplyginami bendro visiems materialinės gerovės siekimo. Jis stebėjo, kaip juos beidėjiškumas lydė į vieną labai margą lydinį. Jis matė, kaip toje išeivijoje kažkas baigiasi ir kažkas prasideda nauja. “Ligšioliniai turėti supratimai ir siekimai jei ne visai nubluko ir pradingo, tai pradeda reikštis kitokioje šviesoje ir įgyja kitokį pavidalą. Kas buvo kasdienis rūpestis, virsta tik tautinės šventės prisiminimu, kas buvo šventa, virsta nudėvėtu ir bereikalingu balastu. Atsivežtas iš tėvynės vaizdas ir nusiteikimai blunka ir nauji idealai pasirenkami. Tokie išeiviai savo

troškimus koncentruoja savo nameliuose, savo doleriuose, savo darbovietėse ir einamose sąskaitose”.¹

Taip Krupavičiaus atpažintoje išeivijoje jam buvo sunku rasti talkininkų savo idėjinei kovai. Jo šaukimasis į kovą dėl mokyklų atlietuvinimo daugelio supratimu jau buvo pavėluotas. Būdamas idealistas, jis visur kovojo dėl tautinės idėjos išsaugojimo išeivių gyvenime ir iš išeivių laukė bei tikėjosi, kad jų anksčiau puoselėtas tautinis idealizmas išsilaikys bent pirmoje jų kartoje ir bus perduotas jų vaikams. Tačiau, pavėluotai atvykęs į Ameriką, jis rado jų nuotaikas ir idealus jau kiek pakitusius. Daugumos jis jau nebuvo suprastas. Taip pasikeitusioje išeivijoje jis įžiūrėjo “pavojingos ligos žymes”: diletantizmo, lėkštumo, nudvasėjimo, neatsakingumo, nesirūpinimo tautos reikalais, savo kalbos nebranginimo plitimą. Anot jo, tos rūšies ligoniai diletantizmą laiko polėkiu, naujumu, madingumu. Krupavičius daug kur matė, kad išeiviai iš savo gyvenimo praktikos pradeda braukti tautos tradicijas, pajuokti ir neigti kartų laimėjimus, tyčiotis iš praeities kūrybos ir Lietuvos valstybės. “Įėjusi į tas vėžes, išeivija lengvai atsipalaiduoja nuo lietuviškos politikos ir kultūros, nuo lietuviškos bendruomenės ir tautinių pareigų. Susitelkę prie Lietuvos laisvinimo darbo politikai “nepolitinių” politikų puolami, niekinami, ujami, teršiami”. Dar kiti, besibodėdami politika, pradeda bodėtis ir savo tautine kultūra. Tokiems jau nebereikia lietuviško laikraščio, lietuviškos knygos, lietuviškos draugijos ir viso to, kame dar spingsi lietuviškumo žiburėlis.

Prikaišiodamas daugeliui ateivių didelį prabangos pamėgimą ir susirūpinimą praturtėjimu, Krupavičius suprato, o daugeliu atvejų ir pats tai matė, kad drauge su tokiu susirūpinimu materialine gerove atbunka jų interesas dvasiniams dalykams, ateina jų tautinis atšalimas ir, jei ne jų pačių, tai jų

1 M. Krupavičius, Lietuviškoji išeivija, 47 p.

vaikų lietuviybės išsižadėjimas. Jis matė, kaip, gerėjant lietuvių išeivių materialiniam gyvenimui, menkėja jų susirūpinimas Lietuva ir lietuviybe.

Kovodamas su lietuvių išeivių sumaterialėjimu, jis dažnai jiems prikaišiojo prabangos pamėgimą, neaukojimą Lietuvos laisvinimo ir lietuviybės išlaikymo reikalams, vengimą lietuviško prieauglio ir greitą prisitaikymą prie amerikietiško gyvenimo. Patogiame įsikūrimo jis matė savo tėvynės atsisakymą. Jo supratimu, mes visur turime jaustis ne gerai įsikūrusiais įnamiais, o keleiviais, sustojusiais pasišerti į tėviškėlę. Jis nesizavėjo laikraščiuose aprašomais pavyzdžiais, besigėrinčiais tuo ar kitu lietuviu ateiviu, kuris gerai įsitaisė savo profesijoje, gaudamas kur gerai atlyginamą vietą, jei tas praturtėdamas nepadidino savo įnašo Lietuvos laisvinimui ir lietuviybės išlaikymui. Krupavičius matavo žmogaus vertingumą ne tuo, kiek jis gauna atlyginimo, bet pagal tai, kiek jis iš savo didelio uždarbio skiria lietuviybės reikalams. Taip pat jis nesidžiaugė laikraščių iškeliamais faktais, rodančiais, kaip lietuviai mokiniai labai greitai mokyklose išmoksta anglų kalbą. Dėl gero lietuviuko anglų kalbos mokėjimo jis statė klausimą: džiaugtis ar liūdėti. Jei tas geras anglų kalbos mokėjimas yra pasiektas, neskriaudžiant savo kalbos, tuo reikia džiaugtis. Bet, jei jie, gerai išmokdami valstybinę kalbą, pamiršta savo gimtąją kalbą, reikia nuliūsti ir rimtai susirūpinti jų ateitimi.¹

Vieną skaudžiausių rūpesčių Krupavičiui, kovojant dėl lietuviybės, sudarė išeivių savo kalbos nebranginimas. Kitados, lankydamasis Amerikoje ir važinėdamas po parapijas, savo pamoksluose ir pasikalbėjimuose jis barė senuosius ateivius dėl jų kalbos negrynumo, jos užteršimo svetimais žodžiais ir dėl jų vardų ir pavardžių nulietuvinimo. Tada jis tikėjosi, kad atvykę į Ameriką tremtiniai padėtų pataisys.

1 M. Krupavičius, Džiaugtis ar liūdėti? "Draugas" 1963 m. rugpiučio 23 d.

Tačiau, atvykęs gyventi į Ameriką, jis rado, kad ir naujieji ateiviai, nežiūrint jų Lietuvoje įgyto išsimokslinimo ir gero kalbos mokėjimo, negerbia ir nevertina savo kalbos ir gan sparčiai ją užteršia. Jų kalboje atsirado daug senosios kartos lietuvių iš anglų kalbos pasiskolintų žodžių, vartojamų vietoje turimų labai gražių lietuviškųjų. Daugelio jų kalba buvo jau sužalota. Tokį savo gimtosios kalbos užteršimą ir žalojimą Krupavičius laikė nusikaltimu savo tautai. Kalbos grynumą jis laikė labai svarbiu reikalu. Kalbos grynumas jam reiškė tautinės kultūros grynumą ir sveikumą. Gimtąją kalbą jis net lygina su savo tėvyne. Jam, kas gina savo kalbą, vaidina tokį pat vaidmenį, kokį vaidina karys, gindamas savo tėvynę nuo priešų. O pamiršę savo kalbą, ją išduoda ir tampa savo tėvynės išdavikais.

Kalbos išlaikymą bei jos grynumą Krupavičius rišo su šeima. Išeivijoje, kur mokykla, bažnyčia ir aplinka nėra lietuviškos, šeima yra vienintelė lietuvybės šventykla, turinti atstoti visus kitus veiksnius ir nugalėti visas tautinę dvasią alinančias įtakas. Todėl Krupavičius įspėjo šeimą saugoti kaip akies lelytę, nes tik ji viena dar saugo lietuvybę. Bet tapdama mišri arba išsižadėdama savo kalbos, ir ji jos nebesaugo. Tada ji gali būti ir lietuvybės kapas.

Lietuvybę saugo ir spausdintas žodis. Jo nepalaikantiems išeiviams Krupavičius neranda nei gero žodžio, nei pateisinimo, nes jie yra lietuvybės stabdžiai ir laidotojai. Savo kalbos išsižadančius ir tautinės kultūros nepalaikančius išeivius Krupavičius vadina kenkėjais ir mūsų politinei ateičiai. Tokie išeiviai traukiasi visais frontais iš lietuvybės lauko — iš lietuviškosios kovos fronto. Tokį pasitraukimą jie paprastai pradeda vardų ir pavardžių nutautinimu bei sudarkymu.

Vardų ir pavardžių atsižadėjimą Krupavičius laikė iš anksto suplanuotu pasitraukimu iš savo tautos. Nutautinti savo pavardę reiškia atsižadėti savo tautinės esmės, išbraukti save iš savo tautinės bendruomenės. Tautinės pavardės iškei-

timą į svetimšališką Krupavičius laikė ne tik negarbingu, bet ir smerktinu pasielgimu.

Paskelbus Vatikanui naują Liturgijos konstituciją ir leidus kai kurioms tautoms joje ribotai naudotis vietine kalba, Krupavičių užgulė naujas rūpestis: ar galės ir lietuviai naudotis ta privilegija. Jis numatė, kad ir čia dėl lietuviybės reikės kovoti. Tik ar lietuviai išėiviai bus tokioje kovoje pakankamai aktyvūs?

Pagrindinį vaidmenį tokioje numatomoje kovoje jis skyrė parapijai. Tik ir tokiam jos vaidmeniui kliudė lietuvių neaktyvumas: jie neina į lietuviškas pamaldas, nesirašo į parapijas ir tik padejuoja dėl jaunimo nulietuvėjimo, pakritikuoja klebonus ir kitus kunigus, bet patys dėl parapijos ar jos mokyklos nepajudina nė piršto. Jis tokius lietuvius vadino patriotais tik savo "užpečky". Jam buvo aišku, kad tokie užpečkiniai patriotai, kurie dėl materialinių išskaičiavimų ar vengdami kurių nors nepatogumų ar aukos nekovoja dėl lietuviybės, nekovo ir dėl lietuviškų pamaldų.

Susirūpinęs, kad lietuviai neliktų pasyvūs lietuviškų pamaldų reikalui, jis jau iš anksto ragino brolius išėivius neiškeisti Lietuvos ir lietuviybės į šiltus ir patogius užpečkiaus, prabangines vilas ir bankų knygeles: "Neužmirškime, kad lietuvių kalbos įvedimas į liturgiją paliktas vyskupų ordinatūrų rankose. Nepadėkime savo apsilėidimu ir nerūpestingumu jiems apeiti tų teisių, kurias mums suteikė popiežius ir visuo-tinis susirinkimas. Dieve mano, kiek jau šiandien mes patys, o ne kas kita, esame davę jiems kozerių į rankas mūsų kalbos klausimui spręsti mums nepalankia kryptimi. O kai tos teisės negausim, kaltinsim vyskopus ir klebonus".¹

Rūpindamasis lietuviškos kultūros išlaikymu, Krupavičius negalėjo pateisinti lietuvių ateivių kultūrinio intereso

1 M. Krupavičius, Liturgijos konstitucija žengia į gyvenimą, "Draugas". 1964 m. liepos 29 d.

menkėjimo, kuris žlugdė lietuviškąją kultūrą. Į Ameriką atvyko daugiausia šviesuomenė. Bet Amerikoje jie neteko savo anksčiau turėto intelektualinio bei kultūrinio lygio, iš viso netekdami kultūrinio intereso: nebesidomi lietuviškos kultūros klausimais, nebeperka knygų ir tuo sutrukdo jų išleidimą ir lieka abejingi lietuviškos kultūros, kartu ir lietuvybės išlikimui Amerikoje. Taip jie pamiršta, kad, vykdami iš Lietuvos, daugelis jų manė būti Lietuvos ir lietuvybės ambasadoriais laisvajame pasaulyje. O Lietuvos padėtis reikalauja, kad jie visi tikrai Lietuvai atstovautų jų gyvenamuose kraštuose.

8. Krupavičius lietuvių kultūros rūmų klausimu

Su lietuvybės bei lietuviškosios kultūros išlaikymu Krupavičius rišo ir jos paminklų apsaugą. Nors pats ir skurdžiai gyvendamas, jis iš savo menkos pensijos pirkdavo knygas, rinko Lietuvą liečiančią spausdintą medžiagą ir šiaip įvairius duomenis, kuriuos, jo nuomone, reikėtų išsaugoti Lietuvai. Neturėjimas vietos Lietuvių archyviui, meno kūriniams ir kitokiems vertingiems lietuvių kultūros paminklams laikyti bei apsaugoti vertė jį rūpintis, kad JAV LB įsigytų tam reikalui tinkamas patalpas. Pradėjo nuo Kultūros fondo. Su jo pirminku J. Švedu Krupavičius studijavo galimumus tokioms patalpoms įsigyti ir ieškojo namų, kurie tiktų kalbamiems tikslams ir kurie būtų Bendruomenei prieinami nupirkti. Vienus tokius namus jie apžiūrėjo Cicere. Bet menininkai, juos rado netinkamus.

Aktualindamas Kultūros rūmų įsigijimo klausimą, Krupavičius 1966 metų pradžioje motyvuotu raštu kreipėsi į JAV LB tarybos pirmininką, išdėstydamas to reikalo svarbumą. Jam tokie rūmai rūpėjo, kaip vieta, kur būtų sutalpin-tas visas išėivių kultūros lobynas: archyvas, meno galerija, biblioteka ne tik išleistų lietuviškų knygų, bet ir kitomis kal-

bomis išleistos lituanistikos, muzikologijos rinkinys ir t. t. Visa tai būtų ne tik lietuvių išeivių istorija, bet ir pateisinimas, kodėl jie čia atsidūrė, palikdami savo tėvynę sunkiausioje valandoje. Jis girdėjęs kalbų, kad kai kas jau daroma, kad tėvai jėzuitai statys tam reikalui patalpas. Krupavičius žiūrėjo toliau ir pasisakė prieš tokio reikalo pavedimą vienuolynams, nes vienuolynai, kurių vadovybės yra užimtos kitataučių, gali ateityje pereiti į kitataučių rankas, ir nuo to, laikams besikeičiant, negali apsaugoti jokie susitarimai. Kitiems tokius rūmus užėmus, ir lietuviškai veiklai ateityje susiaurėjus, gali kilti pavojus žūti ir lietuviškam kultūros lobynui, kaip jau yra žuvę daugelio žymių veikėjų bei diplomatų vertingi privatūs archyvai su svarbiais dokumentais ir istoriniais rinkiniais, kurie svetimųjų dažnai būna neįvertinami ir nesaugomi. Pats su panašių faktų eile susidūręs, Krupavičius reikalavo, kad Lietuvių kultūros rūmus statydintų Lietuvių bendruomenė ar kuris kitas lietuviškas kolektyvas, kuriam nebūtų perspektyvų likviduotis netolimoje ateityje.

V. TEMSTANT PADANGEI

1. Eiliniu žmogum pasivadinęs

Krupavičiaus gyvenimo beveik negalima skirstyti į atskirus laikotarpius, kurie iš esmės skirtųsi vienas nuo kito. Jame galima išskirti laikotarpius, kada vienokių ar kitokių aplinkybių buvo nutraukta jo veikla, ir jis, jų priverstas, turėjo imtis kitokio darbo ar veikti kitoje srityje. Bet jame nebuvo nei asmenybės lūžių, nei esminių pasikeitimų, kurie reikštų, kad jis atsisakė vienokios krypties veiklos ir perėjo į kitokių tikslų siekiantį veikimą. Nuo jaunų dienų iki senatvės — visas jo gyvenimas buvo viena ir ta pati lietuviška veikla

— darbas Lietuvai. Jis per visą savo gyvenimą išliko aktyvus visuomenininkas, kiek aplinkybės leido daugiau ar mažiau veiklus politikas, kovotojas, kunigas, rašytojas, kalbėtojas. Toks jis išliko iki mirties, nors senatvėje jau nebedirbdamas jokioje pagrindinėje organizacijoje. Visose srityse jis išliko veiklus, kiek tik fiziškai pajėgė. Jo ir senatvė ilgai nepasidavė ir buvo veikli ir produktinga, kaip ir kiti jo gyvenimo laikotarpiai. Ėjo į visus bendruosius susirinkimus, parengimus ir pobūvius, visur aukojo iš savo menkos pensijos, visur buvo pakviečiamas pasakyti žodį. O jei nebuvo pakviestas, jis ir pats paprašydavo balso ir pasakydavo kur reikėjo stiprų žodį, nežiūrėdamas, kiek kam patiks ar nepatiks, ir nelaukė, kad dėl jo pasakyto žodžio visada būtų palankios reakcijos.

Į lietuviškąją veiklą jis žiūrėjo kaip į lietuvių tautos potencialo apraišką. Kiekvienos organizacijos ar politinės grupės veiklą jis vertino kaip bendrosios lietuviškos veiklos dalį, reiškiančios tautos gyvybingumą, o kiekvienos organizacijos neveiklumą ar jos veiklos nepasisekimus jis laikė bendru lietuvišku nuostoliu. Savo veiklumo pavyzdžiu jis stengėsi skatinti bendrą lietuvišką veiklumą, o savo piniginiu prisidėjimu prie lietuviškų reikalų jis norėjo skatinti ir kitų lietuvių dosnumą tokiems pat reikalams. Nepaisydamas savo amžiaus ir menkos sveikatos, jis buvo visuomeniškai veiklus ir skatino kitus būti veikliais visuomeniškai, politiškai ir kultūriškai: jis ragino, skatino asmeniškai, rašė, kalbėjo ir visur naudojo savo įtaką judinti savo tautiečiams iš apsnūdimo, atėjingumo bei savanaudiškumo ir padidinti lietuviškos išeivijos veiklumui.

Ypač Krupavičius buvo susirūpinęs tuo tautos gyvybingumu, kuris reiškiasi periodine spauda, literatūra ir kitokia kūryba. Jis piktinosi žmonėmis, kurie neskaito laikraščių, nes jie, neparemdami spaudos, ją žudo. Knygos neperkantieji taip pat ją žudo. Jis sekė visą lietuvišką gyvenimą ir stengėsi jame dalyvauti jau kaip jokiems vadovaujantiems veiksniams

nepriklausąs ir pagrindinėse organizacijose vadovaujamo vaidmens nevaidinąs eilinis lietuvis ateivis. Kur bekalbėdamas, kartais pasisakydavo, kad tai yra eilinio lietuvių balsas. "Esu paprasčiausias eilinis tremtinys", rašė jis 1958 metų pradžioje Pr. Alšėnui: "Veiksniams nepriklausau ir prašau Dievą, kad nuo tos naštos mane gelbėtų". Didelės atsakomybės VLIKe išvargintas, jis, atrodo, pasigedo eilinio, laisvo nuo didžiųjų rūpesčių, žmogaus gyvenimo. Bet ir jis pats žinojo ir visi suprato, kad iš tikro jis nebuvo toks jau eilinis ir kad bet kur pasakytas žodis ar jo kur dalyvavimas nebuvo eilinio žmogaus žodis ar eilinio išėivio dalyvavimas. Ir jis pats ten pat prisipažįsta, kad "Temstant mūsų padangei, neišskentęs parašiau savo sumetimus tuo reikalu visiems pirmininkams".

Bet, metams slenkant, jo aktyvumas negalėjo pastoviai išsilaikyti. Jo sveikatos padėtis varžė jo dinamiškumą ir palapsniui vertė vis daugiau nuo ko susilaikyti. Jo dalyvavimas visuomenės gyvenime, nežiūrint jo savęs nepaisymo, vis tiek buvo varžomas jo silpnos sveikatos. Be to, jį varžė ir jo gyvenimas kiek nuošaliame Cicere, kurį jis juokaudamas pavadindavo Pilviškiais. Bet Pilviškiai Lietuvoje nebuvo joks centras, teisingiau, tai buvo nuošali nuo centrų vietovė. Cicero yra kiek patogesnėje padėtyje. Bet ir čia kiekvienas jo kur nors dalyvavimas buvo varžomas nuvažiavimo galimumų. O ko nors prašyti prelatas labai nenorėjo. Prašėsi tik svarbiam reikalui esant.

Krupavičius mėgo žmones, ypač jaunimą. Ką sutikęs, net ir vaikus, pakalbindavo, pajuokaudavo. Užkalbindavo ir senios kartos išlikusius lietuvius komunistus, kurių Cicere buvo nemaža. Ir tie netrukus pradėjo jam rodyti pagarbą. Tiesa, jis kunigas, bet jis "netoks, kaip kiti kunigai". Ir kada vienas, jo užkalbintas drauge su kitais, nenorėjo su kunigu kalbėti, tai Krupavičius jam pasiūlė kalbėti su juo ne kaip su kunigu, o kaip su lietuviu. Nė vieno lietuvio, net ir paklydusio, jis neišsižadėjo.

Įvairių pažiūrų veikėjai, ypač atvykę iš kitur, jį dažnai aplankydavo. Tačiau vėliau, jo pajėgumui mažėjant, tokie apsilankymai retėjo. Ir jis jausdavosi vienišas, lyg ir visuomenės pamirštas. O per paskutiniuosius metus, jo sveikatai susilpnėjus ir padidėjus jį kankinantiems skausmams, jis nebe norėjo turėti daugelio lankytojų. Kentėdamas skausmus, jis geriau jautėsi tik artimųjų aplankytas.

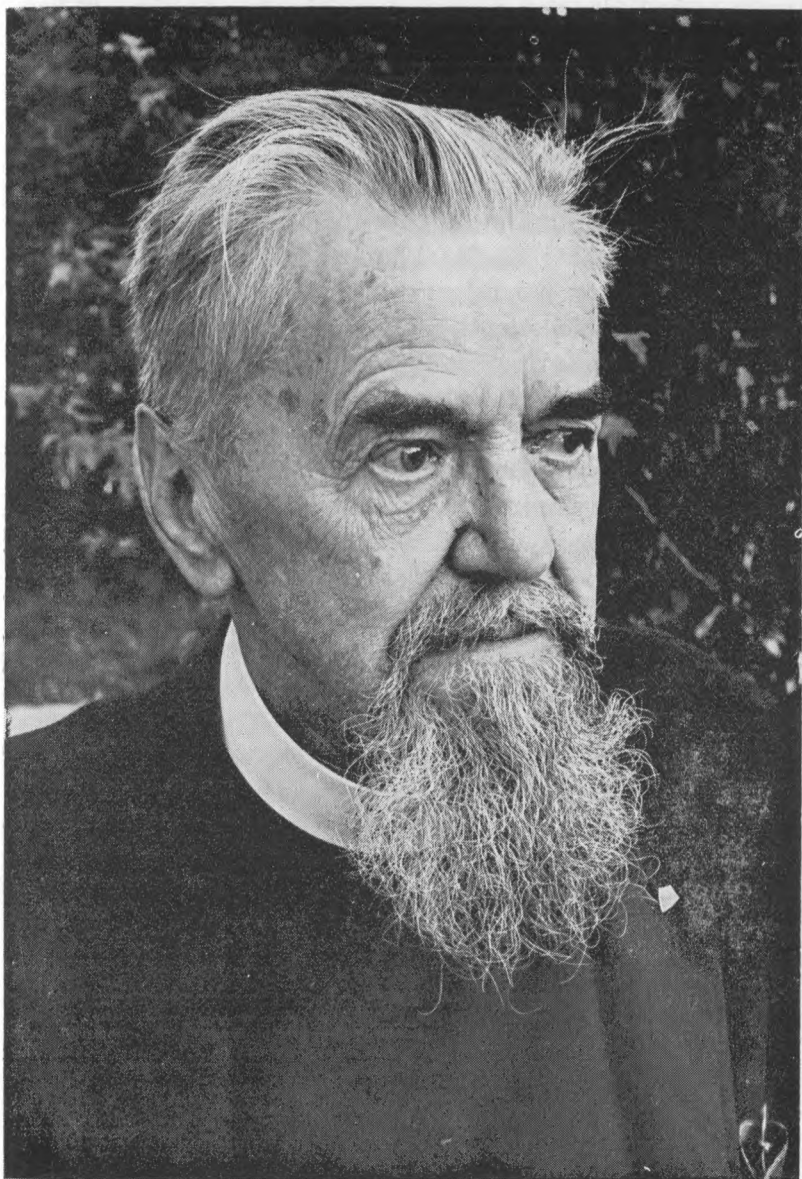
Bet ir tada jį traukė susitikimas su artimesniais žmonėmis, ir jis dar bandydavo lankytis kai kuriuose susirinkimuose, į kuriuos dar būdavo pakviestas, nors nevisur jis rado jo supratimą. Didžiausią artimumą jis rado lietuvių kariuomenės kūrėjų savanorių tarpe, su kuriais jį artino ne tik amžius, bet ir kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės prisiminimai. Jų kviečiamas jis bene vėliausiai dar lankėsi į jų susirinkimus, nes jam "kiekvienas savanoris buvo ir tebėra Lietuvos didvyrio vaizdas".

2. Laikėsi dvasinėmis jėgomis

Daugumos žmonių gyvybingumas priklauso nuo jų fizinės sveikatos bei organizmo pajėgumo. Silpnėjant žmogui fiziškai, paprastai menkėja ir jo energija. Tą dėsnį sugriovė Krupavičius, kuris fiziškai gal niekada nebuvo tvirtas, tačiau iki amžiaus pabaigos išliko pajėgus veikti daugiau savo valios ir charakterio jėgomis. Savo dvasinėmis jėgomis jis toli pralenkė savo fizinį pajėgumą.

Su sveikata, kaip žinome, jam nekaip sekėsi. Kaip matėme, nuo pat jaunystės jis daug kartų sirgo įvairiomis ligomis. Daug kartų, pertraukęs savo darbus, turėjo gydytis. Turėjo visą eilę operacijų, o vienos jų metu neteko didelės savo skilvio dalies. Vėlesniame amžiaus laikotarpyje jį beveik nuolat spaudė įvairūs negalavimai ir ligos.

Tos jo pergyventos ligos ir sunkumai, suprantama, vienai ar kitaip alino jo organizmą, kuris į amžiaus pabaigą

Prel. M. Krupavičius paskutiniais gyvenimo metais

turėjo pajusti daugiau ar mažiau aiškius jų pėdsakus. Tai gerai suprasdamas, jis žinojo, kad jo patirti sveikatos trūkumai gali pasikartoti su didele grėsme jo gyvenimui. Ir jis nė nesislėpdavo su mintimi, kad kurios nors ligos atveju "prakaulė", kaip jis vadindavo mirtį, gali netikėtai pasibelsti į jo ligų, kalinimo ir intensyvios veiklos nualinto gyvenimo duris. Ir tai jis laikė natūraliu dalyku: "pas visus ji ateis ir savo padarys". Jis realiai žiūrėjo, kaip jo amžius ir nueitas kelias yra jam sukrovęs jau nelengvą naštą ateičiai. Suprato, kad ta ateitis vis bus sunkėjanti, gal ir be šviesesnės prošvaistės.

Bet tokias mintis nustelbdavo jo gaivalingas veržlumas dirbti, jo turimi ateičiai planai ir jo susirūpinimas lietuvių išsivijos gyvenimu ir Lietuvos reikalais. Nepaisydamas visų savo ligų, jis vis dar dirbo. Nei sveikatos trūkumai, nei menkas maitinimasis per visą jo gyvenimą nepalaužė jo nepaprastos dvasinės energijos. Ir būdamas fiziškai silpnas, jis visada buvo labai tvirtas dvasiškai. Ir savo tautinę ideologiją jis grindė dvasinėmis jėgomis. Ir mūsų tautos ateitį jis rišo su tuo, kiek mes būsim dvasiškai stiprūs. "Kad mūsų dvasios niekas nenusmelktų", kartą jis išreiškė savo rūpestį, kalbėdamas savanoriams. Atrodė, kad ne organizmas palaikė jo dvasinę energiją trykštantį veiklumą, o jo dvasinės jėgos palaikė jo silpną organizmą.

Maža tegalėdamas valgyti, jis negalėjo normaliai maitintis, nes tik mažą valgykloje duodamų pietų dalį jis tegalėjo suvalgyti. Ir tie patys pietūs, pilnai nesunaudojami, pagal jo pajamas buvo jam perbrangūs. Maisto naudojo tik tiek, kiek jam atrodė būtina organizmui palaikyti. Maistu nesilepino. Užsisakydavo valgykloje stambesnę indą kruopų ar kopūstų sriubos ir ją dalimis pasišildydamas valgė kelias dienas, kuriais nors iš krautuvės parsineštais maisto produktais papildydamas. Toks jo maitinimasis buvo nereguliarus ir, atrodė, nepakankamas. Daug kas, taip maitindamasis, būtų neišlaikęs. Bet Krupavičius į tai nekreipė daug dėmesio. Jo dėmesio

sferoje vyravo įvairūs visuomeniškieji bei lietuviškieji reikalai. Nepaisydamas savo silpnos sveikatos, jis vis dar tikėjosi turėsiąs laiko savo užsimojimams įvykdyti. "Esu sudaręs darbų planą dešimčiai metų", juokavo jis dar prieš kokią dešimtį metų prieš savo mirtį viename jo pagerbime, "tik neturiu dangaus tų planų patvirtinimo". Savo senyvą amžių juokaudamas jis vadino brandžia jaunyste, tarsi tuo parodydamas, kad jis nepaiso savo gyvenimo išsisėmimo ir ateities grėsmės. "Mirtis yra žmogui bausmė; o bausmės turiu teisę nekęsti ir jai priešintis". Taigi jis ir nesilenkiąs prieš jos galybę.

Savo dešimtmečio planų Krupavičius neįvykdė. Ir ne dėl to, kad jam būtų pritrūkę energijos dirbti, o dėl negalėjimo to meto aplinkoje susitelkti prie kurių nors klausimų, užsidarant nuo visa kita. Artimai sekdamas lietuvių išėivių gyvenimą ir atitinkamų institucijų kultūrinę, visuomeninę ir politinę veiklą, jis negalėjo nuo to viso užsidaryti ir nebematyti jų klaidų ir išėivių lietuviško gyvenimo trūkumų, kurie jo nejaudintų ir į kuriuos jis turėjo vienaip ar kitaip reaguoti. Reaguodavo kur prieinama gyvu, tiesiu žodžiu ir laiškais ir straipsniais laikraščiuose, daugiausia "Drauge". Per paskutinį dešimtmetį, neskaitant tų dalykų, kuriuos jis išleido ar planavo ir ruošėsi išleisti atskirai, laikraščiuose buvo jo išspausdinta per devyniasdešimt straipsnių, kurių dalis tęsėsi per keletą, net iki devynių laikraščio numerių. To meto išspausdintų rašinių temos rodo, kad, apskritai gyvenimui ir senatvei mažinant jo veiklos bei interesų sferą, jo dvasinis pasaulis nesusiaurėjo. Netiesą rašė vienos organizacijos biuletenis dar 17 metų prieš jo mirtį, kad jis esąs taip sklerozės sunaikintas, kad jau nebegalįs blaiviai mąstyti. Į tą insinuaciją jis žiūrėjo kaip į priešingos politinės grupės politiniu tikslu jo apšaukimą išprotėjusiu. Iki paskutinių metų Krupavičius mąstė bei galvojo gana blaiviai; daug rašė, daug kur kalbėjo. Net ir paskutiniaisiais savo gyvenimo metais, kada jis buvo skausmingų ligų kankinamas, jis dar išspausdino porą

straipsnių, kurių vienas apie Joną XXIII ir Povilą VI buvo spausdinamas per penkis "Draugo" numerius.

Į savo padėtį senatvėje Krupavičius žiūrėjo gana realiai. Kas buvo neišvengiama, dėl to jis nesijaudino. Jis sąmoningai palaikė savyje optimistinę nuotaiką. Tai patvirtino ir jis savo 1967 metais rašytame laiške dr. Marijai Gylienei. Jis rašė, kad "giliai tikintis katalikas visada yra optimistas, giedrios nuotaikos, linksmo nusiteikimo. Visi šventieji buvo linksmo būdo žmonės". Kitame laiške jis jai patarė sunkias nuotaikas šalinti juokavimu: "Juokas sušvelnina sielos sunkumus. Juoktis galima ir pro ašaras". Ir jis pats juokavimo taktiką pasirinkęs sąmoningai, ją pasisavindamas tik per ilgesnį laiką savo valingomis pastangomis.

Vėlesniais metais jis matė, kad jo sveikata kito ta kryptimi, kad kalbant apie tolimesnę ateitį, jau nebuvo lengva juokauti. Į tai jis žiūrėjo labai rimtai ir darė viską, kas, jo supratimu, galėjo jam pagelbėti. Savijautai kiek pablogėjus, jis dažnai kreipdavosi į gydytojus, gydėsi pas įvairių ligų specialistus ir žinojo savo diagnozes. Jame buvo rastos net trys širdies ligos, reikalaujančios labai rimtos sveikatos priežiūros. Bet, pats vienas gyvendamas, jis neturėjo tam reikalui sąlygų, o ligoninių nemėgo. Jis tikėjo gydytojams, bet turėjo ir pats savo pažiūrą apie savo sveikatos padėtį. Keletą kartų jam teko atsigulti trumpam laikui ligoninėn gydytis ar specialistų priežiūroje patikrinti savo sveikatą. Jis laikė naudinga įvairiais laikotarpiais kreiptis į įvairius gydytojus. Sveikatos reikalais daug jam patarė, padėjo, kai kuriais laikotarpiais tiesiog jį globojo ir jį dažnai lankė, nors jo ir negydydama, bet jo didelį pasitikėjimą įgijusi dr. Aldona Rugienė, kartais dr. J. Adomavičiaus padedama. Jie atveždavo jam vaistų bei vitaminų ir atlikdavo įvairius mediciniskus patarnavimus. Dr. Adomavičius Krupavičių laikė nepaprastu, retu, daug Lietuvai nusipelnusiu žmogum ir juo rūpinosi. Krupavičius taip

pat labai vertino Adomavičių, kaip idealistą ir pasiaukojusį lietuvį, nors jie vienas kitam pasakydavo ir statesnių žodžių.

Priešpaskutiniaisiais metais širdies veikimui palaikyti bei reguliuoti Krupavičiui po oda buvo pritaikytas atitinkamas įtisas. Bet dėl atsiradusio puliavimo teko jį perkelti į kitą vietą; ir čia nepavykus, teko operaciją dar pakartoti. Taip jam teko dėl to reikalo pergyventi tris skausmingas operacijas. Bet širdies veikimas tuo būdu buvo sureguliuotas. Tas įtisas gerai veikė iki jo mirties.

Gydymui daug nepadedant, kartais jis kiek skeptiškai pažiūrėdavo ir į vaistus ir ypač į jam nustatomas dietas. Tada jis prisimindavo kai kurių jį užsienyje gydytųjų gydytojų patarimus valgyti tai, ką jis labiausiai mėgsta. Bet ir tokių dalykų, kuriuos jis kitados mėgo ir kuriuos dar galėjo valgyti, buvo nedaug. Jo "meniu" labai susiaurėjo. Kasdieną tie patys valgiai ligoniui įgrįsdavo, ir jis nė jų nebenorėdavo. Juo toliau, juo mažiau ką begalėjo valgyti. Be to, kitados per operaciją labai sumažintas skilvis neleido jam pakankamai pavalyti. Jo organizmui nuolat trūko maisto. Kartais ir gydytojai konstatuodavo, kad jis yra nusilpęs ne tiek dėl ligų, kiek dėl neprivalgymo. Taip greta vienokių ar kitokių ligų jo organizmą silpnino ir maisto trūkumas. Tačiau, būdamas griežtai nusistatęs neišnaudoti kitų, niekam neleisdavo atnešti jam maisto ir atnešto nepriimdavo. Nesutiko priimti jokios pagalbos iš šalies ir apie tai nė kalbėti neleisdavo. Jis nenorėjo niekam būti skolingas, net ir sirgdamas. Net ir jį pas gydytoją nuvežusiems savo idėjos draugams jis laikė savo pareiga atsilyginti, juos pavaišinant pietumis lietuvių restorane.

Sveikatai silpnėjant, jis mažiau bepajėgė apsirūpinti maistu ir susitvarkyti savo bute. Jis daug ką prašė surasti moterį pietums paruošti ir butui aptvarkyti. Bet, kada tokia moteris nenorėdavo iš jo imti atlyginimo ar nesuprasdavo jo pajuokavimo, jie išsiskirdavo. Pagaliau buvo prikalbinta buvu-

si stambaus ūkio šeimininkė Ks. Maknavičienė, kuri su tikru įsijautimu bei pasiaukojimu jam patarnavo iki mirties.

Organizmui silpnėjant, atrodė, kad jis visame kūne kenčia skausmus. Paskutiniaisiais mėnesiais Krupavičius tik labai išlėto galėjo atsistoti, atsigulti ar atsistoti. Po kambarius jis galėjo vaikščioti, tik atsiremdamas stalų, kėdžių ar sienų ir dar lazdele pasiramsčiuodamas. Buvo atsitikimų, kad, jam einant per kambarį, kojos nebeišlaikė. Skausmus jis jautė atsėsdamas ar atsistodamas. Bet ir čia pasiūlytos pagalbos nepriimdavo, sakydamas, kad kiekvienas prie jo prisilietimas jam sukelia skausmus. Bet lovoje vis tiek ištiesai negulėdavo. Kam nors atėjus, jis kildavo iš lovos ir eidavo prie stalo kalbėtis, net pasiūlydamas pavaišinti.

Tokia užsitęsusi padėtis atrodė pavojinga. Atrodė, kad jis laikosi jau ne savo fiziniu pajėgumu, o nepalaužiamos valios jėga. Primintas apie jo organizmo išsisėmimą, kartą jis atsakė: "Aš nežiūriu, ką sako biologija, o ką sako teologija".

3. Artėjimas į amžinybę

Vyskupas V. Brizgys buvo Krupavičiui siūles išrūpinti jam pas tėvus marijonus ar seseris kazimierietes kambarį, maistą ir visokeriopą pagalbą, bet jis nesutiko keltis kitur iš savo buto. Kaip žinojom, jis vis dar turėjo planą tvarkyti savo rankraščius ir, matyti, dar tikėjosi galėsiąs kiek pasveikęs aptvarkyti savo minties palikimą. Kada nuolatinis jo lankytojas, kartą radęs jį sunkiau susirgusį, pasiūlė arba jam keltis pas jį, kol pasveiks, arba jis pats pasisiūlė atsikelti pas Krupavičių, tai jis nesutiko: dar nesą tokio reikalo.

Per paskutiniuosius metus Krupavičius jautėsi priartėjęs prie amžnybės slenksčio. Kartais rezignuodamas ir padėjuodavo, kodėl jis vis dar negali numirti ir turi taip skaudžiai kentėti.

Jo nusiteikimą mirties atžvilgiu gali parodyti ir toks nedramatizuotas epizodas. Kartą, dar vasarą, jis važiavo namo iš apsilankymo pas gydytoją susimąstęs ir atrodė labai išvargęs. Tai buvo suprantama, nes diena buvo tikrai karšta ir tvanki. Jis nieko daugiau nekalbėjo ir atsisveikindamas. Kitą dieną lyg ir su priekaištu prisiminė: "Tu neklausi, ką man vakar daktaras sakė. Aš jo paklausiau, ar man verta dar pirkti naują drabužių eilutę (jo dėvima buvo jau visai sudėvėta). Jis man atsakė, kad jau nebeverta ir kad laikrodis jau muša mano valandą. Bet mirties aš nebijau. Aš jos laukiu. Ji yra mano išsivadavimas iš šio pasaulio kančių".

Daug kas būtų pavydėjęs jam to ramumo, su kuriuo tie žodžiai buvo pasakyti. Į mirtį jis žiūrėjo kaip į išsivadavimą iš kančių, bet savo kančiomis nesiskundė. Jo gilus tikėjimas leido jam suprasti savo kančių prasmę. Į savo kančias ir artėjančią mirtį jis žiūrėjo kaip į nuo Apvaizdos valios pareinančius įvykius ir juos ramiai priėmė. Kol galėjo pastovėti, jis savo kambaryje laikė šv. mišias. Vėliau ir to jis nebegalėjo, nes neturėjo leidimo jas laikyti sėdėdamas. Tada, jam patarnaudamas, kunigas A. Vilkaitis kasdieną atnešdavo šv. komuniką iš parapijos bažnyčios.

Kiek buvo galima suprasti jo savijautą, jame vis dar vyravo ne artimos mirties perspektyva, o veikėjo prigimtis. Jo pergyvenimus drumstė ne artėjančios mirties problema, o padėtis, kad jis pasidarė visiškai bejėgis kam nors veikti, niekam nebenaudingas, kad iš jo belikę "tik skarmalai".

Ir tokioje padėtyje jo savarankiškumas išliko nepaveiktas, jo asmenybė nepalaužta. Jo pagrindiniai psichologiniai politiko bruožai atrodė net labiau išryškėję. Iki paskutinių savaičių jis nesiliovė domėjęsis politiniais įvykiais, ypač lietuvių politiniu ir kultūriniu veiklumu. Jis vis nepasidavė ligai: kol tik galėjo pakilti, jis pastoviai lovoje negulėjo, o kėlėsi ir tvarkė savo reikalus, pavesdamas pas jį ateinantiems Petručiui Spetylai, Maknavičienei ir kitiems atlikti tą ar kitą reikalą ir

nurodydamas, kaip tai atlikti. Kada jis kasdien fiziškai silpnėjo, jo valia nesilpnėjo. Jo apsisprendimai savo paties atžvilgiu ir kitiems duodami nurodymai buvo griežti ir be nuolaidų. Net ir tada, kada jis nebepajėgė nė lovoje apsiversti, jis vis dar įsakinėjo ir reikalavo viską tiksliai pagal jo nurodymus padaryti bei įvykdyti.

Jo sveikatai silpnėjant, vyskupas V. Brizgys ir Krupavičiui didesnę įtaką turėjusi dr. A. Rugienė bandė jį prikalbinti važiuoti į ligoninę. Atsisakė motyvuodamas, norįs būti nepriklausomas ir savarankiškai tvarkytis. O kitą kartą išsitarė, kad jis norįs savo bute numirti.

Fizinis silpnėjimas per paskutines dvi savaites pradėjo daryti įtaką jo sąmonės procesui. Gęstančiame gyvenime jo pasąmonės lobynas pradėjo perseveracijomis įsiterpti į jo sąmoningus pergyvenimus. Jis tai suprato ir tai vadino vizijomis. Su kuo kalbėdamas, jis buvo nuoseklus ir logiškas. Bet, likęs vienas, jis lyg užsnūdęs, pradėdavo kalbėti apie ką nesamą. O paskutinę naktį, prieš jį išvežant į ligoninę, jo sąmoninga kalba nuolat keitėsi, su iš pasąmonės besiveržiančiais praeities veiklos prisiminimais, atsimenamais jam komunistų grasinimais ir kitokiais nebesukontroliuojamais vaidiniais.

Jam palaipsniui silpnėjant, nebebuvo galima išvengti įspūdžio, kad jo gyvenimas gali bet kuriuo metu sustoti. Vieno kito iš jam artimesnių buvo nusistatyta prie jo budėti per naktį. Bet jis su tuo nesutiko ir reikalavo iš budinčio vakare eiti namo. Net ir priešpaskutinę naktį namie jis, atsikėlęs iš lovos, taip griežtai ir taip susijaudinęs reikalavo palikti jį vieną, kad to jo noro nepaisymas pasidarė jo atžvilgiu pavojingesnis už jo vieno palikimą per naktį. Protestuodamas prieš jo reikalavimo nepaisymą, jis prikišo: "Tu nori pamatyti mane mirštantį. Aš mokėsiu ir be tavęs numirti".

Kitą dieną vėl buvo silpnėjęs, tačiau į ligoninę važiuoti atsisakė, kaip ir anksčiau. Kadangi jo priežiūra ir aptarnavimas jo bute pasidarė nebeįmanomas, dr. A. Rugienės patvar-

kymu ir Antano Repšio rūpesčiu jis buvo 1970 m. lapkričio 28 dieną perkeltas į Loreto ligoninę. Ten, sumažinus jo skausmus, jis atrodė sąmoningesnis. Po dienos kitos, besikalbėdamas su lankytojais, jis bandė vėl juokauti. Tačiau jis jau nieko nevalgė, nepriėmė vaistų, buvo silpnas ir nevisada pilnos sąmonės. Dr. P. Kisieliaus ir slaugių priežiūra sumažino jam skausmus. Tačiau tai negalėjo sulaikyti tolimesnio jo organizmo laipsniško nykimo. Taip jo gyvybė toje ligoninėje užgėso, joje jam išbuvus septynias dienas, būtent, gruodžio 4 dieną 3 val. 50 min. po pietų.

Dr. Kisielius jo mirties priežastį nustatė tokiais mediciniškais terminais: Uremia ir chronic pyelonephritis (Arteriosclerotic heart disease, Generalized Arteriosclerosis).

4. Į amžino poilsio vietą

Krupavičiaus laidojimu rūpinosi vyskupas V. Brizgys, Antanas Repšys, tėvas V. Bagdanavičius ir kai kurie kiti jo artimieji. Jis buvo pagal jo testamentą išreikštą valią pašarvotas koplyčioje ir palaidotas šv. Kazimiero kapinėse kunigams skirtoje vietoje. Tuo metu Čikagoje posėdžiavo Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto seimas, į kurį buvo pakviestas ir Krupavičius, kuris anksčiau, nors ir sirgdamas, ruošėsi jame dalyvauti. VLIKO posėdžių metu buvo sužinota apie jo mirtį. Baigę posėdžius, jo atstovai gruodžio 6 dieną nuvyko į koplyčią su juo atsisveikinti. Atsisveikinimo žodį pasakė VLIKO pirmininkas dr. J. Valiūnas, Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas St. Barzdukas ir Lietuvių krikščionių demokratų sąjungos Centro komiteto pirmininkas A. J. Kasulaitis. Gruodžio 6, 7 ir 8 dienomis žmonės ėjo į koplyčią atsisveikinti su tuo didžiu vyru. Gruodžio 8-tos dienos vakare įvyko organizacijų atsisveikinimas. Jaunimo organizacijos dalyvavo su savo vėliavomis. Atsisveikinimo žodžius pa-

sakė įvairių organizacijų, politinių grupių, įvairių įstaigų ir redakcijų vardu, iš viso 29 asmenys. Po atsisveikinimo, procesijai vadovaujant vyskupui V. Brizgiui, a. a. prelato Mykolo Krupavičiaus palaikai buvo perkelti į šv. Antano parapijos bažnyčią.

Kitą dieną po gedulingų pamaldų, kaip velionis savo testamente buvo pareiškęs savo valią, karstas su jo palaikais be gėlių, tik apdengtas lietuviška vėliava, buvo nulydėtas į šv. Kazimiero kapines ir pagal velionio pageidavimą buvo palaidotas pagal lietuvių tradicijas, nenaudojant laidojimo apeigoms koplyčios, o karstą nulydint tiesiog prie duobės su lietuviškomis laidojimo maldomis.

Prelatą M. Krupavičių palaidojus, kaip vienas kalbėtojų savo atsisveikinime pasakė, lietuvių tauta liko biednesnė: ji neteko tokio idealisto, tokio masto kovotojo dėl Lietuvos ir apskritai tokio žmogaus, koks buvo Krupavičius. Ir dabar niekas nežino, ar yra kas jį atstotų.

5. Mykolo Krupavičiaus testamentas

Savo paskutinės valios pareiškimė, surašytame 1968 metų spalio 1 dieną, Krupavičius tarp kitų dalykų nurodė:

“Prie karsto turi būti tik kryžius ir lietuviškoji trispalvė vėliava. Nei pamoksle, nei kalbose mano asmens neliesti. Pamokslininkas ir kalbėtojai teprimena lietuviškai visuomenei tuos idealus, kuriems visą gyvenimą tarnavau ir skelbiau kiekviena proga: laisva, nepriklausoma Lietuva, nenuilstama ir nenutraukiama kova dėl jos išlaisvinimo; rėmimas tų institucijų darbu ir finansais, kurios vadovauja tam laisviniui — VLIKą ir ALTą; išlaikyti lietuvių kultūrą ir lietuvių kalbos meilę; išauklėti lietuviškąjį jaunimą taip, kad sugebėtų ir norėtų tęsti kovą dėl Lietuvos laisvės ir lietuviybės išlaikymo lietuviškoje išeivijoje. To nori ir reikalauja ne tik

tėvynė, bet ir Dievas. Katalikuose palaikyti gyvą tikėjimą, nes jis yra stiprus akstinas palaikyti gyvam patriotizmui.

... Ant pastatyto prie kapo kryžiaus turėtų būti toks sakinys: Lietuvai, tebūnie tau pirmaisiais tėvas ir motina, bet virš jų tebūnie Tau Tavo tėvynė Lietuva. Tie žodžiai yra švento Augustino. Mano prijungti prie jų tik žodžiai "Lietuvi" ir "Lietuva".

Kiekvienose šv. mišiose prašiau Dievą laisvės ir pasilikti lietuviams tvirtais, ištvėringais ir kovingais patriotais, o katalikams — katalikais. To maldausiu Dievą ir toj vietoj, kurią man paskirs dangiškasis Teisėjas. Ypatingai karštai maldausiu Dievą, kad Jis padėtų išaugti jaunimui sąžiningais ir kovingais lietuviais patriotais.

Mano akis ir krūtinę prašau užpilti lietuviškąja žemele, kurią esu gavęs iš savo tėvynės Lietuvos.

Visų lietuvių prašau maldos už mano sielą. Jei kas mano laidotuvių proga skirtų kokią auką, prašau skirti Lietuvių fondui ar Lietuvių bendruomenės kultūros fondui pirmiau mišioms lietuviškais klausimais mokslinėms knygoms leisti".

KRUPAVIČIAUS VEIKLOS VERSMĖS

I. DIEVO, ŽMONIŲ IR SAVO KRAŠTO MEILĖ

KRUPAVIČIAUS VEIKLOJE

Susipažindami su Krupavičiaus gyvenimu ir jo atliktais darbais bei veikla, matėme jį buvus aštraus proto, labai gyvos orientacijos, didelio ryžto ir didelės energijos veikėją. Smulčiau analizuodami jo veiklą, galėtume išvesti bei priskaičiuoti dar visą eilę jam būdingų ir jo veikloje atsispindinčių psichologiškai pagrįstą ypatybių. Bet jo veiklą pagrįsti vien tik jam būdingomis psichinėmis ypatybėmis būtų per siaura. Jam supracasti reikalinga susipažinti su jo veiklos dvasiniais pagrindais ir su tomis idėjomis, kuriomis buvo pagrįsti jo siekimai ir veikimas ir iš kurių kilo jo veiklos dinamizmas.

Analizuodami Krupavičiaus veiklos kryptis ir tas potencines jėgas, kurios sudarė jo dinamizmo pagrindą, atpažįstame jame slypinčias ir jo veikimą skatinusias didelę žmonių meilę, savo krašto meilę ir Dievo meilę. Žmonių meilė ir jų gerovės siekimas nuvedė jį į idealistinę visuomeninę veiklą ir padarė jį visuomenininku — veikėju. Mylėdamas savo kraštą ir savo tautą, jis pasidarė patriotu politiku. Dievo meilė su jo giliu tikėjimu darė jį politiką krikščionį, siekiantį tiek privatų, tiek ir viešąjį gyvenimą pagrįsti krikščioniškųjų idealų įgyvendinimu.

Krupavičiuje visos kalbamos sritys — visuomeninis, politinis ir religinis veikimas yra neišskiriamai susiję, beveik susilieja. Ką jis savo veikloje darė, darė tai ir kaip dinamiškai veiklus lietuvis, ir kaip visuomenininkas veikėjas, ir kaip visuomenninkas politikas, ir kaip visuomenininkas kunigas. Jame tie darbų bei veiklos barai nesiskyrė ir kits kitam neprieštaravo. Mes jame juos išskiriame, tik metodiškai jo darbus nagrinėdami ir norėdami geriau suprasti jo asmenybės atsišakojimus ir kartu norėdami aiškiau nustatyti, kokie jo linkimai ir kokios idėjos gaivino jo veiklą per visą jo ilgą gyvenimą.

Kalbamų tikslų siekiant, gal teisingiausia jį nagrinėti atskirai kaip visuomenės veikėją, kaip politiką ir kaip dvasininką. O prieš tai dar reikia atskirai panagrinėti pagrindinį jo veiklos judintoją — jo savo krašto bei jo žmonių meilę. Taip jo veiklos nagrinėjimą tenka paskirstyti į skyrius, svarstantčius Krupavičių 1. kaip lietuvi patriotą, 2. kaip visuomenės veikėją, 3. kaip politiką ir 4. kaip dvasininką.

Prie Krupavičiaus veiklą lengvinančių ir tam tikra prasme įgalinančių aplinkybių priklauso jo iškalbingumas ir sugebėjimas rašyti. Tuos abu atvejus dar tenka įvertinti skyrium, būtent 1. Krupavičių kaip kalbėtoją ir 2. Krupavičių kaip rašytoją.

II. PAMILO TĖVYNĖ LIETUVĄ

Šiais laikais nelengva kalbėti apie kieno nors patriotizmą. Lietuvoje neretai girdėdavome, kartais ir išsivijoje girdime nemaža žodinio patriotizmo — žodžių be gilesnio turinio, kur reklamuojamasi dorybe, nepagrįsta darbais. Norint išvengti dažnai pasitaikančio tėvynės meilės banalinimo, reikia ją jungti su žmogaus gyvenimu bei jo praktine veikla — jo veikloje atpažinti patriotinius motyvus.

Svarstydami Krupavičiaus patriotizmą, kaip vieną jo asmenybės atžvilgi, skirsime tris temas: 1. Patriotizmas kaip neišskiriama Krupavičiaus asmenybės dalis, 2. Krupavičius — tėvynės meilės apaštalas ir 3. Krupavičius — tėvynės meilės ideologas.

1. Patriotizmo vaidmuo Krupavičiaus asmenybėje

Ką apie Krupavičių bekalbėtume, visada susidursime su Lietuvos arba lietuviškais reikalais. Visas jo gyvenimas buvo susijęs su kuriais nors bendrai lietuviškais dalykais. Visa, ką jis veikė ar darė, kur apie ką kalbėjo ar rašė, visur matomas jo didelis jautrumas lietuvių tautą bei tėvynę liečiantiems dalykams — jo nuolatinis užsiangažavimas lietuviškiems reikalams. Lietuviški reikalai plačia prasme buvo jo asmenybės dalis, atsispindinti jo dideliu savo krašto vertinimu, prie jo prisirišimu, jo meile. Savo darbų plane jis buvo numatęs parašyti atskirą knygą apie tėvynės meilę. Amžius ir jo silpna sveikata neleido jam to plano įgyvendinti. Bet iš dalies jis tai įvykdė, parašydamas “Lietuviškąją išėiviją”.

Psichologiškai meilė yra subjektyvus mylimame objekte aukščiausios vertybės įžvelgimas. Tuo būdu mylimas objektas pasidaro visų vertingiausias, brangiausias. Jam siekiama tik gero ir jam aukojamasi. Iš Krupavičiaus veiklos atrodo, kad jam labiausiai vertinamas objektas buvo Lietuva, arba, kaip jis emociškai išsireikšdavo, Lietuvėlė.

Apskritai tėvynės meilė yra daugiau intelektualinė meilė, kylanti daugiausia iš trijų šaltinių: iš emocinio suaugimo su savo kraštu, iš tautinio solidarumo pajutimo ir iš tautinės individualybės vertinimo. Krupavičiaus santykiuose su savo kraštu būdingi visi trys kalbami tėvynės meilės atžvilgiai: ir didelis su Lietuva, ypač su Dzūkija, suaugimas ir artimumas

broliui lietuviui ir tautos charakterio su viskuo kas lietuviška gynimas bei saugojimas.

Krupavičiaus stiprus intelektas įgalino jį iš karto įžiūrėti savo tautos vertingumą ir apsispręsti tėvynės Lietuvos atžvilgiu, o jo taip pat stiprus jausmas padėjo jam įsijausti į lietuvių tautos dvasią ir pajusti jos vertę. Jo tėvynės meilė išugdė ir gaivino jo didelis suaugimas su savo kraštu, su broliais lietuviais ir su viskuo kas lietuviška.

Antras Krupavičiaus santykių su savo kraštu bruožas yra jo stiprus atsakomybės dėl savo krašto jautimas. Dėl visko, kas lietė Lietuvą ir lietuvybę, jis jautėsi esąs atsakingas ir į tuos dalykus jis negalėjo neįsikišti. Labai jis nemėgo žmonių nuošaliai pasiliekančių ir nereaguojančių, kada Lietuvai yra kenkiama ar žalojama lietuvybė. Jis negalėjo neveikti, kai bent kur buvo galima kas nors padaryti Lietuvos laisvini- mo reikalu. Tokiais atvejais neveiklumą jis laikė nusikaltimu Lietuvai. Jis reagavo ne tik dėl Lietuvai nepalankių įvykių, bet ir dėl kur nors jo išgirsto kieno nors netaisyklingai iš- tarto lietuviško žodžio, kuriuo žalojamas lietuviškumas. Jis jautėsi atsakingas net ir už savo bendradarbių silpnybes ir reaguodavo, matydamas, kad jų laikas, energija ar veikimas nėra panaudojami gelbėti kenčiančiai Lietuvai.

Krupavičiaus tėvynės meilės užuomazgos reiktų ieškoti jau jo vaikystėje — jo tėvų šeimoje, jo lietuvių patrioto mokytojo įtakoje, jo skaitytoje ir platintoje draudžiamoje spaudoje ir apylinkės susipratusių lietuvių įtakose, kurios kūrė b eiugdė jame lietuvišką ir priešrusišką nusistatymą. Veiverių mokytojų seminarijoje jo tėvynės meilė, kaip matė- me, buvo ir stiprinama ir grudinama. Ji buvo skatinama bei kurstoma lietuvių kalbos mokytojų, slaptosios spaudos ir drau- gų, o ji buvo grūdinama Lietuvai rusinti atsiųstų seminarijos mokytojų ir policijos persekiojimų. Jis ten brendo ne tik vei- kėjas, bet ir kovotojas dėl lietuvybės.

Būdamas mokytoju, jis už kaimo žmonių švietimą buvo rusų valdžios persekiojamas ir neteko mokytojo vietos. O tai jam ir darė Lietuvą brangią. Jo ir pašaukimą į kunigus nulėmė patriotinis motyvas — nusistatymas nesitraukti iš Lietuvos. Dėl savo lietuviškos veiklos jis vos išsilaikė kunigų seminarijoje.

Daugelyje Lietuvos vietų buvęs ir atostogų metu nemaža keliavęs, Krupavičius pažino Lietuvą, gėrėjosi jos gamtos grožiu, su ja giliai susigyveno ir pasiryžo jai dirbti. Tik Lietuva jam buvo ne vien graži svajonė — ne vien išsvajota tėvų žemė ir praeities didvyrių kraštas, bet ir uždavinys, kurį reikia įvykdyti: kraštas, kurį reikia prikelti, išlaisvinti, atkurti. Tam dideliame uždaviniui jis ruošėsi ir, baigęs mokslus, jo ėmėsi. Susidūręs su tautiniais ar visuomeniniais uždaviniais, jis nelaukė, kol kiti pradės ir ką nors padarys, kad tik tada teprisidėtų. Jis visada buvo pilnas iniciatyvos ir ėmėsi tautinio darbo, kur tik jis buvo reikalingas. Lietuviškame darbe jis visada buvo pirmose eilėse.

Visą amžių Krupavičius dirbo Lietuvai, tik ligų ar pašalinės prievartos tepertraukiamas. Dirbo su visa savo energija. Pagrindiniai jo darbai buvo skirti Lietuvai — jai žadinti, jos nepriklausomybei atkurti, jos gyvenimui atstatyti, jos valdymuisi tvarkyti, jos žmonių gerovei kelti, jos žmonėms religiška aptarnauti, jos laisvinimo darbui vadovauti, lietuvybei išseivijoje apsaugoti. Tų jo darbų negalima kitaip išaiškinti, kaip pasiaukojimu tautai, savo žmonėms, savo tėvynei Lietuvai. Jis mokėjo jai aukotis kaip savimi nesirūpinęs politikas idealistas. Bet ir būdamas idealistas, jis matė, ko Lietuvai realiai reikia, ir dirbo jai kaip realistas: vadovavo pagrindinių įstatymų parūpinimui, aprūpino žmones žeme, kėlė žemės ūkio kultūrą ir iki mirties ėmėsi tų žygių bei darbų, kurių tik realus gyvenimas pareikalavo. Apskritai jo darbų pagrindinis motyvas — lietuvių tautos ir žmonių gerovė. Mylėjo jis Lietuvą ir jai aukojosi; mylėjo jis lietuvius ir dirbo, rūpin-

damasis jų gerove. Tėvas V. Bagdanavičius jo santykius su žmonėmis taip aptarė: „Krupavičius mylėjo žmones. Ir ši meilė vertė jį kovoti sunkias kovas. Jis nesivaržė įsigyti priešų dėl tos meilės“. Dirbdamas dėl Lietuvos, jis pakėlė daug vargo ir nekartą nukentėjo. Rūpindamasis visais lietuviais, jis nevisada buvo jų suprastas. Jis kiekvieną lietuvių vertino kaip savo tautietį, net ir paklydusio nepasmerkė, o ieškojo jame žmogaus lietuvių, tikslu jį gražinti Lietuvai ir lietuviškai bendruomenei. „Man ir vagis lietuvis yra brangesnis už nelietuvių“, kartą jis išsitarė. Paklydusį lietuvių jis norėjo susigražinti, nes jis vis tiek lietuvis.

Toje šviesoje reikia suprasti bei vertinti ir jo pastangas pateisinti paklydusią poetę Salomėją Nerį-Bačinskaitę. Surinkęs iš jos artimiausių giminių ir kitų, kas tik ką apie ją žinojo, ir sujungęs su plačiai pasklidusiais pasakojimais apie jos paskutines dienas ir atsivertimą prieš mirtį, jis priėjo išvadą, kad Salomėja Neris, anksčiau savo poezija pasitarnavusi komunistams, prieš mirtį atsivertė — nusigręžė nuo bolševizmo ir taip grįžo Lietuvai. Krupavičiui nebuvo didesnio priešų už bolševizmą, du kartu pasmerkusį jį mirti. Ir nieko okupuotoje Lietuvoje taip nepuola ir nesmerkia, kaip Krupavičių. Jam pasmerkti net ir knygų išleido. Bet Krupavičiui brangus kiekvienas lietuvis, nors jis būtų pasitarnavęs ir jo didžiausiam priešui. Meilės lietuviui vedamas, ir surinkęs nemaža jo prileidimui palankių pasakojimų, jis bandė bolševikų rankose mirusią poetę rehabilituoti. Tačiau ir išėivijoje ir okupuotoje Lietuvoje tas jo bandymas buvo pikta sukritikuotas: išėiviai lietuviai jau negalėjo jai atleisti ir nebandė jos „susigražinti“, o sukomunistėję lietuviai jau nenorėjo jos Lietuvai „atiduoti“.

2. Patriotizmo apaštalas

Nepriklausomos Lietuvos mokykloje jaunimas buvo auklėjamas tautinėje patriotinėje dvasioje, ir atrodė, kad Lietu-

voje išaugusi karta buvo tikrai patriotiška. Bolševikų ir vokiečių okupacijų metu lietuviškas jaunimas pasirodė tuo atžvilgiu pakankamai tvirtas: tik išimtyms tepasidavė suviliojamos ir nuklydo į šalį. Tačiau tremtyje, gyvendami benamių dalia, jie jau mažiau teparodė atsparumo. Tremtyje augantieji jaunieji lietuviai jau nebegavo tokių tvirtų auklėjimo pagrindų, kaip Lietuvoje. Labai nepalankioje aplinkoje ir gyvenant tarp kitataučių, labai sumžėjo mokytojų autoritetas ir jų auklėjimo pastangų įtikinamumas, sunkiau prigijo lietuviškas mąstymas. Augo naujas jaunimas, kuris jau mažai teprisiminė Lietuvą ir nebuvo natūraliai su ja suaugęs; jo ir savo krašto meilė jau nebuvo natūraliai išaugusi, o daugiau įgyta auklėjimo keliu. Ji nebebuvo labai tvirta.

Išvykus tremtiniams iš Vokietijos į kitus kraštus, jų grįžimo į Lietuvą viltys ėmė svyruoti. Juo toliau, juo labiau jos menkėjo. Jų vaikai lankė vietos mokyklas su jų gyvenamo krašto kalba, ir juose buvo skiepijamas prisirišimas prie to krašto. Dėl vaikų mokymosi vietos mokyklose ir jų tėvų susirūpinimo materialškai gerai įsikurti lietuviams iševiams grėsė nutautimas. Mokykliniame jaunime jis jau buvo prasi-dėjęs.

Susidurdamas su kliūtimis, organizuojant Pasaulio lietuvių bendruomenę, Krupavičius pamatė, kaip pastoviai menkėja prisirišimas prie savo gimtojo krašto ir kaip jie, pastoviai įsikurdami juos priėmusiuose kraštuose, nebesidomi nė vieningu visų lietuvių susiorganizavimu iševijoje. Tada jis pamatė, koks didelis iševiams gresia greito nutautimo pavojus. Kaip jis tuo klausimu rašė, Lietuvoje buvo galima manyti, kad lietuvių patriotizmas tvirtas, kaip jokios audros nepajudinamas mūras. Tačiau iševijoje — “Lietuvio tėvynės meilė, išvykus iš savo tėvynės, pasirodė ne mūras, bet siūbuojanti nendrė, dulkė, kurią lengvai nupūtė svetimo krašto vėjelis”.¹

1 M. Krupavičius, Lietuviškoji iševija, 126-27 p.

Greta Lietuvos laisvinimo darbo jis turėjo tikrai susirūpinti lietuvių palaikymu ir išėivių tėvynės meilės atgaivinimu. Susipažinęs su išėivių jaunimo tarpe prasidėjusiu nutautimu, jis pamatė, kad ir su lietuvių išėivių lietuviybės nebranginimu bei linkimu nutausti reikės kovoti panašiai, kaip ir dėl Lietuvos išlaisvinimo, nors ir nenumatant vieną ar kitą kovą baigti greitu laimėjimu. "Kiekviena kova turi galą. Bet moralinė kova galo neturi",¹ rašė jis suprasdamas, kad nutautimas yra moralinis blogis. Su tuo blogiu kovoti — reikia išėiviuose atgaivinti tėvynės meilę. Ir jis ėmėsi karštai apaštalausti tėvynės meilei, ją gaivinti, kur ji buvo gal jau apsilpusi. Kiek tik jam buvo prieinama, visokiomis progomis jis sakė kalbas, barė išėivius dėl jų patriotizmo sumenkėjimo. Tik Krupavičiaus tėvynės meilės žadinimo metodas buvo kitoks, negu Maironio, kitoks, negu vartojamas lituanistinėse mokyklose. Jo patriotizmui žadinti kelias yra pareigos kelias: kiekvienam lietuviui mylėti savo tėvynę ir dėl jos kovoti yra švenčiausia pareiga. Apaštalaudamas tėvynės meilei, Krupavičius kiekvienam ją priminė kaip pareigą, kurios niekas negali aplenksti, sunkiai nenusikalsdamas. Ir apsigyvendami kituose kraštuose, lietuviai negali būti laisvi nuo tos pareigos. Jos neatlikimas yra moralinis blogis. Visi lietuviai turi tik vieną tėvynę Lietuvą. Jų gyvenamas kraštas jiems nėra tėvynė, o tik laikinė pastogė. Tad ir gyvendama kitur, išėivija turi pasilikti lietuviška ir neprarasti meilės savo tėvynei.

Tiems, kurie, įsikurdami svetimuose kraštuose, kalba ne vien apie tėvynę Lietuvą, bet ir apie antrąją, arba "naująją tėvynę", Krupavičius turėjo tik vieną atsakymą: negali būti dviejų tėvynių, kaip žmogus negali turėti dviejų motinų. Atsižadėjimą savo tėvynės Krupavičius laikė to žmogaus mirtimi savo tėvynei.

Kovodamas su išėivių tėvynės meilės stoka ir jų jaunimo linkimu nutausti, Krupavičius vartojo įvairius įrodinėjimo

1 Ten pat, 128 p.

būdus pažadinti jų tėvynės meilei. Tėvynės pavergimas, reikalas kovoti dėl jos išlaisvinimo, reikalas Lietuvą mylėti ir jai aukotis ir išeivių tėvynės meilės trūkumas — buvo nuolatinės jo kur pasakytų kalbų ir jo parašytų straipsnių temos. Nurodydamas išeivijos daromas klaidas, skatindamas tėvynės meilę ir žadindamas jų tautinį sąmoningumą, Krupavičius parašė knygą „Lietuviškoji išeivija“. Per visus tos knygos puslapius jis aiškino, kas yra tėvynė, įrodinėjo, kodėl ją reikia mylėti, ir kritikavo bei smerkė tuos, kurie nebepaisė lietuviybės.

Siekdamas tų pačių tikslų, Krupavičius viename ilgame straipsnyje² plačiau bei išsamiau išaiškino savo tėvynės sampratą. Dažnai girdimą tėvynės sąvokos suvedimą tik į gimtąją žemę, tautą, valstybę, istoriją su papročiais, tautine kultūra ir tradicijomis jis laikė nepakankamu. Jis tėvynės sampratą papildė dar visuma tų vertybių, kurios nustato žmogiškojo gyvenimo vertę ir duoda kryptį bei jėgų išvystyti žmogaus asmenybei. Bet tų vertybių įvedimą į tėvynės sąvoką sunkina tai, kad įvairios tautos kultivuoja tas pačias vertybes. Jos tarp savęs skiriasi ne pačiomis vertybėmis, o tik jų pasisavinimo bei pergyvenimo būdais. Tokios didžiosios vertybės, kaip taurumas, garbingumas, laisvė, teisingumas, solidarumas, brolybė, kūrybingumas, žinojimas, moralinės ir estetiškos vertybės yra bendros visai žmonijai, visiems laikams ir visoms tautoms. Tačiau jos, formuodamos žmogaus asmenybę, reiškiasi kiekvienoje vietoje jos turimomis sąlygomis. Jų sukonkretinimas bei ugdyimas visada yra apribotas vietos ir laiko sąlygų. Bet kuriame krašte tų vertybių ugdyimas bei vystymasis sukuria naujų ir nepakartojamų telkinių, kurie atskirose žmonių bendruomenėse bei tautose yra skirtingi.

2 M. Krupavičius, Ten mūsų tėvynė, „Ateitis“ -962 m. 8 nr.

Didžiosios vertybės yra visuotinės, priklausančios visai žmonijai. Ir mūsų tauta yra tų visai žmonijai priklausančių vertybių ugdyta; tuo atžvilgiu ji tam tikra prasme yra visos žmonijos nuosavybė. Bet ji yra mūsų savo specifiška lietuviška forma. Mūsų tauta, kaip ir kiekviena kita tauta, turi savo būdingą vertybių išraiškos formą. Taip Krupavičiaus tėvynės samprata apima ir tautiškumo bei tautinės individualybės sampratą. Iš to suprantame, kad tautiškumo pažeidimas yra kartu ir tėvynės pažeidimas.

Toliau jis sprendžia, kaip tautiškumą gali pažeisti įvairios jį veikiančios įtakos. Greta savo tautinių vertybių mes galime pasisavinti tam tikrą kiekį kitų tautų vertybių ir jas asimiliuoti, įjungdami į savo vertybių visumą. Tačiau ne visas kitų tautų vertybes galime asimiliuoti ir darniai su savo vertybėmis suderinti. Kitos jų lieka tik paviršutiniškai pasisavintos ir tada jos lieka lyg svetimas lopas ant lietuviško apdaro. Dėl to, daug svetimų vertybių pasisavinant, kenkiama savajai tautinei kultūrai.

Kiekvienas žmogus turi teisę į tėvynę. Niekas negali jam tos teisės atimti, nežiūrint, kur jis begyventų. Niekas negali pats tos teisės išsižadėti, nepažeidęs savo garbės, savo tėvynės teisių, teisingumo reikalavimų ir krikščioniškos moralės.

Į tėvynės sąvoką Krupavičiui įeina ne vien tautos gyvenamas plotas, bet ir jos istorija, nuo kurios negalima dirbtinai atsiplėšti ir pradėti kur gyvenimą iš naujo, lyg praeities nebūtų buvę. Savo praeities negalime pamiršti, ją panaikinti ar išbraukti iš savo gyvenimo, nes ji tą gyvenimą formavo. Ji formavo mus pačius ir mūsų tautą. Praeitis gyvena mumyse. Tiesa, ji yra praėjusi, tačiau ji yra. Praeitis sukūrė mūsų tautos charakterį, papročius, bendrus idealus, gyvenimo stilių ir visą dvasinę ir medžiaginę mūsų gyvenimo formą. Todėl žmogus negali jos atmesti ar ją nusikratyti. Jis negali gyventi už istorijos ribų ir negali būti laiko nesaisto-

mas. Negalime paneigti net ir savo priešistorinių laikų praeities, nes ir anais laikais formavosi bei reiškėsi lietuvių charakteris, sugebėjimai, gyvenimo formos.

Praeitis, anot Krupavičiaus, gyvena ne tik knygoje, bet ir realiai žmoguje. Bandydamas ją nusikratyti, žmogus gali ją tik suklastoti. O suklastota praeitis veda į klystkelius. Norėdami save suprasti, turime suprasti ir savo praeitį, iš kurios esame išaugę. Klastodami praeitį, klastojame ir dabartį, ap-sunkindami teisingą ir taisyklingą dabarties veiklą. Į bet kur nuvažiuodamas gyventi, žmogus nusineša ir savo praeitį. Jis negali staiga peršokti į kitos tautos istoriją ir savąją nusikratyti.

Išvykdami iš Lietuvos, atsiskyrėme nuo ten pasilikusių brolių. Mus išskyrė ir mūsų vėliausių laikų praeitis. Svetimuose kraštuose mes teturime tik labai trumpą savo praeitį. Didžioji mūsų praeities dalis liko Lietuvoje ir ji mus riša su Lietuva.

Tėvynė — tai ne ketvirtainių kilometrų suma, o visos tautos istorijos vieta. Todėl mes negalime turėti tėvynę kur kitur pasaulyje, kaip tik prie Nemuno. Su ta tėvynė mus riša meilė, kuri padaro mums tą vietą vertingą, nors ji galėtų būti ir koks pasaulio užkampis. Lietuviškas kraštovaizdis yra mūsų tautos dviejų tūkstančių metų darbo viršinė išraiška. Jame atsispindi mūsų gyvenimas, mūsų darbai, mūsų pomėgiai, estetiniai jausmai, papročiai ir tikėjimas. Tas kraštovaizdis reiškia ne tik gamtą, bet ir mūsų istoriją. Tai yra tikra mūsų Lietuva, mūsų tėvynė, mūsų didysis paveldėjimas. Tai žemė, susijusi su tautos istorija, lietuvių per amžius ginta, lietuvišku krauju pulsuojanti. Ji yra tikroji lietuvių vieta gyventi, verta aukotis ir dirbti. Niekam jis negali leisti ją išplėsti ir likti be tėvynės. Joks lietuvis negali ją palikti, ją pamiršti, jei jis nenori negarbingo pabėgėlio, arba dezertyro vardo.

Krupavičius labai piktinosi tais lietuviais, kurie su savo nutautimu yra jau užkietėję ir kurių ir patriotinis apaštalavimas nebeveikia, kurie tolsta nuo savo tėvynės, nebesidomi jos nelaimėmis ir reikalais. Gerai įsikūrę, pamiršta savo lietuvišką praeitį, nebesidomi tautos siekimais ir be sąžinės priekaištų nusigręžia nuo savo tėvynės. Radus geresnį gyvenimą, išgaravo jų tėvynės meilė. Apie tokius išėivius Krupavičius sako, kad jie susirgo pavojinga liga, kurios simptomai yra išėivijos tikslo ir savo pareigų nežinojimas, tėvynės meilės atšalimas, patriotizmo išgaravimas ir, svarbiausia, moralinis kritimas.

Gyvendamas išėivių tarpe, Krupavičius pastebėjo, kad dalis lietuvių, priėmusių kito krašto pilietybę, pajunta lyg ir atsipalaidavimą nuo savo tėvynės, lyg nusipurto ryšiais su ja, tarsi svetimas pasas padarytų jį išlietuviu. Tą savo priekaištą jis sustiprino imperatyvu: nė dešimt pasų neatpalaiduoja lietuvio nuo pareigų savo tėvynės atžvilgiu. Jis prisimena, kad lietuviai yra pasirodę, kad jie moka mirti dėl savo tėvynės. Bet išėivijoje svarbiau parodyti, kad lietuviai moka didvyriškai dirbti savo tėvynei: šiais laikais "mums reikalinga ne tiek didvyriškų mirėčių, kiek didvyriškų darbų iš tėvynės meilės".

3. Tėvynės meilės ideologas

Daugelio įsitikinimu, religiniai ir tautiniai reikalai yra iš esmės skirtingi ir vieni kitų neliečia. Tokio įsitikinimo laikosi ir dauguma Amerikoje gimusių lietuvių kunigų, kurie nesi-priešina čia augančių lietuvių nutautimui, jį palaiko ar bent prie jo prisitaiko, manydami, kad tai visiškai derinasi su jų, kaip amerikiečių kunigų, religinėmis pareigomis ir krikščioniškąja sąžine. Jų supratimu, lietuvybės išlaikymo reikalavimai neturi atramos katalikų Bažnyčioje.

Tokiai religijos ir tautybės santykių sampratai yra priešinga kita tų santykių koncepcija, pagal kurią aiškinama, kad žmogaus pareigos savo tėvynei kyla iš ketvirtojo Dievo įsakymo ir kad savo tautos paniekinimas yra nusikaltimas tam įsakymui. Tą pažiūrą atstovauja ir Krupavičius, kurio patriotinis idealizmas rado atramą ir jo religiniuose įsitikinimuose. Savo tėvynės meilės sampratai paremti jis panaudoja eilę Bažnyčios autoritetų bei žymių teologų pasisakymų apie tėvynės meilės ir religijos santykius. Cituodamas šv. Tomo, popiežiaus Pijaus XII ir teologų Vermeerscho, Fanfano, Ubacho, Tillmano ir kitų pasisakymus apie tėvynės meilę, jis ją įjungia į religinę sferą ir įrodinėjo, kad patriotizmas yra privalomas visiems tikintiesiems katalikams. Krupavičiui patriotizmas nėra filosofinė sistema, kurią žmonės gali priimti ar atmesti. Patriotizmą jis laikė moraliniu asmens santykių su visuomene, tauta ir savo tėvyne. Jis skelbė kad asmenys, pasiekę tam tikrą moralinį lygį, negali to santykio atmesti. Jo atmetimas gali reikšti arba asmens moralinį smukimą, arba moralinį nesubrendimą. Todėl, jo nuomone, ir su išėivių moraliniu menkėjimu kartu smunkanti ir jų tėvynės meilė. Pasak Krupavičiaus, patriotizmas įeina į katalikiškos moralės sistemą kaip tos sistemos dalis — kaip krikščioniškoji dorybė. Tuo būdu patriotizmas yra krikščioniškosios moralės įpareigojamas visiems tikintiesiems.

Tas moralinis įpareigojimas išėiviuose turi svarbesnį vaidmenį, negu normaliai gyvenant savo valstybėje. Normaliame gyvenime daug ką palaiko valstybės įstatymai. Neturint savo valstybės, nėra ir sankcijų prieš įvairius savo tautos pažeidimus. Tuo atveju viskas priklauso nuo žmonių moralės. Greitas kai kurių lietuvių atšalimas nuo lietuvybės ir jų pasidavimas nutautimui rodo, kad tie žmonės arba buvo nutautę jau Lietuvoje, arba buvo lietuviais dėl gardaus valgio šaukšto, kas rodo jų neaukštą moralę. Dabartinis greitas jų nutautimas rodo, kad jie yra jau seniai praradę dvasios kontrolę.

Krupavičius tokį tautinį atšalimą bei nutautimą laiko paniekos vertu tautos išdavimu, parsidavimu už materialinius patogumus, priešingu krikščioniškai moralei.

Tautą Krupavičius laikė sąžinės saistoma moraline sistema. Lietuviams nuo nutautimo sulaikyti jis ragino kovoti su tautiniu abejingumu, kaip su aiškia tautinės mirties žyme. Stipriausia tautybės atrama jis laikė religiją ir moralę. Pasak jo, religija ir moralė rišasi su tautiniais siekimais. "Tautiniai idealai su tėvynės meile gauna stiprybės ir gyvybės iš religijos ir moralės šaltinių. Be jų jie neišsilaiko. Todėl blogai lietuvybei pasitarnauja tie, kurie yra linkę išstumti pasaulėžiūrą iš tų sričių, kurioms ji yra pagrindinė". "Kas manytų lietuvybę išlaikyti be religijos ir be moralės, apgaudintų save ir kitus".

Tėvynės meilė yra išeivijos siela ir ją gaivinantis kraujas, nes tik ji gali išeivį vesti į pasiaukojimą ir kilnų darbą tėvynės reikalams. Išeivijos gyvybė, veiklumas ir idealumas gali laikytis tik nesuinteresuota ir tikra tėvynės meile. Ji yra kiekvieno civilizuoto žmogaus pirmaeilė ir privaloma dorybė. Ji turi savyje elementų, kurie jungia visus vienos tautos žmones į vieną bendruomenę.

Žmogaus priklausymas savo tėvynei yra Dievo vadovaujamos valios nuspręstas. "Tėvynė nėra nežinomo atsitiktinumų padaras, o paties Dievo Kūrėjo kūrinys". "Tikėjimo akivaizdoje tėvynė neblanksta, o įgyja tikrą savo vertybę". Tai Krupavičius patvirtina ir popiežių enciklikų posakiais, iš kurių jis daro išvadą, kad "Oficialiuose savo pareiškimuose Bažnyčia tėvynės meilę kelia į antgamtinę tvarką. Viską, kas galima pasakyti apie dorybę, tikėjimas leidžia pritaikyti ir tėvynės meilės dorybei. Į tėvynės meilę Bažnyčia visada žiūri su pagarba ir meile".¹

1 M. Krupavičius, Lietuviškoji išeivija, 94 p.

Tėvynės meilė yra įgimta žmogui, todėl ji yra tiek sena, kaip ir pats žmogus. Ji yra Kūrėjo dovana žmogui. Krupavičius laiko klaida jos išskyrimą iš jos religinio pagrindo ir bandymą ją pagrįsti vien protu ir įsitikinimu. Bet, nežiūrint jos interpretavimo klaidingumo, Krupavičius ir tokią meilę laiko gražia ir vertinga, tačiau jis ją laiko neturinčia Gilesnio pagrindo. Tėvynės meilė, pagrįsta vien krašto istorija, kalba, literatūra, papročiais, tradicijomis, įstatymais ir prisiminimais, yra gera ir tvirta tol, kol žmogaus moralė yra sveika. Tačiau, moralei menkėjant ir išgalint egoizmui ypač vadovaujamuose asmenyse, ji paverčiama priemone siekti asmeniniams arba grupiniams tikslams ir sumenkinama.

Tik tokia tėvynės meile, kuri yra meilė Dieve, išskiria tokius pavojus ir nukrypimus ir neleidžia nei žmogui pavergti savo tėvynę, nei tėvynei padaryti žmogų savo vergu. Religinis tėvynės meilės pagrindas įgalina sąmoningą ir gerą kataliką būti pilnutiniu ir tobulu patriotu, nes katalikų Bažnyčios autoritetas tėvynės meilę iškėlė aukščiau visų kitų meilių, išskyrus Dievo meilę. Remdamasis šv. Augustino posakiu, kad "pirmieji tau tebūnie tėvas ir motina, bet aukščiau jų tebūnie tėvynė", Krupavičius argumentavo, kad tėvynės meile pagrįstos laisvės ir nepriklausomybės reikalai, pvz. jos gyvinimas, turi pirmumą prieš rūpinimąsi šeimos gyvenimu.

Kalbėdamas apie katalikų Bažnyčios pažiūrą į tėvynės meilę, Krupavičius sako, kad tėvynės meilė jau turi savo teologiją ir kad jos temomis įvairiomis kalbomis yra parašyta daug rimtų veikalų.

Tėvynės meilę Krupavičius išvedė iš paties Kristaus mokslo, kuris verkė dėl Jeruzalės ateities. Jo mokymu remdamiesi, Bažnyčios tėvai ir žymūs teologai iki šių laikų išplėtojo visą tėvynės meilės sistemą. Pasak jo, moralinė teologija, į kurios ribas įeina ir tėvynės meilės teologija, apie tėvynę kalba su pagarba kaip apie Dievo kūrinį. Šv. Tomo Akviniečio mokymu, tėvynei turime reikšti atsidavimą, meilę, pagarbą

ir klusnumą. Tėvynei tai priklauso kaip esimo ar kilmės pradui. "Tėvynės meilę supratame kaip tokią meilę, kuri apima visus tautiečius, visus tėvynės draugus ir todėl į juos meilė pirmiausia ir yra kreipiama". Toliau šv. Tomo sakoma, kad po Dievo žmogus daugiausia yra skolingas tėvams ir tėvynei.

Krupavičius cituoja teologą Vermeerschą, kad tėvynės meilė neskelbia neapykantos kitoms tautoms, o tik karštesnį bei našesnį nusiteikimą savo tautos atžvilgiu labiau negu kitoms tautoms. Taip pat nėra nieko bloga, jei svetimšalis turi tokį pat nusiteikimą savo tautai.

Teologai tėvynės meilę laiko krikščioniškąja dorybe, kurią priskiria vieni jų prie teologinės meilės dorybės, kiti prie teisingumo dorybės, žiūrint, kas kuriuo požiūriu vertina tėvynės meilę. Šv. Tomas tėvynės meilę priskyrė prie teisingumo dorybės. Teisingumo dorybių prasmė yra ta, kad jomis gražinama tai, kas priklauso pagal įstatymų būtinybę. Taigi tėvynės meile, kaip teisingumo dorybe, gražinama savo tėvynei tai, kas jai priklauso pagal įstatymų būtinybę.

Šv. Tomo moksle meilės dorybė pralenkia visas kitas dorybes savo nuopelningumu, nes kiekvienos dorybės nuopelnas priklauso nuo meilės dorybės. Taip pat ir tėvynės meilė yra gerbtina daugiau už kitas dorybes.¹ Kunigas turi stovėti tėvynės meilės sargyboje, kaip ir kitų krikščioniškųjų dorybių. Jo kunigystė tėvynės meilės atžvilgiu jį įpareigoja daugiau už kitus žmones.

Bet kiekviena dorybė, taip pat ir tėvynės meilės dorybė, gali būti iškreipta ar klaidingai suprasta. Kada ji būna perdėta bei ekscesyvi, ji vadinama šovinizmu, nacionalizmu ir fanatizmu. Priešingas tėvynės meilei nusikaltimas yra nepakankama tėvynės meilė, kada neatliekama jos atžvilgiu uždedamų pareigų, kada atsižadama savo tautos, nepaisoma jos reikalų ar ji išnaudojama savo asmeniniam ar grupiniam

1 Ten pat, 107 p.

reikalams. Apsisaugojimui nuo abiejų kalbamų tėvynės meilės iškraipymų Krupavičius rekomenduoja laikytis krikščioniškos meilės, kuriai yra svetimas ir siauras nacionalizmas, ir bekraujis kosmopolitizmas, ir ją išnaudojans egoizmas.

Savo tėvynės išsižadėjimas dažnai pasitaiko tais atvejais, kada priimama kito krašto pilietybė. Smerkdamas tokį savo tėvynės išsižadėjimą, Krupavičius cituoja kai kurių teologų pasisakymus, kad visada yra negarbinga užmiršti savo kilmės tėvynę, jai kenkti ar daryti tai, kas sudarytų jos išdavimo įspūdį. Nusidedama tėvynės meilei, kada nepildomos jai pareigos, kurias žmogui uždeda jo gimimas ir išauklėjimas. Pats vienas valios aktas ar saivališkas tautos pasirinkimas negali pakeisti faktinės tautai priklausomybės. Ryšių nutraukimą su savo tėvyne Krupavičius laikė etiškai neleistinu, klaidingu ir nuodėmingu, nes tai reiškia vienašališką savo pareigų atsižadėjimą. Sąmoningas savo tautybės atsižadėjimas yra nuodėmingas pasielgimas.

Krupavičius sutiko su psalmių autorium, kad tėvynės užmiršimas yra šventvagystė. Jos atsižadėjimas yra nusikaltimas ne tik tėvynei, bet ir Dievui. Jis citavo teologą Tillmaną, kad krikščionis nėra laisvas pasirinkti, ar jis nori savo tėvynę mylėti ar ne; ar iš tėvynės meilės išplaukiančias pareigas jis turi atlikti ar ne. Kaip jis nusideda, kada jis nemyli Dievo ar savo tėvų ar kada jis pažeidžia savo pareigas jų atžvilgiu, taip jis lygiai nusideda, jei jis panašiai elgiasi ir su savo tėvyne.

Iš įvairių teologų ir Bažnyčios tėvų pasisakymų Krupavičius pasisavino įsitikinimą, kad tėvynės meilės klausimas yra religiškai moralinis klausimas, įeinąs į moralinės teologijos sritį. Jis sudaro interegralinę Bažnyčios mokslo dalį.

Patriotizmo ir katalikybės tarpusavio ryšiui paryškinti Krupavičius dar cituoja kardinolą Mercierą, kad patriotizmas yra Kristaus religijos nuostatas ir kad negali būti tobulo krikščionio be tobulo patriotimo. Ir arkivyskupas Jur-

gis Matulaitis panašią mintį yra kunigams pasakęs: "Kunigas, norėdamas atlikti gerai savo pareigas, turi būti geras lietuvis patriotas". Savo patriotizmo ir krikščionybės santykių svarstymus Krupavičius baigia de Munnyncko žodžiais, kad "Patriotizmas yra dorybė, be kurios negalima suprasti tobulo krikščioniško gyvenimo".¹ O paties Krupavičiaus pažiūra tuo klausimu buvo tokia, kad oficialūs Bažnyčios pasisakymai tėvynės meilės idėją iškelia į antgamtinę arba religinę sritį ir kad visa, kas galima pasakyti apskritai apie dorybę, tinka ir tėvynės meilės dorybei.

Savo tėvynės meilės ideologiją Krupavičius baigia išvadamis, kurių svarbiausios yra šios:

1. tėvynė yra Dievo kūrinys,

2. tėvynės meilė yra įsakyta prigimties įstatymo ir ketvirtąjį Dievo įsakymą; tobulas katalikas negali nutausti ir savo vaikų neatiduoda svetimam kraštui;

3. tėvynės meilę Bažnyčia iškelė į antgamtinę tvarką ir paskelbė ją dorybe;

4. tėvynė, gimtoji kalba ir tėvynės meilė nėra žmogaus laisvai pasirenkamas ir mainikaujamas dalykas;

5. užmiršęs savo gimtąją kalbą, išėivis savo tėvynės nepraranda, lygiai tėvyne nepasidaro tas kraštas, kurio kalbą ji pasisavino;

6. svetimos pilietybės įsigijimas neatpalaiduoja išėivio nuo jo pareigų tėvynės atžvilgiu; jo šventa pareiga išlaikyti lietuvių ir tautinę kultūrą.

Šis Krupavičiaus patriotizmo nagrinėjimas paaiškina jo viso gyvenimo Lietuvai skirtą veiklą ir darbus. Kai kas, paviršutiniškai susidūręs su jo dideliu pasiryžimu dirbti Lietuvai ir kovoti dėl lietuviybės, gali jį pavadinti nacionalistu fanatiku ar šovinistu. Kas jį taip suprastų, klystų. Šovinizmas yra tas, kuris, labai aukštindamas savo tautą, žemina kitas,

1 M. Krupavičius, "Lietuviškoji išėivija", 121 p.

kad tokiu kitų tautų žeminimu iškeltų savo tautą. Krupavičiui tokie dalykai buvo svetimi. Jis niekur nėra parodęs neapykantos kitoms tautoms ar noro joms pažeminti. Tiesa, jis daug kovojo dėl Lietuvos ir lietuvybės su kitų tautų žmonėmis. Bet jis kovojo ne kitiems pažeminti ar jiems neapykantai sukelti, o tik Lietuvai išlaisvinti iš rusų, lenkų ir vokiečių pavergimo bei jų kesinimosi ją pavergti ir jų daromų lietuviams neteisų ir skriaudų.

Krupavičiaus griežti žodžiai išėivijoje nutaustantiems lietuviams buvo ne kas kita, kaip kova, kuria jis siekė gelbėti lietuvybę. Jai ginti jis surado daug naujų argumentų, originalių prileidimų ir mums neįprastų idėjų. Jis tai darė iš gilių savo tėvynės meilės, kovodamas su viskuo, kas ją žudo. Kaip patriotas kovotojas jis užima vietą tarp svarbiausių mūsų tautos kovotojų dėl jos išlikimo.

Šiuo metu Krupavičių įvertinti dar per anksti. Tik praėjus ilgesniam laikui — iš tolimesnės laiko persepektyvos ir jį dengiančioms dulkėms nubyrėjus, aiškiau pasirodys jo patriotinio užsidedimo prasmė ir jo titaniškos pastangos gelbėti Lietuvai ir lietuvybei.

III. GYVENIMAS VISUOMENEI

1. Visuomenė ir jos veikėjas

Visuomenę suprantame, kaip platesnės ar siauresnės apimties individų visumą. Plačiausia suprasta visuomenė yra žmonija. Kasdienėje kalboje visuomenė dažniausiai suprantama siauresne prasme, kur ji apima tik tam tikrų kategorijų individų telkinius. Taip dažniau kalbama apie tautą apimančią visuomenę, apie organizuotų žmonių, siekiančių bendro tikslo, visuomenę, o kartais kalbama ir apie šeimą, kaip apie mažiausią visuomeninį vienetą.

Visuomenės veikėju, arba visuomenininku, laikome asmenį, kuris dirba bei veikia visuomenės naudai bei gerovei, siekdamas realizuoti kuriuos nors jos tikslus. Visuomenės veikėju laikome žmogų, kuris pasidaro žinomas ne darbu sau, o vienokiu ar kitokiu darbu, siekiančiu tai visuomenei organizacinių, kultūrinių, pasaulėžiūrinių, politinių, ekonominių ir kitokių tikslų. Pagal jo siekiamų visuomeninių tikslų kryptį jis pasidaro tos ar kitos krypties bei rūšies veikėju: organizatorium, kultūrininku, švietėju, politiku, reformatorium.

Kvalifikuodami Krupavičių kaip visuomenininką, suprantame jį kaip asmenį, kurio pagrindinės pastangos koncentravosi ne jo asmeninio saugumo bei materialinio-ekonominio užsitikrinimo sferoje, o į plačios bendros gerovės siekimą. Jo veiklos visuomenė pirmoje eilėje buvo lietuvių tauta. Už tautą siauresnė visuomenė, kuria jis daugiausia rėmėsi, buvo katalikiškoji visuomenė; o dar siauresnė jo veiklos visuomenė buvo Krikščionių demokratų partija. Taip Krupavičius į visuomeninę veiklą ėjo daugiausia trejopais motyvais: tautiniais, pasaulėžiūriniais ir politiniais.

2. Krupavičiaus visuomeninės veiklos samprata

Krupavičius buvo veiklos žmogus. Jam buvo svetimas intelektualinis kontempliavimas, kuris nevestų į praktinę veiklą. Žinome, kad jis labai domėjosi socialiniais mokslais ir buvo išstudijavęs įvairių socialinių teorijų siūlomus atsakymus į įvairius socialinius klausimus. Bet jis jais domėjosi ne tiek iš intelektualinio smalsumo, kiek ieškodamas atsakymo į lietuviškame gyvenime iškylančius ar turinčius iškilti praktinio gyvenimo organizavimo klausimus bei problemas. Studijuodamas įvairias socialines teorines problemas, jis stengėsi išsiaiškinti, kiek tuos teorinius samprotavimus ar Bažnyčios au-

toritetų mokymą galima pritaikyti Lietuvos gyvenimui. Ir jo teorinis domėjimasis socialinėmis teorijomis buvo ne moksli- ninko abstraktus studijavimas, o daugiau būsimo, o vėliau ir jau subrendusio veikėjo ieškojimas teorinių pagrindų, o neretai ir tiesioginių žinių, reikalingų vadovautis bei pagrįsti savo visuomeninei veiklai ar kuriems nors jo drašiams veiklos užsimojimams racionalizuoti.

Krupavičiaus visuomeninėje veikloje panašiai, kaip ir jo valstybiniame darbe, jungėsi jo idealizmas su realizmu. Jis buvo idealistas savo užsimojimais, savo užsidegimu, parodytų siekiant savo idealų, savo ištikimumu idėjai, savo asmeniškai nesuinteresuotomis kovomis, savo tiesumu, materialiniu grynumu ir pasiaukojimu. Bet jis kartu buvo ir realistas, sugebėjęs pažinti realias gyvenimo sąlygas ir išvelgti, kokias idėjas arba kokiomis idėjomis pagrįstus visuomeninio gyvenimo bei santvarkos planus galima praktiškai įgyvendinti.

Pats būdamas veiklos žmogus, Krupavičius ir kitus vertino pagal jų praktinę veiklumą. Visuomeniškai neveiklių žmonių jis nevertino. Neveiklumo jis nepateisino. Jis nepriėmė tokių pasiteisinimų, kad "aš nesugebėsiu, neturiu tokių gabumų, pats nedaug žinau, nemėgstu veržtis į svetimus reikalus, esu neveiklus, santūraus būdo". Tokiu santūrumu ir neveržlumu, anot jo, galėję pasiteisinti ir kunigas su levitu gerojo samarijiečio palyginime.

Argumentų savo socialinei veiklai Krupavičius pirmiausia sėmėsi iš krikščionybės ir evangelijų. Evangelijas realizuoti buvo galima tik veikiant. Ir krikščionybė buvo paskleista pasaulyje tik pasiaukojusių apaštalų veikla. Neveiklumą Krupavičius smerkė, nes jame slepiasi mūsų abejingumas kitų atžvilgiu, ką Kristus pasmerkė kalbamame palyginime. Kaip Krupavičius aiškino, neveikliojo nusikaltimas yra tai, kad jis neturi artimo meilės ar bent jos neparodo ir nieko nedaro artimui pagelbėti, leisdamas įvykti įvairioms blogybėms, nuo kurių artimas kenčia. Pasak jo, savo kaltės

mes greičiau turime ieškoti ne savo padarytų nuodėmių srityje, o greičiau tuose dalykuose, kurių mes nesame padarę, o iš tikrųjų turėjome padaryti. Neveikdamas žmogus užsidaro nuo kitų, kurie reikalingi jo veikimo, pasilikdamas vienišas savo neveiklume. Krupavičius tokį vienišumą bei užsidarymą laikė velniška pagunda, antikrikščioniškumo apraiška.

Visuomeniškumą Krupavičius laikė aukšto lygio religingumo apraiška. Todėl ir visuomeninį darbą jis laikė pirmoje eilėje kiekvieno dvasininko pareiga, nes krikščionybė yra perdėm visuomeniška religija. Apie Katalikų Bažnyčią jis rašė kaip apie galingiausią, įtakingiausią ir sėkmingiausią socialinę instituciją, kuri savo uždaviniu laiko tinkamai sutvarkyti šeimos gyvenimą, išmokyti tėvus gerai auklėti savo vaikus ir įtikinti juos, kad ta pareiga yra naudinga, kilni, atsakinga; toliau ji siekia išaiškinti šeiminių ir samdinių, darbininkų ir darbdavių santykius ir taip žmonėse įskiepyti ir išauklėti socialinio solidarumo ir socialinio atsakingumo nuojautą ir supratimą. Bažnyčią Krupavičius laikė budria ir nepailstama socialinio teisingumo saugotoja ir kovotoja su socialinėmis negerovėmis. Tam reikalui ji turi priemonių, kurių neturi joks kitas organizmas. Bet Katalikų Bažnyčia, atlikdama jai priklausančią to uždavinio dalį, jo nemonopolizuoja ir nemano pati viena jį atlikti. Didžiąją to uždavinio dalį ji palieka valstybei, ką popiežiai Leonas XII ir Pijus XI išdėstė socialinėse enciklikose. Krupavičius į socialinius uždavinius žiūrėjo kaip kunigas, kuris atlieka Bažnyčios įsipareigojimus, skelbdamas amžinąsias krikščionybės socialines tiesas ir reikalaudamas krikščioniško teisingumo. O valstybei atitenkančią socialinių uždavinių dalį jam teko tvarkyti, kada jis atliko valstybininko funkcijas — rūpinosi atitinkamais įstatymais reikalingoms socialinėms reformoms praveisti.

Kunigams taikomo visuomeninio darbo reikalvims Krupavičius išdėstė knygoje "Kunigas Dievo ir žmogaus tarnybo-

je" ir straipsnyje "Katalikų visuomeninio veikimo kryptys". Visuomeniniu darbu jis laikė tokį darbą, kuriuo siekiama šviesti liaudį, pagerinti jos materialinį būvį ir pašalinti skurdo priežastis. Jo visuomeninės veiklos programa buvo ne šelpti vargstančius, kaip seniau buvo daugiausia rūpinamasi, o įstatymais sureguliuoti jų padėtį taip, kad jie nebūtų reikalingi šelpimo. Labdarybė negali sėkmingai ir teisingai sunormuoti darbdavių ir darbininkų santykių. Šių dienų darbininkai reikalauja teisingumo, teisingo atlyginimo, kurio užtektų pragyventi darbininkui ir jo šeimai. Todėl ir pirmuoju klausimu visuomeninio darbo bare Krupavičius laikė darbininkų problemą.

Toks klausimo pastatymas šiais laikais gali atrodyti jau gerokai pavėluotas, nes kultūringuose kraštuose darbininkų gyvenimas yra toli pažengęs ir jau nebereikalingas jokios veiklos iš šalies. Su tuo Krupavičius sutiko tik iš dalies, nes net ir pažangiausiuose kraštuose dar yra daug vargstančių ir gyvenančių iš pašalpų. Net ir gerėjant socialiniam ir ekonominiam gyvenimui, socialinės veiklos uždaviniai neatkrito, nes "kapitalas pasiliko tiek galingas, mechanizacija dar labiau pakilo, o automatinis diržas pareikalavo iš darbininko visų jo sugebėjimų ir jo jėgų ėtempimo". Prie to dar "gimė nukrikščionintas ir nužmogintas valstybinis kapitalizmas, su visu savo aštrumu atsikreipęs prieš darbo žmogų". Todėl Krupavičius manė, kad visuomeninės veiklos reikalingumas neatkrito, o net ir paaštrėjo.

Taikydamas visuomeninio veikimo reikalingumą kunigams Krupavičius sakė, kad kunigas, matydamas įvairias negeroves, negali tylėti. Tiesioginis kunigo darbas susisiekiąs su visuomeniniu darbu. Juk iš žmonių, gyvenančių sunkiose sąlygose, kunigas negali laukti dvasinės pažangos. Jos siekiant, visų pirma reikia pagerinti neturtingųjų bei skurstančių ekonominę padėtį. Reikia sukurti tokį gerovės laipsnį, kad žmogus galėtų padoriai gyventi. Kada žmogų spaudžia susirū-

pinimas duonos kąsniu, kada jis sunkiai tegali išlaikyti savo šeimą ir kada visą laiką turi kovoti dėl būvio, sunkiai dirbdamas, tai jis neturi nei laiko, nei noro, nei fizinių jėgų mąstyti apie savo sielos reikalus. Bemąstydamas visą laiką tik apie materialines gėrybes, ir jis pats sumaterialėja, kad netenka aukštesnių interesų. "Pažemintuose, užguituose ir išvargintuose sluoksnuose nuostabiai greitai plinta įvairūs prietarai, užsispyrimas, nemokėjimas vertinti dorybių ir kitokios blogybės".¹

Greta darbininkų klausimo Krupavičius visuomeniniam veikimui matė ir kitokių uždavinių, kaip žmonių švietimas, jaunimo organizavimas, šeimos neliečiamumas ir šventumas, nuolatinis organizacijų palaikymas, pasaulėžiūrinė kova ir daugelis kitų uždavinių bei darbų, laukiančių visuomenininkų. "Visuomeninis darbas yra galingiausias, neretai ir vienintelis veiksnys, kurio pagalba dar galima žmogų priartinti prie Bažnyčios ir tikėjimo".² "Visuomeninis darbas yra evangelijos vykdymas".

3. Vienas pirmųjų ateitininkų

Krupavičiaus vadovaujamas Seinų kunigų seminarijoje slaptas lietuvių klierikų būrelis savo siekimais ir veikla tur būt nesiskyrė nuo tuo metu besikuriančių gimnazijose ir universitetuose katalikų moksleivių ir studentų būrelių, kurie apie 1910 metus susijungė į ateitininkų organizaciją. Šaukiant 1910 metų vasaros pabaigoje Marijampolės priemiestyje, Dėgučiuose, Draugelių namuose, pirmąją atstovų konferenciją, studentas E. Draugelis į ją pakvietė ir Seinų kunigų seminarijos klieriką M. Krupavičių.

Konferencijoje, kaip Krupavičius vėliau prisiminė, dalyvavo Eliziejus Draugelis, Magdalena ir Apolonija Drauge-

1 M. Krupavičius, Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje, 101 p.

2 Ten pat, 108 p.

lytės, Vytautas Endziulaitis, Pranas Dovydaitis, Kazimieras Bizauskas, Zigmas Starkus, Pijus Grajauskas, Romualdas Dulskis ir kiti, apie 20-30 asmenų. Suvažiavimui, arba konferencijai, pirmininkavo Pr. Dovydaitis. Suvažiavimas laikė save steigiamuoju ("kuriamuoju"). Jame aptarti svarbūs organizaciniai klausimai ir nustatyta veikimo linkmė: organizacijos pavadinimas, santykiai su aušrininkais, "Ateities" leidimas. Jos pirmininku buvo išrinktas Pr. Dovydaitis, ir jam buvo pavesta sudaryti valdybą.

Dalyvaudamas toje konferencijoje, Krupavičius tapo vienu ateitininkų organizacijos pirmūnu-kūrėju, dalyvavusiu pagrindinių jos įsikūrimo klausimų svarstyme. Apie savo dalyvavimą ateitininkuose jis rašė: "Ateitininku tapau, kaip tik tas sąjūdis prasidėjo. Nebuvau jo autorius nei sumanytojas, bet buvau vienas pirmųjų ateitininkijos organizatorių ir veikėjų".¹ Nuo to meto M. Krupavičius aktyviai dalyvavo ateitininkų sąjūdyje. Dalyvavo visose, išskyrus tik vieną, įvykusią Kaune, ateitininkų konferencijose ir didesniuose ateitininkų pasitarimuose. Studijuodamas Petrapilio dvasinėje akademijoje, jis dvejus metus pirmininkavo lietuvių studentų draugijai, kuri palaikė ryšius su universitetų studentais ateitininkais ir leido to meto ateitininkų organą — "Ateities spindulius". Jų redakciniame kolektyve greta V. Mykolaičio, K. Morkelio, L. Noreikos buvo ir Krupavičius.

Persikėlęs į Voronežą ir dirbdamas gimnazijos kapeliono darba, dirbo ir su ateitininkais drauge su Vytautu Endziulaičiu, Leonu Bistru, Petru Karveliu ir kitais jų vadais, taip pat žymiais krikščionių demokratų veikėjais.

Nepriklausomybės pradžioje dauguma pirmųjų ateitininkų priklausė ir krikščionims demokratams ir buvo abiejų organizacijų veikėjais, įsijungdami į valstybinį darbą. Tačiau tų organizacijų veikla kaip ir jų tikslai nesutapo. Išskylant

1 "Tėvynės Sargas", 1954 m. 1(11) nr. 30 p.

kai kuriems ateitininkų organizacijoje asmenims, nepriklausantiems Krikščionių demokratų partijai, labiau išsiskyrė ir pačios organizacijos. Vadovaudamas Krikščionių demokratų partijai, Krupavičius ateitininkuose vadovaujamo vaidmens nevaizdino. Jo žodžiais, "Ateitininkai ir krikščionys demokratai yra ne viena, bet dvi organizacijos. Praktiškai galėjo būti ateitininkas ir ne krikščionis demokratas, kaip Šalkauskis; galėjo būti krikščionis demokratas ir ne ateitininkas, kaip pvz. krikščionys demokratai, nebaigę mokslo. Tačiau dvasiiniai abi tos organizacijos ne tik artimos, bet ir giminingos. Jos abi siekė to paties tikslo. Ateitininkai siekė visa atnaujinti Kristuje, gi krikščionys demokratai valstybinį gyvenimą sutvarkyti Kristaus mokslo pagrindais. Gyvenimo sukrikščioninimo darbą jie pasiskirstė tarp savęs. Politiką perėmė krikščionys demokratai, kultūrą gi ateitininkai. To tikslo pasiekti negalėjo nei vieni ateitininkai, nei vieni krikščionys demokratai. Buvo reikalingas jų ankštas bendradarbiavimas, vienu kitu rėmimas ir palaikymas, sutarimas veikloje ir darnus sugyvenimas".¹ Tą giminingumą Krupavičius matė ir išeivijos laikais, kada Amerikoje susikūrę moksleivių ateitininkų kuopelės pasivadino mirusių žymiųjų krikščionių demokratų — Vytauto Endziulaičio, Kazimiero Pakšto, Prano Dovydaičio, Prano Dielininkaičio, kunigo A. Lipniūno (krikščionių demokratų įgaliotinis Panevėžio apskr.) vardais.

Išėjęs iš VLIKo pirmininko pareigų, Krupavičius vis daugiau domėjosi ateitininkų organizacijos padėtimi. Jam kėlė rūpestį, kad, išmirštant paskutiniams tos organizacijos pradininkams bei kūrėjams ir nesant tiksliai išaiškintiems jos įsikūrimo faktams, ateitininkų įsikūrimo istorija gali būti ateityje nebeatstatoma. Savo straipsniuose "Drauge" 1960 metais jis atskleidė beveik niekam, išskyrus jame dalyvavusius

1 M. Krupavičius, Meteoru švystelėjo epochinis žmogus, P. Maldeikio redaguotas "Vytautas Endziulaitis", Čikaga, 1965 m.

dr. E. Draugelį, M. Galdikienę ir M. Krupavičių, nebežinomą Degučių suvažiavimą. Kilus diskusijoms ateitininkų kilmės klausimu, jis surinko mažai kam bežinomus duomenis ir parašė tuo klausimu studiją "Ateitininkų organizavimosi pradžios beiėskant", kuri buvo išspausdinta 1961 metų "Ateityje".

4. Jis tarnavo visuomenei

Pagrindinis Krupavičiaus asmenybės bruožas yra jo visuomeniškumas. Visa eilė apie jį parašytų straipsnių kalba apie jį, kaip apie visuomenininką. Dauguma apie jį rašiusių net nesuminėjo jo atskirų visuomeninių darbų, gal būt suprasdami, kad visas jo gyvenimas buvo darbas visuomenei. Jis mažai kada dirbo savo pragyvenimui, neturėjo jokio verslo, neūdarbiavo ir neturėjo turto. O jei kada kiek susitaupė, išleido visuomeniniams tikslams: Leono XIII namų statybai, Veiverių ir Kalvarijos parapijų bažnyčių remontui, organizacijų aukoms, kultūriniais darbams remti ir vargan patekusiems žmonėms šelpti. Ir kunigo pašaukimą, kaip matėme, jis jungė su visuomenine veikla. Visos jo eitos pareigos — seimo nario, ministerio, profesoriaus, vikaro, klebono — buvo artimai susiję su visuomeninio pobūdžio darbais: visas savo pareigas atlikdamas, jis dirbo visuomenei, nenutoldamas nuo jo aptartų visuomeninių tikslų. Nebus nusikalsta tiesai sakant, kad visos jo eitos pareigos buvo jo visuomeninės veiklos formos susiję su Lietuvos visuomenės reikalais, išskyrus tuos du laikotarpius — kada jis buvo išvykęs į užsienį studijuoti ir kada jis buvo vokiečių kalinamas ar internuotas. Vienose pareigose jis tiesiog dirbo visuomenei, o kitose jis jai tarnavo, jai atstovaudamas.

Nesant ištirtam klausimui, kaip jo visuomeniškumas išsivystė jam augant bei bręstant, šiandieną turime sutikti,

kad jis buvo visuomeniškos prigimties asmenybė. Atrodo, kad jo visuomeninis pradas galėjo būti anksti pažadintas jo gyvenamos aplinkos, kada jam vaikystėje teko namuose nuolat maišytis tarp svetimų žmonių. Ilgai lankydamas mokyklą, jis taip pat laiką leido vis bendraudamas, dirbdamas ir žaisdamas su kitais, žodžiu, vis būdamas kitų tarpe, kas prisidėjo prie jo socialumo išsiskleidimo.

Visuomeninį darbą jis pradėjo dar būdamas moksleivių ir jo nenutraukė per visą gyvenimą. Jo pasiekti rezultatai, pagal kuriuos jis kvalifikuojamas kaip Lietuvos visuomenės reformatorius, buvo labai dideli. Visuomenė ir jos gerovė buvo jam pirmoje vietoje, nors į visuomenės gerovę jis ėjo, rūpindamasis atskirų individų gerove. Jam buvo nepriimtinas perdėtas individualizmas, kur dėl atskiro individo siekimų nebebūtų paisoma visuomenės reikalų.

Krupavičiaus visuomeninės veiklos samprata buvo pagrįsta principu tarnauti visuomenei. Jis buvo stambi visuomeninė asmenybė, turėjusi duomenų būti plataus masto veikėju. Jei jis būtų galėjęs visą amžių dirbti vienoje kurioje nors visuomeninės veiklos srityje, jis būtų pasiekęs didelių laimėjimų ir išvystęs naują, šiems laikams tinkamą bei reikalingą visuomeninės veiklos sistemą. Bet gyvenami laikai jį blaškė ir neleido kurioje nors srityje ilgiau dirbti, sukaupti ilgų metų patyrimą ir jo išdavas palikti ateities visuomeninkams.

IV KOVOTOJAS POLTINIAME FRONTE

1. Tarp visuomeninės ir politinės veikos

Iš esmės politinė veikla yra visuomeninės veiklos rūšis. Jas griežtai išskirti nėra logiška. Bet jų sutapdinti taip pat negalima. Kiekvienas praktiškai veiklus politikas yra ir dau-

giau ar mažiau visuomenininkas. Tik ne kiekvienas visuomenininkas yra kartu ir politikas. Kasdienėje kalboje mes dažnai nekreipiame dėmesio į politiko ir visuomenininko sąvokų giminingumą ir tas dvi veiklos rūšis traktuojame taip, lyg jos būtų visiškai skirtingos. Toks griežtas tų dviejų sąvokų išskyrimas leidžia suinteresuotiems asmenims peikti, smerkti ir niekinti politinę veiklą ir politinius veikėjus, visiškai to netaikant kitokio pobūdžio visuomeninei veiklai. Krupavičius nekartą pasisakė dėl tokio nelygaus ir nelogiško politinės ir visuomeninės veiklos traktavimo. Ir jo nuomone, platesne prasme suprastas visuomeninis veikimas turėtų apimti ir politikos sritį. Bet politika pademokratinių laikų nuotaikose praktiniame gyvenime yra įgavusi kiek skirtingą veidą: joje daugiau kovojava, negu kitokiame visuomeniniame veikime. Be to, visuomenėje apie politiką yra pasklidusi neteisinga ir žalinga pažiūra, kuri visuomenėje sustiprėjo Lietuvos didžiųjų nelaimių metais, ypač išėivijoje. Dėl to ir Krupavičius manė, kad politikai reikia skirti atskirą vietą.

Praktiškai dirbančiam politinį darbą, Krupavičiui toks politinės ir visuomeninės veiklos skyrimas nevisada buvo patogus. Tie nepatogumai iškilo iš kai kurių politinių srovių negarbingo to skirtumo panaudojimo. Pasitaiko žmonių, kurie mano, kad politikoje galima būti ir neteisingam, jei tik galima tai nuslėpti nuo viešumos. Apie politiką ir apskritai politikus neretai pasakoma smerkiančių žodžių, norint sumažinti kitų politikų įtaką visuomenėje, tuo pat metu nutylint savo paties politinį užsiangažavimą. Krupavičiui, garbingai dirbusiam politinį darbą, teko neretai susidurti su tokiu neteišku ir demagogišku politinės veiklos sumenkinimu, sakomu nekritiškoms minioms. Skelbiant minioms, kad politika bloga ir nešvari, tai, suprantama, tinka ir politikui Krupavičiui. Kad tai netiktų pačiam tokių minčių skleidėjui, jis skelbia si esąs nepolitikas.

Krupavičius smerkė tokį neetišką elgesį, ir pats dėl to iš politikos nesitraukė. Veidmainingas politikos žeminimas jo neatbaidė nuo politinio darbo. Apie politiką jis turėjo teisingą supratimą, žinojo jos vietą kultūros sąvokoje ir ją gynė. Jis žinojo, kad politiką smerkiančiųjų argumentai gali paveikti tik politiškai nesusipratusius. Jis gynė politikavimą, įrodinėdamas, kad visi ir visur vienaip ar kitaip „politikuoja“ ir kad „kultūrininkų“ vardu prisidengę politikos smerkėjai taip pat politikuoja, tik neetiškai.

Krupavičiui politika reiškė valstybinį darbą — viską, kas daroma valstybei, valstybės ir valstybei dalyvaujant. Valstybinis darbas nėra tai, kas turėtų būti bloga ar nešvaru. Kas kitaip skelbia, turi labai menką valstybės supratimą. Kokia yra politika, prikauso nuo politikų, nuo jų asmeninio bei moralinio lygio. Atremdamas kai kieno politikos smerkimą, Krupavičius yra rašęs: „Politika žmogaus nepurvina, jei ji yra gerai atliekama, kaip nepurvina mėšlavežio, durpiakasio, kurpiaus ir kalvio darbas. Kiekviena profesija yra reikalinga ir naudinga. Svarbu ją sąžiningai atlikti. Purvina tik pats žmogus save savo blogais darbais arba jį išpurvina kiti. Politiką gi purvina politikai“.¹

Krupavičius nesutiko, kad politika yra žemesnė, negu kultūra. Politiką jis laikė viena svarbiųjų kultūros apraiškų. Politikos ir kultūros klausimu besiginčijant, jis atsakydavo: „Politika yra aukščiausia kultūra“.

Krupavičiui visuomeninės ir politinės veiklos tikslai beveik sutapo. Nors nemaža jo darbų dalis galima priskirti prie visuomeninės veiklos, tačiau pagrindinės jo pastangos buvo nukreiptos į politinę sritį ir jo pagrindinės kovos vyko politiniuose frontuose, jam dirbant politinėse institucijose.

1 M. Krupavičius, 1926 metų gruodžio septynioliktoji, „Draugas“, 1957 m. sausio 8 d.

2. Politikų vadinamas kultūrininkas

Niekas neneigs, kad Krupavičius buvo visuomenininkas-politikas, gyvenimą praleidęs daugiausia dirbdamas politinį darbą ir kovodamas dėl politinių tikslų. Tačiau tai nesutrukdė jo ryšių su kultūriniu gyvenimu ir kultūriniais uždaviniais. Politiką jis laikė kultūros sritimi — viešojo bei valstybinio gyvenimo vadovavimu bei tvarkymu ir domėjosi įvairiais kultūriniais klausimais. Kaip visuomenininkui jam buvo artimesni socialinės kultūros klausimai. Būtų labai siaura jo pravestą žemės reformą, Žemės ūkio akademijos ir daugelio žemės ūkio mokyklų įkūrimą, spartų žemės ūkio kultūrinimą, PLB suorganizavimą, jam vadovaujant krikščioniškajam blokui Steigiamajame seime universiteto įkūrimą priskirti tik jo politinei veiklai ir nematyti čia didelių tautos kultūrinimo uždavinių vykdymo. Įvairių tautos kultūrą skatinančių idėjų atžvilgiu jam priklauso svarbi vieta lietuvių tautos kultūrinimo pažangoje.

Krupavičius laikė siaura tokią pažiūrą, kuri griežtai skyrė politiką nuo kultūros. Jis laikė “kenksminga negerove, įsi-brovusia į mūsų kultūrinio gyvenimo pastogę”, atsiradimą žmonių, kurie nori kultūrinę veiklą monopolizuoti tik vadinamiems kultūrininkams, nes, giliau pažvelgus, tie monopolizuotojai yra patys didžiausi politikai. Jų toks klausimo pastatymas yra ne kas kita, kaip užmaskuotos politikos pastangos neprileisti prie kultūrinės veiklos kitaip manančių žmonių, pvz. prie LB veiklos. “Kodėl negali būti tas pats žmogus ir politikas ir kultūrininkas? Juk ir politika yra kultūros šaka. Juk tokie vyrai, kaip St. Šalkauskis, Pr. Dovidaitis ir K. Pakštas, buvo ir politikai ir kultūrininkai. Aš esu tikras, kad paminėtų trijų vyrų kultūros srityje tiek nuveikta, kad jų dar nėra vienas jaunesniosios kartos kultūrininkas nėra savo darbais pasivijęs”.¹

¹ M. Krupavičius, Laisvėje gyvenantiems lietuviams, “Draugas” 1955 m. spalio 22 d.

Politinės ir kultūrinės veiklos klausimams iškilus, Krupavičius primindavo, kad be politinio darbo, sudarančio sąlygas kultūriniam gyvenimui, sunkiai būtų įmanoma ir kultūrinė pažanga. Be politinės nepriklausomybės atstatymo, tauta negali nė kultūriškai plėtotis. “Ir politikas ir bendruomenininkas, ir visi kiti gerai žino, kad nepriklausomybė yra kiekvieno tautinio pasireiškimo neišsemiamos jėgos ir gyvybės šaltinis, jo aukščiausio išsivystymo laipsnis. Net tautinės kultūros laimėjimai svetimuose kraštuose be savo tautos nepriklausomybės neilgai laikysis. Tad, jei norime išlaikyti savo tautinę kultūrą, savo lietuviškąją kalbą, pagrindinė sąlyga — atstatyti prieš išveržtąją nepriklausomybę”.¹ Aiškesnio politikos ir kultūros ryšio jau nereikia.

Savo pažiūrai apie politiką sustiprinti Krupavičius dar pacituoja iš prelato Muehlerio knygos “Politik-Demokratie-Partei in christlicher Sicht”: “Politika yra kažkas šventa. Politika reiškia pasaulį tvarkyti pagal Dievo valią. Politika yra rūpinimasis kitais ir rūpinimasis visuma. Politika nėra pirmaeilis rūpinimasis savo paties gerove, bet bendruoju gėriu. Politika reiškia uždavinį, kurį mums yra nurodęs pats Dievas. Nė vienas žmogus negali pačiose savo vidaus gelmėse jaustis tiek atsakingas už pasaulio formavimą, kaip katalikas, kuris yra pašauktas dirbti pasaulio išganymui, o kartu ir savo paties išganymui”.²

3. Krupavičiaus politinis charakteris

Vokiečių filosofas E. Šprangeris, grupuodamas žmones į tam tikrus jų tipus pagal jų pagrindines dvasines tendencijas, tarp kitų išskyrė jėgos arba politinį žmogų. Pagrindinis tokio politinio žmogaus siekimų motyvas yra įgijimas įtakos

1 Ten pat.

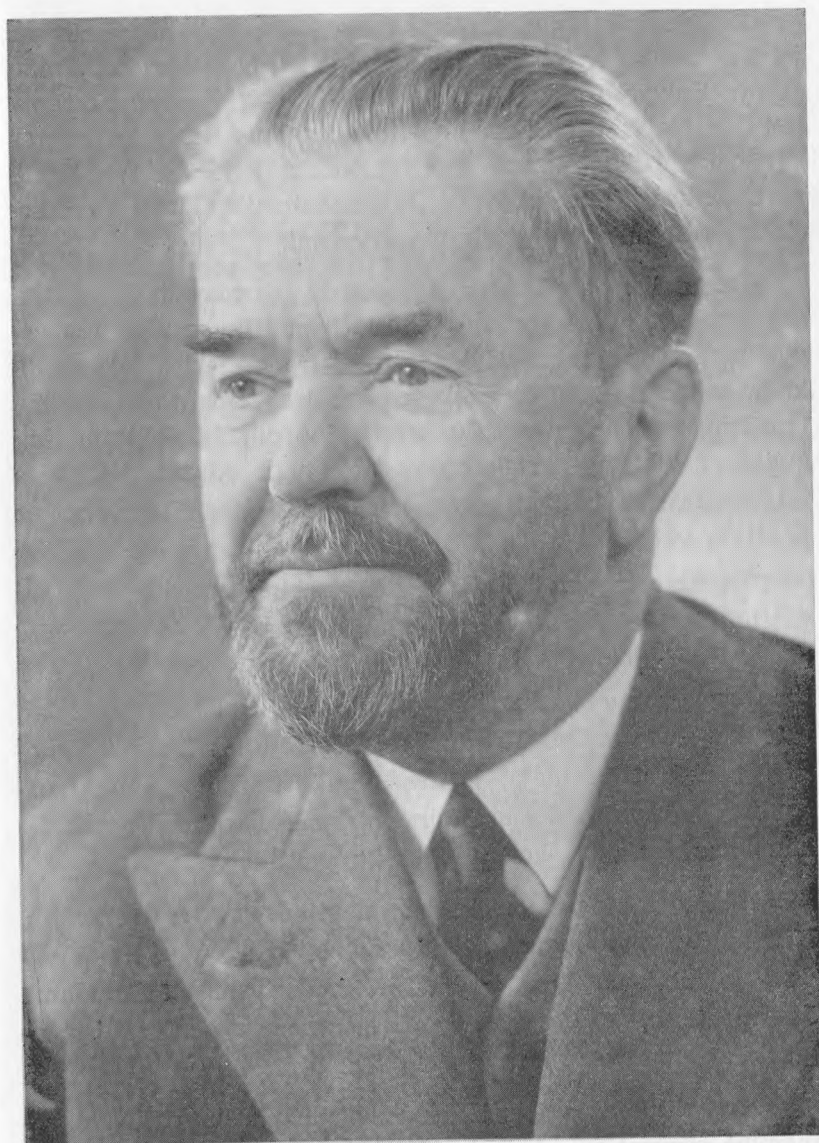
2 M. Krupavičius, Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje, 147 p.

bei valdžios, siekimas vyrauti, pasireikšti. Kalbant apie Krupavičių, kaip apie politiką, mus domina klausimas, kiek jam tinka anie psichologiniai politiko bruožai, tai yra, kiek jis buvo politinio charakterio.

Kam teko dirbti su Krupavičium, tas žino, kad kalbami psichologiniai politiko bruožai jam nebuvo svetimi. Jau pati jo išvaizda rodė jį esant valios žmogų. Tokie žmonės linkę kitus valdyti, kitiems vadovauti, o ne būti kitų valdomi ar vadovaujami; kitus savo įtakai palenkti, o ne kitų įtakoms pasiduoti. Krupavičius savo įtakas kitiems vertino ir kieno nors jų kratymasis jam nepatikdavo. Ką svarstant, jis tvirtai gynė savo nuomonę ir nebuvo linkęs nusilenkti kitų nuomonei.

Krupavičiaus linkime vadovauti, stipriame linkime kovoti dėl kurių nors tikslų ir nenuolaidume priešingoms nuomonėms galima įžiūrėti tam tikrų ambicijų, tam tikrų reikšmės bei įtakos siekimų išraišką. Tai galima laikyti ir užsišpyrimu ir vertinti neigiamai.

Toks vertinimas būtų iš dalies teisingas, tačiau per siauras. Kalbami jo prigimties linkimai bei tendencijos drauge su jo tvirta valia, su jo aštriu protu ir nepaprastai gyva orientacijom įgalino jį dirbti politinį darbą, nenuolaidžiai kovoti dėl savo principų, dėl savo tautos reikalų ir ginti krikščioniškus principus gyvenime. Jis savo lietuviškos visuomenės dalies atstovaujamus tautinius, krikščioniškus ir politiškai demokratinus principus buvo išstudijavęs ir giliai įsisąmoninęs. Bet gal būtų per siaura manyti, kad Krikščionių demokratų partijoje tik jis vienas savo principus taip gerai žinojo. Suprantama, juos buvo pasisavinę ir kaip reikiant išstudijavę ir kiti tos partijos vadai. Tačiau kitiems dažniau trūko noro, energijos ir pasiryžimo taip kovoti su kitokių įsitikinimų žmonėmis, apginant savo principus. Tuo tarpu Krupavičius turėjo pakankamai vidinės jėgos kovoti politinėms kovoms.

VYRIAUSIO LIETUVOS IŠLAISVINIMO KOMITETO
GARBĖS PIRMININKAS

Asmens linkimas išplėsti savo įtaką gali būti žalingas, jei juo tenkinamos tik asmens ambicijos bei užgaidos. Tokiu atveju išsivysto siaurai egocentrinis noras visiems diktuoti. Bet Krupavičiaus įtakos išplėtimo linkimas buvo sujungtas su socialiniais uždaviniais ir perkeltas į jo vadovaujamos partijos uždavinių vykdymą. Jo asmeniniai linkimai buvo socializuoti ir nukreipti pozityvia kryptimi.

Greta linkimo išplėsti savo įtaką Krupavičiaus politinį sėkmingumą nulėmė ir visa eilė kitų politikui reikalingų sąvybių: aštrus protas, didelė drąsa ir jo pasisavinta radikalai pažangi socialinė ir ekonominė programa. Savo linkimą į politinę veiklą Krupavičius sustiprino dideliu politiniu išsilavinimu, dideliu apsiskaitymu politiniais klausimais. Visa tai Krupavičių įgalino būti ne tik politiniu veikėju, bet ir politiniu vadu.

Vadais paprastai pasidaro žmonės, kurie turi kurią nors patrauklią idėją, kuria patys būna susižavėję ir kuria moka kitus uždegti, kurie yra labai drąsūs, turi ryžto jėgos, atitinkamų gabumų ir pasiaukojimo. Visų kalbamų ypatybių netrūko Krupavičiui. Jo didelis susižavėjimas krikščioniškosios demokratijos idėja, jo drąsa imtis naujų ir sunkių uždavinių, jo politiniai sugebėjimai ir pasiaukojimas savo siekiamiems idealams iškėlė jį į katalikų politikų vadus.

Būdamas krikščioniškosios politinės valios reiškėjas, Krupavičius nepriklausė prie tokių politinių vadų, kurie vadovauja minioms, joms ir ypač įtakingiesiems pataikaudami. Jo supratimu, pataikauja ne vadai, o menkystos. Vadai stengiasi būti suprantami, tačiau ne giriami.

Apskritai labai stipri Krupavičiaus politinė ir vado asmenybė stipriai jungė jo bendradarbius ir jo vadovaujamos partijos veikėjus į vieningai veikiančią ir drausmingą orga-

nizaciją. “Krupavičiaus, kaip vado magnetizmu ir anuomet visuotine charizma, prisipažinkime, tuomet visi žavėjomės”.¹

J. Krupavičius — politikas kovotojas

Politinių veikėjų skiriami du tipai: diplomatas ir kovotojas. Politikas diplomatas dirba daugiau kitus įtikinėdamas, dažnai gudriais manevrais savo tikrąją poziciją užmaskuodamas, kitus perkalbėdamas, iš dalies su kitais susiderindamas ir taip kitų pritarimą savo nuomonei bei susitarimą pasiekdamas. Diplomatiškumas dažnai lyginamas su saktu įtikinamumu. Kitoks yra politikas kovotojas, kuris, siekdamas savo politinių tikslų, nesigriebia gudrios diplomatijos ir kuris tiesiai reikalauja, kas jam priklauso ir kuris kovoja dėl to, kas, jo manymu, yra teisinga.

Krupavičius priklausė antrajai politikų rūšiai. Vykdydamas valstybinius uždavinius, jis nesigriebdavo diplomatijos, o kalbėjo ir veikė atvirai ir atvirai kovojo su priešingomis nuomonėmis ir su jam sudaromomis kliūtimis. Jis nebuvo diplomatas ir diplomatiniais gabumais jis nepasižymėjo. Jo tiesus charakteris vertė jį kovoti tiesiai. Visoje Krupavičiaus veikloje buvo daug kovingumo. Kovoti jis pradėjo dar vaikystėje ir jis kovojo su rusų pastangomis Lietuvą surusinti ir su lenkų pastangomis Lietuvą ir lietuvius sulenkinti. Jo seiminė veikla buvo nuolatinė kova su priešingos pasaulėžiūros partijų atstovais dėl seimo leidžiamų įstatymų dvasios, dėl auklėjimo krypties, dėl teisės vaikus mokyti religijos mokykloje. Dėl visų tų ir kitų dalykų jis kovojo seime ir spaudoje. Dėl žemės reformos įstatymo ir kitų socialinių projektų jam teko gintis ir kovoti prieš puolimus iš dešinės ir iš kairės.

1 Dr. Gr. Valančius, Prof. J. Eretas legendoje ir tikrovėje, “Draugas” 1973 m. sausio 6 d. II d

Prieš priekaištus iš konservatyvesnės dešinės jam teko apginti leidžiamų įstatymų pažangumą, o iš kairės jam teko atlaikyti socialistų reikalavimus ir pravesti nuosaikiai radikalias socialines reformas.

Kovos ir priešų Krupavičius nebijojo. Už priešus jis net siūlė padėkoti Dievui, nes “jie mums padeda įtempti pastangas ir padidinti savo pasiaukojimą. Tuo būdu mūsų priešai tampa mūsų bendradarbiais”.¹ Kitur jis aiškino, kad kunigui, aktyviai dalyvaujančiam kovose su Bažnyčios ir tėvynės priešais, reikia griebtis moderniosios kovos taktikos ir metodų.

Krupavičiui iššūkis į kovą ar patekimas į gynimosi padėtį nebuvo kas nors nepakeliama ar labai nemalonu. Jis nesijaudino kieno nors puolamas ir mokėjo puolimus kaip reikiant atremti, atsikirsti, neutralizuoti. Ypač kovotojo linkimą jam teko plačiai panaudoti agitacinėse kalbose prieš rinkimus, kur minios akivaizdoje tekdavo sukritikuoti kitų partijų programas ar atremti kitų partijų žmonių kritiką bei priekaištus. Krupavičiui tai nebuvo sunkus darbas. Tik nemalonus jis darėsi prieš paskutinius rinkimus, kada agitacinės kalbos darėsi nebekultūringos.

Užimdamas svarbias seimo daugumos vado ar ministro vietas, Krupavičius matė valstybėje daug negerovių, kurias reikėjo taisyti. Kiekvienai negerovei pašalinti jis turėjo kovoti, kartais sunkiai kovoti. Kaip jis rašė, “Visos kovos su tos ar kitos rūšies negerovėmis yra nelengvos, bet ypatingai kietos ir aštrios yra kovos su socialinėmis negerovėmis”, nes visada atsiranda, kas jas gina. Socialinės negerovės šalinamos perversmais ir revoliucijomis. Krupavičiaus socialinės reformos buvo pravestos ne revoliuciniu keliu, o racionaliomis politiko pastangomis.

1 M. Krupavičius, Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje, 28 p.

5. Politikas ar valstybininkas?

Politiku vadiname žmogų, dirbantį politinį darbą. Politinė veikla yra siekiama tvarkyti valstybę ar bent paveikti jos valdymą norima kryptimi. Demokratinėje santvarkoje politinė veikla daugiausia koncentruojasi politinėse grupėse, arba partijose, kurios kiekviena siekia valstybę tvarkyti pagal savo programose nusakytus principus.

Politikų veikloje paprastai siekiama dviejų tikslų: savo partijos išgalėjimo ir valstybės tvarkymo pagal savo politines programas. Kiekvienas politikas į valstybinį darbą eina kaip savo partijos idėjų reiškęjas. Politinių grupių įnašas valstybės gerovei nemaža pareina nuo to, kuris tikslas pirmiausia jų darbuose: partijos išgalėjimas ar valstybės reikalai. Juo daugiau politiko darbe vyrauja antrasis tikslas — juo mažiau jis susirūpinęs partija, o daugiau žiūri bendrųjų valstybės reikalų, tuo labiau jis liaujasi buvęs tik partiniu politiku ir artėja į valstybininkus.

Krupavičius politinio darbo ėmėsi dar prieš Lietuvos nepriklausomybės atstatymą. Vadinasi, jis pasidarė politiku dar tuo metu, kada reikėjo daugiau dirbti ir daugiau rizikuoti, negu kovoti dėl įtakos valdžioje. Jis dirbo politinį darbą visais Lietuvos gyvenimo laikotarpiais. Net ir tada, kada Lietuvoje išgalėjęs nedemokratinis režimas išbloškė jį iš politinio darbo, jis vis tiek pasiliko politikas. Politikas atsargoje — studijuojantis, profesoriaujantis arba dirbęs pastoracinį darbą. Visi žinojo, kad politikas Krupavičius yra didelė potencinė jėga: laikui atėjus ir sąlygoms pasikeitus, jis vėl pasirodys kaip dinamiškas, veržlus ir su dideliu autoritetu politikas.

Apibūdinamas Krupavičių kaip politiką, tėvas V. Bagdanavičius rašė: "Krupavičius yra politikas pačia pilnutine to žodžio prasme. Gal geriau šiai idėjai išreikšti tinka valstybininko vardas, nes politiko tikslas turi savyje daugiau

profesinio bruožo, tuo tarpu valstybininku suprantame tokį žmogų, kuris greičiau patį gyvenimą formuoja, negu kurias pareigas jame eina”.¹

Krupavičius savo darbais pasirodė daugiau, negu partinis politikas, siekiąs pirmoje eilėje partinių laimėjimų. Demokratinio valdymosi laikais jis dirbo daugiau valstybei, negu savo partijai. Jis vadovavo savo partijai; bet dirbo bei vadovavo ir tautai, siekdamas visų žmonių bei tautos gerovės. Tremties ir išėivijos laikais jis dirbo tautai ir tik mažą savo rūpesčių dalį jis galėjo skirti savo partijai. Pravedimas valstybei pagrindinių įstatymų ir vadovavimas laisvinimo darbui tremtyje Krupavičių iškėlė iš partinių politikų į valstybininkus. Veikdamas jis orientavosi į platesnius tautos uždavinius bei reikalus. “1945-47 man teko su M. Krupavičium bendradarbiauti VLIKe. Mano vyresniojo partnerio nusistatymuose nuolat jautėsi gili ištikimybė saviems įsitikinimams ir savajai politinei srovei, bet dažniausiai vyraudavo atsidėjimas savajai tautai ir valstybei”.²

Spręsdamas valstybės reikalus, Krupavičius pakildavo aukščiau savo asmeninių ir savo grupės reikalų bei interesų, dirbo valstybiniu mastu ir su pasiaukojimu jis vykdė svarbius tautos ir valstybės uždavinius.

Kalbėdami apie Krupavičių, kaip apie valstybininką, suprantame, kad jis nebuvo kokia valstybininko abstrakcija, o realus žmogus, turėjęs pasirūpinti ir asmeniniais reikalais ir daug dirbti partijai, kuriai jis vadovavo. Bet jis nepaskendo asmeniniuose bei partijos reikaluose. Dirbdamas tautai, materialiai nepasirūpino užtikrinti savo ateities ir liko be-turtis, dalindamas žemes, liko bežemis, o įsitraukęs į valstybinius uždavinius, apleido savo partijos reikalus.

1 Vytautas Bagdanavičius, Krupavičiaus valstybingumo pagrindų beieškant, “Aidai”.

2 Liudas Šmulktys, “Sėja” 1965 m. 3 nr. 11 p.

Ir išėjęs dirbti į parapiją, jis pasiliko su valstybininko užsimojimais. Kitaip negali išaiškinti jo protesto prieš vokiečių pradėtą Lietuvos žemių kolonizaciją. Remdamasis kitados tautos jam suteiktu mandatu, jis su valstybininko orumu ir drąsa įteikinėjo vokiečių aukščiausiam pareigūnui protesto memorandumus, žinodamas, kad jį remia visa tauta ir kad jis tais savo žygiais atstovauja tautai.

Su valstybininko subrendimu Krupavičius vadovavo VLIKui, lygindamas jame dažnai pasitaikančius jį sudarančių grupių nesutarimus. Net ir tada, kada dėl emigracijos jo darbas VLIKe labai pasunkėjo, jis dirbo jame su dideliu atsakingumu, kol jo sveikata leido.

Krupavičius buvo vienas Lietuvos valstybinio gyvenimo kūrėjų ir, kartą įstojęs į valstybinio darbo kelią, jis per visą savo gyvenimą veikė bei dirbo su valstybinio masto užsimojimais ir savo jėgas iki sveikatai pavojingos ribos eikvojo darbui tautai.

6. Krupavičiaus pažiūros partijų klausimu

Krupavičius neretai nusiskųsdavo neigiama VLIKą sudarančių partijų veikla. Susidurdamas su darbo nesklandumu, kuris kildavo dėl partijų nesutarimų, jis įrodinėdavo, neretai pakartodamas, kad partijomis pasiskirstymas ir tarp jų kova leistina tik laisvoje Lietuvoje. Gi VLIKo darbe, kur buvo reikalingas sutarimas ir vienybė, partijos neretai atliko neigiamą vaidmenį. Jo supratimu, lietuvių partijoms tremtyje buvo ne laikas demonstruoti savo partines programas. Tą savo nusistatymą jis yra daug kartų kartojęs: "Aš sakiau ir sakau, kad šiais tremties ir naikinimo metais mums reikalinga tik viena lietuvių partija". Kovų dėl Lietuvos išlaisvinimo metu partijų "Aš" turėtų sutapti su lietuviškuoju "Aš". Natūralią dirvą partijoms veikti jis pripažino tik laisvoje

valstybėje. Išeivijoje jos galinčios dirbti, pagerindamos savo programas ir pasiruošdamos dirbti nepriklausomoje Lietuvoje. Čia gi tikruoju visų partijų uždaviniu jis laikė dirbti bendrai laisvinimo darbą. Be to, nenatūraliomis politinėmis išeivijoje sąlygomis atsirado daug partijų, kada tuo tarpu laisvoje valstybėje tas jų skaičius, jo nuomone, turėtų sumažėti iki 3-4 partijų.

Taip suprasdamas partijų vaidmenį išeivijoje, Krupavičius nesmerkė jų iš esmės. Priešingai, jis piktinosi kai kieno perdėtu partijų smerkimu. Į kaltinimus, kad partijos skaldo išeiviją, Krupavičius atsakydavo, kad ne vien partijos reiškia lietuvių susiskaldymą išeivijoje. Jo nuomone, išeivijos visuomenė nemažiau susiskaldžiusi, kaip ir politinės partijos. Jos vieningumu taip pat reikėtų susirūpinti. O partijos, esant reikalui, surandančios bendrą žodį. Lietuvos laisvinimo srityje jos esančios vieningos, todėl ir galinčios dirbti vienoje institucijoje. Tai rodo mūsų partijų subrendimą, kurio trūksta kitų išeivių partijoms. Tuo atžvilgiu mūsų spauda partijų klausimu esanti neteisinga. Joje partijos dažnai be reikalo puolamos gal būt dėl to, kad nėra ko kito pulti.

Krupavičius laikė visiškai natūraliu dalyku, kad partijos siekia valdžios: juk tokia jų prigimtis. Tik tas jų siekimas neturi kenkti bendrajam reikalui. Jei išeivijoje pasidarė partijų per daug, Krupavičius nematė reikalo dėl to rūpintis. Jos visos prisideda prie kovos dėl Lietuvos išlaisvinimo ir sudaro tai kovai užnugarį, o jų reikalingą lietuviams kiekį išspręs nepriklausoma Lietuva.

Tačiau Krupavičius griežtai smerkė kai kieno apskritai partijų smerkimą bei niekinimą, nes jų smerkimas savaime veda tautą į žalingą apolitiškumą. Jis matė kai kur išeivijoje paplitusią partiofobiją. Jis manė, kad tai yra priešų lietuviams įkalbėta. Jei bolševikams nemaloni kiekviena lietuviškos gyvybės apraiška, tai ypač jiems kelia pyktį lietuvių politinė

gyvybė bei veikla. Jai sunakinti jie išleidžia dideles pinigų sumas.

Krupavičius laikė sunkiai suprantamomis ir sunkiai pateisinamomis lietuvių inteligentų kalbas, smerkiančias partijas ir partinę veiklą. Tokios kalbos primena visokių diktatūrinių kalbas, nes visi diktatoriai uždaro partijas palikdami tik savąją. Iš tikrųjų visokie partiofobai yra tik užsimaskavę savo partijų gynėjai, sąmoningai klaidiną nesąmoningus piliečius. Juk negalima nė įsivaizduoti demokratinės valstybės be partijų. Partiją Krupavičius laikė valstybės ramsčiu ir piliečių reikalų gynėja. Tik diktatoriai į partijų vietą pastato policiją ir kariuomenę. Iškrypusias iš savo vėžių partijas reikia gydyti, o ne jas neigti. Visišką žmogaus abejingumą politiniam gyvenimui ir politiniam visuomenės diferencijavimuisi Krupavičius laikė nenormalumu. "Sakyti ar svajoti apie asmens neutralumą politikoje ar partijos atžvilgiu tai tik savęs apgaudinėjimas. Juk kiekvienas nepartinis vis turi ryšių su ta ar kita partija".

Būdamas savo srovės vadas bei ideologas, nors ir ideologiniais bei politiniais klausimais nesutardamas su kitomis partijomis, Krupavičius iš esmės nebuvo kitų partijų priešas. Jis buvo linkęs su kitomis partijomis bendradarbiauti ir bendradarbiavo, kada galėjo susitarti praktinės bei bendros veiklos klausimais.

7. Su jais Krupavičius veikė ir dirbo

Dirbdamas Lietuvos atstatymo darbą, būdamas Krikščionių demokratų partijos pirmininku ir atlikdamas seiminės daugumos vado funkcijas, Krupavičius buvo tik vienas iš daugelio kitų, kartu su juo dirbusių valstybinį darbą. Jis buvo tik pirmasis tarp lygių. Su juo kartu dirbo ir jo vadovavimą rėmė nemažas skaičius su savo įnašu Lietuvos atstatymo

darbe dalyvavusių politikų, visuomenininkų, kultūrininkų, dvasininkų ir kitų sričių veikėjų, įėjusių į Lietuvos parlamentinio laikotarpio istoriją asmenybių. Atstatant Lietuvos nepriklausomybę, jie, dažniausiai dar jauni žmonės, dar tik neseniai baigę mokslus, stojo į tėvynės darbą ir vieningai susibūrę, kiekvienas savaip prisidėjo, nešdami Lietuvos valstybinių darbų našta.

Bene svarbiausią vaidmenį demokratiniam laikotarpyje suvaidino Aleksandras Stulginskis, užėmęs garbingiausią ir aukščiausią respublikoje prezidento vietą, išėjęs į didelius politikus, vertingai reprezentavęs Lietuvą, bet kartu buvęs nuoširdus demokratas.

Gabus visuomenės veikėjas, organizatorius ir politikas buvo Vytautas Endziulaitis, nuoširdus vargstančių ir darbininkų draugas, turėjęs didelių užsimojimų socialinėje srityje, bet per anksti miręs.

Taip pat anksti mirė Krupavičiaus labai vertinamas kaip krikščioniškosios demokratijos teoretikas, ideologas ir veikėjas kunigas dr. Simonas Šultė, savo raštais daręs įtaką jo apsisprendimams nuosavybės, dvarų nusavinimo, žmogaus ir piliečio teisių ir kitais klausimais.

Didelį vaidmenį Lietuvos politiniame gyvenime suvaidino dr. Leonas Bistras, filosofas, profesorius, geras kalbėtojas, mokėjęs daug kalbų, vienas iškiliausių lietuvių krikščionių demokratų šulų, ateitininkijos organizatorius, beveik visų partijos Centro komitetų narys ir kelis kartus jo pirmininkas, kelis kartus ministeris ir seimo pirmininkas.

Senas krikščionis demokratas ir kovotojas už krikščioniškosios demokratijos idealus ir daug jai nusipelnęs buvo profesorius Antanas Tumėnas, buvęs ministeris pirmininkas, seimo pirmininkas, plataus masto intelektualas, paruošęs ir apgynęs Lietuvos konstitucijos projektą ir eilę kitų įstatymų.

Krupavičiaus labai vertinamas bendradarbis buvo ir Zigmą Starkus, intesyvaus darbo ir logiško galvojimo vyras, nepamainomas įstatymų redaktorius, ministeris, Žemės reformos valdybos pirmininkas, valstybės kontrolierius, Lietuvos banko direktorius.

Prelatas Kazimieras Šaulys, krikščioniškosios demokratijos ideologas ir pirmasis jos populiarizatorius, anksti darė Krupavičiui įtaką savo 1906 metais išleista knygele "Apie krikščioniškąją demokratiją"; Lietuvos valstybės tarybos narys, pasirašęs Nepriklausomybės aktą, Steigiamojo seimo narys.

Kazimieras Bizauskas buvo vienas pirmųjų ateitininkijos organizatorių, vienas krikščioniškosios demokratijos organizatorių Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metu, Lietuvos valstybės tarybos narys, pasirašęs Nepriklausomybės aktą, seimo narys, švietimo ministeris, didelių nuopelnų vyras, bolševikų nukankintas.

Labai vertingi bendradarbiai buvo tada būsimieji Lietuvos vyskupai: kan. Justinas Staugaitis, Lietuvos valstybės tarybos narys, pasirašęs Nepriklausomybės aktą, Pirmojo ir Antrojo seimų pirmininkas; kunigas profesorius Kazimieras Paltarokas, sociologas, Centro komitetų narys dažnai Krupavičiui padėjęs savo patarimais; kunigas profesorius Mečislovas Reinys, veiklus krikščionis demokratas, daugumos Centro komitetų narys, užsienio reikalų ministeris.

Ideologiškai, be arkivyskupo Jurgio Matulaičio, Krupavičiui didelę įtaką darė profesorius Stasys Šalkauskis, kuriam rūpėjo viskas, kas lieté lietuvių tautą ir jos ateitį. Formaliai Šalkauskis nepriklausė Krikščionių demokratų partijai, bet jis rūpinosi jos krikščioniškosios programos tobulėjimu ir nuosekliu jos įgyvendinimu, todėl jis nemaža padėjo Krupavičiui. Kviečiamas dalyvaudavo Centro komiteto posėdžiuose; kartais ir pats pasisiūlydavo ateiti, kada buvo svarstomi svarbūs valstybiniai ar partijos reikalai. Jis buvo pasiūlęs

dar 1919 vyskupo P. Bučio iškeltą kultūrinės autonomijos mintį, kurią, pritaikytą mokyklinės organizacijos srityje, Krupavičius gynė seime. Bet liaudininkai ta mintimi pagrįstą planą atmetė, nesileisdami net į rimtesnes diskusijas. Krupavičiaus politinėms idėjoms darė įtaką Šalkauskio “Krikščioniškoji politika ir gyvenamoji valanda”. Su Šalkauskiu Krupavičius dažnai susitikdavo ir daug dalykų su juo išdiskutodavo ir aptardavo. Dr. Eretas prisimena, kad Šalkauskis ir jį keletą kartų buvo “nutempęs” pas Krupavičių, kur vykdavę karštos diskusijos. Tie jų pasikalbėjimai nenutrūko ir po gruodžio 17 perversmo, po kurio Šalkauskis iš karto nepritarė krikščionių demokratų dalyvavimui tautininkų sudarytoje vyriausybėje.

Greta Šalkauskio, Krupavičius labai vertino pasikalbėjimus Lietuvos politikos temomis ir su kunigu profesorium Juozu Meškausku ir brangino jo patarimus. Krupavičius St. Šalkauskį ir kun. J. Meškauską vadino “neapmokamais neetatinais patarėjais”. Sudarydami du kraštutinumus, jie Krupavičiui atstovavo idealios Lietuvos viziją.

Artimiausi Krupavičiaus, kaip Krikščionių demokratų partijos pirmininko, bendradarbiai, dirbę su juo Centro komituose, pagal jų kadencijų skaičių buvo šie asmenys: prof. A. Tumėnas, dr. L. Bistras, dr. P. Karvelis, Z. Starkus, M. Galdikienė, K. Bizauskas, arkivyskupas prof. M. Reinys, V. Bičiūnas, A. Endziulaitis, kan. J. Meškauskas, kun. A. Šmulškštys, dr. K. Ambrozaitis, kun. J. Dagilis, dr. E. Draugelis, prof. Vl. Jurgutis, vyskupas K. Paltarokas, P. Radzevičius, kun. dr. J. Steponavičius, Al. Stulginskis, kan. K. Šaulys, Pr. Vainauskas, dr. K. Jokantas, dr. Pr. V. Raulinaitis, dr. K. Ruginis, dr. J. Eretas, dr. J. Sakalauskas, E. Turauskas ir kiti Lietuvai nusipelnę politikai, visuomenininkai ir kitų sričių veikėjai.

8. Tarp lietuviškos ir tarptautinės politikos

Įsigyvenęs į Lietuvos laisvinimo reikalus, Krupavičius tarptautine politika mažiau domėjosi, išskyrus tuos jos atžvilgius, kurie galėjo paliesti Lietuvos padėtį ir prisidėti prie Lietuvos ateities sprendimo. Tarptautinės politikos klausimais, kurie neliečia Lietuvos reikalų, jis maža terašė.

Atvykęs į Ameriką, jis laikėsi nuomonės, kad mūsų svarbiausioji politika yra lietuviškoji politika ir kad lietuviai amerikiečių politika tik tiek teturi domėts ir tik tiek į ją įsitraukti, kiek ji gali patarnauti Lietuvos ir lietuviškam reikalui. Tačiau, ilgiau pagyvenęs Amerikoje, jis tą savo nusistatymą kiek pakeitė. Jis pamatė, kaip amerikiečių partijos, nesitikėdamos gauti daug lietuvių balsų, jų nevertina ir prieš rinkimus beveik nestato jų kandidatų į vietines renkamų pareigūnų vietas. Taip lietuviai dėl mažo savo politinio veiklumo neturi įtakos ir negali ginti savo reikalų bei siekimų. Tada Krupavičius pradėjo raginti lietuvius būti veržlesniais politikoje: kandidatuoti į įvairias valdžios vietas, bendrauti su amerikiečių politikais ir tuo būdu padidinti lietuvių politinį svorį kitų tautybių tarpe. O susitarę su kitomis tautybėmis, jie kai kur galėtų įgyti ir lemiamą reikšmę. Su tokiu nusistatymu jis daugiau domėjosi amerikiečių politika ir 1962 metų "Tėvynės sarge" išspausdino ilgą straipsnį "JAV užsienio politikos moraliniai pagrindai".

Lietuviškosios politikos sumetimais Krupavičiaus didesnę palankumą jautė tiems JAV politikams, kurie buvo palankesni lietuvių reikalams. Taip pat jis visada palaikė tuos politikus, kurie buvo didesni antikomunistai ir labiau palaikė pavergtųjų tautų išlaisvinimo reikalavimą. Dėl to jis palaikė Niksoną prieš Kenedį, respublikininkus prieš demokratų.

Arčiau susipažinęs su amerikiečių politiniu gyvenimu, jis buvo nustebintas jų visuomenės nesidomėjimu politika. "Niekur nesu matęs", rašė jis, "tokio liguisto nesidomėjimo

savo krašto politika ir jos niekinimo ir sąmoningo ignoravimo, kaip JAV-se". Ir kas buvo dar blogiau, kad ir "mes lietuviai pasekėm šiuo pavyzdžiu". Tuo klausimu susidomėjęs, jis vėl prisiminė, kad "kai kurios mūsų grupės sąmoningai stengiasi mūsų lietuviškąją bendruomenę atgrasinti pirmiausia nuo lietuviškos politikos". Ir ta mūsų lietuviškoji bendruomenė, "darydamasi vis labiau inertiška, nuskračiusi lietuviškos politikos pareigą, noriai nusikrato ir amerikietiškąją politiką. Gera, kad pastaruoju metu sąmoningesni lietuviai organizuotai veikliai pradeda įsijungti į amerikietiškąją politiką, keldami ryškesnėn švieson ir mūsų lietuviškuosius reikalus".¹

Pacituotas Krupavičiaus pasisakymas rodo, kad jis pritarė lietuvių įsijungimui į amerikietiškąją politiką dviem sumetimais: tikėdamasis naudos lietuviškam reikalui ir kovodamas prieš ateivių nesidomėjimą politika iš viso — prieš jų nusipolitinimą. Bet jis nepritarė besąlyginiam lietuvių įsijungimui į amerikiečių politiką, nesiekiant nieko Lietuvos reikalui. Kada 1965 metais buvo organizuojamas jaunimo žygis į Washingtoną pareikšti pritarimą prezidento R. Niksono politikai Pietų Vietname, Krupavičius jam nepritarė, nes tame žygyje nieko nenumatoma pasisakyti dėl Lietuvos būklės, kuri yra daug sunkesnė, negu Pietų Vietnamo. "Žygis į Washingtoną labai gera proga tarti aiškų ir ryžtingą žodį ir Lietuvos laisvinimo reikalu". "Kur pasirodo lietuvis, jam visur pirmoj eilėj turi stovėti Lietuva. Mes tik tuo pateisinsim savo pasitraukimą iš tėvynės ir atsidūrimą svetimuose kraštuose". Tuo tikslu jis reikalavo, kad į numatytą prezidentui įteikti memorandumą būtų įrašyta keletas sakinių ir apie Lietuvos laisvę.²

1 M. Krupavičius, JAV užsienio politikos moraliniai pagrindai, "Tėvynės sargas", 1961 m. 1(20) nr. 65 p.

2 M. Krupavičius, Jaunimo žygio į Washingtoną klausimu, "Draugas" 1961 m. gegužės 3 d.

Gerai suprasdamas politinės veiklos reikšmę, Krupavičius smerkė lietuvių traukimąsi nuo lietuviškos ir amerikietiškos politikos. Prisimindamas liūdną mūsų praeities tragediją, kada nepriklausomos Lietuvos politinį likimą nulėmė Berlynas su Maskva, o vėliau Washingtonas su Maskva, jis skelbė, kad tokiu "lemtingu metu trauktis nuo aktyvaus dalyvavimo lietuviškoje ir amerikietiškoje politikoje yra dangaus keršto šaukiančioji nuodėmė. Amerikietiškoje politikoje mes privalom dalyvauti svarbiausia dėl lietuviškos politikos".¹ Amerikietiškoji politika reikia domėtis visų pirma dėl to, kad su JAV likimu yra surištas ir visų vakarų ir kitų laisvųjų ir pavergtųjų likimas.

Tačiau Amerikos politikos, iš kurios lietuviai daug laukė, morale Krupavičius labai nusivylė. "Klaidingi ir falšyvi moralės dėsniai ne šiandien, tai ryt JAV apjuokins pasaulio akyse ir užtrauks ne tik ant JAV, bet ir ant viso nekomunistinio pasaulio, kartu ir ant Lietuvos, labai skaudžių ir sunkių nelaimių".²

9. Vertinamasis žvilgsnis į praeitį

Po daugelio metų Krupavičius į savo politinį darbą nepriklausomoje Lietuvoje taip žiūrėjo:

"Ilgai teko tempti tas nepaprastai sunkus, bet kartu garbingas ir Lietuvai naudingas vežimėlis. Teko tempti įvairiais keliais: ir sausais ir šlapiais, ir lygiais ir kalnuotais. Gana daug teko išgyventi, patirti daug vargo, įžeidimų ir pažeminimų, bet nemažiau meilės ir dėkingumo. Nenoriai į politiką ėjau, nors ir tada žinojau, kad demokratinėje tvarkoje kiekvienas geros valios lietuvis turi ne tik išmanyti savo krašto politikos srityje, bet ir joje aktyviai dalyvauti."³

1 "Tėvynės Sargas" 1961 m. 1 (20) nr. 65 p.

2 Ten pat, 63-64 p.

3 M. Krupavičius, Prie nepriklausomybės lopšio, "Draugas" 1968 m. gegužės 25 d.

Prisimindamas savo politinės karjeros pradžią ir tą atsaikingumą, kurio iš jo reikalavo darbas Lietuvai, iš tolimos laiko perspektyvos Krupavičius taip kukliai apie savo politinį darbą pasisako:

“Į tą darbą stojau kaip naujokas, kaip ir visi kiti, kuriems teko imtis Lietuvos atstatymo ir tvarkymo darbo. Dirbom ir mokėmės. Mūsų pačių klaidos buvo mūsų kelrodis į tiesųjį kelią. Savo klaidų neneigiu, bet galiu pasigirti, kad užsispyręs jų nesilaikiau. Visuomet ėjau lietuviškuoju keliu. Užtai nebijau atsakomybės prieš lietuviškąją visuomenę, lygiai nebijosiu ir paskutinio Teismo dieną stoti Dievo aki-vaizdoje. Padariau tai, ką galėjau. Norėčiau, kad mano vietą užėmę kiti daugiau padarytų Lietuvai ir savo visuomenei, įvesdami Lietuvą į platesnius gerovės, garbės ir laimės kelius”.¹

Viename Krupavičiaus amžiaus sukakties minėjime, kur buvo kalbėtojo prisiminti jo Lietuvos respublikoje atlikti darbai, Krupavičius panašiai atsakė, kad šių laikų vertinimu, ano meto jo ir kitų darbuose buvo ir klaidų, kurių dabar nepateisintume. Bet tuo metu jie darė taip, kaip tada, bent jų supratimu, atrodė geriausiai. Todėl ir į savo darbus žiūrįs, kaip į ano meto gerų norų ir geros valios darbus. Tik jų rezultatai ne visada buvo tokie, kokių buvo siekiama.

Kalbami Krupavičiaus žodžiai bei pasisakymai buvo užrašyti ar pasakyti tame amžiuje, kada žmogus visą savo praeitį ir veiklą joje svarsto bei vertina labai kritiškai, kada joje mato daugiau bloga ir kada jis yra linkęs save už daug ką praeityje pakaltinti. Todėl ir jo pasisakymus reikia priimti kaip to laikotarpio kritiškų nuotaikų išraišką, kuri gali būti net perdėtai kritiška ir neobjektyvi.

1 M. Krupavičius, Atsiminimai, 323 p.

V .TIKĖJIMO APŠVIESTAS GYVENIMAS

1. Krupavičius kunigas

Kunigu Krupavičius išbuvo penkiasdešimt šešerius ir pusę metų. Tačiau tiesioginį pastoracinį darbą dirbo apie 13 metų. Tai lyg rodytų jo nelinkimą dirbti tiesioginio dvasininko darbo. Jei ne rusų valdžios jo persekiojimas už lietuvišką veiklą, greičiausiai jis būtų pasilikęs mokytoju. Nors jis namuose augo religingoje aplinkoje, tačiau paauglystės bei jaunystės metu jam trūko religinio išsilavinimo. Jam besimokant Veiverių mokytojų seminarijoje, nebuvo kapeliono, kuris būtų pasirūpinęs jo religiniu auklėjimu. Iš jo atsiminimų nematyti, kad jam Lenkijoje begyvenant būtų buvę įtakų, veikusių palankiai jo religinį gyvenimą. Ir besimokydamas mokytojų seminarijoje ir būdamas mokytoju Lenkijoje, jis skaitė materialistų raštus. Tik jis mini vieną knygą, gautą iš religingos merginos paskaityti, kurioje jis rado labai įtikinamai atsakytus įvairius teologinius klausimus, kuriems anksčiau neturėjęs aiškaus atsakymo. Jį daug labiau religiškaai sustiprino jo bendravimas su kunigais Papilėje. Iš jo svarstymo, į kur savo gyvenimą nukreipti, pasitraukus iš mokytojo darbo, atrodo, kad jį į kunigų seminariją pastūmėjo šios aplinkybės: 1. jis negalėjo dirbti mokytojo darbo Lietuvoje, 2. savo išsilavinimu jis nebuvo pasiruošęs stoti į aukštąsias mokyklas ir studijuoti universitete, jis neturėjo nė lėšų, 3. jo pasirinktos miškininkų mokyklos baigimas taip pat nebūtų jam sudaręs sąlygų pasilikti bei dirbti Lietuvoje. Tik kunigų seminarijos baigimas jam galėjo padėti pasilikti Lietuvoje. Taigi jo kunigų seminarijos pasirinkimą bent iš dalies nulėmė jo Lietuvos meilė. Bet ir kunigo pašaukimą Krupavičius pasirinko ne visai atsitiktinai, kaip gali atrodyti iš čia nurodytų motyvų: apie stojimą į kunigų seminariją jis ir anksčiau kartais pagalvodavo.

Iš Krupavičiaus jaunystės atsiminimų nematyti, kad jis anksčiau būtų savyje jautęs pašaukimą į kunigystę. Į ją jis nuėjo, tik jau kitus kelius išbandęs. Todėl kartais pagrįstai keliamas klausimas, ar jis turėjo kunigo pašaukimą. Tą klausimą atsako sklandus susigyvenimas su seminarija ir jo pasiryžimas būti kunigu. Krupavičiaus beveik susižavėjimas seminarijos tvarka ir jo pastangos rimtai pasiruošti kunigystei ir išlikti seminarijoje iki jos užbaigimo, nežiūrint jam administracijos statomų kliūčių, rodo, kad kunigystė jam nebuvo tai, ko jis būtų galėjęs lengvai atsisakyti, ir kad ji jam buvo artima ir jo nuoširdžiai siekiama. Sunkumų sudarė tik jo charakterio šakotumas. Dėl jo užsimojimų įvairumo bei platumo jis griebėsi ir kitokios veiklos, dėl ko jam kartais buvo seminarijoje per ankšta. Dar būdamas klieriku, jis jau už seminarijos sienų Seinuose daug kam buvo žinomas kaip straipsnius ir knygeles rašęs Gabrielius Taučius. Tai gali būti suprasta, kad jis buvo patekęs į ne savo vietą ar pasirinkęs net ne savo kelią. Taip dar seminarijoje jo siekimuose galima išžiūrėti tam tikrą dvilypumą. O vėliau jo gyvenimas taip susidėjo, kad daugiausia jam teko rūpintis tautiniais bei visuomeniniais reikalais ir jiems daugiau eikvoti laiko ir energijos, negu savo kunigiškojo pašaukimo reikalams. O tačiau jo ištikimumas kunigystei rodo, kad jis nesijautė patekęs į nesavo kelią. Ir jo pirmųjų brošiūrų religinės temos rodo jo linkimą į religinę sritį.

Krupavičių iš arti pažinęs tėvas Bagdanavičius parašė net tris straipsnius, kurie liečia jo kunigystę: Kas yra Krupavičius, Krupavičiaus kunigystė ir Krupavičiaus krikščionybės samprata. Jie padeda mums geriau suprasti įvairius Krupavičiaus religinio gyvenimo niuansus, jo kunigo pašaukimą ir jo derinamą su kitomis jo veiklos sritimis. Tie klausimai gal iš viso nebūtų kilę, jai Krupavičius būtų dirbęs tik kunigo darbą ir nebūtų išėjęs į žymiuosius Lietuvos politikus. Savo darbais jis visų dėmesį atkreipė į save daugiau kaip

į politiką, negu kaip į kunigą. Iš to ir kilo klausimas, o kaip gi su jo kunigyste?

Krupavičiaus veiklos atsišakojimas nuo jo religiška kunigiškojo kamieno į politinę-visuomeninę sritį daug kam buvo neaiškus ir kėlė klausimą, ar tai nereiškia ir jo nutolimo nuo jo tiesioginio pašaukimo. Jam pasinėrus politinėje veikloje, anais laikais buvo net ir nuošaliai stovinčių jo konfratūrų tarpe prileidimų, kad jis dėl politikos apleidęs kunigystę, kad nedirbąs pagal savo pašaukimą pastoracinio darbo ir kad jis nukrypęs į su kunigiškuoju pašaukimu nesiderinantį darbą. Priimant tuos priekaištus kaip grynus faktus, jie bent iš dalies gali atrodyti teisingi. Visą dešimtmetį jis savo darbais buvo daugiau politikas negu kunigas. Daug kam iš šalies atėdavo prileidimų, kad jis gali visiškai nutolti nuo kunigysts ir į ją nebegrįžti, kaip tai įvyko su vienu kitu jo bendradarbiu — į politiką nuėjusiu kunigu. Atitrauktai nuo gyvenimo konteksto svarstant, nebuvo neteisinga sakyti, kad Krupavičius neina tiesioginių kunigo pareigų, nedirba pastoracinio darbo ir kad jis, nuolat dalyvaudamas partinės politikos kovose, yra nuėjęs į darbą, nevisada besiderinantį su kunigo pašaukimu.

Bet kitaip klausimas atrodo, kai prisimename, kad Krupavičius, tik grįžęs iš Rusijos, atsistatant Lietuvos valstybei, buvo jo vyskupo 1918 metais pasiūstas dirbti prie Lietuvos valstybės tarybos ir tuo būdu buvo įstatytas į politinį darbą, iš kurio ir gerokai vėliau tas pats vyskupas atsisakė jį atšaukti. Ir jei dar prisiminsime, kad jis vadovavo krikščioniškajai Lietuvos politikai ir nuolat kovojo prieš religijos reikalams nepalankių srovių pastangas įgyvendinti Lietuvoje laicistinę tvarką su laicistiniu auklėjimu ir kad jis savo kieta kova neprileido prie Bažnyčios teisių ir religinio gyvenimo susiaurinimo, tada suprantame, kad žmogus su jo politiniais sugebėjimais bei temperamentu buvo reikalingas krikščioniškosios politikos vadovaujančiame poste ir kad jis ten Bažnyčiai buvo naudingesnis, negu dirbdamas kunigo darbą kurioje

nors parapijoje. Savo valstybiniu darbu jis įrodė, kad jis neparapinio masto žmogus, todėl netenka jo nepalankiai vertinti dėl to, kad jis savo talentus bei sugebėjimus panaudojo daug platesniu mastu ir kad iš to buvo daug didesnė nauda ne tik Lietuvai, bet ir Bažnyčiai.

Tą klausimą svarstydamas, tėvas Bagdanavičius laiko klaidingu tokį Krupavičiaus supratimą, kur jo politinė veikla laikoma tam tikru trūkumu jo kunigiškoje veikloje. Krupavičiaus politinės veiklos analizė visiškai patvirtina teigimus, kad “Krupavičius savo jaunystėje ruošėsi būti kunigu ir tokiu visą gyvenimą pasiliko. Tik per kunigystę jis įėjo į visas kitas savo reiškimosi sritis”¹ ir “Krupavičius politikas yra tiek, kiek jis yra kunigas. Jo kunigystės supratimas yra nuvedęs jį ir į politinę veiklą”.² Krupavičius, kaip kunigas, buvo vyskupo Karoso pasiūstas į Vilnių dirbti Lietuvai ir kaip kunigas jis nuėjo kovoti dėl krikščioniškų socialinių idealų įgyvendinimo Lietuvoje. Išeidamas į kunigus, religine prasme jis pasiruošė tarnauti Dievui. Bet kartu jis to meto darbų buvo brandinamas tarnauti ir tėvynei. Per visą savo gyvenimą jis tarnavo Dievui ir tėvynei. Gal nebus prasilenkta su tiesa, sakant, kad jis daugiau tarnavo tėvynei negu Dievui. Bet tai buvo tikėjimo apšviesta tarnyba tėvynei. Tos abi sritys jame daug neišsiskyrė. Jo religingumas ir jo tėvynės meilė daug nesiskyrė, o greičiau kits kitą papildė, nes jis tikėjo, kad tėvynės meilė be Dievo meilės neturi tvirto pagrindo ir kad Dievo įsakymai reikalauja mylėti ir savo tėvynę.

Kad Krupavičiaus politinis darbas nenustelbė jo religinės bei konfesinės veiklos, matome iš jo bibliografijos. Jis per visą savo veiklos metą domėjosi svarbiais politiniais bei visuomeniniais klausimais ir dalyvavo jų sprendimuose; bet tuo pa-

1 V. Bagdanavičius, Krupavičiaus kunigystė, “Tėvynės sargas” 1972 m. 1 (32) nr. 10 p.

2 V. Bagdanavičius, Kas yra Krupavičius? “Draugas” 1969 m. gegužės 20 d.

čiu metu jis gilinosi į religines bei konfesines problemas ir rašė atitinkamomis temomis knygas, brošiūras ir straipsnius. Ir labai intensyvių politinių kovų metu, ruošiantis rinkimams į Steigiamąjį seimą, greta politinių brošiūrų, jis rašė straipsnius į religinį žurnalą "Ganytojas" ir parašė knygele "Kunigas dvidešimtojo amžiaus visuomenėje". Politinių ir religinių klausimų sprendimai jame turėjo kai ką bendrą. Studijuodamas politinio pobūdžio demokratybės klausimą, jis rėmėsi žymiaisiais krikščioniškosios socialinės doktrinos autoritetais ir socialinėmis popiežių enciklikoms. Pagrindinės jo politikos linijos — krikščioniškumas ir demokratiškumas — kilo iš to paties šaltinio — iš Bažnyčios socialinio mokslo. Taip jis dėl politikos nenutolo nuo savo pašaukimo, neužmetė savo, kaip kunigo, religinės srities uždavinių, tik juos vykdė kitokiam lygyje. Lietuvos katalikybei jis iškovojo bei padarė nepalyginamai daugiau, negu jis būtų galėjęs padaryti, kur nors parapijoje vikaraudamas. O jo darbas Lietuvai, kur jis su savo sugebėjimais buvo labiausiai reikalingas ir kur jis savo darbais įrodė, kad jis ten turi būti, pateisino Bažnyčios nuostolius, kurie susidarė, gabiam kunigui nuėjus dirbti į kitą sritį.

Krupavičių iškėlė tiek visuomeninėje, tiek ir politinėje veikloje tiek ir religiniame gyvenime tas jo charakterio bruožas, kas jis nebuvo paviršutiniškas žmogus. Visada ir visur jis varė gilią vagą. Jis neveikdavo pusiau ar tik formaliai. Jam buvo būdinga viską daryti bei įvykdyti ir iš kitų reikalauti viską atlikti taip, kaip iš esmės turi būti padaryta. Jis nemėgo paviršutiniškų ir lengvai į viską žiūrinčių, ligi galo savo siekimuose neištesiančių ir jiems pavestų uždavinių bei reikalavimų kaip reikiant neatliekančių žmonių, kuriais jis negalėjo pasitikėti. Tuo atžvilgiu jis turėjo pakankamai vidinės jėgos savo nusistatymams bei nustatytiems uždaviniams įvykdyti, nedarydamas nuolaidų nepatogumams ir nesuversdamas kaltės nepalankioms darbo bei veiklos aplinkybėms. Dėl

to jis buvo kietas sau ir kitiems, kuriems jis turėjo galios pavesti kuriuos nors darbus ar juos kontroliuoti.

Tokius reikalavimus Krupavičius turėjo civiliniame bei organizaciniame gyvenime, tokius jų savo raštuose statė ir kunigams religinėje srityje. Iš kunigo jis pareikalavo, kad tas būtų ir liturgas, ir geras sielų ganytojas, ir geras pamokslininkas, ir įtakingas visuomenininkas, ir pasiaukojęs Dievo ir žmonių tarnas, galįs sėkmingai dirbti bet kuriuos savo pašaukimo bei jo socialinės padėties užduodamus darbus. Net ir poltiniai vietiniai reikalai kunigui turį būti gerai žinomi ir, kiek tai liečia katalikiškus reikalus, jo ir vairuojami. Suprantama, iš gero kunigo to turėtų būti reikalaujama. Bent kiekvienas kunigas to turėtų siekti. Tačiau Krupavičius dažnai to pasigedo praktiniame gyvenime. Praktiniame pastoracijos darbe jis matė daug paviršutiniškumo, formalumo, nepaisymą religinių reikalavimų esmės ir liturgijos nesupratimo. Kad kunigas Krupavičius nebuvo patenkintas pastoracinio darbo netobulumais ir jo pastebėtais to darbo netikslumais, to darbo organizavimu bei įgyvendinimu, — rodo tai, kad jis jau senatvėje užsimojo rašyti tokią didelę knygą su įsakmiais ir aiškiai aptartais nurodymais ir įvairių bažnytinių autoritetų bei žymių teologų nuomonėmis, kaip reikėtų pagerinti kunigo tarnavimą Dievui ir žmonėms. Jau vien tokiomis religiniam gyvenimui pagerinti pastangomis jis nusipelnė to įvertinimo bei pagerbimo, kurį Šventasis Sostas jam buvo parodęs, pakeldamas jį į prelatus.

2. Krupavičiaus Bažnyčios samprata

Būdamas katalikų kunigas ir neturėdamas pretenzijų į religinius reformatorius ar modernistus, Krupavičius negalėjo pagrindiniais klausimais iš esmės nutolti nuo Bažnyčios mokslo. Todėl, suprantama, ir jo Bažnyčios samprata negalėjo iš

esmės skirtis nuo jos aptarimo teologijos vadovėliuose. Galima tik svarstyti, kokie Bažnyčios atžvilgiai buvo labiau svarbūs jo religinėje ir visuomeninėje veikloje.

Krupavičius, nebūdamas abstraktus teoretikas, nesinaudojo ir teoriniu moksliniu metodu ir nepradėjo savo knygų bei studijų definicijomis. Svarstydamas Bažnyčios vaidmenį tikinčiųjų gyvenime, jis iš karto neskuba pasakyti, kaip jis ją supranta. Tačiau iš tolimesnio jo nagrinėjimo matome, kad Bažnyčia jam yra Dievo įsteigtoji tikinčiųjų — dvasininkų ir pasauliečių — bendruomenė, turinti žmones vesti prie Dievo ir į dieviškąjį gyvenimą, kurio jie siekia per visą savo gyvenimą, pasinaudodami įvairiomis religinėmis apraiškomis. Krikščioniško tikėjimo, sakramentų, katalikiškosios dogmatikos ir moralės, net ir eschataloginius klausimus jis sprendžia dieviškojo gyvenimo siekimo perspektyvoje. Dieviškojo gyvenimo siekimas padaro jam suprantamais visus teologijos mokslus, Dievo ir Bažnyčios įsakymus, visas dogmas, Dievo ir artimo meilę. Bet į dieviškąjį gyvenimą gali vesti tik Bažnyčia. Krikščionis Bažnyčiai priklauso ne iš tradicijos, o tik todėl, kad joje randa jis Kristų ir dieviškąjį gyvenimą.

Pagrindiniu Bažnyčios vienetu, panašiai kaip šeimą visuomenėje, Krupavičius laiko parapiją. Jam "Parapija yra didžiulė Dievo šeima". Jis ją laiko kertiniu Bažnyčios akmeniu. Ją sudaro kunigas su parapiečiais. Gerai organizuotą parapiją jis lygina su katalikiškąja akcija, kur religinį sąmoninimą, tikėjimą ir doros palaikymą vykdo ne vien klebonas su vikarais, bet ir parapiečiai. Parapijai vadovauja klebonas; bet naujais laikais ir parapiečiai turi savo reiklavimų kunigui. Tuo jis pabrėžia šiais demokratėjimo laikais parapiečių vaidmens didėjimą. Tą pačią tendenciją rodo ir jo parapijos vaidmens pabrėžimas.

Antra, Krupavičius laiko labai svarbiu dalyku visų tikinčiųjų dalyvavimą liturgijoje, kuri yra viešas oficialus Dievo kultas, kurio pagalba gaunama Dievo malonių. Ji yra cent-

rinė kunigo pastoracinės veiklos sritis. Įvesdamas žmones į dalyvavimą liturgijoje, kunigas juos išmoko tobulai garbinti Dievą. Kiekvienas kunigas turįs būti ir liturgas, nes liturginė malda, kaip bendra visos Bažnyčios malda, yra aukštesnė už individualią, arba privatinę, maldą, kurią asmuo savo širdies gilumoje garbina Dievą. Šiame liturginės maldos pirmumo pabrėžime mes atpažįstame Krupavičiaus visuomeninę tendenciją.

Greta liturginio garbinimo, kita labai svarbia pastoracinio darbo sritimi Krupavičius laikė pamokslus, kuriais pasireiškia mokančioji Bažnyčia. Pamokslų svarbai ir įvairių jų rūšių reikalavimams išaiškinti jis savo kalbamoje knygoje paskyrė net pustrėčio šimto puslapių. Kaip rimtai jis žiūrėjo į pamokslus, matyti iš jo reikalavimų bei nurodymų, kaip ilgai kunigai turi ruoštis pamokslams ir kaip gerai turi juos paruošti. Gero pamokslo paruošimo reikalą jis parodė ir savo sakomais labai rimtai paruoštais pamokslais, kurių išgirsti žmonės gausiai rinkdavosi.

Iš to, kaip rimtai Krupavičius išbaigia visų pastoracinio darbo reikalavimų aiškinimus, matome, kaip jis buvo įsigyvenęs į religinio mokymo ir kitus kunigiškojo darbo reikalus ir kaip kruopščiai jis žiūrėjo, kad tikinčiųjų maldos Bažnyčioje tikrai reikštų Dievo garbinimą ir kaip pamaldose suintensyvinti Dievui teikiamą garbę. Tik šv. mišių maldos turėjo būti sukoncentruotos ne į garbinimą, o į aukojimą. Tikintiesiems į vieną aukos bendruomenę suvesti Krupavičius savo knygoje dar prieš II Vatikano santarybą buvo pasiūlęs apgręžti altorių, kad tikintieji, jį apsupę, geriau ir vieningiau su kunigu išgyventų aukojimą. Tas siūlymas tada buvo naujas dalykas, ir Čikagos arkidiecezijos cenzorius, tikrinęs jo knygą, to siūlymo nepraleido, nors jo siūloma tvarka vėliau buvo santarybos įvesta.

Aukojimo rimties atžvilgiu Krupavičiui buvo nepriimtini ir religinei dvasiai svetimi meniški priedai, kaip solistų prie

vargonų dalyvavimas, kur gražiai pagiedama, tačiau tikintieji tokio tiesiogiai su malda nesurišto giedojimo būna atitraukti nuo susitelkimo aukos maldoje. Gilus susitelkimas maldoje Krupavičiui buvo esminis garbinimo bei aukojimo reikalavimas.

Dar labiau jis smerkė pamaldose skubėjimą, kuris mažina gilesnį susitelkimą maldoje bei religinėse apeigose ir pamaldas paverčia formalumu. Pasak jo, “didžiausias religingumo priešas yra paskuba, formalizmas. Tai religingumo nuodai. Jie religingumą degeneruoja ir jo turinį ir prasmę paverčia negyva forma”. Jį piktino toks paviršutiniškas dėjimas ant savęs kryžiaus ženkle, kuris, anot jo, yra tikusių nuo savęs nubaidymas. Jis smerkė ir kunigo skubų prie altoriaus judėjimą, kuriame lyg ir nebepaisoma pamaldų tikslo.

Kad tokie Krupavičiaus reikalavimai nebuvo tik jo retorika, galėjo įsitikinti kiekvienas, pamatęs jį patį, laikantį šv. mišias bent jo vyresniajame amžiuje. Jo mišių laikymas išsiskyrė tuo, kad iš visų jo judesių spindėjo maldos ir Dievo garbinimo išraiška. Tiesa, jis savo mišioms turėjo daugiau laisvės, negu kiti kunigai toje pačioje bažnyčioje. Nebūdamas surištas su parapija ir nevaržomas klebono nustatyto laiko mišioms atlaikyti ir neverčiamas parapiečių skubėjimo, jis kur prie šalutinio altoriaus ir savu laiku laikė jas iš lėto; savo laikymusi ir veido išraiška jis darė gilios maldos įspūdį ir bažnyčioje nebesimeldžiantiems žmonėms. Ir prie altoriaus Krupavičius buvo neeilinis žmogus ir neeilinis kunigas.

3. Krupavičiaus kunigystės supratimas

Krupavičiui ilgai nedirbant pastoracinio darbo, savaime kai kur iškilo ir jo kunigystės sampratos klausimas: kaip Krupavičius suprato savo kunigystę, taip ilgai neidamas kunigų pareigų?

Kunigystės klausimą iš pagrindų Krupavičius atsako knygoje „Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje“. Jį geriau suprasti padeda ir tėvo Bagdanavičiaus „Tėvynės sarge“ (1972 m.) išspausdinta studija „Krupavičiaus kunigystė“. Joje jis Krupavičiaus kunigystę aptaria kaip tradiciniai katalikišką, kurioje kunigas suprantamas kaip tarpininkas tarp Dievo ir žmogaus. „Iš esmės kunigas yra tarpininkas tarp Dievo ir žmogaus. Jo vieta tarp Dievo ir žmogaus. Jis atstovauja Dievo teises žmonėms ir perteikia Dievui žmonių pareigas Jo atžvilgiu, o taip pat perduoda žmonėms dieviškas malones”.¹

Kunigo sampratą ir jo atliekamoms funkcijoms išryškinti Krupavičius savo kalbamoje knygoje skyrė daug vietos, paliesdamas kunigo pareigas įvairiais atžvilgiais. Jis apie kunigą kalba kaip apie Kristaus įgaliotinį, atliekantį Jo pasiuntinybę pagal pavedimą „Kaip tėvas siuntė mane, taip ir aš jus siunčiu. Eikite ir mokykite...“ Pagal tą pavedimą kunigas yra jam pavestos bendruomenės — parapijos — sielų ganytojas, kurio uždavinys yra vesti sielas prie Dievo. Jo pagrindinė pareiga yra įdiegti, išvystyti, stiprinti ir subrandinti dieviškąjį gyvenimą. Būdamas sielų ganytojas, kunigas yra ir Dievo planų bei jo valios vykdytojas, žmonių sielų vadas į amžinybę.

Pabrėždamas kunigo dvasinį pašaukimą, Krupavičius jo neiškelia aukščiau už pasauliečius: jis yra su jais lygus. Tik kunigo pašaukimas uždeda jam didesnę atsakingumą, ir iš jo bus daugiau reikalaujama. Kunigas yra skirtas pasauliečiams, o ne pasauliečiai kunigui. Jis turi ne tik pasauliečiams vadovauti ir juos mokyti, bet ir jiems tarnauti, kaip ir Kristus atėjęs tarnauti žmonėms.

Iš kunigo pareigų žmones mokyti, jiems vadovauti ir tarnauti kyla jo visuomeniškumas. Jis turi mokyti parapie-

1 M. Krupavičius, Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje, 464 p.

čius ir jiems vadovauti ne tik bažnyčioje, — moderniais laikais to jau nepakanka, — bet ir už jos sienų. Kunigo darbas neleidžia jam izoliuotis nuo visuomenės. Su pasauliečiais santykiauti kunigui nepakanka sakyklos ir klausyklos, su jais reikia susitikti ir laisvose diskusijose, tik “ne kaip teisėjai ir autoritetai, o kaip lygūs su lygiais”. Gyvenimas einąs demokratėjimo linkme, ir kunigas turįs tuo pasinaudoti.

Pabrėždamas visuomeninį Bažnyčios pobūdį, Krupavičius eina dar toliau. Pastoraciniame darbe kunigas susiduria su įvairiais socialiniais sluoksniais. Pirmiausia jis turi rūpintis padėti reikalingiesiems pagalbos. Tačiau jis neturi atstumti ir turtingųjų, siekdamas išlaikyti pusiausvyrą tarp įvairių socialinių sluoksnių parapičių ir visuose išlaikyti savo, kaip sielų ganytojo, įtaką. Tik jo veikla socialiniu atžvilgiu turi atitikti popiežių enciklikų socialinių klausimų sprendimo liniją. Jei jis neprisidės prie socialinių santykių gerinimo, jis neprieis prie vargingų sluoksnių moralinės situacijos. Tą Krupavičiaus socialinę kunigo veiklos kryptį tėvas Bagdanavičius taip paaiškina: Krupavičiui buvo “žiauriai aišku, kad, norint tarpininkauti tarp Dievo ir vargšo Lietuvos žmogaus, reikia kovoti už tą žmogų, apginti jo būvį. Tai buvo pirmoji kunigiškumo samprata, kurios Krupavičius negalėjo išvengti”.¹

Visuomeninį darbą Krupavičius laikė kiekvieno dvasininko pareiga. Jis turi ne tik mokyti žmones religijos tiesų ir teikti jiems sakramentus, bet ir už bažnyčios sienų kovoti su tikėjimą ir dorą griaunančiomis įtakomis. Tie kunigai, kurie pasitenkina tik darbu bažnyčioje, palieka savo parapičius veikti blogoms įtakoms ir tuo būdu neatlieka visų kunigo pareigų. Krupavičius entuziastiškai priėmė Leono XIII mestą šūkį “Išeiti kunigams iš zakrastijų”. Jis daugelyje vie-

1 V. Bagdanavičius, Kas yra Krupavičius? “Draugas” 1964 m. gegužės 20 d.

tų yra jį kunigams kartojęs, primindamas jų visuomenines pareigas.

Savo argumentams apie kunigo visuomenines pareigas sustiprinti Krupavičius cituoja vyskupo P. Bučio tuo kausimu nuomonę iš 1925 metų "Tiesos kelio": "Įvairios visuomeninio darbo rūšys yra svarbios dėl to, kad jos rišasi su tiesioginiais pastoracijos darbais. Jeigu kunigas šiandien neves jaunuomenės draugijų, tai jas ves bedievybės platintojai. Jei kunigas nesakys prakalbų susirinkimuose, tas prakalbas sakys Kristaus priešai. Jei kunigas neorganizuos liaudies knygynėlių, tai perversmų tamsieji skelbėjai bruks liaudžiai savo agitacinius spausdinius. Visuomeninis darbas yra Evangelijos vykdymas, bet jį turime dirbti taip, kad jis padėtų tai Evangelijai plisti, nenustodami kantrybės, Kristaus mokslą visą perkratę, saugodamiesi nekatalikiškos įtakos ir nemažindami tiesioginių kunigo darbų".²

Kunigo visuomeninio veikimo reikalavimą Krupavičius paremia dar iš popiežiaus Pijaus XI enciklikos paimtais žodžiais, kad visuomeninis darbas yra ypatinga ir šventa kunigų pareiga ir krikščioniško gyvenimo reikalavimas ir kad jis yra pirmaeilė kunigiška ir apaštališka pareiga.

Krupavičius dar nuo savęs prideda, kad, padėdamas labiausiai reikalingiems pagalbos, kunigas kartu stiprina Bažnyčios įtaką visuomenėje ir žmones veda į dvasinę ir materialinę gerovę.

4. Kunigo pašaukimo derinimas su politiniu darbu

Kada demokratinio valdymosi laikais buvo neretai kunigams priekaištaujama, kad jų politinė veikla nesiderina su jų pašaukimu ir su jų sielų ganytojų pareigomis bei pastoraciniu darbu, Krupavičius į tokius priekaištus atsakydavo, kad

2 M. Krupavičius, Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje, 121 p.

tai yra pasikėsinimas suvaržyti kunigus ir paneigti jiems įstatymais suteiktas pilietines teises. Kunigas turi ne tik visas pilietines teises, jų tarpe ir teisę dalyvauti politinėje veikloje, bet ir pareigą pamokyti žmones ir jiems nurodyti, kur politika paliečia dorą ir Bažnyčią. Krupavičius daug kartų yra įsakmiai pabrėžęs, kad politinis pamokymas nėra nesuderinamas su religiniu mokymu. Juk bažnyčia yra vieta ne tik maldai, bet ir kunigo pamokymams. Būdamas sielų ganytojas, kunigas ne tik neturi šalintis nuo politinės veiklos, bet, priešingai, turi energingai dalyvauti krašto politiniame gyvenime, nes "politika nustato pagrindus ne tik atskiro žmogaus gyvenimui, ne tik luomų santykiams, bet ir bažnyčios darbams ir gyvenimui".¹ Iš savo darbo seime Krupavičius žinojo, kad politika gali būti prieškrikščioniška ir priešreligiška ir kad katalikams reikia ne tik nepalaikyti tokios politikos, bet ir gintis nuo jos Bažnyčiai ir religijai žalingų įtakų. Jo žodžiais, niekas taip nepaliečia altoriaus, kaip politika. Tad ir politikos komentavimas religiniu požiūriu yra sakyklai privalomas. Kunigas turi žinoti, kas politikoje yra priešinga Bažnyčiai, ir turi apie tai pamokyti žmones. Krupavičius kaltino dalį kunigų, kad dėl jų šalinimosi nuo politikos ir nesirūpinimo padėti žmonėms suprasti politikos įtaką tikinčiųjų religiniam gyvenimui daugelis katalikų neturi elementariausių žinių iš tos srities. Tai rodo, kad kunigai neatlieka savo pareigos būti katalikiškos visuomenės patarėjais, mokytojais ir vadais politiniame gyvenime ir mokyti tikinčiuosius apie jų tikiybines ir dorines pareigas viešajame gyvenime, kur iškyla klausimai, kurie paliečia katalikų tikėjimo mokslą, krikščionišką dorą, dieviškas ir bažnytines teises.

Tuos klausimus besiaiškinant, neišvengiamai susiduria ma su partijomis, nes nekrikščioniškos partijos tokiais atvejais apkaltina kunigus, kad jie religijos priedangoje veda par-

1 M. Krupavičius, Kunigai ir politika, "Ganytojas" 1920 m. 4 nr. 104 p.

tinę politiką. Krupavičius į tą priekaištą atsakė popiežiaus Pijaus XII žodžiais: “Bažnyčia gyvena aukščiau partijų ir šalia partijų, bet ji negali pasilikti abejinga ten, kur liečiama religija”. Tas popiežius yra pavadinęs dezertyru ir išdaviku kiekvieną, kuris teikia medžiaginę paramą, savo pastangas, gabumus, pagalbą, savo balsą partijoms ir valdžioms, kurios neigia Dievą, kurios vietoje teisės stato jėgą, vietoje laisvės grąsinimus ir terorą, kurios iš melo, iš keliamos nesantaikos ir minčių kiršinimo gaminasi savo politikos ginklus.

Tokių paaiškinimų Krupavičius nelaikė iš sakyklos skelbiama politika, o skelbimu tų tikėjimo tiesų ir dorinių dėsnių, pagal kuriuos katalikas privalo elgtis doriniame gyvenime. “Kaip kunigas iš sakyklos skelbia dorines vaikų pareigas tėvų atžvilgiu, tarnų savo šeimininkų, valdinių jų viršininkų, piliečių valstybės atžvilgiu arba atvirkščiai, taip lygiai jis privalo kalbėti apie dorinius dėsnius, kurie turi saistyti kataliką, atliekantį savo pareigas rinkimuose, organizuojant politines partijas ar prisidedant prie jų ar organizacijų, dalyvaujant visuomeniniame ar politiniame gyvenime”.¹ Jis tvirtino, kad tokioje plotmėje klausimų aiškinimas visiškai neprieštaraujis Benedikto XV uždraudimui sakykloje nagrinėti politinius klausimus, nes čia aiškinamos tik tikiabinės tiesos bei pareigos, kurių negalima aplenksti, jei jos liečia ir politinį gyvenimą.

Sunkesne problema Krupavičius laikė klausimą, ar kunigas, kaip sielų ganytojas, gali dėtis prie kurios nors partijos, neatstumdamas nuo savęs kitų partijų žmonių. Įstodamas į vieną kurią nors partiją, kunigas pasidaro svetimas kitų partijų žmonėms ir nebetenka jiems įtakos kaip sielų ganytojas. Iš to lyg ir seka išvada, kad politinis veikimas nesiderina su kunigo, kaip sielų ganytojo, pašaukimu. Tačiau Krupavičius nesutiko su prileidimu, kad politinis veikimas iš viso neside-

1 M. Krupavičius, Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje, 131 p.

rintų su sielų ganytojo padėtimi ir kad kunigas savo partine veikla kenktų savo pastoraciniam darbui ar kad dėl savo politinės veiklos jis nebegalėtų būti visiems parapiečiams lygus sielų ganytojas.

Suprantama, jei kunigas nebegali aprėpti viso parapiinio pastoracinio darbo, jis pirmoje eilėje turėtų atsisakyti politinės veiklos. Bet ir didžiausias kunigų trūkumas negali jų atpalaiduoti nuo pareigos mokyti parapiečius, kokių dorinių pareigų jie turi politiniame gyvenime. Toks pamokymas įeina į tiesioginę pastoraciją. Bet, kur nėra katalikų politinės organizacijos, o ypač jei įsikuria antikatalikiška politinė organizacija, parapijos kunigas — klebonas ar vikaras — turi imtis iniciatyvos ir visų reikalingų priemonių įkurti ir katalikiškai organizacijai ir neleisti nekatalikiškoms organizuotoms įtakoms skverbtis į parapiją. To reikalauja jo pareiga rūpintis sielų gerove. Jei į prieštikiybę organizaciją stoja ir katalikai, kur jiems bus daroma dvasinė žala, kunigai, kaip sielų ganytojai, turi tam pasipriešinti, įkurdami atitinkamą katalikišką organizaciją, kuri remtų Bažnyčios ir tikėjimo reikalus ir kurioje katalikai vieningai gintų dorą ir tikėjimą. Nepakenka pasmerkti socializmą ir komunizmą, bet toms srovėms pasipriešinti reikia įkurti ir atitinkamą katalikišką organizaciją, pvz. profesines katalikų organizacijas.

Bet jei kuriuo nors metu politinės aistros yra taip sukilusio, kad politiniai priešai yra laikomi ir asmeniniais priešais ir su jais kovojama su didele neapykanta, tai išmintis liepianti sielų ganytoją susilaikyti nuo politinio veikimo bent tol, kol neatslūgs politinis įkraštis. Turi susilaikyti ne todėl, kad politika ir pastoracija nebūtų suderinamos, bet kad politinė kova yra nukrypusi į nenormalias formas. Tokiu atveju Krupavičius siūlo veikti, taip kad politinis priešiškusumas nebūtų paverstas asmeniniu priešiškusumu ir kad būtų atstatytos normalios politiniam veikimui sąlygos.

Politikos ir religijos klausimas ir Krupavičiui nebuvo lengvai išsprendžiamas. Reikėjo rasti išeitį, kad kunigo politinė veikla nepakenktų jo religiniam darbui, bet kartu jis turėjo katalikus apsaugoti, kad nekatalikiškos įtakos nevestų jų nuo tikėjimo ir nenustatytų jų prieš Bažnyčią. Demokratiniais laikais tuo klausimu dar nebuvo vieningos pažiūros. Dalis katalikų, net ir kunigų to reikalo reikiamai nesuprato ir nematė pavojaus kuris grėsė Bažnyčiai ir religijai dėl katalikų nevieningumo. Krupavičius įvairiomis progomis nurodinėdavo kunigams reikalą būti vieningiems, nes tikėjimas ir dora gali būti daug sėkmingiau ginami, kada katalikai veikia vieningai. Jis įrodinėjo, kad ir religinė padėtis ir logika reikalauja, kad katalikiškame krašte ir valstybinis gyvenimas turi eiti drauge su katalikybe, nes pagal Bažnyčios mokymą valstybė yra ideologinė o katalikas turi visur būti katalikas. Ne-normalu, kada katalikai savo balsus atiduoda nekatalikams ir taip palaiko politiką, priešingą katalikybei.

Kunigų vadovavimą parapijose politinei veiklai Krupavičius laikė būtinu tol, kol nėra jai pasiruošusių pasauliečių. Kur yra pakankamai sugebančių politiškai veikti pasauliečių, kunigai gali jiems perleisti politinį vadovavimą, pasilikdami dvasios vadais ir patarėjais.

5. Krupavičiaus moralinės pažiūros

Vien tik užuomina apie Krupavičiaus moralines pažiūras kai kam sukelia prileidimą, kad jis, vykdęs pažangias socialines reformas, negali būti konservatyvus ir moraliniu atžvilgiu. Tačiau klystų tas, kas manytų, kad Krupavičiaus pažangumas būtų jo pažiūras suartinęs su moderniais nukrypimais nuo krikščioniškosios moralės, kurios nelinkę respektuoti šių laikų liberalai. Krupavičius griežtai laikėsi Bažnyčios mokymo. Tikėjimą ir moralę jis laikė viso gyvenimo pa-

grindu ir stiprybe. Krikščioniškoji moralė — tai “kas kart didesnis panašėjimas į Kristų”. Kaip religijos, taip ir moralės mokslo požiūriais jis visą gyvenimą buvo ištikimas Bažnyčiai, nes “Katalikų Bažnyčia skelbia tikrąjį Kristaus mokslą, tai yra, ką Dievas apreiškė ir per savo Bažnyčią paskelbė tikintiesiems tikėti”. Savo pažiūrose apie nuodėmę ir atgailą jis laikosi Romos katekizmo. Jis ir kitiems kunigams rekomenduoja naudotis tuo katekizmu savo pamoksluose, nes jis yra “nepavarduojama dogminė ir moralinė teologija”.

Laikydamasis krikščioniškosios moralės principų, Krupavičius religiškai moralę jungė su sankcija. “Kur yra moralinė teisė ir pareiga, ten yra ir sankcija”. Nuodėmę jis išvedė iš Dievo nustatytos tvarkos pažeidimo, kuri seka sankcijos ir šiame gyvenime. “Patyrinėje kiekvienos fizinės kančios genezę, labai dažnai rastume jos priežastimi nuodėmę, kurios sankcija yra kančia”. Mirtis yra taip pat kitados žmogaus padarytos nuodėmės sankcija. Su mirtimi rišasi daug nelaimių ir kančių. Sunki nuodėmė visada sukelia dvasinių kančių. Už jas žemėje neatsiteisus, žmogaus laukia pomirtinės sankcijos. Pomirtinių sankcijų nepripažinimas panaikintų skirtumą tarp gero ir blogo.

Į nuodėmės ir už ją sankcijų ryšį įsiterpia dar kitas moralinis veiksnys — meilės motyvas. Ir pati krikščionybė pagrįsta meile. Meilė neleidžia mums pasmerkti kito dėl jo nuodėmių, nes jis yra artimas, kuri reikia mylėti. Krikščionis savo artimą myli ne kaip silpną žmogų, ne kaip nedorą ir blogą žmogų, o kaip Kristaus narį, kaip patį Kristų. “Artimo asmeny mes realiai mylime Kristų”.

Meilės motyvas socialinėje plotmėje Krupavičiui pakeičia moralinį sprendimą. Su meile sprendamas apie skurdo prislėgtų žmonių nupuolimą, jis negalėjo jų smerkti moraliniu požiūriu. Juk skurdo prislėgti ir sunkių darbų išvarginti žmonės neturi nei laiko, nei noro, nei fizinių jėgų mąstyti apie Dievą ir savo sielos reikalus. Sunkiose materialinėse sąlygose

žmogus praranda kilnesniąją savo sielos dalį ir nebesiekia moralinio gėrio. "Jei fizinės gyvenimo sąlygos protą ir valią tiek prispaudžia prie žemės, kad tos dvi galios begali veikti tik pragyvenimo ir kovos už būvį ribose, tai ir tikibiniam ar moraliniam gyvenimui vietos nebelieka". "Gyvenimo geismas patenkinti alkį, troškimas gyventi žmoniškai yra tiek galingi, kad žmogus, atsidūręs varge, nesirenka sau evangeliškojo kelio".

Paskutiniuose pacituotuose sakiniuose moralistą bei pamokslininką Krupavičių nustelbia egzistencialistinis mąstymas. Krupavičius nepasmerkia sunkiai gyvenančių žmonių moralinių nukrypimų, jų moralinių įstatymų pažeidimų, bet juos pateisina jų sunkia kova dėl egzistencijos. Jų moralei pakelti jis kėlė reikalą gerinti jų socialines sąlygas. Jis labiau atsižvelgia į konkretų žmogų su jo aplinkos sąlygomis, negu į moralinio įstatymo pažeidimą. Tuo jis pasirodė nesąs pirmoje vietoje moralinis legalistas, nors šiaip jis buvo įvairiais atžvilgiais griežtos tvarkos šalininkas. Dėl to tėvas Bagdanavičius Krupavičių vadina egzistencialistu. Esant egzistencializmui mažiau preciziška sąvoka, Krupavičiuje, labai vertinusiame žmogų, galima atpažinti humanistinį nusiteikimą.

Tačiau Krupavičius neleidžia savęs priskirti prie tų, kurie išpažįsta egzistencinę etiką, reikalaujančią peržiūrėti moralinę teologiją, pritaikyti ją prie žmonių psichikos bei su-moderninti ir Evangelijos idealus jungti su modernaus pasaulio galvosena ir gyvenimo reikalavimais bei galimybėmis. Ji remiasi egzistencine filosofija ir nepripažįsta objektyvios, visuotinai saistančios, etikos. Tokią etiką Krupavičius laiko iš esmės klaidinga. Savo studijoje apie egzistencinę etiką Krupavičius, panagrinėjęs tokios etikos filosofinius ir teologinius pagrindus ir kartu pateikęs Šventojo sosto dėl jos pasisakymą ir jos pasmerkimą, ją taip pat pasmerkia, nes "egzistencialinė etika plačiai atidaro duris moraliniam anarchizmui,

niekuo nevaržomai laisvei taikyti tą savo principą kiekvienoj situacijoj". Taip pat jis atsiriboja ir nuo modernios egzistencinės filosofijos, pasilikdamas tomistinės filosofijos sekėju, nors ir susitikdamas, kad tomizmas nesanti jokia saistomoji dogma.¹

Su Krupavičiaus moraline filosofija reikia derinti ir jo pažiūrą į darbą bei jo moralę. Jis darbą vertino ne tik naudingumo, bet ir moraliniu požiūriu, tuo pačiu jį rišdamas su etika. Darbas jam buvo svarbus ne tik kaip priemonė palaikyti medžiaginiam ir moraliniam gyvenimui, bet ir kaip vertybė, padidinanti žmogaus vertingumą. Darbą jis laikė būtinybe išplėtoti bei išugdyti žmogaus asmenybei. Normalus žmogus be darbo jaučiasi nejaukiai. Darbas jungia žmogų į aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime, nepaisant, kokiam jis bebūtų visuomenės hierarchijos lygyje. Darbštumo ir energijos sunykimas visuomenėje veda tą pačią visuomenę ir valstybę į skaudžias nelaimes. Katalikams darbas yra ir tarnavimas Dievui, teikimas Jam garbės. Dirbamas su meile, jis yra ir malda.²

6. Krupavičius Bažnyčios reformų metais

Kas yra domėjęsis Krupavičiaus darbais, žino, kad jis buvo pažangus žmogus, pažangus politikas, siekęs išvesti Lietuvą pažangos ir sveikų reformų keliu, kovodamas su stagnacija ir atsilikimu. Ir krikščionybėje jis matė ne atsilikimą ar konservatyvumą, o pažangumą. Jis matė, kaip socialinės enciklikos iki šių dienų viena kitą pralenkia, eidamos su savo laikų pažanga ir iškeldamos vis naujus iš Kristaus mokslo iškylančius socialinius principus socialiniam teisingumui ir žmonių gerovei įgyvendinti. Krikščionybę jis laikė

1 M. Krupavičius, Egzistencialinė etika, "Tėv. sargas" 1959 m. 2-3 (18) nr. ir 1962 m.1 (12) nr.

2 M. Krupavičius, Gegužės pirmoji, "Draugas", 1959 m. gegužės 2 d.

pažangia religija, ir, jo žodžiais tariant, tikras krikščionis negali būti konservatyvus. Priešingai, socializme ir jos skelbiamame kolektyvizme, arba, teisingiau, nužmogintame valstybiniam kapitalizme, jis matė žmogaus pavergimą ir darbininkų žmogiškųjų teisių paneigimą.

Krupavičiaus nusistatymą Bažnyčios reformų atžvilgiu rodo jo visa eilė straipsnių, parašytų II Vatikano susirinkimo metu. Būdamas drausmingas kunigas, Krupavičius nekritikavo Bažnyčios. Ką rašydamas religiniais klausimais, jis tik siekė pagerinti bei pagilinti pastoracinį darbą. Bet atvirai jis vengė jį kritikuoti ar ką jame smerkti ne dėl to, kad jame nematytų jokių trūkumų, o greičiau nenorėdamas pagelbėti tiems, kurie priešreliginiais ir priešbažnytiniais pamfletais siekia Bažnyčiai pakenkti ir ją griauti.

Tačiau Krupavičius nesmerkė ir sveikos Bažnyčios darbų kritikos, kaip tai yra buvę dar netolimoje praeityje, kada kiekvienas kritiškas pasisakymas apie bažnytinę veiklą buvo laikomas Bažnyčios puolimu ir į jį buvo atsakoma apologetiniais argumentais. Krupavičius Bažnyčios kritiką suprato kitaip. Nešališką kritiką jis laikė kiekvieno atsinaujinimo esminiu elementu. Tą savo nusistatymą jis parėmė Pijaus XII mintimi, kad kritika yra būtinas kiekvieno sveiko viešojo gyvenimo elementas, kurio ir Bažnyčia neturinti vengti. Ji savo Kūrėjo valia yra regima institucija su visais žmonių trūkumais ir silpnybėmis. Ji susideda iš dviejų elementų: vieno pastovaus ir nekintamo — dieviško, o antras jos elementas yra žmogiškas ir kintamas. Jos kintamoji pusė leidžia jai atsinaujinti. Tokiam atsinaujinimui būtina reikalinga kritika. Nekritikuojami joje tik dieviški dalykai, nes jie nekintami ir negalimi pakeisti. O kintamų dalykų kritiškas vertinimas padeda juos suderinti su laiko reikalavimais ir padaryti reikalingas reformas.¹

1 M. Krupavičius, Bažnyčios kritikos klausimu, "Draugas" 1966 m. lapkr. 25 d.

Nors ir viešai Bažnyčios nekritikuodamas, Krupavičius jautė joje reformų reikalingumą. Paskelbus II Vatikano Bažnyčios susirinkimą, jis jo labai laukė, daug iš jo tikėjosi, bet kartu bijojo, kad jis per greitai nebaigtų savo darbų, neatlikęs reikalingų reformų. Tačiau, greitai plintant gandams bei spėliojimams apie Bažnyčios sumoderninimą, apie tariamą celibato panaikinimą ir greitą visų krikščionių vienybę, Krupavičius rašė straipsnių, bandydamas sulaikyti gandais pagrįstus ir Bažnyčiai sumenkinti skirtus prileidimus ir įtikinėjo, kad Bažnyčia sieks daugiau prisitaikyti prie šių laikų reikavimų ir, kaip Jonas XXIII sakė, "išmintingai sumodernėti". Tokio sumodernėjimo pavyzdžiu Krupavičius nurodė tautinių kalbų įvedimą į liturgiją, nes jau esanti išsigalėjusi pažiūra, kad lotynų kalba jau nėra nei Bažnyčios vienybės garantija, nei tikras kelias į ją, o tik uniformizmo ženklas, priešingas pačios Bažnyčios prigimčiai. "Bažnyčia neša tikėjimą, o ne lotynų kalbą ir ne tik vieną tomistinę filosofiją. Bažnyčia nenaikina kultūrų, kalbų, tautų, o tik į jas išsaknyja tokiu būdu, kaip malonė išsakinija prigimtyje".¹ Jo nuomonę apie reformų reikalą bei jų prasmę randame jo straipsnyje "Bažnyčios reformų prasmė".² Tas straipsnis mums atskleidžia, kad Krupavičius į gyvenimą ir istoriją žiūri kaip į nuolatinį kitimą. Tik jis pastebi, kad, ir vykstant tautų bei institucijų evoliucijai, visada dar lieka tam tikras gyvenimo tęstinumas. Todėl, ir vykdant reformas, visada pasilieka ir senosios sistemos elementų.

Su beisikeičiančiu pasauliu kinta ir Bažnyčia, bet ne principiniuose, o tik antraeiluose dalykuose, nes pagrindiniai arba dieviški dalykai joje yra nekintami. Nuo Leono XIII iki Povilo VI laikų įvykdyta daug reformų, kurios tačiau nieko ne-

1 M. Krupavičius, Bažnyčios sumoderninimas, "Draugas" 1960 m. rugpiučio 11 - 13 d.

2 M. Krupavičius, Bažnyčios reformų prasmė, "Draugas" 1966 m. lapkričio 21 d.

pažeidė, kas Bažnyčioje buvo šventa ir neliečiama. Ir II Vatikano susirinkimas savo reformomis stebino pasaulį, bet Bažnyčia pasiliko ta pati. Krupavičius Bažnyčią vadino realiste, kuri eina su gyvenimu: savo reformomis ji prisiderino prie naujų laikų ir žmonių mentaliteto. Bet ji niekada nesiderina prie tų siūlymų, kurie yra priešingi prigimtajai teisei ir Dievo įstatymams.

7. Pasaulėžiūrinių idealų sargyboje

Krupavičius buvo ne vien politikas kovotojas, bet ir kovojančios Bažnyčios narys, kovotojas dėl katalikiškos pasaulėžiūros. Jei politiniu atžvilgiu jis kovojo su Lietuvos priešais ir kitomis partijomis su skirtingomis programomis, tai pasaulėžiūriniu atžvilgiu jis skyrė tik dvi partijas: viena jų su Dievu, o kita partija prieš Dievą. Jis kovojo dviejuose frontuose: politiniame ir pasaulėžiūriniame. Lietuvoje demokratiniais laikais jo politinė ir pasaulėžiūrinė veikla beveik sutapo. Jis kovojo dėl krikščioniškos ir demokratinės Lietuvos. Tremtyje, kur jis daugiausia energijos eikvojo Lietuvai laisvinti bei lietuvybei išsaugoti, jam rečiau tepasitaikydavo progų pasisakyti dėl religinių dalykų ar ginti juos ten, kur buvo prieš juos pasikėsinta. Tada jo pasaulėžiūrinė kova atrodė kovojama lyg ir antraeiliam fronte.

Krupavičiaus pasaulėžiūrinė kova nebuvo panaši į kunigo A. Maliausko kovą su bedieviais ir bedievybe. Tiesa, kada seimuose socialistai įžeidžiančiai paleisdavo Bažnyčios ar religijos reikalus, jis rasdavo tinkamą žodį atsakyti. Vėliau jis su kairiosiomis partijomis laikėsi sugyvenimo taktikos. Būdamas VLIKo pirmininku ir dirbdamas su įvairių pažiūrų žmonėmis, kaip matyti iš jo laiškų, jis jautė religijai nepalankių srovių spaudimą, nukreiptą sumažinti katalikų įtakai visuomenėje, tačiau reikalas susitarti lietuviškaisiais klausimais vertė jį susilaikyti nuo aštresnių reagavimo būdų, kad nedi-

dintų nesukalbamumo lietuviškuose dalykuose. Todėl jo to meto straipsniuose pasaulėžiūrinio atžvilgiu matyti daugiau jo defenzyvinius laikymasis. Tik į įkyrius ar nesaikingus puolimus jis mokėdavo atsakyti taikliai ir kietai. Apskritai, pirminkaudamas VLIKui, jis jautė pareigą daugiau visus jungti apie Lietuvos laisvinimo uždavinius ir vengė tų dalykų, kurie vienus nuo kitų skiria. Su nesutariamais klausimais jis nėjo į laikraščius ir vengė juos viešai diskutuoti, o daugiau aiškinimosi laiškais.

Išėjęs iš VLIKO, Krupavičius dalyvavo katalikiškuose laikraščiuose, rašydamas straipsnių katalikišką pasaulį liečiančiais klausimais. Pasaulėžiūriniais klausimais jis rašė dažnai švenčių temomis, kuriuose religinė mintis paprastai buvo jungiama su lietuviškąja realybe ir išievių uždaviniais. Rašė straipsnių religinėmis bei liturginėmis temomis. Jie buvo skirti lietuviams katalikams religiškai sąmoninti. Dar kiti straipsniai buvo rašyti išieviams informuoti apie svarbius įvykius Bažnyčioje, — apie Vatikano susirinkimą, Bažnyčios atsinaujinimą ir kitas problemas. Didelė dauguma jo tada parašytų straipsnių buvo religinėmis arba pusiau religinėmis temomis. Pasaulėžiūrinėms diskusijoms su nekatalikais jis, atrodo, nematė prasmės, o dirbo katalikų sąmoninimo bei stiprinimo darbą.

Krupavičiaus religinėmis temomis parašytų straipsnių gausumas rodo, kad jis nebuvo kunigas be kunigiško pašaukimo. Ir nedirbdamas tiesioginio pastoracinio darbo ir būdamas pensininkas, jis buvo tikras kunigas, vykdęs savo pašaukimo pareigą mokyti žmones. Neturėdamas galimumų juos mokyti bažnyčioje, jis juos pasiekė religinėmis temomis parašytais straipsniais. Užuo diskutavęs su religijos priešais, jis nešė katalikams religinę dvasią. Negalėdamas į tikinčiuosius prabilti kurioje nors parapijos bažnyčioje, Krupavičius su savo pasirinktomis religinėmis mintimis kreipėsi į visą katalikišką lietuvių išievią.

VI. JO KALBŲ KLAUSĖSI VISI

Viena Krupavičiaus ypatybių, padėjusių jam išeiti į politinius vadus ir įvykdyti savo planus, buvo jo iškalbingumas. Tai buvo Dievo dovana, kuria jis plačiai naudojosi kaip visuomenės veikėjas, kaip politikas ir kaip pamokslininkas. Jo sugebėjimas gražiai kalbėti daug kur padėjo jam savo mintis išreikšti gražiai bei vaizdingai ir padarė klausytojams suprantamesnius bei patrauklesnius jo siūlomus planus ir jo atstovaujamas problemas.

Kaip dr. Eretas rašė, “Jau vienas Krupavičiaus, kaip kalbėtojo, pasirodymas darė išpūdį: aukšta figūra, asketiškieji bruožai, tamsios garbanos ir visai nekunigiška barzdukė, žėrinčios akys, kurios galėjo ir meile žibėti ir perkūnais svaidyti, skambus balsas. Darni visuma mokėjo ne tik užburti mases, bet ir patraukti inteligentus”.¹

Krupavičiaus sugebėjimas gerai kalbėti jam labai daug padėjo jo visuomeninėje veikloje. Organizuodamas Lietuvių krikščionių demokratų partijos skyrius ir apskričių komitetus, savo gražiu ir įtikinamu žodžiu jis paveikdavo miestų, valsčių ir parapijų aktyvesnius katalikus su vietos kunigų pagalba sudaryti partijos skyrius, sukurti jos organizaciją, stoti į ją nariais, padėti organizuoti vietose susirinkimus bei mitingus ir šiaip veikliai pasireikšti, ypač artėjant seimo rinkimams. Krupavičiaus retoriškąją galybę dr. J. Eretas aiškino jo sugebėjimu veikti valią, pažadinti energiją: “Jis nenorėjo būti gražbylys, kuris sparnuotais žodžiais, paikinančiu balsu ir dailiais gestais duoda gražų spektaklį. Jis norėjo būti jėgainė, sugebanti kiekvieną iki pirštų galų pripildyti energijos. Dėl to jo kalba buvo ne fejerverkas, kuris žavi tik akimirksniui, o galingas išipareigojimas. Tai kalbėtojas Kryžiaus karams skelbti”.²

1 Juozas Eretas, Stasys Šalkauskis 108 p.

2 Ten pat.

Ypač jo kalbėtojo talentas, jo, anot Ereto, masės kaitinąs dramatinis audringumas padėdavo jam minias įtikinti jo skelbiamų principų teisingumu ir jas palenkti savo pusėn. Tai buvo labai svarbu priešrinkiminiuose mitinguose, kur kartu pasirodydavo ir kitų partijų kalbėtojai. Jo sugebėjimas išvelgti savo oponentų argumentų vertę, labai greita orientacija, greitas oponentų argumentų silpnųjų pusių suradimas ir aštri jų kritika darė jį įtikinamą mitinguose. Jo mitinginės orientacijos pavyzdžiu galime paimti vieną jo mitinginę kalbą, pasakytą 1919 metais Kaune, Rotušės aikštėje. Prieš Steigiamojo seimo rinkimus valstiečiai liaudininkai susaukė didelį mitingą. Pagrindiniu kalbėtoju buvo marijampolietis dr. Kazys Grinius. Po Griniaus kalbos Krupavičius pasiprašė mitingo rengėjus leisti ir jam pakalbėti. Šie pasitarę sutiko leisti, ir dr. Grinius jį pristatė miniai, patardamas jam daug netikėti, nes “visi kunigai savo “padalkose” turi po du velnius. Bet šis”, sakė jis, pirštu rodydamas į Krupavičių, “turi jų net dvylika”. Minios reakcija buvo Krupavičiui nepalanki: ji plojo Griniui ir juokėsi. Krupavičius pradėjo kalbą, taip pat pirštu rodydamas į Grinį: “Šitas ponas meluoja: nei jis skaitė velnius kunigų “padalkose”, nei jis pats tiki velnią”. Taip išlyginęs jam nepalankią minios nuotaiką, jis pasakė savo kalbą. Baigdamas jis pasiūlė miniai išspręsti vieną uždavinį, teisingiau, padaryti plebiscitą: “Mes visi turime po didesnę ar mažesnę velniuką. Kiek aš jų turiu, neskaičiavau. Už mane suskaitė Grinius. Marijampolėje ir apylinkėse siaučia šiltinės epidemija. Kunigai nespėja mirusių laidoti. Gydytojų trūksta. Dr. Grinius yra daug reikalingesnis ten. Čia jį galėjo pavaduoti kiti. Dabar pasakykit, katras mes turim daugiau velnių? Minia juokdamasi nurėkė: “Grinius, Grinius”. Taip “plebiscitas” išėjo Krupavičiaus naudai.

Sakoma, kad niekas mitinguose nemokėjo taip sąmojingai sukirsti savo politinių oponentų, kaip Krupavičius. Jis stebino juos savo aštriomis ir puikiai paruoštomis kalbomis sei-

muose ir mitinguose visoje Lietuvoje. Tą savo iškalbingumą ir nelauktus bei netikėtus argumentus jis pademonstruodavo, kada reikėdavo atremti opozicijos priekaištus bei užsipuolimus. J. Matulionis laikė jį geriausiu ir populiariausiu nepriklausomos Lietuvos ir jos seimų kalbėtoju. Panašiai ir prelatas K. Šaulys prisiminė Krupavičiaus, kaip stambios partijos lyderio ir atstovo, kalbas, sakytas seimo tribūnoje ar kur kitur. Jos, pasak jo, turėjo didelę reikšmę. Jo kalbų klausėsi visi; vieni gėrėdamiesi, kiti pykdami ir būkštaudami. Jis atsakydavo į opozicijos atstovų priekaištus, paliesdamas kiekvieną jų išsišokimą taip, kad paliestajam buvo sunku klausyti: “Gadina nervus, užgauna širdį, suka visus vidurius”, kaip vienas nusiskundė šauliui. Pasak K. Šaulio, taip veikusios Krupavičiaus kalbos, “net kiekvienas jo iškalbingas žodis”, “nors pats kalbėjimo būdas visada buvo ramus, be plačių mostų, be nereikalingų gestų. Kalbos žodžiai plaukė įtikinamai, kartais lydimi švelnios ironijos ar dailios šypsenos”. O tai vertė “priešingų srovių ar partijų kalbėtojus geriau apgalvoti savo žodžius, būti atsakingesniems ir vengti nepagrįstų priekaištų, kad netektų išgirsti krikščioniškų srovių lyderio iškalbingą tiesos žodį”.

Kada kairiųjų partijų atstovai seime kaltino katalikus, kad jie su tikybos mokymu įveda į mokyklas klerikalizmą ir griaua mokyklas, Krupavičius jiems atsakė:

“Aš prašiau jus nekartą nurodyti sieną tarp tikybos ir klerikalizmo, bet ligi šiol iš jūsų jokio atsakymo negavau. Tikyba ir klerikalizmas pas jus yra supainiota į vieną. Tikybos mokymas, kaip toks, jokios mokyklos dar nėra sugriovęs ir dar niekur nepakenkė visuomenei”.²

Seimines Krupavičiaus kalbas prelatas K. Šaulys laikė stambiu įnašu krikščioniškos pasaulėžiūros pasireiškimo sri-

1 Kun. K. Šaulys, Nepakeičiamas seiminis kalbėtojas, “Tėvynės sargas” 1955 metų 2 (12) nr. 23 p.

2 137-to Steigiamojo seimo posėdžio stenograma.

tyje. Demokratiniiais laikais Krupavičius buvo žinomas kaip vienas geriausių kalbėtojų Lietuvoje. Dr. J. Eretas mano, kad tik dr. K. Pakštas vėlesniais laikais galėjęs varžytis su Krupavičium savo iškalbingumu. Tačiau tarp jų buvo ir nemažas skirtumas. Jei Pakštas pasižymėjo savo kalbos lakumu, savo drąsiais palyginimais ir drąsia argumentacija, naujų situacijų įvedimu, naujų drąsių projektų pasiūlymu, tai Krupavičiaus kalbos buvo konkrečios, realistiškos, logiškos, įžvalgios, įtikinamos, lengvai klausomos, bet sunkiai atremiamos ar sukričiuojamos.

Gera Krupavičių pažinęs ir su juo artimai bendradarbiavęs J. Matulionis jo kalbas taip apibūdino: "Jo kalbos gilios savo turiniu. Forma graži, patraukli ir uždeganti. Jo žodžiai iškošti pro dantis smigo giliai į žmonių širdis ir ne tik jaudino, bet ir vertė susimąstyti. Jis tiesiakalbis. Jis niekad nesivaržė pasakyti tiesos į akis. Ginčiuose kietas, savo nusistatymą gins ligi paskutiniųjų, bet išsprendus daugumai kitaip, jis iškart pasiduoda daugumos sprendimui ir lygiu kietumu kovojo už bendrą nutarimą, nes jis gilus demokratas".¹

Greta seimo tribūnos Krupavičius dėl savo atliekamų valstybėje funkcijų svarbumo, didelio jo populiarumo ir iškalbingumo dažnai turėdavo pasakyti "žodį" ar kalbą katalikų organizacijų suvažiavimuose ir valstybinių įvykių proga ir jo paties kasmet šaukiamose Krikščionių demokratų partijos konferencijose bei jo lankomuose partijos skyriuose.

Nemažiau savo iškalbingumo meną Krupavičius yra panaudojęs ir tremtyje bei išėivijoje. Lietuvos laisvinimo kovai aktualinti, lietuvių tautiniam gyvybingumui stiprinti ir lietuvybei išėivijoje apsaugoti jis yra pasakęs daug kalbų. Kaip VLIKo pirmininkas jis jas sakė važinėdamas po tremtinių stovyklas, po JAV lietuvių kolonijas ir parapijas. Tautinių

1 J. Matulionis, Mykolui Krupavičiui 70 metų, "Draugas" 1955 m. rugpiūčio 20 d.

švenčių metu ir kitokiomis progomis nemaža jo kalbų buvo per Amerikos balsą ir Europoje išlaikomas radijo valandėles perduotos į pavergtą Lietuvą. Dalyvaudamas įvairiuose tautinių švenčių, organizacijų, asmenų sukakčių ar kurių nors įvykių minėjimuose, jis visur buvo kviečiamas pasakyti žodį, ir iš tų įvykių svarbumo jis sukurdavo visą kalbą. Linksmų įvykių proga jis pavartodavo daug švelnaus jumoro. Kitur jo kalbos buvo rimtos, įtikinamos. O dar kitomis progomis jos buvo kietai priekaištingos, kur, palyginti ramiu tonu jis išdėstė savųjų apsileidimą, tautos reikalų nepaisymą, tėvynės meilės trūkumą, neveiklumą. Jam kalbant, atrodė, kad reikalingi žodžiai patys ateina reikiamu metu ir plaukia linksma, ramia ar dramatiškai kunkuliuojančia vaga.

VII. JO SPAUSDINTAS ŽODIS

Rašytoju laikome žmogų, kuris sugeba gerai raštu reikšti savo mintis ir tą sugebėjimą plačiai naudoja, pasidarydamas savo raštais žinomas visuomenei. Rašytoju gali būti ne tik dailiosios literatūros kūrėjas, bet ir kritikas, mokslo populiarizatorius, vaikų literatūros rašytojas, publicistas, religinis, politinis, karinis ir kitokios srities rašytojas.

Pagal kalbamą rašytojo sampratą Krupavičius buvo rašytojas, sugebėjęs savo mintis reikšti raštu ir tą sugebėjimą plačiai naudojęs apie šešiasdešimt penkerius metus — beveik iki mirties. Bet beletristiką jis pabandė tik besimokydamas kunigų seminarijoje. Tuo pat metu Seinuose žmonių knygyno leidyklos kalbinamas, jis pradėjo rašinėti religines brošiūreles, kartu tęsdamas jau prieš keletą metų pradėtą korespondencijų ir straipsnelių rašinėjimą lietuviškiems laikraščiams, tuo lyg ir įstodamas į žurnalisto vagą.

Dar kunigų seminarijos laikotarpiui priklausė jo knygelė *Idealas* ir jaunuomenė, išleista jam jau esant akademijoje.

Bet vėliau politiniai įvykiai ir atkuriamos Lietuvos rūpesčiai nukreipė jo dėmesį į politinių brošiūrų rašymą. Tada atsirado jo brošiūros apie lietuvių politines partijas, bolševikų pavojų Lietuvai, žemės reformos problemas. Įsijungęs į politinį darbą, jis kruopščiai gilinosi į įvairius politinius, ypač krikščioniškosios demokratybės klausimus. Rašė tuo metu daugiausia politiniais bei ideologiniais klausimais: žemės reformos, Lietuvos mokyklos, kunigų dalyvavimo politiniame darbe ir kitais klausimais. Krikščioniškosios demokratijos ideologijai ir praktinei veiklai svarstyti buvo skirtos jo knygos "Daugaus šviesa Leonas XIII" ir "Mūsų keliai". Iš jo seiminės veiklos laikų žinomos jo brošiūros, skirtos politinei kovai, kaip "Rinkimai". Atitrūkęs nuo politinio darbo, jis 1928 metais išleido daugiau visuomeninei veiklai skirtus leidinius: "Apie visuomeninį darbą", "Liaudies tarnyboje", "Kova už žemę ir ūkininką". Svarstant civilinės metrikacijos Lietuvoje įvedimo klausimą, 1933 metais išleido knygą "Civilinė santuoka". Paskutiniai jo politiniai raštai buvo 1948 metais Vokietijoje išleista knyga "Krikščioniškoji demokratija" ir jo išversta kardinolo Hlondo "Krikščioniškojo valstybinio gyvenimo dėsniai". Lietuviybės išlaikymo problemoms svarstyti bei aktualinti 1959 metais išleido knygą "Lietuviškoji išeivija". 1961 metais Amerikoje išspausdinta knyga "Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje". Dar Vokietijoje dr. V. Leterskio buvo surašyti, Krupavičiui diktuojant, jo atsiminimai, kurie buvo išspausdinti 1972 metais.

A. Bendorius Lietuvių enciklopedijos XIII tome išskaičiavo laikraščius, kuriuose buvo spausdinami Krupavičiaus straipsniai. Savo laiškuose Pr. Alšėnui Krupavičius tuos duomenis dar kiek paryškino. Pr. Alšėno surinktais duomenimis, pirmas Krupavičiaus rašinėlis buvo išspausdintas 1904 metais, spaudą atgavus, Petrapilyje A. Smilgos leidžiamame "Lietuvių laikraštyje", kuriam jis rašinėjo korespondencijų. Netrukus jis perėjo į Petro Vileišio leidžiamas "Vilniaus ži-

niais", kurioms taip pat rašinėjo korespondencijų, pasirašydamas Kruopelės slapyvardžiu. Baigęs mokytojų seminariją, 1905 metais jis parašė pirmą tam laikraščiu strapsnį. Korespondencijų rašė ir "Ūkininkui", kol paaikškėjo jam to laikraščio kairioji kryptis. "Vilniaus žinias" perėmus redaguoti Jonui Vileišiui ir tam laikraščiu virtus liberalinės krypties "Lietuvos žiniomis", Krupavičius, tada jau būdamas mokytojas Papilėje, apsisprendė tame laikraštyje nebendradarbiauti ir savo straipsnelius ir korespondencijas toliau siuntinėjo katalikiškiems laikraščiams. Dar tebebūdamas Papilėje, Krupavičius pradėjo rašinėti "Šaltiniui". Jam rašė ir besimokydamas Seinų kunigų seminarijoje. Greta "Šaltinio" rašė ir kan. J. Staugaičio redaguojamam "Vadovui", kuris jam mokėjo ir honorarą.

Be kalbamų laikraščių, Krupavičius savo strapsnius dar spausdino "Spindulyje", "Viltyje", "Draugijoje", "Ateityje", "Ateities spinduliuose", "Ganytojuje", "Tiesos kelyje", "Tiesos karde", "Laisvojoje Lietuvoje", "Ryte", "Lietuvoje", "Laisvėje", "Lietuvos mokykloje", "Židinyje", "Pavasaryje", "Moteryje", "Studentų žodyje" (Amerikoje) ir kituose (beveik visuose) katalikiškuose laikraščiuose.

Pradžioje pasirašinėjo Kruopelės slapyvardžiu. Papilėje jis kartą vaidino Vaižganto vaizdelyje "Nepadėjus nér ko kasti" Gabriuko Taučiaus rolę. Nuo tada jis ilgai pasirašinėjo Gabrieliu Taučium. Be tų slapyvardžių ir tikrosios savo pavardės, Krupavičius dar pasirašydavo po straipsniais Keršio, Kručiaus, Juodišiaus, Michelsono, M. M., K. M. ir kitais slapyvardžiais ir jų inicialais. Buvo "Ateities spindulių", "Tiesos kardo", "Laisvės", "Tėvynės sargo" redakcijos nariu. Redagavo "Lietuvių balsą", "Laisvąją Lietuvą", "Krikščionių demokratą", "Tėvynės sargą" (Vokietijoje) ir Visuomenininko bibliotekos leidinius.

Rašė Krupavičius visais laikais, kada tik surasdavo kiek laiko. Jis visada turėjo svarbių klausimų, kuriais jis norėjo pasisakyti ir kuriuos jis norėjo aktualinti visuomenėje.

Kiek įvairiuose spaudos leidiniuose Rusijoje ir nepriklausomoje Lietuvoje buvo išspausdinta Krupavičiaus straipsnių ir kokiais klausimais jis yra rašęs, išsivijoje neturime duomenų. Jo visus straipsnius surasti periodiniuose leidiniuose jau ir nepriklausomoje Lietuvoje nebuvo įmanoma. Įvairiuose žurnaluose savo išspausdintas studijas Krupavičius ruošė išleisti atskiru leidiniu, bet dėl politinių aplinkybių to sumanymo neįvykdė. Jo idėjos draugai bandė surinkti jo straipsnius ir išleisti jo publicistiką. Buvo sudarytas J. Matijošaičio pirmininkaujamas komitetas, kuris tą darbą buvo beveik jau atlikęs, ir Krupavičiaus publicistika jau buvo baigiama ruošti ar net jau ir paruošta spausdinti, bet bolševikinė okupacija sutrukdė jos išleidimą. Pats Krupavičius jau netikėjo, kad ateityje kas nors galėtų jo straipsnius iš naujo surankioti. "Juo labiau, kad aš pats nebeprisimenu visų savo slapyvardžių, o juo labiau straipsnių ir studijų pavadinimų".

Sprendžiant iš to, kiek Krupavičius buvo prirašęs straipsnių, studijų, brošiūrų ir knygų, atrodo, kad jis rašymui yra sunaudojęs energijos ir laiko nemažiau, negu bet kuriam kitam veikimui. Pats rašymas jam nebuvo tikslas, o daugiau kitokios veiklos dalis. Rašymas jam buvo būdas skleisti bei ginti savo idėjas bei įsitikinimus ir kovoti dėl savo politinių bei visuomeninių siekimų. Žodžiu, rašymas jam buvo būdas žmonėms pasiekti. "Visų neapvažiūosi, gyvu žodžiu nedaug ausų tepasieksi". "Tad tam tikslui reikėjo knygos, brošiūros, straipsnio, lapelio, proklamacijos. Jie turėjo apkeliauti visus kaimus ir visas pastoges. Pirm viso to reikėjo tų raštų pagaminti. Lietuvos reikalas, o gal ir ateitis verste vertė to darbo imtis".

Rašymui Krupavičius daug laiko neturėjo. Rašė priėgomis, kiek laiko suradęs, net valgydamas ar laukdamas traukinio stotyje. Daugiausia rašė naktimis.

Pokarinis gyvenimas Krupavičiui nebuvo palankus nei rašymui, nei spausdinimui. Bet, kiek sąlygos leido, jis rašė. Su

savo vienminčiais po karo atgaivino "Tėvynės sargą", pats ėmėsi jį redaguoti ir nemažą dalį jo prirašė. Rašė į Vokietijoje ir vėliau į Amerikos lietuvių leidžiamus laikraščius. Tik ir šio laikotarpio dalis jo straipsnių greitai pasidarė nebežinomi. Jis pats jų labai nerinko. Net ir vėliau pradėjusi eiti "Knygų lentyna" tik dalį jo straipsnių tesuregistravo. Kitų šiuo metu jau neįmanoma surasti.

Būdamas VLIKo pirmininku, Krupavičius stengėsi žmones Vokietijoje pats pasiekti ir gyvu žodžiu stovyklose juos informuoti. Rašyti jis neturėjo laiko. Tik išėjęs iš VLIKo, norėdamas su žmonėmis daugiau bendrauti, jis vėl ėmėsi rašyti ir rašymo jis nenutraukė iki paskutinių savo gyvenimo metų.

Pokariniam laikotarpyje Krupavičius savo straipsnius spausdino "Žiburiuose", "Drauge", "Tėviškės žiburiuose", "Tėvynės sarge", "Laiškuose lietuviams", "Lietuvių dienose", "Lux Christi", "Ateityje", "Viltyje", "Jaunimo žygiuose", "Aiduose". Tuose laikraščiuose ir žurnaluose, daugiausia "Drauge", buvo išspausdinti per 125 dabar žinomų straipsnių. Daugelis jų netrumpi, spausdinti per keletą laikraščių bei žurnalų numerių, sudarytų 20-30 ar daugiau knygos puslapių. O vienas jų buvo spausdintas net 41-je "Draugo" atkarpoje.

Apskritai laikraščiuose spausdinami straipsniai yra skiriami kuria nors prasme paveikti viešajai nuomonei. Ta rašinių rūšis vadinama publicistika. Tačiau Krupavičiaus laikraščiuose išspausdinti straipsniai sunkia duodasi pavadinami publicistika, nes dauguma jų nebuvo rašyti aktualiais klausimais ir nebuvo skirti formuoti visuomenės viešajai nuomonei. Jie nesiduoda griežtai surūšiuojami. Dauguma jų atitinka lietuviškuose žurnaluose įvairiomis temomis spausdinamus straipsnius. Tik dalį jų galima laikyti tikrąja publicistika. Prie tokių priklauso straipsniai Lietuvos laisvinimo ir lietuviybės išlaikymo klausimais, taip pat straipsniai, kurie leča įvairius visuomenės gyvenimo ar organizacijų veiklos įvykius. Iš dalies tai pačiai grupei priklauso rašiniai, susiję su

religinio bei bažnytinio gyvenimo įvykiais. Tačiau dauguma religinės krypties rašinių, kurie sudaro didžiausią Krupavičiaus parašytų straipsnių rūšį, neliečia aktualių dienos klausimų, nesiekia paveikti ar formuoti viešąją nuomonę, o yra skirti pažinti įvairiems religinio ar bažnytinio gyvenimo atžvilgiams: Gamtinė ir antgamtinė tikrovė, Kolektyvinė nuodėmė, Katalikų taktika ir ideologija Sovietų sąjungoje, Jonas XXIII — Apvaizdos dovana žmonijai, Posantarybinio kunigo tipas ir apie 40 kitų panašiomis temomis parašytų straipsnių. Jie rodo Krupavičių, esantį ne publicistą, o šiap religinį rašytoją. Jų apimtis ir minties formulavimas nėra publicistiški.

Kitą Krupavičiaus straipsnių rūšį sudaro nedidelės įvairiais klausimais studijos: JAV užsienio politikos moraliniai pagrindai, Nauja pasaulio santvarka, “Motina ir mokytoja”, Socialinės enciklikos ir jų prasmė, Egzistencialinė etika ir kt. 41 įvairiais laikais Krupavičiaus parašyta studija (560 mašinraščio puslapių) liko rankraščiuose. Jis buvo manęs jas išleisti Katalikiškos sociologijos vardu, bet jau nebeįstengė jų paruošti spausdinimui.

Tokių Krupavičiaus religinių ir socialinių rašinių tikslas —supažindinti lietuvius katalikus su daug kam naujais klausimais, apie kuriuos jie turėtų turėti supratimą. Jo intencija — gyvenime prasmingi dalykai bei svarbios problemos neturėtų praeiti nepastebėti.

Atskirą Krupavičiaus rašinių rūšį sudaro jo dažniausiai ilgoki biografiniai straipsniai. Juos galima būtų pavadinti “užgęsusių žiburių” serija. Ji apima arti trisdešimt jo asmeniškai pažintų ryškių asmenybių aprašymus. Jis nesistengia duoti nuosekliai parašytų jų biografijų, nekartoja to, kas kitų yra apie juos jau parašyta, vengia aprašymo šablonų, o sukuria jų kiekvieno ryškų vaizdą, kokį jis apie juos bei jų veikimą susidarė, su jais santykiaudamas, žodžiu, kokius jis juos pats pažino. Tokių rašinių tikslas — apsaugoti vertingus žmones

nuo visuomenės pamiršimo ir atskleisti jų asmenybių vertę, o kartais ir didingumą, pvz. vyskupo Paltaroko. Tokiems rašiniams kartais, papildydamas savo paties turimas žinias, jis ilgai rinkdavo apie aprašomus asmenis įvairius duomenis, apklausinėdamas juos pažinusius žmones, ypač gimines ir tiesiog su jais susirašinėdamas. Taip apie prelatą J. Laukaitį jis buvo surinkęs visą aplanką rašytinės medžiagos (laiškų, dokumentų, kitų asmenų liudijimų), tik jau nebepajėgė tos medžiagos paversti studija.

Dalyje tokių straipsnių aprašomos pasaulyje žinomos asmenybės: rašytojai Romanas Guardinis, ir Hilairas Belocas, vienas krikščioniškosios demokratijos kūrėjų Gaspardas Decurtinsas, filosofas Jacques Maritanas ir reformų popiežius Jonas XXIII. Tačiau daugumą biografinio pobūdžio straipsnių Krupavičius paskyrė lietuviams, daugiausia po keliolika ar daugiau puslapių: arkivyskupiui Jurgiui Matulaičiui, dr. Jonui Basanavičiui (visa knygelė), Aleksandriui Stulginskiui, Povilui Matulioniui, vyskupiui Kazimierui Paltarokui, dr. Jonui Ruginiui, dr. Juozui Leimonui, Vytautui Endziulaičiui, rašytojai Lazdynų Pelėdai, prof. Vladui Jurgučiiui, socialdemokratų vadui Stasiui Kairiui-Kaminskui ir kitiems jo pažintiems ir jo labai įvertintiems iškiliems bei spalvingiems asmenims.

Kaip Krupavičius sugebėjo lengvai ir aiškiai kalbėti, taip pat jis sugebėjo lengvai ir vaizdingai rašyti. Kas nori tuo įsitikinti, tepaskaito vyskupo K. Paltaroko ir rašytojo J. A. Herbačiausko aprašymus. Tą savo sugebėjimą jis geriausiai panaudojo, aprašydamas iškilus žmones, įžiūrėdamas jų asmenybių vertinguosius atžvilgius, įvertindamas jų siekimus, jų darbus bei kovas dėl savo idėjų ir bandydamas suprasti jų patirtas kančias dėl pralaimėjimų. Kiekviename jis randa jų asmenybėms būdingas vertybes, juos iškeliančias aukščiau savo aplinkos. Krupavičiui būdinga, kad jis nerado nieko net savo idėjinuose priešuose, kas temdytų jų žmogiškąjį vertingumą. Į visus jų pirmiausia žiūri kaip į žmones: ir savo idėji-

nius, ir tautinius priešus jis vertina kaip žmones. Krupavičius buvo humanistas.

Patriotui Krupavičiui Juozas Albinas Herbačiauskas, piršęs Lietuvai uniją su Lenkija, lietuvišku ir pasaulėžiūrinio atžvilgiu buvo svetimas. O tačiau jis sukūrė humanistiškai pateisinamą Herbačiausko aprašymą, kurio čia pateikiama ištrauka parodo Krupavičiaus linkimą įsigilinti į kito žmogaus sielos gelmes ir jį suprasti bei pateisinti.

“Gyvą Herbačiauską pamačiau Lietuvos nepriklausomybės pradžioje Kaune. Kažkas man padavė kelių puslapių brošiūrėlę. Autorius — Herbačiauskas. Turinys — Lietuvai reikia sudaryti uniją su Lenkija. Pasekmės — nusivylimas tuo žmogum, kuriuo seniau gėrėjaisi ir didžiavausi, ir pasipiktinimas kaip Lenkijos apaštalu. Bet iš antros pusės stebėjaisi to žmogaus drąsa ir nesiorientavimu. Tais laikais didžiulio, stačiai milžiniško patriotinio pakilimo ir entuziazmo, visų, nuo senio iki ketvirtos klasės moksleivio, kieto pasiryžimo griebtis ginklo prieš Lietuvos laisvės priešą bolševiką ar lenką, stoti prieš taip nusiteikusių minią su savo prolenkiška agitacija ir dar pačiame tos šventos ugnelės centre — Kaune — tikrai reikėjo nemažos drąsos ar antžmogiško pasitikėjimo savo žodžio galia. Savo brošiūrėlėje išdėstytoms tezėms apginti jis sukviėtė Miesto teatre mitingą. Mitingas baigėsi tuo, ko ir reikėjo laukti — kalbėtojo nušvilpimu, labai švelnia reakcija. Nuo tada Herbačiauskas ir pasiliko Lietuvoje gyventi. Pirmu visuomenės reagavimu Herbačiauskas nei nusivylė, nei pasipiktino. Tą reakciją jis priėmė kaip politiškai nesubrendusių žmonių veiksmą. Lietuviai taip pat jo nelaikė išdaviku ir Lenkijos agentu. Jo tą žygį pateisino poetica licentia, žmogaus, atvykusio iš Lenkijos nesioreintavimu, gera valia, noru Lietuvai laimės, bet ateinančio prie tos laimės kitais keliais. Gal taip lietuvių visuomenė, teisindama Herbačiauską, neklydo. Jis buvo lietuvis. Lietuvos likimas jam nebuvo abejingas. Jis jai troško laimės, kaip ir visi lietuviai

patriotai. Tik mes matėme savo tėvynės laimę jos visiškoj nepriklausomybėj, Herbačiauskas gi — unijoje su Lenkija. Mes mylėjom ir tebemylim didžiausia meile vieną Lietuvą, Herbačiauskas tokia pat meile mylėjo du objektus — ir Lietuvą ir Lenkiją. Meilė suskaldyta. Kiekviena meilė yra kančia. Bet Herbačiauskinė meilė skaudesnė kančia, nes jo lygiai mylimi kraštai — tarpusavio priešai ir dar ne bet kokie”.

Su tokia pat didelio humanisto tolerancija, kurią Krupavičius yra parodęs, aprašydamas savo ilgametį idėjinį priešą S. Kairį-Kaminską, jis baigia Herbačiausko netrumpą aprašymą:

“Herbačiauskas buvo tipingas boheminkas. Varge gyveno, varge ir mirė. Nerimas buvo amžinas jo sielos palydovas. Užbaigus jam žemišką kelionę, tesusiranda jo nerami siela ramybės, kurios nepažino pasauly, bent Galybių Viešpatyje”.¹

Net ir rašydamas apie tokias visuomenei labai gerai žinomas amsenybes, kaip V. Mykolaitį-Putiną ir rašytoją Lazdynų Pelėdą, panaudodamas niekam kitam nežinomą savo su jais patyrimą, Krupavičius pateikia naujų faktų jiems suprasti ir paryškina jau mums žinomas asmenybes. Iš jo aprašymų sužinome, kad jis karo metu savo pinigais šelpė dideliame skurde Krokovoje sergantį rašytoją Herbačiauską, kad jis tarpininkavo tarp vyskupo Karoso ir kunigo Mykolaičio-Putino, šiam nukunigėjnat, ir kad jis šelpė dideliame skurde Vilniuje gyvenusią Lazdynų Pelėdą, kuri vėliau dažnai iš Paragių važinėjusi į Kauną su dešimtimis kaimiečių skundu, ieškodama jo, tada įtakingo žmogaus, pagalbos.

Kalbamas iškilų asmenybių biografines studijas Krupavičius planavo išleisti atskirais leidiniais. Moterų grupės biografijas jau buvo numatęs atiduoti spausdinti.

¹ Mykolas Krupavičius, Juozas Albinas Herbačiauskas, “Tėv. sargas” 1948 m. 2-3 nr.

VIII. JIS PRIKLAUSĖ VISAI LIETUVIŲ TAUTAI

Kitaip aš Tamstos negaliu įsivaizduoti, man vis klojasi asociacija: ažuolas.

Jurgis Savickis

Baigiant šią Mykolo Krupavičiaus gyvenimo bei darbų apžvalgą, dera trumpai bei sintetiškai surišti jo atliktus darbus su jo dinamiška bei kūrybiška asmenybe ir jo darbuose atpažinti jo kovojančią ir neramią sielą.

Visos lietuviškos politinės partijos yra turėję daugiau ar mažiau iškilių žmonių. Visų jų vadai buvo pasireiškę savo darbais Lietuvai, prisidėję prie jos nepriklausomybės atstatymo ir dirbo joje valstybinį darbą, atlikdami joje svarbias funkcijas ir pasiekę vienokių ar kitokių nuopelnų tautai ir pelnę visuomenės pagarbą. Tačiau Krupavičiui tarp visų politinių srovių vadų valstybės formavimosi metu teko svarbiausias vaidmuo. Jam teko būti didžiausios lietuvių politinės grupės vadu ir vadovauti svarbiausiame Lietuvos valstybės brenimo laikotarpyje. Jam teko ilgiausiai dirbti politinį darbą ir turėti didelę įtaką lietuvių tautos likimą sprendžiančiuose darbuose bei veiksmuose.

Bet ne vien Krupavičiaus vadovaujamo politinio bloko stiprumas ir jo darbingo gyvenimo ilgumas jį iškėlė į pirmaujančius valstybininkus. Krupavičius išaugo kaip visuomenininkas ir politikas ne kurių nors jėgų iš šalies keliamas ar proteguojamas, o greičiau pats tokias jėgas organizuodamas bei formuodamas ir jas sutelkdamas siekti atitinkamiems tikslams. Jis išaugo daugiau iš savo vidinių jėgų.

Krupavičiaus intensyvi lietuviška veikla truko per visą jo ilgą gyvenimą. Dar vaikystėje pradėjęs su nusiteikimu kovoti su Lietuvos pavergėjais, jis tęsė veikėjo-kovotojo darbą

ligi mirties: anot S. Sužiedėlio, nuo gyvenimo aušros iki saulėlydžio.

Krupavičius neiškilo kurių nors palankių aplinkybių dėka. Į įvairias tautinio bei valstybinio gyvenimo funkcijas jis stojo, tik ateidamas su geriausiu tuo metu atitinkamiems reikalams sprendimu ir pasiryžimu atlikti laiko ir įvykių statomus uždavinius. Jo gyvenimas ir darbai nebuvo nuolatinis kilimas aukštyn, o greičiau nuolatinė kova su laimėjimais ir pralaimėjimais. Per visą darbingo gyvenimo dalį, jis buvo politinių kovų centre, nors ilgą laiką ir jokių politinių pareigų neišdamas ir jokių oficialių politinių funkcijų neatlikdamas.

Nepalankūs jam teko gyventi laikai. Nepalankias turėjo ir asmenines sąlygas. Visur jam teko prasimušti, pralaužti nepalankias gyvenimo sąlygas ir išeiti nepalaužtam. Nors gyvenimas daug kartų laužė jo užsimojimus, pertraukė jo atliekamus darbus, keitė jo profesijas ir jo atliekamas tautoje funkcijas, jis niekur nesustojo, vis iš naujo įsijungdamas į kitą atsakingą darbą. Buvo mokytojas, lietuvių šalpos organizatorius, gimnazijos kapelionas. Krikščionių demokratų partijos pirmininkas, jos ideologas ir vadas, tautos nepriklausomybės šauklys, seimo daugumos vadas, žemės reformos autorius ir vykdytojas, ministeris, kovotojas dėl demokratijos, vikaras, kunigų seminarijos profesorius, klebonas, politinis kalnys, VLIKo pirmininkas, Lietuvių bendruomenės kūrėjas, kovotojas dėl lietuvių išėivijoje. Dar galėtume jam pridėti intelektualo, kalbėtojo, rašytojo, visuomenės veikėjo ir kitokių titulų. Todėl lengva sutikti su kai kieno jo apibūdinimu, kad jis buvo tikrai spalvinga asmenybė.

Nors visos Krupavičiaus eitos pareigos bei jo atliekamos visuomeninės funkcijos buvo kurių nors įvykių pertrauktos ir jis buvo nustumtas į kitą vietą, kur jis, darbą iš naujo pradėjęs, varė kitą tautinio, valstybinio ar religinio darbo vagą. Jo darbą nutraukusios kliūtys bei grėsmės jo nesustabdė, nenukreipė jo nuo jo pagrindinio tikslo. Susidūręs su nenuga-

limomis tuo metu kliūtėmis, jis pasitraukė į kitas pozicijas ar kukliai priėmė pažeminimą, pereidamas į naują postą, bet jis nesugniužo, iš darbo nepasitraukė ir naujoje vietoje dirbo ta pačia kryptimi, su tuo pačiu nenugalimu ryžtingumu ir idealizmu.

Ir aplinkybių atstumtas nuo valstybinio gyvenimo, jis išliko kaip didelis valstybininkas, nepalaužiamos valios patriotas. Per visą savo gyvenimą jokiems įvykiams bei grėsmėms nesidavė išstumiamas iš jo einamo grublėto kelio. Du kartus turėjo trauktis ir slėptis nuo bolševikinio mirties sprendimo bei gresiančio sunaikinimo. Kovodamas dėl demokratijos atstatymo Lietuvoje, jis turėjo pasitraukti į užsienį. Po ministerio darbo jis priėmė vikaro vietą; iš seminarijos profesūros jis nuėjo dirbti į menką ir apleistą parapiją; bet savo darbu jis greitai vėl iškilo į vietą su svarbiu vaidmeniu.

Visi lietuviškieji reikalai, visi tautos reikalai buvo jo reikalai: už visus juos jis jautė atsakingumą. Visą laiką buvo aktyvus politikoje. Nebuvo Lietuvoje reikalo, į kurį Krupavičius nebūtų įsikišęs ir nepadaręs savo įtakos. Svarbiais reikalais arba buvo atsiklausiama jo nuomonės, arba jis patį ją pareiškėdavo.

Krupavičius pelnė tautos įvertinimą, paaukodamas didžiąją savo amžiaus dalį — savo darbinguosius metus — Lietuvos valstybės, jos nepriklausomybės išlaikymo ir atstatymo rūpesčiams. “Besąlyginė tėvynės meilė, krikščionybės idealai — tai buvo ir yra jo ilgame kelyje ir jo sunkiuose darbuose vieninteliai vadovai. Savo asmeninio gyvenimo jis neturėjo. Lietuvos rūpesčiai — jo rūpesčiai. Tautos džiaugsmi — jojo džiaugsmi”.¹

Ieškodamas būdų pakelti Lietuvos žmonių gerovei ir pagerinti jų socialiniams pagrindams, jis buvo išstudijavęs įvai-

1 Jonas Matulionis, Mykolui Krupavičiui 70 metų, “Draugas” 1955 m. rugpiūčio 20 d.

rias socialines teorijas ir įvairias socialines doktrinas, susipažindamas su žymiausių socialistų ir nesocialistų teoretikų raštais bei jų teorijomis. Markso Kapitalą jis išgilinęs net tris kartus skaitė dar savo studentavimo laikais. Tačiau jis įtikinamiausią išeitį rado Katalikų Bažnyčios socialinėje doktrinoje, kurią buvo pasisavinusi krikščioniškoji demokratija. Ir Lietuvos žmonių gerovę jis manė įgyvendinti krikščioniškais ir demokratiškais principais pagrįstoje santvarkoje. Tos doktrinos jis laikėsi per visą savo gyvenimą ir jos pagrindais jis siekė sudaryti visiems sąlygas siekti savo gerovės. Ta doktrina atitiko jo pasaulėžiūrą ir jo pagarbą ir meilę žmogui.

Tėvynė Lietuva jam buvo pirmoje vietoje. Kaip tautos visuma ji jam buvo didesnė vertybė už atskirą žmogų. Vieno individo reikalai negali pirmauti prieš milijono individų reikalus. Tautą gindami, atskiri žmonės aukoja net ir savo gyvybę. Bet ir tautos gerovės galima siekti, tik gerinant atskirų žmonių gerovę ir jų santykius. Dirbdamas tėvynei Lietuvai, jis pirmoje eilėje siekė atskirų žmonių gerovės. Jis gerbė žmogų. Gerbė ir savo idėjinius priešus — priešingų patriotinių srovių vadus bei veikėjus ir siekė su jais sugyventi, nors su jų politiniais ar pasaulėžiūriniais principais nesutiko. Jis skyrė žmogų nuo jo įsitikinimų. "Įsitikinimai gali man nepatikti, o žmogus savo darbais gali būti vertas pagyrimo". Pats ištikimai laikydamasis krikščioniškų įsitikinimų ir dėl jų kovodamas, jis mokėjo pagerbti ir kitokius įsitikinimus ir gerbė visokių įsitikinimų idealistus. Jis gerbė žmogų ir jo idealizmą, bet labai nemėgo veidmainių, nors jie kalbėtų ir apie labai svarbias vertybes. Jis neįjautė jokios nepaykantos kitų pažiūrų politikams, jei tik jie nuoširdžiai siekia Lietuvos ir jos žmonių gerovės.

Savo gyvenime Krupavičius yra padaręs daug svarbių sprendimų, kurie lietė lietuvių tautą ir Lietuvos valstybę. Suprantama, jis buvo žmogus, neišvengė ir klaidų. Bet jis turėjo vidinės jėgos ir atvirai prisipažinti, kad tas ar kitas

dalykas buvo galima ir kitaip sutvarkyti. Bet anuo metu jis daręs iš įsitikinimo, kad taip reikia daryti. Ką Krupavičius darė įsitikinęs, kad jis eina teisingu keliu, jis jau nesvyravo ir, susidūręs su kuriomis nors kliūtėmis, aplinkinių kelių neieškojo. Įsitikinęs siekiamo tikslo svarbumu ir pasirinktų priemonių teisingumu, nuo pasirinkto kelio nesitraukė. “Mano kelias labai aiškus. Vingių nežinau. Į vatą nieko nevynioju ir daiktus ir veiksmus vadinu tikrais vardais. Žinau, kad toli gražu ne visų esu mėgiamas. Bet kas mane pažįsta, žino, kad visa darau iš geros valios”. Vengdamas vingių ir lengvai daromų kompromisų, jis negalėjo būti visada visų suprstas. Ypač savo laiškuose jis buvo tiesus, kietas ir atviras. Iš jo valdomų įstaigų bei institucijų žmonių reikalavo pareigingumo. Nepataikavo žmonių silpnybėms, ypač jei tai kenkė lietuviškiems reikalams. Daug kas matė jo reikalavimų kietumą, nenuolaidumą, kartais ir tam tikrą radikalumą. Iš šalies daug kam buvo sunku įžiūrėti jo savo asmeninių reikalų nepaisymą ir jo neprisiršimą prie turtų. Ir užimdamas aukštas vietas, jis jokių turtų nesusirinko, nieko nesusitaupė, nes visada šelpė pašalpos reikalingus žmones ir institucijas. Visur aukėjo, net pats neturėdamas kuo geriau apsivilkti. “Jis į Žemės ūkio ministeriją pėsčias atėjo, pėsčias iš jos ir išėjo”.

Visais savo amžiaus laikais Krupavičius turėjo daug karštų šalininkų ir daug karštų oponentų. Bet ir su juo nesutinkantieji oponentai negali paneigti fakto, kad Krupavičius buvo stambi asmenybė, didelio masto veikėjas, palikęs neišdildomų pėdsakų lietuvių visuomeniniame gyvenime.

Per ilgus metus keliaudamas sunkiu politiko keliu, Krupavičius patyrė ir šviesių, bet dar daugiau tamsių lietuvių tautai ir jam pačiam valandų. Kartais jam ir artimiausių bendradarbių supratimo pritrūkdavo. Bet jo patriotizmas ir idealizmas jo nepaliko ir sunkiausiomis gyvenimo valandomis, ir jis nuo savo tikslo nenukrypo, nors ir pats vienas pasilik-

damas. Juk ir laisvinimo kovai vadovaudamas jis pasiliko kaip ir vienas, "Kaip ažuols druts prie Nemunėlio". Jo Lietuvoje vaidintą vaidmenį generolas Raštikis taip apibūdino: "Prelatas Mykolas Krupavičius buvo didis lietuvis, didis patriotas, didis mūsų politikas ir visuomenininkas. Tokių vyrų retai pasitaiko tautoje".¹

Apie Krupavičiaus įtaką Lietuvoje demokratiniiais laikais dr. G. Valančius rašė: "Krupavičiaus vaidmuo ir įtaka 1920-26 metų Lietuvoje buvo milžiniška tikra šio žodžio prasme".²

Ir nepriklausomoje Lietuvoje ir išėivijoje, kovojant dėl Lietuvos išlaisvinimo ir lietuviybės išlaikymo, Krupavičiui teko mūsų tautos dvidešimtojo amžiaus istorinėje scenoje suvaidinti išimtinį bei vienkartinį vaidmenį. Net ir tada, kada jis dėl senatvės turėjo pasitraukti iš eitų pareigų Lietuvos laisvinimo organizacijoje ir apsigyventi kur nuošaliai, jis liko iš šalies viską stebįs valstybininkas, kaip laisvinimo kovos simbolis, kaip vienas mūsų tautos patriarkų.

Kaip politikas Krupavičius priklausė vienai politinei srovei ir atstovavo jos ideologijai. Bet jis dirbo daugiau Lietuvai negu savo partijai. Savo darbais jis yra toli peržengęs savo partijos ribas ir jau nebepriklauso tik vienai srovei, o visai lietuvių tautai.

"Mano įsitikinimu, ateities istorikas turės konstatuoti, kad kun. Krupavičius buvo seimų laikų žymiausias Lietuvos politikas ir visuomenės veikėjas. Šitas valingas, veiklus, ryžtingas ir materialiai švarus žmogus, jau dabar aišku, įrašė neišdildamomis raidėmis savo vardą politinėje ir socialinėje Lietuvos istorijoje: jis savo tiesiog titaniškomis pastango-

1 Stasys Raštikis, Įvykiai ir žmonės, III t. 154 p.

2 Dr. G. Valančius, Prof. Juozas Eretas legendoje ir tikrovėje, "Draugas" 1973 m. sausio 6 d. II d.

mis padėjo pagrindą socialinei mūsų visuomenės pusiausvyrai (agrarinė reforma) ir tuo pačiu suredukavo neproporcionaliai išsigalėjusį mūsų krašte lenkiškąj gaivalą” (St. Šalkauskis).³

³ St. Šalkauskis, Didysis jo gyvenimo nuotykis prof. J. Ereto tarnyboje Lietuvai, 42 - 43 p.

MYKOLO KRUPAVIČIAUS BIBLIOGRAFIJA

I. Atskiri leidiniai

Gabrielio Taučiaus slapyvardžiu:

Apie žmogaus atsiradimą, Seinai 1910. (1913)

Apie dūšią, Seinai po 1910. (1911)

+ Idealas ir jaunuomenė, Seinai 1914. (vertė)

Keršio slapyvardžiu:

Lietuvių politinės partijos, 1914. (1927)

Anonimiškas leidinys:

Socialistai - bolševikai, Vilnius 1918.

Autoriaus vardu ir pavarde pasirašyti:

Žemės klausimas Lietuvoje, Kaunas 1919.

Žemės reformos sumanymai (drauge su A. Rimka), Kaunas 1919.

Žemės reformos klausimas Lietuvos politinių partijų programose, Kaunas 1919.

Kokia mus reikalinga mokykla, Kaunas 1919. (Dangaus šviesa 4-0)

Į Kovą už žemę ir laisvę, Kaunas 1920.

+ Kunigas dvidešimtojo amžiaus visuomenėje, Kaunas 1920.

Dangaus šviesa Leonas XIII, Kaunas 1920, II leid. 1929.

+ Mūsų keliai, Leonas XIII ir mes, Kaunas 1921.

Rinkimai, Kaunas 1925.

Jonas Basanavičius, Kaunas 1927.

Apie visuomeninį darbą, Kaunas 1928.

Liaudies tarnyboje, Kaunas 1928.

Kova už žemę ir ūkininką, 1928.

Civilinė santuoka, Kaunas 1933. (antroji knyga)

+ Kaip dalyvauti šv. mišiose, Marijampolė 1937 (II leid.).

+ Krikščioniškoji demokratija, Stuttgart 1948.

Vertimas kard. Hlondo: Krikščioniškieji valstybinio gyvenimo dėsniai, Stuttgart 1948.

Povilas Matulionis, Čikaga 1953.

+ Lietuviškoji išeivija, Castelnuova Italijoje 1959.

Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje, Čikaga 1961.

Mykolo Krupavičiaus atsiminimai, Čikaga 1972.

2. Rankraščiai

Darbas ir kapitalas (dešimties metų darbas) liko Lietuvoje..

Liturginis katekizmas liko Lietuvoje.

Prie Kristaus kojų — kunigų mąstymai.

Krikščioniškoji sociologija, 41 rašinys socialinėmis temomis.

Kelionė į JAV 1954 metais. Dienoraštis.

3. Straipsniai

Šiuo metu neįmanoma suregistruoti visus Krupavičiaus straipsnius, spausdintus dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, to karo metu Rusijoje ir nepriklausomais laikais Lietuvoje. Nevysi žinomi ir tie jo straipsniai, kurie buvo išspausdinti tremtyje bei išėivijoje. Būdamas Vokietijoje, jis rašė į Amerikos lietuvių laikraščius, ir daugelio tų straipsnių jau neįmanoma surasti. Į šį bibliografinį sąrašą įtraukti tik tie straipsniai, kurie išliko jo archyve ir kuriuos šių laikų sąlygomis buvo galima kur nors surasti.

Gabrieliaus Taučiaus slapyvardžiu:

Apie sindikalizmą, "Ateities spinduliai", Voronežas 1918, 5-6 nr.

Katalikų veikimas Rusuose, "Tėvynės sargas" 1918 m. 12 nr.

Iš praeities į dabartį, "Tėvynės sargas", Vilnius 1918 m. 27-29 nr.

Mykolo Krupavičiaus vardu pasirašyti:

Vyskupo Matulevičiaus gyvenimas ir veikimas, "Laisvoji Lietuva" 1918 m. 6 nr.

Lietuvos valstybės tarybos pietūs vyskupui Matulevičiui pagerbti, "Laisvoji Lietuva", 1918 m. 8, 9 ir 10 nr.

Kunigai ir visuomenės darbas, "Ganytojas", 1919 m. 10-13 nr.

Kunigai ir politika, "Ganytojas", 1920 m. 4-5 nr.

Tomio F. Žilinsko 80 metų sukaktį minint, "Lietuvos mokykla", 1921 m. 584-590 psl.

Arkiyvyskupas Jurgis Matulevičius, K. Čibiro red. "Arkiyvyskupas Jurgis Matulevičius", Marijampolė, 1933 m. 157-160 psl.

Kilniaširdis lietuvis, K. Čibiro red. "Arkiyv. Jurgis Matulevičius" Marijampolė, 1933 m. 261-267 psl.

Vasario 17-ji tyruose, "Žiburėliai", 1946.II.16.

Aleksandras Stulginskis mano atsiminimuose, "Tėvynės sargas", 1947 m. 1 nr.

Lietuvių krikščionių demokratų partijos pagrindai, "Tėvynės sargas", 1948 m. 2-3 nr.

Juozas Albinas Herbačiauskas, "Tėvynės sargas", 1948 m. 2-3 nr.

Šiandieninė lietuvių kova už laisvę, "Metraštis" 1950.

Our Ways — Just Lithuanian Ways, "Vytis", Čikaga, 1953 m. 15-16

Sukaktuvinininkas prof. J. Kaminskas, "Tėvynės sargas", 1953 m., 1 (10) nr.

Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje, "Tėvynės sargas", 1954 m. 1 (11) nr.

Wilsonas ir Eisenhoweris, "Tėviškės žiburiai", 1954 m. 6 nr.

Kunigas Jonas Reitelaitis, "Draugas", 1955.III.1.

Hilaire Beloc, "Tėvynės sargas", 1955 m. 2(12) nr.

Krikščioniškoji demokratija, "Draugas", 1955 m. 242 (11) nr.

- Iš Želigovskio prisiminimų, "Tėvynės sargas", 1955 m. 2(12) nr.
 Steigiamojame seimo darbai ir reikšmė, "Eltos informacija", 1955 m. 16-1-2.
- Žemės reformos klausimu, "Draugas", 1955.X.8.
 VLIKo veikla ir darbo sąlygos, "Draugas" 1955 m. 279-281 nr.
 Laisvėje gyvenantiems lietuviams, "Draugas", 1955.X.22.
 Bažnyčia ir teatras, "Lux Christi", 1956 m. 3 nr.
 Bolševikų kova su religija, "Laikas", 1956.VIII.2.
 Komunizmas Vakarų Vokietijoje, "Draugas" 220 ir 221 nr. (1956)
 Gaspard Decurtins, "Tėvynės sargas", 1956 m. 1(13) nr.
 1926 m. gruodžio septynioliktoji, "Draugas", 1956.XI.26 - 1957.I.14.
 Katalikų akcija naujausių laikų angoje, "Lux Christi", 1957 m. 4 nr. 318-325 psl.
- Ko netekome kan. J. Meškauską palaidojo, "Draugas", 1957.XII.12.
 VLIKui sunykti pagrindo nėra, "Lietuvių dienos", 1957 m. 2 nr.
 Kristus Karalius, "Lux Christi", 1957 m. 3 nr. 222-227 p.
 Vyskupas Kazimieras Paltarokas, "Tėvynės sargas", 1958 m. 1(15) nr.
 Už geresnį pasaulį, "Draugas", 1958.XI.26.
 Liturginė malda, "Lux Christi", 1959 m. 2 nr.
 Gegužės pirmoji, "Draugas", 1959.V.2.
- Iš "Aušros" ir "Varpo" laikų, "Draugas" 1959.VIII.26, II d.
 Iš "Varpo" Laikų. Kultūrininkas dr. J. Rugis, "Draugas", 1959.X.3.
 Varpininkai ir pasaulėžiūra, "Draugas", 1959.X.16-17.
 Dr. J. Rugis — Gydytojas, "Draugas", 1959.X.19.
 Kelią Kristui Karaliui, "Draugas", 1959.X.24.
 Jacques Maritain, "Tėvynės sargas", 1959 m. 1(16) nr.
 Lietuvių kova dėl žemės, "Draugas", 1959.X.14.
 Egzistencialinė etika, "Tėvynės sargas", 1959 m. 2-3 nr. ir 1962 m. 1(21) nr.
- Memorandumai vokiečių okupacinei valdžiai, "Tėv. sargas", 1959 m. 2-3 (18) nr.
- Antgamtinė ir gamtinė tikrovė, "Draugas", 1959 m. 300-III nr.
 Velykos — šventas pavasaris, "Draugas", 1960.IV.15.
 Kas praranda tikėjimą, tas pasiduoda priešams, "Draugas", 1960.IV.25.
 Ateitininkiškieji klausimai, "Draugas", 1960.VIII.27 ir "Tėviškės aidai", 1960 m. 36-42 nr.
- Bažnyčios moderninimas, "Draugas", 1960.VIII.12.
 Pareinio konferencija, "Draugas", 1960 m. rugpiūčio mėn.
 Rašytojas Romano Guardini, "Draugas", 1960.IX.10.
 Kolektyvinė nuodėmė, "Draugas", 1960 m. 288 nr.
 Šventasis ir pasaulietis rašytojas, "Draugas", 1961.II.4.
 Ateitinių organizavimosi pradžios beiėškant, "Ateitis", 1961 m. 2-3 nr.
- Apie bažnyčią susivienijimą, "Draugas", 1961.VI.15.

- Jonas XXIII — Apvaizdos dovana žmonijai, "Draugas", 1961.VIII.24.
 JAV užsienio politikos moraliniai pagrindai, "Tėv. sargas", 1961 m. 1(20).
 Bažnyčių susivienijimo klausimu, "Draugas", 1961.X.3.
 O vis tik Jurgis tebešventas, "Draugas", 1961.II.22.
 Velykų liudijimas, "Draugas", 1962.IV.21.
 VLIKas, Alta ir Bendruomenė, "Draugas", 1962.V.31 ir VI.1 ir 2.
 Kardinolų kolegijos reforma, "Draugas", 1962.VI.12.
 Katalikybės taktika ir ideologija Sovietų sąjungoje, "Draugas", 1962. XI.8.
 Motina ir mokytoja, "Draugas", 1962.VIII.23, 24 ir 25.
 Enciklika Mater et Magistra, "Jaunimo žygiai", 1962 m. 1-2 (26-27) nr.
 Ten mūsų tėvynė, "Ateitis", 1962 m. 8 nr.
 Kovinga jaunystė pasistatė paminklą, "Draugas", 1962.X.26.
 Naujos suaugusiųjų krikšto apeigos, "Draugas", 1962.XI.6.
 Vašingtonas suprato kalbų reikšmę, "Draugas", 1962.XI.14.
 Įstaiga pagelbsti išlaikyti kalbą, "Draugas", 1962.XI.15.
 Lietuvybės įsipilietinimas mokykloje, "Draugas", 1962.XI.21.
 Taip mėginama išmokyti daugiau kalbų, "Draugas", 1962.XI.23.
 Lombardi ir Bažnyčios susirinkimas, "Draugas", 1962.XI.24.
 Prigimtoji teisė ir lietuviybės išlaikymas, "Draugas", 1962.XI.25.
 Jurgio Savickio laiškas, "Tėvynės sargas", 1962 m. 2(22) nr.
 Pasaulis be Dievo išplėšė Lietuvai laisvę, "Draugas", 1963.V.6.
 Džiaugtis ar liūdėti, "Draugas", 1963.VIII.23.
 Aktualiais PLB klausimais, "Draugas", 1963.VIII.24, 25, 26, 30, 31 ir IX.3
 Lietuvos vadavimo politinės akcijos organai ir jų tarpusavio santykiai, "Tėvynės sargas", 1963 m. 1(23) nr.
 Dr. Juozas Leimonas, "Tėvynės sargas", 1963 m. 1(23) nr.
 Šv. Kazimieras lenkų akimis, "Draugas", 1964.III.4.
 Šv. Kazimiero portretas, "Draugas", 1964.IV.8.
 Liturginė konstitucija, "Draugas", 1964.IV.29 ir 30.
 Į Vašingtoną visa lietuviškoji išeivija, "Draugas", 1964.VI.17.
 Patriarko Atenagoro statomos sąlygos Pauliui VI, "Draugas", 1964.VI. 9.
 Salomėja Neris-Bačinskaitė, "Draugas", 1964.VII.15, 22 ir 27.
 Liturginė konstitucija žengia į gyvenimą, "Draugas", 1964.VII.22.
 Ona Matulaitytė-Stulginskienė, "Draugas", 1964.VIII.12.
 Kovos už Lietuvos išlaisvinimą organizacija, "Tėvynės sargas", 1964 m. 1(25) nr.
 Ir ankstesniuose susirinkimuose buvo Lietuvos vyskupų, "Draugas", 1964.VIII.26 ir 27 ir X.15.
 Aleksandras Stulginskis, "Aidai", 1965 m. 2 nr.

- Meteoru švystelėjo epochinis žmogus, P. Maldeikio red. "Vytautas Endziulaitis", Čikaga, 1965.
- Vatikano susirinkimo deklaracija žydų klausimu, "Draugas", 1965. III.13.
- Nauja pasaulio santvarka, LKMA Metraštis, I, Roma, 1965 m.
- Lietuvių jaunimo žygio į Vašingtoną klausimu, "Draugas", 1965.V.3.
- Motinos diena, "Draugas" 1965.V.7.
- Iš "Aušros" ir "Varpo" laikų, "Draugas", 1965.IX.26.
- Ir eikim dievišku keliu, "Draugas", 1965.XII.22.
- Nuo Prancūzų revoliucijos iki Vatikano susirinkimo, "Draugas", 1965.XII.23 ir 24.
- Nuo pranašų ligi II Vatikano susirinkimo, "Draugas", 1965 m. 299-301 nr.
- Maironio šeimos likimas, "Draugas", 1966.IV.20.
- Dokumentuokime lietuviškąją martirologiją, "Draugas", 1966.IX.8.
- Kultūros fondo reikalai, "Draugas", 1966.IX.22.
- Lietuvybės išlaikymo klausimu, "Draugas", 1966.XI.15.
- Bažnyčios reformų prasmė, "Draugas", 1966.XI.21.
- Bažnyčios kritikos klausimu, "Draugas", 1966.XI.26.
- Jonas Dailidė, "Draugas", 1966.XII.12 ir 19.
- Velykiniai mąstymai, "Draugas", 1967.III.24.
- Jo čia nėra — Jis prisikėlė, "Draugas", 1967.III.25.
- Šventoji dvasia — Sekminių šventė, "Draugas", 1967.V.15 ir 16.
- Vincui Mykolaičiui-Putinui mirus, "Draugas", 1967.VI.17.
- Lazdynų Pelėda, "Draugas", 1967.XII.9, 16 ir 23.
- Vokiečių žandarų nakuose, 1918 veiklos atsiminimai, "Draugas", 1968. II.4, III.3 ir V.28.
- Šv. Kazimiero kapinių proga, "Draugas", 1968.II.29 ir III.1, 2, 5, 7, 8, 9 ir 11.
- Tastargos siekiant Lietuvai laisvės, "Laiškai lietuviams", 1968 m. 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ir 10 nr.
- Vieno nakties liudijimas, "Draugas" 1968.IV.12.
- Dar plaštas atsiminimų iš 1918 metų, "Draugas", 1968.VI.1.
- Prie nepriklausomybės lopšio, "Draugas", 1968.VI.8.
- Bekylančią laisvę Lietuvai sutinkant, "Draugas", 1968.VI.17.
- Ankstyvieji krikščionys Romos imperatorių valdoje, "Draugas", 1969. IX.4.
- Krikščionių persekiojimo priežastys primaisiais amžiais, "Draugas", 1968.IX.5.
- Krikščionys katakombose, "Draugas", 1968.I.6.
- Santykius su sinagoga nutraukia, "Draugas", 1968.IX.6.
- Krikščionių kelias į laisvę, "Draugas", 1968.IX.10.
- Nepriklausomos Lietuvos respublikos pripažinimo de jure ir de facto kalendorius, "Tėvynės sargas", 1968 m. 1(29) nr.

- Vlado Jurgučio dienos po II pasaulinio karo, "Tėvynės sargas", 1968 m. 1(29) ir 1969 1(30 nr.
 Paskutinės II Vatikano susirinkimo dienos, "Draugas", 1969.V.23.
 Jonas XXIII — Povilas VI, "Draugas", 1970.II.1820 ir 26 — 27.
 Posantarybinio kunigo tipas, "Draugas", 1970.IV.17.

STRAIPSNIAI APIE KRUPAVIČIŲ

- P. Alšėnas, Prel. M. Krupavičius — garbingas sukaktuvininkas, "Laikas", 1955.IX.15.
 P. Alšėnas, Prel. M. Krupavičius — trigubas sukaktuvininkas, "Gar-sas", 1955.XI.3.
 P. Alšėnas, Mykolas Krupavičius laiškuose, "Tėviškės žiburiai", 1971 m. 6 ir 7 nr.
 P. Alšėnas, Iš mano susirašinėjimo su prel. M. Krupavičium, "Drau-gas", 1972.VIII.26.
 J. Augustaitis, A. a. kun. Mykolas Krupavičius, "Naujienos", 1971.II.23.
 Kun. V. Bagdanavičius, MIC, Krupavičius, kas jis? "Draugas", 1955. X.1.
 Kun. V. Bagdanavičius, MIC, Kas yra Krupavičius? "Draugas", 1964. V.20.
 Kun. V. Bagdanavičius, MIC, Krupavičiaus krikščionybės samprata, "Lietuvių dienos", 1973 m. spalio mėn.
 Kun. V. Bagdanavičius, MIC, Krupavičiaus valstybingumo pagrindų beiėškant, "Aidai", 1970 m. 8 nr. 373-375 psl.
 Kun. V. Bagdanavičius, MIC, Krupavičius kultūrininkas, "Draugas", 1965.X.2.
 Kun. V. Bagdanavičius, MIC, Krupavičiaus kunigystė, "Tėvynės sargas" 1972 m. 1(32) nr.
 Kun. Vytautas Bagdanavičius M.I.C., Mykolas Krupavičius ir Joachi-mas iš Fiorès "Tėvynės sargas", 1974 m. 1(33) nr.
 Feliksas Bartkus, Asmuo, kurio pastangomis pralenkėme Europą, "Naujas gyvenimas", 1946 m. 16(18, 18(20) ir 19(21) nr.
 St. Barzdukas, Su Lietuvių bendruomenės kūrėju atsisveikinant, "Draugas", 1971.I.9.
 A. Bendorius, Krupavičius, Mykolas, Lietuvių Enciklopedija, XIII t. 236-239 psl.
 Vyskupas V. Brizgys, Prel. M. Krupavičius ir didieji kovotojai už Lietuvą, "Draugas", 1964.VII.24.
 J. Eretas, Stasys Šalkauskis, 108-118 psl.
 Pr. Gr. (kun. Pr. Garšva), Kad išliktų gyvas prel. M. Krupavičiaus pavyzdys, "Draugas" 1973.XII.1.

- Pr. Gr., Mirusio kūrėjo nemirštančios idėjos, "Draugas", 1972.I.15.
- J. Jakštas, Vieno pasakojimas — epochos liudijimas, "Draugas", 1968. IV.20.
- D. Jasaitis, Mykolas Krupavičius visuomenininkas, politikas, kovotojas, "Tėvynės sargas", 1955 m. 2(22) nr.
- D. Jasaitis, Mykolas Krupavičius visuomenininkas, politikas, valstybės vyras, "Draugas", 1960.X.6.
- D. Jasaitis, Mykolas Krupavičius. 80-ties metų amžiaus sukakčiai, "Draugas" 1965 m. 290-306 ir 1966 m. 1-24 nr.
- Kun. M. Krupavičius, dr. K. Grinius ir prof. J. Aleksa, Memorandumai nacių generaliniam komisarui Kaune, "Tėvynės sargas", 1974 m. 1(33) nr.
- J. Kuprionis, Lietuvos žemės reforma ir Krupavičius, "Draugas", 1962.X.20.
- P. Maldeikis, Prelatas Mykolas Krupavičius, LKMA metraštis VI.
- P. Maldeikis, Didelio gyvenimo paskutiniai metai, "Tėvynės sargas", 1972 m. 1(32).
- Petras Maldeikis, Mykolo Krupavičiaus bibliografija, "Tėvynės sargas", 1974 m. 1(33) nr.
- Ig. Malinauskas, Mykolas Krupavičius — visuomenininkas, "Mūsų viltis", 1946.I.19 ir 26.
- J. Matulionis, Mykolas Krupavičius visuomeninėje veikloje, "Tėviškės žiburiai", 1955 m. 39 nr.
- J. Matulionis, Mykolui Krupavičiui 70 metų, "Draugas", 1955.VIII.20.
- J. Matulionis, Mykolas Krupavičius, "Tėvynės sargas", 1961 m. 1(20) nr.
- Jonas Matulionis, Mykolas Krupavičius, "Tėvynės sargas", 1974 m. 1(33) nr.
- J. Matulionis, Didžiojo valstybininko veikla. Prel. M. Krupavičius kaip politikas, "Draugas", 1965.IX.30.
- K. Mockus, Mykolas Krupavičius 65 m. amžiaus sukakties proga, "Aidai", 1950 m. 8 nr.
- K. Mockus, Gruodžio 17 įvykius atsimenant, "Draugas", 1957.I.15.
- K. Mockus, Mykolą Krupavičių prisimenant, "Draugas", 1971.X.8.
- P. Naujokaitis, Didžiojo vyro sukaktis. Prel. M. Krupavičius 65 m. amžiaus sukaktį minint, "Amerika", 1950.X.6.
- P. Pauliukonis, Baudžiamos sutemose ir laisvės apyaušry. Prel. M. Krupavičiaus 80 m. sukaktį minint, "Darbininkas", 1965 m. 66, 67, 68 nr.
- P. Pauliukonis, Mykolas Krupavičius ir žemės reforma, "Tėvynės sargas", 1968 m. 1(29), 1969 m. 1(30) ir 1972 m. 1(32).
- J. Prunskis, Paskutinės M. Krupavičiaus dienos, "Draugas", 1971 m. 1 nr.

- A. Ramūnas, M. Krupavičiaus "Krikščioniškąją demokratiją" perskaičius. A. Ramūno "Iš sutemų į aušrą" 196-200 psl.
- A. Ramūnas, Mykolas Krupavičius, "Tėvynės sargas", 1972 m. 1(32 nr.
- A. Repšys, Paskutinės prel. M. Krupavičiaus dienos, "Tėvynės sargas", 1972 m. 1(32) nr.
- A. Rukuiža, Prel. M. Krupavičius — Dotnuvos Žemės ūkio akademijos steigėjas, "Draugas", 1950.II.11.
- S. Raštikis, Prelatas Mykolas Krupavičius, "Įvykiai ir žmonės" III t. 145-154 psl.
- A. Skučas, Kun. M. Krupavičiaus tremtis Tilžėje, "Darbininkas", 1973. XII. 7.
- P. Stakys, Tautai ir valstybei atidavė savo gyvenimą, "Draugas", 1970. X.2.
- S. Sužiedėlis, Nuo aušros iki saulėlydžio, Prel. M. Krupavičiaus 70 metų sukaktį minint, "Ateitis", 1955 m. 8 nr.
- Kan. K. Šaulys, Nepakeičiamas seiminis kalbėtojas, "Tėvynės sargas", 1955 m. 2(12) nr.
- L. Šimutis, Kovos ir darbo ryšiai su prel. M. Krupavičium, "Darbininkas", 1970.IX.29 ir X.2.
- L. Šmulkštys, Mykolas Krupavičius. Garbingo amžiaus sukakties proga. "Sėja", 1965 m. 3 nr.
- Prel. L. Tulaba, Mykolas Krupavičius — kunigas, "Darbininkas", 1974.I.20, IX.27 ir X.4.
- Prel. L. Tulaba, Žiupsnis atsiminimų, rankraštis, 1973.XI.18.
- V. Vaitiekūnas, Krupavičius — dviejų epochų kūrėjas, "Draugas", 1951 m. VII.7.
- V. Vaitiekūnas, Krupavičius — bendruomenininkas, "Į Laisvę", 1971 m. 51 nr.
- M. Vaitkus, Žemės reforma beldžiasi, "Tėvynės sargas", 1949 m. 2-3 nr.
- M. Vaitkus, Geležinė rykštė, "Tėviškės žiburiai", 1955 m. 39 nr.
- B. Žukauskas, Pirmojo pasaulinio karo tremtyje, Čikaga, 1961.
- PLB kūrėjui prel. M. Krupavičiui 80 metų, "Pasaulio lietuvis, 1965. XI-XII 19 nr.
- M. Krupavičiaus sukaktuvės, "Naujienos", 1955.4.

KRUPAVIČIAUS KNYGŲ RECENZIJOS

M. Krupavičiaus knygos buvo recenzuotos —

1. Lietuviškoji išėivija
P. Maldeikio "Drauge" 1959.VI.21 II.
2. Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje

- J. Gobio "Tėviškės žiburiuose" 1962.VIII.5,
J. Gs. "Jaunimo žygiuose" 1962 m. 1-2 nr. 70-72 psl.,
St. Ylos "Aiduose" 1962 m. 3 nr. 123-125 psl.,
K. Šilinio "Drauge" 1962 m. 65 nr. II d.,
"Į Laisvę" 1962 m. 30 nr. 63 psl.,

3. Atsiminimai

- K. D. "Sėjoje" 1972 m. 3 nr. 53-54 psl.,
J. Klauseikio "Naujienose" 1972.VIII.22,
P. Maldeikio "Drauge" 1972.IX.23 II d.,
V. Trumpos "Akiračiuose" 1972 m. 8(42) nr.

KITI PANAUDOTI KRUPAVIČIUI PAŽINTI ŠALTINIAI

1. Krupavičiaus archyvas.
2. Krupavičiaus pasipasakojimai per paskutinį jo gyvenimo dešimtmetį.
3. Krupavičiaus laišakai įvairiems asmenims.
4. Įvairių Krupavičių pažinusių asmenų laišakai.
5. Lietuvos seimų stenogramos.

- Dvaranauskas Vincentas, kun. 66, 67
 Dzikas Stasys 336
- Eidukas Vincas 30, 33
 Eisenhoweris D. D. 481
 Endziulaitis Antanas 197, 198, 432
 Endziulaitis Vytautas 72, 78, 81-84, 86, 87, 99, 107, 139, 412, 430, 470, 484
 Eretas Juozas, dr. 208, 432, 460, 461, 463, 479, 485
- Gabrys-Paršaitis J. 281, 282
 Galdikienė Magdalena 411, 413, 432
 Galvanauskas Ernestas 174, 250, 275
 Garšva Pranas, kun. 488
 Gaučys Povilas 12
 Gauronskis, kun. 350
 Gedvila Mečislovas 236, 237
 Gerutis Albertas, dr. 300
 Giedraitis Juozas L. 12, 238, 239
 Gylienė Marija, dr. 12, 74, 380
 Gyls Vytautas J. 373
 Gira Liudas 235, 240
 Glemža Jonas 303
 Gobis Juozas 488
 Grajauskas Pijus 412
 Graušinis Kazys 82, 273
 Gryna Kazys 12
 Grinius Jonas, dr. 301
 Grinius Kazys, dr. 182, 189, 192-194, 199, 201, 203, 206, 245-248, 267, 461, 486
 Grosmanas-Didžiulis 236
 Gruodis Stasys, kun. 82
 Gardini Romano 470, 482
 Gudauskis Petras, kun. 41, 42
 Gustaitis Algirdas 12, 330
- Herbačiauskas Juozas A. 470-472, 481
 Hlond August, kard. 465, 480
- Idzelis Henrikas 12
 Ivinskis Zenonas, dr. 342
- Yčas Martynas 71, 72, 76, 87
 Yla Stasys, kun. 488
- Jakaitis Aleksandras, pulk. 199
 Jalbžykovskis Rom., arkivyskupas 46-49, 53, 54, 58
 Janulis Boleslavas 81
 Jasaitis Domas, dr. 12, 176, 262, 486
 Jasaitis Jonas 366
 Jasaitis Juozas 17-20, 23, 24
 Jasinskas J., kun. 86, 91
 Jerumbavičius Jonas 15
 Jokantas Kazys, dr. 432
 Jonas XXIII 470, 483, 484
 Jurgis šv. 483
 Jurgutis Vladas 115, 351, 432, 470, 484
 Jurskis, kun. 41
- Kairiukštis Juozas 29, 76
 Kairys-Kaminskas Steponas, 134, 139, 254, 256, 302-304, 348, 470, 472, 481
 Kapsukas 183, 187
 Karevičius Pranciškus, arkiv. 123, 165-167
 Kaributas Juozas 12
 Karosas Antanas, vysk. 52-54, 97, 98, 123, 214-216, 219, 222, 223, 226, 245
 Karvelis Petras, dr. 78, 82, 110, 124, 139, 195, 198, 207, 209, 256, 412, 432
 Kasulaitis Algirdas J. 12, 307, 352, 353, 357, 385
 Katilius Jonas, kun. 79
 Kaupelytė-Ragaišienė, Elena 82
 Kazlauskas, kun. 92, 93

- Kemėšis Feliksas, kun. 180
 Kisielius Petras, dr. 385
 Klauseikis J. 488
 Klimas Petras 96, 100
 Končius Ignas 248
 Krakauskaitė Elena 82
 Krikščiūnas Jonas, dr. 168, 169, 181
 Krupavičienė Rozalija 13-16, 18-20, 22, 23
 Krupavičių šeima 14
 Krupavičius Pranas 13, 14, 16
 Krupavičiūtė-Astramskienė Marija, 14, 15
 Krupavičiūtė-Jerumbavičienė Veronika 14, 15
 Krupavičiūtė-Rugienė Melanija 14, 15
 Kuprionis Jonas 169, 172, 181, 486
 Kuraitis Pranas, kun. dr. 53
 Kurlianskis, kun. 100
- Labanauskaitė Ona, dr. 12
 Labanauskas Povilas 12
 Ladiga Kazys, gen. 195
 Ladigienė Stefanija 195
 Laukaitis Juozas, prel. 52, 66, 67, 216, 219, 470
 Lazdynų Pelėda 470, 472, 484
 Leimonas Juozas 470, 483
 Leonas XIII 66-68, 81, 126-128, 131, 135, 140, 210, 221, 465, 480
 Lipniūnas Alfonsas 413
 Literskis Vladas, dr. 353
 Lombardi 483
 Lozoraitis Stasys 267, 270, 272, 274-278, 280, 284, 297-301, 312, 315
 Lukša-Skrajūnas Juozas 283
- Mačiulis-Maironis Jonas, prel. 64, 67, 484
 Maldeikis Petras 357, 484, 486, 488
 Malėnas Ignas 12, 112, 114, 486
 Maliauskas Antanas, kun. 121, 458
 Marksas K. 143, 476
 Maritainas Jacques 470, 482
 Mašiotienė Marija 91
 Matijošaitis J. 467
 Matulaitis Antanas 82, 111, 139
 Matulaitytė-Stulginskienė Ona 483
 Matulaitis Jurgis, arkivysk. 66, 67, 120, 127-129, 136, 166, 470, 481
 Matulionis Jonas 12, 82, 90, 91, 109, 110, 123, 148, 165, 173, 215, 319, 340, 462, 463, 475, 486
 Matulionis Povilas 180, 470, 480
 Maurušaitis A. 230-232
 Merkys Antanas 194, 198, 270
 Meškauskas Juozas, dr. 219
 Meškauskas Juozas, kan. 307, 432
 Meškauskas Petras, dr. 112
 Micuta Domas 81
 Mykolaitis-Putinas Vincas 46, 48, 55, 221, 412, 472, 484
 Mockus Kazys 486
 Montini, prel. 262
 Morkelis Morkus, kun. 55, 412
 Mozė 333, 353, 355
 Muehler 419
- Nagevičius Vladas, gen. 199
 Nainys Bronius 366
 Narjauskas Juozapas V., prel. 66, 67
 Naujokaitis Pranas 486
 Niksonas Ričardas 287
 Noreika Liudas 412
 Norkaitis Jonas 298, 303
- Pabedinskas Kazys 12, 249
 Padolskis Vincentas, vysk. 237
 Pajaujis Juozas, dr. 201

- Pakštas Kazys, dr. 200, 307, 344,
 345, 463
 Paleckis Justas 234, 237-239
 Palevičienė Graužinytė 73
 Paliulionis Mečislavas, vysk. 65
 Paltarokas Kazimieras, vysk. 216,
 241, 242, 431, 432, 470, 482
 Papečkys Juozas, pulk. 195
 Paplauskas-Ramūnas Antanas, dr.
 487
 Pauliukonis Pranas 81, 153, 486
 Penkauskas Pranas, kun. 87
 Petraitis Jonas, pulk. 200
 Petrulis Vytautas 195
 Petrušauskas-Petronis Juozas 90,
 111, 139, 153
 Pijus XII 262, 450, 456
 Plechavičius Povilas, gen. 198, 199
 Plečkaitis Jeronimas 143
 Plepys Jonas 89, 91
 Povilas VI 485
 Požėla Vladas 183, 186, 187, 189
 Prunskis Juozas, kun. dr. 486

 Račiūnaitė-Daugirdienė Eugenija
 239, 240
 Radzevičius Petras 111, 139, 351,
 432
 Raštikis Stasys, gen. 189, 478, 487
 Raulinaitis Pranas V. 110, 112, 139,
 180, 432
 Reinys Mečislovas, arkivyskupas
 110, 216, 228, 431, 432
 Reitelaitis Jonas, kun. 481
 Repšys Antanas 385, 487
 Rimka Albinas 154, 156, 157, 169-
 - 171, 480
 Rugienė Aldona, dr. 12, 380, 384
 Ruginis Kleopas, dr. 110, 432
 Rugis Jonas, dr. 151, 470, 482
 Rukuiža Antanas 180, 487
 Ruokis Viktoras 180

 Sakalauskas Juozas, dr. 303, 432
 Savickis Jurgis 298, 473, 483
 Sidzikauskas Vaclovas 199, 250,
 253, 256, 262, 287, 288, 291, 334,
 352
 Skinkis Juozas, kun. 19
 Skipitis Rapolas 189, 192, 208, 250,
 253, 256
 Skvireckas Juozapas, arkiv. 206
 Skorupskis Vladas, pulk. 196
 Skučas Antanas 487
 Slapšys, maj. 113, 196
 Sleževičius Mykolas 109, 115, 142,
 170, 192, 193, 195
 Smetona Antanas 100, 116, 183,
 191, 192, 194, 197, 198, 200, 204-
 - 208, 234, 270, 300
 Smilga Antanas 465
 Spetyla Petras 383
 Spranger Eduardas 419
 Sruoginis V. 228
 Stakelė Stanislavas, kun. 41
 Stakys P. 487
 Starkus Zigmas 81, 412, 431, 432
 Staugaitis Justinas, vysk. 97, 98,
 216, 431, 466
 Steponavičius Jonas, kun. 432
 Strazdas Antanas, kun. 62
 Stulginskis Aleksandras 96, 110,
 119, 120, 126, 138, 139, 153, 168,
 174, 180, 198, 200, 209, 430,
 432, 470, 481, 483
 Sužiedėlis Simas 474, 487

 Šalčius Juozas, kun. 226
 Šalkauskas Stasys, dr. 203, 431, 432,
 460, 479, 485
 Šaulyš Jurgis 273
 Šaulyš Kazimieras, prel. 66, 67, 431,
 432, 462, 487
 Šidlauskas Kazys, dr. 307, 352, 353
 Šilinis R. 488
 Šilingas Stasys 59

- Šimutis Leonardas 12, 188, 285, 286, 487
 Škirpa Kazys, pulk. 191, 192
 Šliupas Jonas, dr. 40
 Šmulkštys Antanas, kun. 124, 432
 Šmulkštys Liudas 12, 176, 426, 487
 Štaupas Jonas 219
 Šultė Simonas, kun. dr. 66, 67, 164, 430
 Šv. Kazimieras 483
- Taučius Gabriėlius 49, 438, 466, 481
 Tomas Akviniėtis 164
 Tomkūnas Juozas 180
 Totoraitis Jonas, kun. dr. 52
 Trimakas Antanas, dr. 211
 Trumpa Vincas 488
 Tubelis Juozas 154, 173
 Tulaba Ladas prel. 12, 220, 221, 224, 226, 487
 Tumas-Vaižgantas Juozas, kun. 40, 64, 138, 466
 Tumėnas Antanas 82, 92, 340, 430, 432
 Turauskas Eduardas 285, 301, 317
 Rurauskas Pranas, kun. 96, 97
- Urachas Wilhelm 98
 Urbonas Oskaras, pulk. 139
- Vailokaitis Juozas, kun. 81, 82, 151, 196
 Vailokaitis Jonas 211
 Vainauskas Pranas 12, 90, 111, 263, 307, 318, 340, 344, 353, 432
 Vaitiekūnas Vytautas 335, 487
 Vaitkus Mykolas, kan. 117, 118, 121, 122, 142, 143, 147, 165, 487
- Valančius Grigas, dr. 123, 423, 478
 Valančius Motiejus, vysk. 62, 63
 Valiūnas Jonas, dr. 385
 Vienožindis Antanas, kun. 62
 Vileišis Petras 465
 Vileišis Jonas 40, 466
 Vileišis, dr. 197
 Viliamas Vladas, dr. 186
 Viliušis Adomas 12
 Vilkaitis Antanas, kun. 383
 Wilsonas W. 481
 Vymeris Emilis, gen. 231
 Voldemaras Augustinas 109, 183, 193, 194, 196-198, 201, 206, 207, 210, 212, 214, 218, 219, 338
 Volertas Vytautas Pr. 366
 Voronežietis 74
- Zecchini A., arkiv. 166
 Zubovas Vladimiras 42
- Žadeikis Povilas 276-278, 280, 286, 311
 Žakevičius-Žymantas Stasys 284
 Žalkauskas Karolius 310
 Žemaitis Vincas 76
 Žemaitis Zigmas 180
 Žilinskas Aleksandra 217
 Žilinskas Tomas Ferdinandas 24, 26-29, 31, 481
 Žilinskas Vladas 284
 Žilys Povilas, pulk. 198
 Žmuidzinavičius Antanas 23
 Žakas K., pulk. 191
 Žukauskas Bernardas 12, 49, 73, 74, 82, 84, 87, 90-93, 110, 196, 344, 349, 487
 Žukauskas Silvestras, gen. 198